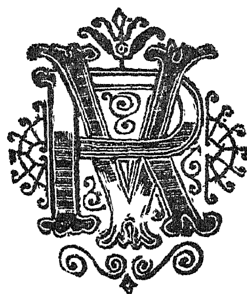
శ్రీరస్తు.

అప్పకవీయ విమర్శనము.

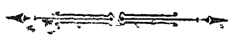
రావుసాహెబు గిడుగు - వేంకటరామమూర్తి పంతులుగారిచే
వ్రాయఁబడినది.

చెన్నపురి:
వావిళ్ల. రామస్వామిశాస్త్రులు అండ్ సన్స్ వారిచే
ప్రకటితము.
1924.

అప్పకవి ఉదాహరించిన గ్రంథములు

అందులోని పద్యములు.

	ఆ.	ప.
అథర్వణాచార్యుని విరాటపర్వము:—		
క. ఆకర్ణుదురాలాపము	3	142
తే. డాంధమిత	5	175
ఆ. ధర్మతనయ	3	124
. శ్రీకంఠు	3	141
అనంతునిఛందము:—		
తే. అఱయనంగను (1. 101)	3	193
తే. ఒరులనమ్మయ్య (1. 120)	3	228
క. కాకుస్వరయతి (1. 95)	3	94
. ధరనెక్కటి (1. 118)	2	237
ఆ. నాస్తియనక (1. 99)	3	175
శా. పినాకికోదండము (2. 35)	2	131
తే. పేర్చిపొల్లనకారంబు (1.51)	5	156
గీ. మరునితండ్రి (1. 119)	2	238
క. యరలవలంతస్థులు (4. 124)	2	54
క. లళలకుభేదము (4. 125)	2	55
అష్టమహిషీ కల్యాణము:—		
ద్వి. ఇంతులమేల్బంతి	3	174
అహోబలమాహాత్మ్యము:—		
క. నినునాశ్రయించి	2	89
ఆదిపురాణము:—		
మ. ఒకనాఁడిందుధరుండు *	3	118

	ఆ.	ప.
ఆముక్తమాల్యద(విష్ణుచిత్తీయము)		
శా. ఆనిష్ఠానిధి (1. 84)	3	147
చ. కదళికఖీర (1. 83)	2	167
ఉ. కందరసీలపేర్ణ (5. 158)	3	351
మ. గురుగుంజెంచలి (4. 134)	3	139
మ. గృహసమ్మార్జనమో (2. 91)	3	36
తే. తిరుగుదు (1. 41)	3	35
క. తునియలు (1. 35)	3	150
మ. దవధూమంపు (2. 84)	2	61
ఉ. పూనిముకుందు (1. 4)	1 2	131 76
చ. మలచిపయోజ (1. 52)	3	153
ఉ. వేలినమేడ (1. 62)	2	257
మ. స్ఫుటభూయోహ్యాతి(4. 145)	2	102
చ. హిమకులంభిషగ్గ్రహ (4. 273)	3	31
ఉత్తరహరివంశము:—		
శా. నాతోమార్కొన	3	319
కవికర్ణరసాయనము:—		
మ. అమరీవిభ్రమ	3	295
తే. దానగుణశాలి	3	318
కవిగజాంకుశము:— †		
క. ఒదుగుచు	2	166
సీ. జిలుగుచందురు	2	398

* ఇది సోముని ఉత్తరహరివంశములోనిది.

† ఇది గౌరనపుత్త్రుఁడు భైరవుఁడు వ్రాసినది; 8 తాటాకులు మాత్రమే గలది.

* ఈ పద్యము కళాపూర్ణోదయమందు కనబడదు. శృంగారశాకుంతలములో ఉన్నది. (చూ. 2. 187)

† ఇది ఏచంద్రికాపరిణయమో తెలియదు. మాధవరాయప్రణీతమైన చంద్రికాపరిణయములో ఈపద్యములు లేవు. వీటిలో మొదటిది చంద్రభానుచరిత్రలో కలదు.

* గ్రంథకర్త గుండయకవి; గ్రంథము అచ్చుపడలేదు. వ్రాతప్రతి తంజావూరు గ్రంథాలయములో ఉన్నది.

* ఇది పినవీరభద్రుని శృంగారశాకుంతలములోని పద్యము. (చూ. పుట. 95)

చా టు వు లు.

ఉపోద్ఘాతము.

శ్రీ వావిళ్లవారు 1910-వ సం.లో ప్రకటించిన అప్పకవీయము ప్రతి పది సంవత్సరముల క్రిందట మేము * చదువుచున్నప్పుడు అక్కడక్కడ కావ్యభాషలో కానరాని 'చాలా' 'అయ్యేటి' 'వాటి' మొదలయినశబ్దములు కొన్ని మాకు కనబడినవి. అవి పరిష్కర్తలప్రమాదము వల్ల గ్రంథములోనికి చొచ్చినవా? లేక, అప్పకవే వాడినాడా? అనే సందేహము పుట్టినది. తర్వాత, తాటాకుపుస్తకములలో ఉన్న రంగరాట్ఛందస్సు, బాలసరస్వతీయము చదివినప్పుడు వాటిలో వివరణమంతా వ్యావహారికభాషను కనబడఁగా, అప్పకవికూడా తనగ్రంథములో అట్టివచనములు అట్టిభాషలో వ్రాసినాడేమో తెలుసుకోవలెనని అభిలాష మాకు పుట్టినది. విశాఖపట్టణమందున్న శ్రీపరవస్తువారి పుస్తకాలయములో తాటాకుపుస్తకము లున్నవని విని, అక్కడికివెళ్లి, మామిత్రులయిన శ్రీ పరవస్తు లక్ష్మీనరసింహస్వామి అయ్యవార్లంగారిని అడిగి, వారివద్దనున్న తాటాకులపుస్తకము ఎరువు తెచ్చుకొన్నాము. అది ఇంకా మావద్దనే ఉన్నది. అందులో చూడగా అనేకవచనములు వ్యావహారికభాషలోనే కనిపించినవి. అచ్చులోమాత్రము అవి అన్నీ కావ్యభాషలో ఉన్నవి. ఈవ్యత్యాసము మాకు వింతగాతోచినది. దీనికి కారణము తెలుసుకోవలెననే కోరిక దృఢపడి, పూర్వముద్రణములప్రతులు, వ్రాతపుస్తకములు పరిశీలించుటకు మొదలుపెట్టినాము.

అప్పుడు మాకు దొరికినప్రతులు పరిశీలించఁగా పూర్వముద్రణములందు గ్రంథచ్యుతులు, లేఖకప్రమాదజనితములైన తప్పులు, పరి

* వ్రాతప్రతులు సంగ్రహించుటలోను పాఠములు సంప్రతించుటలోను విషయవిచారణలోను మాతండ్రిగారు మ. రా. రా. శ్రీ, రావుసాహేబు గిడుగు వేంకటరామమూర్తిపంతులుగారు నాకు సహాయులుగా ఉన్నందున ఈపీఠిక నేనే వ్రాసినా "మేము" అని బహువచనము వాడిఉన్నాను. (గి. వేం. సీ.)

ప్కర్తలు తమ ఇష్టానిష్టములబట్టి చేసినదిద్దుపాట్లు మొదలయిన లోపములు అనేకముగా కనబడినవి. ఈవిషయములన్నీ మామిత్రులయిన బ్రహ్మశ్రీ వావిళ్ల. వేంకటేశ్వరశాస్త్రిగారికి తెలియజేసి ఈగ్రంథము మరల సంప్రతించి ముద్రింపించవలసినదని వారిని కోరినాము. అందుకు వారు సమ్మతించి, తమతండ్రిగారు సంగ్రహించిన అప్పకవీయము ప్రతి నాచేతికిచ్చి గ్రంథము వ్రాతప్రతులను బట్టి సవరించవలసినదని మమ్ము కోరినారు. వారు కోరినట్లు గ్రంథము సాధ్యమైనంతవరకు జాగ్రత్తగానే సవరించిపంపినాము. ఐనా, ఇందులో తప్పులు లేవని చెప్ప సాహసించలేము. మాకోరికప్రకారము వారు గ్రంథము మరల అచ్చు వేయించి మాశ్రమ సార్థకమయినదానిగా చేసి, దీనికి పీఠిక వ్రాయవలసినదని మమ్మే కోరి గౌరవించి మాకుపకారు లయినారని కొనియాడుతున్నాము.

పర్లాకిమిడి.
1922 సం. జూలై తే 13 ది.

గిడుగు వేంకటసీతాపతి,
బి. ఏ., ఎల్. టి.

పీ ఠి క.

కాకునూరి అప్పకవి.

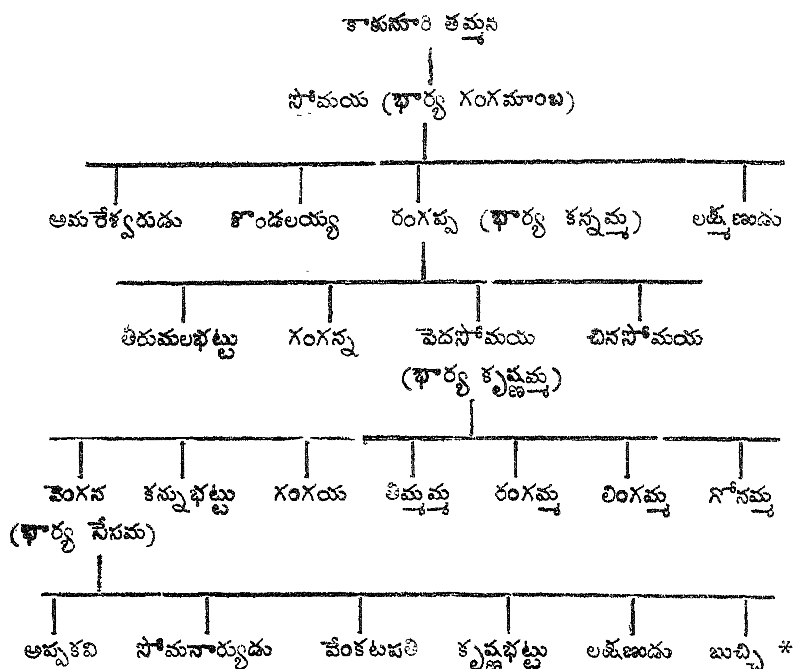
ఆంధ్రలక్షణగ్రంథములలో సవిస్తరముగాను సుప్రసిద్ధముగాను ఉన్న "అప్పకవీయము"ను రచించిన కాకునూరి అప్పకవియొక్క చరిత్ర—విమర్శకులకు తెలిసినంతమట్టుకు—కీర్తిశేషులయిన రావు బహదూరు కందుకూరి వీరేశలింగముపంతులుగారి ఆంధ్రకవుల చరిత్రలోను, ఆంధ్రవిజ్ఞాన సర్వస్వములోను ఉన్నది. తనచరిత్రను గురించిన విషయములు కొన్ని కవి తనగ్రంథమందు చెప్పుకొని ఉండుటచేత జిజ్ఞాసువుల పరిశ్రమ తగ్గినది.

కాలము.

ఈగ్రంథములోని పీఠిక 33-వ పద్యమునుబట్టి శాలి. శ. 1578 మన్మథనామ సం॥ శ్రావణ బ॥ 8 నాడు, (అనఁగా క్రీ. శ. 1656 సం॥ ఆగస్టు తే 3 దిని) తనకు కలవచ్చినట్లు కవిచెప్పుకొనుటచేత, 17-వ శతాబ్దమధ్యమం దుండినవాఁడని స్పష్టముగా కనబడుచున్నది. కల గన్నమరునాఁడే ఈలక్షణ గ్రంథమును వ్రాయుటకు మొదలుపెట్టుటచేతను, తా నదివరకు సంస్కృతాంధ్రగ్రంథములు రచించినట్లును శ్రీగిరిలో భోగవిభూషణుని పట్టపుకవీంద్రుడుగా ఉన్నట్లును పీ. 84, 85 లో చెప్పుకొనుటచేతను, అప్పకవి 17-వ శతాబ్దారంభమున పుట్టి ఉండునని ఊహింపవచ్చును. అప్పకవీయము "క్రీస్తుశకము 1656-వ సంవత్సరమునం దారంభింపఁబడి 1660-వ సంవత్సర ప్రారంభమున కింతవరకుఁ జేయఁబడియుండును," అని వీరేశలింగము పంతులుగారు ఆంధ్రకవులచరిత్రలో వ్రాసినారు; గాని క్రిందిగీటుగల వాక్యములోని విషయమునకు ప్రమాణము ఎక్కడనున్నదో మాకు తెలియదు.

వంశావళి.

కర్తృవంశావతార పద్యములబట్టి (పీఠిక 70-83) అప్పకవి భరద్వాజ గోత్రుఁడనిన్ని పండితవంశమునందు పుట్టినవాఁడనిన్ని స్పష్టమగుచున్నది. ఈదిగువను కనబరచిన వంశవృక్షమునకు ఆపద్యములే ఆధారము.

ఇంటిపేరు.

'కాకునూరు' అని తన ఇంటిపేరు వచ్చుటకు కారణము పీ. 72 లో చెప్పుకొన్నాడు. అతనితాతకు తాతయైన సోమయ మధురాపురమునకుపోయి "వేదశాస్త్రపురాణాదివాదములను కాకునూరింటఁ జేసిన కారణమున కాకునూరింటివాఁడన ఘనతగాంచె" నని ఉన్నది. అయితే, దానితర్వాతిపద్యమందే అతడు "చరికొండసీమలో కాకునూరు అనే

* (ఓ) లో "లక్ష్మణాఖ్యు బాలబుచ్చి" (పీ. 83) అని ఉండుటచేత ఈపేరును చేర్చినాము. క. లోని 'బాలుఁగాంచె' అనే పాఠము మూలమందుంచినాము.

సర్వాగ్రహారము సంపాదించినాడని చెప్పుటచేత, ఈఇంటిపేరు గ్రామనామమా లేక పౌరుషనామమా అన్నసందేహము పుట్టుచున్నది. ఆసోమయ "కాకునూరి తిమ్మనసుతుండు" అని (పీఠిక. 78) చెప్పుటచేత, అతనితండ్రినాటికే ఈ ఇంటిపేరు ఉన్నట్లు ఊహించుటకు అవకాశ మున్నది. లేదా, కొడుకు సంపాదించినపేరు తండ్రికిపెట్టినాఁడని చెప్పవలెను.

సోమయ "అభినవచూతసద్గ్రామము" లో ఉండినట్లు పీ. 73-వ పద్యముబట్టి తెలియుచున్నది. ఈగ్రామముపేరు క్రొత్తమామిడిపల్లె అయి ఉండును. "మామిళ్లపల్లె యొకటి బాపట్లతాలూకాలో నున్నది. మామిళ్లపల్లి (అగ్రహారము) యొకటి నూజువీడు తాలూకాలో నున్నది" అని లక్ష్మణరావుగారు ఆంధ్రవిజ్ఞానసర్వస్వములో వ్రాసినారు.

అప్పకవితాత పెద్దసోమయ రొంపిచెర్లలో పెద్దనూయి త్రవ్వించినాడనిన్ని గుడిపాటిలో వినుకొండమార్గమందు పెద్దతోట వేయించినాడనిన్ని పీ. 79-వ పద్యమందున్నది. "రొంపిచెర్ల నరసారావుపేటలో నున్నది......సత్తెనపల్లితాలూకాలో గుడిపూడి యనుపల్లె యున్నది. అదియే యిది కాఁబోలు" అని లక్ష్మణరావుగారు వ్రాసినారు.

అప్పకవి తండ్రి వెంగన, పల్నాటిలో తనపాండిత్యవిశేషము చేత, "మాటల బ్రహ్మ" అనే పేరుపొందినాఁడని పీ. 82 లో ఉన్నది.

పెద్దసోమయభార్య కృష్ణమ్మ; ఈమె తండ్రి వట్టెము పోతన (పీ. 80). వెంగనభార్య సేసమ (శేషమ్మ); ఈమెతండ్రి కృష్ణమ్మ సోదరుడయిన పెద్దిభట్టు అవునో కాదో స్పష్టముగా తెలియదుగాని, అయి ఉండునని ఊహించుటకు అవకాశ మున్నది. అప్పకవి కామెపల్లిలో ఉండగా స్వప్నము వచ్చినట్లును, అది అక్కడి మాతృసంబంధులు విన్నట్లును కవిచెప్పుకొనిఉన్నాఁడు. (పీ. 66). వట్టెమువారిది కామెపల్లి. గనుక, ఆమాతృసంబంధులు వట్టెమువారే అయి ఉండవచ్చును.

లక్ష్మణరావుగారు ఊహించినట్లు "అప్పకవి మేనమామల యింటిలోనే పెరిగి విద్యావంతుఁడయ్యెనని కూడ లోకవార్త వచ్చుచున్నది; కావున నీతనికుటుంబము మేనమామలఁ బట్టియే కామెపల్లికి వచ్చెనని మనము నిశ్చయింపవచ్చును."

ఈకామెపల్లి కొండవీటికి పడమటను శ్రీశైలమునకు ఈశాన్య మందునుగల తంగెడుసీమలో ఉండెను. "కామెపల్లి యిప్పుడు గుంటూరుజిల్లాయందలి పల్నాడుతాలూకాలో నున్నది. అప్పకవికాలమున నది తంగెడుసీమలోనిది. ఇప్పుడు తంగెడు అనుగ్రామము కామెపల్లికిఁ బశ్చిమమున పల్నాడుతాలూకాలోనున్నది," అని లక్ష్మణరావు గారు వ్రాసినారు.

ఈకామెపల్లి (VI. I) ఏలేశ్వరమునకు తూర్పున ఏడు యోజనములు దూరముగాను, కేతవరమునకు (V. I) నైరృతిదిక్కున మూడు యోజనములు దూరముగాను, "సహ్యజాదక్షిణైకయోజననివేశ" (V. 172) అనుటచేత కృష్ణకు దక్షిణమున ఒక యోజనము దూరముగాను ఉన్నట్లు తెలియుచున్నది.

అప్పకవికి నివాసస్థానమయిన కామెపల్లి ఇప్పుడు లేదని శ్రీ. అక్కిరాజు ఉమాకాంతంగారు చెప్పినారు.

వంశోత్కర్ష.

అప్పకవి పండితవంశమునందు జన్మించినవాడు. అతని తాతకు తాతయైన సోమయ కాశిలో బ్రహ్మేంద్రులవద్ద శాస్త్రములు చదివి గొప్పపండితుడయి ఉండెను; మధురాపురమందు పండితులతో శాస్త్ర వాదములుచేసి గెలిచినవాడు (పీ. 72, 73). అప్పకవి తాతయైన పెద సోమయ క్రతువులు చేసినవాడు (పీ. 78). ఈపెదసోమయకు అగ్రజుడైన తిరుమలభట్టు కాలామృతము అనే జ్యోతిషగ్రంథమును రచించినవాడు (IV.67). అప్పకవితండ్రి వెంగన తనపాండిత్యవిశేషము చేత, "మాఱట బ్రహ్మ" అని ప్రఖ్యాతిపొందినవాడు (పీ. 82). ఈలక్షణగ్రంథము రచించకమునుపే, అప్పకవి శ్రీశైలములో "భోగవిభూషణునిపట్టపుకవీంద్రు"డయి ఉండెను (పీ. 84). సంస్కృతాంధ్రగ్రంథములు కొన్ని రచించెను (పీ. 85). వీటిలో మనకు ఒక్కటైనా లభించకుండుట కడుశోచనీయము. "అంబికావాద" మను యక్షగానమును సయితము పేర్కొనుటచేతను, యక్షగానముఁగురించి ఈగ్రంథములో నాలుగవ ఆశ్వాసమందు వ్రాసి ఉండుటచేతను యక్షగానప్రబంధము

నకు ఆకాలమందు తగినగౌరవము ఉండెనని ఊహించవచ్చును. కంకంటి పాపరాజు రచించిన "విష్ణుమాయావిలాసము" అను యక్షగానప్రబంధము తంజావూరు గ్రంథాలయమందు ఉన్నది.

చక్రబంధములో 'కాకునూర్యపయ' అనిన్ని 'సోమయాజికవి' అనిన్ని రెండుపేళ్లు కనబడుచున్నవి. మొదటిది గ్రంథకర్తపేరు. రెండవది ఎవరిపేరో తెలియదు (చూ. పు. 288.)

ఈలక్షణగ్రంథమందు అప్పకవి 48 పూర్వలక్షణ గ్రంథములను పేర్కొని అనంతుని ఛందమునుండి 7 పద్యములను, కావ్యాలంకార చూడామణినుండి 5 పద్యములను, కవిగజాంకుశము, కవిజనాశ్రయము, లక్షణసారసంగ్రహములనుండి రెండేసి పద్యములను, కవిలోకచింతామణి, కావ్యచింతామణి, శారదాదర్పణములనుండి ఒక్కొక్కపద్యమును లక్ష్యములుగా ఇచ్చినాడు. తాను పేర్కొన్న లక్షణగ్రంథములు అన్నీ అతడు చదివినాడో లేదో తెలుసుకొనుట కష్టమే కాని, "సకలగ్రంథములను జదు, వక తెలియునె లక్షణ ప్రపంచంబెల్లన్" (I. 6) అనిన్ని "గ్రంథములన్నియు వెదకి వెదకి సాకమెల్ల విచారింపంగన్" (I. 7) అనిన్ని చెప్పుకొనుటచేత, అతడు చాలాగ్రంథములు చదివి ఉండవలెను. అంతేకాక, సుమారు 100 గ్రంథములనుండి మొత్తముమీద 800 పద్యములకుపైగా తన లక్షణ గ్రంథములో ఉదాహరించినాడు. (చూ. ఉదాహృత గ్రంథముల వివరణము.) అయితే, పూర్వలాక్షణికులు తమ లక్షణగ్రంథములలో లక్ష్యములుగా ఎత్తి వ్రాసుకొన్న పద్యములే అనేకముగా ఇతడు ఉదాహరించినట్లు కనబడుచున్నవి. అందుకు దృష్టాంతముగా, కవిలోకసంజీవని చూచినయెడల, ముద్దరాజు రామన్న ఎత్తి వ్రాసుకొన్న పద్యములలో సుమారు 60 పద్యములు అప్పకవి తనలక్షణగ్రంథములో ఉదాహరించినట్లు కనబడును. అయినా, అప్పకవి సంస్కృతాంధ్ర వాఙ్మయముల పరిచయము విశేషముగా కలవాడనిన్ని, అనేకశాస్త్రములు పరిశీలించినవాడనిన్ని ఈలక్షణగ్రంథమునుబట్టి ఊహించుటకు అవకాశము విశేషముగా కలదు.

గ్రంథము పూర్తిగాకుండుటకు కారణమేమి?

అప్పకవి 8 ఆశ్వాసముల గ్రంథమును వ్రాయబూనినట్లు పీ. 96 న పద్యమునుబట్టి స్పష్టము. అయితే, ఏప్రతిలో చూచినా 5 ఆశ్వాసములు మాత్రమే కనబడుచున్నవి.

చతుర్థాశ్వాసములో గర్భకవిత్వమును గూర్చి వ్రాస్తూ (IV. 388) "ఇది భాషాపరిచ్ఛేదములో తెలియవ్రాసినది"; (IV. 390;) "ఇది వర్ణపరిచ్ఛేదములో తెలియవ్రాసినాము"; (IV. 392;) "ఇది వళిప్రాస పరిచ్ఛేదములో తెలియవ్రాసినాము"; (IV. 393;) "ఇది యాపద్యపరిచ్ఛేదము తుదను తెలియవ్రాయుచున్నాము"; (IV. 394;) "ఇది సంధిపరిచ్ఛేదములో తెలియవ్రాయుచున్నాము." అని మాత్రమే చెప్పి తత్సమ, దేశ్య, క్రియా పరిచ్ఛేదములతుదను తెలియజేయదలచిన పద్యముల గురించి చెప్పక పోవుటచేత, చతుర్థాశ్వాసము వ్రాసేసరికి పంచమాశ్వాసము గురించి ఆలోచనచే గాని, తక్కిన మూడు ఆశ్వాసముల గురించి ఆలోచన మున్నట్లు సూచనలేదు.

అప్పకవీయము వ్రాతప్రతులు.

1. మావద్దనున్న ప్రతులు:—

1. వ. విశాఖపట్టణమందున్న శ్రీపరవస్తువారి ఆర్యపుస్తకాలయములోనిది, సంపూర్ణము. "రాక్షస సం॥ ఫాల్గుణ శు ౧౫ గురువారంవరకు ఉప్పలూరి నృసింహులు, ఆత్మార్థం వ్రాసుకొనెను," అని ఉన్నది.

2. క. అనంతపురంజిల్లా కల్యాణదుర్గము తాలూకాలోని గంగవరమునందు కాపురముండిన ఓరుగంటి రామకవి వ్రాసుకొన్నదని మాకీపుస్తకమిచ్చిన బ్ర॥ సెంట్యాల. వేంకటసుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రులుగారు చెప్పినారు. రామకవి 90 సం॥ల క్రిందట కాలము చేసెనని ఆయన మనుమడు చెప్పెనట. గ్రంథము సంపూర్ణము; గాని, కడపటి పత్రము లేదు.

3. వా. కీర్తిశేషులయిన బ్రహ్మశ్రీ వావిళ్ల. రామస్వామిశాస్త్రులుగారు సంగ్రహించి వారు బందరులో కాగితాలమీఁద వ్రాసినది.

అసంపూర్ణము. ఇది బ్రహ్మశ్రీ వావిళ్ల వేంకటేశ్వరశాస్త్రుల వారికి తిరిగీ ఇచ్చివేసినాము.

4. పె. (1) మొదటి ఆశ్వాసము మాత్రమే ఉన్నది. ఎవరు ఎప్పుడు వ్రాసినదో తెలియదు.

పె. (2) మొదటి ఆశ్వాసము మాత్రమే ఉన్నది. ఎవరు ఎప్పుడు వ్రాసినదో తెలియదు.

పె. (3) నాలుగవ ఆశ్వాసములో కొంతమాత్రము ఉన్నది. ఎవరు ఎప్పుడు వ్రాసినదో తెలియదు.

పె. (1) ఇందు నాలుగవ ఆశ్వాసము 'సుకేశర'వృత్తముదనుక మాత్ర మున్నది. 136-వ అంకెగల తాటాకు మొదట నున్నందున దానిమీది 125 తాటాకులలో తక్కినమూడు ఆశ్వాసములున్ను ఉండెనుగావలెను. 183-వ తాటాకుమీద నాలుగవ ఆశ్వాసములోని శేషించిన గ్రంథము "రెండోపుస్తకములో వ్రాసివున్నది" అని లేఖకుడు, సుంకరణము తిరుపతి వ్రాసినాడు. తారీఖులేదు.

ఈ నాలుగున్ను బ్ర. పెండ్యాల సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రులుగారే ఇచ్చినారు; మావద్దనున్నవి.

ii. మేము చూచిన తక్కినప్రతులు:—

1. ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్పుస్తకాలయములోనివి మూడు. 523, 2807, 2866 నెంబర్లుగల పుస్తకములు. ఇవి అన్నీ అసమగ్రముగానే ఉన్నవి. కడపటిదానిలో పదితాటాకులుమాత్రమే కలవు. అన్నిపుస్తకములలోని తాటాకులున్ను చూచినాము. మావద్దనున్న పుస్తకములలో ఉన్నట్లే వచనములు వ్యావహారిక భాషలో ఉన్నవి. 515, 1609 నెంబర్లుగలవి అప్పకవీయ పుస్తకములని పట్టీలో వ్రాసిఉన్నదిగాని, కావు. ఒకటి కవిజనాశ్రయము; రెండవది అనంతుని ఛందస్సు.

2. గవర్నమెంటువారి లిఖితపుస్తకభాండాగారములోనివి:—

1. నెం. 13-2-7 అసమగ్రము దానిలో పుటలు 164, 167, 178 చూచి టైపారు వేసినాము,

2. నెం. 14-3-31 అసమగ్రము. 65, 72. 77 పుటలలోని గ్రంథము త్రైపారు వేసినాము.

3. నెం. 13-3-2 అసమగ్రము. 126, 129, 130, 131 పుటల లోని గ్రంథము చూచినాము.

3. అడయారులోని థియొసాఫికల్ సొసయిటీ వారి పుస్తకాలయ ములోనివి.

1. నెం. XXXII G. 33-23-వ పుటలోని గ్రంథము చూచి నాము.

2. డిటో D. 4. అక్కడక్కడ చూచినాము.

4. పిఠాపురము పరిశోధ మండలి వారిపుస్తకాలయములో కొన్ని ప్రతులున్నవనిన్ని, అందు వ్యావహారిక భాషలోనే అనేకవచన ము లున్నవనిన్ని మ. కంభూరి సుబ్బారావుగారు చెప్పినారు. అక్కడి ప్రతులలో, అల్లమరాజు సుబ్బనార్యుడు ప్రమాదీ చ సం. ఫాల్గున బ౧౦ వ్రాసినది మేము చూచినాము. ద్వితీయా శ్వాసము మాత్రమున్నది. దానిలోని వచనములు మావద్దనున్న పుస్తకములలోనున్నట్లే ఉన్నవి.

5. బ్ర. మండపాక పార్వతీశ్వరశాస్త్రిగారు కొన్ని వ్రాతప్రతులు చూచినారట. వాటిలో వ్యావహారికభాషలో రచించిన వచన ము లున్నవట.

వ్యావహారిక భాషాప్రయోజనము.

అప్పకవి ఈగ్రంథమందు రెండువిధములయిన తెనుగుభాష బుద్ధిపూర్వకముగానే వాడినట్టు స్పష్టముగా కనబడుతున్నది. ఒకటి కావ్యభాష, రెండవది వ్యావహారికభాష, అని ఆరెంటికి గలభేదము తెలియజేయుటకు పేళ్లు పెట్టవచ్చును. కావ్యభాష అనేది నన్నయమొ దలుకొని కవులందరున్ను కావ్యములలో గద్యపద్యములు రచించిన ప్పుడు వాడినది. వ్యావహారికభాష అనేది శిష్టజనులు వ్యవహార మందు సంభాషణలోనున్ను వ్రాతలలోనున్ను వాడుకొనేభాష. అప్పకవి రచించినపద్యములన్నీ ఇంచుమించుగా కావ్యభాషలోనే

ఉన్నవి. *వచనములు, కొన్ని కావ్యభాషలోనున్ను కొన్ని వ్యావహారిక భాషలోనున్ను, రచితములయి ఉన్నవి.

చంపువ్రలలోని వచనములవంటివి పద్యములవలెనే తప్పకుండా కావ్యభాషలో ఉన్నవి. ఉదా. ఆశ్వాసాంతగద్యలు, కావ్యములలోని గద్యలకు లక్ష్యములు (చూ iv24, 25). ఇవిగాక, "అనియువిధంబున" (1. 16.) "మదీయ స్వప్నవిధంబంతయుఁ దేటపడ నెఱుంగించిన" (1. 66) మొదలయిన వచనములు కావ్యభాషలో రచించినవి, మొత్తము మీఁదను గ్రంథమంతటిలో నున్న్నా, నూరుపంక్తులయినా ఉండవు. తక్కినవచనములన్నీ వ్యావహారికభాషలో రచించినవే. అవి డెబ్బది కంటె అధికముగా ఉన్నవి; 550 పంక్తులకన్న ఎక్కువే. మొదటిఆశ్వాసమందు తద్భవస్వరూపమును వివరించిన పట్టున (చూ-పుటలు 30-37), ద్వితీయాశ్వాసమందు అక్షరరూపములు వివరించినచోట్ల (చూ-పు-48-55), చతుర్థాశ్వాసమందు ప్రస్తారవివరణముల లోను(చూ-పు-148-216) ఇట్టివచనములు మెండుగానున్నవి. మూడవ ఆశ్వాసమందున్ను అవతారికలో "అన్న అనేటందుకు" "అయ్యఅనేటందుకు" (చూ-పు.1259) అని వ్యావహారికభాష కనబడుతున్నది. తెలివిడి, వివరణము, టీక, అవతారిక, వాక్యము అని ఇట్టివచనకు పేళ్లు. ఇప్పుడు క్రొత్తగా ముద్రించిన ఈగ్రంథమందు ఈవచనములు వ్యావహారిక భాషలో రచితమయినట్లు కనబడుతున్నవి; గాని, ఇంతకుపూర్వము, 1859 సంవత్సరము మొదలుకొని నేటివరకున్ను, ముద్రించిన పుస్తకములలో, ఎక్కడనో తప్పిదారి పరిష్కర్తలు దిద్దమఱచినశబ్దములు విడిచితే పద్యముల వలెనే ఇవిన్నీ కావ్యభాషలో రచించినవైనట్లే తోచును. † ఇప్పటి

---

* 1 నన్నయాది ప్రాచీనకవుల గ్రంథములలో కానరాక ఉత్తరాంధ్రకవుల భాషలో కనబడుతూ ఉన్నశబ్దములు కొన్ని అప్పకవి వాడి ఉన్నాడు. ఉదా: దాఁచినావు (ii. 30) రాశినుంచి (ii. 318) వలమాటి (ii. 265). ఎక్కుక, వంచుక, వందొమ్మిదోఛందము (పు. 287), పీటికి (iv. 76), పీటిలో (iv. 266)

† చూ-1859-వ సం. ముద్రణలో (పుట31-32-34-35) ఇందుకు (54) పదిహేనవయచ్చు (60) అందుకు (77) కాదంటేను. (81) వచ్చితేని (82) పోకద్దురా, (90) రెండోపాగ, బజాఱివాండ్లు, (205-206-207-208) చాలా ఎనిమిదిసార్లు 213 వద్దినుంచి 214, అయ్యేటట్టుగాను, వాటిలోపల,—ఇవితర్వాతి ముద్రణములో కూడా నిలిచిఉన్నవి.

ముద్రణములో తిరిగి మార్పుజరుగుటకు కారణమేమి? అందుకు మేమే ఉత్తరవాదులము; గనుక, కారణము విశదపర్చుచున్నాము.

1859-వ సం.నవంబరునెల తే.25-దిని సూర్యాలోకమనే ముద్రాక్షరశాలయందు మొట్టమొదట అప్పకవీయము అచ్చుపడ్డది. అచ్చువేయుటకు గాను గ్రంథమును పరిష్కరించినవారు శ్రీ రేకము రామానుజసూరిగారు. "వారు గవర్నమెంటునార్మల్ కాలేజిలోఁ దెనుఁగుపండితులు." ముద్రాక్షరశాలాధికారులయిన ఎగ్గులూరు వేణుగోపాలనాయుఁడుగారు తెప్పించియిచ్చిన లిఖితపుస్తకములు వారికిఆధారమయినవట. అవి ఇపుడు ఎక్కడనున్నవో తెలియదు. అచ్చుపడ్డ ప్రతిగ్రంథమునకున్న వ్రాతప్రతిమూలము. అప్పకవీయముఅచ్చుపడకపూర్వము ఆగ్రంథము వ్రాతప్రతులలోనేకదా లోకములో విదితమై ఉండేది. ఆవ్రాతప్రతులకు మొదటిమాతృక అప్పకవి స్వయముగా వ్రాసినదే అయి ఉండవలయును. అయితే, అదియిప్పుడు ఎక్కడయినా ఉన్నదో లేదో ఎరుగము. గాని అచ్చుపడక పూర్వము కాగితాలమీదను తాటాకులమీదను వ్రాసినపుస్తకములు అనేకములు ఇప్పటికిన్నీ దేశములో ఉన్నవి. మేము 14 వ్రాతప్రతులు చూచిఉన్నాము. అన్నిటిలోనున్న గ్రంథము ఇంచుమించుగా ఒక్కలాగునే ఉన్నది. లేఖకప్రమాదములుండుగాకేమి. ఇట్టిప్రమాదములచేత కలిగినమార్పులు ఎన్నిఉన్నా, పూర్వపుముద్రణలోనున్నట్లు వ్రాతప్రతులలోకూడా గ్రంథముకనబడితేనేతప్ప, మేముచూచిన పుస్తకములలోని గ్రంథమే రామానుజసూరిగారు చూచిన పుస్తకములలోకూడా ఉండుట అసంభావ్యము కాదు. వారు అచ్చొత్తించుటకుగాను పరిష్కరించినప్పుడు గ్రంథము దిద్ది ఉందురు. వ్యావహారిక భాషగ్రంథరచనకు ఉచితమయినదికాదని పరవస్తుచిన్నయ్యసూరిగారు మొదలయినవారు ఆకాలమందు ఉపదేశించుటచేత కాబోలును, రామానుజసూరిగారు ఈగ్రంథమందు అప్పకవి వ్యావహారికభాషలో రచించిన వచనములలో*తమకుతప్పులుగాతోచిన శబ్దములు తొలగించి, తమకు ఒప్పులుగాతోచినవిచేర్చి,భాషమార్చి

* ఈ వచనములలో వ్యావహారిక భాషాశబ్దములు మార్చినట్లే కొన్నిపద్యములలో యతులు మొదలగునవికూడా తమకు తప్పుగాతోచినవి దిద్ది మార్చివేసినారు. (చూ. పుట 117 శుద్ధపత్రిక)

వేసినారు. వారిదృష్టికి వారుచేసినమార్పు నిర్దుష్టమయినదే కావచ్చును; గాని, అప్పకవి వ్రాసిన గ్రంథమును అట్లేఉండనీయక తమయిష్టానుసారము బుద్ధిపూర్వకముగా మార్చి, అప్పకవే అట్లు మార్చినాడని పాఠకులకు తోచేటట్టు చేయడము ఎంతమాత్రమున్ను పరిష్కర్తలకు ఉచితము కాదు. అప్పకవివంటి లాక్షణికుడు ఇట్టి లక్షణగ్రంథములో ఇట్టి వచనములు కావ్యభాషలోనే రచించి ఉండునుగాని, వ్యావహారిక భాషలో రచించి ఉండడు—అని, కావ్యభాషను రచించిన శిశుబోధలు బాలబోధలు చదువుకొన్న ఇప్పటితెలుగువారు ఊహింతురేమో కాని, అట్టి ఊహ నిరాధార మయినది. అప్పకవి కావ్యభాషలోనే ఈ వచనములు రచించిఉంటే, లేఖకులు ఉద్దేశపూర్వకముగా వ్యావహారిక భాషలోనికి మార్చి, వాటిని వ్రాసినారనుటకు ఆధార మేమయినా ఉన్నదా? అప్పకవి కావ్యభాషలో రచించిన వచనములు కొన్ని ఉన్నవే; అవి లేఖకులు మార్చకుండా ఉన్నది ఉన్నట్టే వ్రాసినారే. ఇప్పుడు కనపడుతూ ఉన్న వ్రాతప్రతులన్నీ ఒక్కకాలములో, ఒక్కస్థలములో, ఒక్క లేఖకుడు వ్రాసినవి కావు. కొన్ని ప్రతులు పండితులు స్వయముగా వ్రాసుకొన్నవి. మాటకు, మావద్దనున్న అయిదుప్రతులలో ఓ. ఆనేది అనంతపురముజిల్లా కల్యాణదుర్గము తాలూకాలోని గంగవరమునందు 99-సం. క్రిందట కాలముచేసిన ఓరుగంటి రామకవి వ్రాసుకొన్నదట. అతడు నాలుగు ప్రబంధములు రచించినవాడట! శకటరేఫలు అరసున్నలు ఉంచి, తప్పులు జాగ్రత్తగా సవరించి, వ్రాసినప్రతులున్నవే. అట్టి వాటిలో ఈవచనములు వ్యావహారిక భాషలో ఉన్నప్పుడు, మూలగ్రంథములోనే అట్లున్నవని నిశ్చయముగా చెప్పడము తప్పుకాదే. ఇందే కాదు, అప్పకవికి పూర్వమందున్ను పరమందున్ను తమ వ్యావహారికభాషయొక్క ప్రయోజనమును పండితులు అందరున్ను అంగీకరించి, అనేక విధములయిన గ్రంథములను ఆభాషలో ప్రచురముగా రచించినారు; గాని, గ్రామ్యమని గర్హించి, తమభాషను త్యజించలేదు. ఇందుకు నిదర్శనముగా వందలకొలది గ్రంథములు వ్యావహారిక భాషలో వ్రాసినవి ఉన్నవి. సంస్కృతభాషలోనున్న వైద్యము, జ్యోతిషము, గణితము మొదలయిన విద్యలకు, కళలకు తెనుగుపండితులు వ్యావహారిక భాషలోనే టీకలు, వివరణములు వ్రాసినారు. అమరమునకు తెనుగుటీకలు,

సంస్కృతకావ్యములకు తెనుగుటీకలు, వసుచరిత్ర రాఘవపాండవీయ హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానము మొదలయిన తెనుగు ప్రబంధములకు తేటతెలుగుటీకలు వ్యావహారిక భాషలోనే ఉన్నవి. అవి వ్రాసినవారు గొప్పతెలుగుపండితులు; అప్పకవికి పూర్వులు; ఇంతెందుకు! అప్పకవి తనగ్రంథమున కాధారముగా "సకల కవితాస్వతంత్రభట్టారక కులకూచి బాలసరస్వతీ మహామహోపాధ్యాయప్రణీతంబయిన యాంధ్రశబ్దచింతామణీ టీకాగ్రంథ" మనిపేర్కొని, "బాలసరస్వతులఁబోలు ప్రాజ్ఞులుగలరే?" అని కొనియాడినాడు. అట్టి పండితుడు బాలసరస్వతీ యనునే లక్షణగ్రంథమందు * వివరణమంతా వ్యావహారిక భాషలోనే రచించినాడు. పుస్తకభాండాగారములలో చాలాప్రతులున్నవి. అప్పకవికి పిమ్మటను పుట్టిన లక్షణగ్రంథములలోకూడా వివరణము, తెలివిడి, టీక, అవతారిక అనేపేరుగల వాక్యములన్నీ వ్యావహారిక భాషలోనే ఉన్నవి; రంగరాట్ఛందస్సు, లక్షణశిరోమణి, తిమ్మకవి సర్వలక్షణసార సంగ్రహము, కవిజనాంజనము మొదలయినవాటి వ్రాతప్రతులన్నిటిలోను, మేముచూచినంతమట్టుకు ఇట్లేఉన్నవి.

వ్యావహారికభాష కథలలోను, ధర్మశాస్త్రములలోను, శైవవైష్ణవ మతవిషయములను గురించి వ్రాసినగ్రంథములలోను, వేదాంత గ్రంథములలోను అవశ్యముగా వాడినట్లు కావలసినన్ని నిదర్శనములున్నవి. రాతిపలకలమీద చెక్కించిన శాసనములలో వ్యావహారిక భాష దేవాలయములలో నేటికిని కనబడుతూ ఉండనే ఉన్నది. పైన చెప్పినట్లే వ్యావహారికభాషయొక్క ప్రయోజనము అనేకవిధముల యిన రచనలలో అప్పకవికాలమందేకాక, అతనికి పూర్వమున్నూ పిమ్మటనున్నూ పండితులు అంగీకరించినట్టు నిదర్శనముగా వేలకొలది గ్రంథములు పుస్తక భాండాగారములలో కనబడుతూఉన్నందున, అప్పకవి

* ఈ గ్రంథము ఇప్పటికిన్నీ సరిగా అచ్చుపడలేదు. "సటీకాంధ్రశబ్దచింతామణి" అని పేరుపెట్టి కొంతగ్రంథము బాలసరస్వతీయములోనిది దొంగలించి బాలసరస్వతి ప్రయోగించిన వ్యావహారిక భాషాశబ్దములు తొలగించి, కావ్యభాషాశబ్దములు దూర్చి, కొందరు పండితులు తామురచించిన గ్రంథముగా ప్రకటించుకొన్నారు. ఇట్లే వసుచరిత్ర మనుచరిత్ర రాఘవపాండవీయాదికావ్యములకు పూర్వులువ్రాసిన టీకలు మారు రూపుపొంది అచ్చులో నేడు కనబడుతున్నవి.

కూడా అట్టిభాషవ్రాయడము సార్వత్రికమయిన సత్సంప్రదాయము నిన్ని సదాచారమనిన్ని మేమూహించుటకు తగినంత కారణమున్నది.

వ్రాతప్రతులలో వ్యావహారికభాష కొన్నిరచనలలో కనబడు తున్నదని అంగీకరించినా, అప్పకవే అట్లావ్రాసినాడని ఎందుకు ఊహించవలెను? అతనిశిష్యులు అతడునోటనుచెప్పిన టీకలు మొదలయినవి వ్యావహారికభాషలో వ్రాసిఉందురని అనుకోకూడదా?—అని కొందరు వాదించినారు. వారివాదముచొప్పున శిష్యులు వ్రాసిన వయినా, గురువుగారు అంగీకరించినవే కావలెనుగదా. ఎట్లయినా, అవిగ్రంథములోనివే అనకతప్పదు. ఐతే, అప్పకవే వ్రాసినాడని ఊహించుటకు గ్రంథములోనే తగినంత ఆధారమున్నది. చూడండి. వ్యావహారికభాషలో రచితమయిన వచనములు ఒక్కొక్కటిచదివి పూర్వోత్తర సందర్భములు పరిశీలించిచూస్తే, గ్రంథకర్త తప్ప మరిఒకరు ఆవచనములువ్రాసి ఉండరనితెలియక పోదు. ఉదా. (1) 30-వ పుటలో "ప్రయోగమూలం వ్యాకరణం" అనేసూత్రమునకు వ్రాసినతెలివిడిలో, "వాటికన్నిటికిన్ని తెలిసేటట్లు అందులోపల నొకచంద్రశబ్దమునకు చెప్పుచున్నాము" అని ఉన్నది. ఇట్లుగ్రంథకర్తకాక ఇతరులు వ్రాతురా? (2) దీనితర్వాతవ్రాసిన సూత్రము టీకకొరకు,"అదియెట్లంటేను" అనిచెప్పి, ప్రాకృత సూత్రమును ఉదాహరించినవాడు లాక్షణికుడు కాకమరియెవడు? (3)32-వ పుటలో టీకకొరకు,"ఇందుకు ప్రయోగము నరసింహపురాణమునందు" అని చెప్పినవాడు ఒకడున్ను, పద్యముదాహరించినవాడు ఇంకొకడున్ను అనవచ్చునా? (4) నాలుగో ఆశ్వాసము 118-వ పద్యములో, "మగణమునకెల్ల వ్రాసితి నిగిటనట్టి గణములకు నిట్లు వ్రాసిన గ్రంథమధిక విస్తరంబగునని వ్రాయవెఱచినాఁడఁ దెలిసి కొనఁదగుఁ గవులు యాదులకునిట్ల." అని చెప్పినవాడు లాక్షణికుడే కనుక మగణమునకు వ్రాసిన వచనములు ఎనిమిదిన్నీ అతడే వ్రాసిన వనకతీరదు. ఇది నిశ్చాయికమయిన నిదర్శనము. ఇంతకంటే అమోఘమయినది మరిఒకటిచూస్తే, మామాట ఎవరికిన్నీ శంకించుటకు మరి అవకాశముండదు. (5)నాలుగోఆశ్వాసము 1౬౩-వ పద్యము "తే ప్రత్యయములాఱు నీచెప్పుపద్యములను, తెలిసికొననెంతవారికి నలవికామి, వరుసనన్నింటికిం జీక వ్రాయవలసెఁ, దెనుఁగుమాటలఁ గడుతేటతెల్లఁ

గాఁగ." అని చెప్పినవాడున్ను, చెప్పినట్టుగా నేటికలు వ్రాసినవాడున్ను
ఒక్కడు కాడని వాదించేవారికి ప్రత్యుత్తరమేమి చెప్పవలయునో
మాకు తెలియదు. ఈవచనములు అన్నీ గ్రంథమునకు అంగములు. అవి
లేకుంటే గ్రంథము అసంపూర్ణమవుతుంది. ప్రతిపక్షులు చేసే ఆక్షే
పము మరియొకటిఉన్నది దానికికూడా మేము సమాధానము చెప్ప
వలసిఉన్నది. వ్రాతపుస్తకములలోనున్న వ్యావహారికభాష పరిష్కర్త
లు ఎందుకుమార్చివేసినారు? అంటే పైని ఒకచోట మేము సూచించి
నదే వివరించి చెప్పుతున్నాము. పరవస్తు చిన్నయసూరిగారు, శ్రీ రే
కము రామానుజసూరిగారు, కరాలపాటి రంగయ్యగారు, నిశ్చింత శే
షప్పైరు మాళ్లయ్యగారు మొదలయిన దక్షిణదేశపు తెలుగుపండి
తులు కొందరు వ్యావహారికభాష ఎట్టిగ్రంథములలో నైనా వాడ
నేకూడదని నియమము చేసుకొన్నట్టు వారు వ్రాసినవ్రాతలను పట్టిన్నీ
వారు పరిష్కరించిన గ్రంథములను పట్టిన్నీ ఊహించవచ్చును. వారి
మతమునకు విరుద్ధముగా, తెనుగుదేశపు పండితులు, అప్పటివారు, రావి
పాటి గురుమూర్తిశాస్త్రిగారు, పుదూరి సీతారామశాస్త్రిగారు, పుసు
లూరి వైద్యనాథ సిద్ధాంతిగారు, జూలూరి అప్పయ్యపండితులుగారు,
వైయాకరణము రామానుజాచార్యులుగారు, పురాణం హయగ్రీవ
శాస్త్రులుగారు, వేదం వెంకటాచలశాస్త్రిగారు, వఠెం వాసుదేవ పర
బ్రహ్మశాస్త్రులుగారు, స్వామినీని ముత్తునరసింహనాయుడుగారు, వెంకట
గిరి మహారాజులయిన శ్రీ వెలుగోటి సర్వజ్ఞకుమారయాచేంద్రుల వా
రున్ను, ఇంకా అనేకపండితులున్ను ప్రాచీనసంప్రదాయము చొప్పున
కావ్యములు కావ్యభాషలలోను, వచనగ్రంథములు వ్యావహారికభాష
లోను వ్రాసేవారని వారివ్రాతలలో కనబడుతూ ఉండడమేకాక, కడప
టపేర్కొన్న ముగ్గురుపండితులున్ను వ్యావహారికభాషయొక్క ప్రయో
జనముకంఠోక్తంగా విధించిచెప్పినారు.* అయితే సూరిగారివంటి పండి
తులు ఉపాధ్యాయులుగాను, అచ్చుకూటములో పరిష్కర్తలుగాను,
కొంత అధికారమువహించి ఉండుటచేత వారిమతము వ్యాపించినది.

---

* చూ. పరబ్రహ్మశాస్త్రులుగారు 1851-వ సం. లో రచించిన హిందూధర్మశాస్త్రము, నాయడుగారు 1863-సం. లో రచించిన హితసూచని, మహారాజులు 1886-సం. లో రచించిన మనస్సాక్ష్యము.

వారు పరిష్కరించిన గ్రంథములు చదివేవారికి భాషాపాండిత్యము లేక పరిష్కర్తల భ్రమప్రమాదములవల్ల కలిగే దోషములు కనబడవు. భారతాది ప్రాచీనగ్రంథములన్నీ ఇట్టి పరిష్కరణమువల్ల పాడయి ఉన్నవి. నానావిధముల ప్రయోజనముగల వ్యావహారికభాష అచ్చులో కనబడక రూపు మాసిపోయినది. పూర్వముద్రణములో ప్రచురముగా ఉన్న వ్యావహారిక భాష నేటిముద్రణలో కానరాదు. రావిపాటి గురుమూర్తి శాస్త్రిగారు 1834 సం. లో వ్యావహారిక భాషలో రచించి అచ్చు వేయించిన పంచతంత్రి 1870 సం. వరకున్నూ చాలామాట్లు ముద్రితమయి బడులలో పిల్లలు చదువుకొనుటకు ఉపయుక్తముగా ఉండేది. ఆపుస్తకము ఏపండితుడో గారడివాయపన్నినట్టు కావ్యభాషలోనికి మార్చి అచ్చువేయించినాడు. 40 సం. లు వాడుకలో ఉన్న గ్రంథము మారురూపు పొందినదని ఇప్పటివారికి తెలియదు. ఇట్లు పరిష్కర్తలవల్ల పాడుపడి ఎన్నో గ్రంథములు ఉన్నవి. సామాన్యమైన వాటిమాటకేమి? చిన్నయ్యసూరిగారు రచించిన నీతిచంద్రిక సూరిగారు అచ్చువేయించినట్లు ఇప్పుడులేదు. ఎన్నో మార్పులు కలిగినవి. ఎవరుచేసినారో తెలియదు. గ్రంథములు పరిష్కరించి అచ్చువేయించేవారికి గ్రంథములోని విషయముగానీ భాషగానీ మార్చి సవరించుటకు అధికారములేదు. గ్రంథములో దోషములుంటే ఉండుగాక. అవి నిరూపించుటే విమర్శకులకు విహితధర్మము. విమర్శకునికి దోషముగా కనపడ్డది దోషము కాకపోవచ్చును. ఉద్దేశపూర్వకముగా స్వమతానుసారముగా ఇతరుల గ్రంథము మార్చుట కూటకరణము వంటిది. అది మహాపాతక మని వివేకులు అట్టి పని చేయరు.

అప్పకవీయమువంటి గ్రంథములో తెలివిడి మొదలయిన వచనములు గ్రంథకర్త వ్యావహారిక భాషలో వ్రాసినా, అచ్చులో కావ్యభాషనుండుట మేలు కాదా? ఆలాగున్నందువల్ల గ్రంథమునకు గౌరవము అధికము కాదా? అని అంటారు కొందరు. వ్యావహారికభాషలో పూర్వులదృష్టికి లాఘవ మెంతమాత్రమున్ను లేదు. దానియందు అగౌరవము రామానుజసూరివంటివారు ఆపాదించి దేశమునకు అపరిమిత మయిన నష్టము కలుగజేసినవా రయినారు.

అపరిమిత ప్రయోజనమయిన వ్యావహారికభాష పండిత పామరసామాన్యమై వాస్తవమయిన దేశభాషగా ప్రపంచమంతటా గౌరవము కలిగియున్నది. పరిమిత ప్రయోజనమయిన కావ్యభాష పండితులు రచించే గ్రంథములలో ఉచితముగా నుండును. సంస్కృతభాషాపాండిత్యము లేనివారికి అది సుబోధము కాదు; సుకరమున్ను కాదు. అల్పజ్ఞానముగల పండితంమన్యులు వచ్చీ రాని ప్రాచీనకావ్యభాషలో నిర్దుష్టముగా కావ్యభాష వ్రాయగలవారు నిక్కిలి అరుదు. వ్రాయ బూని చేతకాక, కృతకభాషసృజించి, ఆంధ్రభాషకున్ను వాఙ్మయమునకున్ను హాని కలుగచేస్తూ ఉన్నారు. ఇట్టి కావ్యభాష దేశభాషగా నెలకొల్పవలెనన్న ఉద్దేశముతో గాబోలు వ్యావహారికభాష రూపు మాపి నిర్మూలము చేయుటకు సమకట్టినారు. అట్టిపని వెట్టిపని; అసాధ్యము. నిరంతరకృషిచే పండితులు మాత్రమే దానిని సాధింపగలరు. వ్యావహారికభాషైతే అందరికీ సాధ్యము. ఈవిషయములో పూర్వుల సంప్రదాయమే మేలయినది. ఆ సదాచారము ఉద్ధరించుటకు ప్రయత్నించుట పెద్దలకు విహితధర్మమని మనవి చేయుచున్నాము. అది అట్లుండనీయండి.

పూర్వముద్రణములు.

పరిష్కర్తలు తమ ఇష్టానిష్టముల బట్టి గ్రంథము సవరించి లేని పాఠములు కొన్ని కల్పించుటచేతను, సరియైనపాఠము నిర్ణయించుటలో పరిశీలన చక్కగా చేయకపోవుటచేతను, వింతైన క్రొత్త తప్పులు కొన్ని పూర్వముద్రణములలో కనబడుతున్నవి. మొట్టమొదట ఈగ్రంథము 1859 సం॥లో ముద్రించినప్పుడు, పరిష్కర్తలయిన శ్రీ రేకము రామానుజసూరిగారు సరియైన వ్రాతప్రతులు దొరకకపోవుట చేతను, కొంతమట్టుకు పరిశీలన లోపముచేతను, చాలాతప్పులతో గ్రంథము అచ్చు వేయించినారు.* తర్వాతి ముద్రణముల వారు పూర్వముద్రణములను మాత్రమే ఎదుటనుంచుకొని, స్పష్టముగా కనబడిన తప్పులలో కొన్నిటినిమాత్రము దిద్దినారు; గాని, వ్రాతప్రతులను సంపాదించి, జాగ్రత్తగా పరిశీలించి, గ్రంథము తప్పులులేకుండా అచ్చువే

---

* ఇట్లు గ్రంథమందున్న తప్పులు చూపించుటచేత గ్రంథమును ప్రకటించిన వారు చేసిన మేలు మరచినవార మైనా మని తలచగూడదు.

యించినారు కారు. ఇందుకు దృష్టాంతముగా చూడండి.—ఈముద్రణములో (పు. 276.) ఉన్న సర్వలఘుసీసము "ఉఱుతయగు" అనేది మేము చూచిన వ్రాతప్రతులన్నిటను గలదు; గాని, తొలిసారి గ్రంథము ముద్రింపించినవారికి దొరికిన ప్రతులలో గ్రంథశైథిల్యము చేత కాబోలు, అది కనబడలేదు; గనుక శ్రీ రేకము రామానుజసూరి గారు "కరివరద" అనేపద్యము క్రొత్తగా రచించి గ్రంథములో చేర్చినారు. ఈలాగున చేయవలసివచ్చినదని వారు పీఠికలో వ్రాసి ప్రకటించక పోలేదు. *ఆపద్యమే నేటికిని నిలిచి ఉన్నది. ఈగ్రంథము అనేక పర్యాయములు ముద్రితమైనది గదా. వ్రాతప్రతులు చూచి ఉన్న యెడల, పరిష్కర్తలలో ఎవ్వరికైనను అప్పకవి రచించిన పద్యము కనబడకుండునా?

ఈవిధముగానే 1859 సం॥ లో ముద్రితమైన ప్రతియందు స్పష్టముగా కనబడే తప్పులు తర్వాతి ముద్రణములన్నిటిలోనున్ను నిలిచిపోయినవి. వాటిలో కొన్నిమాత్రము తార్కాణగా ఈదిగువను ఉదాహరిస్తున్నాము.—

1. కాం॥ ధవ...గుయివె • ట్టిన్వెళ్లు...III. 61

అనుస్వారసంబంధయతులకు లక్ష్యముగా ఇచ్చిన ఈపద్యములో "గుయి వెంటన్" అని అప్పకవిమతమున ఉండవలెను; లేనియెడల ఈలక్ష్యమునకు ప్రయోజనము లేదు.

2. వే॥ దండమండల చండతుండవి • దారణాసి...(III. 127.) "వే॥ దండదండవిదారఘోరత • రాసిభాసి భుజార్గళా" అని అప్పకవి పాఠము; మావద్దనున్న వ్రాతప్రతులన్నిటను గలదు. ఉభయవళులకు ఉదాహరణము లిచ్చునప్పుడు అప్పకవి సర్వసాధారణముగా మొదట స్వరమునకున్ను తర్వాత వ్యంజనమునకున్ను లక్ష్యములు చూపిస్తున్నాడు. ఈవేదండ శబ్దములోని దకారము రెంటికిని చెల్లును అని ఈపద్యము స్వరమునకున్ను దానితర్వాతనున్న భీష్మపర్వములోని పద్యము వ్యంజనమునకున్ను లక్ష్యములుగా ఇచ్చినాడు. గనుక,

---

* "సర్వలఘు సీసమును బ్రతులలో లేమింజేసి నూతనముగ చేర్పఁబడియె" పీఠిక. పుట ౨ 1859.

"వే! దండమండల చండతుండవి॰దారణాసి..." అనేపాఠము తప్పు. రెండు పద్యములున్ను వ్యంజనమునకే లక్ష్యములుగా, ఇచ్చి స్వరమునకు లక్ష్యము ఇయ్యకుండునా!

3. "డగ్గి తొలంగు సైనికులు ॰ నేలకు..." III. 152

అనేక శబ్దమునకు లక్ష్యముగా ఇచ్చిన ఈపద్యములో ఆశబ్దమే కనబడనీయక పాఠము మార్చివేసి అచ్చువేయించుటచేత కవి హృదయమునకు విరుద్ధమయిన పాఠము కనబడుచున్నది. ఈలక్ష్యమునకు ప్రయోజనము చెడిపోయినది.

4. "ధృతి యందు గతియుగక్షితిపక్షబాహులు" IV. 137

ధృతియనే 18వ ఛందమందు (బాహు = 2, పక్ష = 2, క్షితి = 1, యుగ=4, గతి=4) 22144 వృత్తములున్నవని అర్థమగును. ఆఛందము నందు 262144 వృత్తములు కలవు; గనుక, ఈపాఠము తప్పు. "ధృతి యందు గతియుగ క్షితి పక్షరసబాహు..." అని మావద్దనున్న వ్రాత ప్రతు లన్నిటను గలపాఠము సరియైనది.

5. (పుట 214) సప్తమచ్ఛందః ప్రస్తారములో 6-37వృత్తముల గణము లన్నీ తారుమారయినవి. 1859 సం॥ ప్రతిలో ప్రమాదవశమున ఈతప్పు వచ్చియుండవచ్చును. ఈఅచ్చుతప్పు ఈచోటనే తర్వాతి ముద్రణములలోకూడా ఎందుకు కనబడవలెను?

6. (పుట 230) ఏకరూపగణములు

UUU మ U|| భ |U|| జ UU గగము

1859 సం॥ ప్రతిలోని అచ్చు తప్పు తర్వాతి ముద్రణము లన్నిటను నిలిచిపోయినది; చూచినారా? ఈవిధముగానే ప్రమితాక్షర గణములు తప్పుగా ముద్రింపించినారు.

7. (IV. 215) మనోహర వృత్తమును గూర్చి చెప్పిన వచనములో "ఇది కవితాంత వృత్తవృత్తచ్ఛాయను..." అని ఉన్నది. ఇందులో రెండు తప్పులు కలవు. 'కలితాంత' గాని 'కవితాంత' కాదు. సమవృత్తములలో దీనిపేరు సరిగానే పేర్కొన్నారు. వృత్త అనే పదము రెండుసార్లు ముద్రిత మయినది. ఈతప్పులు తర్వాతిముద్రణములలో కూడా నిలిచినవి.

8. (IV. 221) ధృతమధ్యకూర్చి చెప్పిన వచనములో

"ఇది తోదకవృత్తచ్ఛాయను జేసిచరణములను దోదకవృత్త చ్ఛాయను సరిచరణములను నడుచును" అని ఉన్నది. తోదక-దోదక నామములు తారుమారయినవి; గనుక లక్షణము చెడినది.

9. "...బండగీతియందుఁ • బ్రాసముల్ సమంబు

నవియె యాటవెలఁది • యందుఁగలవు" (IV. 355)

1869 సం॥ ప్రతిలో శుద్ధపత్రికయందు "ఁగలవు" అసాధువనిన్ని "లేవు" సాధువు అనిన్ని చెప్పి పరిష్కర్త తప్పు దిద్దుకొన్నా, తర్వాతి ముద్రణములవారు కేవలము మూలములోనున్నదే ఎదుటనుంచుకొని శుద్ధపత్రిక ఉపేక్షించి తప్పుపాఠమునే తీసుకొన్నారు. ఆటవెలఁదిలో ప్రాసములుండునా అన్న విచారమయినను లేక పోయినది.

10. "అంధరింపుము...పరమమూర్తి

పూతనా..." IV. 362

పరమమూర్తికి బదులుగా 'పరమపూత' అని ఉండవలెను. లేకున్న పునరుక్తి నియమభంగమగును.

11. "...ఁజేడొకతె చక్రితోనెత్తి•మాడెననఁగ

సంధియగు......" V. 11

అప్పకవి 'విసంధి, మహావిసంధి, కుసంధి, దుస్సంధి' అనే నాలుగు సంధిదోషములను పేర్కొని, ఈపద్యము "కుసంధికి" లక్ష్యముగా చెప్పినాడు. గనుక, ఈపాఠము అపార్థకముగా ఉన్నది.

12. "మాను పఱిచెను బులిబోను" V. 25

'ను' అంతమందు గల పదములలో ద్రుతప్రకృతులు గానివి అప్పకవి ఉదాహరించినాడు. "మాను వరిచేను పులిబోను" అని మావద్దనున్న వ్రాతప్రతులన్నిటను కలదు.

అచ్చుకూర్చిన పనివాండ్లలోపము ప్రతిముద్రణమందున్ను ఈ చోటనే రావలెనా? ఇది కేవలము పరిశీలన లోపముచేతనే వచ్చినది.

13. "పడఁతియుబ్రపుటూరు లంబ్రంపుటూరు

లతివచోద్యపుటూరు చోఁద్యంపుటూరు" V. 128.

ఈ పద్యములో అప్పకవి 'ఊరులు, ఆరు, కౌను, మేను' ఈనాలుగున్ను పేర్కొని, మొదటిచరణమందు 'అభ్రపుటూరులు' అనిన్ని, రెండవచరణమందు 'చోద్యపుటూరు' అనిన్ని, మూఁడవచరణమందు 'సూక్ష్మపుఁగౌను' అనిన్ని, నాల్గవచరణమందు 'చొక్కపుమేను' అనిన్ని ప్రయోగించినాడు. మొదటిచరణమందు, 'అభ్రపుటూరులు' అని ఉండగా రెండవచరణమందు, మరల 'చోద్యపుటూరు' అని ఊరు శబ్దమే ఏకవచనముగా ప్రయోగించి ఉండునా?

14. "జగతిఁ జప్పనికూరకుఁ...పచ్చని తోఁటకుఁ బచ్చు దోఁట..." (V. 166.)

ఇందులో ఉదాహృతశబ్దములు కకారాది వర్గములలోని ప్రథమాక్షరములపరుసను పేర్కొన్నట్లు స్పష్టము.

"కూర, చాయ, టోపి, తావి" వీటిని పేర్కొన్నట్లు మావద్దనున్న వ్రాతప్రతులలో కనబడుచున్నది.

1859 సం॥ లో ముద్రితమైన ప్రతియందు తమకు తప్పులుగా కనబడ్డ చోట్లనైనా వ్రాతప్రతులు చూడక తర్వాతి ముద్రణములవారు కేవలము తమకు తోఁచినట్లు సవరించి వింతయిన తప్పులు ఉంచివేసినారు. ఇందుకు దృష్టాంతముగా ఒకటి ఈ దిగువను వివరిస్తున్నాము.

II. 176 "అనుచునిట్లు భూతాదిక్రియాపదాంతముల విశేషణ పదక్రియలను దక్క" అని 1859 సం॥లో ముద్రితమయిన ప్రతిలోనిపాఠము. ఇందు గణభంగమును మాత్రమే చూచి తర్వాతి ముద్రణములవారు "ములకునువిశేషణ పదక్రియలను దక్క" అని వ్రాతప్రతులు చూడక దిద్ది అచ్చువేయించినారు. ఇందు అన్వయక్రమము చెడిపోయినది "భావిక్రియలను దక్క" అని ఉండవలెను.

వీటిని బట్టి చూడగా పరిష్కర్తలు వ్రాతపుస్తకములు పరిశీలించక కేవలము 1859 సం॥ లో ముద్రితమైన ప్రతినే ఆధారము చేసుకొన్నట్లు స్పష్టముగదా.

పూర్వముద్రణములలోని తప్పులు-పాఠకులు సులభముగా విమర్శించుకో దగినవి-ఈ క్రింద పేర్కొని చూపిస్తున్నాము.

పీఠిక. 10 పరహాసమానసము
64 విశ్వశ్రేయయనుచు
71 తమ్ములను పేరున నె
74 విద్యప్రస్తుతమగుచుండ
103 ఇందోపలనీలునకు
I. 4 పిన్నకోట పెద్దన
33 అశ్లిష్టాభిధానమునకు
40 కరపరిణత
70 కాళహస్తిమహత్వము
98 కుక్కగోళము బవి
99 (మీాదను) త్రిలింగ దేశ తద్భవము
II. 15 ఇమ్మక్ర
39 దానిమొదలైన తలకట్లు వానినెల్ల
43 పద్యాదిప్రాణంబుల, నాద్యంతస్థములుగాను
132 భూమిని మింటనుజంచు త్వాపమర
135 వ్యర్థకృతులను
426 దుష్టచంద్రోపబలములు
III. 55--(బోలనార్యులను
60 మంత్రియయ్యేనినకొండ౯
IV. 75 (తర్వాత) అష్టగణ లక్ష్యంబులు (అప్పకవి లక్షణము చెప్పబోవుచున్నాడు)
213 (ఆఱవఛందమునకు ఇచ్చిన ప్రస్తారములో 31 వ వృత్తగణములు) ।।। ।। U (U ।।।। U అని ఉండవలెను)
199 పదునొకంటఁ ద్రిష్టుప్ఛందస్సు (పదునొకండవ అని ఉండవలెను)
203 "ఇదిపదుమూడవజగతీ ఛందమునందు" (13 వ ఛందము అతిజగతి గాని జగతికాదు)
340 పోరులో
V. 148 ధర్మవస్త్రాభిదాను౯

ఛందోభంగములయినను కానినారుకారు చూడండి —

I. 33. సీ. పా. వఱలు జాతి స్వభావసంబుననఁగ.
ఇందు 'తి' గురువుకాదు.

38 (పంక్తి 8) సీ. పా. వరనవస్థాయిభావములలో నొగిఁజెప్పి
నరతియో భావాదిరంజనముల
ఇందు యతిభంగము.

39 (పం_క్తి10) జనుకావ్యములఁగని • సంబ్రశ_స్తి-ఇందు
యతిభంగము.

III. 172 సీ. పా. తరుణులుఁ బతులు వా•తాయనమ్ములనల్ల
మల్లకలై వేఁ జోక•మలయ పవను

ఇందులో గణభంగము.

305 "మూఁకలు విరియించి వీఁక" 'మూఁకలు' అనే పదములో అర్ధానుస్వారము ఉండవలెననియే మాకును తోఁచుచున్నది; గాని, అప్పకవిమతమున లేదనుట స్పష్టము. ఉన్నదని అతడు ఎరిగి ఉన్న యెడల ఖండాఖండప్రాసములకు ఇది ఉదాహరణముగా ఇచ్చి ఉండడు. గనుక, ఇక్కడ ఈపదము అర్ధానుస్వారము లేకుండానే అచ్చువేయిం చవలసి ఉండెను. 1910 సం॥ లో వావిళ్లవారు ముద్రించిన ప్రతిలో ఈచోట (ఇదిపొరపాటు) అని ఉన్నది. గాని, ఏదిపొరపాటో తెలియ జేయలేదు.

IV. 74 మృగములలోఁ గరి • ద్వేషిఖ్యాతిని జూడ—ఇందు యతిభంగము.

IV. పుట 243 (త్ర్యాహారములో) "బుభుక్షుసూనుం" అని 1859 వ ప్రతిలోను, "బుభుక్షుసూను" అని తర్వాతి ముద్రణములందును కలదు. అన్నిటను గణభంగము.

IV. పుట. 245 ఖచరప్లుతములో నాల్గవ చరణము "ర్యమవి రామము తోడనభామ్ను • స్వల్..."

ఇందు యతిభంగము.

IV. 219 "ందులఙ్ జరద్రుగంబులుఙ్•గుదిరింపఁగా" గణభంగ ము; యతిభంగము.

IV. 243 ప్రథమమునను వృత్తము—ఇందు ప్రాసభంగము.

321 బూనిగొండ్రాలిక్ఁ • బుట్టుకానుపునలన—ఇందు గణభంగము.

329. "ధర్మముఁ జెప్పి దుష్కృతుల దగ్గఱ" దనలకు మైత్రి, అగ్రాహ్యమని చెప్పిన అప్పకవిమతమునకు విరుద్ధము గనుక యతిభంగము.

IV. 342. "నారశక్తిత్రయోపేతుఁడైమురారి" ఈసీసపద్యమందు ప్రాసయతినియమము కలదుగనుక, ఈపాఠము ఛందోవిరుద్ధమయినది.

353. "ధరణిఁ బ్రాసంబు వసరు
నెత్తుగీతియందు" రెండవచరణము

గణభంగ మయినది.

V. 71. తే. గీ. కాంతుఁ బారమేము చూడఁ గలమనంగ. గణభంగము.

అర్థవిచారము సరిగా లేకపోవుటచేతను కలిగిన ప్రమాదములు చూడండి:—

I. 39 (పంక్తి 14) "శ్లోకము" విషయము అష్టరసముల గురించి గనుక, ఇది అసంగతము. "శోకము" అని ఉండవలెను.

II. 196-197 రేఫభేదముల గురించి చెప్పిన సీసమాలికలందున్ను అర్థముల పట్టికలలోనున్ను తప్పులు మెండుగా ఉన్నవి. కొన్ని చోట్ల మాలికలలోని మాటలు అర్థముల పట్టికలలో కనబడవు.

మాలికలో "—గరిచెలిగరిగె" అనిన్ని, అర్థముల పట్టికలో "గరిచెడిగరిగె" అనిన్ని ఉన్నది. రెండుచోట్లను "గరిచేడిగరిగె" అని ఉండవలెను.

"చేరుద్రాపుట చూరి చిన్నకత్తి" ఇదియే సరియైన పాఠము. 'చేరు' అపశబ్దమనుకొని కాబోలు 'చారు' అని దిద్దినారు. అందువల్ల యతిభంగమగునని "చారుద్రాపుట చిన్నచూరికత్తి" అని పాదమంతా అసంగతమయేటట్లు దిద్దినారు. 'చూరి' అంటే, 'చిన్నకత్తి' అని అప్పకవి ఉద్దేశము. అర్థముల పట్టికలో మాత్రము సరిగానే ముద్రించినారు.

"తరము బడిత" అంటే, అర్థముకాక కాబోలు "తరముబలత" అని దిద్దినారు. అర్థముల పట్టికలో మాత్రము సరియైన పాఠమే ఉంచినారు.

"మరులుమోహము; బుద్ధి మరుపుట" అని ఉండవలెను. అర్థము తిన్నగా చూచుకోక "మరులు మోహపుబుద్ధి—" అని అచ్చు వేయించినారు.

అర్థముల పట్టికలో "మేఁకెరువు=మేఁకవెండ్రుకలు" అని అచ్చు వేయించినారు. 'మేఁకెరువు' అంటే 'మేఁకవెంట్రుకలు' అని అప్పకవి ఉద్దేశము. 'వె' 'వె' వలె లేఖకులు వ్రాసి ఉందురు. అర్థము గ్రహింపక, 'వెంట్రుకలు' అని చదువుకొని శబ్దసౌష్ఠవముకొరకై 'వెండ్రుకలు' అని పరిష్కర్తలు దిద్దినారు. అందువల్ల 'ఎరువు' అంటే, 'వెండ్రుక'లయినది!!

II. 197 "ఉలుపవంబెల్లెడ నురుతరార్థ" అని ఉంటే, అర్థము చక్కగా చేసుకోక, "ఉలుపవంబెల్లెడ నులుతపిల్ల" అని అచ్చువేయించినారు. అర్థముల పట్టికలో మాత్రము సరియైన పాఠము కలదు.

'తిలుగలి' అని 1859 మొదలుకొని పూర్వముద్రణములన్నిటను కలదు; గాని, ఈశబ్దములోని రేఫము శకటరేఫము కాదు.—అశబ్దమునకు బదులుగా అక్కడ 'తుఱుగలి' అని ఉండవలెను. అర్థముల పట్టికలో మాత్రము ఈమాట కనబరచినారు.

II. 392 తర్వాత నున్న శారదాదర్పణ శ్లోకములో మూడవ చరణమందు "యవా" అని ఉన్నది; దానిక్రింద నున్న టీకలో "యవర్ణలవర్ణములు" అని ఉన్నది. పాఠకులు ఏది ప్రమాణముగా తీసుకొని ఆచరించవలెనో స్పష్టముగా తెలుసుకోక పోయినయెడల, మాతృకార్చనము దుష్టమయి హాని సంభవించునేమో!

III. 121 ఉభయవళులలో అప్పకవి పేర్కొన్నది నామాఖండయతిగాని నామకఖండయతి కాదు. తక్కినచోట్ల ఈపేరు సరిగానే ముద్రింపించినారు.

IV. 104 "మహీనధినాయకురాశి
గ్రహమును గృతిముఖగణోడు • రాశిగ్రహముల్
మిహిరేందులు దమగతిలో
సుహృత్తులై యున్న సరియ • చుట్టము గాదే."

అని 1859 సం॥ మొదలుకొని పూర్వముద్రణములందు కలదు; గాని, అర్థము పొసగదు.

IV. 112 "శాంతంబునకుఁ జెల్లు నెనిమిదియును" ఇందు అర్థము చెడినది. తక్కిన రసములకు పగలుగానో వైరముగానో ఈసుగానో ఉన్నవి శాంతరసమునకు చెలులు, అని అప్పకవి ఉద్దేశము.

142. "పాదవులును నడ్డవరుసలు పొసఁగనిలుప" ఇందు అర్థము పొసగదు. టీకలో మాత్రము 'పాదవునకు' అని సరిగా ఉంచినారు.

IV. 146. "విషమంబులనుబోలి వెలయు మఱొక్కటిం గలిపి" అర్థము చెడినది. బేసి సంఖ్య అయితే అర్థించుటకు పాలుపోదు గనుక, మరిఒకటి కలిపి అర్థించవలెను అని అప్పకవి ఉద్దేశము. టీకలో 'పాలు' అనే ఉంచినారు.

ఇవి కాక, నాల్గవ ఆశ్వాసములో ఏయేవృత్తములు ఏయే ఖండములలో ఎన్నవ వృత్తములయి ఉన్నవో తెలియజేసే సంఖ్యలు చాలాచోట్ల తప్పుగా ఉన్నవి. అవి అన్నీ ఈప్రతిలో సవరించడమైనవి.

పూర్వముద్రణములలో అనవసరముగా చేసిన దిద్దుపాట్లు.

పద్యసంఖ్య.	పూర్వముద్రణములలోని పాఠము.	వ్రాతప్రతులనుబట్టి ఈముద్రణములో ఉంచిన పాఠము.
పి. 20	నినుంగరంప	నినుంగరంచు
21	పట్టియు	పట్టుక
47	నుడువు తెనుఁగులు	నుడువు తెఱుఁగులు
76	వారెవ్వరనిన	వారెవ్వరం టేని
88, 89	మొ. ఆంధ్రము	అంధ్రము
II. 8	పిల్లగుడి	పిల్లగుడుసు
149	దాయఁబోయి	దాయదోయ
	డాయఁబోయి	డాయడోయ
263	అఘోషవర్ణములకు	అఘోర్ణములకు
265	[illegible]	[illegible]
271	ప్రాణవర్ణములు	ప్రాణార్ణములు
II. 285	ఉత్తరాషాఢనుండి	ఉత్తరాషాఢనుంచి
II. 319	నక్షత్రరాశినుండి	నక్షత్రరాశినుంచి

II. 370	త్రాడు	తాఁడి
II. 388	తెలిసియు	తెలుసుక
V. పుట. 250, (బంధురవృత్తములో)	ప్రంతకు	వాగుకు
IV. 342	చేర్తునింక	చేర్చితింక
IV. 343	ఏగుదెంచితా	ఏఁగుదెంచితా
V. 37	ఆడాడ	ఆడాడి

గ్రంథము సంప్రతించినవారికి కొన్ని శబ్దముల స్వరూపమున్ను అర్థమున్ను చక్కగా తెలియకపోవుటచేత అనవసరమైన దిద్దుపాట్లు కొన్నిచోట్ల చేయవలసివచ్చినదని తోచుచున్నది.

'అర్ణము' అనేశబ్దమును ఎరిగి ఉన్న యెడల వ్రాతప్రతులన్నిటను అది కనబడుతూ ఉంటే 'వర్ణము' అని దిద్దవలసిన అగత్యమేమి ? II. 268 లో "జడ్డలుగల మాతృక తొలి, నిడ్డనథోర్ణముల కెల్ల నేఁటికి మీఁదక్ష" అని వ్రాతప్రతులలో పాఠము ఉండగా, అర్ణశబ్దమునకు బదులుగా వర్ణశబ్దము దూర్చి, అట్లు చేయుటచేత కలిగే ఛందోభంగము తొలగించుటకై పాదము మార్చి ముద్రింపించవలసిన అగత్యమేమి ? ఆమార్పువల్ల "ఎల్ల" శబ్దముయొక్క అర్థవిశేషము అడుగంటినది.

ఈలాగుననే II.271 లో "ప్రాణార్ణములుఁ బది+యాఁటును..." అని ఉండగా వర్ణశబ్దము దూర్చుటకై విశ్రమాక్షరము మార్చి "ప్రాణ వర్ణములును+బదియాఁటు" అని దిద్దివేయవలసిన అగత్యమేమి ? ఈ దిద్దుపాటువల్ల సముచ్చయార్థకమైన ద్రుతము ఉచితమైనచోట లేక అర్థము చెడినది.

పిల్లగుడుసు (II. 8) అపశబ్దమనుకొని 'పిల్లగుడి' అని దిద్దడము శబ్దస్వరూపము తెలియకనే కదా. 'గుడుసు' అనేటందుకు శ్రీనాథుని ప్రయోగము చూడండి:—"గుడుసైన పూవింటఁ." (నైషధము.) 'గుడుసుకయిదువు' అంటే విష్ణుచక్రము. (చూ. శ. ర.)

"నుడువుతెఱఁగు" లంటే అర్థము సరిగా గ్రహించక, కవి హృదయమునకు భిన్నముగా, "నుడువుతెనుఁగులు" అని దిద్దినారు.

వా రెవ్వరంటేని, ఏగుదెంచితే—ఇటువంటి రూపములు గ్రామ్యప్రయోగములుగా భావించినారు కాబోలు. భారతములో 'అది వెట్లుం టేని' మొదలయిన ప్రయోగములు అనేకముగా ఉన్నవి. వీటిలోని క్రియారూపమును మధ్యమపురుషైకవచనముతో అన్వయించును.

పట్టుక (పీ. 21) వంటి క్త్వార్థకరూపములు జైమినిభారతము, భాస్కరరామాయణము, ఆముక్తమాల్యద వంటి ఉత్తమగ్రంథములలో కనబడుచున్నది. అప్పకవినాటికి ఇవి సాధురూపములయి ఉన్నవి; అప్పకవి చాలాచోట్ల ప్రయోగించినాడు. తక్కినచోట్ల వద్దక విడిచి ఈ ఒక్కచోటను దిద్దుటవల్ల ప్రయోజనమేమి?

ఆడాడి (V. 97) లో క్త్వార్థకేకారసంధి ఏర్పడినదని దిద్ది 'ఆడాడ' అని ముద్రింపించినారు. ఆమ్రేడితసంధులకు ఉదాహరణముగా ఇచ్చిన ఈపద్యములో "నందుపట్టి, అచ్చటచ్చట, ఆడి+ఆడి" అను అర్థమిచ్చునట్లు సంపర్కానుసారముగా అప్పకవి వ్రాసినాడు. అది చూడక క్త్వార్థకేకారసంధి తొలగించడమే ముఖ్యప్రయోజనముగా భావించి 'ఆడాడ' అని దిద్దుటవల్ల అర్థము చెడినది. క్త్వార్థకేకారసంధి అప్పకవికి సమ్మతము కాదు. (చూ. V. 82, 83) అయినా, ప్రమాదముచేత కాబోలు రెండుచోట్ల ఈసంధి చేసినాడు; "గుర్తెఱిఁగిష్టంబుగ. (IV. 320)" నెఱవెఱిఁగొడిగి. (IV. 345) వీటిలో IV. 320-వ పద్యమందు అప్పకవి మతమునకు విరుద్ధముగా ప్రాసములందు రేఫశకటరేఫల సాంకర్యముకూడా కనబడుచున్నది. వ్రాతప్రతులలోగాని పూర్వముద్రణములలోగాని పాఠాంతరము లేదు. ఇది కేవలము ప్రమాదజనితమై ఉండును.

1859 సం॥ లో ఈగ్రంథము తొలిసారి ముద్రితమైనప్పుడు పరిష్కర్తలు గ్రంథము తుదను శుద్ధపత్రిక చేర్చి అందులో "ఇవ్వరు" అసాధువుగాను "ఇయ్యరు" సాధువుగాను చూపించినారు. 'ఇవ్వరు' అనేరూపము పరిష్కర్తల బుద్ధికి అసాధువని తోచినా, అప్పకవికి సాధురూపముగానే తోచినట్లు స్పష్టముగా కనబడుచున్నది. ఎందుచేతనంటే, రేఫాక్షరసీసమాలికలో రేఫములకు పూర్వమందున్న వర్ణములు అకారాదిగా వరుస ఏర్పడునట్లు అప్పకవి రేఫములుగల పదములను పేర్కొన్నాడు.

"దేవర వివరంబు తెరువరి తలపరి యెవ్వరు నివ్వరు నవ్వరనఁగ"
ఈక్రమాన ఉన్న పదములలో అప్పకవి "ఇయ్యరు" అని ప్రయోగించి ఉండునో, "ఇవ్వరు" అని ప్రయోగించి ఉండునో చదువరులు సులభముగా ఊహించగలరు.

ఆ శుద్ధపత్రికలో కొన్ని సాధురూపములు అసాధువులుగాను అసాధురూపములు సాధువులుగాను కనఁబఱచినారు. "జనకునిఁ గొల్వ" ఇందులో అర్ధానుస్వార ముండవలెనని పరిష్కర్తలు తలచినారు గాని అది తప్పు; అప్పకవి నిషేధించినాడు (చూ. V. 142) *.

'అవి యెయ్యవనిన' అసాధువుగాను, 'అవి యెయ్యేవనిన' సాధువుగాను చూపించినారు; వారు అసాధువని తలచిన రూపమే సాధురూపము 'అవి+ఏ+అవి' అని అర్థము. ఇటువంటి తప్పులు ఆశుద్ధపత్రికలో ఇంకా అనేకముగా కలవు. 'సుఖకర' అసాధువట! 'సుకకర' సాధువట! 'దోదకము' అని వృత్తనామము 'దోధకము' అని ఉండవలెనట!

పూర్వముద్రణములలోని గ్రంథచ్యుతులు.

మాకు దొరికిన వ్రాతప్రతులున్ను పూర్వముద్రణములున్ను ఎదుటనుంచుకొని పరిశీలించగా, పూర్వముద్రణములందు చాలాచోట్ల గ్రంథము త్రుటితమయిపోయినట్లు స్పష్టమయినది. సాధ్యమయినంత మట్టుకు పోయిన గ్రంథము సంపాదించి ఈప్రతిలో చేర్చినాము. అప్పటికిన్ని, (డ) ప్రతి జాగ్రత్తగా పరిశీలించే సరికి ఈగ్రంథము అచ్చుపడి పోయినందున ఈముద్రణములోకూడా కొన్నిచోట్ల ఇంకా లోపములున్నవి; అయితే వాటిలోనివి కొన్ని "పాఠాంతరములు" అనే శీర్షిక క్రింద చూపిస్తున్నాము.

ఈదిగువను వివరించిన స్థలములలో పూర్వముద్రణములందు గ్రంథము పోయినది. అది పూర్వముద్రణములున్ను ఈముద్రణమున్ను ఎదుట నుంచుకొని చూచిన యెడల మేము చెప్పినది స్పష్టముగా తేటపడగలదు.

---

* ఈ ముద్రణములో V. 142 పంక్తి. 2. లో—'సంతకునిఁజేర్చ' అని ఉన్నది. ఇందున్న అర్ధానుస్వారము అచ్చు తప్పు.

I. 5, 83, 85, 96, 111, 124.

II. 172, 173, 196, 196, 197, 204, 219, 302, 305, 308, 325. 345, 358.

III. 103, 104, 107, 115, 121, 169, 186, 226, 231, 242, 257.

IV. 24, 45, 67, 187, 294, 312, 325 సీటిలో కొన్ని మాటలు, వాక్యములు పోయినవి.

ఈదిగువ వివరించిన స్థలములందు పద్యములే పోయినవి.

I 16-18 18-వ పద్యములోని నాల్గవచరణము 16-వ పద్యములో 5-వ చరణముగా పూర్వముద్రణములన్నిటను ఉన్నది; 17-వ పద్యమున్ను 18-వ పద్యములో మొదటి మూడు చరణములున్ను కనబడవు. అందువల్ల అర్థము పొసగదు.

I. 102 తర్వాత తుల్యాతుసమా అనే సూత్రమున్ను 103-వ పద్యమున్ను పోయినవి.

II. 235 తర్వాత ఒకవచనమున్ను కవిజనాశ్రయమునందలి పద్యమున్ను.

II. 404 తర్వాత ఒక శ్లోకమున్ను, ఒకపద్యమున్ను (ఓ. ప్రతిలో 6 శ్లోకములు, ఒకచక్రము, ఒకపద్యము కలవు.)

IV. ప్రమాణి, స్రగ్ధర పద్యములు.

IV. 187 తర్వాత "మఱియు వ్యత్యస్తోపజాతి" అనే శీర్షిక, దాని తర్వాతిపద్యము, దాని దిగువనున్న వచనము.

IV. 272; 312 లో 5 చరణములు, 368; 409 ఇవి కాక, బంధకవిత్వమునకు సంబంధించిన గ్రంథమంతా విడిచి పెట్టినారు.

కొన్నిచోట్ల గ్రంథచ్యుతివల్ల విషయసంబర్భము చెడినది చూడండి:—

అంకెక్రింద గీటు ఉన్నయెడల, 'ఆసంఖ్యగల పద్యమందుగాని వచనమందుగాని,' అనిన్ని లేనియెడల, దాని తర్వాత అనిన్ని అర్థము.

II. 114 తర్వాత "మార్కండేయపురాణమునందు" అని లేక పోవుటచేత 115-వ పద్యము ఏగ్రంథములోనిదో తెలియదు.

II. 139 తర్వాత "విజయవిలాసమునందు" అని లేకపోవుట చేత 140-వ పద్యము ఏగ్రంథములోనిదో తెలియదు.

II. 163 తర్వాత "కర్ణపర్వమునందు" అని లేకపోవుటచేత "సారవంతమై..." అనేపద్యము ఏగ్రంథములోనిదో తెలియదు.

II. 202—'పరిగొనుటకు' అనే శీర్షికయున్ను, దాని తర్వాత ఉదాహరణమునకుగాను విడిచిపెట్టవలసిన చోటున్ను కనబరచక "పరిగొనుట, పరిచను దెంచుటకు విరాటపర్వమునందు" అని అసంగతముగా ముద్రింపించినారు.

III. 197 తర్వాత, "లక్షణసారసంగ్రహమునందు" అనేశీర్షిక దిగువను—ఆలక్షణగ్రంథములోని పద్యమున్ను, దాని తర్వాత "నిర్వచనోత్తర రామాయణమునందు" అనే శీర్షికయున్ను విడిచి, "ఎఱుఁగవు గాక" అనేపద్యము ముద్రింపించుటచేత, ఈపద్యము లక్షణసారసంగ్రహములోనిదని భ్రమపడుటకు అవకాశము కలుగుచున్నది.

IV. 230 తర్వాత మధురవృత్తలక్ష్యలక్షణపద్యము విడిచి దానిగురించి చెప్పిన వచనము ముద్రింపించుటచేత, ఈవచనము ఉద్ధతము గురించి చెప్పినదని భ్రమపడుటకు కారణమైనది.

అర్ధానుస్వారము.

'వాఁడు' వంటి కొన్నిమాటలలో అర్ధానుస్వారము ఉండవలెనని అందరున్ను అంగీకరించి ఉన్నారు. 'మూఁడు' వంటిమాటలలో కొందరు పండితులు మొన్నమొన్నటివరకున్ను లేదని వాదించినారు. శబ్దరత్నాకరములో "మూఁడు"ను గురించి, "ఇది సార్ధబిందుకమనుటకుఁ గవిత్రయము వారిప్రయోగములయందుఁ దగిన యుదాహరణములు దొరకమి గాక యిది బహువచనమున మూళ్లని వాడఁబడుచున్నది" అని బ్ర॥ సీతారామాచార్యులంతటి పండితులు తప్పు వ్రాసినారు. నేను; "మూఁడు"లో అరసున్న అందరున్ను అంగీకరించినారు; వ్రాతప్రతులు చూచినవారికి ప్రతిగ్రంథములోను కనబడకపోదు. అర

సున్న లేకుండా 'ఏఁగు' అనే మాట వ్రాతపుస్తకములో కనబడదు. వైకృతి చంద్రికలో వాసుదేవపండితుఁడు, "ఏంగచనా ప్రతిష్ఠ తే" అని బిందువు విధించినాడు. అప్పకవికూడా II. 116 లో "ఆఁగెలోఁగెను వీఁగెను, డాఁగె నేఁగెవాఁగె"లో చిన్న బొట్లున్నవని చెప్పినాడు. అయినా, కొందరు 'ఏఁగు' లోని బిందువు ఇంకను విడిచిపెట్టుతున్నారు. తూఁపు, పోఁతు, కలఁగుఁడు, అనవుఁడు, నావుఁడు, అనుఁడు మొదలయిన కొన్ని శబ్దములలో అరసున్న ఉండవలెనని అనేక పండితులకు ఇప్పటికిన్నీ తెలియదు. 'తూఁపు'లో అరసున్న ఉన్నదని, ఉదాహరణముగా ఇచ్చిన II. 32-వ పద్యములో, అప్పకవి స్పష్టముగా చెప్పినా, 1859 లో ముద్రితమయిన ప్రతిలోను, దానిని చూచి ముద్రించిన తరువాతి ప్రతులలోను, 1910 లో ముద్రితమయిన ప్రతిలోకూడా, ఆపద్యములోనే ఆ మాటే అరసున్న లేకుండా పరిష్కరించినారు! శ. ర. లో అది అరసున్న లేకుండానే ఉన్నది. భారతములోనయినా, పరిష్కర్తలు ఆమాటలో నేటికిన్ని బిందువుంచలేదు. తాటాకుపుస్తకములలో స్పష్టముగా బిందువు కనబడుతూనే ఉన్నది. "పోఁతు" లో అప్పకవి అరసున్న ఉంచినాడు. (II. 195) సీసమాలికలో "పోఁతు కటిమేఁక" అని ఉన్నది. తాటాకుపుస్తకములలో చాలాచోట్ల 'ఆఁబోఁతు' అని ఉండడము చూచినాము. (చూ. భీష్మ. 1-133 స్త్రీపర్వ. II. 117. మొదటిదానిలో 'బో' తర్వాత అరసున్న అచ్చుపుస్తకములో కూడా ఉన్నది.) అయినా, పండితులకు భ్రమ వదలదు. మ॥ కొమర్రాజు వేంకటలక్ష్మణరావుగారి వంటివారు మొన్న 'శివతత్త్వసారము' పరిష్కరించినప్పుడు వ్రాతప్రతిలో (చూ. 416-వ పద్యము)—'నా బొంతులు' అని ఉన్నా శ. ర. ప్రమాణముగా గ్రహించి బిందువు పేక్షించినారు *కలఁగుఁడు, కలంగుఁడు, కలఁగుండు—ఈరూపములు తాటాకుపుస్తకములలోను, తొలుతటి అచ్చుపుస్తకములలోను ఉన్నవి. అనుఁడు (III. 159, 373), అగుఁడు (III. 166) బిందువుతో (ఈగ్రంథములోనే) వ్రాతప్రతులందు ఉన్నవి. ఈముద్రణ

* ఆంధ్రపత్రిక—ఉగాది సంచిక. (దుందుభి) లో శ్రీ శతావధానులు శేషాద్రిరమణకవులు ప్రకటించిన «అనవేముని ఉప్పుగల్లుశాసనము" నందున్న «వెలంగ" శబ్దమునుగురించి, «వృక్షవాచకమైనప్పుడు సార్ధబిందుకము కాదు" అని వ్రాసినారు. శ. ర. లో సార్ధబిందుకమైనందుకు ప్రమాణమున్నది. అర్థానుస్వారవివేక మిట్లున్నది.

సందున్ను పొరపాటున విడిచిపెట్టడమయినది. శుద్ధపత్రికలో చూపించినాము. 'అప్పుండొరనః' అని వైకృతిచంద్రికలో వాసుదేవపండితుడు చెప్పినాడు. పూర్వము ముద్రించిన భారతములోను వ్రాతప్రతులలో చాలాచోట్లను ఇట్టి శబ్దములందు బిందువు చూచి ఉన్నాము. అయితేనేమి? మరికొంతకాలమువరకూ పండితులు ఈమాటలలో బిందువు పెట్టరని తోచుచున్నది. మ॥ లక్ష్మణరావుగారు కూడా శివతత్త్వసారము వ్రాతప్రతిలో కనబడ్డ 'పనుచుండు' (479) అంగీకరించి, 'దొరకొనుండు' (106) నిరాకరించినారు. (160) లో 'అనప్పుడు' అని వ్రాతప్రతిలో ఉన్నదేమో? పాతవ్రాతప్రతులలో ఉన్నట్టు భారతాదిగ్రంథములు అచ్చుపడితేనే కాని, అర్ధానుస్వారవివేకము నిశ్చయముగా ఏర్పడదు. ఇట్టి స్థితిలో మేము ఈవిషయము ఉపేక్షించుట నిందార్హము కాదని నమ్ముతున్నాము. దీర్ఘము మీఁదిదిగానీ, హ్రస్వము మీఁదిదిగానీ అరసున్న మొదట నిండుసున్నే. నిండుసున్న అరసున్న కావచ్చును. చెంతాడు, పూంచు, త్రెంచు, ఆంబోతు, దాంగుండు, తాంజేలు, అని మనలలో కొందరు ఇంకా వాడుతున్నారు. ఒక్కొక్క మండలములో ఒకొక్క కాలమందు కొన్ని శబ్దములలోని నిరసున్నలు అరసున్నలయినట్టు వ్రాతప్రతులలో కనబడుతున్నది.

ఆదేశములు.

ఇదికూడా ఇంకా నిశ్చయించశక్యము కాక ఉపేక్షించవలసినది. మా విచారణలో ప్రాచీనగ్రంథములందు గసడదవాదేశము రావలసినచోట్ల నిత్యమైనట్టే కనబడినది. ప్రథమమీఁదను, సంఖ్యార్థకశబ్దముల మీఁదను తప్పక రావలసినట్టే తోచినది. 'శ్రీవాలింప', 'శ్రీసిగురొత్త', 'ఒండుగడ', 'ఏంతగుమతులయిన' మొ॥ వాటిలో వైపరీత్య మేమీ లేదు. * పూర్వకాలమున అట్టివాడుక సర్వసామాన్యము, ఉదా. పదిగోటులు, ఒండుసోట, ఇరువెఱుగులు, వేవణములు, అంతగాలము, పెద్దగాలము, ఎటువోయె, ఎందువోయె, వేనేతులు, ఇంతసలము, కొంతదడవు, ఖంతపట్టు. ఈ ఆదేశము రాని చోట్లు కొన్ని నియతమై ఉన్నవి. ఉదా. క్త్వార్థకముమీఁదరాదు. తిమ్మకవి ఇందుకు విరుద్ధ

* చూ. శ్రీరాజరాజనరేంద్ర పట్టాభిషేకసంచిక పు. 126 కడపటి పంక్తులు.

ముగా ఉదాహరించిన "క్రూరాత్ముం, డైనీరలొలిచి..." అనే ప్రయోగము స్త్రీ పర్వము II. 56 లో నిది. ఆనందముద్రణము లోగాని, వావిళ్లవారి ముద్రణములోగాని, వ్రాతప్రతులలోగాని ఈ పాఠము లేదు. "క్రూరాత్ముం, డైనంకలేక" అని ఉన్నది. పెద్దనాద్య ర్వాచీనుల వాడుకలో కొంతభేదముండవచ్చును.

శకటరేఫము

లాక్షణికులు పెట్టిన చిక్కులు విడదీసి, ఏకవి ఏశబ్దములో ఏ రేఫము వాడినాడో తెలుసుకొని, రేఫభేదములు నిర్ణయించుట బ్రహ్మ కైనా సాధ్యమగునో కాదో? అది శబ్దముల వ్యుత్పత్తినిబట్టి పండి తులు నిర్ణయించవలసి ఉంటుంది.

శబ్దరూపములు.

ఒకశబ్దము సరళాది అనిగాని పరుషాది అనిగాని అకారమధ్య మనిగాని, ఇకారమధ్యమనిగాని, ఉకారమధ్యమనిగాని నిర్ణయించుటకు లెస్సగా విమర్శ చేయవలెను. అట్టి విమర్శ చేయుటకు సరియైన పాఠము లుండవలెను. భారతాది గ్రంథములు పూర్వకాలపు వ్రాతప్రతులలో ఉన్నట్లు అచ్చుపడేదాకా ఈపని నెరవేరదు. 'తలుగు' 'తలగు' లలో ఏది సాధువో చెప్పలేము. ఇట్లే 'నడచు' 'నడుచు'; 'కలయు' 'కలియు', 'సారది' 'సారిది' మొదలయినవి అనేకము ఒక్కొకకాల మందు ఒక్కొక్కలాగున ఉన్నవి. భారతాది గ్రంథములలో రాయడి, రాయడించు, వినుకించు, కనుకించు, ఎఱుంగించి, అగుల్చి, నిగు డించి, మగుడి, వెలుంగించి, మొదలయిన శబ్దములు తాటాకుల మీద ను, మొదటికూర్పు లోను, కనబడుతున్నవి గాని, ఇప్పటి అచ్చులో కానరావు. మొన్నమొన్న అచ్చుపడిన చంద్రభానుచరిత్రమందైనా మాతృకలో నున్నట్టు ఇట్టి శబ్దములు లేవు. ఇట్లు కొన్ని అపశబ్దములు అచ్చుపడ్డ గ్రంథములలోనికి చొచ్చినవి. అందుండి నిఘంటువులలోనికి ఎక్కినవి. 'రావడు', 'క్రొత్తడి' అనేశబ్దములు భాషలో లేవు. 'ప్రై వడు' 'కొత్తడి' అని ఉండును. ఇందుకు ప్రమాణములు ఇక్కడ చెప్పుటకు వల్లపడదు. వాడుకలో లేని ప్రాచీన కావ్యభాషాశబ్దముల సాధుత్వము అసాధుత్వము నిశ్చయముగా విమర్శించుటకు తగిన ఆధార

ములు సమకూరేవరకున్ను ఆభాషలో గ్రంథములు రచించేవారు అపశబ్దాలువాడి గుజగుజలాడుతూ గజిబిజిపడక తప్పదు.

అప్పకవి పొరబాట్లు.

"కాళిదాస మయూరాది కవులకైనఁ
గలవు తప్పులనంగ నన్యులకు లేవె?
దిద్దఁ దగు పట్ల దిద్దుఁడు దిద్దరాని
యెడల నానేరములు క్షమియించుటొప్పు." (పీ. 28)

అని అప్పకవి చెప్పినాడు, గనుక, అతడు వ్రాసిన విషయములందు కొన్ని అంశములు ప్రమాదజనితములేమో అని మాకుతోచినవి వాటిలో కొన్ని ఈదిగువను వివరిస్తున్నాము.

I కేవలప్రమాదజనితములు:—

పీ. 70 వరగుణాస్థాని శ్రీభరద్వాజమౌని.

III. 322 "లకారశ్లిష్టమునకు" అని ఇచ్చిన రాఘవపాండవీయమందలి పద్యములో ళకారశ్లిష్టమైన 'క్ళప్త' అనేపదము కలదుగాని లకారశ్లిష్టమైన పదము లేదు.

IV. 319 విషదుగ్ధయుగ్మకుచద్వయై.

II వ్యాకరణవిషయములు:—

I. 118 మది రాజీ చెవులు.

ఈపద్యములోని విషయములు "తెలుఁగు" అనే మాసపత్రికలో ఎక్కువగా చర్చించడమయినది. (చూ. సం. 1, సంచికలు, 7, 8,9,10—ఆంధ్రపండిత భిషక్కుల భాషాభేషజము I. 3. 21-51) ఇందులో అప్పకవి 'అనరాదు.' అని నిషేధించిన 'చెవులు' మొదలయిన శబ్దములు నన్నయాది మహాకవులు ప్రయోగించి ఉన్నారు. అప్పకవి వచనము కేవలము సాహసమూలకము.

I. 130 "కనెనఁటయని గ్రామ్యపదముగాను వాగనుశాసనులు ప్రయోగించినారు" అని "వనకన్యకయఁట..." అనే పద్యము ఆదిపర్వమునందలిదని ఉదాహరించినాడు, గాని, ఈపద్యము పినవీరభద్రుని శృంగారశాకుంతలములోనిది. అప్పకవి పేర్కొలేదు. గాని శ్రీ తం. శేషప్పెరుమాళ్లయ్యగారు పరిశోధించి ముద్రింపించిన భారతప్రతిలో

"తురగములు పఱవ నేరక
వరూహావదనంబునందు వంధ్యములయ్యెన్
సురసారథి ననుఁ గానక
హరినందన యెందుఁ బోయి తనెఁ గడు భీతిన్. (అర. IV. 69)

అనిఉన్నది. అయితే, మావద్దనున్న రెండువ్రాతప్రతులలోను "యెందు వోయితని కడుభీతిన్" అని ఉన్నది.

II. 132 'చంచు'

'చెంచు' శబ్దము తప్పు అని అప్పకవి అభిప్రాయము; గాని దీనికి మహాకవిప్రయోగములు మెండుగా గలవు.

1. చెంచువేల్పులమూకల సేగదేర్చి—ఎఱ్ఱాప్రగడ నృసింహ పురాణము I. 54

2. చెంచు...... జెలిమి సేసి—శ్రీనాథుని నైషధము V. 136

3. చెంచుసింటికిఁ బోయి చెంచెతకుఁ బ్రియము—శ్రీనాథుని కాశీఖండము. V. 71

4. చెంచులు ...అలసాని పెద్దన మనుచరిత్రము. IV. 103

5. చెంచితలన్ బింఛపత్ర చేలాంచితలన్—బమ్మెర పోతరాజు భాగ. X.

6. సిద్ధమును లిందుఁ జరియించు చెంచుకల్ల-శ్రీనాథుని కాశీ ఖండము. III. 59

II. 136 'పాండురాజ' అనే పదము శుద్ధ సంస్కృతపదము గనుక, అందలి జకారము తాలవ్యమే కాని, దంత్యము కానేరదనిన్ని తాలవ్యము అర్థాంతరమునందు దంత్యముగా చెప్పరాదు అనిన్ని పింగళి సూరన అట్లు చెప్పడనిన్ని అప్పకవి అభిప్రాయము.

గాని "ఎందువేఁట రాదె" అనే పద్యము కాక మరి మూడు పద్యములలో ఇట్టి జకారము కనఁబడుచున్నది.

1. "పాండురాజీవరమాధుర్య" III. 5. ఇక్కడ భారతార్థము నందు "పాండురాజ+ఈ+వరమాధుర్య" అనిన్ని రామాయణార్థ మందు "పాండు+రాజీవ+రమాధుర్య" అనిన్ని పదవిభాగము.

2. 'ధర్మరాజితజయమహోత్సాహుఁడగుచు' III. 108. ఇక్కడ భారతార్థమందు "ధర్మరాజు+ఇత, జయ, మహోత్సాహుఁడు +అగుచు" అనిన్ని, రామాయణార్థమందు, ధర్మ రాజిత..." అనిన్ని పదవిభాగము.

3. "ధర్మరాజిత రక్షమాపాల" IV. 209. ఇక్కడ భారతార్థమందు "ధర్మరాజు+ఇతర..." అనిన్ని రామాయణార్థమందు "ధర్మ+రాజిత..." అనిన్ని పదవిభాగము.

రాజు, పాండురాజు, ధర్మరాజు మొదలయిన శబ్దములలోని జకారము దంత్యమే కాని తాలవ్యము కానేరదు గదా. "ఇఈఎఏలను గూడిన చజలు తాలవ్యములు" అంటే సిద్ధమైన పదములలోని చజల పట్ల చెల్లవలెను గాని, సంధివశమున వచ్చినవాటికి చెల్లగూడదు. రా జిక్కడ లేడు (రాజు+ఇక్కడ); చుంచీగదిలో ఉన్నది. (చుంచు+ఈ.) ఇటువంటి చోట్లగల చజలకు దంత్యోచ్చారణమే కాని తాలవ్యోచ్చారణము లేదు గదా.

ఈప్రయోగములు చూడగా సూరపరాజుగారికి ఈ విషయమున అప్పకవికి గల పట్టుదల లేనట్లు స్పష్టమగుచున్నది.

II. 139 "తవర, తీవి, తేవ, తావు, థాక మొదలయినవి స్వదేశ్యములుగాని, వైకృతములు కావు. అని అప్పకవి వ్రాసినాఁడు. ఆతఁడే మఱియొకచోట "స్వర్గాక్షరములందుఁ బంచవర్గములను సమములై యుండు నక్షరములు పది......శుద్ధాంధ్రదేశభాషాపదముల వెదకినను లేవు" (II. 59) అని వ్రాసియుండుటచేత, స్వమతవిరోధము కనబడుచున్నది. ఈపదములలో 'రావు' అనేది వైకృతవిశేష్యము, గ్రామ్యము అని శబ్దరత్నాకరములోనున్ను, హిందూస్థానీపదము అని సుస్తార్థప్రకాశికలోనున్ను, ఉన్నది. నన్నయ, తిక్కన మొదలయిన మహాకవులందరున్ను ఈశబ్దము వాడినారు. ఇది నిజముగా వైకృతము. సంస్కృతభాషలోని "స్థా" అనేధాతువుతో సంబంధము కలదు.

తక్కిన పదములు దేశ్యములని శబ్దరత్నాకరములో సయుతము చెప్పి ఉన్నది. అయితే, శుద్ధాంధ్రదేశభాషాపదములలో వర్గద్వితీయచతుర్థవర్ణములు లేవని చెప్పరాదు.

II. 181-187 ఉయ్యెల, పయ్యెద, తాయెతులు - ఈశబ్దములం దున్న యెకారము పదమధ్యమని ముద్దరాజు రామన్న అన్నాడని అప్ప కవి ఆక్షేపించినాడు. 'ఊఁచు+(హేలా) ఏల=ఉయ్యెల' అని చెప్పుట తప్పుగా తోఁచుచున్నది. ద్రావిడభాషలో ఊఴ్ ధాతువుయొక్క కృదంతము "ఊఴసల్" దీనికి తెలుగు ఊయల, ఉయ్యల, ఊయెల, ఉయ్యెల మొ॥ రూపాంతరములు లోకులవాడుకనుబట్టి వచ్చినవి. అప్ప కవి చెప్పిన 'తాయెతులు' అపశబ్దము కాఁబోలును. చంద్రభానుచరి త్రము (పరిషత్తువారి వ్రాతప్రతి) లో 1.89—'తాయితులఁబట్టి', III. 73—'తాయతచేరు', V. 153—'సంపెంగమొగ్గతాయిత' అని ఉన్నది. అచ్చులో పరిషత్తువారు శ. ర. ప్రమాణముగా చేసుకొని 'తాయెతు' అని పరిష్కరించినారు. ముద్దరాజు రామనగ్రంథమందు 'తాయెర' అని ఉన్నది. కూచిమంచి తిమ్మకవి లక్షణమందు (అచ్చు ప్రతిలో) 'తాయెద' అని ఉన్నది. అప్పకవి చెప్పిన 'తాయి+ఎత్తు— తాయెతు' సాధువో కాదో ఎట్లు నిశ్చయించడము? పయ్యెదకు రూ పాంతరము పయ్యద. రామా. యుద్ధ. లో ప్రయోగమున్నది.

II. 198 అఱుఁగుట (=పోవుట) అనేశబ్దములోని రేఫము శకట రేఫముగా నయితము ఉండవచ్చునని అప్పకవి మౌసలపర్వము, I. 16-వ పద్యమును ఉదాహరించినాడు. అయితే, భారతము ముద్రిత ప్రతులలో గాని, వ్రాతప్రతులలోగాని ఈపద్యమందు ఈపదమే కన బడలేదు. "అఱ్ఱేఁగ" ఉన్నదని అప్పకవి చెప్పినచోట "ఎఱ్ఱేఁగ" అనే శబ్దము కలదు. సందర్భమును బట్టి విచారించినయెడల, ఆచోట "ఎఱ్ఱేఁగ" అనే ఉండవలెనని తోఁచును.

II. 221 "జాతివాగల వోఢృశబ్దమొక్కటి దక్క
సంస్కృతాంధ్రముల ముజ్జగములందు
శబ్దంబు మొదల నిశ్చయముగాఁ గొమ్ములు
నోత్వంబులును గల్గ వొకటికైన "

అని అప్పకవి వ్రాసినాఁడు; గాని, సంస్కృతములో మరికొన్ని కలవు. అవి బ్రహ్మశ్రీ కల్లూరి వేంకటరామశాస్త్రులవారు తమ గుప్తార్థ ప్రకాశికలో ఉదాహరించినారు.

"వోళికా (ఒబ్బట్లు, పోళి), వోఢుః (పితృగృహవాసిన్యై పో

పింపఁబడిన ప్రోషిత భర్తృకాసుతుఁడు), వోఢజః (గర్భిణీ స్త్రీని పెండ్లి యాడిన పిదపఁ బుట్టిన కొమరుఁడు), వోఢా (కుమ్మరవాఁడు, సారధి), వోటా (దాసి), వోఢః (పోఁకచెట్టు), వోఢ్రీః (గొనస సర్పము, మత్స్య విశేషము) వోరకః (లేఖకుఁడు), వోరటః (కుంవపుష్పము), వోరపట్టీ (మందుర — అశ్వశాల), వోరసః (ధాన్యవిశేషము), వోరుఖానః (పాటలవర్ణాశ్వము) మున్నగు వోకారసహితశబ్దంబులు శబ్దార్థ కల్ప తరు, సర్వశబ్దసంబోధినీ ప్రభృతి గ్రంథంబులలోఁ గనఁబడుచున్నవి." పుట. II.

V. '27 తన్ను, నిన్ను, నన్ను...ఇవిద్రుతప్రకృతు లెపుడుగావు' అని అప్పకవి వ్రాయుట వింతగా ఉన్నది. 'వైకల్పికద్రుతప్రకృతు' లని కాబోలు అప్పకవి అభిప్రాయము ?

III. ఛందోవిషయములు.

II. 229-234 యతిప్రాసములకు రేఫఱకారముల సాంకర్యము చేయకూడదని పట్టుదలతో చెప్పిన అప్పకవియే వీటిని యతిప్రాసము లందు కూర్చినాడని కొందరు ఈగ్రంథమునుండి కొన్ని పద్యము లుదా హరించినారు.

1. జేనినామమునకుఁ • గ్రిందిపంకను II. 345
2. అరుదారను•ద్ధతమయ్యె
   స్మృతిసజయలుఁగ•నసజ్జలుఁగ IV. 230
3. పురుఁటింటఁగ......గు
   రైజేఁగిష్టంబుగ...... IV. 320
4. కేరుచు నొయ్యన డగ్గఱ
   జేరుచు నురుముష్టిహతికిఁ జిక్కక వేగం
   దాఱుచుహుంకృతిఁ గ్రమ్మఱ
   దూఱుచ ధోత్కుఁజుఁడు మల్లుఁ ద్రుంచె నసంగన్. V. 77
5. పరగఁగందము పథ్యము • మఱి విపులయు IV. 265
6. అఱఁటులఁ......లెల్లన్, ధర నెఱసున్నలు...... V. 106

వీటిలో మొదటిదానికి "నృపునినామమునకు..." అని వ్రా. ము. ఒలో పాఠాంతరము కలదు; గాని అది వ్రాతప్రతులందు కన బడదు. 1899లో ముద్రితమైన ప్రతియందు "జేసినామమునకు..." అన్నే

ఉన్నది; గాని అందు శుద్ధపత్రికలో "నృపుని" అని సాధుపాఠముగా ఇచ్చినారు. తక్కిన ముద్రణములు సంపాదించినవారికి మొదటి ముద్రణములోని శుద్ధపత్రికయే ఆధారముగా ఉన్నట్లు కనబడుచున్నది. మొదటి ముద్రణము పరిష్కరించిన వారికి ఆధారమేమో తెలియదు. రేఫ శకటరేఫల సాంకర్యము తప్పుగదా అని వారు దిద్ది ఉందురు. అయితే మరికొన్నిచోట్ల దిద్దక విడిచిపెట్టుటకు కారణము కనబడదు.

5-వ ఉదాహరణము అప్పకవి పాఠముకాదు.(చూ. పాఠాంతరములు.)

6-వ ఉదాహరణముకూడా అప్పకవిపాఠముకాదు. (చూ. శుద్ధపత్రిక.)

తక్కిన ఉదాహరణములకు మాత్రము పాఠాంతరములు కనబడలేదు. అచ్చులో శకటరేఫములకు బదులు రేఫములే ఉన్నవి గాని అప్పకవి మతమున అవి శకటరేఫములుగా ఉండవలెను; గనుక, వాటిని శుద్ధపత్రికలో దిద్ది చూపించినాము. సరియైన పాఠాంతరములున్న యెడల అప్పకవిని ఆక్షేపించవలసిన అవసరముండదు.

II. 249-251.

లాంతి వా జాతి వాకు 'ప్రాసమందు నిలుచును; గాని, మొదట పకారమగుటచేతను, ఆలాతివా జాతి వాకు యతిగా చెల్లదు అనిన్ని

"లాంతి జాతికి వడికి నిల్పఁ దగ దనుచు
సూత్రమునఁ జెప్పలేదని చూడ వలదు
నన్న యార్యుఁడు పంచమామ్నాయమునను
నిలుపు లక్ష్యంబులకు మాఱు పలుక వశమె."

అనిన్ని చెప్పి, అప్పకవి 'భూనుతకీర్తి బ్రాహ్మణుఁడు పుట్టఁగ'అనే పద్యము లక్ష్యముగా చూపించినాడు. అతడు తాను చెప్పిన లక్షణమునకు ఇది ఏలాగు లక్ష్యముకాగలదని అనుకొన్నాడో! తగదని చెప్పిన దానికి లక్ష్యమెట్లు చూపుటకు పూనుకొన్నాడో!

వపలకు యతి చెల్లునని, అప్పకవి అభేదవర్గయతులక్రింద నన్నయప్రయోగము లిచ్చినాడు. అతడిచ్చిన లక్ష్యములలో చాలావాటికి

పాఠభేదము లున్నవి గాని, సంశయించుటకు ఎడమియ్యని లక్ష్యములు సయితము చూపిస్తున్నాము.

సీ. పా. వేణిసరస్వతి• * పెన్నయైరావతి. (సభా. I. 71.)

ఈలాగున వపలకు మైత్రి కుదిర్చిన నన్నయ లాంటి జాతి వాల మైత్రికి ఇష్టపడడని ఎట్లు అనుకోగలము ? ఉచ్చారణలో వపలకంటె లాంటి జాతి వాలకు మైత్రి ఎక్కువగానే ఉన్నది. అయితే,వీటికి మైత్రి గల పద్యము నన్నయభారతమందు మాకు కనబడలేదు. గాని, అంత మాత్రాన నన్నయకు ఇది సమ్మతము కాదని చెప్పలేము. ఇందును గూర్చి చిన్నయసూరి బాలవ్యాకరణములోని సూత్రము చూడండి:—

"యవలలు లఘ్వలఘువ్రలు మైత్రిం బొరయు; రేఫంబులు పొర యవు" (ప్రకీర్ణ. 24) ఇందుకు గుప్తార్థప్రకాశికాకారులు ఇచ్చిన ప్రయోగము:—

సీ. ఎలమావి కొన యెక్కి • తెలతెల వార్చికో
వెలపోటుఁ గూఁకలు • వెట్టనేని (రాజశేఖరచరిత్ర.)

III. 125-126 "శకంధు కర్కంధులు అయాయిదేశమండలి నూతులకర్థము గాని, కర్కంధు రేగుచెట్టుకు అర్థము కాదు. కర్కస్య అంధూః అని అప్పకవి వ్యాఖ్యవ్రాసి రేగుచెట్టు అర్థం వ్రాసినారు. అంధు శబ్దము ఉకారాంతము గాని ఊకారమంతమందు లేదు. అయినా, కర్కమనగా ఏమిటో అర్థము వ్రాయరయిరి......కొన్ని సమాసములలో అచ్చులు కనిపించుటలేదు" అని కూచిమంచి వేంకట రాయడు "సుకవి మనోరంజనము" అనే లక్షణగ్రంథమందు వ్రాసినాడు. (ఇది అచ్చుపడలేదు)

అఖండవడి.

III. 203 "తెలుగు" అనే మాసపత్రికలో (సంపుటము. 1. సంచిక 9-10, 1920 సం॥ మే జూన్—పుటలు 9-27) అఖండవడి గురించి విపులముగా ఒకవ్యాసము వ్రాయడమయినది. అది అంతా ఇక్కడ ఎత్తివ్రాయుటకు వీలనుపడదు. గనుక దాని సారాంశము మాత్రము సంగ్రహించి వ్రాసున్నాము—ఈవడి అప్రశస్తమని అప్పకవి అభిప్రాయము; గాని లాక్షణికులలో అప్పకవికి పూర్వులు—కవి

* ప్రథమావిభక్తిమీది పవర్ణమునకు వకారాదేశము రావలెనేమో?

జనాశ్రయకర్త, లింగమగుంట తిమ్మకవి, ముద్దరాజు రామన్న, చిత్రకవి పెద్దన్న అఖండవడి యతిభేదములలో పేర్కొని దానికి లక్షణము చూపించినారు. అప్పకవి తర్వాతి లాక్షణికులలో కూచిమంచి తిమ్మకవి తన సర్వలక్షణసారసంగ్రహములో దీనికి లక్షణము వ్రాసి కొన్ని మహాకవిప్రయోగములు చూపించినాడు. కూచిమంచి వేంకటరాయడు జగ్గకవి మనుమడు, గొప్ప పండితుడు, సుకవిమనోరంజనము అనే ఒకలక్షణగ్రంథములో అఖండవడిసాధువని మహాకవి ప్రయోగములు ఇరువైఅయిదు చూపించినాడు.

ఇంతేకాదు; వేలకొలది ప్రయోగాలు చూపించవచ్చును. అయితే పండితంమన్యులయిన పరిష్కర్తలు కవిహృదయము తెలియనీయకుండా తమ ఇష్టానిష్టములబట్టి పాఠములు తారుమారుచేసి గ్రంథములు అచ్చువేయించుచుండుటచేత వ్రాతప్రతులలో కనబడుచున్న అఖండవళ్లు ముద్రితగ్రంథములలో కనబడకున్నవి.

అయితే, పరిష్కర్తలకు అఖండవడి అగ్రాహ్యమని ఎందుకు తోచినదంటే.—లక్షణగ్రంథము లన్నిటిలోను అప్పకవీయము మాత్రమే ముందుగా అచ్చుపడి ప్రచారములోనికి వచ్చియుండుటచేత చాలామందికి తక్కిన లాక్షణికుల అభిప్రాయము తెలియలేదు. స్వతంత్రించి లక్ష్యములు పరిశీలించి లక్షణము సరిచూచుకొనుట సుకరము కాదు; గనుక, అప్పటికి ముద్రితమై ప్రచారములో ఉన్న అప్పకవీయము మాత్రమే చదువుకొని అప్పకవిలక్షణములు వేదవాక్యములుగా పండితులు శిరసా వహించినారు. గ్రంథములు అచ్చుపడుట ఎక్కువయినకొలదిని వ్రాతప్రతులు పరిశీలించుట తక్కువయినది. ఏ లక్ష్యములను చూచి సరియైన లక్షణము వ్రాయవలసి ఉండెనో ఆలక్ష్యములను ఒకానొకరు ప్రమాదవశమున చెప్పిన దుష్టలక్షణమును బట్టి దిద్దుటవల్ల సత్యము దూరమై పోవుచున్నది; అసత్యము బలపడి స్థిరమగుచున్నది.

అప్పకవి అఖండవడి అగ్రాహ్యమని తలచుటచేత స్పష్టముగా కనబడుచున్న అఖండవళులకు గతికల్పించవలసి వచ్చినది. అందుచేత అతడు 12 విధములయిన ఉభయవళులు పేర్కొన్నాడు. నాటినుండి

నేటివరకు అప్పకవీయమందు ఆదరణ విశేషముగా గలవారికి అఖండ వడి కనబడిన వెంటనే సాధ్యమయితే దిద్దివేయవలెననే కోరిక. దిద్ద డానికి శక్యము కాక, అన్ని ప్రతులలోను ఆప్రయోగము ఒక్కలాగే ఉండి, అది మహాకవీశ్వరుని ప్రయోగమైనయెడల, ఉభయవళిభేదము మరియొకటి సృజించవలెనన్న కోరికే కాని, అఖండవడి ఒప్పుకోవలె నన్న బుద్ధి ఇంకా పుట్టకున్నది.

"చ. అని మది నిశ్చయించి,....."

'కొనరిన సైన్యముల్ పదునొకొంటికి. (III. 211)

ఈపద్యములో "మూఁడవపాదంబునందుఁ బదునొకొంటికి నని యున్నచోట సంధిగూర్చి స్వరప్రధానవడిగాను సోమయాజులుగారు ప్రయోగించినారు." అని అప్పకవి వ్రాస్తే, అందుకు తగినట్లుగా, కూచి మంచి వేంకటరాయడు, తన సుకవిమనోరంజనములో అప్పకవి వా దము ఖండిస్తూ, "సమదాటోప (II. 96) అన్నపద్యములో 'ఒక్క మొగిన్' అనిన్ని, మనుచరిత్ర 'ఒక్కొ_ట' (II. 97) అనిన్ని, రాఘవ పాండవీయము 'లేదొక్కొ_ఁడు (II. 98) అనిన్ని ఒకో, ఒక వివిధ ముగా వుంటుందని వర్గయతి గలిగిన చోట్లనే చూపించినారు. ఇంకా అనేక లక్ష్యము లున్నవి. ఈకారణములచేత 'పదునొకొంటికి' అను నప్పుడు, అఖండవడి సిద్ధము. ఒక+ఒంటికి—ఒకొంటికి అని అప్పకవి గారి తాత్పర్యమని తోచుచున్నది. పదద్వయ విభాగమునకు ప్రసక్తి కనిపించదు. ఆయన ముఖ్యాభిప్రాయమొకటి; పైకి వ్రాసిన దొకటి, అఖండవడి యుండదని ముఖ్యాభిప్రాయము. అందుకు నఖండవళులున్న చోట 5-6 చోట్ల దిద్దిపాఠములు వేరే కల్పించినారు. ఇక్కడ దిద్దడ మునకు శక్యము కాలేదు. గనుక, ముద్దరాజు రామన్నగారిని ఆక్షే పించుటకై పద్యోద, ఉద్యోల, తామెతులు—వీటిలో పదద్వయ విభాగములేనిది వ్రాసినటులనే అఖండవడిని ఖండించుటకై వ్రాసి నారు. స్త్రీపర్వంలో "క. పాండవులవలనఁ గీడొ, కొ_ండును లేదధిప నీదుఁకొడుకులు ధరణీ." అని ఉన్నది. దీని కేమంటారు? అఖండవడి అంగీకరించవద్దా! గాని యిది నిజముగా వర్గయతి" అని వ్రాసినారు.

ముద్రితగ్రంథములలో నిలిచిన అఖండవడి ప్రయోగములు చూడండి.

1. సంభరణప్రౌఢనిజభు+జార్గళ...
2. ఆ, లోకనమాత్రమున ముక్తు+లుల్లసిలంగ౯.
3. తంత్రము లాలకించి వసు+ధామరముఖ్యులు
4. కై, లాటమునం ఖుటిల్లెనక+లార్థము.... కాశీఖండము.

శ్రీనాథుడు ఇంకా తక్కిన గ్రంథములలో సయితము అఖండవడి తరుచుగా వాడినాడు.

అచ్చుపడ్డ భాగవతములో సయితము చాలాచోట్ల అఖండవళులు కనిపించుచున్నవి.

1. వె|ట్టదునేత్రంబులు సెజ్జగావు నిజజూ+టార్ధేందుఁడు౯ (VIII.)
2. కాం|తాకారంబు జగన్నిమజ్జనముగ+న్న౯ (VII.)
3 ర|క్షైకారంభకు భక్తపాలనకళా+సంరంభకు౯ (I. I.)
4 లో|కైక శరణ్యయోయభయ+కారణ (X.)
5. కన్నుల|కఖిలార్థలాభఁబు+గలుగుచుండు. (X.)

భారతములో అఖండవళ్లు లేవని కొందరికి భ్రమ. గాని, లేకపోలేదు. అచ్చుపడ్డ ప్రతులలో చూస్తే కనబడవు; గాని వ్రాతప్రతులలో అనేకముగా ఉన్నవి. అచ్చుపడ్డవాటిలో కూడా కొన్ని కనబడుచున్నవి. 'పదునొకంటికి' గలచోట "అని మది నిశ్చయించి" అనే పద్యములో అఖండవడి సిద్ధము గదా.

"పేరలు దైవశక్తిఁ బ్రభ+వించిన వారను పేమిసందియం
బిరమణీయకాంతి నుప+మింపఁగ......"

ఇందులో ఇంచుగాగమ సంబంధియైన ఇకారము విరగదంటే రెండవచరణములో అఖండవడి సిద్ధము; విరుగునంటే, మొదటి చరణములో అఖండవడి సిద్ధము.

ఇంచుగాగమ సంబంధియైన ఇకారము విరగదని అప్పకవి అభిప్రాయము! గాని అతని అభిప్రాయమునకు విరుద్ధముగా మహాకవి ప్రయోగములు కలవు.

1. సీ. ఏను దియ్యమున న+టించిన (నృసింహపు. I.)
2. పాటించి ధరించి పొందు ఘటి+యించి (భాస్క. రా. యుద్ధ.)
3. ఇరువురుగదా థారగొని భుజించుట యొప్పఁగ (పద్మపు. II. 98)
4. ఎక్కఁ బలించునంతకు వ+రించుట (పద్మపు. III. 170.)

భారతము వ్రాతప్రతులలో కనబడుతూ ఉన్న అఖండవళ్లు చూడండి:—

1. సురరాజు నెడలో। నిడుకొని యేకాగ్రబుద్ధి+నిష్టాత్ముండై (ఆది. V. 120)

2. మేముఁగ। నీవిద్యలెల్లఁ జూపుదు
మీవీరులు సూచి మేలు+మేలని పొగడఁగ. (ఆది. VI. 33)

3. సూవె మనంబునఁ దలంచు+చుండుదు నేనుఁగ (ఆది. VI. 35)
4. విమలమతీ నీకొడుకునట్టు+లలయంగ జనుఁగ (ఉద్యో. II. 74)
5. ఘస్మరుఁడగుచున్న వాని దివి+జారి (అర. VII. 357)
6. నామనమార దీని గని+నప్పుడె...... (సౌప్తి. II. 96)
7. జనావళి పురజనులు హస్తి+నాపురమునకుఁగ (ఆశ్వ. IV. 93)

ఇంకా అనేకముగా ఉన్నవి; గాని, పరిష్కర్తలు అచ్చులో కనబడకుండా తమ ఇష్టము వచ్చినట్లు దిద్దివేసినారు. కొన్నిచోట్ల అర్థము పాడయినది.—

సీ. నీలజీమూతంబు లీల నాక్షేపించి నల్లనైతోఁ తెంచు+నట్టి తనువు (ఆది. VI. 22)

అని ఉంటే, 'అట్టితనువు'కు బదులుగా నల్లగృహము అని అచ్చు వేయించినారు. దీనికి అర్థమేమి?

III. 271 అభేదవిరతులలో వబలకు, లడలకు, లళలకు, ళడలకు, అభేదవర్గవిరతులలో వపఫబభలకు యతి చెల్లవచ్చుననిన్ని రలలకు మాత్రము యతి చెల్లకూడదనిన్ని అప్పకవి అభిప్రాయము. "గలయోరభేదః" అని కూడా సూత్రమున్నదే. లక్షణవిలాసము వారిని ఆక్షేపించి వారిచ్చిన రెండు పద్యములలోను, రేఖాశబ్దము లేఖాశబ్దముగా చదువవలెను. అని అప్పకవి విధించి చెప్పుటకు ఆధారము కన

బడదు. రూపాంతరము లున్నందున ఏదో ఒకరూపమునే విధించుటకు ప్రయోజనము తనమతము సాధించుకోవడమే కాని, మరియొకటి కానట్లు కనబడుచున్నది.

రూపాంతరములులేని లక్ష్యములుకూడా ఉన్నవి.

1. రాయంచ కాళ్లు దొంలకయమున్న (వసుచరిత్ర)

2. లీలాహాస్యకళాప్రసంగములనుంద్రేకించి...

(కాశీఖండము VI. 20.)

III. 357 స్వవర్గజప్రాసమునకు అప్పకవి ఇచ్చిన లక్షణములో "ండ, ంట"లకు ప్రాసము చెల్లునని చెప్పియుండలేదు. అదిగాక, తిక్కన సోమయాజి "ఆకొండు" అనే ప్రయోగించి ఉండవచ్చును. "మార్కొండు" మొదలయిన శబ్దములున్నవి.

III. 366 లడలకున్ను ళడలకున్ను ప్రాసము చెల్లునని రూపాంతరములు గల మాటలున్నపద్యములనే అప్పకవి ఉదాహరించినాడు.

వెడలి—వెలలి, దడము—దళము, ప్రీడ—ప్రీళ.

రేఖా—లేఖాశబ్దముల గురించి అతడు చెప్పినట్లే చెప్పి రలల యతి అతడు ఖండించినట్లే ఈ అభేదప్రాసము ఖండించవచ్చును; గాని, మాకు రెండున్ను సమ్మతమే.

రూపాంతరములులేని పదములుగల లక్ష్యములున్నవి;—

చ. అలజడిఁ బొందఁగాఁ దగని యట్టిది ద్రౌపది మేరుకల్పులం
గొడుకుల............ (శాంతి. I. 202)

చ. పడి తెలివొంది లేచి పొరిబాష్పజలంబులు మేనుగప్పఁగాఁ
బడఁతుక..............కోర్చిన
న్నలజడి (మార్క.)

III. 378 "ధూర్తులైన కవులు కల్పనఁజేసి
యొప్పిదంబు లనుచుఁ జెప్పరాదు." అని వీథినాటకమునం దొక పద్యమున్ను రామాయణమునం దొక పద్యమున్ను చూపించినాడు. వాటిలో తనమతము నిలబెట్టుకొనుటకు పాఠాంతరములనైనా చూపించలేదు. ఇంతకు ముందు "కర్ణాట" శబ్దమునకు శ్రీనాథుని వీథినాటకమందలిపద్యమున్ను, అనేకస్థలములందు రామా

యణమండలి పద్యములున్ను ఉదాహరించి ఈగ్రంథములు రచించిన మహాకవులను "ధూర్తులయిన కవులు" అనిభ్రాయుట అతిసాహసము. సభాపర్వములో నన్నయయే ఇట్టి ప్రాస ముంచినాడు.

ఉ. మండిత సూర్యరశ్మి......(గట, స్యందిసుగంధి..." సభా.II. III.

ఈపాఠము ఆహోబలీయమందున్నది; కొన్ని వ్రాతపుస్తకములలో లేదు; అచ్చుపడ్డ ప్రతులలోను "మందిత సూర్యరశ్మి..." అని దిద్దిఉన్నది.

IV. క్రౌంచపదము (పుట. 250)

క్రౌంచపదీవృత్తమ్మున(జెన్నారగ(బలుకు దురిల(గవి.

ఇందులో విశ్రమాక్షరములు అప్పకవి తాను III. 110-111 లో విధించినట్లు నిలిపినాడు కాడు. చూడండి.

"ఆ. ఒక్కపదములోన(బెక్కు విశ్రమములు
జలుగుచోట మొదల జడ్డలున్న
నడుగు వెడలు దనుక నం వొక్కటియె కాని
యుండ దొకటనదియు నొకట నిదియు." III. 111

IV. 223-224 అప్పకవి చెప్పిన శరభక్రీడలో నాలుగు పాదములున్ను చంద్రశ్రీవృత్తచ్ఛాయనే నడుచుచున్నవి. విశాలవృత్తము సమవృత్తములలో పేర్కొలేదు. అది ఎట్లు నడుచునో చెప్పలేదు.

IV. కేతుమతి (216), వేగవతి (217), వియోగిని (218), పరావతి (219), వీణారచనము (219), ఉద్ధతము (230), మణిదీపిక (233) మొదలయినవాటికి వివరణవచనములు లేకపోవుటచేత అవి ఎట్లునడుచునో సులభముగా తెలియదు.

IV. 231 మూడవచరణములో గణభంగము. తుదిగణము యగణమై ఉండవలెను. మావద్దనున్న వ్రాతప్రతులలోను పూర్వముద్రణములందును ఇట్లే ఉన్నది. ఇటువంటి ప్రమాదములు మరికొన్ని కలవు; ఉన్నచోట పుట అడుగున చూపించినాము.

సీసములు.

IV. 335 ఈసీసభేదముల గురించి లాక్షణికులందరున్ను ఒక్క విధముగా చెప్పలేదు. అందరిలోను ఎక్కువభేదములను పేర్కొన్న వాడు అనంతుడు; అతడు పదిభేదములను చెప్పినాడు.

1 సమసీసము:—(సామాన్యసీసము; విశేషలక్షణమేమీ లేదు)

2 సర్వత్రప్రాససీసము:—(అన్ని చరణములలోను ఒకే అక్షరము ప్రాసయతులు గలది అనగా 24 చోట్ల ఒకటే ప్రాసాక్షరము; అక్షరమైత్రివడి పాటించ నక్కరలేదు.)

3 అక్కిలి ప్రాససీసము:—(పెద్దపాదములందుగల 8 ఖండముల లోను గీతి నాలుగుపాదములలోను రెండవ అక్షరములు ఒకే ప్రాసాక్షరము కలిగిఉండవలెను. ఇదిగాక సర్వత్ర అక్షరమైత్రివడి నియమము పాటింపవలెను. అనగా, 12 చోట్ల ఒకటే ప్రాసాక్షరముగల అక్కిలి వడి సీసము.)

4 (సమ) ప్రాససీసము:—(నాలుగు పెద్దపాదములందును ఎత్తుగీతిలో బేసిపాదముల రెంటను రెండవ అక్షరములు ఒకే ప్రాసాక్షరము కలిగి ఉండవలెను. ఇదిగాక, సర్వత్ర అక్షరమైత్రివడి నియమము పాటించవలెను. అనగా 6 చోట్ల ఒకటే ప్రాసాక్షరముగల అక్కిలి వడిసీసము.)

5 వృత్తప్రాససీసము:—(పెద్దపాదముల నాల్గింట మాత్రమే వృత్తముల కున్నట్లు ప్రాస ముండవలెను. లక్ష్యమునుబట్టి సర్వత్ర వడి నియమము పాటించ నక్కరలేదు.)

6 అవకలిప్రాససీసము:—(అన్ని చోట్లను ప్రాసయతినియమము మాత్రమే కలది.)

7 అక్కిలివడిసీసము:—(అన్ని చోట్లను వడినియమమే కలది.)

8 వడిసీసము:— (అన్ని చోట్లను వడినియమ ముండవలెను; అంతేకాక, పాదాదినున్న వర్ణముతో మైత్రిగల వర్ణములే పాదము పొడుపునను యతిస్థలములందు రావలెను.)

9 విషమసీసము:—(ఉత్సాహ, గీతపద్యమున్ను కలిసినది.)

10 సర్వలఘుసీసము:— (ఇందులో ఇంద్రగణములకు బదులుగా అయిదులఘువుల గణము లుండును.)

వీటిలో 1, 2, 4, 6, 7, 9, 10—సీసభేదములు అప్పకవీయములో ఉన్నవి; అయితే, పేళ్లలో కొద్దిగా భేదమున్నది. అనంతుని (సమ) ప్రాససీసమునకు, అప్పకవి ఇచ్చిన వృత్తప్రాససీసము (ప్రా. ము. అక్కిలి ప్రాససీసము) సరిపోవును. అనంతుని అవకలిప్రాససీసమునకు అప్పకవి ఇచ్చిన అవకలివడిసీసము సరిపోవును. అప్పకవి, "ఆదినేవడి నిల్పి రావడేపద మెల్లఁజేయ నయ్యది వడిసీసమనఁగ" అని, అనంతుడు తన వడిసీసమునకు "మునుపైగొన్న యతిపాదమందెల్ల నడరిన వడిసీస మనఁగఁ బరగు" అని చెప్పినట్లే చెప్పి, అందుకు లక్ష్యముగా ఇచ్చిన పద్యములో ఆ లక్షణము పాటించలేదు గనుక, అప్పకవి ఇచ్చిన వడి సీసము అనంతుని అక్కిలివడి సీసమునకు సరిపోవును; గాని, అనంతుని వడిసీసమునకు సరిపోదు.

ఇంతకున్ను ఈసీసభేదములు కవులు ఎంతమట్టుకు తమకావ్యములలో చూపించినారో విచారణీయము. "సప్తవిధము లివియ శబ్దశాసనుండు, పంచమామ్నాయ ఫక్కిలోఁ బల్కెఁగాని, కడమ కవులాఱుసీసము ల్విడిచిపెట్టి, చెలఁగి సమసీసపద్యమే చెప్పినారు" అని అప్పకవి వ్రాసినాడు; గాని ఇది సత్యమునకు మిక్కిలి దూరము.

నన్నయసీసభేదములు.

నన్నయ అనేక విధములయిన సీసములు వ్రాసినమాట వాస్తవమే కాని, అతడు పాటించిన సీసభేదములు అనంతుడు, అప్పకవి మొదలయిన లాక్షణికులు ఏర్పరచిన లక్షణములను అనుసరించి లేవు. అప్పకవి చెప్పిన ఏడువిధముల సీసములలోను సమసీసము, సర్వత్రప్రాససీసము, విషమసీసము, సర్వలఘుసీసము నన్నయభారతములో కనబడలేదు. వడిసీసము (అనగా, సర్వత్ర అక్షరమైత్రివడి నియమమే కలది), అవకలివడిసీసము(అనగా, సర్వత్ర ప్రాసయతి నియమమే కలది). ఈ రెండువిధము లయినసీసములుమాత్రము నన్నయ తరుచుగా వాడినాడు. రెండుసీసములలో (II. 21; III. 27 ఆనందము.) అనంతుడు చెప్పిన వృత్తప్రాస సీసలక్షణము కనబడుచున్నది. ఆ రెండింటిలో ఒకదానియందు (III. 27) ఒకేప్రాసాక్షరము సీసపాదముల నాల్గింటను, ప్రతిపాదమందు నాలుగుచోట్లను (అనగా 16 చోట్ల) ఉన్నది; రెండవదానియందు (II. 21) ఒకే ప్రాసాక్షరము సీసపాదముల

నాల్గింటను ప్రతిపాదమందు రెండుచోట్లమాత్రమే (అనగా ఖండమునకొకటిచొప్పున 8 చోట్లు) ఉన్నది. ఎత్తుగీతులలో ప్రాసాక్షరములు భిన్నముగా ఉండుటచేత అప్పకవి చెప్పిన వృత్తప్రాసమునకు భిన్నముగా ఉన్నవి. అనంతుని వృత్తప్రాసమునకు సరిపోవుచున్నవి; గాని, అతడు చెప్పని విశేషనియమములు కూడా కలిగి ఉన్నవి.

నన్నయసీసములు ఎన్ని విధములుగా ఉండునో ఈదిగువను ఒక పట్టికలో చూపిస్తున్నాము.

1	**2**	**3**	**4**
సీ. యతి	సీ. యతి	సీ. యతి	సీ. యతి
గీ. యతి	గీ. ప్రాస	గీ. యతి। ప్రాస	గీ. ప్రాస। యతి
5	**6**	**7**	**8**
సీ. ప్రాస	సీ. ప్రాస	సీ. ప్రాస	సీ. ప్రాస
గీ. యతి	గీ. ప్రాస	గీ. యతి। ప్రాస	గీ. ప్రాస। యతి
9	**10**	**11**	**12**
సీ. యతి।ప్రాస	సీ. యతి।ప్రాస	సీ. యతి।ప్రాస	సీ. యతి।ప్రాస
గీ. యతి	గీ. ప్రాస	గీ. యతి। ప్రాస	గీ. ప్రాస। యతి
13	**14**	**15**	**16**
సీ. ప్రాస।యతి	సీ. ప్రాస।యతి	సీ. ప్రాస।యతి	సీ. ప్రాస।యతి
గీ. యతి	గీ. ప్రాస	గీ. యతి।ప్రాస	గీ. ప్రాస।యతి

ఇందుకు తెలివిడి:—

1. సీ. యతి / గీ. యతి అంటే సర్వయతిసీసము; అన్నిచోట్లను వడి నియమమేకలది; అనంతుని అక్కిలివడిసీసమునకుగాని అప్పకవి లక్ష్యముగా ఇచ్చిన వడిసీసమునకు గాని సరిపోవును.

2. సీ. యతి।ప్రాస / సీ. యతి।ప్రాస అంటే, సీసపాదముల నాల్గింటను ప్రతిదానిలోను మొదటిదళమందు యతిన్ని రెండవదళమందు ప్రాసమున్ను,

గీతపాదములు నాల్గున్ను రెండువరుసల నుంచగా మొదటిదళమందు అనగా ప్రథమ తృతీయచరణములందు యతిన్ని రెండవ దళమందు అనగా ద్వితీయ చతుర్థచరణములందు ప్రాసమున్ను ఉండును.

ఇట్లే తక్కిన సీసభేదములు తెలుసుకోవచ్చును.

ఈ 16 సీసభేదములలో **12, 14, 15** విధములయిన సీసములు మాత్రము నన్నయభారతములో కనబడ**లేదు.**

నన్నయభారతములో ఉన్నసీసములన్నీ **251** వీటిలో ఎన్నెన్ని ఏయే సీసభేదముల ననుసరించి ఉన్నవో దిగువను వివరిస్తున్నాము.

(1) **158;** (2) **3;** (3) **2;** (4) **2;** (5) **3;** (6) **33;**
(7) **1;** (8) **4;** (9) **16;** (10) **5;** (11) **1;** (13) **21;** (16) **2.**

ముద్రిత గ్రంథములలో చూచినయెడల కొన్ని పద్యములలో ఒకొక్కచోట క్రమముతప్పినట్లు కనబడును; గాని సరియైనపాఠములు చూచినయెడల అవి నియమమును అనుసరించి ఉన్నవని చెప్పవచ్చును. ఇందుకు దృష్టాంతముగా ఒక్కటిమాత్రము ఇక్కడ చూపిస్తున్నాము.

"సీ. ఇన్నలోపాఖ్యానః మెప్పుడు......(అర. II. 230)" అనే పద్యము సర్వయతిసీసము; మొదటి సీసభేదమునకు లక్ష్యము. అయితే, ముద్రితగ్రంథములో మూడవచరణము "నుతచరిత్రుఁడైన ఋతు పర్ణుఁ గీర్తింప" అని ఉండుటచే క్రమము తప్పినది. గాని, ఈపాఠము నన్నయపాఠము కాదు. తాళపత్రప్రతులలో "ఋతుచరిత్రుఁడైనః ఋతుపర్ణుఁ గీర్తింప" అనిన్ని "ఋషిచరిత్రుఁడైన ః ఋతుపర్ణుఁ గీర్తింప" అనిన్ని ఉన్నది. ఈపాఠములు వావిళ్లవారి ప్రతిలో (చూ. పుట 76 సం. 2) కూడా సూచించినారు.

ఈవిధముగానే సరియైనపాఠములు చూచుకొని నన్నయచెప్పిన సీసములన్నీ పైనిచెప్పిన భేదములకు లక్ష్యములుగా ఉన్నవని గ్రహించవచ్చును.

అప్పకవి చతుర్థాశ్వాసమందు కనబరచిన వృత్తముల పట్టికలో గాని, లక్ష్యలక్షణ పద్యములలోగాని తానే ఇతరస్థలములందు వాడిన వృత్తములలో కొన్ని పేర్కొనలేదు. వాటి నిక్కడ పేర్కొని వాటి లక్షణము చూపిస్తున్నాము:—

1. సరోజవృత్తము (8-వఛందము) ∪ | ∪ | | ∪ | ∪
2. దరధ్వనితాళము (6-వ ,,) ∪ | ∪ | | | (లఘ్వంతము)
3. రతీ (8-వ ,,) ∪ | | ∪ | ∪ | ∪

వృత్తముల వివరణములో దీనికి "నాగరనామవృత్తము" అని వేరే పేరుకలదు.

4. నీలోత్పల (9-వ ,,) ∪∪ ∪∪ ∪ | | ∪∪
5. అంబా (11-వ ,,) ∪ | | ∪ | | ∪ | ∪ | ∪
6. పద్మ (13-వ ,,) | | ∪ | | ∪ | | ∪ | ∪ | ∪
7. (నరక) పుష్పిణీ (14-వ ,,) | | | | | ∪ | ∪∪ | ∪∪ | ∪
8. వాణీ (17-వ ,,) ∪ | ∪ | | | ∪ | | ∪ | | ∪ | ∪ | ∪

పాఠాంతరములు.

పుట అడుగున చాలాచోట్ల పాఠాంతరములుచూపించినాము. అయితే, ఈగ్రంథముద్రణము పూర్తికాక మునుపు ఓరుగంటి వారి ప్రతి జాగ్రత్తగా పరిశీలించుటకు అవకాశము చాలనందున ఆప్రతి దొరికిన లాభము పూర్తిగా పొందలేకపోయినాము. గనుక, దానిలోని పాఠాంతరములు మొదలయినవి కొన్ని ఈదిగువను చూపిస్తున్నాము.

పద్యసంఖ్య	ఈగ్రంథములోని ముద్రిత పాఠము	ఓరుగంటివారి ప్రతిలోని పాఠము
పీ. 13	వన్నియను	వన్నెయును
46	ద్రాక్ష	దాక్ష
50	తెనుఁగుటీక	తెనుఁగుడీక
100	శ్రుత	శ్రుతి
101	గంగాసమనాగ	గంగానదిచెంత
I. 3	(తర్వాతిశ్లోకములో)	
	వాగర్థా	శబ్దార్థా
9	దెనుఁగు(న) కావశ్యకంబిది	దెనుఁగునకవశ్యకంబిది
31	(మూ.సూ.2)వాగర్థా	శబ్దార్థా*

* ఈపాఠమే సరియైనది. క్రింది పద్యములో "కృతికి నెప్డు శబ్దార్థముల్ రె డువలయును" అని అప్పకవి వ్రాసినాడు.

II.	425	దోడతెవ్రులు	దొడ్డతెవ్రులు
III.	188	చెల్వకు	చెల్వల
	210	ను సముజ్వలదు	ంగుల భూమిధరో
	215	బాలింత	బాలెంత
	231	భక్షించుచున్నాఁడు	భక్షింపుచున్నాఁడు
	297	సుదంతిని	సుదంతను
	304	దగు	గను
	315	చేష్టలును నోట	చైఁదములు నోట
	336(తర్వాత)	మధుసేవనము	మధుసేనము
	348	చైత్య	శైత్య
	360	హారులు నాతని	హారిమములతని
IV.	1	వాసైకేశ్వర	వాసైలేశ్వర *
	77	గారావు	గారాబు
	120	శిపి	శివి
	121	స్థిరాంబుదహన	ధరాంబువహన
	149	నలుబది	నలువది
పుట	247	(కరిబృంహితములో)	
		చిననాడుశకలుని	చిననాఁడయసురుల
IV.	213	చారుహాసిక	చారుహాసికి
		చారుహాసికల్	చారుహాసికుల్
	24	నంబరము	సంబళము

265 ఈ తేటగీతికి బదులుగా ఓరుగంటి వారి ప్రతిలో

"ఆ. పరగఁ గందము మఱి • పథ్యయు విపులయుఁ
జపలయుముఖచపల • జఘన చపల
యనఁగ నాలువిధము • లై కందపద్యంబు
లఖిల సుకవికృతుల • నలరుచుండు."

* అప్పకవి విలేశ్వరునే ఉద్దేశించి ఉండును. 'లే' 'వే' వలె కనబడుట చేత నే కాబోలు పూ. ము (1859) లో 'వాసైవేశ్వర' అని ఉన్నది.

అనిఉన్నది. *

IV.	300	నలివిరమణములు	నాటివిరామము
		నుజగణము	జకారము
		కలిరమణము	గోవిందా

336 ఇది (ఓ) లో చాలా భిన్నముగా ఉన్నది.

"సురపతులాడ్డురిపై భా
స్కరులిద్దఱు సీసదీర్ఘ • చరణమున కగుఁ
జరణాది పంచమాదియు
విరమములై రెంటిరెంటి • వెలయఁగవలయుఁ."

342 సామంబుగా మించి—గావించి మైత్రికి • సావరింప
మైత్రికి • నామతింప

374 నారతమే తెంచు నారతమునువచ్చె

378 మొదట రెండు చరణములు (ఓ)లో భిన్నముగా ఉన్నది.

"నానాననానున్నా
నూనను నిన్నన్న నేను • నున్నని నినన్నై"

V.	17	లేకుండ నొకట	లేకుండునొను
	29	జనిదె సుమ్ము	జనియెఁజుమ్ము
	69	పజ్జం	పంచం
		-స్త్రీరలు	-స్త్రీరును
	72	కమి కేడు	కైఁకేఁడు
	87	గాననిది	గానయిది

* "మఱి" లోని రేఫము అప్పకవి మతమున శకటరేఫమే కాని రేఫము కాదు గనుక, పూర్వముద్రణములోని పాఠమందు 'రఱ' లకు చెప్పిన ప్రాసయతి స్వమత విరోధములు సూచించుచున్నదని అముద్రితగ్రంధ చింతామణిలో (సం. 13. 1900. నం. 2) ఒకరు ఆక్షేపించినారు. సరియైన పాఠము దొరకనప్పుడు కవిని అన్యాయముగా దూషించవలసి వచ్చుననుటకు ఇది ఒక దృష్టాంతము. ఇట్లే (చూ. శుద్ధపత్రిక) IV. 245; V. 106 లో కూడాను.

116	భూమిసురులు	భూమిసురలు †
130	(తర్వాత)	

పదమధ్యద్రుతలోప బింద్వాదేశములు—ద్రుతాదేశ బిందువు.

143	వ్రేపల్లెను	రేపల్లెను
	నీరజగర్భుండు	నీరేజగర్భుండు
149	నరకపుష్పిణీ	పుష్పిణీ
158	శ్రీవాసు	శ్రీదేవి
162	వెలింగెడి	వెలుంగెడి

II. 304 (తర్వాతను) ఓరుగంటివారి ప్రతిలో

ఆరుశ్లోకములున్ను మరియొక చక్రమున్ను ఉన్నవి.

ఆదస్యగ్ని రుద్రనవలోచన వేదసంఖ్యా
మార్తండ దిగ్గృతు గజేషుచ షోడశేషు,
దైవస్వతేషు తురగేషుచ వాసవేషు
శేషం త్రయోదశపదం విదధాతి విద్వాన్. 1

నామాద్యక్షర మారభ్య మంత్రాద్యక్షర గణ్యతే,
సిద్ధసాధ్యసు సిద్ధారీన్ ప్రాదక్షిణ్య క్రమేణతు. 2

సిద్ధ సిద్ధో యథోక్తస్తు ద్విగుణాత్ సిద్ధసాధ్యవాన్,
సిద్ధసు సిద్ధోర్ధ జపాత్ సిద్ధారి ర్హంతి బాంధవాన్. 3

ద్విగుణాత్ సాధ్య సిద్ధస్తు సాధ్యసాధ్యో నిరర్థకః,
సాధ్యసు సిద్ధోర్ధ జపాత్ సాధ్యారి ర్హంతి గోత్రజాన్. 4

సుసిద్ధ సిద్ధోర్ధ జపాత్ తత్సాధ్యస్త్యాధితో జపాత్,
గ్రహణాత్ తత్సు సిద్ధస్తు తదరిర్ జ్ఞాతిహా భవేత్. 5

అరి సిద్ధస్సుతంహన్యా దరిసాధ్యస్తు కన్యకాం,
పత్నీ మరి సుసిద్ధస్తు శత్రుశ్శత్రు రథాత్మహా. 6

ఇతి మంత్రార్హ్ణాణాక్షర ఫలనిర్ణయః.

† కాశీఖండములో క్షితిసురలు.

౧ అకథవా	౫ ఉజప	౨ ఆఖదళ	౬ ఊచఫ
౧౩ ఓదవ	౯ ఠఘమ	౧౪ ఔఢశ	౧౦ ఠాణయ
౪ ఈఞన	౭ ఋాజభ	౩ ఇగధత	౮ ౠఛళ
౧౬ అఃతస	౧౨ ఎశల	౧౫ అంణష	౧౧ ఏటర

III. 277 తర్వాతనున్న వచనము చివరను (ఓ) లో ఈవాక్యములున్నవి :—

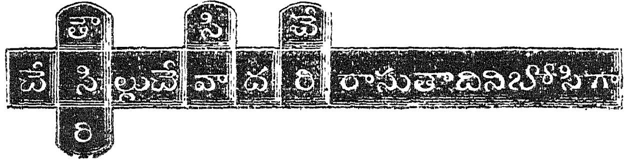
"లంబాలక మవలంబే తం బాలం తను విలగ్న జంబాలమ్" అని లీలాశుకుల ప్రయోగమున్నది; గనుక, లంబాలక శబ్దమే యిక్కడ సిద్ధము."

III. పుట 180 గర్భకందము తర్వాత (ఓ) లో గర్భగీతి మరల విడిగా వ్రాసి ఉన్నది.

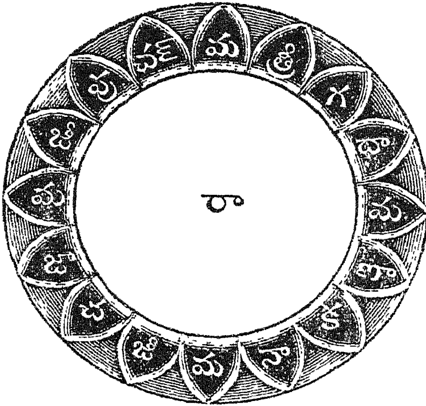
VI. 327 "సాక్షీల కంస సంహారునందు" అని (ఓ) లో ౬-వ చరణముగా ఉన్నది; దీనితో పద్యము పూర్తిగా ఉండును.

VI. పుట 292 మాలికా బంధము. 2. తర్వాత కుఠికాబంధమున్ను, షోడశదళచక్రమున్ను కలవు. అవి ఈ గ్రంథమందు పొరపాటున పొందుపరచలేదు; గనుక, ఇక్కడ చూపిస్తున్నాము.

ఛురికాబంధము.

సరోజవృత్తము.
చేసితాసిరి సిల్లుచే
వాసివా దరిచేరితా
రాసుతా దిని బోసిగా
గాసి బాపిని కాసురా

షోడశదళచక్రము. *

సింహరేఖావృత్తము.
రామరాత్రి రాగరాధా
రామరాణా రాకరానా
రామరాజీ రాచరాజా
రామరాజీ రావురాచణ.

* ప్రతి చరణములో నాల్గవ అక్షరము దీర్ఘాంతముగానే ఉన్నదిగాని; అప్పకవిచెప్పిన లక్షణము ప్రకారము హ్రస్వమై ఉండవలెను. (చూ. పుట. 224)

శ్రీ ర స్తు.

అప్పకవీయము

కాకునూరి అప్పకవివిరచితము.

రావుసాహేబు

గిడుగు. రామమూర్తిపంతులు, బి. ఏ., గారిచేతను

శ్రీమాన్ ఉత్పల. వేంకటనరసింహాచార్యులుగారిచేతను

పరిష్కృతము.

(క్రొత్తకూర్పు.)

చెన్నపురి:

వావిళ్ల. రామస్వామిశాస్త్రులు అండ్ సన్స్ వారిచే

ప్రకటితము.

1922.

Printed by
V. RAMASWAMY SASTRULU & SONS
at the "VAVILLA" PRESS,
MADRAS.—1922.

ప్రకాశకవిజ్ఞప్తి.

అప్పకవీయమువంటి ఛందశ్శాస్త్రము వేఱొకటి గానరాదు. అప్పకవికిఁ దరువాతి మహాకవులందఱ దానినే ప్రధానముచేసికొని గ్రంథములు వ్రాసిరి, వ్రాయుచున్నారు, వ్రాయఁగల రనుట నిర్వివాదాంశము. భాండాగారములు, అచ్చుకూటములు లేని యాకాలములో నెన్నియో సద్గ్రంథముల నంపాదించి చక్కఁగా విమర్శించి లక్ష్యముల సంగ్రహించి కల్పద్రుమసదృశమగు శాస్త్రమును వ్రాసిన మహాకవి కెల్లరము కృతజ్ఞులము గావలయుఁగదా! దీనికిం బూర్వము ఛందశ్శాస్త్రములు లేకపోలేదు. వానియం దిన్నివిషయములు లేవని చెప్పక తప్పదు. కాఁబట్టియే యీమహాకవి యోపికచే గ్రంథములఁ బరిశీలించి యాంధ్రలోకమునకు మహోపకార మొనరించి కృతకృత్యుఁడై శాశ్వతయశఃకాయవిరాజితుఁడయ్యెను.

ఈయప్పకవీయమును బలువురు ముద్రించిరి. మేమును గొంత కాలము క్రిందట ముద్రించితిమి. తరువాత దాళపత్రగ్రంథములఁ బరిశీలించి యీపాఠముల ముద్రించిన మేలని తోఁచినది. విశాఖపట్టణమున శ్రీపరవస్తువారియింట నొకప్రతియు, పెండేలవారి దొకప్రతియు, మాయింటఁ గొన్నితరములనుండియున్న ప్రతియు నీముద్రణమున కాధారములు. ఈమూఁడుప్రతులలో మాతండ్రిగారు పైతృకధనముగ గౌరవించుచున్న తాటియాకులప్రతియే ప్రాచీనతమము. ఈమూఁడుప్రతులలోఁ గలుగు పాఠభేదములను గ్రింద ముద్రించితిమి. ఈప్రతులను జక్కఁగాఁ బరిశీలించినవారు బ్ర॥ శ్రీ శ్రీమాన్, ఉత్పల నరసింహాచార్యులవారును, మ॥ రా॥ శ్రీ॥ రావుసాహేబు గిడుగు రామమూర్తిగారును నని సంతోషముతోఁ దెలుపుచున్నాము. వీరు కడుంగడు శ్రద్ధమై ఇందలి పాఠభేదములఁ బరిశీలించిరి. వీరి పట్టుదలచేతనే యిన్నిపాఠభేదములతో నీకూర్పు సాగినది. పూర్వముద్రణమునకు నిప్పటిముద్రణమునకుం గల భేదములు పాఠకులు గ్రహించి మాశ్రమను సఫలముచేయుదురని వారకఁ గోరుచున్నాము.

తండయార్పేట,
చెన్నపురి.
1922.

ఇట్లు,
వావిళ్ల. రామస్వామిశాస్త్రులు అండ్ సన్స్.

విషయసూచిక.

ప్రథమాశ్వాసము.

ద్వితీయాశ్వాసము.

శ్రీ ర స్తు.

అ ప్ప క వీ య ము.

పీ ఠి క.

యు న్స్వామియు నాఁగఁ బ్రాఁచిని బ్రతిచిన్ రుక్మిణీదేవి స
త్యాయోషామణియు న్మహోత్సుకత సేయ న్మంగల న్మోద్పు[1]ఁగే
ల్గోయిం దార్క్ష్యమరుత్సుతు ల్గొలువ శ్రీమండేలున ప్రోప్పలుమో
హై యాకామెపలి న్వసించు హరి నిత్యంబు న్మముం బ్రోవుతన్. 1

తే. కమల యొందున దనరూపు గాంచి యలిగి
యాత్మతరళాంతరమున నిజాధినాథు
తను వతఁడు చూపఁ గని చిత్తమునఁ జెలంగు
నట్టికౌస్తుభమణి హృదయమునఁ దలఁతు. 2

క. వననిధినందన కుయ్యేల, యనువునఁ దనరారి వారిజాక్షునివక్షం
బున నొప్పువైజయంతీ, వనమాలిక నా కొసంగు [2]వాగ్వైభవమున్. 3

తే. కౌస్తుభంబును వనమాలికయును దనకు, దిగువగా నొప్ప నొసలిపై దిద్దినట్టి
తిలకమునకు సమంబుగా వెలయునట్టి, చక్రి శ్రీవత్సచిహ్నంబు సంస్మరింతు. 4

మ. ధరఁ గాళిందితటంబునం గలుగుబృందాకాననాంతంబునం
బరితోషాతిశయాళు మోహమున గోపస్త్రీమణుల్ గుంపులై
హరిఁ జేరం జనుదెంతు రెందుఁ జనుదెం చాసాద మాలించి స
త్వరయానంబులతోడ నట్టిమురళిన్ వర్ణింతు నిష్టాప్తికిన్. 5

సీ. పాంచజన్యం బనఁ బరఁగి దైత్యారాతి[3]యెడమను పైకేల నెసఁగు నెద్ది
మొగి సుదర్శననామమునను [4]మాధవుదక్షిణాగ్రహస్తంబున నమరు నెద్ది

---

1 కే. 2 వాంఛితఫలమున్ (వా). 3 యడమను బయికేల నమరునెద్ది (వా).
4 కృష్ణుని (వా).

N. B. (వా) వావిళ్లవారిప్రతి. (ప) పరవస్తువారిప్రతి. (పె) పెండ్యాల
వారిప్రతియని గ్రహించునది.

కౌమోదకీసంజ్ఞ గని కృష్ణుదాపలిరెండవకరమున నుండు నెద్ది
నందకం బనుపేర నారాయణునికుడిక్రిందటిచే వెలుఁగొందు నెద్ది
తే. శార్ఙ్గ మనఁ దనరారి కేశవునివామ, బాహుయుగమూలమునఁ గనుపట్టు నెద్ది
యట్టిహరిదైయైదుకైదువు లబ్జచక్ర, ఘనగదాఖడ్గచాపముల్ మనుచు మమ్ము. 6

తే. కాలమేఘమునందుఁ బ్రకాశ మొందు, కౌఱుమెఱుఁగు తెఱంగునఁ గైటభారి
యంసములపై వెలుంగుపీతాంబరంబు, బంగరుచెఱంగు మాకు శుభంబు లొసఁగు.

క. బాలతమాలాగ్రమునం, గ్రాలుశచీనాథుకార్ముకం బో యనఁగా
నీలఘనదేహుఁ డగుగో, పాలుతలన్ మెఱయుబర్హిబర్హము నెంతున్. 8

క. భువనగకచ్ఛపకిరిమా, నవసింహాదిత్యభృగుజననరాఘవయా
దవబుద్ధకల్కు లనుకే, శవుపదిరూపములు మది నజస్రముఁ దలఁతున్. 9

శా. శ్రీమన్మందకటాక్షవీక్షణము పైఁ జిల్కం బయోజేక్షణుం
డామోదంబున నర్మగర్భసరసేష్టాలాపముల్ వల్కఁగా
వేమాఱుం దరహాసమాననమున న్విప్పొందఁగాఁ గొల్చుశ్రీ
భూముల్ నిచ్చలు మా కొసంగుదురు సంపూర్ణంబుగా నిచ్చలన్. 10

క. దాంతు హరిచరణవర్తి, స్వాంతు రసాతలనిశాంతు నత్యంతదయా
వంతు సమతీతవిధికల్పాంతుఁ బరమశాంతు నయ్యనంతుఁ దలంతున్. 11

తే. నామదిఁ దలంచెద సుపర్ణనామధేయు, మురహరవిధేయు నమరసమూహగేయుఁ
గనకనిభకాయు భక్షితకాద్రవేయు, వక్త్రకాంతిజితాత్రేయు వైనతేయు. 12

క. తిన్ననివేత్రము కలుముల, కన్నియ వన్నియను హస్తకమలతలమునం
జెన్నొందు జగము మనిపెడు, వెన్నునిదళవాయిఁ దలఁతు విష్వక్సేనున్. 13

ఉ. పాయక కొల్తు రామజనపాలుఁడు జానకిఁ జూడ నంపుచోఁ
దోయధి గోష్పదంబుక్రియఁ దోఁపఁ జిరాలున దాఁటి లంక క
త్త్యాయతలీలఁ బోయి దివిజారుల దోమలఁబోలెఁ బట్టి బా
హాయతశక్తిఁ గొట్టి సతి నారసి తద్విభుఁ గన్నమారుతిన్. 14

క. శుక భీష్మ విభీషణ శౌ, నక రుక్మాంగద వసిష్ఠ నారద బక దా
ల్భ్య కిరీటి పుండరీకులఁ, బ్రకటితహరిపాదపద్మభక్తులఁ దలఁతున్. 15

వ. అని యివ్విధంబున. 16

క. సాతతహేతి పరిజన, వ్రాతంబుగ శేషశయను వనరుహనయనున్
ఖ్యాతిగ "నహరేస్తు పర, స్త్రాత" యనుట దెలిసి కృతిమొదలఁ దలఁచి వెసన్.

బ్రహ్మాది స్తవము.

చ. తనజనికారణం బయినతామరకున్ హితుఁ డౌటచే విక
ర్తనునకు వేయిఘృష్టు లిడి దానికి శత్రుఁడు గాన సేఁచి
హృన్ననకుఁ బదేను జేసి యవియున్ శిఖిభానుముఖామరాళిచే
దిన మొక టప్పు గైకొనను డిద్దను జేయువిధాలఁ గొల్చెదన్. 18

క. శారద విద్యాజాలవి, శారద ననుఁ బ్రోచుకొఱకు సారె భజింతున్
శారదనీరదనారద, పారద[1]దరహారహీరపాండుశరీరన్. 19

చ. కడుకఠినంబు నద్రులు జగంబుల నందున సంభవించి పెం
పడర నినుం గరంచ వశమా యని నన్నిపు డంటివే కదా
వడిఁ గనకాద్రి చాపముగ వంచిననీకు హిమాద్రిజాత యా
పడఁతిఁ గరంచు టెంత యనుపార్వతి మెచ్చుశివుం దలంచెదన్. 20

చ. పరిణయవేళయందుఁ దనపాదముఁ బట్టుక సన్నెకంటిపైఁ
దిరముగ మోపి కంతునకుఁ దీరెఁ గదా పగ యంచు నీలకం
ధరుఁడు దరస్మితుం డగుటఁ దద్వలయాహిఫణాగ్రరత్నసం
దరముకురంబునం గని యెద న్ముద మందుభవానిఁ గొల్చెదన్. 21

చ. తనుఁ గని యొక్కయెత్తునని దక్షజయు న్నిటలాక్షుఁడు న్ముదం
బున నిరుచెక్కులుం గదిసి ముద్దు గొనంగ నొకింత నెమ్మొగం
బనువుగ వెక్కసం దిగిచి యత్నవిహీనపరస్పరాస్యచుం
బనములు దల్లిదండ్రులకుఁ బన్నుగఁ గూర్చు[2]గజాస్యు నెన్నెదన్. 22

చ. జనకునిఁ గొల్వ వచ్చునలచామరకర్ణుని తేజి నందివా
హనముకుటాహిఁ గాంచి భయ మంది పిఱిందికిఁ బోవఁజూచినం
దనశిఖిమావు దీకొలిపి దానిభయంబు హరించి పూర్వజా
తునకు ముదం బొనర్చుగుహు దుర్ధరశక్తివహు న్భజించెదన్. 23

క. హరి[3]శిఖియమదైత్యాంబుప, మరుద్ధనపశివు లిభాజమహిషనరాంభ
శ్చరహరిణపుష్పకవృష, ప్రరుచిరవాహనులు మమ్ము రక్షింతు రొగిన్. 24

క. రవిశశికుజబుధసురగురు, కవిభానుజరాహుకేతుగణములు నాకుం
దవిలి ఘటంబున [4]నుండుచు, ‡సవ నిత్తురు గాత సకలసంపద లెపుడున్. 25

---

1 హరతార; హరదరద. 2 గణేశు (వా). 3 శికి (వా). 4 నుండెడు (వా).

‡ సవన్=క్రీడచే, 'సవోయజ్ఞః సవా క్రీడా' అభియుక్తవచనము.

కవిస్తుతి.

సీ. వల్మీకభవుపాదవనరుహంబులు గొల్చి సాత్యవతేయుఁబూజనము సల్పి
భట్టబాణునివచఃప్రాభవంబు గణించి కాళిదాసుని కిరుగేలు మోడ్చి
పండితాగ్రేసరు దండి వక్కాణించి భవభూతివాక్యజృంభణము మెచ్చి
జయదేవునకు నమస్కారంబు గావించి మల్హణు హృదయసద్మమున నుంచి
తే. చోరుఁ గడుఁ బ్రస్తుతించి మయూరు నెంచి, మాఘుభూషించి భారవి మదిఁ దలంచి
హీరునకు మ్రొక్కి కవితావిహారమతుల, నితరవిద్వత్ప్రకాండుల నతులు చేసి. 26

సీ. శబ్దశాసనుపాదజలజంబులు భజించి యుభయసత్కావిమిత్రు [1]నభినుతించి
శంభుదాసునకు నంజలి వేడ్క నొనరించి సహజపాండిత్యుని సంస్మరించి
సకలవిద్యాసనాథకవీంద్రుఁ గొనియాడి సౌజన్యజేయు వాక్సరణిఁ బొగడి
తగ [2]నాంధ్రకవితాపితామహు వర్ణించి సుజనవిధేయు హెచ్చుగ నుతించి
తే. రామరాజవిభూషణరత్నఖచిత, చాటుమస్తకలాపాదిహారివాక్య
గౌరవము పెక్కుభంగుల గణన చేసి, పిదప నితరాంధ్రకవులకుఁ బ్రియమువలికి.
తే. కాళిదాసమయూరాదికవుల కైనఁ, గలవు తప్పు లనంగ నన్యులకు లేవె
దిద్దఁ దగుపట్ల దిద్దుఁడు దిద్ద రాని, యెడల నా నేరములు క్షమియించు టొప్పు.
వ. అని వర్తమానకవులం బ్రార్థించి. 29
క. వినఁ దగు వెండియుఁ బొత్తముఁ, గనఁ దగు బుధజనుల నడుగఁ గాఁ దగుఁ గాకెం
దును దెలియనిపట్టునఁ ద, ప్పన వల దని భావిజనుల కంజలి మోడ్తున్. 30

గురుస్తుతి.

సీ. ఆదిని రెండవవేదంబు చెప్పినమూర్తిసర్వన్నఁ గ్రమస్వరాదిఁ
దరువాత శబ్దశాస్త్రముఁ జదివించినకొండూరిగిరిదేశికప్రకాండు
నామీఁద సకలసిద్ధాంతము దెలిపినధీరవర్యుఁ బ్రధానిసూరభట్టు
వెస నన్ను లక్షణవేత్తఁ గావించినఘను మంచికంటియోబనకవీంద్రు
తే. స్మార్తకర్మంబు లెఱింగించి సభలఁ బూజ్యుఁ, జేయునలకొలిచలిమల్లశింగనార్యు
నాగమము లుపదేశించినట్టిరాజ, యోగివర్యునిఁ దలఁతు విద్యాగురులను. 31
క. అని యిష్టదేవతాస్తుతి, యును సకలకవీంద్రులనుతియును గురునుతియున్
వినయమున సలిపి తెలుఁగున, ఘనకావ్యం బొకటి సేయఁ గాఁ దలఁచుతఱిన్.

---

1 నుచ్చరించి (వా). 2 నంధ్ర (వా, ప). వ్రాఁతప్రతులలో నన్నిచోటుల 'ఆంధ్ర' శబ్దమే కనఁబడుచున్నది.

స్వప్న ప్రకారము.

సీ. ధాత రెండవపరార్థమున నాదిదినంబుపగటి వరాహకల్పంబునందు
మహితవైవస్వతమనువేళ దేశంబు లర్థించ నైనమహాయుగమునఁ
గలిసమయంబునఁ దొలిచరణంబున మానితం బగుచాంద్రమానమునను
శాలివాహననామశకమున గజశైలశరసుధాకిరణులసంఖ్య (1578) నడవ

తే. నంగజాబ్దంబునను దక్షిణాయనమున, జలధరర్తువు మొదలిమాసంబునందు
బహుళమున దేవకికిఁ జక్రపాణి వుట్టి, నట్టియష్టమి సనుదేర నధికభక్తి. 33

సీ. చక్రవాళాంతరక్ష్మామధ్యసంస్థితదైవతగోత్రంబు దక్షిణమున
లవణాబ్ధివేష్టితలక్షయోజనసువిస్తారజంబూద్వీపతలమునందు
భరతవర్షంబున భరతఖండంబున మంగళోర్విని గర్మమహితభూమి
మలయవింధ్యాచలమధ్యమంబున గృష్ణయామ్యతీరమున బ్రహ్మక్షేత్రమమున

తే. దండకాటవి [1]నాంధ్రాభిధానపుణ్య, దేశమున శ్రీగిరీశాన్యదిశను గొండ
వీటిపడమటఁ దంగెడవిషయమునను, గామెపల్లిని గోపాలధామమునను. 34

క. కల్పోక్తమార్గమున సం, కల్పము గావించి గోపికావిభుపూజల్
సల్పి మది నతనిపదములు, నిల్పి పురాణార్థగోష్ఠి నిశ గడపు నెడన్. 35

సీ. మిగులఁ జేతులరెంట మేటిశంఖంబును జుట్టుఁగైదువయును బట్టువాఁడు
ముద్దులగుమ్మ లొముద్దియ లిద్దఱు కైదండ లిడ సీటు గలుగువాఁడు
బంగారుచెఱఁగులపచ్చనిహొంబట్టుదుప్పటి యొల్లెవా టొప్పువాఁడు
హారకేయూరమంజీరకోటీరాది[2]భూషణంబులు చాలఁ [3]బూనువాఁడు

తే. నుదుటఁ గస్తూరితిలకంబు వొదలువాఁడు
తలఁచి చూచిన నాకులదైవ మగుచుఁ
[4]బ్రోలుచు నాకులదైవంబుఁ బోలువాఁడు
నిలిచె నొకరుఁడు నాదుముంగలను [5]గలను. 36

వ. ఇట్లు నిలిచిన. 37

క. కరములురెంటను దాల్చిన, పరికరములు చూచి యతనిఁ బరమేశునిఁ గాఁ
బరికించి లేచి వలగొని, మరియుచు సాష్టాంగదండము లొనర్చి వెసన్. 38

---

1 నంధ్రా. 2 భూషణంబులుఁ జాలఁ (ప). 3 బొదలువాఁడు(వా). 4 బోల్చు (వా). 5 వెసను.

భగవద్వాక్యము.

ఆ. మోడ్పుకేలు ఫాలమునఁ జేర్చుకొని యున్నఁ, గరుణ నతఁడు నన్ను గాంచి పలికె
న న్నెఱింగి వందనం బొనర్చితి వాత్మ, మెప్పు పుట్టె నీదుమెలఁకువకును. 39

ఉ. ఈయువతుల్ రమాధరణు లేను బయోరుహపత్త్రనేత్రుఁడన్
నీయెడఁ గూర్మి గల్గి ధరణీదివిజోత్తమ వచ్చినాఁడ *శ్వ
శ్శ్రేయస మబ్బు నీకు నిఁక సిద్ధము నన్నయభక్తి [1]యాంధ్రముం
జేయుము మాయనుగ్రహముచేఁ గవు లచ్చెరు వంది మెచ్చఁగన్. 40

క. వినియును గనియును దెలుఁగని, ఘనభక్తిం దెనుఁగుఁ జేయఁ గానెట్లగు నా
కన వలదు దానిలక్షణ, మును నీ కది గలుగుచందమును విను మింకన్. 41

గ్రంథప్రభావము.

తే. ఆంధ్రశబ్దచింతామణివ్యాకరణము, ముందు రచియించి తత్సూత్రములఁ దెనుంగు
బాసచేఁ జెప్పె నన్నయభట్టు దొల్లి, పర్వములుమూఁడు శ్రీమహాభారతమున. 42

వ. ఆసమయంబున. 43

తే. భారతముఁ [2]దెనుఁగించుచుఁ దా రచించి, నట్టిరాఘవపాండవీయము నడంచె
ఛందము నడంచ నీభక్తి సంగ్రహించె, ననుచు భీమన ముచ్చిలి యడఁచె దాని.

వ. తదనంతరంబ. 45

ఉ. ఆదిని శబ్దశాసనమహాకవి చెప్పినభారతంబులో
నేది వచింపఁ గాఁ బడియె నెందును దానినె కాని సూత్రసం
పాదనలేమిచేఁ దెనుఁగుపల్కు మ యొక్కటిఁ గూర్చి చెప్పఁ గా
రా దని దాక్షవాటికవిరాక్షసుఁ డీనియమంబుఁ జేసినన్. 46

క. ఆమూఁడుపర్వములలోఁ, నామాన్యుఁడు నడువు తెలుఁగు లరసికొని కృతుల్
దాము రచించిరి తిక్కసు, ధీమణి మొదలైనతొంటితెనుఁగుకవీంద్రుల్. 47

తే. రాజరాజనరేంద్రతనూజుఁ డార్య, సఖుఁడు సారంగధరుఁడు శైశవమునందు
నన్నయ రచించునెడఁ బఠనం బొనర్చె, నన్ని లెవ్వ రెఱుంగ రీ[3]యాంధ్రభక్తి.

క. అతఁడు దనకాళ్లుఁ జేతులు, మతి సెడి జనకుండు దరుగ మత్స్యేంద్రునిసం
గతి నవి గ్రమ్మర మొలచిన, క్షితి సిద్ధులఁ గలసి యొక్కసిద్ధుం డయ్యెన్. 49

*సూ. శ్వసోవసీయ శ్శ్రేయసః, 5-4-80 పాణిని అష్టాధ్యాయి. శ్వశ్శ్రేయసం శివం భద్రం కల్యాణం మంగళం శుభం. అని అమరము.

1 యంధ్ర. 2 దెనుఁగింపుచు. 3 యంధ్ర.

క. ఆలోకనుతుఁడు మున్నటి, కీలకసమమునమతంగగిరికడ నొసఁగెన్
బాలసరస్వతులకు నతఁ, డోలిఁ దెనుఁగుటీక దాని కొప్పుగఁ జేసెన్. 50

క. ఆదిని భీమకవీంద్రుఁడు, గోదావరిలోనఁ గలిపెఁ గుత్సితమున నా
మీఁదట రాజనరేంద్ర, క్ష్మాదయితునిపట్టి దాని మహి వెలయించెన్. 51

క. ఇల నెనబదిరెం డార్యలు, గలిగి పరిచ్ఛేదపంచకంబునఁ దగుని
విలసితఫక్కి మతంగా, చలవిప్రునివలన యమసదనముఁ జేరున్. 52

క. మును నారాయణధీరుఁడు, దనకు సహాయుఁడుగ సంస్కృతము వాగనుశా
సనుఁడు రచియించె దానిం, దెనుఁగింపఁగ నీకుఁ దోడు నే నిపు డగుదున్. 53

క. సురభాషయందు నల్పా, క్షరముల బహుసూచితార్థసారము లిమిడిం
తురు సూత్రంబుల నవి వి, స్తరముగఁ దెనుఁగింప కున్నఁ దరమే తెలియన్. 54

తే. నారికేళపాకంబుగా నన్నయకవి, ప్రక్రియాకౌముదిని [1]ముట్టఁ బలికెఁ గానఁ
గేవలాంధ్రులు గాన రాత్రోవ నీవు, గోస్తనీపాకమై యుండఁ గూర్పవలయు.

ఆ. శబ్దశాసనుండు సంస్కృతగ్రంథంబు, గానఁ దెలుఁగుమాట గలయ రామి
లక్షణంబె కాని లక్ష్య మొక్కటియును, బలుక కునికిఁ దెలియఁ బడవు కొన్ని.

తే. ఒక్కసూత్రంబువలన సముద్భవించు, శబ్దములు లెక్క వెట్టంగ శక్య మగునె
నలువకైనను [2]బలుకులేఁజెలువకైన, నైన నెఱుఁగింపు మొకకొన్ని యైన నీవు. 57

చ. రమణను సత్కవీంద్రులు పురాణచయం బితిహాసపంక్తి కా
వ్యములును దొల్లి యైన నిపు డైనను ముంగల నైన దీని సూ
త్రములను దక్క వే ఱొకవిధంబున నాంధ్రముఁ జేయఁ జాలమిన్
క్షమఁ దెనుఁగింప దీన నవి సర్వముఁ జేయుఫలంబు నీ కగున్. 58

క. తాతనయు నూత్నదండియు, నీతెనుఁగులలక్షణం బొకించుక తెలియన్
జేతః ప్రౌఢిమఁ జెప్పిరి, క్ష్మాతలమున దీనితెఱఁగు గా నవి యెల్లన్. 59

తే. ఆంధ్రభాషామహాకాననాంతరమున, సంతతంబును శబ్దాపశబ్దసరణు
లెఱుఁగ నేరక మది సంశయించు తెలుఁగు, కవులుసుపథంబులిందునుగాంతురిలను.

తే. కవుల కుపకార మగుటచేఁ గలుగు సుకృత, లాభ మందున నగు సద్యశోభివృద్ధి
దాన:సమకూఱు నాకపదంబు దీనిఁ, దెనుఁగుఁ గావించుకంటె శోభనముగలదె.

ఆ. ధరణి నీకు నిష్టదైవ మెప్పుడుఁ గామె, పల్లె నున్నచక్రపాణి యగుట
నంకితంబు దీని నతనికిఁ జేయుము, విప్రవర్య మాకు వేఱు గలదె. 62

---

1 బుట్ట. 2 బలుకులచెలికి నైన.

చ. అని యతఁ డాన తిచ్చి [1]చన నంతట మేల్కని నాల్గుదిక్కులుం
గనుఁగొని యద్భుతంబుఁ గుతుకంబును డెందమునం బెనంగ వేఁ
గినఁ గల కే దబద్ధ మని కేరుచు నుండెడువేళ నామతం
గనగరివాసి పుస్తకనికాయధరుం డొకరుండు వచ్చినన్. 63

క. ఆవిప్రు నతిథిఁ గా సం, భావించి భుజింపఁ బెట్టి భాషించునెడన్
దా విశ్వశ్రేయం బను, నీవచనము సమున నెచటి దిని యన నతఁడున్. 64

క. నన్నయభట్టీయములో, నెన్నఁగఁ బ్రథమార్య గాదె యీపొత్తములో
నున్నయవి యెనబదియురెం, డన్న మహాద్భుతముఁ బొంది యపు డెల్లరకున్. 65

వ. మదీయస్వప్నవిధం బంతయుఁ దేటపడ నెఱింగించిన నాకర్ణించి సకలజనంబులు నానందంబుఁ బొంది రంతఁ గొందఱు మాతృసంబంధు లగుమదీయబంధువులు గూడఁ గులసింధుసౌగంధికబంధులును గృతప్రబంధులును నీతియుగంధరులును గావున నా కి ట్లనిరి. 66

క. హరిఁ గాంచుటచే మోక్షము, సిరిచే నర్థంబు ధాత్రిచే భూమియు శం
ఖరథాంగమ్ముల విజయము, విరచించు మ టన్నకృతిని విద్యయుఁ గలుగున్. 67

ఆ. శ్రేయ మబ్బ ననుచుఁ జెప్పె విష్ణుఁ డనంగ, మంచికల య టంచు నెంచ నేల
అతఁడు సెప్పు మన్న దితనిచే నిప్పుడు, గలిగె నిదియె సాక్షి గాదె మనకు. 68

వ. అదియునుంగాక. 69

కర్తృవంశావతారము.

సీ. శ్రీవిష్ణునాభిరాజీవసంభూతుఁ డేవసుమతీసురునకు వంశకర్త
రామాయణామరభూమిరుహాబ్ధి యేవితతాగమాంతసంవేద్యగురుఁడు
కశ్యపాత్రివసిష్ఠగౌతమభృగువు లేసూనృతభాషణుజోడువారు
పృథులశస్త్రకళాధురీణుండు ద్రోణుఁ డేగురుతపోరాశికిఁ గూర్మిపట్టి
తే. యతఁడు దనరారు సర్వలోకైకయోగ్య, తారకాపథవర్తి విస్తారకీర్తి
దురితకర్మపరిత్యాగి పరమయోగి, పరగుణాస్థాని శ్రీభరద్వాజమౌని. 70

తే. అమ్మహామౌనిగోత్రాబ్ధి నవతరించి, తమ్ములును దాను నన్యోన్యతను దనర్చి
తమ్ము లనుబోరుననిసోముఁ ద్రస్తరించు, నారసోమాహ్వయుఁడు కాకునూరిఘనుఁడు.

తే. అతఁడు మధురను బుధసమూహములఁ దొడరి, వేదశాస్త్రపురాణాదివాదములను
గాకు నూరింటఁ జేసినకారణమునఁ, గాకునూరింటివాఁ డన ఘనతఁ గాంచె. 72

1 చను (ప).

సీ. బాలుఁడై కాశికాపట్టణంబున కేఁగి బ్రహ్మాంత్యునొద్ద శాస్త్రములు చదివె
[1]బ్రహ్మరాక్షసిచేతఁ గ్రమము చెప్పంబడి కట్టినగండభాగంబు నొందె
చరికొండసీమలోఁ సంతరించెను గాకనూరన సర్వాగ్రహార మొకటి
నిడుదవెల్లిని బొద్దినేపల్లి నివరళపురిని మాన్యక్షేత్రములు గడించె
తే. నవని సర్వజ్ఞుఁ డగుట గంగాంబికాభి, రాముఁ డగుటను నిక్కంబు సోముఁ డనఁగ
మనియె నిలఁ గాకనూరితిమ్మనసుతుండు, సోముఁ డభినవచూతసద్గ్రామమునను. 73

చ. అతఁడు భవత్పితామహున కయ్యెఁ బితామహుఁ డాఘనుండు భా
రతిని దపంబునం గని వరం బడిగెం దనయింట విద్య ప్ర
స్తుత యగుచుండ [2]నందులకు సుమ్మ జగంబునఁ గాకనూరిసం
తతి యగువారు శోభనదినంబుల మున్నుగ వాణిఁ గొల్చుటల్. 74

తే. గంగయందుఁ గుమారునిఁగాంచె నొకని, సోముఁ డని చెప్పనెల్లను జోద్యమగునె
కాంచెఁ బెక్కుకుమారుల గంగయందు, సోముఁ డలకాకనూరివంశోత్తముండు. 75

వ. వారెవ్వ రంటేని. 76

సీ. అమరేశ్వరుండు భోగాతిశయంబున నమరేశ్వరుం డన నతిశయిల్లుఁ
గొండలయ్య దలంప గురుధైర్యమహిమచేఁ గొండలయ్య యనంగఁ గొమరు మీఱు
రంగప్పఁ డాశ్రితరక్షణప్రౌఢిమ రంగప్పఁ డన ధాత్రి రంగు గాంచు
లక్ష్మణుం డగ్రజాలాపానువర్తి యై లక్ష్మణుం డన భూతలమున వెలయు
తే. నందులోఁ గాకనూరిరంగాహ్వయుండు, గనియె నలువురుతనయులఁ గన్నమాంబ
యందుఁ దిరుమలభట్టు గంగార్యవర్యు, నెలమిఁ బెదసోముఁ బినసోము నిందులోనం

సీ. ఒకనివాకిలిఁ గాచి యుండఁ డెన్నటి కైన సుగ్రుఁడు గాఁడు దానొక్కనాఁడు
కంట మంటలు రాలఁ గనుఁగొనఁ డెవ్వరి నేరఁ డెన్నటికిని నీరు మోవఁ
గుత్తుకందు విషంబు గూరిచి వర్తింపఁ డనిశంబు పరులను నడిగికొనఁడు
సంతతంబును బౌరుషము తృప్తి గాంచఁడు క్రతువులు దాఁ జేయుఁ గాని చెఱుపఁ
తే. డిన్ని సద్గుణములు గల్గెనేని పూని, జోడు సేయంగ వచ్చు నాసోముఁ గాకు
నూరికులవారిజాతచకోరమదవి, రామునకు రంగఘను పెదసోమునకును. 78

సీ. కొట్టించె నెవ్వఁడు గురువాపి వప్రదక్షిణభాగమున రొంపిచెర్లలోనఁ
గట్టించె నెవ్వఁడు ఘనశిలాసాలంబు రంగుగా శంకరలింగమునకుఁ

---

1 బ్రహ్మరాక్షసుతోడఁ గ్రమము చెప్పుచు బండిగట్టిన గండభాగంబు బ్రోచె (వా). 2 నందునకు (వా).

బెట్టించె నెవ్వఁడు పృథుతరారామంబు గుడిపాటికడ వినికొండత్రోవఁ
బుట్టించె నెవ్వఁ డప్పురియామ్యదిశ గుంటఁ ద్రవ్వించి పశువులు ద్రావ జలము
తే. క్షితిఁ దలంపఁగ సర్వజ్ఞశేఖరుండు, సత్పథవిహారి ద్విజరాజచారులక్ష
ణాన్వితుం డెవ్వఁ డతఁడు సోమాభిధుండు, కాకునూరికులాఖ్యసాగరభవుండు.

ఉ. వట్టిమపాత నార్యసుతవర్యుఁ డనం దగు పెద్దిభట్టుతోఁ
బుట్టినకృష్ణఁ గైకొని సుపుత్రుల వెంగన గన్నభట్టు బ
ల్దిట్టను గంగయ న్సుతలఁ దిమ్మను రంగను లింగ గోనమ
రట్టిడిఁ గాకునూరి పెదరంగయసోముఁడు గాంచె వేడుకన్. 80

క. వినుతమతిఁ గాకునూరిజ, ననమణి యగుసోమునగ్రనందనుఁ డగు వెం
గన బుధుఁ డన నెగడె జగం, బున సోమునినందనుండు బుధుఁ డగు టరుదే. 81

తే. పల్లెనాటను నూటతొంబదియు నాల్గు
గ్రామముల నీడు గానక కాకునూరి
వెంగనార్యుఁడు వేదవేదాంగములను
బ్రస్తుతికి నెక్కె మాఱటబ్రహ్మ యనఁగ. 82

ఆ. కాకునూరివెంగఘనుఁడు సేసమయందుఁ, గాంచె మొదల నప్పకవిని నిన్ను
వెనుక సోమనార్య వేంకటపతిఁ గృష్ణు, భట్టు లక్ష్మణాఖ్యబాలుఁ గాంచె. 83

క. శ్రీగిరిని నిలిచి నీవును, భోగివిభూషణునిపట్టపుకవీంద్రుఁడ వై
వాగీశవినుతకామెప, లీగరుడాసనకృపాకలితవాక్ప్రౌఢిన్. 84

సీ. జగతి నాపస్తంబశాఖోక్తషట్కర్మపద్ధతిఖండనిబంధనంబు
కాలబాలార్క వాఖ్యజ్యోతిషగ్రంథసంహితాసుశ్లోకసంగ్రహంబు
శ్రీమదనంతప్రసిద్ధమహావ్రతకల్పకథాంధ్రోక్తికావ్యరచన
శ్రీనగాధీశసుశ్లేషనిందాస్తుతిభావగర్భితసీసపద్యశతము
తే. లలితకవికల్పకాఖ్యానలక్షణంబు, మహితసాధ్వీజనౌఘధర్మద్విపదము
నంబికావాదనామకయక్షగాన, కృతియుఁ జేసితి కాకునూరికులయప్ప. 85

క. ఇట్టిమహాగోత్రంబునఁ, బుట్టినని కిట్టిశుభము వొందుట యరుదే
గట్టిగ నాదేవుఁడు సమ, కట్టినయది తెనుఁగుఁ జేయఁగాఁ [1]దగు ననినన్. 86

క. పరమోత్సుకతను నన్నయ, విరచించినఫక్కి వ్రాసి విప్రుని గాశీ
పురి కనిచి వృద్ధబాంధవ, గురువిబుధులచే ననుజ్ఞ గొని చిత్తమునన్. 87

1 గదియు మనన్.

కవివిచారము.

క. లోకంబునఁ గలవిబుధానీకములో నెవరిఁ బోల నేరుతు నైనన్
నా కిచ్చె [1]నాంధ్రశబ్ద, వ్యాకరణముఁ దెనుఁగుఁ జేయు మని హరి కరుణన్. 88

తే. మహిని వాగనుశాసనమయుఁ డొనర్చు, నిమ్మహాగ్రంథ మనునావ యెక్కి యాంధ్ర
శబ్దజలరాశి తరియించుజనుల కేను, గర్ణధారుఁడ హరియనుగ్రహమునదివి. 89

ఉ. ఎన్నఁగ నన్నయాఖ్యకవి యీకలి కాదిని జెప్ప దాని భీ
మన్న హరించెఁ గ్రమ్మఱ మహాత్ముఁడు రాజనరేంద్రు పట్టి దా
మొన్న నొసంగె విప్రునకు మూల మతం డొనరించెఁ [2]డీక నా
కన్నది మున్ను విన్నదియుఁ గాదు మహాద్భుత మబ్బె నా కిటన్. 90

క. మూలము చెప్పిననన్నయ, భూలోకబ్రహ్మ యతనిబుద్ధి దెలిసి వ్యా
ఖ్యాలక్ష్యంబు లొనర్చిన, బాలసరస్వతులఁ బోలుప్రాజ్ఞులు గలరే. 91

క. ఎక్కడిమతంగపర్వత, మెక్కడికామెపలి సుకవు లీలో లేరే
గ్రక్కున నిది దెనుఁగింపక, దక్కుట నను ధన్యుఁ జేయుతలఁపున నేమో. 92

క. ఆతిక్కనముఖ్యకవి, వ్రాతముచే నీతెలుంగువ్యాకరణము ధా
త్రీతలమునఁ గడు నంతర్భూతం బై తెనుఁగు గాకపోవుట లెల్లన్. 93

వ. మత్పురాతనజననఘనతరతపోవిశేషంబువలనన కదా యని చింతించి నితాంతసంతు
ష్టాంతరంగుండ నై. 94

తే. తనయనుగ్రహమునఁ జెప్పుమనుచు నిన్నఁ గలను వచ్చినహరి తానె కలఁడు నాకుఁ
దెలియనిపదంబు లెల్లను దెలుప నింక, శంక సేయంగ వల దని సమ్మతించి. 95

వ. ముందు బృందారకభాష నశేషవిద్యాజలజాసనుం డగుశబ్దానుశాసనుండు సంక్షే
పంబుగాఁ గూర్చిన [3]యాంధ్రవ్యాకరణంబునందలి, సంజ్ఞా, సంధి, తత్సమ, దేశ్య,
క్రియాపరిచ్ఛేదంబు లయిదునుం దెనుఁగుఁబలుకుల నేను విస్తరించి భాషాపరిచ్ఛే
దంబును, వర్ణపరిచ్ఛేదంబును, వళిప్రాసపరిచ్ఛేదంబును, పద్యపరిచ్ఛేదంబును,
సంధిపరిచ్ఛేదంబును, తత్సమపరిచ్ఛేదంబును, దేశ్యపరిచ్ఛేదంబును, క్రియాపరిచ్ఛే
దంబును నను నామంబుల నభిరామంబు లగునాశ్వాసంబు లెనిమిదిగా నెలకొల్చి
బాలసరస్వతి సకలభాషాకవి మహోపాధ్యాయ ప్రణీతాంధ్రవ్యాఖ్యానగ్రంథం
బాధారంబుగా రచియింపం బూని. 96

క. దశమీసురగురువాసర, శశితారావజ్రయోగషష్ఠకరణయు
క్తశరాసనలగ్నంబున, శిశిరకరాంశమున మొదలు సేసితిఁ గృతికిన్. 9'

---

1 నంధ్ర. 2 నింకఁ దాఁ గన్నది. 3 యంధ్ర.

వ. ఇట్లు కృతప్రారంభుండ నై మదీయేష్టదేవతం గాంచి నమస్కరించి వినుతించి యత
నిం గుఱించి షష్ఠ్యంతములు విన్నవించెద. 98

షష్ఠ్యంతములు.

క. సాయపవెంకటపతిభూ, నాయకదత్తాగ్రహారనగరప్రాగ్దే
శాయతదేవాలయమునఁ, బాయక వసియించుగోపభామాపతికిన్. 99

క. శ్రుతశాస్త్రాగమజితగీ, ష్పతి వట్టెము పెద్దనార్యసంపాదితపు
ణ్యాతరాగ్రహారపూర్వ, క్షితిజశమీయామ్యమున ఎసించినహరికిన్. 100

క. తంగెడసీమను నిర్జర, గంగాసమనాగనిమ్నగాపూర్వమునం
బింగళిపురదక్షిణమున, రంగుగ నెలకొన్నగోపరత్నంబునకున్. 101

క. కేతవరనామపట్టణ, దైతేయాశాసమన్వితనికేతునకున్
వాతాత్మజతార్క్ష్యసమన్వితునకు సమస్తలోకవిఖ్యాతునకున్. 102

క. అలఘుతరశీలునకు మంగళగుణజాలునకు దనుజకాలున కింద్రో
పలనీలునకును గామేపలిగోపాలునకు ఘోషపతిబాలునకున్. 103

తే. అంకితము గాఁగ నేఁ జేయునట్టియాంధ్ర, శబ్దచింతామణిగ్రంథసారపాద
పంబునకు నాలవాలంబుపగిది నొప్పు, నట్టిభాషాపరిచ్ఛేద మెట్టి దనిన. 104

ప్రథమాశ్వాసము.

క. భోజతనూజాస
త్యాభామాసహిత తార్క్ష్యవాహ సముద్యద్భ
ద్రేభాధిపపోషణ తుల
సీభూషణ కామెపల్లి శ్రీగోపాలా. 1

క. అవధారు శబ్దశాసనుఁ, డవనిం గలియుగమున కాది నారాజమహేం
ద్రవరంబునఁ జెప్పినయాం, ధ్రవచోవ్యాకరణసూత్రతతిఁ దెనుఁగింతున్. 2

క. భాషానిరూపణం బార్యాషట్కమునందుఁ దొలుత నాంధ్రకవిశిరో
భూషణ మగునన్నయ సవిశేషంబుగఁ జెప్పె సంకుచితవాక్యములన్. 3

భాషాపరిచ్ఛేదమూలసూత్రంబులు.

ఆర్యావృత్తశ్లోకంబులు.

విశ్వశ్రేయః కావ్యం తదదోషౌ పరిష్కృతౌ చ వాగర్థౌ
సా వాగ్యా రసవృత్తి స్స్వాద్యో హి రసో యథాతథం కవిభిః. 1

స్వస్థానవేషభాషాభిమతా స్సన్తో రసప్రలుబ్ధధియః
లోకే బహుమన్యన్తే వైకృతకావ్యాని చాన్యదపహాయ. 2

ఆద్యా ప్రకృతిః ప్రకృతి శ్చాద్యే ఏషా తయో ర్వికృతిః
కేవలతయానుసర్ప త్యుభే చ యేయం యథాతథా భాషా. 3

తజ్జా సమా చ దేశ్యా గ్రామ్యా చేయం చతుర్విధా భవతి
ప్రకృతిద్వయజా తజ్జా తుల్యా తు సమా ప్రవాహినీ దేశ్యా. 4

సిద్ధి ర్లోకా ద్దృశ్యా లోకో నన్యాదృశ శ్చ నిత్యశ్చ
సంస్కారార్థో నియమో ఽనియమా ద్గ్రామ్యం హి య త్త్వపభ్రంశః.

విరళాః పేచోపాదికశబ్దాః ప్రవ్యాహరంతు శబ్దజ్ఞాః
ఇహ తు ప్రవ్యాహార్యం సజ్కోలితసుప్రసిద్ధ మేవ పదమ్. 6

ఇతి శ్రీసకలభాషావాగనుశాసననన్నయభట్టవిరచితాంధ్రశబ్ద
చిన్తామణౌ భాషాపరిచ్ఛేదః ప్రథమః.

వ. ఈశ్లోకంబు లాఱునుం బండ్రెండు సూత్రంబు లయ్యె నవి యెల్ల నిందు వివరించెద.

పూర్వగ్రంథనామసంగ్రహము.

తే. సంస్కృతమునకు నాంధ్రభాషకును దొల్లి, లక్షణములు శాకల్లమల్లనసుధీంద్ర
విన్నకోటపెద్దనసుకవిప్రముఖులు, క్షితి నొనర్చిరి లోకోపకృతిగఁ బెక్కు. 4

వ. అవి యెయ్యెవి యనినం బ్రతాపరుద్రీయంబును, గువలయానందంబును, చంద్రాలోకంబును, రసమంజరియును, సాహిత్యచంద్రోదయంబును, సాహిత్యరత్నాకరంబును, వృత్తరత్నాకరంబును, జమత్కారచంద్రికయును, షడ్భాషాచంద్రికయును, షడ్భాషావివరణంబును, త్రివిక్రమవృత్తియు, హేమచంద్రఫక్కికయును, గవిభల్లటఫక్కికయును,నధోక్షజఫక్కికయును, శబ్దానుశాసనీయంబును, గవిరాక్షసీయంబును, గవికంఠపాశంబును, గవిమూషికమార్జాలంబును, గవిగజాంకుశంబును, గవిసర్పగారుడంబును, గవిజనాశ్రయంబును, గవిలోకసంజీవనియును, గవికంఠాభరణంబును, గావ్యాలంకారచూడామణియును, గావ్యచింతామణియు, నథర్వణచ్ఛందంబును, గోకర్ణచ్ఛందంబును, శ్రీధరచ్ఛందంబును, ననంతామాత్యచ్ఛందంబును, ఛందోదర్పణంబును, నలంకారసంగ్రహంబును, నలంకారరత్నావళియు, నాంధ్రభాషాభూషణంబును, రేఫఱకారనిర్ణయంబును, లక్షణవిలాసంబును, సులక్షణసారంబును, సర్వలక్షణసారసంగ్రహంబును, లక్షణదీపికయును, శారదాదీపికయును, శారదాముకుటంబును, శారదాతిలకంబును, వాగీంద్రచూడామణియును, నరసభూపాలీయంబును మొదలుగా నీక్షింప లక్షణగ్రంథంబులు లక్ష్యోపలక్షలు గలవందు. 5

క. ఒకదానికంటె మఱి వే, ఱొకటి విశేషంబుఁ జెప్పుచుండుకతమునన్
సకలగ్రంథములును జదువక తెలియునె లక్షణప్రపంచం బెల్లన్. 6

ప్రబంధమహిమ.

క. ఇది చదివినపిమ్మట మఱి, యెదియేనియుఁ జదువుబుద్ధి యేలా వొడమున్
బదఁపడి గ్రంథము లన్నియు, వెదకి వెదకి సార మెల్ల వివరింపంగన్. 7

తే. పర్వతము లెల్ల నొక్కదర్పణమునందుఁ, జూపను తెఱంగునను గవితోపయోగ
లక్షణములన్నియునుసరళంబుగాఁగ, నెఱుఁగఁబడు నిందుఁ దెలియనూహించిరేని.

తే. సారభాషకు శబ్దశాస్త్రంబుపగిది, దెనుఁగు(న)కావశ్యకం బిది దీనిఁ జదివి
చెప్పినప్రబంధము జగత్ప్రసిద్ధి నొందు, నరక రచియించినది యప్రయోజక మగు.

క. రత్నములకు నిల సత్కృతి,రత్నములకు మతి తురంగరత్నములకు స్త్రీ
రత్నములకు లక్షణములె, యత్నంబునఁ జూడవలయు నండ్రు మనీషుల్. 10

క. ఈక్షితిని రాజరాజును, భిక్షునిగాఁ దిట్టఁ గూటిపేదను యక్షా
ధ్యక్షునిగాఁ దీవింపను, లాక్షణికుఁడె యెన్ని భంగుల సమర్థుఁ డగున్. 11

తే. ఉత్తముఁడు లక్ష్యలక్షణవృత్తవేది, పరఁగు మధ్యముఁ డన లక్ష్యపద్యవేది
సారిది నధముఁడు లక్షణశ్లోకవేది, లక్షణజ్ఞుల కివి యపో లక్షణములు. 12

క. తొలుతను లక్షణసూత్రం,బు లెఱింగి పిఱుంద లక్ష్యములు దెలియంగా
వలయును గావున లక్షణ,ములు లక్ష్యంబులును బాఠముగఁ జేయఁ దగున్. 13

శబ్దానుశాసనమూలసూత్రము:—

విశ్వశ్రేయః కావ్యమ్. 1.

క. ధర్మములలోన నుత్తమ, ధర్మము కావ్యము నిజంబు ధర నెవ్వని కా
ధర్మము చేకుఱు నతఁడు సు,ధర్మను వసియించుఁ బెక్కుదైవతయుగముల్. 14

క. తనయుఁడు చెఱువును గావ్యం,బు నిధానము గుడి వనంబు భూదేవస్థా
పనమును ననునియ్యేడును, జను శాస్త్రములందు సప్తసంతతు లనఁగన్. 15

తే. దుష్కృతము లెన్ని చేసినఁ దుదిని సప్త
సంతతులలోన నొక్కటి సలుపునతఁడు
కుతుకమునఁ దననూటొక్కకులము వారి
నరకములఁ బాపి ముక్తికి నడుపు నిజము. 16

క. ఇల సప్తసంతతులలో,పలఁ గావ్యము దక్క దేవభవనవనాదుల్
స్థిరము లగుఁ గొన్నివర్షం,బుల కని చంపువు రచించె భోజుం డెఱుకన్. 17

తే. నిలిపి రెక్కడ నచట నె నిలిచియుండు
నగ్రహారాదిసంతతు లరసి చూడ
నవియుఁ గృతిముఖరచనచే నఖిలదిశల
నెగడుఁ గావునఁ గావ్య మన్నిటికిఁ దొడవు. 18

క. పురివఱదనిరు గోదా,వరిఁ గలసిన యోగ్య మైనవడువున గడు దు
శ్చరితుం డైనను గావ్యాం,తరమునఁ జెప్పఁబడి పావనచరిత్రుఁ డగున్. 19

క. క్షితి నెవ్వనినామము సత్కృతి నెన్నిదినంబు లుండు దివి నాపుణ్యా
వ్రతుఁ డంతకాల ముండును, ధృతి నింద్రద్యుమ్ను నునికి దృష్టాంతముగాన్. 20

క. తనకు హితార్థము లెఱిఁగించు నఘంబు లడంచు ధనము శోభనము యశం
బును గూర్చు నఖిలసురలన్, గనఁబడఁ గాఁ జేయు నెపుడుఁ గావ్యము కవికిన్.

తే. మేటిబ్రహ్మర్షి యయ్యె వల్మీకభవుఁడు, గాంచె రవిని మయూరుండు గడియలోన
*హారిణరోగము వాసె శ్రీహర్షణునకుఁ, గావ్యమునఁ జెందరానిసద్గతులు గలవె. 22

చ. అలరఁ బురాణకావ్యముల నార్యులు చెప్పినవారు దక్కఁగాఁ
దెలియఁ జతుర్యుగంబులను దీవుల నేడిఁట నెంద ఱెందఱో
యిల జననంబు నొంది మని యేఁగిరి పుణ్యచరిత్రు లందులో
పల నిపు డొక్కఁ డేనియును బ్రస్తుతి కెక్క దెఱుంగ మెక్కడన్. 23

తే. శ్రీరామకథలోనఁ గపులు వారాశిఁ గట్టి, రనుచు వాల్మీకి చెప్పంగ నఖిలజనులు
సేతు వనుచు నెఱింగిరి చెప్ప కున్న, నదియు నొకసోగ[1]దీవి య టండ్రు గాదె.

క. వివరించె యజుర్వేదము, కవి యనువిప్రుండు శుచి జగంబుల నేత
త్ప్రవిమలకావ్యము మిక్కిలి, పవిత్ర మగుఁ గపిలగోవుపాల తెఱఁగునన్. 25

తే. ఉపమ గలిగిన శయ్యల నొప్పియున్న, నంఘ్రిభవునికావ్యంబు గ్రాహ్యంబు గాదు
పాయసం బైన సంస్కారపక్వ మైనఁ, గాకజుష్టంబు హవ్యంబు గానియట్లు. 26

కావ్యభేదంబులు.

సీ. ఉచ్చారణక్రియ నొప్పారు వర్ణంబు వర్ణసంచయమున వఱలుఁ బదము
పదవితానముచేత భాసిల్లు వాక్యంబు వాక్యభేదమున నివ్వటిలు నర్థ
మర్థవశంబున నమరును భావంబు భావసంగతిఁ గనుపట్టు రసము
రసప్రశస్తిచేఁ బొసఁగును బద్యంబు పద్యరాశిని గూర్పఁబడును గావ్య

తే. మట్టికావ్యంబు ద్వివిధ మై యతిశయిల్లుఁ, బరువడిఁ బ్రబంధచాటుప్రబంధము లన
సర్గములసంస్కృతమున నాశ్వాసములను, దెనుఁగునఁ బ్రబంధమనునది తనరుఁ గృష్ణ.

సీ. పురమును ఋతుషట్కమును బ్రయాణంబును శైలంబు వేఁటయు సాగరంబు
మహేంద్రపుణ్యాశ్రమంబును మంత్రంబు ద్యూతంబు పిదప నద్భుతరణంబు
విజయంబు మద్యపానజవికారంబును వనవిహారంబును వారికేళి
కన్యాంగసౌందర్యకథనంబు హిమకరాభ్యుదయంబు విప్రలంభోదితంబు

తే. పద్మమిత్రోదయంబును బరిణయంబు, సురతమును దౌహృదంబును సుతజననము
ననఁగ నిరువదిరెండు వర్ణనలు గూర్చి, చెప్పవలయుఁ బ్రబంధంబు శ్రీనివాస! 28

---

* హారిణ=శ్వేత. హారిణరోగము=శ్వేతరోగము. 1. నెరిగి.

క. కనుఁగొన సంఖ్యాబద్ధం, బు నసంఖ్యాకంబు నాఁగ భువి నిరుతెఱఁ గై
తనరారుఁ బూర్వకవిమత, మున నాచాటుప్రబంధములు జలజాక్షా. 29

తే. నాల్గు దెగలయుదాహరణములును ముక్త, కాదిపంచాశదళమును సంఖ్యాన్వితములు
గద్యరగడద్విపదదండకములు మంజ, రులును సంఖ్యారహితచాటువులు నృసింహ.

ముక్తకాదిపంచాశ త్తెట్టి దనిన.

సీ. ఒనరు ముక్తక మన నొక్కపద్యము ద్వికం బగు రెండు త్రికము మూఁ డైనఁ బంచ
రత్నంబు లైదు వారణమాల యెనిమిది నవరత్నములు పద్యనవక మైన
భాస్కరమాలిక పండ్రెండు శశికళ పదియాఱు నక్షత్రపంక్తి యిరువ
దియు నేడు త్రింశదాహ్వాయము ముప్పది రాగసంఖ్య వెండియు రెండు సాగ నేని
తే. వరుసఁ బంచాశదాఖ్య మవ్వల శతకము, నష్టసమధికశతకంబు ననఁగ వెలయు
నేఁబదియు నూఱు నూటిపై నెనిమిదియును, సప్తశతి సప్తశత మైన శార్ఙ్గపాణి. 31

శబ్దానుశాసనమూలసూత్రము.—

తదదోషౌ పరిష్కృతౌ చ వాగర్థౌ. 2.

తే. కృతికి [1]నెప్డు శబ్దార్థముల్ రెండు వలయు, నవి యలంకారయుతములు నఖిలదోష
రహితములు గాఁగఁ జూచి కూర్పంగ వలయుఁ, గా మెపలిబాలగోపాల గానలోల.

శబ్దార్థలక్షణాలంకారసీసమాలిక.

సీ. సర్వలక్షణ[2]సారశబ్దార్థయుగళంబు మహితశుద్ధసువర్ణమణులభంగిఁ
బదపద్యభూషణప్రచయరూపంబు లై లలిఁ గావ్యలక్ష్మి నలంకరించు
కారణంబున నలంకారాఖ్యలను జెంది బహుభేదములను జూపట్టుఁ గృతుల
నఖిలకావ్యములకు నాత్మలు రీతులు ప్రాణముల్ వానికిఁ బ్రాణదశక
మోలి వైదర్భి కాగౌళి కాపాంచాలి కాలాటి కాఖ్యానకలిత లైన
నాల్గునురీతు లెన్నంగ నర్థవ్యక్తి సౌకుమార్యౌజఃప్రసాద[3]కాంతి
† మధురతౌదార్యసమాధిసామ్యశ్లేషములు పదియును బ్రాణములు దలంప
శయ్యాచమత్కారశబ్దస్ఫురణపదావృత్తిరీతి ప్రాణవితతు లెల్ల
శబ్దలక్షణము లై జగతిపైఁ బొగ డొందు నుభయవిస్ఫురణంబు నొప్పునట్లు

1 నెందు(వా. పె); మొదల (ప). 2 యుక్తసర్వార్థ (పె). 3 ఘణితి.

† ఈశబ్దము కావ్యగుణవాచక మైనయప్పుడు "మాధుర్య" అని యుండ దగు. అట్లున్నచో ఛందోభంగము. "ధర్మధర్మిణోరభేదః" అనున్యాయము రస వాచక మైనయప్పుడే చెల్లును. ఇచ్చట చెల్లదు.

వదలక మును గొన్నవర్ణంబు కృతులను బలుమాఱు నుడివినఁ బ్రాస మయ్యె
నది సుఖకర దుష్కర రావసాన ద్వి త్రి చతు రను సంజ్ఞల సప్తవిధము
లయ్యె ననుప్రాస మందులోపల ఛేకవృత్తిలాటము లన ముత్తెఱంగు
లేకార్థశబ్దంబు లేక పద్యంబులోఁ బునరుక్తిదోషంబు పొందకుండ
నుడుగక పేమాఱు [1]నుడువఁగ లాటాఖ్య జను ననుప్రాస మై జరుగుచుండు
లాటంబులో శృంఖలాన్యాయబంధంబు ప్రతిషేధశృంఖలాబంధనంబు
మాలికాదీపసమాఖ్యయు సారంబు నేకావళియు నన నెసఁగు నైదు
పలుమాఱు నొకభంగిపలుకులు పలుకుచో నర్థంబు వే ఱైన యమక మదియుఁ
నాదిగతంబు మధ్యగతంబు నంతగతాఖ్యంబు నాదిమధ్యమగతంబు
నాద్యంతగతము మధ్యాంతగతంబును జరణత్రయగతంబు సర్వగతము
నుపమానపదగోపనోక్తియు నన నవవిధము లై యమకముల్ విస్తరిల్లు
సరిగమపధను లోష్ఠ్యనిరోష్ఠ్యములు తలకట్టును గుడులు శృంగములు నేక
వర్ణంబులు నభీష్టవచన సంఘట్టనంబులు నాదిగా నిట్లు మొదలు లెల్లఁ
జిత్రకవిత్వప్రసిద్ధనామంబు లై పెం పొంది వీనుల కిం పొనర్చు
సరవి గూఢచతుర్థచరణవర్ణముఁ జతుర్విధకందమును బంచవిధసువృత్త
పద్యంబు సీసరూపద్విపదాఖ్యలయుఁ గందగర్భితమణిగణనికరము
మొదలు గా నొకపద్యమునఁ బెక్కుపద్యంబు లిమిడి ఛందోర్థదోషములు లేక
తనుపట్టునవి యెల్ల గర్భకవిత్వవిఖ్యాతిచే శ్రవణసుఖం బొనర్చు
గోమూత్రికాఛత్రగుచ్ఛకుండలినాగకంకణమర్దలఖడ్గచక్ర
పంకజసర్వతోభద్రమాలాంకురప్రభృతిబంధంబు లేర్పడఁగఁ జెప్ప
వృత్తము ల్బంధకవిత్వవిశ్రుతము లై కవులకుఁ జెవులపండువులు సేయఁ
బ్రాసాదిగాఁ జెప్పఁ బడిన వన్నియు శబ్దవితతి కలంకారవితతు లయ్యె
ధర నలంకారప్రధానతాసురసప్రధానతావస్తుప్రధానతలును
భాసిల్లు నారభటీసాత్వతీభారతీకైశికీనామధేయవృత్తు
లర్థస్ఫురణసమాఖ్యయు లాంగలీఫలపాకమృద్వీఫలపాకములును
గడు ముఖ్యగౌణలక్ష్యధ్వనివ్యంగ్యముల్ గణుతింప నర్థలక్షణము లయ్యెఁ
జర్చింపఁ గృతులకు జాతిగుణంబులు ద్రవ్యక్రియలు జీవితంబు లగుట
నవి యేతెఱంగున నమరు నట్లన చెప్ప వఱలు జాతియు స్వభావంబు ననఁగ
నది మొదలొక్కని మూఁడుపసులపై నెనిమిది యెసఁగుతద్భేదంబు లెఱుఁగవలయు

1 నుడుఁగఁగ.

జాతియు నుపమయు సద్రూపకంబును భ్రాంతిమంతంబు నపహ్నుతియును
దీపకత్రయము నాక్షేపంబు శ్లిష్టంబు సుత్ప్రేక్షయును దుల్యయోగితయును
వ్యతిరేకమును నుదారతయుఁ బ్రేయస్యంబు నెసఁగ విరోధ మావృత్తివిధము
భావికాఖ్యానంబుఁ బరివృత్తియును సమాహితము నప్రస్తుత స్తుతిపరంబు
వ్యాజస్తుతియును బర్యాయోక్తియును విశేషోక్తి వక్రోక్తి సహోక్తిసంజ్ఞ
లూర్జస్వియును సమాసోక్తి సమాఖ్యయు జగతి విభావనాసంకరములు
రసవంతమును నిదర్శనమును సూక్ష్మంబు లవనామకంబు హేతువుఁ గ్రమంబు
నాశీర్వచనము నర్థాంతరన్యాసంబు నతిశయోక్తియు నుదాత్తాభిధంబు
నన నొప్పు నిన్నియు నర్థంబులను నలంకారభేదంబు లై కానఁబడును
దొలుతటిరూపకాదులు తమలోఁ దాము కలసి సంసృష్టిసంకరము లనఁగ
ద్వివిధంబు లగు నందుఁ దిలతండులన్యాయసంసృష్టిఁ గృతులఁ బ్రశస్త మయ్యె
సంకరంబులు రెండు జరుగు దుగ్ధోదకన్యాయ నృకేసరిన్యాయములను

తే. క్షితిని శబ్దార్థసంసృష్టిఁ జెందునట్టి, సంకరంబులు మఱియును జాలఁ గలవు
వరుస నవి యెల్లఁ దెలియంగ వలయుఁ బూర్వ, శాస్త్రలక్షణలక్ష్యోక్తసరణివలన.

శబ్దార్థదోషసీసమాలిక.

సీ. కనుఁగొన దుష్ప్రయోగము వైరివర్గంబు ధరఁ దత్సమాసశబ్దక్రమంబు
నపసంస్కృతాఖ్యంబు నప్రయుక్తంబు విసంధి దుస్సంధి కుసంధిపదము
లవల నకారశూన్యంబు హీనోక్తియుఁ గొఱలుదీర్ఘపుకాకుఁ గుఱుచకాకు
సమసవభంగంబు ఛందోయతిప్రాసభంగంబులు ననంగఁ బదియు నాఱు
శబ్దగతప్రదోషంబు లై యొప్పారుఁ గృతులు సాగవు వీని నెఱుఁగకున్న
న్యూనపదోపమయును నధికపదోపమయు నప్రసిద్ధోపమావిధంబు
నసదృశోపమయు మహాధికోపమయును నీచోపమయు వ్యర్థవాచకంబు
దేశసమయలోక దిక్కాలమైత్రీవిరోధాగమకళావిరోధములును
వ్యాకీర్ణకము నసమర్థ మపార్థంబు విరసంబు నతిమాత్ర విశ్రుతంబు
నశుభలజ్జాజుగుప్సాశ్లీలములు సంశయంబు సందిగ్ధనేయార్థములును
బ్రక్రమభంగం బపక్రమంబును గ్రమభంగంబు శ్రుతికటుపరుషములును
క్లిష్టగూఢార్థం బపుష్టార్థకము నసంగతదోషము పదప్రకర్షణంబు
నధికపదంబు సమాప్తపు*నరాత్తంబు హీనపదంబు నిర్హేతుకంబు
నవిమృష్టవిధేయాంశ మన్యార్థంబు నప్రతీతికము ననర్థకంబు
భిన్నసంబంధంబు భిన్నలింగము భిన్నవచన మలంకారవర్జితంబు

క్షితి నప్రయోజకక్లిష్టంబు నేకార్థకంబును బునరుక్తకంబు ననఁగఁ
దొడరు నేఁబది యర్థదోషంబు లివి ముందు దెలియక కృతి [1]సేయ నలవి గాదు
పదపడి మును బల్కు ప్రాసాదులను గూర్చి చెవులకు [2]నింపుగాఁ జెప్పిరేని
ధీరులు సద్గుణాధికతచే నవియ చేపట్టుదు రొక్కొక్కపట్టునందు
శ్రుతిసంస్కృతియు మధురతయు నస్పష్టార్థమునకు నర్థవ్యక్తియును బదప్ర
కర్షంబునకు ధాత్రి హర్ష వాక్యము సూక్తితంత్ర మశ్లిష్టాభిధానమునకు
గ్రామ్యంబునకు నెల్లఁ గాంతియు నసుచితార్థంబుల కెల్ల నుదాత్తతయును
సంధిదోషముల కూర్జస్వియు శ్రుతిపరుషంబుల కెల్లను సౌకుమార్య
మప్రతీతికమున కాప్రసాదంబుఁ బ్రేయస్కంబు బరుష సమాఖ్యమునకుఁ
క్రమభంగమునకు సంక్రమతయు న్యూనాధికపదంబులకు సామ్యకల్పనంబు
వెండియు నిబ్భంగి వెదకి గుణాధిక్యమును గూర్చి దోషముల్ దొలఁగఁ జేసి
తే. రచన గావించుకృతి బుధరచనలందుఁ, దనరు నాచంద్రభాస్కరతార మగుచుఁ
గావున నలంక్రియాశాస్త్రకథితఫణితి, నరయఁ దగు వీని నెల్ల భూసురపురీశ. 34

వాక్యలక్షణము.

మూ. సూ:—సా వాగ్యా రసవృత్తిః. 3.

క. రసమునకు [3]నాశ్రయం బై, యసదృశ మగు నెద్ది యది గదా శబ్దము రా
క్షసదమన రసికు లనఁగా, వసుమతిఁ దద్విధ మెఱుంగువారలు సుమ్మీ. 35

రసవివేకము.

మూ. సూ:—సాధ్యో హి రసో యథాతథం కవిభిః. 4.

తే. తగ రసాశ్రయవాక్యసంతతులు గూర్చి, కావ్యము లొనర్చువార పో కవు లనఁగ
నట్లు గావున నేభాష నైనఁ గవిత, పలుకువారికి సాధింపవలయు రసము. 36

పంచవిధభావసీసమాలిక.

సీ. రమణ మనోవికారము బహిర్వ్యాప్త మై భాసిల్లు నది సుమీ భావ మనఁగ
నది య విజ్ఞానసమాఖ్యచేఁ జె న్నొంది యాత్మకు మనసుచే నబ్బుచుండు
నామనంబున కింద్రియములచే నగు వాని కై దింటికిని విషయములవలనఁ
గలుగు నావిజ్ఞానకలిత మాభావంబు తరుణులయందును బురుషులందు
నాత్మసముద్భూత మై నవరసముల [4]నమరఁ జేయుచు విభావానుభావ
సాత్త్వికవ్యభిచారిసంజ్ఞలచే నాల్గుచందంబు లగు నందుఁ జను విభావ

---

1 ఁజెప్ప (పె). 2 వింపు (పె). 3 నాస్పదంబై (పె). 4 నడర (వా. పె).

మాలంబనోద్దీపనాహ్వయంబులు రెండు తెఱఁగుల ధాత్రి నుద్దీపనాఖ్య
మాలంబనోక్తగుణాలంబనవిచేష్టితాలంక్రియాత్మ విహారలీల
లనఁ జతుర్విధములఁ దనరారు ననుభావ మంగచేష్టోద్భూత మగుచు వెలయు
ధర మనోవృత్తి సత్త్వం బనఁబడు నందు సంభవించినయది సాత్త్వికంబు
గణుతింప నాసాత్త్వికము కంపఘర్మసంస్తంభ వైవర్ణ్యవైస్వర్యబాష్ప
విలయరోమాంచసంజ్ఞల సప్తవిధముల జరుగు నవ్వల వ్యభిచారికంబు
స్థాయిభావమున నిత్యత్వంబు నొందక వ్యభిచరించుచు సాగరాంతరమునఁ
బొదలుభంగముభంగిఁ బొడముచు నడఁగుచు సంచారిభావసంజ్ఞయును దాల్చి
వ్యాధ్యసూయావేగహర్షలజ్జామర్షదైన్యావహిత్థనిద్రావిషాద
శంకామదగ్లానిచపలతాపస్మారసుప్తిచింతాశ్రమౌత్సుక్యమరణ
గర్వమోహాలస్యనిర్వేదసంత్రాసధృతిజడతోగ్రతాస్మృతివితర్క
మతిసుసంబోధనోన్మాదనామంబులఁ జేర్చి ముప్పదిమూఁడుభేదములను
బ్రకటంబులై స్థాయిభావంబు లన రోషశమజుగుప్సాభయోత్సాహశోక
హాసవిస్మయరతు లనఁగ దొమ్మిది యొప్పు నవరసోదయకారణంబు లగుచుఁ
బంచవిధంబులై పరఁగు భావంబులు స్థాయిభావసమన్వితమ్ము లగుచు

తే. వీని నన్నింటి నెఱిఁగిన[1]వెనుకఁగాని, నవరసంబులు పుట్టుచందములు వాని
భేదములు లక్షణంబులు నాదిగాఁగఁ, దెలియఁ బోలదు తంగెడదేశవాస. 37

శృంగారరససీసమాలిక.

సీ. వెన్నముద్దకుఁ బాకవిధిచే ఘృతత్వంబు దనరుభంగిని నవస్థాయిభావ
ములకు విభావప్రముఖ్యభావంబులవలన రసత్వంబు గలుగుచుండుఁ
దద్రసం బంతయుఁ దనరుఁ గావ్యములందు నాట్యంబులందు ననారతంబు
వినునార్యులకుఁ గావ్యవృత్తంబులును గనుఁగొనురసజ్ఞులకు నర్తనములందుఁ
గలుగుఁ గాని రసంబు గలుగ దారోప్యంబు గావున నటియించుకాంతలందు
గరిమ నారసము శృంగారంబు హాస్యంబు రౌద్రంబు కరుణ వీరంబు నద్భు
తంబు భీభత్సంబు దారుణంబును శాంతమును నాఁగ నవవిధంబుల మెలంగు
వరనవస్థాయిభావములలోఁ జెప్పినరతియె విభావాదిరంజనముల
నయ్యెను శృంగార మది నీలవర్ణంబు వెన్నునిమొన సామవేదవంశ
వర్యంబు గడు సౌకుమార్యంబు కైశికీవృత్తిని మధురతావిధమునందు
సుప్రసాదాభిధానప్రాణ[2]ఘణితిని విరచింప నొప్పు కవిత్వమునను

1 వెనక (ప.వా.పె). ఇట్లే ఈమాట వ్రాఁతపుస్తకములలోనున్నది. 2 భణితి.

బెనుదాయ భీభత్సమున కది సంభోగభవమును విప్రలంభజము ననఁగ
ద్వివిధ మయ్యెను బంచవిధభావకథితప్రపంచకపోష్య మై పరఁగునట్టి
సందర్శనాలాపసంస్పర్శనాశ్లేషనఖరదక్షతచుంబనక్రియాద్య
మవనిపై సంభోగభవము తద్విప్రలంభజ మనునది మూఁడుభంగు లయ్యె
నంగప్రభూతం బయత్నసంభవమును నైసర్గికంబు ననంగ నందు
[1]వింశతింగితములై వెలఁదుల కొప్పారు యౌవనగుణచేష్ట లందులోన
దనరారు నంగజాతము మూఁడుభేదంబు లై హావభావహేలాహ్వయములు
నప్రయత్నజ మనునది సుశోభాకాంతిదీప్తిప్రగల్భతాధీరతలును
మధురతౌదారతాభిధములు నన నేడుచందంబు లయ్యె నైసర్గికమ్ము
కిలికించితవిలాసలలితలీలాఖ్యలు విచ్ఛిత్తిబిబ్బోకవిభ్రమములు
కుట్టమితంబును మోట్టాయితంబును విహృతంబు నన దశవిధము లయ్యె
భావంబు మొదలుగా భావోదయక్రియావింశతి యన నవి వినుతి కెక్క
కుంభినిపై విప్రలంభశృంగారోపకరణంబు లై రసాకరము లగుచు
శ్రవణసందర్శనప్రణయవిరోధప్రవాసాదికలనలవలనఁ బొడమి
వెలఁదులకును బురుషులకును సరసతో నొదవునవస్థలు పదియు రెండు
నయనసంప్రీతిమనస్సంగసతతసంకల్పప్రతాపజాగరకృశత్వ
విషయానుభవపరిద్వేషలజ్జాత్యాగసంజ్వరోన్మాదమూర్ఛామృతాహ్వ
యంబుల రతిరహస్యకళాప్రవీణులు జగతిఁ బ్రతాపంబు సంజ్వరంబు
నను రెండుదశలును గొనక యవస్థలు పది యగా నెంతు రేపట్టునందుఁ
బ్రకృతికథాసమాప్తికరంబు నహితంబు నశుభప్రసంగంబు నగుటఁజేసి
ద్వాదశదశ పురాతనకథాక్రమమునఁ గాని వర్ణింపరు కావ్యములను

తే. గవులు దీని నెఱింగి శృంగారరసము, గులుకునట్లుగఁ గావ్యముల్ గూర్పకున్న
ఖ్యాతి కెక్కునె రసికసభాంతరముల, సర్వతటినీపురందరాశానివేశ. 38

అష్టరససీసమాలిక.

సీ. రసపోషణము లన నెసఁగువిభావముఖ్యంబులవలన సువ్యక్తభంగిఁ
బడయు నవస్థాయిభావముల్ నిజగుణసత్త్వంబు లగుచు రసత్వ మొందు
నందు శృంగారరసాంతరభేదసంతతు లెల్ల మున్ను భాషితము లయ్యె
నింక హాస్యాదుల నెనిమిదింటను గల్గుభేదముల్ చెప్పెద వేఱువేఱఁ
బూర్వోక్తహాసంబు భువిని హాస్యం బయ్యె నది యల్పమృదువు సామాన్యహాయ

1 వింశతిగీతముల్ (అచ్చుప్రతి).

మజ్జనచ్ఛవి కుంజరాననుచేరువఁ గరుణాధియాతి శృంగారభవము
సొం పొందు మధురతాసుప్రసాదములను భారతీవృత్తిని బద్యములను
మూఁడుభేదంబులు మొలచె నుత్తమమధ్యమాధమంబు లనంగ నందులోన
హసితస్మితము లుత్తమాఖ్యలు విహసితప్రహసితంబులు మధ్యభావితములు
క్షితి నపహసితంబు నతిహసితంబును జనుఁ గావ్యములఁ గనినను బ్రశస్తిఁ
బంచమభావసంభవమహాక్రోధంబు రౌద్రరూపము దాల్చె రక్తనిభము
హరుని[1]యూడిగ మధర్వాన్వయప్రభవంబు భ్రుకుటిప్రయుక్త మద్భుతవిపంథి
యుద్ధృతార్థము ప్రసాదౌజంబులను గూర్చి యారభటీవృత్తి నమరఁ జెప్ప
[2]వెనుకఁ జెప్పినశోకమున కయ్యెఁ గరుణఁ దా మహీ నధర్వామ్నాయవిహితకులజ
సమవర్తిదాసి కాషాయసన్నిభకాంతి హాస్యాదికార్ద్రిరసాత్మజాత
సౌకుమార్యమునఁ బ్రసాదమాధుర్యంబులను కైశికీవృత్తిఁ జను రచింప
స్థాయిభావోదితోత్సాహంబు దా వీరరస మయ్యె నెఱుపు సాధ్యసవిరోధి
కించిత్ప్రగల్భితోదంచిత మోజఃప్రసాదసాత్వతులను జరుగుఁ గవిత
ప్రథమవేది సుపర్వభర్తరాణువ మూఁడువిధము లై యది ధాత్రి వెలయు సమర
వీరంబు వితరణవీరంబు గారుణ్యవీరంబు నన భావవేద్య మగుచు
విస్మయాహ్వయమున వెలయుభావము విభావానులచే నద్భుతాభిధాన
మున నొప్పు నాశ్వలాయనసూత్రజము కమలాసను[3]దళవాయి యరుణకాంతి
రౌద్రరసాదివీరరసప్రసూతంబు స్వల్పమృదుత్వ మోజఃప్రసాద
విధముల భారతీవృత్తిఁ గావ్యంబులయందుఁ జెప్పఁగ నొప్పుఁ బొందుగాను
నవభావభేదమధ్యవిభాషితజుగుప్సభీభత్స మనఁగ నొప్పిదముఁ గాంచు
నారభటీప్రసాదౌజసవిధముల నొప్పుపద్యముల నత్యుద్ధృతంబు
సన్నుతాపస్తంబసంతతి శృంగారశత్రువు నందికేశ్వరునిబంటు
కాలవర్ణము ద్విప్రకార మైం యది చెప్పఁబడు జుగుప్సాఖ్యభీభత్సరసము
పెను పొంద వైరాగ్యభీభత్సరసమును ననఁగ నీభేదంబు లరయవలయు
మనుపు తొమ్మిదిభేదములలోన నెన్నినభయము భయానకాహ్వయముచేతఁ
బరఁగు యాజుషము బీభత్సంబుపట్టి ధూమ్రాభంబు వీరరసాహితంబు
ధర మహాకాళునిదళవాయి సాత్వతి నోజఃప్రసాదసంయుక్తి నమరుఁ
గవితల నిషత్ప్రగల్భంబు సర్వాంగకంపనవైస్వర్యకారణంబు
శమము శాంతం బయ్యెఁ జంద్రసన్నిభము నిర్వైర మొందును బరబ్రహ్మ లెంకె

1 యూడిగె (వా. పె). 2 వెనక (ప. వా. పె). 3 బడవాలు (పె); పడివారి (వా); దళవాయి. (ప); బడివారి. (అచ్చు).

క్రమమున ధర్మార్థకామమోక్షము లనుపూరుషార్థములను బొందఁ జేయు
నల్పమార్గవము కావ్యములఁ బ్రసాదమాధుర్యభాషాఖ్యవృత్తులఁ బొసంగు
తే. నీరసాంతరభేదంబు లెల్ల వరుస, నెఱిఁగి సమయోచితములుగా హృదయములకు
నింపు పుట్టంగఁ గృతుల వర్ణింపవలయు, శ్రీగిరీశాన్యభాగధాత్రీనివేశ. 39

నాయకనిర్ణయసీసమాలిక.

సీ. నవరసంబులకు జన్మస్థానములు నలుగురు ముఖ్యు లగునాయకులు దనర్తు
రాగి ధీరలలితధీరోద్ధతధీరప్రశాంతధీరోదాత్తసంజ్ఞకు లనఁ
గలరు వెండియు నొకనలుగురు శృంగారరససంభవాస్పదప్రథితగుణులు
ధారుణి ననుకూలదక్షిణశఠధృష్టు లనఁగ వీరలకు సహాయపరులు
మహి(ని) నలువురు పీఠమర్దవిదూషకవిటచేటకు లనంగ వెలయువారు
మదనకళాశాస్త్రవిదులచేఁ బూరుషజాతులు నాలు గెంచంగఁ బడియెఁ
బాంచాలదత్తకభద్రకకూచిమారాభిధానంబుల నవియుఁ గాక
నుపజాతు లన వెండియును మూఁడు శశవృషహయనామకములఁ జెన్నారుచుండు
వసుధ నాయకుఁ డెంత రసికుఁ డైనను గాంత వెలి గాఁగ రసము సంధిలదు గాన
నాయికాభేద మంతయు విస్తరంబుగాఁ దెలిపెద నవరసాధీన లైన
యంగనలకు స్వకీయయుఁ బరకీయయు సాధారణియు ననఁ జనుఁ ద్రివిధము
లందులోన స్వకీయ యనుభామినికి గుణభేదములను మూఁడు భేదము లగు
నుర్వి ముగ్ధయు మధ్యయును బ్రగల్భయు నన నొక్కచందంబున నుండు ముగ్ధ
మధ్యాఖ్యఁ జనుతనుమధ్య ధీరయును ధీరాధీరయును నధీరాభిధయును
ననుమూఁడుదెఱఁగుల వినుతి గాంచుఁ బ్రగల్భ యనునదియును నట్ల నతిశయిల్లు
ధృతివిశేషములచే ధీరాదికామినీమణులు జ్యేష్ఠామధ్యమాకనిష్ఠ
లగుదురు వరుసతో నవని నాపరకీయ ద్విప్రకారంబులై తేజరిల్లుఁ
గరపరిణీతయుఁ గన్యకయును ననఁ బరిణీత వర్ణింపఁబడను గృతులఁ
గన్యక పురుషాభికాంక్షిత గాన నంగరసంబులను బరికల్పిత యగు
శృంగారరసనిధానాంగన లెనమండ్రు చర్చింప వాసకసజ్జికయును
నభిసారికయు ఖండితాఖ్యయు స్వాధీనపతికయుఁ బ్రోషితభర్తృకయును
విగ్రహాంతరితయు విగ్రహోత్కలితయు విప్రలబ్ధయు నన వీరలకును
దూతిక లాఱ్గురు ప్రాతివేశినియు శిల్పినియుఁ గారువును లింగినియుఁ సఖియు
ధాత్రితనుప్రజాతయు వీరు లేకున్నతఱి నేర్పుమైఁ బ్రియతంత్రములకుఁ
దమకుఁ దా మైనను దగ దూతిభావంబు గైకొని నడపుట కార్యసరణి

కామశాస్త్రమునందుఁ గామినీజనులకు వెలయు జాతులు నాల్గువిధము లెసఁగుఁ
జింతింపఁ బద్మిని చిత్తిని శంఖిని హస్తిని యన వీరి కందఱకును
నలు వొంద ముత్తెఱంగుల నుపజాతులు హరిణియుఁ బడబయుఁ గరిణియు నన
లలి భావరసనాయకులయందుఁ గలిగినభేదంబు లెల్లఁ దెల్పితి నరసిన
గ్రంథవిస్తారశంకను వానిలక్షణంబులు లక్ష్యములు నిందుఁ బలుకనైతి
తే. నట్లగుట భావరసనాయకాదిభేద, సంచయమున కలంకారశాస్త్రవితతి
వలన లక్షణలక్ష్యముల్ దెలిసి పిదప, రసము వర్ణింపఁ దగుఁ గవిరాజులకును. 40

సుకవిమాహాత్మ్యము.

తే. మణివలనఁ గంకణమును గంకణమువలన
మణియును బ్రకాశ మగునట్లు మదిఁ దలంప
సుకవివలన నాయకుఁడు నాయకునివలన
సుకవియుఁ బ్రసిద్ధిఁ గాంతురు సకలదిశల. 41
తే. నాకుజాతునిచే రఘునాయకుండు, వ్యాసుచేఁ బాండవులు కాళిదాసుచేత
భోజుఁడు ప్రసిద్ధినొందిరి భువిని దమకు, నడక లెల్లను గథలుగా నుడువుకతన. 42
క. ఇమ్మహిని మునులచే వెలసె మ్మును గావ్యములు "నానృషిః కురుతే కా
వ్య" మ్మనువచనార్థంబే, సమ్మతి గలివేళ సుకవిజనులే వరానుల్. 43

సత్కవిలక్షణము.

క. ధరణీసురుఁడు ప్రశాంతుఁడు, గురుభక్తుఁడు శుచియుఁ గల్పకుఁడు పూర్వకవీ
శ్వరవాక్ప్రయోగదక్షుఁడు, గరుణామతి యెవ్వఁ డతఁడు కవియనఁ బరఁగున్. 44
క. శ్రుతిశాస్త్రాంగపురాణ, ప్రతతియు నితిహాసకావ్యభరతాగమముల్
స్మృతిసంగీతరతికళా, గతుల నలంకృతుల నెఱుఁగఁగాఁ దగుఁ గవికిన్. 45

సప్తవిధకవులు.

ఆ. వినుతిఁ గాంతు రిల వివేకివాచకరోచి, కార్థశిల్పభూషణార్థు లనఁగ
మార్దవానుగతసమాహ్వయుఁడు ననంగ, గవులు సప్తనామకములతోడ. 46
సీ. గణవర్ణశబ్దార్థగుణదోషనికరంబుఁ బరికించి కూర్చుఁ గబ్బము వివేకి
బహుతరానుప్రాసపదబంధనియమంబు విడలక కృతిసేయు వాచకుండు
మృదుమధురోక్తులు వెదకి కావ్యం బెల్ల గఠియించుఁ బదపడి రోచికుండు
మితశబ్దములలోన నతివిపులార్థంబు నిమిడించు నర్థాఖ్యు డెసఁగునతఁడు

తే. సెప్ప యమకంబు లెప్పట్ల శిల్పకుండు, పాంసుపఱుచు నలంకృతుల్ భూషణార్థి
సరళపదవిరళార్థవిస్ఫురణముగను, జూపు రస మెంచు మార్దవస్ఫుటకరుండు. 47

కుకవినిరసనము.

తే. జల్లిపదములు నాలుగు సంతరించి, గురువు లిడుచోట లఘువులు గొన్ని గూర్చి
విరతి గూడక మీఁదులు వెతకికొనుచు, నచ్చు పొల్లలపై నుంచునతఁడు కవియె. 48

తే. వ్రణము గని నిర్మలాంగంబు వదలునీఁగ
యనఁ గుకవి తప్పుఁ గని యొప్పు నడఁచిపుచ్చు
జల ముడిగి పాలు ద్రావుహంసంబుకరణిఁ
దప్పు విడనాడి యొప్పు సత్కవి గ్రహించు. 49

తే. తనకుఁ దెలియని పన్నియుఁ దప్పు లనుచుఁ
గుకవి హాస్యంబు గావించు సుకవివరుఁడు
దడవు యోజించి తెలియు నంతటను దెలియ
కున్నఁ దద్దయుఁ బెద్దలయొద్దఁ దెలియు. 50

క. ధరఁ దమరు సత్కవుల మని, పరులు కుకవు లనుచుఁ గృతులఁ బరిహాస మొన
ర్తురు గర్వమతు "లయోగ్యః, పురుషో నాస్తి" యనుమాట బుద్ధిఁ దెలిసియున్.

క. భ్రష్టులు తామే సర్వో, త్కృష్టకవుల మనుచు సభఁ జరింతురు "బాణో
చ్ఛిష్టం జగత్రయ" మ్మను, నష్టాక్షరమునను గాదె యడఁకువ మదికిన్. 52

కవితాప్రశంస.

తే. విబుధలోకంబు "కవితైవవిద్య" యనుచుఁ, జదువువచనార్థమునను సంశయముగలదె
విద్యలకు నెల్ల నుత్తమవిద్య కవిత, దానిఁ దెలియుట విశ్వ మంతయును గనుట.

క. ధారుణి నాకుజమారుతి, పారాశర్యులు చరించుభావుకశిష్టా
చార మవశ్యక మని కవి, తారతమతు లైరి కాళిదాసప్రముఖుల్. 54

మ. జననాథాగ్రణి యాత్మరాజ్యమున నిచ్చల్ పూజ్యుఁ డాసీమఁ బా
సినఁ దా గవ్వయుఁ జేయఁ డన్నికడలన్ శ్రేష్ఠుండు విద్వాంసుఁ డా
యనకన్నం గవి మేటి యా "సుకవితా యద్యస్తి రాజ్యేన కి"
మ్మనువాక్యంబు నిజంబు దీనిఁ గని కావ్యంబుల్ రచింపం దగున్. 55

క. వనితయుఁ గవితయుఁ దా నై, చను దెంచుట గలుగు నేని సరసం బగు ధా
త్రిని బల్మికోలు గావించిన విరసం బగు నటంచుఁ జెప్పిరి విబుధుల్. 56

క. ఛందోలంకారాదుల, యందలిపాటిల్లఁ దుదిని స్వార్థము గావే
సుందర మగువాక్యంబుల, పొం దెఱిఁగి రచించుబుద్ధి పుట్టక యున్నన్. 57

క. విరచించుశక్తి పుట్టని, పురుషునిచదువులు ప్రకాశములు గావు వసుం
ధరదీపరహితసదనాంతరమున రేయిఁ బడియున్నద్రవ్యముల క్రియన్. 58

తే. ఆశుధారాకవిత్వంబులందు శయ్య, లుపమ లుత్ప్రేక్షలును లేక యుండుఁ గాన
నెంత యోజించినను బద్యమంత సార,వంత మగుఁ గాన నిలుకడ వలయుఁ గృతికి.

దేశభాషావిశేషంబులు.

మూ. సూ.—స్వస్థానవేషభాషాభిమతాః స్వంతో రసప్రలుబ్ధధియః,
లోకే బహుమన్యంతే వైకృతకావ్యాని చాన్య దపహాయ 5

మ. నిజదేశంబులవేషభాషలపయి న్నిత్యాభిమానస్థులై
ప్రజ మెచ్చ న్రసలుబ్ధబుద్ధు లగుచుం బ్రాజ్ఞుల్ స్వదేశ్యంబులే
నిజ మంచుం గొని యన్యదేశములవాని న్మెచ్చ రేపట్టునన్
గజరాజావన ప్రస్ఫుటార్థరసముల్ గా వంచు నెల్లప్పుడున్. 60

క. తమతమబాసలకవితలు, దమతమదేశముల కొప్పిదము లగుఁ బరదే
శములకుఁ గూడ వొకింతయు, నమరోక్తులు సకలభూములందును వెలయున్. 61

క. తలఁపఁగ సంస్కృతకావ్యం,బులు దమయర్థములు సకలభూజనములకున్
దెలిసినను దెలియకున్నను, బొలు పొందఁగ నిచ్చు నాల్గుపురుషార్థంబుల్. 62

క. హరికథ లైనను దమక,ర్థరసానుభవంబు లేనిరసవద్దేశాం
తరభాషాకావ్యంబులు, దొరకొని పఠియింప ముక్తి దొరకునె దానన్. 63

క. ఆయాదేశమువారికి, నాయాదేశంబుభాష నమరినకావ్యం
బాయతపురుషార్థంబులఁ, బాయక సమకూర్చు దేవభాషయ పోలెన్. 64

క. సురభాషార్థము దెలియని, తరుణులకును శూద్రులకును దమతమసీమం
బరఁగినమాటలఁ జెప్పిన, పరకావ్యము పఠనమున కవశ్యక మయ్యెన్. 65

క. క్షితి మ్లేచ్ఛభాష శ్రుతిగ,ర్హిత మగు నట్లైన నాధరిత్రిని దానిన్
మతి రోసి విడువఁ గూడదు, సతతము వ్యవహారహాని సంధిలుకతనన్. 66

క. నీతం బని దేశీయము, జాతీయంబును వచించుసమయమున నిజ
క్ష్మాతలభాషాకృతులను, ఖ్యాతిగ మ్లేచ్ఛోక్తు లాదిగాఁ గూర్తు రజా. 67

ఆంధ్రకవితాపితామహునిచాటుధార:—

మ. సమరక్షోణిని గృష్ణరాయలభుజాశాతాసిచేఁ బడ్డమ
ర్దమదోర్దండబెడందకోట యవనవ్రాతంబు సప్తాశ్వమా
ర్గమునం గాంచి "శబా సహో హరిహరంగా [1]ఖూబు ఖోడాకితే
తుముకీభాయిలభాయిదేములికి" యంచు న్మింటికిం బోవుచున్. 68

నందితిమ్మనచాటుధార:—

శా. రాయగ్రామణి కృష్ణరాయ భవదుగ్రక్రూరఖడ్గాహిచేఁ
గాయం బూడ్చి కళింగదేశనృపతుల్ [2]"కౌనిర్ఝురీఘోషణీ
మాయాభీకుముటూకులోటుకుహుటూమాయాసటాజాహరే
మాయాగ్గేయమడే" యటంద్రు దివి రంభాజారునిన్ యక్షునిన్. 69

కాళహస్తిమాహాత్మ్యమునందు:—

సీ. బిజ మాడుదేవర నిజకృపామహిమఁ జెన్నారు నాయిల్లు బిడారు నీకు
నాకు నీపాదార్చనము సేయ నడలింగమూర్తి సేకుఱె వచ్చి మూర్త మాడి
యొడయచిత్తేశ నాయనికి నీమజ్జన మాడు శివార్చన మాడు బేకు
విచ్చేయుఁ డిది బూది వీడియం బందుకో జంగమస్వామి నాసదనమునకు
తే. నోగిరంబులు మంచి మే లోగిరములు, నావటించెదఁ బదుఁడు మీ [3]రారగింపఁ
బ్రతిదినంబును జంగమార్చనము లేక, తనువు వడ నొల్ల రూపకందర్ప యనఁగ. 70

భాషాష్టకోత్పత్తివివరణము.

తే. భాష రెండు తెలుంగులఁ బరఁగుచుండు
సంస్కృతము ప్రాకృతము నన సంస్కృతంబు
ప్రకృతి యన నొప్పు దానికిఁ బ్రాకృతంబు
వికృతి యగుఁ దంగెడాప్వాయవిషయవాస. 71

తే. భారతీదేవి శైశవభాషితంబు, ప్రాకృతము పంచవిధ మయ్యెఁ బ్రాకృతంబు

---

1 ఖూజు ఖోదాకెతే (ప); ఖూబు ఖోడాకెతే (వా); ఖూబుఘోడాకెతే (పె).

2 కౌనిర్ఝురీపోఘణీ, మాయాభీకుముటూకులోటుకుహుటూమాయాసటాజాహరే, మాయాగ్గేయమటా (వా); కౌనిర్ఝురీపోషణా మాయాభీకుము మీకులో మికుహు మీ మాయాసటాజాహరే, మాయాగ్గేయమడే (ప); కౌనిర్ఝురీఘోఘణీ, మాయాభీకుముటూకుటోటికుహుటీ మాయాసటాజోహరే, మాయాగ్గేయమటా (పె).

3 రారగించ.

శౌరసేనియు మాగధీసంజ్ఞికయును, గ్రమశిఁ బైశాచికయు నపభ్రంశ మనఁగ. 72

క. నామ మపభ్రంశం బని, సామాన్యముగాఁ దలంపఁ జన దది భాషా
భామాశిశుత్వభాషిత, మై మెలఁగుటచే సుశబ్ద మగు నెల్లెడలన్. 73

ఆ. పద్మపత్రనేత్ర పైశాచికాభాష, యందు భేద మించుకంత గలిగి
సొంపు మీఱుచుండు చూళికా పైశాచి, లెక్కలోనఁ దాను నొక్క టగుచు.

తే. ప్రాకృతాదులు చెడి తజ్జపదము లగుచుఁ
బలు తెఱంగులఁ దనలోనఁ గలసియుండు
కతన నీయాంధ్రభాషయుఁ గవిమతంబు
నందుఁ బ్రాకృతభేదంబె యనఁగ నొప్పు. 75

క. క్షితి భాష సంస్కృతప్రా, కృతసంజ్ఞల ద్వివిధ మయ్యె నెంచఁగఁ దత్ప్రా
కృతము వెస నేడు తెఱఁగుల, వితత మగుట నెల్ల నష్టవిధభాష లగున్. 76

తే. సంస్కృతము ప్రాకృతంబును శౌరసేని
జగతిపై మాగధియును బైశాచికయును
చూళికయు నపభ్రంశంబు సొరిది నాంధ్ర
భాషయును నివి చను నష్టభాష లనఁగ. 77

ఆ. వరరుచిప్రణీతవాక్యంబులను బతంజలికృతోరుభాష్యములను వెలయు
పాణినీయసూత్రపఙ్క్తిని జనియించు, శబ్దజాల మెల్ల సంస్కృతంబు. 78

తే. ఇలఁ ద్రివిక్రమరచితవృత్తులను హేమ, చంద్రసూరిప్రణీతభాష్యంబుచేతఁ
దనరువాల్మీకిమూలసూత్రములవలనఁ, బ్రాకృతాదిషడ్భాష లుద్భవముఁ జెందె. 79

క. తెలుఁగునకుఁ బొడము లక్షణ, ములు బాలసరస్వతిప్రముఖబుధకృతటీ
కలవలనను దెల్లం బై, చెలు వగు నీయాంధ్రశబ్దచింతామణిచేన్. 80

సీ. స్వర్గలోకప్రశస్తము సంస్కృతము మహారాష్ట్రదేశీయంబు ప్రాకృతంబు
శూరసేనాఖ్యఁ బ్రసుత్తి కెక్కునాటను జను లాడునదియె పో శౌరసేని
మగధదేశోక్తులు మాగధీభాష పిశాచసంజ్ఞికము లై జగతిఁ బొదలుఁ
[1]పాండ్యకేకయసాల్వబాహ్లీకానూపగాంధారనేపాళకుంతలసుదేష్ణ

తే. భోజకన్నోజకంబులఁ బొసఁగుమాట, లరయఁ బైశాచికాచూళికాహ్వయములు
వెస నపభ్రంశ మాభీరవిషయజాత, మాంధ్రభూమిభవం బాంధ్ర మయ్యె శౌరి.

తే. దేవభూసురమునిధరిత్రీతలేంద్ర, సచివకంచుకివిటవిదూషకవిరక్త
వారయోషిన్నృపామాత్యవనితలకును, జెప్పఁదగుసంస్కృతము సుధాసింధుశయన.

1 పాండ్యకేకయ హైహబాహ్లీకసుహ్మాగాంధార.

సీ. క్షపణకజైనాదికర్మహీనులకును భామాజనులకును బ్రాకృతంబు
క్షితివైశ్యశూద్రప్రభృతిమధ్యమాధమజాతుల కెల్లను శౌరసేని
ధీవరలుబ్ధకాదివినీచజాతులమానవులకు నెల్ల మగధభాష
మొగిఁ బిశాచాసురముఖ్యుల కెల్లఁ బైశాచికానామభాషాద్వయంబు
తే. పతితచండాలయవనాదిపరమనీచ, జాతినరుల కపభ్రంశ మీతెలుంగు
సీమవారికి నాంధ్రంబుఁ జెప్పవలయుఁ, గావ్యనాటకముల గోపికాభుజంగ. 83

ప్రకృతివికృతిభేదంబులు.

మూ. సూ:— ఆద్యప్రకృతిః ప్రకృతిశ్చాద్యే* త్వేషాత యోర్భవేద్వికృతిః. 6

తే. క్రమమునను సంస్కృతప్రాకృతములు రెండుఁ
బరఁగు నాద్యప్రకృతియును బ్రకృతి యనఁగ
వెలయు నీరెంటికిని దెల్గు వికృతి యనఁగ
నందగోపాంగనాపుత్ర నలిననేత్ర. 84

తద్భవస్వరూపము.

మూ. సూ:— కేవలతయానుసర్పత్యుభే చ యేయం యథాతథా భాషా.

తే. ప్రకృతులను రెంట రెండురూపముల నమరు
తద్భవములు ప్రత్యేక మాంధ్రంబు లగుచుఁ
జంద్రునకుఁ జందురుం డని సంస్కృతమునఁ
జందుఁ డని ప్రాకృతమున నీచందమునను. 85

ఇందునకు తెలివిడి. శబ్దసూత్రము:— ప్రయోగమూలం వ్యాకరణమ్.

దీని అర్థము:—శబ్దశాస్త్రము లోకమునందు ప్రవర్తించు ప్రయోగములే మూలముగా కలది. ఇటన్నందుచేతను వ్యాకరణశాస్త్రము లోకవ్యవహారము ననుసరించి చెప్పుచున్నది అనుట. అటుగాన లోకవ్యవహారసిద్ధములైనను తద్భవములకు లక్షణము తెలియవలెను. అది యెట్లు లనిన: తెలుఁగునకుం బ్రాకృతభాష ప్రకృతి అనిపించుకొనును. ఆప్రాకృతమునకు సంస్కృతభాష ప్రకృతి అనిపించుకొనును. అటుగాన ప్రకృతు లనఁగా సంస్కృతప్రాకృతముల రెంటికిని పేరు. ఆ రెంటియందును కొన్ని తద్భవములు, ప్రత్యేకముగా ఒక్కొక్కదానను ఒక్కొక్కవిధమున పుట్టి రెండురూపములను దెలుఁగులలో గలసి యున్నవి. కనుక వాని కన్నిటికిని దెలియునట్లుగా అందులోపల నొకచంద్రశబ్దమునకుఁ జెప్పుచున్నాము. సంస్కృతము

---

* 13—వ పేజిలో ఈశ్లోకక్రమము మారియున్నది.

నందుఁ గల ద్విత్వాక్షరమునందు క్రిందను జడ్డ యై యుండెడు రేఫము ప్రాకృతభాషగాఁ బలుకునప్పుడు లోపముగాను అవునుగనుక ఆరేఫము లోపము గాక ప్రత్యేకముగా [1]ముందర ఒకయక్షరమై నిలుచుటచేతను దకారమునకుఁ బ్రాకృతమందు రాని కొమ్ము వచ్చుటచేతను జందురశబ్దము శుద్ధసంస్కృతశబ్దమునసే అయినతద్భవము గాని సంస్కృతము చెడి అయిన ప్రాకృతమువలనను అయినది గాదు.

చజౌ తజ్జే ప్రాకృతే చ దంత్యా వేవ న సంశయః.

టీ. తజ్జే=తద్భవమునందును, ప్రాకృతే చ=ప్రాకృతమునందును, చజౌ=చకారజకారములు రెండును, దంత్యావేవ=దంత్యవర్ణములే అవును. తాలవ్యములు గావనుట. సంశయః=సందేహము, న=లేదు. ఇటను అథోక్తజఘక్కికావచనముచేత ఇదియు సంస్కృతజాత మైనతద్భవము గనుక మొదల నున్నచకారము దంత్య మయి తెలుఁగు తత్సమము చేయఁగా చందురుండు అని అయినది. ప్రాకృతమునె అయినట్లాయెనా దకారము క్రిందటి రేఫము లోప మౌనుగాని, ప్రత్యేకాక్షర మై యుండదు. దకారమునకుఁ బొల్లును రాదు. అది యె ట్లంటేని.

ప్రాకృతవ్యాకరణసూత్రంబులు.

కగచజటడతదపబమగకకపశో రుపర్యద్రే.

వృ. ఉపరి స్థితానాం స్పర్శవర్గాద్యత్రతీయానాం మవర్గజిహ్వామూలీయోపధ్మానీయానాం శషసానా మేతేషాం సంయుక్తోపరివర్తే లోపఃస్యాత్ నతు ద్రశబ్దే.

టీ. ఉపరిస్థితానాం=మీఁదనున్న ద్విత్వాక్షరములందు, స్పర్శవర్గాద్యతృతీయానాం=కచటతపగజడదబలకు, మవర్గజిహ్వామూలీయోపధ్మానీయానాం (ౘక–ౘప–అని–కపలకు ముం దర్ధవిసర్గసదృశము లయినవర్ణములు జిహ్వామూలీయోపధ్మానీయంబులనంబడు).మకారౘకౘపవర్ణములకు,శషసానాంచ=శషసలకును, లోపః=అదర్శనము, స్యాత్=అగును.ఇందుచేతను జంద్రశబ్దమునందు రేఫమునకు మీఁద నుండెడిదవర్ణమునకు లోపమురాఁగా 'నతు ద్రశబ్దే' ద్రకారము గలశబ్దమునందు లోపము లేదు. ఇటన్నందువలన దవర్ణము లోపము కాదాయెను.

సూ:—రవలా మధ శ్చ.

వృ. అధస్థితానాం రవలానాం లోప స్స్యాత్.

టీ. అధస్థితానాం=జడ్డలు గలయక్షరములయందుఁ గ్రింద నున్న, రవలానాం=రేఫవకారలకారములకు మూఁటికిని, లోపః స్యాత్=లోప మౌను, ఈసూత్రముచేతను దకారము క్రిందనున్నరేఫము లోపముకాఁగా చంద అనియుండెను.

---

1. ముంగల (వా).

సూ. శేషాదేశస్యాహ్రోశ్చోఖోః.

వృ. హకారరేఫవర్జితస్యానాదేః శేషస్యాదేశస్య చాచఃపరస్య ద్విత్వంస్యాత్.

టీ. హకారరేఫవర్జితస్య=హకారమును రేఫమును గాక తక్కినటువంటి, అనాదేః=మొదలిదిగానటువంటి, శేషస్య=లోపముకాఁగా చిక్కినదానికిని, ఆదేశస్య చ=ఆదేశమైనదానికిని, అచః పరస్య=అచ్చుకంటె పరమైనదానికిని, ద్విత్వం=జడ్డ, స్యాత్=అవును. ఇందువలనను హవర్ణము రవర్ణము గాదు గనుకను శబ్దాద్యక్షర దకారమును రేఫమును సంయుక్తమైనటువంటి ద్రవర్ణమునం దధఃస్థితమైన రేఫము లోపముకాఁగాను చిక్కినవి గనుకను జకారముమీఁద నున్న అకార మచ్చు గనుక దానిమీఁద నున్నది గనుకను దకారమునకు జడ్డ వచ్చెనుగనుక సంద ఆయెను. ఇది ప్రాకృతభాష గనుక మునుపు చెప్పినయఘోక్షజసూచనమునను అది నున్న చకారము దంత్యవర్ణ మాయెను. అది తత్సమము చేయఁగా చందఁడని నిలిచెను. కాఁబట్టి యీ మాట సంస్కృతమునఁ బుట్టినప్రాకృతమునసే అయినతద్భవము గాని శుద్ధసంస్కృతమున నైనది గాదు. ఈరెండుశబ్దములును ఆదిమకవిప్రయోగప్రసిద్ధములె కనుక ఇటువంటివన్ని యుఁ బ్రకృతులను రెంటను రెండువిధములను బుట్టిన వని తెలిసికొను నది. ఇందునకుఁ బ్రయోగము.

నరసింహపురాణమునందు:—

చ. సురుచిరపానపాత్రమున సుందరి యొక్కతె కేల నిండుచం
దురుఁడు ప్రకంపితాంగములతోఁ దిలకించెఁ దదాననాంబుజ
స్ఫురితవికాసవైభవము సొంపు లడంగువ ముచ్చిలింపఁ జె
చ్చెరఁ జను దెంచి కట్టువడి చేడ్పడి భీతి వడంకు[1]చాడ్పునన్. (ఆ. ప. 97) 86

నైషధమునందు:—

చ. కెరలి మహాసివేమసహకృత్వరి తద్భటకోటిచాతురీ
తురి సమరాంగణంబులఁ జతుర్వారిదావరణంబులన్ యశోం
బరముల [2]నేయుచుండు బహుభంగులఁ బున్నమనాఁటినిండుచం
దురుననుసోగవెన్నెలలతోఁ దులఁ దూగెడుతద్గుణంబులన్. (ఆ. ప. 50) 87

ఆ. తెలుఁగు లొక్కకొన్ని దేవతాభాషనె, తద్భవంబు లగుచుఁ దనరుచుండు
ధరణిఁ గొన్ని ప్రాకృతమునసె యగుచుండుఁ, దెలియవలయు [3]వాని తెలుఁగులెల్ల.

తే. ప్రాకృతము నంటక నిలింపభాషనయ్యెఁ, దజ్జము సముద్రమునకు సంద్రంబటంచు
నాకసద్భాషనంటక ప్రాకృతమున, నైనచో దానిని సముద్ద మనఁగ వలదె. 89

1 కైవడిన్ (పె). 2 నేచు (ప. పె). 3 దాని (వా. పె).

ఇందునకు తెలివిడి. కొన్ని తద్భవములు లోకమునం దాద్యప్రకృతివలననే యయినవి గాని ద్వితీయప్రకృతి నయినవి గావు. అవియెటువంటివనఁగా: అందు లోపల సముద్రశబ్దమున కొక్కటికిఁ జెప్పుచున్నాము. మొదలిప్రకృతియందు లోప మయ్యెడుదకారము క్రిందటిరేఫము లోపము గాక నిలిచినందుచేతను, సంద్రశబ్దము ప్రథమప్రకృతి యైనతద్భవముగాని ద్వితీయప్రకృతి యైనది గాదు. అది తత్సమము చేయఁగా సంద్ర మయినది. రెండవప్రకృతినేఅయిన "కగచ జటడతదపబయుల్లకల్లవశోరుపర్యద్రే" అన్నందునఁ జంద్రశబ్దమునకువలెనే సము ద్రశబ్దమునందలిదకారమునకు లోపముగా రాఁగా "నతు ద్రశబ్దే" అనుటవలన లోపము రా దాయెను. "రవలా మధశ్చ" అని మునుపు చెప్పినసూత్రముచేత దకారము క్రిందిరేఫము లోపముగాఁగా సముద అని నిలువఁగా "శేషాదేశస్యా హోర్గిచోఖోః" అనుదానివలనను మునుపటివలెనే దకారమునకు ద్విత్వ మిచ్చెఁ గనుక సముద్దయాయెను. అది తత్సమము చేసిన సముద్దము అని యుండవలెను. ఈమాట ఆదిమకవులు ప్రబంధములను వాడినవారు కారు సంద్ర మనియేచెప్పి కొన్నారు. అటుగనుక నిటువంటివె వెల్లను శుద్ధసంస్కృతమున నైనతద్భవము అని తెలిసికొనునది.

లక్ష్మీశబ్దమునకు:—

క. నాకులభాషను ముట్టక, ప్రాకృతమున లచ్చి దాఁ బరఁగు లచ్చి యనఁగ
నాకోక్తి యైన లక్ష్మికిఁ, బ్రాకటముగ లక్కిమి యని పలుకఁగ వలదే. 90

దీనికిం దెలివిడి. లోకమునందుఁ దద్భవములు కొన్ని ప్రాకృతభాషవలన నైనవే కాని దేవతాభాష నైనవి గావు. అవి యె ట్లన: లక్ష్మీశబ్దమునకుం జెప్పుచున్నాము.

సూ. మనయానాం.

వృ. అధస్థితానాం మనయానాం లోప స్స్యాత్.

టీ. అధస్థితానాం=ద్విత్వాక్షరములయందుఁ గ్రిందనున్న, మనయానాం= మకార నకార యకారములకు, లోపః=లోపము, స్యాత్=అగును. ఇందువలన క్షకారము క్రింద నున్నమకారమునకు లోపము గాఁగా లక్షియని యుండెను.

సూ. క్షః.

వృ. క్షస్య ఛస్స్యాత్.

టీ. క్షస్య=క్షకారమునకు, ఛః=ఛకారము, స్యాత్=అగును. దీనిచేత క్షకారమునకు ఛకారము రాఁగా లఛి యనురూపము సిద్ధించెను. తెలుఁగునందు స్పర్శ వర్గద్వితీయవర్ణములు లేవు గనుక లచ్చి యని నిలిచెను. ఇది ప్రాకృతంబున నైనతద్భ

వము గాని, దేవభాష నైనతద్భవము గాదు. సంస్కృతమున నయ్యేనేని క్రింద నున్నషకారము ప్రత్యేకము స్వర్గ్యపర్గద్వితీయము ముంగల నొకయక్షర మై నిలిచె నేని లక్షిమి యవును. ఆంధ్రమునందు షకారము లేదు గనుక అది లోప మై కకారమునకు ద్విత్వము రాఁగా లక్కిమి, వికల్పమున జడ్డ లోప మైన లకిమి యాయెను. ఈరెండువిధములతద్భవములలోను బూర్వకవులు ప్రబంధములయందు లచ్చి యని ప్రయోగించినారు గాని లకిమి యని ప్రయోగించినవారుకారు గనుక నిట్టిశబ్దము లెల్లను ద్వితీయప్రకృతి నైన వని యెఱుంగునది. దీనికి బ్రయోగము:—

విరాటపర్వమునందు:—

ఉ. వచ్చినవాఁడు ఫల్గునుఁ డవశ్యము గెల్తు మనంగ రాదు రా
లచ్చికి నై పెనంగినబలంబులు రెండును గెల్వ నేర్చునే
హెచ్చుగుఁ గుంద గుణ్ణ దొడరు టెల్లవిధంబుల నోర్చునట్లు గా
కిచ్చఁ దలంచి యొక్కమెయి నిత్తతి బొంచగు నేఁతయుంబదగుణ్ణ. 91

(ఆ. 4. ప. 234)

రామాభ్యుదయమునందు:—

(తే. రాచపాఱునిజన్నంబు గాచినాఁడు, లచ్చిపుట్టిల్లు కోలకుఁ దెచ్చినాఁడు
చాలుపేరింటితొయ్యలి నేలినాఁడు, పుడమి [1]నునుమించు ప్రాద్దువంగడమునందు.)

తే. శౌరసేన్యాదిపంచభాషలును బ్రాకృతంబులో భేదములు గానఁ దద్భవములు
వానియందును బుట్టును వర్ణభేద, ములును బంచవిధంబు లై తెలుఁగునందు. 93

తే. శౌరసేని జూదంబు పైశాచియందు, సాన చూళిక యనియెడుదాన రాచ
కొల మపభ్రంశభాషోక్తివలన మాఁగ, దనరు మాగధి జక్కులు తద్భవములు.

ఇందునకు తెలివిడి దూౄతశబ్దమునకు:—

సూ. ద్యర్యోర్జః.

వృ. ద్యకారస్య ర్యకారస్య చానయో ర్జకారాదేశ స్స్యాత్.

టీ. ద్యకారస్య=ద్య అనుఅక్షరమునకు, ర్యకారస్య చ=ర్య అను అక్షరమునకును, అనయోః=ఈరెంటికిని, జకారాదేశ స్స్యాత్=జవర్ణ మాదేశ మవును. ఇందున ద్యకారమునకు జకారము రాఁగా జూత మని యుండెను.

---

1 నన.

సూ. ద స్తస్య శౌరసేన్యా మఖావచో స్త్రాః.

వృ. అనాదే రచః పర స్యాసంయుక్తతకారస్య దః స్యా చ్ఛౌరసేన్యాం.

టీ. అనాదేః=ముందటియక్షరము కానటువంటి, అచః పరస్య = అచ్చుకంటెం బరమైయున్న, అసంయుక్త=సంయుక్తము కానటువంటి, తకారస్య=తవర్ణమునకు, ద స్స్యాత్=దవర్ణ మౌను, శౌరసేన్యాం=శౌరసేనియందు. దీనిచేత తకారమునకు దవర్ణము రాఁగా జూద మాయెను. ఇది శౌరసేనిభాష నైనతద్భవము.

ఇందునకుం బ్రయోగము సభాపర్వమునందు:—

క. జూద మిది యేల యుడుగుము, భేదము దమలోనఁ బుట్టుఁ బెలుచన యుష్మ
ద్భేదమునఁజేసి యెగ్గు, త్పాదిల్లు ధరిత్రిఁ బ్రజకు [1]భయజననం బై.(ఆ. 2. 135)

నైషధమునందు:—

క. కాదంబరి ద్రావింతును, జూదం బాడింతుఁ గతల జొక్కులఁ బెట్టక
బైదలుల నియోగింతును, వైదర్భితనూజమీఁదినల పుడిగింతుక్.(ఆ. 7. 120)96

శాణశబ్దమునకు:—

సూ. శషసాః శుః.

వృ. శషసాః శుసంజ్ఞా స్యుః.

టీ. శషసాః=శకారషకారసకారములు, శుసంజ్ఞాః=శు అనుసంజ్ఞ గలవి, స్యుః=అగును.

సూ. శో స్సత్.

వృ. శషసానాం సకార స్స్యా న్నిత్యమ్.

టీ. శషసానాం=శకారషకారసకారములకు, సకార స్స్యాత్=సవర్ణ మవును, నిత్యం = నిత్యముగా. ఈసూత్రమువలన శకారమునకు సకారము రాఁగా సాణ అని యుండెను.

సూ. నో ణనోః పైశాచ్యామ్.

వృ. ణకారనకారయోః నకార స్స్యాత్ పైశాచ్యామ్.

టీ. ణకారనకారయోః=ణవర్ణ నవర్ణములకు రెంటికిని, నకారః స్యాత్=నవర్ణ మవును, పైశాచ్యామ్=పైశాచియందు. ఇప్పుడు చెప్పినదానను ణకారమునకు నవర్ణము రాఁగా సానఅయెను. ఇది పైశాచకభాష నైనతద్భవము.

1 భయజనకం బై (పె).

రాజకులశబ్దమునకు:—

సూ. గజడదబఘఝఢధభాం కచటతపాః ఖఛఠథఫాః.

వృ. స్పర్శవర్గతృతీయచతుర్థానాం, తత్తత్ప్రథమద్వితీయాః క్రమేణ స్యుః.

టీ. స్పర్శవర్గతృతీయచతుర్థానామ్=స్పర్శవర్గములయందు మూఁడవ యక్షరములకును నాలవవానికిని, తత్తత్ప్రథమ ద్వితీయాః = ఆయావర్గములయొక్క మొదలివర్ణములును రెండవవర్ణములును, క్రమేణ=వరుసగా, స్యుః=అవును. ఈసూత్రమున జకారమునకు చకారము రాఁగా రాచ యాయెను. కులమునకు కొలము ఆయెను. అది సమము చేసిన రాచకొలము. ఇది చూళికాపైశాచికాభాష నైనతద్భవము.

ముగ్ధశబ్దమునకు:—

సూ. అచోస్తావఘౌ కఖతథపఫాం గఘడధబభాః.

వృ. అచః పరేషా మసంయుక్తానా మనాదీనాం-కతపవర్గ ప్రథమద్వితీయానాం తృతీయచతుర్థాః క్రమేణ స్యుః.

టీ. అచః పరేషాం=అచ్చుకంటె పరము లైనటువంటి, అసంయుక్తానాం=సంయుక్తాక్షరములుగానటువంటి, అనాదీనాం=మొదలివిగానటువంటి, కతపవర్గప్రథమద్వితీయానాం=కతపవర్గములయొక్క మొదలి యక్షరములకును, రెండవవానికిని, తృతీయచతుర్థాః=తమవర్గములయందలి మూఁడవనాలవయవి, క్రమేణ=వెంబడిగాను, స్యుః=అవును, ఇది అపభ్రంశభాష యైన తద్భవము. ఇందువలనను కకారమునకు గకారము రాఁగా ముగ ఆయెను.

ఇందునకుఁ బ్రయోగము.—

సారంగధరచరిత్రమునందు:—

చ. తలవరు లేఁగలేఁగఁ బులితండము సెత్తుటిజొత్తుకై హాలా
హలిమెయి రాగ రాఁగలయునంటి వృకంబులు క్రొంబొదల్ రొదల్
చిలుకుచు నీఁగ నీఁగలును జీమలు వొంతర లై పయిం బయిం
బిలబిల ముఁగ ముఁగవలె బెగ్గిలి పల్కఁగ లేక వేదనన్. (అ. 3. 117) 97

యక్షశబ్దమునకు:—

సూ. ఆదే ర్యో జః.

వృ. ఆదే ర్యస్య జ స్స్యాత్.

టీ. ఆదేః=శబ్దాది నుండెడు, యః=యకారమునకు, జః=జకారము, స్యాత్=అవును. దీనను మొదలియకారమునకు జకారము రాఁగా జక్షు అని యుండెను.

సూ. క్షః.

వృ. క్ష ఇత్యస్య జిహ్వామూలీయః స్యాత్.

టీ. క్ష ఇత్యస్య=క్ష అను నక్షరమునకు, జిహ్వామూలీయః=జిహ్వామూలీయము, స్యాత్=అగును. పాణినీయవ్యాకరణమునందు "ఁక ఇతి జిహ్వామూలీయః" అన్నందుచేత, జిహ్వామూలీయ మనఁగాను చాపలివిసర్గము గల కకారమునకుఁ బేరు గాన ఁక అనునది రాఁగా జఁక యని నిలిచెను, మును పు చెప్పిన అఘోషజఫక్కా కొవచనముఁవలన జాక్ష రము దంత్యాక్షర మాయెను. ఆంధ్రమునందు విసర్జనీయము లేదు గనుక నది లోపింపఁగా జక్క అని యుండెడి అది తత్సమము చేయఁగా జక్కులు ఆయెను. ఇది మాగధీ భాష నైనతద్భవము.

సీ. కుక్క గోలెం బోలి కూళి గుండము కంతి గుజ్జు కరాటంబు గజ్జి కట్టె
సిక చేఁత చిక్కంబు చిన్నె సింగము సెజ్జ లక్క లచ్చన సుద్ది లయ్య లాగు
ప్రోడ పొత్తము పోఁక పుడమి బన్నము బూది బీరంబు బికిరంబు పిట్టు పుటము
వదినె వెన్నుఁడు వంక వడుగు వీడెము వన్నె రక్కసి రవణంబు రిక్క పగ్గ

తే. పీఁట దయ్యము తోరంబు పెట్టె మట్టి
బత్తి జతనంబు జాతర ముత్తియంబు
దాది కుప్పస మిటికె నిద్దంబు పెరిమె
యిగము దెస డిగ్గి యనఁగఁ దద్భవము లయ్యె. 98

దీనికివివరము:—కుర్కురశబ్దమునకు కుక్క, గోళశబ్దమునకు గోలెము, ఆలిశబ్ద మునకు ఓలి, క్రూరశబ్దమునకు కూళి, కుండశబ్దమునకు గుండము, గ్రంథిశబ్దమునకు కంతి, కుబ్జశబ్దమునకు గుజ్జు, కరండశబ్దమునకు కరాటము, ఖర్జూశబ్దమునకు గజ్జి, కాష్ఠశబ్దమునకు కట్టె, శిఖాశబ్దమునకు సిక, చేష్టాశబ్దమునకు చేత, శిక్యశబ్దమునకు చిక్కము, చిహ్నశబ్దమునకు చిన్నె, సింహశబ్దమునకు సింగము, శయ్యకు సెజ్జ, లాక్షకు లక్క, లాంఛనకు లచ్చన, సూక్తికి సుద్ది, లంజకు లయ్య, లంఘకు లాగు, ప్రౌఢకు ప్రోడ, పుస్తకమునకు పొత్తము, పూగకు పోఁక, పృథివికి పుడమి, భగ్నము నకు బన్నము, భూతికి బూది, వీరశబ్దమునకు బీరము, భిక్షకు బికిరము, పిష్టమునకు పిట్టు, స్ఫుటకు పుటము, వధూనికి వదినె, విష్ణునకు వెన్నుఁడు, వక్రమునకు వంక, వటునకు వడుగు, వీటికి విడ్డెము-వీడెము, వర్ణమునకు వన్నె, రక్షశ్శబ్దమునకు రక్కసి, రమ్యకు రవణము, ఋక్షమునకు రిక్క, ప్రగ్రహకు పగ్గె, విష్టరమునకు పీఁట, దైవము నకు దయ్యము, స్థూలమునకు తోరము-దూలము, పేటికి పెట్టె, మృత్తికకు మట్టి, భక్తికి బత్తి, యత్నశబ్దమునకు జతనము, యాత్రకు జాతర, మౌక్తికమునకు ముత్తి యము, ధాత్రికి దాది, కూర్పాసమునకు కుప్పసము, ఇష్టికకు ఇటికె, స్నిగ్ధకు నిద్దము, ప్రేమకు పెరిమె, హిమమునకు ఇగము.

సూ. వాస్యాత్ఖల్వచి స్వకారో వాదిగత స్యాద్వ్యవగ్గసరళస్య.

అనియెడు నీయాంధ్రశబ్దచింతామణి సూత్రమువలనఁ గకారమునకు వకారము రాఁగా ఇవ మని యనవచ్చు. దిశకు దెస, దీర్ఘికకు డిగ్గి. ఇటివి లోకంబున ననేకములు గలిగి యుండు నవి యెల్లఁ బ్రాకృతవ్యాకరణమువలనను సంస్కృతాది భాషా సప్తకంబున నుద్భవించి తద్భవముల వెలయు తెలుఁగుపలుకు లని తెలియవలయు.

త్రిలింగశబ్దతద్భవము.

క. శ్రీక్షితిధరకాళేశ, ద్రాక్షారామంబు లనఁగఁ దనరారెడుని
త్రిక్షేత్రంబులలింగము, లి[1]క్షింపఁ ద్రిలింగసంజ్ఞ నెన్నిక కెక్కెన్. 99

తే. తత్త్రిలింగనివాస మై తనరుకతన
నాంధ్రదేశంబు దాఁ ద్రిలింగాఖ్య మయ్యెఁ
దెలుఁ గగుచుఁ దద్భవము దానివలనఁ బొడమె
[2]వెనుకఁ గొందఱు దానినే తెనుఁగు నండ్రు. 100

ఆంధ్రభాషాభేదచతుష్టయము.

మూ. సూ.-తజ్జా సమా చ దేశ్యా గ్రామ్యా చేయం చతుర్విధా భవతి.

తే. దైత్యదమన తత్సమ మనఁ దద్భవ మన
దేశ్య మన గ్రామ్యభాష నాఁ దెనుఁగు నాల్గు
విధము లందుఁ దత్సమమును విడిచి మూఁడు
నాంధ్రములె యెంచ నందు గ్రామ్యంబు [3]దిరుగు. 101

తజ్జలక్షణము.

మూ. సూ.—ప్రకృతిద్వయజా తజ్జా. 9.

తే. [4]వఱలుసిద్ధాక్షరములలో వర్ణసమితి, దూలఁ బోఁ బల్కు నర్థంబు [5]దోడరకొనుచు
సంస్కృతప్రాకృతాఖ్యభాషాద్వయమున, నుద్భవించిన తెలుఁగులు తద్భవములు.

తత్సమలక్షణము.

మూ. సూ. తుల్యా తు సమా. 10.

క. తెనుఁగువిభక్తులకడపలఁ, దనరారఁగ నిలుప సంస్కృతప్రాకృతముల్
గనుపట్టుఁ దత్సమములన, వనజాక్షుఁడు జముఁడు దనుజవరులకు ననఁగన్. 103

1. క్షితిని (అచ్చు); క్షమను (పె.వా). 2 వెనక (పె. వా). 3 దిగును (ప); దిగుడు (పె.వా). 4 వరస. 5 దోఁపు (ప.పె).

దేశ్యలక్షణములు.

మూ. సూ.—ప్రవాహినీ దేశ్యా 11.

క. ఏదేశమువారు మానవులకు, నాదేశము భాష దేశ్య మయ్యె గరుత్మ
త్త్వాది జనవ్యవహారము,చే దాని నెఱింగి కృతులఁ జెప్పఁగ నొప్పున్. 104

ఆంధ్రదేశ్యభేదంబులు.

క. జలశయన యాంధ్రదేశ్యం, బులు రెండు తెఱంగు లయ్యె భువి శుద్ధాంధ్రం
బులు నన్యదేశజాంధ్రం, బులు నాఁగా మెపలినామపురవరధామా. 105

తే. ఆంధ్రదేశపురస్థాయు లైనసకల, జనములకు మఱుంగుదేశంబు లేక
తేటతెల్లమిగాఁ బల్కుమాట లెల్ల, నవని శుద్ధాంధ్రదేశ్యంబు లనఁగఁబడును.

క. పాలును బెరుగును నెయ్యును, వాలాయం బుట్టెఁ బట్టి వంచుక త్రాగెన్
జో లెక్కక నిబిడ్డఁడు, జోలి యిఁకేమున్న దన్న శుద్ధాంధ్రంబుల్. 107

క. కేశవ యాంధ్రులు నానా, దేశంబులయందు నిలిచి తెలుఁగులె తత్త
ద్దేశోక్తు లంటఁ బలికిన, నాశబ్దము లన్యదేశజాంధ్రము లయ్యెన్.

సీ. అలఁబు చిప్ప కయ్యము పోరు బనరంబు దర మని యొంటరి దొమ్మి... 125
వెలఁది యింతి పడంతి యెలనాగ చెలి జోటి పాలఁతి తొయ్యలి నా...
మేను వేసవి మోవి గాను డెందం బక్కు వీను లుల్లము కేలు...
వావిరి యేడ్తెఱ నఱలుట కోఱలుట నలి నొగి మొగిఁ బర్గ...

తే. నెల తునుక వాఁక వలవంత నెమ్మి నెఱక, లారజము సోఁకి హారస్తు శబ్దజాల
[1]పొల్ల చెచ్చెర మక్కువ తెల్లమియనఁ, దనరు నిటు లనప్రసిద్ధ మేవ పదమ్. 14

క. నెలకొనుసంస్కృతతత్సమ, ములు దొరలక తజ్జకేబునఁ బరఁగుచుండు
ధిలి కేవలాంధ్రములు నా, నలరుఁ గృతుల నచ్చ నైన శేషశయన

క. తెలుఁగుమఱుంగులు ప్రాఁదెనుఁ, గులు తద్భవు నవార్థికంబులును "నోఢధ
బులు గాఁగ నచ్చతెనుఁగులు, మెలఁకువతోమునఁ బతంజలి యుక్తమూలెయటంచుఁ

తే. అబ్ధిమేఖల కుదయించినట్టిసీతఁ
జేకొనియె రాఘవుం డని చెప్పచోటఁ
గడలిమొలనూలిచేడియ గనినపడుచుఁ
బెచ్చుకొనె రాముఁ డనఁగను దెనుఁగు[2]

...మమాత్రలుగల నలలము. వ్రాతప్రతు
...ద మిట్లే ఉన్నది. 2 దండు (ప);
ప్రత్యాహార్యం (ప). 4 గలవు గావున
...); గలవు నవార్థికంబులును "నోధ్వనస్తు

1 యెలి (ప). యెల్ల (వా). 2 లః

క. తొల్లింటిజనులవాక్యము, లెల్లను బ్రాఁచెనుఁగు లయ్యె నిప్పటివారల్
చెల్లుబడి నాడునవియే, [1]చెల్లమిగా నింకఁ బ్రాఁత తెలుఁగులు నృహరీ. 113

క. పుడమియు సిరియును బడఁతులు, వెడవిలుతుఁడు పసిఁడికడుపు వేల్పును గొడుకుల్
గడలి విడిమట్టు పాపల, నడుము [2]గుఱుము సామి కనఁగ నచ్చ తెనుంగుల్. 114

పూర్వకవిప్రయోగసిద్ధపదంబులు.

మూ. సూ.—సిద్ధి ర్లోకా ద్దృశ్యా లోకోఽనన్యాదృశశ్చ నిశ్చయశ్చ. 12.

క. కవులకు దేశ్యము లోక, వ్యవహారమువలనఁ దెలియ నగు నాలోక
వ్యవహారము నిత్యంబును, భువి నిజదేశమున యోగ్యమును నగుఁ గృష్ణా. 115

తే. అవనియందు లోకవ్యవహార మనఁగ, నాప్తదేశంబులను బెద్ద లైనవార
లాడుభాషావిశేషవాక్యములలోన, [3]వాడుకకు వచ్చునవి ఘర్ఘ వార్ధిశయన. 116

వ. అవి యెయ్యవి యనిన. 117

[5]దిరాక్షి చెవులు తొమ్మిదిలెక్క లన రాదు ముద్దియకనులు తమ్ము లన రాదు
మూ. నాణిబుగ్గలు ముకురంబు లన రాదు చెలిపండ్లు మల్లెమొగ్గ లన రాదు
తే. దైత్యదమన స్తండ్లు బంగరుకుండ లన రాదు సతిబొడ్డు సుడిరి మెచ్చ దన రాదు
దేశ్య మన గ్రొడి సైకతం బన రాదు హరిమధ్యకౌ ల్లిగు ళ్లనఁగ రాదు
విధము లందుఁ బలు కన్నదోయి
నాంధ్రములె యెంచఁలు నిక్కఁజన్న
ఁదు చొక్కంపుటడుగు
చేకొనఁగ వలయు. 118

మూ. సూ.—ప్రకృతిద్వ ఘనందు
తే. [4]ఎఱలుసిద్ధాక్షరములలో వర్ణస సారెఁ
సంస్కృతప్రాకృతాఖ్యభాషాద్వవులు
తత్సృతుల. 119

మూ. సూ. తుల్యా తు సమా. [1]ము:—

క. తెనుఁగువిభక్తులకడపలఁ, దనరారఁగ [6]చెలఁగి మీఁగాళ్లె వెఁ జిందులాడ.
గనుపట్టుఁ దత్సమములన, వనజాక్షుఁడ

:గులు నృహరీ (వా); మిదెల్లమిగా వింకఁ

1. క్షితిని (అచ్చు); క్షమను (పె.కురు (పె). 3 వాడికకు (ప. వా. పె). దిగుడు (పె.వా). 4 వరస. 5 దోఁపు (పూరవైన (పె). 6 చెలికి (ప. వా. పె).

గ్రామ్యపదలక్షణము.

మూ. సూ.—సంస్కారార్థో నియమో నియమాద్గ్రామ్యం హి యత్త్వపభ్రంశః. 13

తే. ఉక్తలక్షణవంతమై యుండునట్టి,[1] కావ్యముల నెఱుఁగవలయు సంస్కారమనుచు
హీనలక్షణకావ్యంబు నెఱుఁగవలయు, గ్రామ్యమనుచు నపభ్రంశకంబు ననుచు.

క. లక్షణవిరహితకావ్యము, పక్షిగమన గ్రామ్యమనఁగఁబడు నది పెద్దల్
వీక్షింపరు లక్షణయుత, మీక్షితి నగ్రామ్యమని గ్రహింతురు ప్రీతిన్. 121

తే. క్షితి నపభ్రంశపదములు కృతులయందుఁ, గమలలోచన చెప్ప నర్హములు గావు
గాన నాంధ్రకవీంద్రులు వానిఁ దెలియ, వలయు నిశాస్త్రమునఁ దమతలఁపు నిలిపి.

తే. చులుకఁగా గ్రామ్యజనములు వలుకునట్టి, తెనుఁగుమాటలు గ్రామ్యంబులనఁగఁ బడియె
వర్ణలోపంబు నొంది కావ్యములఁ జొరవు, పరులఁ దెగడెడుచో నొప్పుఁ బాలదొంగ.

తే. అక్షరవిలోపమై యుండునట్టిపలుకు, గ్రామ్యమన నొప్పు నదె యపభ్రంశకంబు
ననఁగఁబడు ధాత్రి నాకడ కౌడ యనుచు, నడుమ నున్నకకారంబు నుడువకున్న.

క. వస్తాఁడా హరి సొమ్ములు, దెస్తాఁడా గొల్ల [2]డంట దిట్టక కరుణన్
జూస్తాఁడా కౌఁగిలి నేఁ, డిస్తాఁడా చెప్పు మన్న నివి గ్రామ్యోక్తుల్. 125

అగ్రామ్యపదలక్షణము.

మూ. సూ.—విరళాః పేచోషాదికశబ్దాః [3]ప్రవ్యాహారస్తు శబ్దజ్ఞాః,
ఇహ తు ప్రవ్యాహార్యం సత్కేతితసుప్రసిద్ధమేవ పదమ్. 14

సీ. ధరణిపైఁ బుట్టి మధ్యమపురుషంబున బహువచనంబునఁ బరఁగుచుండు
నట్టిపేచోషశబ్దాదులు కడు నప్రసిద్ధంబు లగు నైన శేషశయన
వేదంబునందు వావిరిఁ బ్రయోగంబులు [4]గలవు నవార్తికంబులును "నోఽధ
నాస్త్యప్రయుక్త"యటంచు మహాభాష్యమునఁ బతంజలి యుక్తములెయటంచుఁ

---

1 ఈ పాదమున రెండవగణము అయిదుమాత్రలుగల నలలము. వ్రాతప్రతులందును అచ్చుపుస్తకములందును ఈపాద మిట్లే ఉన్నది. 2 దండు (ప); దంట (వా. పె). 3 ప్రత్యాహారస్తు... ప్రత్యాహార్యం (ప). 4 గలవు గావున వార్తికంబునొద్ద "నాస్త్యప్రయుక్త" (ప); గలవు నవార్తికంబులును "నోఽధ్వనస్తు ప్రయుక్త" (వా).

తే. బలుకుటను సంస్కృతమున శబ్దజాలప్ర, సిద్ధశబ్దంబులను గూర్చి చెప్పుచుందు
రాంధ్రమున సుప్రసిద్ధంబులైనపూర్వ, కవిసమయసిద్ధపదములుగాని చొరవు. 126

వ. పేచయన్నందుకు ధాతువు 'డుపచష్పాకే' యనునది. 'ఊష' యన్నందుకు ధాతువు 'వస నివాసే' యనునది. 127

ఆ. గ్రామ్యమైన నాంధ్రకవులు సంకేతిత, సుప్రసిద్ధ మనుచు సూత్రమునను
గలిమి బూర్వసుకవికావ్యోక్తములు ప్రసిద్ధంబులైనఁ గూర్పఁదలఁతు [1]రెపుడు.

వ. అది యెట్లనినఁ గనియె ననవలసినభూతార్థక్రియాపదైకవచనంబునందు వర్ణలోపము చేసికనెనఁటయని గ్రామ్యపదముగా వాగనుశాసనులు ప్రయోగించినారు గనుక నది సాధనము చేసికొని యాంధ్రకవితాపితామహుఁడు కొనియె ననుటకుఁ గొనెనని చెప్పె నవి యెవ్వి యనిన. 129

ఆదిపర్వమునందు:—

క. వనకన్యక యఁట నే నఁట, వన న గాంధర్వమున వివాహం బఁట నం
దనుఁ గనె నఁట మఱచితి నఁట, వినఁ గూడునె యిట్టిభంగి విపరీతోక్తుల్. 130

విష్ణుచిత్తీయమునందు:—

ఉ. పూని ముకుందునాజ్ఞఁ గను బొమ్మనె [3]కాంచి యజాండభాండముల్
వానను మీఁదఁ బోవ [4]నడుమం గొనెఁ ద న్నన నగ్రనిశ్చల
త్వానచలత్వనిష్ఠలె సమస్తజగంబులజాడ్యచేతనల్
గా నుతి కెక్కు సైన్యపతికాంచనవేత్రము నాశ్రయించెదన్. 131

కందగీతిగర్భచంపకమాల.

చ. నరహరి కేశవా వనజనాభ రమాధవ వంశహస్త బం
ధురసుగుణాకరా దురితదూర జనార్దన దోర్బలాఢ్య గీ
ర్వరగిరిశస్తుతా మురహరా సురపూజితముఖ్యపాద సుం
దర పురుషాగ్రణీ భుజగతల్ప శచీపతిపుత్రరక్షణా. 132

గర్భకందము.

క. హరి కేశవా వనజనాభ రమాధవ వంశహస్త బంధురసుగుణా
గిరిశస్తుతా మురహరా, సురపూజితముఖ్యపాద సుందరపురుషా. 133

---

1. రెదను (వా); రెలమి (పె). 2 ఈ పద్యము పినవీరభద్రుని శృంగారశాకుంతలమునందుఁ గనఁబడును గాని ఆదిపర్వమునందుఁ గనఁబడదు. (చూ. పు. 95 శృం. శా.) 3 దాల్చి (పె). 4 నడవం (ప. వా. పె).

గర్భగీతము.

తే. వనజనాభ రమాధవ వంశహస్త, దురితదూర జనార్దన దోర్బలాఢ్య
మురహరా సురపూజితముఖ్యపాద, భుజగతల్ప శచీపతిపుత్రరక్ష. 134

ఆశ్వాసాంత గద్యము.

ఇది శ్రీమదాపస్తంబసూత్ర, భారద్వాజసగోత్ర, కామెపల్లిపురమందిర, నందనందనచరణారవిందవందనాభిలాషమనీషాప్రభావ, వెంగనార్యతనూభవ, విద్యావిశేషసురాచార్య, కాకునూర్యప్పకవివర్యవిరచితం బైనయాంధ్రశబ్దచింతామణి యనువ్యాకరణశాస్త్రంబునందు గోవింద, కౌస్తుభ, వైజయంతీ, శ్రీవత్స, మురళీ, పంచాయుధ, పీతాంబర, బర్హి, బర్హా, లక్ష్మీ, క్షమా, నంత, గరుడ, విష్వక్సేన, మారుతి, పరమభాగవత, విధాతృ, శారదా, శివ, భవానీ, గణేశ, గుహ, లోకపాల, గ్రహ, పురాతన వర్తమాన భావికవిగురునమస్కారంబును, స్వప్నప్రకారంబును, భగవద్వాక్యంబును, గ్రంథప్రభావంబును, గర్తృవంశావతారంబును, గవివిచారంబును, షష్ఠ్యంతములును, మూలసూత్రంబులును, పూర్వగ్రంథనామ సంగ్రహంబును, ప్రబంధమహిమయుఁ, గావ్యభేదంబులును, శబ్దార్థలక్షణాలంకారదోషంబులును, వాక్యలక్షణంబును, రసవివేకంబును, పంచవిధభావంబులును, శృంగారరసస్వరూపంబును, అష్టరసప్రపంచంబును, నాయకనిర్ణయంబును, సుకవిమాహాత్మ్యంబును, తల్లక్షణంబును, సప్తవిధకవులును, కుకవినిరసనంబును, గవితాప్రశంసయు, దేశభాషావిశేషంబులను, భాషాష్టకోత్పత్తివివరణంబులును, ప్రకృతివికృతిభేదంబులును, దద్భవంబులును, ఆంధ్రభాషాభేదచతుష్టయంబును, బూర్వకవిసమయసిద్ధపదంబులును, గ్రామ్యాగ్రామ్యంబులును గలభాషాపరిచ్ఛేదం బను ప్రథమాశ్వాసము. 135

ద్వితీయాశ్వాసము.

మహితకొండవీటీ
నామకరమ్యగిరిదుర్గనగరాభిమత
శ్రీమకరవాహనహరి
ద్భూమిస్థితకామెపల్లిపురవరశరణా. 1

క. అవధారు శబ్దశాసనుఁ, డవనిఁ గలియుగమున కాది నారాజమహేం
ద్రవరంబునఁ జెప్పినయాంధ్రవచోవ్యాకరణసూత్రతతిఁ దెనుఁగింతున్. 2

క. శిష్టార్యావింశతి విస్పష్టముగా నక్షరప్రపంచము లోకో
త్కృష్టుఁడు నన్నయ సుకవుల, కిష్టాపత్తిగ వచించె నెంతయుఁ బ్రీతిన్. 3

వర్ణపరిచ్ఛేదమూలసూత్రంబులు ఆర్యావృత్తశ్లోకంబులు.

ప్రాణా స్సమానతో౽చో బిందు రనుస్వార ఏ జతో వక్రః,
వక్రతమ ఐజ్ఝల స్స్యు స్సమానతః ప్రాణినో ద్రుతాఖ్యో నః. 1
కచటతపాః పరుషాఖ్యా గజడదబా స్తు సరళాః స్థిరా ఇతరే,
ఏతా స్సంజ్ఞా స్సర్వా జ్ఞాత్వా పశ్చా త్ప్రవర్తయే దత్ర. 2
బాలేందుపరిధిశృంగావర్తకుశగ్రంథిదాత్రపరశుసమాః,
ఆద్యా ఇభకరతుల్యా స్తద్దీర్ఘా శ్శూ్యాలసన్నిభా వర్ణాః. 3
సిద్ధ స్సాధ్య శ్చానుస్వారః పూర్ణార్ధభేదతో ద్వివిధః,
హ్రస్వా త్పూర్ణోపి భవే ద్దీర్ఘా చ్ఛే త్ఖండ ఏవ స జ్ఞేయః. 4
దరశార్ఙ్గపిప్పలదళాంకుశపన్నగసన్నిభాః క్రమా త్పరుషాః,
స్తంభవిరేఖాధిక్యై స్త ఏవ వర్గద్వితీయవర్ణాద్యాః. 5

[1]కీరతరిహా స్తిమ స్తకళు క్తితులాసన కిశర్ధిసీరసమాః,
అంత స్థా శ్చోష్మాణో దంత్యౌ చజౌ గురురలౌ చ బిందుయుతౌ. 6
ఆద్యాయాః పఞ్చాశ ద్వర్ణాః ప్రకృతే స్తు తే దశోనా స్స్యుః,
స ప్తత్రింశ దిహా న్యే చానుప్రవిశంతి శబ్దయోగవశాత్. 7
ద్వివిధా దిదు దేవో తో చో వక్రశిఖా వపుస్వాగా,
కగచజయుగటడణతదన పబమయుగలయుగవసహా శ్చ హాలః. 8
వికృతిపదాదా ప్రథమా స్తస్థ త్వీ నానునాసికా న స్తః,
అయిగవుగా దేశౌ స్తః క్రమేణ పద్వైత్ర వక్రతకురౌ ర్వా. 9
వా స్యా త్కచ్చి ద్వకారో నానః స్యాద్యవర్గసంశస్య,
అ ద్ద స్తస్తాలవ్య శ్చ ర్వక్రః సాతి న్విథ స్వవర్ణ శ్చ. 10
లఘురో లఘువ శ్చేతి ద్వేధా స్తస్థా ద్విద న్తి శాస్త్రారః,
అన్యే న్త్యవ్యాకరణస్పష్టా ర స్తన్నత్ర గృహ్యతే ద్వివిధః. 11
అద్యః క్రియాసు [2]భూతాద్యర్థపదాద్యోతితం వినా సర్వః,
యఃశ్రుతి మార్యా లఘుపాఠం ప్రవన ప్రాణాశః పరం ప్రాణమ్. 12
క్వచి దపి న స్త ఉదోతౌ దంతో వ్యక్ష వస్య వికృతిశబ్దాదా,
నా స్యేషాం వైధర్మ్యం లఘ్వలఘూనాం గయో స్తు నిత్యం స్యాత్.
శుభవర్ణా శ్శుభశబ్దా యే చ శుభగణా స్త ఏవ కావ్యాదా,
గ్రాహ్యాః పురా ప్రరసగిరిరుద్రేష్వ కటహామాత్రుకానింద్యాః. 14
*ఆద్యో వళి ర్ద్వితీయో వర్ణః ప్రాసో క్ర పాదపాదేషు,
స్వస్వచరణేషు పూర్వః ప్రాస స్పర్శేషు చైక ఏవ స్యాత్. 15
వృత్తం జాతి శ్చేతి ద్వివిధం పద్యం గణై ర్నిసర్గాఖ్యైః,
సంబద్ధం వృత్తం స్యా దుపగణమాత్రాభి రన్వితా జాతిః. 16
శాస్త్రార ఏకమాత్రాం లఘో ర్ద్విమాత్రే గురో రితి వద న్తి,
గౌ లౌ గగలలసంజ్ఞౌ గ్లో హాగణో లఘుగురూ లగో వగణః. 17
గత్రితయం లత్రితయం మనసంజ్ఞా నాద్యమధ్యమాంత్యార్ణాః,
గురవ శ్చే ద్భజసగణా లఘురో యదిగుబరతసంజ్ఞికాః క్రమశః. 18

---

1 కీరనాహా స్తి (ప. వా.). 2 భూతార్థద్యోతిన మాద్యగం వినా.

* 15. 20 శ్లోకముల వివరణము తృతీయాశ్వాసములో ఉన్నది.

మిత్రౌ నగలా విన్ద్రా నలనగసలభరతా శ్చన్ద్రా మ లఘుః,
రలరగతలతగనవసహా భలభగసలలనలలనగగసవసహాః. 19

దీర్ఘ స్సంయుక్తాద్యః ప్లుతాన్తానుస్వారపూర్వవర్ణ శ్చ,
ఏతే గురవ శ్శేషా స్సర్వే లఘ్వక్షరా ఇతి జ్ఞేయాః. 20

ఇతి శ్రీసకలభాషావాగనుశాసన వన్నయభట్టవిరచితాన్ధ్రశబ్ద
చిన్తామణౌ వర్ణపరిచ్ఛేదో ద్వితీయః.

వ. ఈశ్లోకంబు లిరువదియును నలువదిరెండు సూత్రంబు లయ్యె నవి యెల్ల నిందు వివరించెద.

తే. కాంచనాంబర కవితాప్రపంచ మెల్ల, వర్ణరూపంబు గాన నావర్ణములకుఁ
గలుగుభేదంబు లెఱుఁగక కవిత పలుక, వలను గామి వచించెద వానినెల్ల.

వర్ణసంజ్ఞలు.

క. మాతృకలు వర్ణములు మఱి, భూతలమున వర్ణములు లిపులు వ్రాలు ననఁగా
దైతేయవిభంజన వి,ఖ్యాతము లగు నక్షరాహ్వయము లివి యెసఁగా.

సీ. ఆదులు పదియాఱు నచ్చులు స్వరములు ముప్పదిమూఁడు కా మొదలు గాఁగ
నవనిపై హల్లులు వ్యంజనమ్ములు నయ్యె నీవ్యంజనములలో నిరువదేను
స్పర్శము ల్మొదలియక్షరములు పయినాల్గు నంతస్థములు యకారాదికములు
పిదప శవర్ణంబు మొదలుగా నూష్మంబు లయ్యె నాస్పర్శంబు లైదునైదు
తే. వర్గములు గూడ నొక్కొక్క వర్గ మగును, వర్గవర్గంబుతుద లేనువర్ణములును
ధరణి ననునాసికము లనఁ బరఁగుచుండు, జమ్మికడఁ గామెపలి నున్నచక్రపాణి.

సీ. అత్వంబ కారంబు ననఁ దలకట్టు నిక్కము దానిదీర్ఘ మాకార మయ్యె
నిత్వం బికారంబు నిది పిల్లగుడుసు పే రీకార మన గుడి నెసఁగుదీర్ఘ
మమరు నుత్వము నుకారము ననఁ గుఱుచకొమ్మూకార మన దీర్ఘయుక్తశృంగ
మొనరు వత్రువ ఋత్వమును ఋకారము నన దీనిఁ జూపిన ఋత్వదీర్ఘ మనఁగ
తే. నేత్వ మేకార మైకార మైత్వ మయ్యె, నోత్వ మోకార మౌకార మౌత్వ మయ్యె
వసుధఁ బ్రత్యేకలిపు లైనవ్యంజనముల, పైనిఁ గూడిన నిమ్మాడ్కిఁ బలుకఁబడును.

తే. అత్తు నాత్తును మఱి యిత్తు నీత్తు నుత్తు, నూత్తు నేత్తును వెస నైత్తు నోత్తు నౌత్తు
వసుధలో నివి పదియు నస్వరము లయ్యె, నుంగలఁ బ్రయోగములఁ దెలియంగవలయు.

క. నిడుదలు నెఱయక్కరములు, పొడవులు చాఁపులును దీర్ఘములు నన నొక్కొ
వడివ్రాలు కుఱుచ లలరును, గిడుసులు గుజ్జులుఁ ననంగ క్షితి హ్రస్వలిపుల్. 10

క. సున్న యన బొట్టనంగా, నెన్న ననుస్వారసంజ్ఞ లిలవలపల రెం
డున్నవి విసర్గ మనఁ జనుఁ, బన్నగపతిశయన ధవళపంకజనయనా. 11

ఆ. గజడదబలు మొదలుగా వర్గవర్గంబు, నందు మూఁడు మూఁడు హా యొకండు
యాదిలిపులు నాల్గు నన్యవర్ణయుతంబు, లైనశసలు ఘోష లనఁగఁ దనరు. 12

తే. ఒత్తు జడ్డయు ద్విత్వసంయుక్తములును, మహిని సంయోగవర్ణనామంబు లయ్యెఁ
బైస్వరము లేక కడుఁ దేలఁ బలుకఁబడిన, వ్యంజనంబులు పొల్లు లనం జెలంగు. 13

మూ. సూ.—ప్రాణా స్సమాసతోఽచో బిన్దు రనుస్వార ఏ జథో వక్రః,
వక్రతమ ఐజ్ఝల స్స్యు స్సమాసతః ప్రాణినో ద్రుతాఖ్యో నః.
కచటతపాః పరుషాఖ్యా గజడదబా స్తు సరళా స్థ్సిరా ఇతరే,
ఏతా స్సంజ్ఞా స్సర్వా జ్ఞాత్వా వక్ష్యే త్ప్రివర్తయే దత్ర. 1

సీ. అచ్చులు ప్రాణంబు లని చెప్పఁబడు ననుస్వారంబు బిందుప్రశస్తిఁ గాంచు
నేత్వంబు నోత్వంబు నెసఁగు వక్రము లన వానిమీఁదివి రెండు వక్రతమము
లిలఁ బ్రాణు లనుపేర నేపారు హల్లులు ద్రుత మనంగ నకార మతిశయిల్లు
వర్గాదులను గలవర్ణంబు లైదును బరుషనామంబు లై ప్రణుతి కెక్కుఁ

తే. బంచవర్గతృతీయముల్ పరమపురుష, సరళముల్ శేషహల్లులు స్థిరము లయ్యె
శబ్దశాస్త్రంబు గాన నీసంజ్ఞ లెల్లఁ, దెలిసి యీగ్రంథమునఁ బ్రవర్తించు టొప్పు.

వర్ణోత్పత్తిస్థానంబులు.

క. ఇమ్మహి ద్విస్థానోద్భవ,తమ్ములు వక్రయమవక్రతమయుగ్మవకా
రమ్ములు మఱియేకస్థల,జమ్ము లితరవర్ణములు భుజంగశయానా. 15

సీ. ఉదయించు నత్వంబు మొదలుగా రెండురెండచ్చులు వరుసతో నఱుతఁ దాలు
వుల నోష్ఠముల నవుదల దంతములఁ గంఠతాలువుల గళోష్ఠతలములందు
బొట్టు నాసను గళంబున విసర్గంబును గాదివర్ణము లైదు నైదు గూడి
తగఁ గంఠతాలుమస్తకరదోష్ఠముల నంతస్సము ల్తాలుమస్తకరదముల

తే. నూర్ధ్వదంతాధరంబుల నూష్మలిపులు, క్రమతఁ దాలుశిరోదంతకంఠములను
బలువుఱ్ఱాయి శిరంబున బండిరాకు, స్థానభేదంబు లేదు దంతములఁ జజలు. 16

వ. బలువుఱ్ఱాయి యనఁగా దొడ్డఱకార మనుట. 17

తే. అలఘుఅళిదంత్యచజలక్ష హ్రస్వవక్ర, ములకు నిరుడఁ బ్రత్యేకించి పలుకనియెడఁ
క్రమతఁ దత్తత్ప్రధానవర్ణముల కివ్వి, యవియె వానికి నని తెలియంగ వలయు.

తే. అచ్చు లొకవర్గ మయ్యెఁ గ్స్పర్శాక్షరంబు, లయిదువర్గంబు లయ్యె యాద్యష్టకంబు
దలఁప నొకవర్గ మింకఁ గొంద ఱంతఃస్థంబు,లూష్మములు నొకవర్గ మై యొప్పుచుండు.

శబ్దా[illegible] లేఖనక్రమము.

క. మొదల నకారాద్యచ్చులు, పదియాఱును వానిపిమ్మట బాణాసురరి
ర్మదహర కాదిలిపులు ముప్పదియాఱును బుట్టి వాక్ప్రపంచం బయ్యెన్. 20

మూ. సూ.— [illegible]
[illegible] 2

సీ. విదియచంద్రునిమాడ్కి వెలయు నత్వము దానికుడివంక శృంగంబుకొన గుణింపఁ
బ్రభవించు దక్షిణప్రాణంబు తెల్లను నడిమికి గుడిఁ జుట్టి విడువ నిత్తు
కుడి నావుకొమ్ముకైవడి వ్రాయ నత్వంబు క్రిందను సుడి నిల్ప ఋత్వ మయ్యె
వలపల మీఁదికి మెలి గొన్న ఌస్వర మొదమ నెత్వంబు బొప్పుఁ గొడవలిక్రియ

తే. యామ్యమున గండ్రగొడ్డలియట్లొనర్పఁ, గ్రాలు నొత్వ మిన్నింటిదీర్ఘములు కుడిని
గరికరాకృతిఁ దనరు డాకడవలపల, నమరు నైత్వౌత్వములు త్రిశూలములకరణి.

*ప్రాచీన రూపములు.

-ఇది అకారము, -ఇది ఆకారము, -ఇది ఇకారము, -ఇది ఈకారము, -ఇది ఉకారము, -ఇది ఊకారము, -ఇది ఋకారము, -ఇది ౠకారము, -ఇది ఌకారము, -ఇది ౡకారము, -ఇది ఎకారము, -ఇది ఏకారము, -ఇది ఐకారము, -ఇది ఒకారము, -ఇది ఓకారము, -ఇది ఔకారము, "అనుక్త మన్యవత్" అనున్యాయము చేత నీశబ్దానుశాసనసూత్రమునందుఁ జెప్పిన యనుస్వారమును, విసర్జనీయమును, సకలదేశప్రశస్తమైన నాగరలిపియందు, నెటువలెనో, యటులఁ దెలిసికొనునది. తత్స్వరూపంబులు - ం - అం - ఇది పూర్ణానుస్వారము, ః - అః-ఇది విసర్జనీయము, ఇవి యచ్చులనంబడు.

అనుస్వారనిర్ణయము.

మూ. సూ.—సిద్ధ స్స్యాదర్ధ శ్చానుస్వారః పూర్ణార్ధభేదతో ద్వివిధః,
హ్రస్వా త్పూర్వోఽపి భవే ద్దీర్ఘా చ్చేత్ఖండ ఏష స జ్ఞేయః.

* ఈరూపములు సరియయినవి కావు. పూర్వకాలపువ్రాత ఎట్లుండెనో తెలియఁగోరువారు బర్నెలు వ్రాసిన 'సౌత్ ఇండియన్ పేలియోగ్రఫీ' అనేపుస్తకముగాని ఆంధ్రవిజ్ఞానసర్వస్వముగాని చూడవలెను.

సీ. పొసఁగ దీర్ఘాఖండపూర్ణంబు లనుపదంబులు సంజ్ఞలొ గట్టిబొట్టులకును
హ్రస్వఖండార్ధంబు లనుశబ్దములు మూఁడు నరసున్నలకుఁ బేరు లగుచు నుండు
శబ్దంబుతోడనె జనియించుబిందువు సిద్ధంబు నాఁగఁ బ్రసిద్ధ మగును
బుడమి నకారంబు చెడి యైనయాయనుస్వారంబు సాధ్యసంజ్ఞమున వెలయు
తే. నిక్క మీసిద్ధసాధ్యంబు లొక్కటొకటి, ఖండపూర్ణంబు లన ద్విప్రకార మయ్యె
నవియెక్రమ్మఱ హ్రస్వదీర్ఘాక్షరముల, మీఁద రెండు తెఱంగులై మెఱయుఁగృష్ణ.
ఆ. వెలఁది చెలఁగి నిన్నుఁ దలఁచిన నన సిద్ధ, ఖండబిందు వయ్యెఁ గమలనాభ
పొంక మైనయింతిపొందు సొం పగు నన, సిద్ధపూర్ణబిందు విద్ధచరిత 23
క. భువిఁ గొలిచెదఁ గాళిందీ, ధవు ననుచును వికృతులను ద్రుతంబులు చెడి బిం
దువు లైన వెల్ల సాధ్యో,ద్భవఖండము లయ్యెఁ గా మెపల్లినివేశా. 24
క. కెందమ్ములు చెంగలువలు, ముందర చెంగావిచీర ముంగొం గన నీ
చందము లెల్లను నందిత, బృందారక సాధ్యపూర్ణబిందువు లయ్యెన్. 25

మూ. సూ:— హ్రస్వాత్పూర్ణోఽపి భవే ద్దీర్ఘాచ్చే త్ఖండ ఏవ విజ్ఞేయః.

తే. జగతిపై సిద్ధసాధ్యసంజ్ఞలఁ బొసంగు
ఖండములు హ్రస్వలిపులపై నుండెనేని
వానిఁ బూర్ణంబులను జేయ వచ్చుఁ గృతులఁ
బూర్ణములు ఖండములు సేయఁ బొసఁగ వెందు. 26
క. కొలఁకులకుఁ గొలంకులు నాఁ, దలఁపులకుఁ దలంపు లిట్లు తగ సిద్ధము లై
చెలు వందుఁ జిఱుతసున్నలు, వెలయును బూర్ణంబు లగుచు విషధరతల్పా. 27
క. జలజాక్షుఁ గొలుతు ననుచో, జలజాక్షుం గొలుతు ననుచు సాధ్యార్ధము భూ
తలమున నెరసున్నయు నై, చెలు వగుఁ గా మెపలివాస సిద్ధోల్లాసా. 28
తే. నిడుద లగునక్కరములపై నిలిచినట్టి, యర్ధబిందువు[1]లన్నియు నరసి చూడ
ధరణి సిద్ధంబు లైన సాధ్యంబు లైన, ఖండములె కాని పూర్ణముల్ గావు సుమ్ము.
ఆ. లోఁగ వించు కైన ఈాఁగతనంబున, దోఁచి వలువ లెల్ల దాఁచినావు
గీఁజుబూర కొమ్ము నేఁ జన వలె నన్న, నిడుదమీఁద సున్న నిలుచు సగము. 30
తే. హల్లులను బంచవర్గంబులందు మొదలి, వర్ణములకును మూఁడవవర్ణములకుఁ
దక్క నితరాక్షరములకు దాపలికడ, నాంధ్రపదమధ్యమునఁ బుట్టదయ్యె బొట్టు.

1 లెల్లను.

సీ. కొంకక వీకమై కొమ్మతోఁ జనుదెంచి ముంగల నాఁగినమురు వధించె
మించి చె య్యాఁచక మేదిపసుతుఁ ద్రుంచి సెంజిలి రోఁజుకన్నియలఁ గొనియె
మింటితోఁటను గలమేటివృక్షము దెచ్చి మెండుగా వేఁడిన మెలఁత కిచ్చె
వింతసేఁతల గోపకాంతల నలపించి [1]పొంది దూఁది బహువిధంబుల రమించె
తే. కంపుతూఁపులు గలవన్నెకానిఁ గాంచెఁ, గంబమునఁ బుట్టెఁ దాఁ బేటికరణినొప్పె
నౌర హరి యనఁ బూర్ణంబు లర్ధములును, బరుషసరళాదులను గనుపట్టు నిట్లు. 32
తే. సగముజాబిల్లివలె వ్రాయ సగమసున్న, నిండుజాబిల్లివలె వ్రాయ నిండుసున్న
యయ్యెనీభేదము లెఱింగి యాంధ్రకృతుల, వ్రాయఁదగుబిందువులుపొండవేయపత్ష.
వ. ఁ ఇది యర్ధబిందువు, ం ఇది పూర్ణబిందువు. ఇంకను అచ్చులన్ని వరుసకు వ్రాయు
చున్నాము.

మూ. సూ:-దరశార్ఙ్గపిప్పలదళాంకుశపన్నగసన్నిభాః క్రమాత్పరుషాః,
స్తంభ విరేఖాధిక్యైస్త ఏవ వర్గద్వితీయవర్ణాద్యాః. 5
సీ. శంఖశార్ఙ్గద్విపాశనదళాంకుశపన్నగాకృతులను మీఁద నడ్డరేఖ
వలపల నొక్కటి నిలుపంగఁ బరుషంబు లైమను వరుసఁ జెన్నారుచుండుఁ
గ్రిందఁ గంబముపోల్కి గీఁటొక్కటిడిన నాద్యములు రెండవలిపు లై పొసంగుఁ
బైనున్నగీఁటు లిబ్బడి సేయఁ బ్రథమాక్షరంబులు సరళవర్ణంబు లగును
తే. గంబమొక్కటి రేఖాయుగంబుక్రింద, వ్రాసినఁ దృతీయమును జతుర్థంబు నగును
నిలువుగీఁటులు రెండునుం గలసి తమ్ముఁ, గదియ దొల్లింటి వనునాసికంబు లగును.

హల్లులకు రూపంబులు.

క - ఇది క్ కారము, ఖ - ఇది, ఖ్ కారము, గ - ఇది గ్ కారము, ఘ - ఇది ఘ్ కారము, ఙ - ఇది ఙ్ కారము, చ - ఇది చ్ కారము, ౘ - ఇది ౘ్ కారము, ఛ - ఇది ఛ్ కారము, జ - ఇది జ్ కారము, ౙ - ఇది ౙ్ కారము, ఝ - ఇది ఝ్ కారము, ఞ - ఇది ఞ్ కారము, ట - ఇది ట్ కారము, ఠ - ఇది ఠ్ కారము, డ - ఇది డ్ కారము, ఢ - ఇది ఢ్ కారము, ణ - ఇది ణ్ కారము, త - ఇది త్ కారము, థ - ఇది థ్ కారము, ద - ఇది ద్ కారము, ధ - ఇది ధ్ కారము, న - ఇది న్ కారము, ప - ఇది ప్ కారము, ఫ - ఇది ఫ్ కారము, బ - ఇది బ్ కారము, భ - ఇది భ్ కారము, మ - ఇది మ్ కారము. ఇవి స్పర్శము లనంబడును.

1 పొందూఁచి (ప).

మూ. సూ:— కీర[1]తరిహ స్తిమ స్తకశు క్తి తలాసనవితర్ది సీరసమాః,
అంతస్థా శ్చోష్మాణో దంత్యచజౌ గురురలౌ చ బిందుయుతౌ.6

'తరి' అనఁగా నావకు పేరు.

తే. శుకతరిమతంగభవకుంభశు క్తిసన్ని,భంబు లంతస్థములు తులాభద్రపీఠ
వేదికాహలనిభములు శాదిలిపులు, దంత్యచజగురురలలకుఁ దనరు బొట్లు. 35

య్ - ఇది య్ కారము, ర - ఇది ర్ కారము, ఱ - ఇది ఱ్ కారము, ఌ - ఇది ల్ కారము, వ్ - ఇది వ్ కారము. ఇవి యంతస్థము లనంబడు.

శ్ - ఇది శ్ వర్ణము, ష్ - ఇది ష్ కారము, స్ - ఇది స్ కారము, హ్ - ఇది హ్ కారము, ళ్ - ఇది ళ్ కారము. ఇవి యూష్మము లనంబడు.

క. పొల్లు లయి తాము వుట్టియు, హల్లులు ప్రాణములతోడ నంబుధితనయా
వల్లభ కూడి కదా తల, ముల్లు గుడులు శృంగములును మొదలుగఁ దాల్చున్. 36

వ. అది యెట్లనిన. 37

క్ కారముతోడ నచ్చులుగూర్చి గుణించెడివిధము.

క్ - ఇది క్. క్ కారమునకు తలకట్టు ఇచ్చిన క. తలకట్టున దీర్ఘమిచ్చిన కా. క్ కారమునకు గుడిఇచ్చిన కి. గుడిలో దీర్ఘమిచ్చిన కీ. క్ కారమునకు కొమ్మునిచ్చిన కు. కొమ్మున దీర్ఘ మిచ్చిన కూ. క్ కారమునకు వట్రువసుడియిచ్చిన కృ. వట్రువసుడిని దీర్ఘమిచ్చిన కౄ. క్ కారమునకు ౠత్వ మిచ్చిన కౢ. ౠత్వమునకు దీర్ఘ మిచ్చినకౣ. క్ కారమునకు ఎత్వమిచ్చిన కె. ఎత్వమునకుదీర్ఘ మిచ్చిన కే. క్ కారమునకు ఒత్వమిచ్చిన కొ. ఒత్వమునకు దీర్ఘ మిచ్చిన కో. క్ కారమునకు ఐత్వమిచ్చిన కై. క్ కారమునకు ఔత్వమిచ్చిన కౌ. క్ కారమునకుఅరసున్న పెట్టిన కఁ. నెరసున్న పెట్టిన కం. క్ కారమునకు విసర్గములుపెట్టిన కః. ఇటువలెనే హల్లుల కెల్లను వ్రాయవలయునని తెలిసి కొనునది. 38

ఇది స్వరగుణితము.

తే. ఎన్నిహల్లులు జడ్డ లై యున్న నేమి, పొల్లులకు మీఁద నుండెడుహల్లు లెల్లఁ
గడపటను వ్రాయఁద్విత్వ మెక్కుటిరెు తాల్చు,దానితలకట్టుమొద లై నవాని నెల్ల.

1 నౌ.

వ. ప్రద్యుమ్నుఁడు — ... ఇటువలెఁ గ్రిందను వ్రాసినయొత్తులకే తలకట్లు మొదలైనవి వ్రాయునది. ఈ లిపియందు రేఫమునకు నొత్తులు వ్రాయునదిగాని వలపలగిలక లేదు. అది యె ట్లనిన. 40

తే. మొదల రేఫాక్షరంబు నాపిదప దాని
జడ్డయును గూర్చి యొకటిగాఁ జదువుకొనుచు
ముందు జడ్డయు వెస రేఫమునకు బదులు
గిలుక [1]లిఖియించియు వచింతు రిలఁ గుమతులు. 41

వ. స్వర్గ మనుటకు— ... యిటుల వ్రాయునది. 42

క. పద్యాదిప్రాణంబుల, నాద్యంతాంతస్థములుగ నజ్ఝులు కృతులం
జైద్యహర వ్రాయుదురు తము, విద్యాధికు లెల్లఁ జూచి వికవిక నవ్వన్. 43

క. ఇరు లీఁగ లుఱుత లూ ళ్ళ,వ్వరు నేమిటి క్రొక్కఁ డోపు వానికి ననుచీ
కరణిపదంబుల మొదలివి, స్వరము లనుచుఁ దెలిసి వ్రాయఁ జనుఁ బద్యాదిన్. 44

క. బలుబొట్టుల పైవర్ణం, బుల క్రిందట నవియె మరల మూఢమతులు జ
డ్డలు చేసి వ్రాయుచుందురు, విలిఖింపరు వాని నెందు ద్విత్వము లార్యుల్. 45

ఆ. హల్లుమీఁద నున్నహల్లు దానికి ద్విత్వ,మొందుఁ గాని వేఱె యొకటి గాదు
సంధివేళ నది విచారించి వ్రాయుచోఁ, బాప రెందు దాని ప్రాజ్ఞు లెల్ల. 46

పంచాశద్వర్ణనిర్ణయము.

మూ. సూః-ఆద్యాస్త్రయాః పంచాశద్వర్ణాః ప్రకృతే స్తుతే దశోనాస్సుస్తిః,
సప్తత్రింశదిహాన్యే చానుప్రవిశంతి శబ్దయోగవశాత్. 7

తే. అయిదుపదు లగు సురభాష కక్షరమ్ము
లందుఁ బది ప్రాకృతమునకు నడఁగిపోవు
[2]దొలఁగి చనుఁ బదియును మూఁడు దెలుఁగుబాస
కెసఁగుఁ దత్సమపదముల నేఁబదియును. 47

వరరుచివచనము.

శ్లో. ద్విధాక ఏచో నుస్వారో విసర్గ ష్షోడశ స్వరాః,
స్పర్శా అంతస్థోష్మాణ శ్చతుస్త్రింశ ద్ధల స్మృతాః.

1 విభజించియు లిఖింతు రిలఁ గుమతులు. 2 దొలఁగిచనునవి పదమూఁడు.

టీ. ద్విధా=రెండువిధములైన, అకః=అక్ప్రత్యాహారము, అక్కు అనఁగా—అ ఇ ఉ ఋ ఌ, అనెడి ఈ యయిదక్షరములకుఁ బేరు. అది యె ట్లనఁగా.

పాణినీయసూత్రములు:—

హ లన్త్యమ్.

వృ. ఉపదేశే న్త్యం హ లి త్స్యాత్.

టీ. ఉపదేశే=సూత్రమునందు, అంత్యం=తుదదిఅయినటువంటి, హల్=వ్యంజనాక్షరము (తుదపొల్లు), ఇత్=ఇత్తనుసంజ్ఞ గలది, స్యాత్=అగును—ఇందుచేత నిత్తనఁగ సూత్రముకొన నున్న పొల్లు అనుట.

ఆది రం త్యేన స హేతా.

వృ. అంత్యేన ఇతా సహితః ఆదిః మధ్యగానాం స్వస్య చ సంజ్ఞా స్యాత్.

టీ. అంత్యేన=కడపటనున్న, ఇతా=ఇత్తుతోడ, సహితః=కూడుకొన్న, ఆదిః=మొదటిఅక్షరము, మధ్యగానాం=నడుమనుండెడు నక్షరములకును, స్వస్యచ=తనకును, సంజ్ఞా స్యాత్= పే రగును. కడపట నున్న యిత్తుతో కూడుకొన్నటువంటి మొదటి అక్షరమునడుమనుండెడునక్షరములకును దనకును పేరగును. ఇటున్నందుచేత తుద నున్న క కారమునకు పొల్లు పనిలే దాయెను గనుక.

సూ:—తస్య లోపః.

వృ. తస్యేతో లోప స్స్యాత్.

టీ. దానికొన నున్న ఇత్తునకు లోప మవును. ఇందున్న కవర్ణము పొల్లు లోపముకాఁగాను జిక్కిన యయిదక్షరములును హ్రస్వములుగాను దీర్ఘములుగాను నుచ్చరించిన అ, ఆ, ఇ, ఈ, ఉ, ఊ, ఋ, ౠ, ఌ, ౡ అని పదిఆయెను. ఏచః=ఏ, ఓ, ఐ, ఔ, చ్ అను ఏచ్ప్రత్యాహారమునందు మూనుపటివలె కొన నున్న చకారము పొల్లుగనుక మిగిలినవి నాలు గాయెను.

సూ:—"ఏచ్ హ్రస్వో నాస్తి"

అను సూత్రముచేత ఈరేచ్చునకు హ్రస్వము లేదు గనుక ఏ, ఓకారములు గీర్వాణభాషయందు కుఱుచలులేవు. అనుస్వారః=పూర్ణబిందు వొకటి (సంస్కృతమునందు పూర్ణమేకాని ఖండము లేదు.) విసర్గః=విసర్జనీయ మొకటి ఇవన్నియు కూడంగాను, స్వరాః=అచ్చులు, షోడశ=పదియాఱు, స్పర్శాః=స్పర్శములు ఇరువదియైదు, అంతస్థళోష్మాణః=అంతస్థములు నాలుగును దొడ్డశకారమును, ఊష్మములు నాలుగును, హలః=వ్యంజనములు, చతుస్త్రింశత్=ముప్పదినాలుగు, అచ్చులు పదునాఱు, హల్లులు ముప్పదినాలుగు, ఉభయములు గూడ నేఁబది వర్ణము లాయెను.

తే. అచ్చు లొకపదియాఱను వ్యంజనములు
పాండుపుత్త్ర సహాయ ముప్పదియుఁ మూఁడు
దొడ్డళా యందులోపలఁ దొరల నయ్యె
నమరభాషకు నేఁబది యక్షరములు. 49

సీ. ఏకసీళము దేవహేళనంబు నటంచు యాజుషామ్నాయంబునందు లేదొ
కాళనాళవ్యాళగోళహింతాళంబు లనుచు సంస్కృతభాషయందు లేదొ
గయ్యాళి త్రుళ్లు నంగళ్లు వజ్రపుతళ్కు తాళియటంచు నాంధ్రమున లేదొ
పాళం బెఱుంగనికూళ విరాళి పిసాళించు ననుచు దేశ్యమున లేదొ
తే. యాగమజ్ఞులు దొడ్డబీజాక్షరంబు, లంచు లేకున్కి సన్నంబు నదియుఁ గూడ
నొకటిగాఁ జేసి బీజోపయోగి గాన, ళాను జేకొని రది శబ్దసరణి గాదు. 50

వ. ఆగమజ్ఞులు పంచాశద్వర్ణంబులలో నున్నక్షకారమును గూడుకొన్నందునకు మహావిద్యలోనిశ్లోకంబులు. 51

శ్లో. మూలాధారం గుదస్థానం స్వాధిష్ఠానం తు మేహనం,
నాభి స్తు మణిపూరాఖ్యం హృదయాబ్జ మనాహతం,
తాలుమూలం విశుద్ధాఖ్య మాజ్ఞాఖ్యం నిటలాంబుజం,
సహస్రారం బ్రహ్మరంధ్ర మిత్యాగమవిదో విదుః.

శా. ఆధార స్తు చతుర్దళో రుణరుచి ర్వాసాంతవర్ణాశ్రయః
స్వాధిష్ఠాన మనేకవైద్యుతనిభం బాలాంతషట్పత్త్రకం,
రత్నాభం మణిపూరకం దశదళం డాద్యం ఫకారాంతకం
పత్త్రై ర్ద్వాదశభి స్త్వనాహతపురీ హైమీ కఠాంతాన్వితా.

శా. ద్వ్యశ్రష్టారం స్వరషోడశై శ్చ సహితం జ్యోతిర్విశుద్ధాంబుజం
హం క్షేత్యక్షరపద్మపత్త్రయుగళం రత్నోపమాజ్ఞాపురీ,
తస్మా దూర్ధ్వ మధోముఖం వికసితం పద్మం సహస్రచ్ఛదం
నిత్యానందమయీ సదాశివపురీ శక్త్యై ? నమ శ్శాశ్వతం.

తే. కావు షా జడ్డ లైన క్షకార మగుట, దలఁప కేఁబదిలిపులలోఁ దానిఁగూర్చి
తొలుత భిన్నాక్షరం బైనదొడ్డళాను, విడిచిపెట్టె ననంతుండు వెఱ్ఱి గాఁడె. 52

వ. ఛందమునందు ననంతుఁడు చెప్పినవిధము. 53

క. యరలవ లంతస్థులు నాఁ, బరఁగును శషసహాలు దేఁటపడు నూష్మ లనన్
సొరిది క్షకారము గూడుక, సరి నేఁబది యయ్యె వర్ణసంఖ్య ధరిత్రిన్. 54

క. ఌఌలకు భేదము లే దను, పలుకున ళా వొలఁగి యైనపను లగు వర్ణం
బులు సంస్కృతభాషకు మఱి, తెలుఁగున ఱళ లనఁగ రెం డధిక మగుఁ గృష్ణా. 55

ప్రాకృతోక్తి న్యూనాక్షరపరిగణన హేమచంద్రాచార్యవచనము.

శ్లో. ఋఌవర్ణౌ హ్రస్వదీర్ఘౌ నైజాద్యావనునాసికౌ,
శషౌ చ దశ తే న్యూనాః ప్రాకృతోక్తిషు సర్వదా.

టీ. హ్రస్వదీర్ఘౌ=హ్రస్వమును దీర్ఘమును ఐనట్టియట్టి, ఋఌవర్ణౌ=ఋకార ఌకారములును, అనఁగా ఋ, ౠ, ఌ, ౡ అనునవి ఈరెండును, ఐచ్=ఐ ఔ లును, ఆద్యౌ=మొదటి వైనట్టువంటి రెండును, అనునాసికౌ = అనునాసికములును, అనఁగా మొదటియనునాసికము లైనఙకార ఞకారము లనునవి, శషౌ చ=శవర్ణ షకారములును, తే దశ=ఆపదివర్ణములును, ప్రాకృతోక్తిషు=ప్రాకృతవచనముల యందు, న్యూనాః=తక్కువ. అనఁగా సంస్కృతభాషకు చెప్పిన యేబదింటిలో ఋ, ౠ, ఌ, ౡ, ఐ, ఔ, ఙ, ఞ, శ, ష, అనునీపదివర్ణములు ప్రాకృతభాష కు తక్కువ యగుచున్న వనుట.

తే. సప్తమస్వరముఖచతుష్టయము ద్వాద, శస్వరంబును లోకసంఖ్యాస్వరంబు
నుర్వి నాద్యనునాసికయుగము శషలు, ప్రాకృతంబున నిక్క మీపదియును లేవు.

వ. లోకసంఖ్యాస్వర మనఁగా గణితశాస్త్రోక్తసంఖ్యను జతుర్దశలోకములు గనుక పదునాలవస్వర మనుట. ఔకారమునకు పేరు. 57

ఆంధ్రభాషావర్ణసంఖ్య.

మూ. సూ:—ద్వివిధావిదుదేదోతౌ చోవక్రమచావనుస్వారౌ,
కగచజయుగటడణతదనపబమయురయుగలయుగవసహాశ్చహాలః.

సీ. అచ్చులలో సప్తమాక్షరం బాదిగా వరుస నాల్గును దుదివర్ణ మొకఁడు
స్పర్శాక్షరములందుఁ బంచవర్గములను సమము లై యుండునక్షరములు పది
మొదలివ్యంజనవర్గములను రెంటను దుదిఁ గనుపట్టుననునాసికద్వయంబు
నూష్మవర్ణము లన నొప్పునాల్గిటిలోనఁ బ్రథమద్వితీయాక్షరములు రెండు
తే. నెన్న నీయొండు కడమగా నిరువదియును, జగతి శుద్ధాంధ్రదేశ్యభాషాపదముల
వెదకినను లేవు తత్సమపదములందుఁ, దనరు నిన్నియు నది సంస్కృతంబు గాన.

క. తుదలను వికృతివిభక్తులు, గదియుటచేఁ దెలుఁగులందుఁ గలసెను గాకో
యదువర తత్సమపదములు, మొదలాద్యప్రకృతిశబ్దములు దెలుఁగగునే. 59

సీ. దేవతాభాషను దీర్ఘంబులే కాని కలనైనఁ గుఱుచలు గాక యుండు
హారవిశ్వదివససంఖ్యాచ్చులు దెలుఁగులఁ గడు హ్రస్వములును దీర్ఘములు నగును
సంస్కృతంబునఁ దాలుజననమాత్రమె కాని జగతి నన్యస్థానసంభవంబు
చర్చింప నెఱుఁగనిచజ లాంధ్రమునఁ దాలుజాతంబులును దంతజములు నగును
తే. దలఁప నేకప్రకారమై దైవతోక్తు, లందు భేదంబు లేని రేఫాత్మకంబు
రేఫము అకారమును నన రెండు దెఱఁగు, లగుచు వికృతులఁ దనరు దుగ్ధాబ్ధిశయన.

వ. హారవిశ్వదివససంఖ్యాచ్చు లనఁగాను గణితశాస్త్రోక్త సంజ్ఞను, హార యనఁ బదు నొకొండవయచ్చు ఎకారము, విశ్వ మనఁగాఁ బదుమూఁడవయచ్చు ఒకారము, దివస మనఁగాఁ బదునేనవయచ్చు అఁ అనునది. యీమూఁడచ్చులకును దెలుఁగున హ్రస్వమ్మును దీర్ఘమును గల వనుట. అం అనుదానికి దీర్ఘము గాఁగా ఆం ఆయెను. ఇంతమాత్రమున కచ్చులమొదల నకారంబును ఆకారంబును రెండును ఉన్నవి దానికిం జెప్పరాదా దీనికిఁ జెప్పవలెనా అనఁగా, ఇవి అకారమునకు చెప్పుట గాదు. అనుస్వారము ప్రత్యేక ముచ్చరింప శక్యము కాదు గనుక బాణిన్యాచార్యులవ్యాకరణమునందు అం ఇత్యనుస్వారః అని అకారముతోఁ గూర్చి చెప్పినాఁడు గనుక అం అనఁగాను బిందువునకు సంజ్ఞ. ఆబిందువునకు హ్రస్వదీర్ఘము లెటువలెకలుగు నసఁగా ముంగలిపద్యముచేతను దెలిసికొనునది. 61

ఆ. బిందువునకు రెండు భేదంబు లగు హ్రస్వ, దీర్ఘరూపములను దెలుఁగులందు
హ్రస్వమనఁగ నొప్పు నర్ధబిందువు దీర్ఘ, మనఁగఁ బూర్ణబిందు వయ్యెఁ గృష్ణ. 62

క. తక్కనపదియును దొమ్మిది, యెక్కువలిపు లాఱు నయ్యె నేఁబదిలో నీ
లెక్కను నుప్పదియును నే, డక్కరములు నిలిచె శుద్ధ మగునాంధ్రమునన్. 63

వ. తత్తద్వర్ణభేదాభేదంబు లెఱింగించెద. 64

మూ. సూ:—వికృతిపదాదౌ ప్రథమాంతస్థస్వృతీయాంనునాసికా న స్తః.

క. తెలుఁగున యణకారంబులు, గలుగవు శబ్దాదులను యకారముపగిదిన్
బలుకఁబడునవి స్వరము లగు, ఖలపూర్వామరవినాశ కామెపలీశా. 65

క్రారకొమ్ములు.

సీ. క్రుద్ధ క్రుధ క్రూర శిస్రు శ్రుతి విశ్రుతి శుశ్రూష నిఃస్రుతి స్రు స్రువములు
భ్రూణ భ్రుకుంశ బభ్రు బ్రువాణంబులు భ్రుకుటిత భ్రూలతా ప్రకటితములు

కద్రువ ద్రుపద ద్రుమ ద్రుహిణ ద్రుహి సౌరద్రు విద్రుమ శత్రువులును
ధ్రువమును ద్రుతమును భువిఁ గ్రారకొమ్ము లై తనరారుఁ గాని ఋత్వములు గావు
తే. వట్రువలు లేవు తెనుఁగున వానిపగిదిఁ, బలుకులిప్పు లెల్లఁ గ్రారకొమ్ములు నిజంబు
దనుము నిందాకఁ జైద్యుఁడు ద్రుళ్ళెననఁగ, రోహిణీభర్తచరమాద్రిఁ గ్రుంకెననఁగ.

నృసింహపురాణమునందు :—

సీ. పా. క్రూరకిల్బిషశైలకులిశనిపాతంబు ఘనకలుషోరగగరుడమూర్తి.(ఆ. 2. 35.)
వ. మఱియు. 67
చ. శ్రుతిమతధర్మయోగములు చోద్యపుమూల్యము లప్పురంబునన్
జతురతఁ బుణ్యవస్తువులు సారవిముక్తిపదంబు లమ్మునా
రతులితవిష్ణుశాసనసమాహితు లైనమహాత్ము లంచితో
ద్ధతిఁ గొనువారు భూరివిహితవ్రతపారగు లైనబోధనుల్. (ఆ. 1. 46.) 68

కావ్యాలంకారచూడామణియందు:—

క. భావమె యించుక వదనా, వ్యావళితవికాస మైనహావము శృంగా
రావిర్భావనిదానము, భ్రూవల్లీమందచలనమున నెఱుఁగఁబడున్. (ఆ. 2. 22.)

ప్రభావతీప్రద్యుమ్నమునందు:—

సీ. పా. సురటి చేకొని భద్ర శుశ్రూష గావింప. (ఆ. 2. 15) 70
ఆ. అద్రువ విద్రువ నను క్రియాపదంబులయందుఁ, దగిలి వట్రుసుడులపగిది నుండు
వ్రాలు తేలఁ బల్కుఁ గ్రారకొమ్ములు గాని, వట్రుసుడులు గావు వనజనాభ. 71

ఋత్వాక్షరంబులు.

సీ. ఋష్యమూకాద్రియు ఋష్యశృంగుండును ఋక్షమృగేంద్రుండు ఋక్షపదము
ఋతము ఋత్విక్కు నైరృతి ఋతుషట్కమ్ము ఋతుపర్ణభూపతి ఋతుమతియును
ఋషభవాహనుఁడును ఋషియు ఋగ్వేదంబుఋభురాజుఋణమును ఋద్ధిఋజువు
ననుసీపదంబుల కాదివర్ణంబులు సప్తమస్వరము లై జగతి వెలయుఁ
తే. కృష్ణ వృత్రాంతకా హృషీకేశ మదన, జనక పృథ్వీశుమారభంజన యటంచు
వ్రాల్లులందును వట్రువ లమరి యుండు, సంస్కృతంబున యదువంశసార్వభౌమ.

వక్రభేదంబులు.

ఆ. ఏక మోక మిట్టు లేత్వంబు నోత్వంబు, నమరభాష నిడుద లగును గాని
హ్రస్వలిపులు గావు వ్రాల్లపై నట్లన, యగును గేకికోకిలాలి యనఁగ. 73
ఆ. పెక్కు రేల కృష్ణుఁ డొక్కఁ డోపఁడె పసి, నెలవు నేల మరసి పొలము వోవ
ననఁగ నిట్టు దెనుఁగులందు వక్రయుగంబు, హ్రస్వములును నిడుదవ్రాలు నగును.

వ్యంజనలోపము.

ఆ. పూనె నెగసెఁ బొదవెఁ బొనరెఁ బొంజె నటన్న, పలుకులందు మొదలఁగలుగునట్టి
వ్యంజనంబు లడఁగి వానిపై స్వరములు, నిలుచు వలసినప్రుడు నీరజాక్ష. 75

పూని యనుటకు విష్ణుచిత్తీయమునందు:—

ఉ. పూని ముకుందునాజ్ఞఁ గనుబొమ్మనె [1]కాంచి యజాండభాండముల్
వానను మీఁదఁ బ్రోవ నడపం గొనెఁ ద న్నన నగ్ర నిశ్చల
త్వానచలత్వనిష్ఠ లై సమస్తజగంబులజాడ్యచేతనల్
గా నుతి కెక్కు సైన్యపతికాంచనవేత్రము నాశ్రయించెదన్. (ఆ. 1. 4) 76

హాల్లు లోప మైన ఊనె అనుటకుఁ బారిజాతాపహరణమునందు:—

క. మానవతి యిట్లు మానని, మాన క్రోధము[2]లచేత మరలిచి చింతా
దీనగతి నుండ మదిలో, నూనినప్రేమమున నంబుజోదరుఁ డనియెన్. (ఆ.1.114)

నెగసె అనుటకు ఆదిపర్వమునందు:—

ఆ. కర్మబంధములను గ్రక్కునఁ బాయుచుఁ, బుణ్యగతికి నెగయుపురుషునట్ల
బంధనంబు లెల్లఁ బాయుచు భీముఁడు, నీరిలోననుండి నెగయుదెంచె. (ఆ. 5.177)

విరాటపర్వమునందు:—

సీ.పా. నెగసినకొనలతో నింగి యంతంతకు నవలఁబోవఁగఁ దనరారుదాని. (ఆ.1.162)

ఉద్యోగపర్వమునందు:—

క. ఎఱకలు విచ్చుచుఁ దుండము, దెఱచుచు వ్రే గడఁచి సాగసి త్రెళ్లి వివశుఁ డై
యఱచిన నోడకు మని హరి, నెఱి చక్కఁగఁ ద్రోచి యెత్తె నెగయఁగఁ గృపతోన్.
(ఆ. 3. 301)

వ్యంజనలోప మైనందులకు శృంగారనైషధమునందు.—

సీ.పా. ఒంటికాలున నిల్చి యూర్ధ్వమారుతములఁ జిగురుటెక్కుల రేకు లెగయుచుండ.
(ఆ. 3. 69)

పొదవె నన్నందుకు నృసింహపురాణమున:—

తే. అదరిపాటున [3]వెస విచ్చి పొదవికొనినఁ, [4]దొలఁగి పోవఁగఁ గూడకమలయపవనుఁ
డిందుఁదలఁదూర్చుకొనియెనో యిప్పు డనఁగ, వమరుఁదాళవృంతములమందానిలంబు.

1 దాల్చి. 2 లఁజేత మాటిచి (అచ్చుప్రతి). 3. వేసవి. 4 గలఁగి తలఁగి పోనే
రక. 5 నా వింపొనర్చి (అచ్చుప్రతి).

అం దే:—

తే. పొదవి యొండొండ దివియును భువియు దెసలుఁ
బొదవికొని యుండుచీఁకటి ప్రోవువలన
మిక్కుటంబుగఁ గాటుక గ్రుక్కినట్లు
కరవటం బన జగదండ ఖండ మమరె. (ఆ. 3. 80) 83

అం దే:—

క. అది యట్లు గాదె నిప్పనఁ, జెద లంటునె దేవదేవు శ్రీరమణీశున్
మదినుంచుకొన్న వానిని, బొదవునెయాపదలు రవిని బొందునె తమముల్. (ఆ.4.32)

అచ్చునకుఁ జిత్రభారతమునందు:—

క. తదనంతరంబ గ్రమ్మఱ, యదువిభుఁడు కృపావిధేయుఁ డై వాణీశ
త్రిదశేశుల కాశ్చర్యం, బొదవ మనిచె నుభయసైన్యయోధుల నెల్లన్. 85

ఉద్యోగపర్వమునందు:—

క. పదపడి దుస్తర మగునీ, పదుమూఁడవయేఁడు గడవఁబడుట యరిది ద
మ్మైదు తెఱుఁగకుండ నాపద, లొదవఁగ నైరించి రిట్టి యునికియుఁ గలదే. (ఆ.1.9)

పొనరె నన్నందుకు నుద్యోగపర్వమునందు:—

క. ధనమును విద్యయు వంశం, బును దుర్మదులకు మదంబుఁ బొనరించును స
జ్జను లైనవారి కడఁకువ, యును వినయము నివియ తెచ్చు నుర్వీనాథా. (ఆ.2.35)

అం దే:—

మ. అని నిన్మెచ్చి వృకోదరుం డతఁడు కార్యం బింత తెల్లంబుగాఁ
బొనరం బల్కెనె యంచుఁ బేరెలుఁగు సొంపుం జెంద వక్త్రంబుపా
ల్పున దర్పం బొలయుంగ నంగములకుం బొం గారుతద్బృంహిత
ధ్వని యై మించుమహోగ్రసింధురముచందం బొంది పెల్చెం దగన్. (ఆ.3.143)

పకారములోనిస్వరమే నిల్చినందుకుఁ బ్రబంధపరమేశ్వరుఁడు చెప్పిన అహోబలమాహాత్మ్యమునందు:—

క. నిను నాశ్రయించియును నే, నననఘా కడ లేనివనట యనువననిధిలో
మునుఁగుదునె ప్రతీకారం, బొనరింపఁ గదయ్య దీని కూహించి కృపన్. 89

హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానమునందు:—

చ. ధనదునిపుష్పకంబునకుఁ దా నెన వచ్చు నటంచు లోకముల్
వినుతి [1]యొనర్పఁ బొల్పెసఁగి విద్రుమమౌక్తిక నీలవజ్ర కాం

1 యొసంగె (ప).

చనయుతము న్నువేగహయసంఘటితంబును నైనతేరు సొం
పొనరఁగ నెక్కి మిక్కిలి సముత్సుకతం బురబాహ్యవీథులన్. 90

పొందె ననుటకు శంభుదాసునిలక్ష్మీనృసింహావతారకథయందు:—

ఉ. పొందవు దుఃఖము ల్భయము పొందదు పొందదు దైన్య మెమ్మెయిం
బొందవు తీవ్రదుర్దశలు పొందుఁ బ్రియంబులు పొందు సంపదల్
పొందు సమగ్రసౌఖ్యములుఁ బొందు సమున్నతకీర్తు లెందు గో
విందపదారవిందపదవీపరిణద్ధగరిష్ఠచిత్తులన్. (ఆ. 2. 31) 91

ఓదాదేశహ్రస్వంబులు.

తే. కొంచు హ్రస్వద్వితీయవక్రంబు నంద, ఒక్కఁ డనువీనిరెండవయక్కరంబు
హ్రస్వ మగుఁ జోటనుపదంబునందు మొదలి,వర్ణమును గబ్బములను గావలసినపుడు.

'అందోఱు' అనుట కాదిపర్వమున:—

క. [1]గిఱుపు నెడ నేయు నెడ నడిఁ, [2]బఱపు నెడం బెనఁగు నెడ నపారబలంబుల్
మెఱయు నెడ భీమునకు నం,దోఱు గీడ్పడఁదోడఁ గిరుద్ధతులు రాజసుతుల్. (ఆ.5.168)

ఆరణ్యపర్వమునందు:—

సీ. పా. శూరులు ధృతరాష్ట్రసుతులు దుర్యోధనాదులు దురాధర్షు లందోఱును మనకు.
(ఆ. 1. 269)

ఒత్వము రానందుకు విరాటపర్వమునందు:—

క. ఎఱుక గలవారి కైనను, గఱపక దక్కు రుచితప్రకారము శుభముల్
గొఱలుహితు లట్లగుట నం,దఱకును జెప్పంగ వలయుఁ దగియెడుబుద్ధుల్. (ఆ.1.116)

ఒక్కొ యనుటకుఁ గర్ణపర్వమునందు:—

మ. సమదాటోపత వాయునందనుఁడు ధృష్టద్యుమ్నసైనేయు లే
కమనోవృత్తిఁ గడంగి తో నడువ దోర్గర్వంబు శోభిల్ల శౌ
ర్యము సొంపార నిలింపకోటి పొగడన్ రారాజుసైన్యంబు లొ
క్కొ మొగిం బెల్లగిలంగ బెట్టిదిమె సక్రోధాంతరంగంబునన్. (ఆ. 2.352)

మనుచరిత్రమునందు:—

క. ఇట నవ్వరూథినియు నొ,క్కొకటఁ గతిపయసఖులు దన్నుఁ గొలిచి నడువఁగాఁ
గటకఝుళంఝుళరవపద, కటకసమాకృష్టకేళికలహంసిక యై. (ఆ. 3. 72) 97

1 కఱచు. 2 బఱచు.

రాఘవపాండవీయమునందు:—

స్రగ్ధర. ఆరాజన్యోత్తముం డిట్లనుదితరభసుండై భవత్సత్వరవ్యా
హారం బిట్లోర్చియుం డన్యముగఁ గొనకు మాత్మాంగనాశుల్కతాద్య
క్స్వారోగ్రేష్వాస మట్లక్రమజిత మగు టెంచంగ నాచేతికాటం
గ్రూరేష్వాసంబు లే దాకొఁడుగలుగునె మద్ఘోరయుద్ధంబునెపన్.(ఆ.2.93)

ఓకారము రానందులకుఁ గాశీఖండమున:—

ఉ. కంటికి నిద్ర వచ్చునె, సుఖం బగునే రతికేళి, జిహ్వకున్
వంటక మిందునే, యితరవైభవము ల్పదివేలు మానసం
బంటునె మానుషంబు గలయట్టిమనుష్యున కెంతవానికిన్
గంటకుఁ డైనశాత్రవుఁ డొకండు తవంతటివాఁడు గల్గినన్. (ఆ. 1. 108)   99

విరాటపర్వమునందు:—

సీ. పా. శక్రాదిసురలతో సంగ్రామ మొనరించి ఖాండవం బేర్చె నొక్కరుఁడు గాఁడె.
(ఆ. 4. 210)

చోటు అనుటకు ద్రోణపర్వమునందు:—

క. కటకట పేరినపెన్నెత్తుట జొత్తిలి యున్నమోముతోడను గొడు కె
చ్చటఁ బడి యున్నాఁడో య, చ్చోటుఁ జూపెడువారు లేరె చూచెద వానిన్.
(ఆ. 2. 251)

విష్ణుచిత్తీయమునందు:—

మ. స్ఫుటభూయోహ్యతిశంక వార్ధిరవిరశ్మిచ్ఛిన్నుఁ జేర్పం దటి
చ్చటగార్యంబుగఁ గాఱుకొంచు ఘనమై క్ష్మాధీర వర్షింప న
చ్చోటునం ద్రోచి గ్రసింపఁ బోలుఁ గలశీసూనుండు గాకున్న నా
క్కోటఁ దారాగ్రహభాస్కరేందుమణిశుక్తుల్ వ్యక్తమై తోఁచునే.
(ఆ. 4. 145)

హ్రస్వము గానందులకు మనుచరిత్రము:—

ఉ. పాటున కింతు లోర్తురె కృపారహితాత్మక నీవు ద్రోయ ని
చ్చోట భవన్నఖాంకురము సోఁకెఁ గనుంగొను మంచుఁ జూపి య
ప్పాటలగంధి వేదన[1] నెపం బిడి యేడ్చెఁ [2]గలస్వనంబునన్
మీటిన విచ్చు గబ్బిచనుమిట్టల నశ్రులు చిందు వందఁగాన్. (ఆ. 2. 70)   103

1 నెపంబున నే. 2 గలస్వనంబుతో.

వక్రభేదంబులు. పాణినీయసూత్రము.

సూ.—తద్ధితే ష్వచా మాదేః.

వృ. ఇతి ణితి చ తద్ధితే పరే అచా మాదే రచో వృద్ధి స్స్యాత్.

క. హైయంగవీనమునకున్, నైయంకవశబ్దమునకు నైయగ్రోధ
 స్త్రైయజితాదుల కాదిని, వ్రాయంగా వలయుఁ బ్రథమవక్రతమంబుల్. 104

క. వైయర్థ త్రైయంబక, వైయాకరణాగ్రగణ్య వైయాఘ్రపదీ
 వైయాత్యంబుల మొదలను, వ్రాయం దగు బుధులు ప్రథమవక్రతమంబుల్. 105

క. యౌవనయౌవత కౌస్తుభ, సౌవర్ణక యౌవరాజ్య సౌవీరమహీ
 దౌవారికశబ్దంబులఁ, దావుకొను ద్వితీయవక్రతములు మొదలన్. 106

క. సౌవగ్రామిక శౌవన, [1]సౌవర్చస సౌవిదల్ల సౌవస్యలస
 త్సౌవరశబ్దముల మొదల, వావిరినిలుచున్ ద్వితీయవక్రతమంబుల్. 107

నృసింహపురాణమునందు:—

ఉ. శ్రీస్తనకుంకుమద్రవనిషిక్తభుజాంతరభాగవిస్ఫుర
 త్కౌస్తుభనూతనార్కరుచిగర్వితనాభిసరోజసౌరభ
 ప్రస్తుతమత్తభృంగరవరాగరసోల్బణభోగిభోగత
 ల్పాస్తరణుం దలంచు సుకృతాత్ము లపాస్తసమస్తకల్మషుల్. (ఆ. 2. 37) 108

క. మెచ్చు లగు కబ్బములలో, నచ్చతెనుఁగుపల్కులందు నైత్వౌత్వంబుల్
 వచ్చిన నొం డగు రెం డగు, విచ్చలవిడి వలసె నేని విబుధస్తుత్యా. 109

మూ. సూః-అయిగవుగాదేశౌ స్తః క్రమేణ సర్వత్ర వక్రతమయో ర్వా.

క. క్రమమున వక్రతమములకు, నమరు నయికున్ నవుకు నని యెడునాదే
 శములు వికల్పంబున దైత్యమదాపహ యాంధ్రభాషయం దెల్లెడలన్. 110

ఆ. లోకహితముకొఱకుఁ బైకొని దుష్టుల, లయ మొనర్చి శిష్టు లయిన నృపుల
 నేల యేల నిలిపెఁ గాలిచ్చి నలుదెసఁ, దవిలి కృష్ణరాయఁ డవుర యనఁగ. 111

కవర్గాక్షరభేదంబులు.

మూ. సూః—వా స్యాత్క్వచి ద్వకారో నాదిగత స్యాద్యవర్గపరళస్య.

సీ. పరుగులు పరువులు పగడంబు పవడంబు పగలుట పవలుట పగలు పవలు
 నగుబాటు నవుబాటు నలుగురు నలువురు తగులాట తవులాట తొగలు తొవలు

---

1 సౌవర్చన సౌవిదల్ల సౌదశ్వ (అచ్చు).

త్రాగుట త్రావుట ప్రేగులు ప్రేవులు ప్రోగులు ప్రోవులు సోగ సోవ
యిగ మివ మగు నవు నిగురాకు నివురాకు లీగు లీవులు మ్రానిచేగ చేవ

తే. తీగియలు తీవియలు పయిఁ దిగిచెఁ దివిచె
ననుచు నిబ్భంగి నొకవేళ నాదివర్ణ
ములకుఁ దక్కంగఁ గొన్ని మాటలను గృతులఁ
బ్రథమసరళంబులకు వకారములు వచ్చు. 112

పూర్వోక్తనైషధమునందు:—

మ. పవిసంగంబునఁ దాప మొందినశచీప్రాణేశుకెంగేలికిం
జివురుం గైదువజోదువైద్య ముపదేశించెన్ రహస్యంబుగా
నవనీహారపయోమిళన్మలయజస్నానార్ద్రపర్యంక మై
యువతాళించువిదర్భరాజతనయాహృద్యస్తనద్వంద్వమున్. (ఆ. 3. 34) 113

శాంతిపర్వమునందు:—

చ. వినుము నరేంద్ర విప్రుఁ డలిగెన్ జమదగ్నిసుతుండు శాప మి
చ్చె నమరభర్త వంచనము చేసె వరం బని కోరి గొంతి మా
న్చె నలుక భీష్ముఁ డర్ధరథుఁ జేసి యలంచెఁ గలంచె మద్రరా
జనుచిత మాడి శౌరి విధి యయ్యె [1]నవుం డనిఁ జంపెఁ గర్ణునిన్. (ఆ. 1. 35) 114

మార్కండేయపురాణమునందు:—

చ. ఘననిబిడాంధకారరిపు[2]ఖండనచండమయూఖరాజిచే
ననుదినముం బ్రభాతములయం దమృతాంశుమరీచు లేఁగఁగా
వనజము లుల్లసిల్లఁగఁ [3]దొవ బ్భొడుఁగం బ్రథమాద్రిఁ బొల్చిన
ద్దినమణికి న్నభోమణికి దేవశిరోమణి కేను మ్రొక్కెదన్. (ఆ. 7. 123) 115

తే. అఁగె లోఁగెను వీఁగెను డాఁగె నేఁగె, వాఁగె ననునివి మొద లగువాక్యములను
బొదలునక్షరములు చిన్నబొట్లు పెఁ గ, కారములు గాని యనునాసికములు గావు.

చవర్గాక్షరభేదంబులు.

మూ. సూ:—అద్దంత్యా స్తాలవ్యా శ్చ ర్వకై స్స్యా న్నిథ స్సవర్ణ శ్చ. 6

ఆ. ధరణి దంత్యములును దాలవ్యములు నన, విక్రృతిచజలు రెండువిధము లయ్యె
వీనిఁ దెలియ కున్న విశ్రమభంగంబు, దొడరి కావ్యములను దోష మొదవు. 117

1 నవుం డటు సంపె. 2 ఖండకీచండ. 3 దొవల్బొగుడం ; దొవల్బుసుఁగం.

ఆ. దంతజంబు లెల్లఁ దలకట్టులును వాని, యందు దీర్ఘములును బొంది యుండుఁ
దాలుజాక్షరములు దనరారు ప్రాస్వాది, వక్రయుతము లగుచు వనజనాభ. 118

ఆ. చలము మాని కుడువు చట్టకేశవ ప్రొద్దు, చాల నయ్యెఁ బసివ్రజంబు వెడలె
జతలు గూడి వచ్చి సఖులు చీరెద రేల, జా గనంగ దంతజంబు లయ్యె. 119

ఆ. చెప్ప రాని క్రొవ్వుచేఁ గంసుపంపునఁ, జెలఁగికొనుచుఁ దన్నుఁ జేరి పెనఁగ
జెట్టి మట్టుబెట్టెఁ జిఱుతయే నందుని, పట్టి యనఁగఁ దాలుభవము లయ్యె. 120

ఆ. చేతఁ జీర లైను చేరెడువరహాలు, జేసెఁ డంత జిత్తు చేక టొకటి
చేయకొనియెఁ గృష్ణుఁ జేర్చుక యన నిట్లు, వఱలుఁ గొన్ని దీర్ఘవక్రలిపులు.

తే. దంత్యముల నరవంకలు దైవభాషఁ, గనము తాలవ్యములఁ దలకట్లు లేవు
ప్రాకృతమునందుఁ దద్భవపదమునందు, దంత్యములె కాని తాలుజాతములులేవు.

వ. వక్రమునకుఁ దద్భవము వంకలు, అరవంక లనఁగాను గుఱుచయొత్వములు అనుట.
దీర్ఘమునకుఁ దద్భవములు తీఁగలు. 123

ఆ. చందమామ గాయఁ జక్కెరవిలుకాఁడు, జాజిపువ్వుటంపజల్లు గురియఁ
జామ గాక కోర్వఁ జాలక హరి వచ్చు, దనుక బడలె ననఁగ దంత్యచజలు. 124

తే. చంద్రమశ్శబ్దమునకుఁ దజ్జంబు చందమామ జాతికి జాజి శ్యామకును జామ
శర్కరకుఁ జక్కెరయు జలము (?)

వ. చంద్రమశ్శబ్దతద్భవంబు చందమామ, జాతికి జాజి, శ్యామకు చామ, శర్కరకు
చక్కెర, జలమునకు "లళయో రభేదః" అనుసూత్రముచేత జళము, దానికి
"లడయో రభేదః" అనుదానిచేత జడ మాయెను. అది ప్రాకృతముచేసిన నాది
వర్ణము దంత్యమాయెను. అది తద్భవముచేసి బహువచనముచేసిన జల్లు. 125

క. తొడరు జటాశబ్దమునకు, జడ యనునది తద్భవంబు చదలును జామం
గడు నచ్చతెనుఁగు లివి పద,పడి మూఁడును దంత్యములుగఁ బలుకఁ దగు హరీ.

వ. జటాశబ్దతద్భవము జడ. 127

ఆ. జడలు మెఱయ వచ్చి సంయమిశ్రేష్ఠుఁడు, చదలుమ్రానిపువ్వు శౌరి కిచ్చె
సరస నున్నదనుచు జా నొప్ప భీష్మక, తనయ కిచ్చె నతఁడు దగ వెలింగి. 128

పారిజాతాపహరణమునందు:—

సీ. గీ. దేహకాంతులు[1] బాలచంద్రికల నీన, జడలు మోక్షద్రుపల్లవశంకఁ జేయ.
(ఆ. 1. 44) 129

---

1 లకాలచంద్రికల (అచ్చు పారిజాత.).

నైషధమునందు:—

సీ. పా. చదలేటిబంగారుజలరుహంబుల[1]తూండ్లు,భోజనంబులు మాకుఁ బువ్వుఁబోఁడి.
(అ. 2. 49)

అనంతునిఛందమునందు:—

ఉపజాతి. పినాకికోదండము బిట్టు ద్రుంచెన్, జా నొప్ప గెల్చె న్జమదగ్నిసూనున్
ఘనుం డితం డుర్వి ననంగ రెంటన్, జా నైనవృత్తం బుపజాతి యయ్యెన్. 131

క. భూమినిఘంటునఁ జంచః, పామరజాతీయ యనుట పరికించి బుధ
గ్రామణులు చంచు లని వెసఁ, దా మేత్వం బిడరు నడికి తలకట్టిగుటన్ 132

తే. ప్రాసముల రెండు నొకటిగాఁ బలుకవచ్చు
వడికి స్వరమైత్రి లేకున్న నడుఁగ రాదు
పొట్టియెత్వములకు దంత్యములకుఁ దక్క
భేదములు లేవు చజలకు వేదవేద్య. 133

ఆ. రాచనెలఁతలందు నేచెలియకు భోజ,రాజతనయవంటి రోజ గలదె
చక్కఁదనము గాక సద్గుణంబును గాంచెఁ, జెఱకుఁగోల ఫలముఁ జెందినట్లు. 134

తే. దంత్యతాలవ్యచజలకు ధరణి వ్రాయు, తఱిని శుద్ధాంధ్రలిపిని భేదంబు కలిమి
ద్వ్యర్థకృతులను దలకట్టు లనుచు నొకట, నిదియు నొక దాన నదియును నిడఁగ రాదు.

రాఘవపాండవీయమునందు:—

ఆ. ఎందు వేఁట రారె యితరు లేమన సుతో
దారసంగసుఖము తప్పఁ ద్రోచి
తకట పాండురాజయశ మెన్న నై తతి
క్రూరదశరథేరకులము రోయ. (అ.1. 29) 136

వ. ఈపద్యములోను రామాయణార్థమునందు అజయశ మని సమాసము చేసి పలుక జకారము తాలవ్యమాయెను. భారతార్థమునందు పాండురాజ యని సంబుద్ధిగాఁ బలుక ఆవర్ణమే పరల దంత్యంబాయెను. ఇటువలెనే యాదిమహాకవిప్రయోగంబులు చూడఁగాను, దాలవ్య మర్థాంతరమందు దంత్యముగా చెప్పరా దని యెట్లంటివో యి యనఁగా ఆద్యప్రకృతియందు దంత్యచజలు లేవు గనుక శుద్ధసంస్కృతమైనపాండురాజశబ్దమునందు గల జకారము తాలవ్యమే కాని దంత్యము కానేరదు. ఇది తెలియక కేవలాంధ్రులు దంత్యాక్షరముగా నుచ్చరింతు రది లాక్షణిక మతము కాదు. అట్లగుటం జేసి కవితాప్రవర్తకులైన సూరపరాజుగారు ఇంతవట్టును విచారించి ప్రయోగించిరి. 137

---

1 తూళ్లు (ప).

పాణినీయసూత్రము.

సూ:—ఛే చ.

వృ. హ్రస్వస్య, ఛే పరే తుగాగమ స్స్యా త్సంహితాయాం విషయే. 'హలంత్య' మితిసూత్రేణ కకారస్య ఇత్సంజ్ఞా. "తస్య లోపః" ఇతిలోపః తు, "ఉపదేశే జనునాసిక" ఇతి ఉల్లోపః.

సూ:—స్తో శ్చునా శ్చుః.

వృ. స్తోస్సకారతవర్గయోః శకారచవర్గాభ్యాం యోగే శకారచవర్గౌ స్తః. [1]శివచ్ఛాయా.

సూ:—ఆఙ్మాఙో శ్చ.

వృ. ఏతయో శ్ఛే పరే తుగాగమ స్స్యాత్. ఆచ్ఛాదయతి, మాచ్ఛినత్. 'పదాంతా' ద్వేతి వికల్పాపవాదః.

సూ:—దీర్ఘాత్.

వృ. దీర్ఘా చ్ఛే పరే తు క్స్యాత్. హ్రీచ్ఛతి, మ్లేచ్ఛతి.

సూ:—పదాన్తాద్వా.

వృ. దీర్ఘా త్పదాన్తా చ్ఛే పరే తు గ్వా స్యాత్, లక్ష్మీచ్ఛాయా, లక్ష్మీఛాయా.

సీ. ఛాగపుచ్ఛచ్ఛటాచ్ఛందోయదృచ్ఛాసితచ్ఛత్రపద్మచ్ఛదచ్ఛలాచ్ఛ
విచ్ఛిత్తికచ్ఛాపకచ్ఛపరిచ్ఛేదపృచ్ఛాచ్ఛవిచ్ఛురతుచ్ఛగుచ్ఛ
పదములు మొదలైనత్రిదశభాషాశబ్దముల నాదిమధ్యాంతములను గలుగు
సప్తమవ్యంజనాక్షరము హ్రస్వముమీఁదఁ దనక్రిందఁ దాన ద్విత్వ మగుచుండు
తే. నిడుద లగునక్కరంబులకడన నిలుచు, నప్పడ వికల్పకంబున నట్లన యగు
బంధురవిలాస చంద్రికాభదరహాస, భర్మమయవాస శ్రీకామెపలినివాస. 138

టవరాక్షరభేదంబులు.

ఆ. ఠవర ఠీవి ఠేవ ఠావును ఢాకయు, మొదలుగా ద్వితీయములు చతుర్థ
వర్ణములును గలుగువాక్యంబులును స్వదేశ్యములు గాని వైకృతములు గావు. 139

విజయవిలాసమునందు:—

క. కొమ్మపయి నీవు పక్షము, లిమ్మెయి నెరపుదు వి దేల యేచెద నకటా
ఠమ్మఁగ నవాతుచక్కెర, గ్రమ్మఁగ మాటాడు ఠవర కలకంఠవరా. (ఆ.3.56) 140

1 శివ (తుక్ + తు + త్ + చ్) చ్ఛాయా.

మనుచరిత్రమునందు:—

క. దివి బిసరుహబాంధవసైం, ధవసంఘం బెంతదవ్వు దగిలే కరుగున్
భువి నంతదవ్వు మేమును, రవరవ లె కరుగుదము హుటాహుటినడలన్. 141
(ఆ. 1. 76)

పాండురంగమాహాత్మ్యమునందు:—

సీ. గీ. సఖులు పరిహాసకులు వెంటఁ జనఁగ యౌవతీభుక్తనిర్ముక్తపరిధానయుక్తుఁడగుచు
నగర ఘంటాపథంబున నగుచుఁ దిరుగు, నొఱపుగలతివి జాతిమాత్రోపజీవి. 142
(ఆ. 3. 10)

రామాభ్యుదయమునందు:—

సీ. పా. [1]శేప మీఱఁ దటిన్నటీపఙ్క్తిఁ బ్రేరించి కొప్పుగా మెఱుపులు గొనఁగఁ జేసి.
(ఆ. 6. 18)

సుభద్రాపరిణయమునందు:—

శా. దేవబ్రాహ్మణభక్తిప్రోవు ప్రియవక్తృత్వంబుకాణాచి వి
ద్యావైశేష్యముదిక్కు ధర్మమునకుం దార్కాణ మర్యాదకున్
తా వౌచిత్యముజీవగఱ్ఱ హితశిష్టవ్రాతసంతోషణ
శ్రీవజ్రాంగి యజాతశత్రుఁడు మహీభృన్మాత్రుఁ డే చూడఁగన్. (ఆ. 1. 85)

శశిబిందుచరిత్రమునందు:—

క. నాకౌకసు లైననునీ, ఢాకకు నిల్చెదరె కటకటా మముఁబోట్లం
జేకొని సంరక్షింపక, నీ కిటు లుచితంబె యురవణింప నరేంద్రా. 145

సీ. క్ష్వేళంబు క్ష్వేడంబు చోళుఁడు చోడుఁడు తాళంబు తాడంబు దళము డడము
క్రోళంబు క్రోడంబు నాళంబు నాడంబు నీళంబు నీడంబు గాళి గాడి
వ్యాళంబు వ్యాడంబు చూళిక చూడిక జళి వడి హేళి సర్వజ్ఞహేడి
జలకేళి జడకేడి వెలలఁడు వెడలఁడు కేళంబు కేడంబు పాళి పాడి

తే. నేవళము నేవడం బిట్లు నిర్జరాంధ్ర
భాషలను రెండు గొన్నిశబ్దంబులందు
నరయ "లడయో రభేద" యటన్న సూత్ర
మున ళకారంబునకు డత్వములు ఘటించు. 146

1. శేప మీఱంగఁ దటిన్నటి ప్రేరేచి క్రొవ్వుగా మెఱపులు గొనఁగఁజేసి (పూ. మా.).

సీ. డిండీరదీప్తి పోఁడిమి మీఱు నీకీర్తి డిండీరపాండిమఁ దెగడు నవ్వు
డంభ మిచ్చటను గూడదు కృష్ణ నీ వేఁగి దంభంబు మిత్రవిందకడఁ జేయు
డాడిమీఫల మియ్యెడను నేల కొనిపొమ్ము దాడిమీఫలను సుదంత కిమ్ము
డోలిక నూఁగువేడుక నీకుఁ గల్గిన దోళిక లక్షణతోడ నెక్కు
తే. మనుచు నీపద్యమునఁ జరణాదులందు, నిలుపుపదముల మొదలును గలుగువ్రాలు
డత్వదత్వంబులందు రెంటను బొసఁగు, శాబ్దికమతంబునను వనజాతనయన. 147
తే. డంభడిండీరడోలికాడాడిమాది, శబ్దముల కాదివర్ణంబు సంస్కృతమున
నుపరివర్గతృతీయ మై యొప్పునట్లు, తెనుఁగున డకారము [1]దవర్ణ మొనరుచుండు.
తే. దాక దగ్గర దిగ్గియ దాయ దోయి, దాపలను దిగ్గు మను వైకృతముల మొదల
డాక డగ్గరి డిగ్గియ డాయ డోయి, డాపలను డిగ్గు మని డా కడంగి నిలుచు.

రాజశేఖరచరిత్రమునందు:—

శా. డాకేల న్నిజకన్యకామణులు కంఠశ్రేణి గీలించి వీ
క్షాకంజాతము లాత్మపాద నఖరేఖం దార్చి సంగీతవి
ద్యాకౌశల్యము గానరా మదికి నాహ్లాదంబు సంధిల్ల గౌ
రీకల్యాణము వాడి రప్పుడు పురంధ్రీరత్నముల్ వేడుకన్. (ఆ. 3. 167) 150

ద్రోణపర్వమునందు:—

చ. డిగకుఁడు వాహనంబులు గడిందిమగంటిమి గోలుపోక మీ
రు గడఁక [2]దక్కి పెట్టుఁడు రూపఱ నాయుధము ల్మహాస్త్రశ
క్తి గెలుతు [3]నేన మత్కులిశతీవ్రశరంబులనైభవంబు [4]భూ
రిగదవిహారభంగియు నరిప్రకరంబులఁ బిచ్చలింపఁగన్. (ఆ. 5. 381) 151

ఉద్యోగపర్వమునందు:—

ఉ. డక్కెను రాజ్య మంచు నకటా యిటు తమ్ముని భాగ మీక నీ
వెక్కటి మ్రింగఁ జూచెద వదెట్లరుగున్ విను మీను లోలతన్
గ్రక్కున నామిషంబుచవి గాలము మ్రింగినమాడ్కి సువ్వె యి
ట్లుక్కివుఁ డైననీకొడుకునుల్లము నిన్నిటు లాడఁ [5]గూడునే. (ఆ. 2. 52) 152

---

1. దవర్ణమునకు వచ్చు (ప); దవర్ణము నగుచుండు (వా). 2 దక్కిటిల్లనుఁడు (వా); దక్కిడిల్లనుఁడు (ప). 3 జంపఁ దత్కులిశ (వా); ఁజూపద త్కులిశ (ప); గోత్రభి త్కులిశ (అచ్చు). 4 భూరిగను విహారభంగుల (వా). 5 గూఱునే (వా).

పై జయంతీవిలాసమునందు:—

తే. దొంగవలె వచ్చి యిక్కడ [1]దొంగిసావ, దేమయా బావగారు పెద్దామె కోప
గించినందులకా బళా మంచివాఁడ, వేమనందును ముసలామె యేమివేకి. 153

(ఆ. 4. 36)

వ. డంభడిండీరాదిశబ్దములవలె నేయన్నంయమోతను రెండునుగలవు గనుక దకారమునకు.

ఆరణ్యపర్వమునందు:—

క. జగముల నెల్లను నిండిన, పొగడ్తను వెలితి చేసి పొలయొదలికి నై
తగునేజన్మవ్రతములు, దిగ విడుఁగ నిపుడు నాకుఁ ద్రిభువనదీపా.* (ఆ.7.250)

ఉద్యోగపర్వమునందు:—

క. తగ నీలో నూహింపుము, దిగ విడువక ధర్మ్యలనయు దృఢమతి నై పొం
దగుచందముకొడుకులకును, బ్రెగడలకును జెప్పి [2]తేర్పు పెంపేర్పడఁగన్. (ఆ.2.95)

పారిజాతాపహరణమునందు:—

ఉ. తామర[3]డోయలోఁ దవిలి దాఁటిడు తేఁటులువోలెఁ బెన్నెఱుల్
వేమఱుఁ జేతులం బిడిచి విప్పి విదిర్చి నఖాంకురంబులన్
గోమలలీల దువ్వి తెలిగొజ్జఁగినీ రటు చల్లి చల్లి గం
ధామలకంబు వెట్టె నొకయంగన కౌశియనాగభేదికిన్. (ఆ.2. 10) 156

తే. పడఁతుక వడంకుగుబ్బలిపడుక చెంతఁ, గడము మ్రాఁకులకడ నుండుఁ గడఁకతోడ
వేఁడుకొనఁ దగు నాపువ్వుబోఁడి ననఁగ, గడలిపులు గావు సరళము ల్గాని కృష్ణ.

నృసింహపురాణమునందు:—

సీ.పా. వడిగాలి సుడిసిన మిడుఁగురులందందఁబొదవినఁ దాలిమి[4]పదలనీక.(ఆ.2.14)

అందే:—

చ. కడిఁదివరంబు వారిరుహగర్భునిచేఁ గొనినాఁడు వాఁడు మీ
యెడ ననిశంబు పెన్పగయు నీకును రోషము నెమ్మనంబులో
జడి గొని యుండుఁ గావున నసాధ్యుఁ డవధ్యుఁడు దైత్యనాథుఁ డే
వడువునఁ బౌరుషంబు గొని వాని జయించుట వ్రేఁగు చూడఁగన్. (ఆ.2.135)

రాఘవపాండవీయమునందు:—

సీ.పా. పుడమి తేఁడీరీతిఁగడఁగి డెందమున్న్ఱగ వ్యాపారఖేలనమభిలషింప. (ఆ.1.19)

---

* అచ్చుప్రతిలో పాఠాంతరము లున్నవి.

1 డొంకి (ప.వా). 2 తీర్పు. 3 దోయలో (ప). 4 ప్రిదుల (అచ్చు).

తే. పోఁడిమియు నురువడియును నాఁడెమునను
  బలుకులఁ దృతీయసరళముల్ వలసినపుడు
  భువి స్వకీయానునాసికంబులును గాఁగఁ
  బలుకఁబడు నాదికవులకబ్బములకలిమి.

రంగనాథునిరామాయణమునందు ద్వితీయపదము:—

  రాణివాసద్రోహి రావణుఁ బట్టి, పోఁడిమి చెఱుపవా బుధులు నుతింప. 162

రాఘవపాండవీయమునందు ద్విరదగతి రగడము:—

  పోఁడిమిగ వకుళకుజపూగములఁ బూగములు,రాణఁ దనరారినపరాగముల రాగముల.

(ఆ.2.6)

కర్ణపర్వమునందు:—

తే. సారవంత మై కర్ణునిసైన్య మురవణించుఁ గా కేమిటికి నిల్చి నృపవరేణ్య
  పూని చేయంగ[1]ఁ దగినవిగానకార్య, మతని సమయించుటయొ నాకు నదిభరంబె.

(ఆ.2.148)

శాంతిపర్వమునందు:—

*చ. యజనము దానకర్మములు నధ్యయనంబు తప స్సహింసయుఁ
  బ్రజ కనురాగ మైనపరిపాలన శాంతియు సంగరంబున
  న్విజితవిభీత మై యురవణించుటయు న్నృప ధర్మముల్ కురు
  వ్రజతిలకాయమాన సమరంబు సుధర్మము వీనిలోపలఁ. (ఆ.2.224) 164

చంద్రికాపరిణయమునందు:—

ఉ. నాణెము [2]నూడ నున్న దితినందను లందఱు నొక్కరాశి యు
  ష్ప్రాణుఁడు వీఁ డొకండు నొకరాశి యజుండు జగంబు గాల్పఁ గ
  ల్యాణవిదూరు లొకడమయందఱు పుణ్యజనాఖ్యులు న్జగ
  త్ప్రాణసమాఖ్యుఁ డేఖలుఁడు నైరి సుఁడీ [3]విపరీతలక్షణుల్. 165

ఆవర్గాక్షరభేదంబులు.

ఆ. వెతకి వాని కతికె జతికిలఁ బడి యావుఁ, బితుక చీర ఉతికె గోతికె ననుచుఁ
  బలుకుచోఁ దకారముల దకారములును, వలసెనేని నిలుప వచ్చుఁ గృతుల. 166

---

* అచ్చుప్రతిలో పాఠభేదములున్న వి.

1 వలయుఁ బ్రధానకార్య, మతనిసమయించుటయుఁ (అచ్చు). 2 నూదగొన్న (ప). 3 విపరీతలక్షణఁ (బా).

కవిగజాంకుశమునందు:—

క. ఒనుగుచు లక్షణ మెఱుఁగక, గొనుకుచుఁ బ్రాసంబు వడిఁ గూడక మీఁదుల్
వెదకుచుఁ బదసంధులు చెడ, నడుచుచు వెడకవిత చెప్పు నతఁడుం గవియే. 166

ఆముక్తమాల్యదయందు:—

చ. కదళిగభీరపుష్పపుటికాచ్ఛటఁ జేతుల నిప్పపిండి పైఁ
గుదురుగ నిల్పి యోష్ఠగతి గూనల నూనియనించి త్రాట మూ
న్నదికినశాటి వేఱ్ల నది నొక్కుటఁ గ్రుంకిడి వత్తు రెండ చే
వదలక యాతనింట కనిఘారమునం [1]బరదేశవైష్ణవుల్. (ఆ. 1. 83) 167

చిత్రభారతమునందు:—

చ. చదివినవారికి న్వినినసభ్యుల కున్నది వాంఛ సేయుబ
ల్లిమలకుఁ గల్గు విప్రులకు లేఁగలతోఁ గనుపట్టులక్షపె
న్మోదవుల నిచ్చునట్టిఫలము న్హయమేధము సేయుపుణ్యముం
గొదకక ధాత్రి యంతయు నమంరితె దాన మొనర్చు శ్రేయముం. 168

కళాపూర్ణోదయమునందు:—

చ. అది శతశాఖదఘ్న మనుసార్థకనామముతోడ నుత్తమ
హ్రదములలోఁ బొగడ్తఁ గనినట్టిది యందునఁ బడ్డవానికిం
బ్రదకులె యంచు (ఆ. 4. 56) 169

వసిష్ఠరామాయణమునందు:—

చ. కదిసిన[2]నోరవోయినటి కబ్బపుబొంతులసత్పదార్థముల్
గనుకుచు నెట్టివారిఁ బొడగన్నను గుట్టని స్నేహసౌఖ్యముల్
మదికి [3]నసహ్యమౌ శునకమార్గమునం [4]జరియించుచున్న త
త్పదకవు లెల్ల మత్కవిత తప్పులు పట్టక యూర కుండుఁడీ. (ఆ. 1. 7) 170

అంతస్థభేదంబులకు:—

శబ్దానుశాసనమూలసూత్రము.

మూ. సూ:—లఘుర్లఘున శ్లేషో ద్వేధా న్తస్థా న్యధ న్తి శాస్తారః,
అన్యేఽత్ర వ్యాకరణస్పష్టా స్థవత్ర గృహ్యాతే ద్వివిధః. 12

---

1 బరదేశి (అచ్చు). 2 నోరవోవుచురు; నోరువోయియొరు. 3 నసహ్యమై.
4 జరియింపుచున్న సత్పద; జరియించుచున్నసత్పద.

క. అలఘులఘునామకంబుల, నలర నిరుదెఱంగు లగుచు నంతస్థము లీ
తెలుఁగున నయ్యెను రేఫము, యలవలు సెప్పఁబడి యుండు వ్యాకరణములన్.

క. ఆద్యంతాంతస్థంబులు, చోద్యం బగుపాణినీయసూత్రమువలనన్
హృద్యము లై యాగమసంవేద్యా లఘ్వలఘువు లన ద్వివిధము లయ్యెన్. 172

వ. యవలు రెండువిధము లయినందునకు.

పాణినీయసూత్రము.

సూ. హలి సర్వేషామ్.

వృ. భోభగోఅఘోఅపూర్వస్య లఘ్వలఘూచ్చారణస్య యకారస్య లోపస్స్యాత్ హలి సర్వేషాం మతేన; భోదేవాః, భోలక్ష్మీః, భోవిద్వద్బృంద, భగో నమస్తే, అఘో యాహి, దేవా నమ్యాః.

క. పలుకులఁ బ్రాకృతసూత్రము, వలనను ద్వివిధంబు లగుచు వసుమతిలోన
న్వెలయుఁ దృతీయాంతస్థము, వలమును గొంచెంబు ననఁగ వనజదళాక్షా. 173

వలమనఁగా: దొడ్డు అనుట, కొంచెమనఁగా: సన్నమనుట.

లకారము రెండువిధము లైనందునకు వాల్మీకిసూత్రము:—

సూ. లోళః స్యై ఘాచ్చాన్యే.

వృ. లకారస్య ళ స్స్యాత్, ముకులస్య, ముకుళః. గలస్య, గళః. ప్రలయస్య, ప్రళయః.

క. అంతస్థంబులలోపల, వంతున కనఁగా ద్వితీయవర్ణం బిగ్రం
థాంతరమున నిరుదెఱఁగగుఁ, గంతుజనక రేఫమన అకారం బనఁగాన్. 174

రేఫము ద్వివిధ మైనందునకు.

మూ. సూ.—ర స్త్వత్ర గృహ్యతే ద్వివిధః. 13

రస్తు=రేఫమన్ననో, అత్ర = ఈ యాంధ్రశబ్దచింతామణియందు, ద్వివిధః= రెండువిధములుగా, గృహ్యతే=గ్రహింపఁబడును.

యకారభేదంబులకు.

మూ. సూ:—అద్యః క్రియాసు భూతాద్యర్థసముద్యోతితేం వినా సర్వః.

సీ. ఆంధ్రోక్తిమొదల నాద్యంతస్థ యుండదు ప్రాణ మై యది గనుపట్టుఁ గాని
నడుగులనడుమను గడను యా కెందును తలకట్టు దక్క నెత్వంబు లేదు
యూకు భూతాదిక్రియాద్యోతితములఁ జూపట్టు నెత్త్వము దలకట్టు గాదు
తలకట్టు వక్రము ల్దాల్చని రెండును నలఘుయకారంబు లనఁగఁ బరఁగు

తే. నిప్పు డీఁకంకఁ గనుఁగొంటి నింతలోన, నెచ్చటికి నేఁగె ననఁగ నాద్యచ్చు లయ్యెఁ
గయ్యమైనను గానిమ్ము గాయకమున, గాయ వలె శౌరి ననఁ దలకట్టు లయ్యె.

సీ. ఎక్కడఁ గనఁబడియెడుఁ జక్రి చెలుఁవార యింక నెవ్వరు చనియెదరు వెదుక
నీవేళ నెటకుఁ బోయెద వన్న మిన్నక యేగె న న్నేమనియెదరు మీరు
హేమాంగదము లిడియెదఁ జెప్పరే వాని నేరీతిఁ బొడఁగనియెదము మనము
హితము దలంపఁ డాయెను నన్నుఁ గని నగియెడుసఖుల కిది హేతు వయ్యె

తే. ననుచు నిట్లు భూతాది క్రియాపదాంత్యముల విశేషణభావి క్రియలను దక్క
మొదలియంతస్థమున కేత్వములు త్రిలింగ, దేశభాషను బుట్టవు దితిజభేది. 176

ఆదియకారంబునకు నుద్యోగపర్వమునందు:—

తే. కొంచె మైనను దగఁ బంచికొనుమి మేలు, పనులయెడ దుఃఖ మోర్చి యల్పంబు సుఖము
ననుభవించుట హితము శత్రునకునైన, నిచ్చుటయె లెస్స యడిగినయెడ నృపాల.
(ఆ. 2. 47.)

మధ్యయకారమునకు రుక్మాంగదచరిత్రమునందు:—

మ. ధననాథప్రియకంతకాళిమము మోదం బొప్ప వీక్షించి చ
య్యన జంబూఫల మంచు డాసి నిజహస్తాగ్రంబు వే సాఁచి యే
పునఁ బల్లాఱును బట్టి రాఁ దిగుచు వేల్పుం బ్రోడ విఘ్నేశ్వరుం
డనుమోదంబునఁ జేయు మత్కృతికి నత్యంతంబు నిర్విఘ్నమున్. (ఆ. 1. 8.)

విజయవిలాసమునందు:—

మ. అనిన న్మీమదిలోఁ దలంచునది మే లౌ సిద్ధసంకల్పు లీ
రని యావేళనె చిత్రవాహనుఁడు కొల్వై యుండఁగాఁ బోయి యా
యన రా రమ్మని గారవించి సుముఖుండై రాజుగా రిప్పు డే
మనినా రెయ్యది వార్త యంచుఁ బయిపై నాసక్తితోఁ బల్కఁగన్. (ఆ. 2. 4.)

వ. భూతాదిక్రియార్థంబులు దెలుపని కడపటియకారమునకు. 180

విరాటపర్వమునందు:—

ఉ. స్వాంతము బాహుగర్వఘనసంతమసాంధము గాఁగ శంక యా
వంతయు లేక కీచకుఁ డహంకృతి ముంగలినాగమంటపా
భ్యంతరసీమఁ జొచ్చి [1]దరియం జని యారసి సెజ్జఁ గాంచి య
త్యంతముదావహం బగుడు నందు రయంబునఁ గేలు సాఁపఁగాన్. (ఆ. 2. 331.)

1 కదియన్ (ప.).

చమత్కారమంజరియందు:—

మ. ధరలోనన్ ద్విజరాజనామమున సత్సంగంబున న్సత్కళా
నిరతి న్మించియు నుత్పలప్రియుఁ డన న్నిత్యంబు రాజీవసం
హరణం బే కరజాలముల్ సొనిపి [1]చేయం బూను నీచంద్రుఁ డో
తరుణీ వీనికి నెంత చేసిన దయాదాక్షిణ్యముల్ గల్గునే. 182

క్రియాపదాంతయుకారమునకు శృంగారనైషధమున:—

చ. అడిగితి నొక్కనాఁడు కమలాసను తేరికి వారువంబ నై
నడుచుచు నుర్విలో నిషధనాథున కెవ్వతె యొక్కొ భార్య య
య్యెడు నని చక్రఘోషమున నించుక యించుక గాని యంత యే
ర్పడ విన నైతి నీ వనుచుఁ బల్కెనచందము దోఁచె మానినీ. (ఆ. 2. 58) 183

తే. ధరణి నుయ్యేల పయ్యెద తాయెతులను, గలయకారంబులకు వక్రములు నిజంబు
ముద్దరాజురామన వానిమాఁటిని బద, మధ్యయా లని చెప్పె నిమ్మాట మిథ్య. 184

తే. ఊచు నెలకొ కగుటచేత నుయ్యె లయ్యెఁ
బయిని యెద కున్కి వక్రోక్తిఁ బయ్యె దయ్యెఁ
దల్లి కాపునకై కట్టఁ [2]దగినసరులు
తేలఁ బల్కఁగఁ దాయెతు లేశ్యమునను. 185

వ. హేలాశబ్దమునకు దద్భవము ఏల. అది కుఱుచకాఁ జేయఁగా హ్రస్వముగాఁ బలికిన ఎల అయినది. ఊచెడిఎల.గనుక ఉయ్యెల. హృదయశబ్దమునకుతద్భవము ఎద ఆయెను. దానికిచేసిన నుండెడిది గనుక వక్రసమాసము పయ్యెద యాయెను. ఎత్తులనఁగా దక్షిణదేశీయమున దండలను పేరు. దానిజడ్డను తేలఁ బలికిన ఎతు లాయెను. తాయి యనఁగా తల్లి, ఆతాయి శిశువులకు శరీరరక్షగా కట్టునది యెతులు గనుక తాయెతులు. అటుగనుక శబ్దాది నున్న అచ్చులు గాని హల్లులు గావు. సంధిచేతను లఘుయకారము లైనవి. ఇవిమూఁడును ప్రత్యేకపదములు గాని యేకపదములుగావు. వీనిని తెలియక ముద్దరాజురామన కవిలోకసంజీవనిలోను చెప్పికొనిన పద్యము.

"తే. తాయెతులు నుయ్యేలయుఁ బయ్యెదయును దక్కఁ
గలుగ దెత్వంబు మధ్యయకారమునకుఁ
దుదిని గ్రియఁ దక్క నెత్వంబు గదియ దాది
నత్వ మొందదు దెనుఁగున నబ్జనాభ. 187

---

1 సేయం (పూ. ము); నేయం (ప). 2. దగినయెత్తు (ప).

ఉయ్యేలకు నరణ్యపర్వమునందు:—

చ. కలి దమయంతిఁ బాప సమకట్టి పొరింబొరిఁ బాయఁ జేసెఁ దా
లలనను దీర్ఘసౌహృదబలంబున నిట్టులు రెంటియందు న
న్నలుఁడు విమోహరజ్జులు పెనంగ గతాగతకారియఁ డయ్యె ను
య్యేలయును బోలె నూఱడక యెంతయుఁ బ్రొద్దు వినిశ్చితాత్ముఁడై.(అ.2.78)

పయ్యెదకు యయాతిచరిత్రమునందు:—

సీ. వలఁ బద్ధజక్కవల్ వలె నున్న జిలుగుపయ్యెదలోనిగుబ్బపాలిండ్లు మెఱయ. 189

తాయెతులకుఁ జంద్రభానుచరిత్రమునందు:—

సీ. పా. ఒకయింతియొరఁగినసికమీఁదముడిపువ్వు లెత్తులు[1]దారయుతాయెతులుచుట్టి.”

లఘుయకారమునకు.

మూ. సూ:— యశ్శ్రుతి మార్గ్యా లఘుయం ప్రవదన్తి ప్రాణతః పరం
ప్రాణమ్. 15

తే. తొలిపదము తుదివర్ణంబుతోడఁ దమకు, సంధి లేనిపదాదిగ స్వరము లెల్ల
లఘుయకారంబు లై భూతలమున వెలయు, దేవకీపుత్ర జాంబవతీకళత్ర. 191

క. సురనది యాత్మజ కాకో, దరపతి యాసనము పురుఁడు తనయుఁడు రతిసుం
దరి యన్న ననుఁగుఁగోడలు, సిరి [2]యాఁగనయబ్ధియిరువు శ్రీహరి కెపుడున్. 192

రేఫభేదంబులు.

తే. రేఫము ఱకారమును నన రెండు దెఱఁగు, లగుచు వికృతిపదంబుల నమరియుండు
వాని సంస్కారపూర్వకావ్యప్రయోగ, సరణుల నెఱుంగవలయు సజ్జనవిధేయ.

వ. సంస్కార మనఁగా లక్షణవంత మనుట. ఇందులోపల నే భాషాపరిచ్ఛేదమునందు
జెప్పఁబడియున్నది. 194

తే. ప్రకృతి శబ్దానుశాసనోభయకవిసఖ, శంభుసేవకసోమభాస్కరులచేత
భారతాదుల విభజింపఁబడియెఁ దొల్లి, కరివరద రేఫములును ఱకారములును.

రేఫాక్షరసీసమాలిక.

శ్రీకాకొమ్మెపల్లిపురీగోపికాజార యసురసంహార నీ కంకితముగ
నాదికవీంద్రకావ్యము లెల్ల శోధించి క్రమత హ్రస్వములు దీర్ఘములు నైన

---

1 చోరయు (ప). 2 యబ్ధియునాలుఁ బరపు (పూ. ము).

యచ్చులమీఁదను హల్లులమీఁదను గలుగు రేఫఱకారములు వచింతుఁ
దాళ్లపాకాన్వయోదధిపూర్ణ ధవళ దీధితి [1]పెద్దతిరుమలదేశికుండు
మొదలైనవారలు మునుపు రచించినయవి యెల్లఁ జాలవా యనఁగ వలదు
వెండియు నొకకొన్ని వెదకి కూర్చితిఁ గవిరాజులు మే లని ప్రస్తుతింప
నిట్టి వెట్టియు నని యిట్లు క్రిందను జడ్డ లుండెడులిపు లెల్ల బండిఱాలు
వీనిద్విత్వము లొకవేళఁ బోయినఁ బోవు జెఱిపోఁతు కఱిమేఁక గొఱియ యనఁగఁ
జనిరి కొంచితిరి చేకొనిరియెద రనియెడునవి మొదలైనక్రియాపదముల
తుదలను సంస్కృతపదములందును దద్భవములయందును ఱకారములు లేవు
క్రచ్చఱ బ్రతుకుట గ్రాలుట మొదలగుక్రారము ల్రేఫవర్ణములై యగును
జేకూఱె ననుటకుఁ జేకుఱె నని యిట్లు పొడుగు లెల్లను హ్రస్వములుగఁ జేసి
పలికెడువేళ రేఫములును ఱాలును మునుపటియట్లనే తనరుచుండు
రా దక్క సకలాక్షరములమీఁదను గ్రార కదియ నకారక్షకారము లన
నట రవర్ణమున కొక్కటికిని బై నిఫ యని నిల్చుటను రేఫ మనఁగఁ బరఁగె
నరదంబు సేనాంగ మఱుగుట పోవుట యఱ కప్ప మఱసగ మఱుదు వింత
యరయుట వెదకుట యిర వొంచుటమఱుట యిఱుపదంబు యుగార్థ మిరవు నెళవు
కలనఁ బెట్టుఱుముట గద్దిక సేయుట యుఱణించుటుఱు [2]లొడ్డుటుఱులఁ ద్రోయు
టుఱవడించుట [3]వీఁక నొత్తుట యుఱువడి యుఱియాడుటయు డెంద మురియఁ జేయు
కెరగలి చిచ్చు మేఁకెరు వెరమానుట యెర గాఁగ భోజనం బిడి యెరియుట
యెరు లొండొరులసొమ్ము లొరయుట [4]యెరిమె కేకరివాఁడితూపులుకరిసెముకృషి
కరువలి పుత్తడి కరఁగి యీకరణిని గురుగునఁ బోసి యొక్కరుఁడు చేసెఁ
గరవాలు ముక్కెర కరకరల్ కరకరి కరిగోరుటలు కనికరము వాన
గురియుట తొలుకరి కొరఁ బ్రాణములు కరకరఁ గ్రాలి కర మొప్పఁ గెరలి పడుట
గరిత బంగరుమేను గరు డాల్చెఁ గరిచేడి గరిగ చేఁబట్టుట గరువతనము
గిరగిర వ్రాయ వేగిరపడి జేగురుకొండపై గురుపోతు గుఱుసు పట్టి
గురువులు బారుచు గురువుగా గురుగాకు గురుగులఁ బెట్టి ముగ్గురును వండి
చెరుచుటయును మరి చెచ్చెర చేటను జెరుగుట చెరువులోఁ జొరవఁ జేసి
చొరక యచ్చెరువుగా చిరుగనిశోకలచెరఁగులు చించుట చెరగు మనుట
తరచి యాడుటయుఁ జిత్తరుబొమ్మ తెరఁగలు తరిచినమజ్జిగ తరము బడిత
తరము శక్యము మూఁడుతరములచుట్టంబు తెరలఁ బారుట తరతర దిరుగుట
తిరిసినకూడు మార్తురమేని నెత్తురు తెరలఁ గాఁగిన నెయ్యి తెరవు తోడు

1 మేటి(ప); వేద(పూ.ము). 2 లొగ్గు (ప). 3 వీఁగ (ప). 4 యెరిమి(వా).

తెరతెర వచ్చుట తెరలు గట్టుట రెండు* తెఱఁగులవారిలో దొరలుకొనుట
తొరితొరి చెమ్మట దొరగుట బెదరుట దరి ద్రొక్కి జూదరి దరికొలుపుట
దరము సేయుట దరదురఁ బోయి కుదురుట దొరయుట సరియాట దొరకొనుటయు
దొర రాజు దొరకోలు దొరసుట బొసఁగుట నర [1]వెంద్రుకలు పెద్దనరము నురుగు
నెరయఁగాఁ జల్లుట నెరసులు పరుసంబు పరువులు వెట్టుట పరపు నిడుపు
పరిచను దెంచుట పరిగొని పరిపరి పరపుట నించుట పరువడి యనఁ
బరిమారుచుట పెనుపరి నేరుపరి దొడ్డపరి చప్పరంబు దెప్పరము పరగఁ
బరికింప పరసు పొంపిరి వోవఁ బిరిగొని పురపురఁ బొక్కుట పురిఁటితగవు
పురుడీడు పురికొలుపుట తుట్టెపురుగులు పెరగుట నిక్కుట పెరుగు పెరడు
పెర తేనె పొరిపొరి పొరుగునఁ బొరిగొని పొరిగడుగుట పొరపొచ్చెము పొర
పొరలుట చీపురు పొరకలు బరికటె బరుజులు గజ్జెలు బరవసంబు
బరు లుబ్బఁగా నానవాలు ద్రావుట బరిమేను గంధపుచెక్క మీఁదిబరదు
బిరుదు లబ్బరము గొబ్బెరకాయ బెరయుట బురబురఁ బొంగుట †బురుద నేల
మరులు మోహాముబుద్ధి మరుపుట తామర మరియాద క్రమ్మర మరలి చనుట
మిరియంబు మురిపెంబు మురియలు తునియలు మురమురలాడుట మొర మెరయును
మొరపనేలయుఁ దేంట్లు మొరయుట మొరడును రమ్మని పిలుచుట రచ్చ రంగు
రంకెలు రజ్జులు రమణ రక్కసి రహి రిచ్చలు రిత్తయు రెట్ట రెండు
దేవర వివరంబు తెరువరి తలవరి యెవ్వరు నివ్వరు నవ్వ రనఁగ
వరిచేను వరుజులు వరుసయు వరపును నోవరి విరవిరఁ బోవు టనఁగ
విరిసినవిరు లెల్ల విరియఁ జల్లుట కొలువురు పలువురు నలువురు పదువురు
వెరువరి [2]వెరువాక వెరుసు దూసరియొడ్లు సరకు లమ్ముట సరి సరకు కొనమి
సిరికి నై సురియల సురుగుట సిరిబడి [3]సారిది మోహరములు హరువు గనుట
మొదలుగా నొక కొన్నిపదముల హ్రస్వాక్షరములపై రేఫంబు లమరియుండు
[4]నారెకు త్తలవరు లారాట మారటం బారఁ గూరినశోక మారఁ గాఁగి
నట్టిపా లారనియనల మారఁగ ధర్మ మారసెఁ దనకన్నులారఁ జూచె
శ్రమ మారెఁ బొంగారెఁ జల్లారెఁ దనరారె సిరికె లెత్తుట యిగురు వెట్టు
టీరేడు జగము లీరెలుఁగు హీనస్వర మీ రన నిమ్ము పేరూరు పల్లె

---

1 వెంట్రుకలు (ప. వా). 2 వెరువార (ప. వా). 3 సొరది (ప. వా) కాని శ. ర. లో సారిది అనియే కాని సొరది అనిలేదు. 4 అరిక.

* శ. ర. లో, తెలుఁగు అనియే కాని తెరఁగు అనిలేదు.

† శ. ర. లో, బురద అనియే కాని బురుద అనిలేదు.

యూఱార్పు టూఱట యూఱ కుండుట నొంగ లేఱీ యనుట యిది యేఱి కనుట
యోఱోఱి యనుమాట కోఱుచుకొనుటయు నోఱ వోయినగోనె లోఱసిలుట
*కాఱులు కల్లలు కాఱుమెఱుంగులు పటుకాఱు ముక్కాఱుపంట ఱిపులు
కాఱు కాఱించుట కడుఁ నొప్పి పెట్టుఁబ కాఱాకు కాఱాట కాఱియఁబు
కూఱుట పాఱలుట కూఱుకు నిద్ర చెకూఱుట కూఱిమి కూఱ దినుట
యెమ్ములు గూఱగా నేయుట గాతంబు గూఱుట దానికిఁ గూఱుతు ననఁ
గోఱికె గోఱుట కోఱప్పనము పంది కోఱాడె కోఱడి కోఱ గిన్నె
గాఱెలు భక్ష్యముల్ గాఱాము బంగారు గోఱు గాఱాబంబు గాఱవంబు
చీఱికిఁ గొన కైచుచీఱలు చేఱుట చెఱువ చెంతలఁ జెఱఁ డనఁగఁ
జీఱుట పిలుచుట చూఱనఁగాఁ బొడి చేఱు ద్రావుట చూఱి చిన్ని కత్తి
తా ఱెల్ల నేగిరి తీఱనికినుకతోఁ దూఱుపునాటికిఁ దేఱు లెక్క
తేఱెద మనుచు నేతేఱ తేఱకు తేఱ తేఱోఱి సొమ్ములు తోఱముగను
దూఱులు పలుకుట నాఱచీఱలు వింటినాఱి విన్నాఱు కన్నాఱ మనఁగ
నీఱు ద్రావుట పాఱ నీఱయి పోవుట నేఱుపు నేఱేడు నోఱు పడుట
పూఱేడు జగడంబు పేఱుట పేఱాఖ్య పేఱిన నేతులు పేఱురంబు
పోఱామి పోఱచి పోఱోఱి యనుటయు పోఱుట పోఱాట పోఱితంబు
బాఱు గట్టుట దైత్యుబాఱికిఁ దప్పుట బాఱెడు బీఱంబు బూఱటిలుట
బూఱుగుచెట్లలో బూఱగ యూఁదుట బూఱెలు బేఱంబు బేఱజంబు
బోఱనిమోఱియుట బోఱుఁగొండె లనంగ బోఱలు క్రిందుగా బోఱగిలుట
మాఱటమూర్తి యై మాఱిమసంగుట మాఱేడు వేమాఱు మాఱుతు రన
మీఱలు మేఱలు మోఱతోపు లనంగ ఱాయంచ ఱాచూఱి ఱాయడి పడి
ఱాణ ఱాణించుట ఱాయలు ఱాఁకువ ఱాపాడి ఱాముల్క ఱాను ఱావి
ఱాచుట ఱాఁజుట ఱాయుట ఱాలుట ఱాగిల్లుటయును ఱాఱా యనుటయు
ఱాము పా మ్మనుటయు ఱాఱాపు పలమ పోఱా వినుఱా యేలఱా చలంబు
ఱీతి గా దనక నిఱీతి ఱూపించుట ఱూపుట ఱూపఱి ఱూపు ఱూక
ఱేయి గేదంగిపూఱేకులు ఱేయెండ ఱోఁజు ఱోకలి ఱోలు ఱోవెలంది
ఘనులాఱ బాలుఱ కొలాఱి జాలాఱి లేఱు కోలాఱి తలాఱి [1]కాండ్లు
వాఱువ మశ్వంబు వాఱనికోపంబు వాఱించుకొనుటయు వాఱకులును
వాఱక వాఱ లెవ్వాఱును దెలియనివాఱు గాఱిది యెల్ల వాఱకంబు

* శ. ర. లో శకటరేఫమే కాని లఘురేఫము లేదు.

1 కాండ్రు (పూ. ము); కాండ్లు (ప).

వీరలసాటి లే రీరాజ్యమున నన సారెల జూదంబు సారె సారె
సైరణ లేక వేసారుట నూరెలు సోరణగండ్లును సేరుపసపు

తే. సౌరు సౌరంబు నోడబేహారి వింత, హోర యనునిట నాదిగా నొక్కకొన్ని
తెలుఁగుపలుకులలోపల దీర్ఘలిపుల, పైనిఁ దనరారుచుండు రేఫములు కృతుల.

హ్రస్వాక్షరములమీఁది రేఫములకు రూపములు.

అరదము=సేనాంగము
అరుగుట=పోవుట
అరి యనఁగాఁ దనకంటెనొ డ్డరాజునకు బెట్టెడుపన్ను
అర, అనఁగా సగము. దీనికి లక్ష్యము:—
అరగంటఁజూచుట=సగము కంటఁజూచుట, అరవాయి=సగమునోరు, అరగొంతె= సగముతక్కువ-ఇవి మొదలైనవి
అరుసు=వింత
అరయుట=వెదకుట
ఇర వొందుట=అమరుట
ఇరు=అనఁగా. రెండు దీనికి ఇరువాగు, [లక్ష్యములు
ఇరువంక,
ఇరువురు=ఇద్దఱు,
ఇరువాయి=రెండునోరులు,
ఇరుగేలు=రెండుచేతులు,
ఇరుమేను, ఇవిమొదయినవి
ఇరవు=నెలవు, [చుట
ఊరుముట=జగడమునగద్దించుట
ఊరణించుట [పని
ఉరు లొడ్డుట=వేఁటకాని
ఊరులఁ ద్రోయుట = కోటలు మొదలయినవి పడఁగొట్టుట

ఉరవడించుట= వీఁకనొత్తుట
ఉరువడి=బిగ్గర
ఉరియాడుట=డెంద మురియఁ జేయుట
ఎరగలి=చిచ్చు [లు
మేఁకెరువు=మేఁక పెంటికలు
ఎరమానుట=[1]ఎరపరికము విడుచుట, ఎరగా నాహారముఁబెట్టుట
ఎరియుట
ఒరులు=అన్యులు
ఒండొరులు=ఒకరొకరు
సామ్ములొరయుట=ఒరగంటను వ్రాయుట
ఒరిమి = కలిపికోలుతనము, ఒరిమి యనియుం గలదు
కేకరి=వాఁడితూఁపులు
కరిసెము=కృషి
కరువలి=గాలి [వానిపని
పుత్తడి కరఁగుట= కంసాల
ఈకరణిని=ఈరీతిని
కరుఁగునఁబోయుట = పోఁ
ఒక్కరుఁడు [తఁబోయుట
కరవాలు=ఖడ్గము
ముక్కరు=ముత్తెము
కరకరలు
కరకరి
కరి గోరుట

కనికరము=పాడి
[టు. వాన గురియుట
తొలకరివానలు
కొరఁబ్రాణము
కరకరఁగ్రాలుట [వ్వుట
కరమొప్పుట=మిక్కిలి యొప్పుట
కెరలుట
గరిత=పతివ్రత
బంగరు=పైఁడి
మేను గరు దాల్చుట=గగురుపాడుచుట
గరిచేడిగరిగె= పెండ్లివేళ చేతఁబట్టుకొనియుండెడిముంత
గరవతనము = సరకుసేయక పోవుట
గిరగిర వ్రాయుట
వేగిరపడుట
జేగురుకొండ
గురుపోతు
గురుసులవరపు గురుసులు
గురువులు బారుట = గమన విశేషము [ట
గురువుగాను= దొడ్డగానను
గురుగాకు=గురుగుకూర
గురుగులు=పిడతలు
ముగ్గురు
చెరుచుట
చెచ్చెర

[1] విపరికము విడుచుట (వా).

చేటను చెరుగుట
చెరువు=తటాకము
చౌరవఁ జేసికొనుట
చౌరక=చౌరకపోవుట
అచ్చెరువందుట
అచ్చెరువు
చిరుగనికోక
చెరఁగులు=అంచులు ట
చెరగుమనుట=తరచియాడు
చిత్తరువు=బొమ్మ
తరఁగలు=కరళ్లు
తరచినమజ్జిగె
తరము=బడిత
తరము గాదు, అనఁగా శ
క్యము గాదనుట
మూఁడుతరముల చుట్టము
దేహము తరలఁ బారుట
తరతర
తిరుగుట=సంచరించుట
తిరిసినకూడు
మార్తురు=పగవాఁడు
మేనినెత్తురు
తెరలఁ గాఁగిననేయి
తెరువు తోడు
తెరతెర వచ్చుట
తెరలు గట్టుట
రెండు తెరఁగులు = రెండు
తెగలు
తొరలుట=కలయుట
తొరితొరి
చెమట దొరగుట
బెదరుట చింత్యము
దరి ద్రొక్కుట
జూదరి
దరికొలుపుట [సేయుట
దురము సేయుట = జగడము

మరదురఁ బోవుట
కుదురు సేయుట
దొరయుట=సరి వచ్చుట
దొరకొనుట
దొర=రాజు
దొరకోలు
దొరసుట=పొసఁగుట
నర వెండ్రుకలు
పెద్దనరము=జీవనరము
నీటినురుగులు
నెరయఁ జల్లుట
నెరసులు
పరుసము
పరువులు వెట్టుట
పరపు నిడుపు
పరిచను దెంచుట
పరిగొనుట
పరిపరి
పరపుట=నించుట
పరువడి
పరిమారుచుట
పెనుపరి
నేరుపరి
దొడ్డపరి
చప్పరము
దెప్పరము
పరగ
పరికింపుట
పరసు
పొంపిరి వోవుట
పిరిగొనుట
పురపురఁ బొక్కుట
పురిటితెగవు
పురుడు...ఈడు
పురికొల్పుట
తుట్టెపురువులు

పెరుగుట=నిక్కుట
పెరుగు
పెరడు=ఇంటివెనుక
పెర=తేనెతెట్టె
పొరిపొరి
పొరుగు
పొరిగొనుట
పొరిగడుగుట
పొరపొచ్చెము
పొర
పొరలుట
చీపురు
పొరకలు
బరిగట్టె
బరుజులు=గజ్జెలు
బరవసము
బరులు=వళులు
బరిమేను=దిసమొల
గంధపుచెక్కమీఁది బరడు
తాఁట
బిరుదులు
అబ్బురము
కొబ్బరకాయ
పెరయుట
బురబురఁ బొంగుట
బురదనేల
మరులు=మోహము
బుద్ధి మరుపుట
తామరపువ్వు
మరియాద
క్రమ్మర
మరలి చనుట
మిరియము
మురిపెము
మురియలు=తునియలు
మురమాడుట=కోపము

మదిలో మెరమెర
మెరపనేల
తేంట్లు మెరయుట=కూయుట
మెరడు=మోటు
రమ్మని పిలుచుట
రచ్చరంగు
రంకెలు వైచుట
రజ్జులాఁడి
రమణ
రక్కసి
రహి
రిచ్చపడుట
రిత్తకు రిత్త
రెట్టవడుట
రెండుచేతులు
దేవర
వివరము
తెరువరి
తలవరి=తలారి
ఎవ్వరు
దానమివ్వరు
నవ్వరు
వరిచేను
వరుజులుగట్టుట
వరపు=వాన లేకుంట
వరుస
ఓవరి
విరవిరఁ బోవుట
విరియుట=విప్పుట
విరులు=పువ్వులు
విరియఁ జల్లుట
కొలువురు=కొల్చలము
పలువురు
నలువురు
పదువురు

వెరవరి
వెరవాక
వెరసులు వేయుట
దూసరివడ్డు
కేసరులు [యు
దినసరులుమొదలయిన వన్ని
సరకు అమ్ముట
సరి
సరకు గొనమి=పరవసేయక పోవుట
సిరి=లక్ష్మి
సురియలు=చూరుకత్తులు
సురుఁగుట=చచ్చుట
సిరిబడి
సొరిది=చాలు
మోహరము = దండునకుఁ బెద్దమొన
హరువు=ఉపాయము
ఇవి హ్రస్వాక్షరముల మీఁది రేఫములు.

దీర్ఘాక్షరములమీఁది రేఫములకురూపములు.
ఆరెకులు=తలవరులు
ఆరాటము
అరటము
ఆరఁ గూరినశోకము = తీరనాడినదుఃఖము
ఆరఁ గాఁగినపాలు
ఆరనియనలము = శమింపనియగ్ని
ఆరగ ధర్మము
ఆరయుట=పరామర్శించుట
తనకన్నులారఁ జూచుట=కన్నులనిండఁగఁ జూచుట

శ్రమమారుట = బడలికదీరుట
పొంగారుట=పొంగుదీరుట
చల్లారుట=చల్లఁదనము నిం తనరారుట [డుట
ఈరికలెత్తుట= ఇగురువెట్టు
ఈరేడుజగములు [ట
ఈరెలుఁగు=హీనస్వరము
ఈరు=ఇమ్ము
ఊరు=గ్రామము [పుట
ఊరార్చుట = దుఃఖ మాడు
ఊరకుండుట=చాలించుట
దొంగ లేరని యడుగుట
ఇది యేరికి=ఎవ్వరి కనుట
ఓరి యని పిలుచుట
ఓరుచుకొనుట
ఓర వోయినగోనెలు
ఓరసిలిపోవుట
కారులు=కల్లలు
కారు మెఱుంగులు
పటుకారు
ముక్కారుపంట
రిపులుకారు
గారించుట=నొప్పిచేయుట
కారాకులు
కారాటము=వ్యాపనము
కారియము=కర్జము
కూరుట=పొరలుట
కూరుకు=నిద్ర
చేకూరుట
కూరిమి
కూరదినుట
ఎమ్ములు గూరఁగా నేయుట =యెముకలు నాట నేయుట
గాతము కూరుట=నాటుట

దానిఁ గూతురు ననుట
కోరికె
కోరుట
కోరు అప్పనము
పంది కోరాడుట
కోరడి=ఆవరణముగా వేసిన పాడిమట్టిగోడ
కోరగిన్నె
గారెలు=భక్ష్యములు
గారాము
బంగారు
గోరు=నఖము
గారాబము
గారవము
చీరికిఁ గొనక
అయిదు చీరలు=కోకలు
చేరుట
చేరువ=సమీపము
చేరఁడు
చీరుట=పిలుచుట
చూరు=పాడి
చేరు ద్రావుట
చూరి=కొంచెపాటికత్తి
తారెల్లరు=తమరందరు
తీరనికినుక=శమింపని కోపము
తూరుపునాఁడు
తేరులు=రథములు
తేరెదము అనుట
ఏతేరిన వచ్చితేని అనుట
తేరకు తేర, తేతేర యని యుం గలదు [నుట
తేరోరి=సామ్ములు తేరోరియ
తోరము
దూసలువలుకుట
నారచీరలు
వింటినారి
విన్నారు
కన్నారము
నీరు ద్రావుట
పారనీరయి పోవుట = చచ్చుట
నేరుపు
నేరేడు-చెట్టు
నోరు వడుట
పూరేడుపిట్ట
జగడము పేరుట
పేరు=నామము
పేరిననేతులు
పేరురము = పెద్దఱొమ్ము, పేరాముదపు గింజలు మొదలయినవి
పోరామి
పోరచి=కూర [ట
పోరోరి=పోరాయోరియను
పోరు
పోరాటము
పోరితము
బారు కట్టుట
వానిబారికిఁ దప్పుట
బారెడు
బీరము
బూరటిలుట
బూరుగుచెట్టు
పెద్దబూరుగ యూఁదుట
బూరెలు=పిండివంటలు
ఓడబేరము
బేరజము
బోరని మ్రోయుట
బోరుగొండలు
బోరలు క్రిందుగాను బోరగిలుట
మారటు=మార్తి
మారి మసంగుట
మారేడు
వేమారు
మారుట
మారుతురు=పగవారు
మీరలు=మీరను
మేరలు
మోరత్రోపు
రాయంచ
రాచూలి
రాయడిపడి
రాణ
రాణించుట
రాయలు
రాణువ
రాపాడి=రాచినపాడి
రాముల్క-పండు
రాను=యథార్థము
రావిచెట్టు
రాచుట
రాఁజుట
రాయుట
రాలుట
రాగిల్లుట
రారా యని పిలుచుట
రాను పొమ్మనుట
రారాపు
వలదుపోరా
వినురా
ఏలరా చలము
రీతి గాదు=నడితి గాదు
ఈరీతి
రూపించుట
రూపుట=ఒకరిని తెలుపుట
రూపరి

రూపుచేడుట	జాలారి	వారకము
బంగారురూక	వేరు	వీరలసాటిలేరు
రేయి=రాత్రి	కోలారివాఁడు	సారెలజూదము
గేదంగిపూరేకులు	తలారికొడు	సారెసారె
రేయెండ=వెన్నెల	వారువము=గుఱ్ఱము	సైరణ లేక
రోఁజు పుట్టుట	వారనికోపము = శమింపని కోపము	వేసారుట
రోఁకలి		సూరెలు
రోలు	వారించుకొనుట	సోరణగండ్లు
రోవెలఁది=లంజ	వారకలు	సేరుపసుపు
ఘనులార-సంబోధనము	వారక	సౌరు
వాలురు-ప్రథమాబహువచనము	వారలు	సౌరంబు
	ఎవ్వారు	ఓడబేహారి
కాలారి	తెలియనివారు గారు	వింతహోరలు

ఇవి దీర్ఘాక్షరములమీఁది రేఫములు.

ఱకార సీసమాలిక:—

అఱవఱ లనఁ దునియలు నోట నఱచుట యఱిముఱి యఱగొఱ లఱము టబ్బ
[1]టఱకటఁ బెట్టుట యఱచేత నఱకాల నఱవలు ద్రావిడు లఱవు డఱిసె
లఱిగిపోవుట కొంచె మగు టఱమఱ సేయు టఱ లేక చను టఱు గఱవుకొనుట
అఱువది కోట్లఱ పొఱఁడు గు జ్జుక్కుఱి రూపఱి పొలపఱి యేపఱచుట
వెంపఱి సిగ్గఱి బిట్టఱి బెల్లఱి నఱయిల్లు క్రచ్చఱ యుక్కుఱపడి
[2]యఱకమ్మ టఱమ ఱంటులఱ టఱకం బిఱియుట కదియుట యిఱియుటయును నన
నిఱులు చీఁకటిబండియిఱుసు క్రిక్కిఱియుట యిఱుకటం బిఱుకన్న మిఱిసిచెడుట
యుఱుఁడు సైకొనఁ డేరి నుఱుకుట వేచను టుఱపదం బెల్లెడ సురుతరార్థ
ముఱు వన్నెలా వను టుఱిది బెట్టిద మయ్యె నుఱక మానక మొగు లొడ్డి యుఱిమె
నుఱుకఱి బలముఱి యుఱియని ల్లఱియుట యుఱునిరోపంబున నుఱుతపట్టి
యెఱపఱికంబన నెఱగుట మ్రొక్కుట యెఱువు కెంపెఱుసవాఁ డెఱికెఁ జెప్ప
కెఱకలు నా కెక్క లెఱుఁగుట తెలుసుట యెఱవుసామ్మొకరిది యెఱచి మాంస

1 టఱకట పొదుగుట (ప); టఱకటఁ బెట్టుట (వా). శ. ర. లో అఱకడ అనియే కాని అఱకట యనిలేదు. 2. అఱకమ్మ టమఱటులఱవవ యిఱియుట కదియుట యిఱియుట కలసుటయును (ప).

మొఱలుట విలపించు టొఱవ దేహం బొఱగాల నుండుట యొఱ కత్తిమూఁత
యొఱకటంబునఁ బోవు టొఱపులు నాఁ డెక్క[1]లొఱుగుబిళ్ల తలాడయొఱగువంక
కఱపుట నేర్పుట కఱతలు పోకిళ్లు కఱదలు బుద్ధులు కఱటి మంకు
కఱుకు కాఠిన్యంబు కఱవు దుర్భిక్షంబు కఱ కప్పు మెకములఁ గఱచుఁ గుక్క
కిఱపుట కెఱయును క్కఱయుఁబక్కఱయునుగుఱుమాపుకుఱుగండ్లకుఱుచకుఱులు
కుఱువలిగొనుటయుఁ గుఱు కుఱ కుఱకలు కుఱుగొని కుఱఁగడ కుఱుపు వ్రణము
కొఱకొఱలాడుట కొఱఁత తక్కువ పండ్లు గొఱకుట కోపంబు కొఱడు వడుట
కొఱ యనఁగాఁ బని కొఱలుట నిండుట కొఱవిఁ జూఁడుట సొమ్ముకొఱకు ననుట
గఱికె నట్టులు గఱగఱికెలు గఱుగులు గఱిసె డగ్గఱ నంపగఱి పగఱలు
గిఱిగొనుటయు మోటగిఱుకయు గిఱుమిట్లు గిఱులు వ్రాయుటయును గీఱుటయును
గుఱక వెట్టుట గుఱగుఱ గుఱ వెట్టుట గుఱుకొని గుఱి గుఱు కొండి గుఱుతు
గుఱుములు గింజలు గొఱుగుట వపనంబు గొఱవంక పిట్టలు గొఱక కట్టె
వా చఱచుట గోడవలి కాఁచి చఱచుట కరమునఁ జఱచుట గట్టుచఱులు
చిచ్చఱపిడుగులు చిఱుతయుఁ జిఱునవ్వు చిఱికొట్టి చిఱిమి ముచ్చిఱితనమునఁ
జుఱుకు పుట్టఁగ మేను చుఱచుఱఁ గాల్చుట చెఱుపున భుజియించి చెఱక బట్టు
చెఱలాట చెఱుచుట చెఱుముట చెఱుగుట చెఱసాల చెఱుకులు చెఱిసగంబు
జఱిజఱి పూజఱి జాజఱి జఱిగొని [2]జఱపుట జఱజఱ జఱిగె ననుట
చేతుల వెజఱుట జిఱజిఱఁ ద్రిప్పుట జుంజుఱువెంట్రుకల్ జొఱజొఱ యనఁ
దఱుగుట వెలితియుఁ దక్కువయును గోసి వైచుటయును నగువలసినపుడు
తుఱగలి బేహారి తఱుగనిసంపద తఱిగొలుపుటలు ముత్తఱులు తఱుచు
తఱి వేళ పయనంబు దఱలుట పుచ్చినతఱకలు శత్రుల దఱియఁ జొచ్చెఁ
దఱుముక వచ్చుట తఱిగొని నడచుట తిఱుగ రెండవసారి తిఱిఁ బెనుచుట
తిఱుగలి తుఱుము వాతెఱ మోవి యొత్తెఱ తెఱలినవాసన తెఱకొలుపుట
దెఱపి సేయుట కన్ను దెఱచుట పొఱపుట తెఱవలు తెఱకువ తెఱఁగు విధము
తొఱలుట కలయుట తొఱగుట ముందఱ నందఱు నెందఱు కొంద ఱింద
ఱిద్దఱు పదఱుచుఁ బెద్దఱికంబున గద్దఱి యద్దిఱా కట్టెదుఱను
నఱుజుకొంచెము మ్రాను నఱుకుట నిఱుపేద నుఱుముగా నుఱుపుట నెఱవుపాడవు
నెఱి యనఁగా బాగు నెఱవొద్దు గొప్పయు నగు నెఱి యనఁగను మిగుల ననుట
[3]నీటుల నెఱపుట నెఱి లేనిమిత్త్రుఁడు నెఱసుట నిండుట నెఱికకాసె
నెఱఁకు లాయంబులు నెఱులు కేశంబులు పఱపఱఁ జించుట పఱుసదనము

---

1 శ-ర. ఒరగుబిల్ల (రూ). 2 శ-ర. జరపుట. 3 నిటులని (ష).

పఱచుట సేయుట ప్రవహించుటయు వేగ నుఱుకుటయును నను నుఱితభంగిఁ
బఱికెలు పఱియలు పఱివోవు టంపఱ పఱతెంచి పఱిఁగొని పఱి పఱియఁ
పఱు వైనపువ్వు చూపఱఁ బరిమార్చుట తెంపఱ పెంపఱఁ జెప్పిఱిలుఁబు
పిఱుఁదను వెనుకను బిఱుఁగు నితంబంబు పిఱుసనుటయు దొడ్డ పిఱికితనము
పుఱియ కపాలంబు పెఱికెలు గోనెలు పెఱిగినమీసముల్ పెఱుకుకొనుట
పెఱ యితరార్థంబు పెఱుసనిపోవుట బఱబఱ నెప్పి దబ్బఱ పలుకుట
బొఱబిఱఁ ద్రిప్పుట బొఱుసులు బుఱుజులు మఱి పృష్ఠాండంబు మఱుఁగుచాటు
మఱచుట మఱునాఁడు మఱఁదలు మఱఁదియు మఱియును నేమఱుటపల్మ ముఱుఁగుట
మఱుపడి క్రమ్మఱ మఱు లేక క్రమ్మఱి మసమఱ మఱఁగాలు మెసమఱలుటు
మిఱిచూపు మిఱిమిట్లు ముఱిముఱి చీఁకటిముఱి మొంగె ముఱిమెఱి మెఱమూలిదుట
[1]మొఱుపులు మెఱుసుట మెఱుఁగు లీనుట కనుమొఱఁగుట డాఁగుట మొఱకవెలితి
మొఱలుపెట్టుట మొఱ మొఱలుగా మొఱయుట మొఱగుడుకుక్కలు మొఱకుతనము
ఱట్టు ఱంపిల్లుట ఱవ ఱంప ఱవికెలు ఱవఱవల్ ఱంపము ఱంతు ఱవళి
ఱెక్కలు ఱైచుట ఱివ్వన ఱువ్వుట ఱెక్క ఱెప్పలు ఱెల్లు [2]ఱెమ్మ ఱొమ్ము
[3]వఱతయు వఱదయు వఱదు గూయుట వంగవఱుగులు వఱలుట విఱిగిచనుట
విఱివోవు విఱిగాలి విఱివిడి కంబము విఱుగుట వెఱ బొమ్మ వెఱ చఱుచుట
వెఱచుట వెఱఁగు నివ్వెఱ సుఱ స్రుక్కులు యను ఱుసు అను ఱివి యాది గాఁగ
గొన్ని తెనుంగుఁబల్కుల హ్రస్వములమీఁదఁ దప్పక బండిఱా లొప్పుచుండు
వెల్లంకితాతన బొల్లెను బండిఱా నిడుద పైఁ గలుగదు నిక్క మనుచుఁ
గావున నేను దీర్ఘములపైఁ గలపెద్దఱా లోకకొన్ని యేర్పఱతు నింక
నాఱు సంఖ్యాపద మాఱడి యాఱికెపంట చిచ్చాఱెఁ బాపంబు లాఱె
నాఱని తేజ మూటాఱినముత్తెంబు తడియాఱె శ్రమ మాఱెఁ దాప మాఱె
నాఱపు లాడె నోటాఱె దేహం బెల్ల నూఱడి చాలించు టూఱుగాయ
లుదకంబు లూఱుట యోఁక పండ్లేఱుట యేఱువసీమలో నేఱు దాఁటె
కాఱుపోతులు హొంతకాఱె కాఱడవులు కాఱెసుఁ బెట్టుట గాసిలుట సోఁ
గాఱుట జాఱుట కోఱలు పండ్లు గీఱుట నాఱుటయును దీఱుటయు నయ్యెఁ
జేఱెడు మాడలు చీఱుట రెండుగాఁ జేయుట యుయ్యాలఁ జేఱు లనఁగఁ
జూఱ యెల్లరిని దోఁచుట చోఱమీనులు చాఱలబెబ్బులి చాఱపప్పు
జాఱుపయ్యెదలు బజాఱికన్నియలు హజాఱంబులోన దుజాఱు లనఁగఁ

---

1 శ-ర. మెఱపులు. 2 శ-ర. లో రెమ్మ అనియేకాని ఱెమ్మలేదు. 3 శ-ర. లో వఱద అనియేకాని వఱతలేదు.

దాఱు మెకంబు లీఱీఱున దీఱిమ దీఱుట పొదలలో దూఱిచనుట
దేఱి చూచుట గడి దేఱుట ధర్మంబు దేఱుట యింతకు దేఱుదు రన
సొన్నాఱి నాఱు వైచుట నాటు విడుచుట నీఱు నిప్పులమీఁదినిండుబూఁది
పసపు నూఱుట నూఱుపసలు నన్నూఱు మున్నూ ఱన వెస దొమ్మన్నూఱును నన
బాఱఁడు బ్రాహ్మణుఁ డేఱు పాఱుట యింకఁ బాఱుట వెన్నిచ్చి పాఱుటయును
బడఁతిదేహము గఱు పాఱుట పేఱుట చీఱుట పోఱఁడు చిన్నవాఁడు
బీఱు వోఁవక యినుమాఱు మా ఱడుగుట మాఱి మసంగుట మాఱుపడుట
మాఱుమాటాడుట మాఱుమొగంబు వేమాఱు పెద్దలమాట మీఱి చనుట
ఱాచు నిలపుఱాయి ఱాఁగ వెన్నెల ఱేఁడు ఱేసి ఱేసున గంగ ఱేవు తెప్ప
ఱేఁచుకుక్కలు ఱేల ఱేఁగు ప్రేఱేఁచుట ఱోయుట వెదకుట ఱోఁత వడుట
తే. వేఱు వడుటయు వీఱిడి వే ఱొకటియు
నాదిగాఁ గొన్ని యాంధ్రవాక్యములయందుఁ
బాదుకొను దీర్ఘములమీఁద బండిఱాలు
వీని నెఱుఁగక కృతిసేయ వెట్టి గలఁడె. 197

కుఱుచలమీఁది ఱకారములకు రూపములు.

అఱపఱలు=తునుకలు
నోట నఱచుట=కూయుట
అఱిముఱి=బడిబడినియనుట
అఱగోఱలు
అఱముట=అబ్బుట
అఱకటఁ బెట్టుకొనుట=పొదిగిటఁ బెట్టుకొనుట
అఱచేయి
అఱకాలు
అఱవలు=ద్రావిడులు
అఱువుడు=కుప్పసము
అఱిసెలు=అప్పములు
అఱిగిపోవుట=తక్కువయిపోవుట
అఱమఱసేయుట
అఱలేక చనుట=అపోహము లేకపోవుట
పెండ్లియఱుగు
అఱపుకొనుట=దక్కించుకొనుట
అఱువదికోట్లు
అఱపొఱఁడు=పొట్టివాఁడు
ఉక్కఱి
రూపఱి
పాలుపఱి
ఏపఱచుట
పెంపఱి
సిగ్గఱి
బిట్టఱి
పెల్లఱి
అఱమూఁత యిల్లు
క్రచ్చఱ
అక్కఱపడి
అఱకమ్మటలు
అఱింటులు=అఱటికంబము
అఱటులు=స్త్రీలు మెడను గట్టుకొనెడుపూసలు
అఱకము=అన్నమఱుగకుండుట
ఇఱియుట=కదియుట దీనికి లక్ష్యములు:—
ఇఱచను=చిన్న చనుగవ
ఇఱికికొనిపోవుట=కదియించుకొని పోవుట ఇవి మొదలైనవి
ఇఱియుట=నలిగిపోవుట
ఇఱులు=చీఁకటులు

బండియిఱుసు [కదియుట
క్రిక్కిఱియుట = మిక్కిలి
ఇఱకటము=కుసిలి
ఇఱుకు=కొంచెము
అన్న మిఱిసిపోవుట=కది
యఁబడి ముద్ద కట్టుట
ఉఱఁడు=సురేంద్రుఁ డైన
ను గైకొనఁడు [వుట
ఉఱుకుట=వేగముగఁ బో
ఉఱు అనఁగా మిక్కిలియు
నుట దీనికి లక్ష్యములు:-
ఉఱునట్టివరము ఉఱుత
నముశక్తివాలయఁగ ఇవి
మొదలైనవి.
ఊఱువు=లావు
ఊఱుది=బెట్టిదము
ఊఱక=మానక
మేఘము మూఱుమూట
ఊఱుకఱి
బలమూఱి
ఉఱియు=దిట్ట
ఉఱియుట
ఊఱని=తెగువ
ఉఱుతపట్టి
ఎఱపఱికము
అడుగుల కెఱఁగుట=మ్రొ
క్కుట
ఎఱుపువన్నె
ఎఱుకువాఁడు
ఎఱికె=చెప్పుట
ఎఱకలు=ఱెక్కలు
ఎఱుఁగుట=తెలిసికొనుట
ఎఱువుసొమ్ము = మఱొకరి
సొమ్ము
ఎఱచి=మాంసము
ఒఱలుట=శోకించుట

ఓఱవ=దేహము
ఒఱగాల నిలుచుట
ఒఱ=కత్తిమీఁదిమూఁత
ఒఱకటపుదోవనుబోవుట
ఒఱపులు=ఎత్తైలు
ఒఱగుబిళ్ల
ఒఱగు వడక
కఱపుట=నేర్పుట
కఱతలు=పోకిళ్లు
కఱదలు=బుద్ధులు
కఱటి=మంకువాఁడు
కఱకు=కాఠిన్యము దీనికి ల
క్ష్యములు:- కఱకెక్కుట
కఱకులాడుట ఇవి మొ
దలైనవి.
కఱవు=దుర్భిక్షము
కఱ = కప్పు దీనికిలక్ష్యము
లు:-కఱకంఠుఁడు
పోఁకకఱ
తమ్మకఱ
సీలకఱ ఇవి మొదలైనవి.
కఱచుట దీనికిలక్ష్యములు:-
పండ్లఁ గఱచుట వేళ్లు
గఱచుట పూరి గఱచుట
పింజపింజ గఱచుట ఇవి
మొదలైనవి.
కిఱపుట
కెఱయుట
ఉక్కెఱ=పిండివంట
పక్కెఱ
కుఱుమాపుచీర=కొంతమా
త్రము మాసినచీర
కుఱు=కంటు
కుఱుచ=కొంచెము
కుఱులు=వెండ్రుకలు
కుఱువలిగొనుట

కుఱుకుఱ
కుఱుకులు
కుఱుగోని
కుఱుగడ
కుఱుప=వ్రణము
కొఱకొఱలాడుట
కొఱఁత=తక్కువ
పండ్లు గొఱుకుట
గుఱ్ఱపుకొఱడ [డుచునది
కొఱడు=ఆకాశమునఁ బో
కొఱ=పని దీనికి లక్ష్యము
లు:- కొఱగామి కొఱ
గాదు కొఱమాలుట కొ
ఱ అవుట కొఱగలవాఁ
డు ఇవి మొదలైనవి.
కొఱలుట=పూర్ణమవుట
కొఱవినిగాల్చుట
వానికొఱకు-చతుర్థి
గఱికెనట్టులు
గఱుగుకాయలు
గఱిసె
డగ్గఱ=సమీపము
అంపగఱి
పగఱ=పగవాఁడు
గిఱికొనుట=కుప్ప వడుట
మోటగిఱుక
గిఱుమెట్లు=గిఱుకచెప్పులు
గిఱులు వ్రాయుట
గీఱుట [రము
గుఱుకపెట్టుట=నిద్రావికా
గుఱగుఱ
గుఱపెట్టుట
గుఱుకొని
గుఱిగడచుట=మేరదప్పుట
గుఱుకొండి
గుఱుతు

సుఱుములు=గింజలు
తలఁగొఱుగుట
గొఱవంకపిట్టలు
గొఱక కట్టె
వాచఱచుట
కొడవలికొఁకిఁచఱచుట అడచుట దీనికిలక్ష్యములు:- చేతఁ జఱచుట వీఁపు జఱచుట నేలఁ జఱచుట గోడ సున్నము జఱచుట యివి మొదలైనవి.
గట్టుచఱులు= కొండచరులు
చిచ్చఱ = ఇంగలము దీనికి లక్ష్యములు:- చిచ్చఱపిడుగు చిచ్చఱకన్ను చిచ్చఱకోల = ఆగ్నేయాస్త్రము ఇవి మొదలయినవి.
చిఱుత = కొంచెము దీనికి లక్ష్యములు:-చిఱుతప్రాయము చిఱుతనడుము చిఱుతగండు ఇవి మొదలైనవి.
చిఱు=పిన్న ఇందుకు లక్ష్యములు:— చిఱునవ్వు చిఱుచెమట చిఱుదొడ మొదలయినవి.
చిఱికొట్టి
చిఱిమి
ముచ్చిఱితనము
చుఱుకుపుట్టుట
మేను చుఱచుఱఁ గాల్చుట
చెఱువు
చెఱకబట్టుట
చెఱలాడుట
చెఱచుట
చెఱుముట=రాచుట
చెఱుగుట
చెఱసాల
చెఱకులు
చెఱిసగము
జఱిజఱి
పూజఱి
జాజఱి
జఱిగొని
జఱపుట = ఆలస్యము చేయు [ట
జఱజఱ
జఱుగుట=పోవుట
వెజఱుట
జిఱజిఱఁ ద్రిప్పుట
జుంజుఱువెంట్రుకలు
జొఱజొఱ
తఱుగుట = వెలితిఅవుట దీనికి లక్ష్యములు:— నెయ్యి తఱుగుట, మఱియు, తఱగుటఅనఁగా తక్కువగుట. దీనికిలక్ష్యములు:—ధారణ తఱగుట కొంత తఱగుట ఇవి మొదలయినవి. కొన్నిచోట్ల తఱగుట, అనఁగా కోసివైచుట. దీనికి లక్ష్యములు:— తల తఱగుట కూర తఱగుట ఇవి మొదలయినవి.
తఱుగటి = నిర్ణయించెడి వాఁడు
తఱుగని సంపద
తఱి గొలుపుట
ముత్తెఱులు=నఖులు
తఱుచు=దట్టము
తఱి=వేళ
పయనముతఱలుట
పుచ్చినతఱకలు
శత్రువులను దఱియఁ జొ [చ్చుట
తఱుముకవచ్చుట
తఱిగొని నడచుట
తిఱుగ=రెండవసారి
తిఱి=పెనచుట
తుఱఁగలి=కాంతి
తుఱుము
వాతెఱ=మోవి
ఏత్తెఱ
తెఱలినవాసన
తెఱకొలుపుట
తెఱపిసేయుట
కన్ను తెఱచుట = పాపుట దీనికి లక్ష్యములు:— నోరు తెఱచుట, తలుపు తెఱచుట ఇవి మొదలైనవి.
తెఱవలు=స్త్రీలు
తెఱువ
తెఱఁగు=విధము దీనికిలక్ష్యములు:— తెఱఁగెట్టిదకో, తెఱఁగొప్ప, తెఱఁగులేమి, ఇత్తెఱఁగున ఇవి మొదలయినవి.
తొఱలుట=కలయుట
తొఱగుట
ముందఱను
అందఱు
ఎందఱు
కొందఱు
ఇందఱు
ఇద్దఱు
పదఱుట

పెద్దఱికము
గద్దఱికాఁడు
అద్దిఱ
కట్టెదుఱు
నఱుజు=కొంచెము - దీనికి లక్ష్యములు:— నఱుజు వేలు నఱుజుము త్రెములు మొదలగునవి.
మ్రాను నఱుకుట
నిఱుఁ బేద
నుఱుము=నుగ్గు
ధాన్యము నుఱుపుట
కోక నెఱవు=పొడవు
నెఱి=బాగు దీనికి లక్ష్యములు:— నెఱి దప్పి వడుట నెఱి చెడుట నెఱిఁ బడుట నెఱిమొగము నెఱికులు నెఱినొచ్చుట నెఱిద్రోవ నెఱిచక్కఁ జూచుట ఇవి మొదలైనవి.
నెఱ యనఁగా దొడ్డ దీనికి లక్ష్యములు:— నెఱతనము నెఱగూఱుట=దొడ్డనాటుట నెఱనారసము నెఱసటి నెఱవాదులు నెఱదాతలు నెఱబిరుదులు నెఱపంటలు నెఱచందురుఁడు ఇవి మొదలైనవి.
మఱియు నెఱ యనఁగా గొప్ప దీనికి లక్ష్యములు:— నెఱమంట నెఱదెవులు నెఱవెంట్రుకలు మొదలైనవి.
నెఱియను=మిగులను

నీటులు నెఱపుట
నెఱిలేనిమిత్రుఁడు
నెఱసుట=అంకెట విస్తరించుట
నెఱిక=కొసె
నెఱకులు=ఆయములు
నెఱులు=తలవెంట్రుకలు
కోక పఱపఱ చించుట
పఱుసదనము
పఱచుట = సేయుట దీనికి లక్ష్యములు:— పఱచిన పాట్లు చిక్కు పఱచుట సిగ్గుపఱచుట భంగపఱచుట ఇవి మొదలైనవి.
కొన్నిచోట్ల పఱచుట యను ప్రవహించుట దీనికిలక్ష్యము:— నెత్తురు కాలువలై పఱచుట.
ఒకచోట పఱచుట - యన వేగ నుఱుకుట దీనికి లక్ష్యములు:— వెనుకొని పఱచుట గుఱ్ఱము పఱచుట శత్రులఁ బఱపుట అమ్ములఁ బఱపుట ఇవి మొదలైనవి.
పఱికెలు
పఱియలు సేయుట
పఱివోవుట = ముంచుకొనుట
అంపఱక=ఓపక
పఱతెంచుట=వచ్చుట
పఱిగొనుట=నిండికొనుట
పఱిపఱియలు సేయుట
పఱు వైనపువ్వు
చూపఱ పొగడను
పఱిమార్చుట
తెంపఱ
పెంపఱ

తెప్పిఱిలుట
పిఱుఁదను=వెనుకను దీనికి లక్ష్యములు:— వానిపిఱుఁదనె చొచ్చుట విఱిగి పిఱిఁదికిఁ బాఱుట ఇవి మొదలైనవి.
ఒకపట్టు పిఱుఁదు=కటిస్థలము
పిఱిసనుట
పిఱివోవుట=వెనుకదీసుట
దొడ్డపిఱికితనము
తలపుఱియ=కపాలము
పెఱికెలు=గోనెలు
పొడవు పెఱుగుట
అమ్ములు పెఱుకుట=పీకుట.
పెఱ యన మఱియొకటి. దీనికిలక్ష్యములు:— పెఱమూఁకలు పెఱచేతలు పెఱవారు పెఱచోట ఇవి మొదలైనవి.
పెఱుసనిపోవుట
బఱబఱ నీడ్చుట
దబ్బఱమాటలు
బిఱబిఱఁ ద్రిప్పుట
బిఱుసు గాల్చుట
కోటబురుజులు
మఱువ=మంటికుండ
మఱుఁగు=చాటు దీనికి లక్ష్యములు:— మాట మఱుఁగు పెట్టుట కనుమఱుఁగుచోటు బలవంతుని మఱుఁగుచొచ్చుట మైమఱుఁగు=కవచము కొందఱు మఱు అని యనిరి ఇవి మొదలైనవి.
మఱచిపోవుట
మఱునాఁడు

మఱఁదలు
మఱఁది
మఱియు
ఏమఱిపాటు
పలుమఱు
మఱుగుట=మచ్చికయవుట
మఱుపడి
క్రమ్మఱ=తిరుగ
మఱులేక= మఱుఁగులేక
క్రమ్మఱుట=తిరుగుట
పడమఱ=దిక్కు
మఱగాలు
పెడమఱలుట
మిఱిచూపుట
మిఱుమిట్లుగొనుట
ముఱిముఱి చీఁకటి
ముఱి=మొండెము
ముఱిముఱి=బడిబడిని
పిల్లమెఱుములు వైచుట
మెఱుపులు మెఱయుట
మెఱుఁగు లీనుట
కను మొఱఁగుట=దాఁగుట
మొఱక=వెలితి
మొఱ పెట్టుట
మొఱమొఱ లాడుట
మొఱసుట=కోపవికారము
కుక్కలు మొఱగుట
మొఱకుతనము
అట్టువోందుట
అఱపిల్లుట
వజ్రపుఱవలు
అంఘవోవుట
పట్టుఱవికె
ఱవఱవలు=కోపము
ఱంపము
ఱంతు

ఱవిళి
ఱెక్కలువైచుట
ఱివ్వున నెగయుట
ఱాళ్లను ఱువ్వుట
చిలుకఱెక్కలు
కను ఱెప్పలు
ఱెల్లుగడ్డి
పూఱెమ్మలు
బలుఱొమ్ము
వఱత వెల్లి
ఏఱివఱద
వఱడుగూయుట
వంగవఱుగు
వఱలుట
దండు విఱిగి చనుట
విఱివోవుట
విఱిగాలి
విఱివిడి
కంబము విఱుగుట
వెఱబొమ్మలు
వెఱచఱచుట
వెఱచుట
వెఱగొందుట
నివ్వెఱపడుట
సుఱసుఱ స్రుక్కుట
అసు ఱుసు అనుట

ఇవి కుఱుచలమీఁది ఱకారములు.

నిడుదలమీఁది ఱకారములకురూపములు.

ఆఱు=లెక్క దీనికి లక్ష్యములు:—ఆఱుచవులు ఆఱమ్ములు ఆఱుమాట లివి మొదలైనవి.

ఆఱడిపోవుట
ఆఱికెపంట
చిచ్చాఱుట
పాపము లాఱుట
ఆఱని తేజము
ఊటాఱినముత్యములు
కోకతడియాఱుట
శ్రమ మాఱుట
ఆఱుపులు
దేహమంతయు నోటాఱుట
ఊఱడి విశ్రమించి
ఊఱుగాయలు
నోరూఱుట
ఓఁకపండ్లేఱుట
ఏఱుపసీమ
ఏఱు దాటుట
కాఱుపోతులు
పొంతకాఱి
కాఱడవులు
కాఱియఁ బెట్టుట=గాసిపెట్టుట
కాఱుట=జాఱు
కోఱలు=నోటిపండ్లు
గీఱుట=నాటుట
పండ్లను గీఱుట=తీఱుట
చేఱెడుమాడలు
చీఱుట=నడిమికి రెండుగాఁ జేయుట
ఉయ్యాలచేఱులు
చూఱ=అందఱినిదోఁచుకొనుట
చోఱమీను=చేఁప
చాఱలబెబ్బులి
చాఱపప్పు
పయ్యెదజాఱుట
బజాఱివాండ్లు

హజాఱము = పెద్దకొలువు సావడి
తుజాఱి = ధనముగలవాఁడు
తాఱుట = పఱువెత్తుట
యాతిఱువ తీఱుట = సేయవలసిన పనితీఱుట
తిఱినమిట్టగుడ్లు
పొదలలో దూఱుట
తేఱిచూచుట
తేఱికొనచూచుట
గడిదేఱుట
ధర్మముదేఱుట
ఇంతకుం దేఱుదురు [డు
సొన్నాఱి = అగసాలవాఁ
వంగనాఱు వైచుట
నీఱు అనఁగా నిప్పుపైఁగప్పియుండెడుబూడిద
పసపు నూఱుట
నూఱుపదులు
పాఱుఁడు = బ్రాహ్మణుఁడు
ఏఱు పాఱుట
ఇంకఁ బాఱుట
వెన్నిచ్చి పాఱుట
దేహము గఱుపాఱుట
పీఱుట = చినుగుట
పోఱఁడు = చిన్నవాఁడు
బీఱు వోవుట

ఇనుమాఱు
మాఱడుగుట
మాఱి మసంగుట = గావు పట్టుట
మాఱుపడుట
మాఱుమాట
మాఱుమొగము
పేమాఱు
పెద్దలమాట మీఱుట
ఱాచుట
సెలపుఱాయి [డు
వెన్నెలఱేఁడు = చంద్రుఁ
ఱేసి
ఱేసున
గంగఱేవున
ఱేవు
ఱేఁచుకుక్కలు
ఱేల
ఱేఁగు
ప్రేఱేచుట
ఱోయుట = వెదకుట
ఱోఁతపడుట
వేఱు పడుట
వీఱిఁడి
వేఱొకటి
ఇవి నిడుదలమీఁదబండిఱాలు ఉభయరేఫలు.

అరుగుట = పోవుట
చెఱుచుట
తెఱఁగులు
తొఱలుట
తొఱఁగుట
నెరయుట = విస్తరించుట
పరిగొనుట
పరిచను పెంచుట
పరిమెయి = పరయొకటి
పరిమార్చుట
పెరుగుట
క్రమ్మర
మరలుట

ఇవి కుఱుచలమీఁది రేఫ ఱకారములు రెండు నగును.

ఆరుట = శమించుట
తీరని కినుక
తీరుట
పోర నీరయి పోవుట
మారిమసంగుట
వేమారు

ఇవి దీర్ఘములమీఁది రేఫ ఱకారములు.

కుఱుచలమీఁది రేఫఱకారములు రెండును అయినవానికి లక్ష్యములు.

అఱుగుట, పోవుటకు మౌసలపర్వమునందు:—

క. మఱునాఁడ యగుట లెస్సగ
నఱిగె నినుం డపుడు వేఁడి యడరినదీప్తుల్
తఱఁగలి గొని పశ్చిమగిరి
చఱికి ననతిదూరుఁ డై విశదుఁ డై తోఁచెన్. 198

చెఱుచుటకు సభాపర్వమునందు:—

క. వెఱచఱువ నింతకంటెను, దఱుచుగ బాణంబు లేసి తడయక పగఱం
జెఱుతు నని యిసుముఁ జల్లుచు, నుఱక ధనంజయుఁడు రణజయోన్నతి నరిగెన్.
(ఆ. 2. 305)

తెఱఁగునకుం గవిజనాశ్రయమునందు:—

క. సెఱయంగా నీఛందము, తెఱఁ గెఱుఁగక కవితఁ జెప్పఁ దివురునతఁడు ద
బ్బఱచీకు చీకుగుఱ్ఱముఁ, బఱపినగతి నిఖిలహాస్యపదనిరతుఁ డగున్. 200
(ఆ. 1. 4)

తొరఁగుటకు నృసింహపురాణమునందు:—

సీ.పా. పరమాత్మ పదములఁ దొరఁగి పాఱెడు నేటి, తరఁగలపై లీల దాఁటి దాఁటి.
(ఆ. 1. 54)

అందే:—

తే. పొగడ మ్రాఁకుల మొదలను బుప్పరసము
[1]తొఱఁగి నెత్తావి యందున నెఱయ నొప్పెఁ
బూచుకొఱకను మున్ను నింపులు దలిర్పఁ
గడఁగి వనలక్ష్మి యుమిసిన కళ్లయనఁగ. (ఆ. 2. 69) 202

పరిగొనుటకు.

పరిచను దెంచుటకు విరాటపర్వమునందు:—

చ. పరిచను దెంచె గోగణముఁ బట్టె నన న్విని పిన్న గాన మీఁ
దరయక రాజనందనుఁ డహంకృతితోఁ బఱతెంచి సైన్యవి
స్ఫురణముఁ జూచి భీతిఁ దనబుద్ధి గలంగినఁ బాఱఁ జొచ్చె నీ
పురుషుని శౌర్యసంపదయు భూరిబలంబు నెఱుంగఁ డేమియున్. (ఆ. 4. 78) 203

పరిమెయి యన్నందునకు శాంతిపర్వమునందు:—

చ. పరిమెయిఁ బాటి పాఱఁ గని పట్టి వెసం బెడకేలు గట్టి తె
చ్చి రనురభర్త నూచి యిటు సేరఁగఁ దేవల దీకృతఘ్ను నిం
బొరిగొని వేతినుం డనినఁ బోకడ మాలినవార మయ్యు యి
ద్దురితశరీరముం దినఁగ [2]దోసము మా కని వార లొల్లమిన్. (ఆ. 3. 505) 204

1 అచ్చుపడ్డనృసింహపురాణమందు 'తొరఁగి' 'నెరయ' రెంటను లఘురేఫ మున్నది. 2 గూడునె (ప. వా.) ఈపాఠమున యతిభంగము.

పరిమార్చుటకు.

పెరుగుటకు స్త్రీపర్వమునందు:—

క. పెరుగుట ప్రగ్గుట చపలం, బొరయుట యరుచంబు గాఁగఁ బుట్టుట పావం
బెరయుట పాయఁ బదార్థో, త్కరములసైజంబు లెల్లఁ దప్పింప నగున్. 205
(ఆ. 1. 24)

క్రమ్మఱకు అరణ్యపర్వమునందు:—

మ. పఱచుం దవ్వుగఁ జేయలంతి నిలుచుం బట్టీక యాసాసలం
బిఱువోవుం బొదలందు డిందుఁ బొడమం బిట్టుల్కి చే దాఁటుఁ గ్ర
మ్మఱి చూచుం జెవి దార్చి నిల్చు మలయు న్మట్టాడుఁ గ్రోడాడు నే
మఱిన ట్లుండుఁ దృణంబు లాను నలయున్ మాయామృగం బిమ్ములన్. 206
(ఆ. 6. 327)

మఱఁద లనుటకు భాస్కరరామాయణమునందు:—

చ. ఎఱిఁగి యెఱింగి మున్నతఁడె యొగ్గొనరింపఁడె దానికై కదా
చెఱఁగొని వచ్చితిం బిదప సీత వృథాకథ లింక నేల పెం
పఱ బ్రతు కింత తీయనె ఖరాదులచావున కేమి చింత నీ
మఱఁదలిబన్న మేపగిది మానిని యీగుదు సంధి చేసినన్. (యుద్ధ. 784.) 207

నెరసె ననుటకు నృసింహపురాణమునందు:—

మ. ధరణీమండలి దిర్దిరం దిరిగెఁ బాతాళంబు ఘూర్ణిల్లె ని
ర్జరనాథప్రముఖాఖిలామరనివాసశ్రేణులం దోలిమై
నెరయం బంకజసంభవాలయమున న్నిండార నవ్వేళ శ్రీ
కరదైతేయతనూభవోద్భవకథాకల్యాణ ముద్ఘోషమై. (ఆ. 3. 141) 208

నిడుదలమీఁది రేఫఱకారములు రెండునుఅయినవానికి లక్ష్యములు.

ఆరుటకు శాంతిపర్వమునందు:—

క. కారవులు సేయునవమతి, కారణముగఁ గోప మెత్తెఁ గర్ణునివదనాం
భోరుహము గనుఁగొనఁగ [1] శ్రమ, మారు న్నావళము గాక యాతనిబుద్ధిన్. 209
(ఆ. 1. 13)

ఆదిపర్వమునందు:—

క. కాఱడవిఁ బఱచుమృగముల, [2]నూఱడకం దిగిచి డస్సి యున్నతనిశ్రమం
బాఱంగా నెదఁ దాపము, దీఱఁగఁ బైవీచె నన్నదీపవనంబుల్. (ఆ. 4. 18) 210

---

1 శమ. 2 నూఱకడం (వా).

కాఱులకు నుద్యోగపర్వమునందు:—

ఉ. ఆఱడిపోకయు న్ఖలము నందుటయుం గని పల్క నేరమి
న్హాఱటనోటిదాన నయి మాటలు చిత్తమునందు నిల్ప కే
గాఱులు [1]ప్రేలెద న్వినుఁడు కర్జము నెగ్గను గాన నల్కమై
[2]వీఱిఁడి యైనమానిసికి వెండి వివేకము గల్గ నేర్చునే. (ఆ. 3. 107) 211

తీఱుటకు రామాయణమునందు:—

ఉ. మీఱినకోఱలు న్మిగిలి మింటికిఁ బర్వినవల్ల[3]వెండ్రుకల్
తీఱినమిట్టగ్రుడ్లు నతితీక్ష్ణతరం బగునట్టిసాహసం
బాఱనితేజము న్దిశల నంటినచేతులు లోకరాజిలో
నేఱినమేటిరూపములు నెంతయు నేర్చిరి రాక్షసు ల్వడిన్. 212

తేఱుటకు యుద్ధకాండమునందు:—

క. తేఱుదురు రిపుల నక్కఱ, మీఱుదురును నిపుడు మూర్ఛ మెయి ని ట్లున్నా
రాఱనితేజంబులతో, నీఱు పయిం గవిసి యున్ననిప్పులవో లెన్. 213

నీఱనుటకు.

త్రిపురాంతకదేవుని యుదాహరణమునందు:—

ఉ. ఆఱడియాస నీరసధనాధిపలోకమునిండ్లవాకిళుల్
దూఱుట మాని శ్రీనగముతూరుపువాకిట దూఱి పాపముల్
నీఱుగఁ జేసి గంధవతి నీళ్లను గ్రుంకి మనంబులోనిచి
చ్చాఱఁగఁజేయు టొప్పుఁ ద్రిపురాంతకదేవునకై నమస్కృతుల్. 214

మాఱి యనుటకుఁ గర్ణపర్వమునందు:—

ఉ. పాఱినఁ జూచి కౌరవనృపాలుఁడు సూతతనూజుతోడ నీ
కౌఱియ మద్బలంబునకుఁ గాఁ దగునే వివిధాస్త్రసంపద
న్మీఱిననీవు గల్గఁగ నమేయపరాక్రమ నీకుఁ బాండవు
[4]ల్మాఱి తలంప నీదగుబలంబును జేవయుఁ జూపు మిత్తతిన్. (ఆ. 3. 10) 215

వేమా అనుటకు నృసింహపురాణమునందు:—

క. మీఱినమానులకినుకకు, మా ఱుగక యున్న మీసమగ్రక్షమ వే
మాఱు గొనియాడఁగాఁ దగు, నీఱునె సాత్త్వికులబుద్ధిఁ గిల్బిషచయముల్. 216
(ఆ. . 95)

---

1 చీరెద (ప. వా). 2 వీఱఁడి (ప. వా). 3 వెంట్రుకల్ (ప. వా).
4 మాఱె (వా).

క. తెలిపితి నన్నయభట్టారకులకావ్యములందు నాకు దొరకినశేషం
బులు జాలు మఱియు నెందులఁ, గలిగినఁ దగ వనక యవియుఁ గైకొనుటొప్పున్.

క. తొలుతటివారలు వాడని, తెలుఁగులపలుకులను గలద్వితీయాంతస్థం
బులు గూర్పరు తద్భేదం,బులు దెలియమి బుధులు ప్రాసములకు యతులకున్. 218

లకారభేదంబులు:—

తే. మరితసంహార నిర్జరోక్తులనె కాను, వెలయుదొడ్డళకారంబు వికృతియందు
నెళవు దళవాయి మేళంబు నేళ్లనంగఁ, బళ్లెరం బనఁ గక్కులకళ్లె మనఁగ. 219

ఆ. ప్రథమమీఁద నుండుపంచమవర్ణాది, వర్ణమునకు బమలు వచ్చి నిలుచు
లాఁతి యనుపకార మూఁతమై తెలుఁగునఁ, బరువు వెట్టి చిక్కువడియె ననఁగ. 220

మూ. సూ.—క్వచి దపి న స్త ఉదోత్తా దంతోష్ఠభవస్య వికృతిశబ్దాదా.

సీ. జాతివా గలవోష్ఠ్యశబ్ద మొక్కటి దక్క సంస్కృతాంధ్రముల ముజ్జగములందు
శబ్దంబు మొదల నిశ్చయముగాఁ గొమ్ములు నోత్వంబులును గల్గ వొకటి కైన
వాని శృంగములకై వడి నోత్వములభంగి శబ్దాదిఁ గలయవి స్వరము లగును
రెండును లాఁతుల నుండుఁ గృష్ణుఁడు గిన్క వుట్టు మోదినఁ జెట్టు వొలిసె ననఁగ

తే. నడుమఁగొమ్ములు సంస్కృతాంధ్రములరెంట,బలసి జాత్యక్షరములకే గలిగి యుండు
భావుకము నీవు భవుకంబు భవుఁ డనంగ, బొడవు దీవులు సవురంబు పువ్వు లనఁగ.

లఘ్వలఘుభేదంబులకు:—

మూ. సూ.—నాన్యేషాం వైధర్మ్యం లఘ్వలఘూనాం రయో స్తు నిత్యం
స్యాత్.— 17

క. వైకృతకావ్యంబులలోఁ, గాకోదరశయన లఘుయకారము వాలై
కైకొనఁ దగు ప్రాసములకు, జోకయె స్వరహాయులు వడికిఁ జొప్పడు టరుదే.

తే. ప్రియుఁడు రాఁడాయె సత్యభామయెడఁ గాఁగ
నెన్ని మాయలు పన్నెనో యెఱుఁగ రాదు
గాయఁగాఁ జొచ్చె శశి మింట నాయనంగుఁ
డేయఁగాఁ జొచ్చె సఖి చక్రి యేడి యనఁగ. 223

క. రెండర్థంబులపద్యము, లుండెడిచో నొకటి యచ్చు నొకయర్థమునన్
నిండాయుహల్లు నగు మురఖండన వలపినను లఘుయకారము కృతులన్. 224

రాఘవపాండవీయమునందు:—

క. విని యతనిం దనపై నిడు, కొని యేఁగినియమికిఁ దగనిఘోరార్తి యొన
ర్చినవాఁడ మీకు దండ్యుఁడ, నని తనుఁ దెలుపుచును వారి కప్పనఁ జేసెన్. 225
(అ. 1. 25)

సీ. త్రైయక్ష పానీయ పీయూష వైయాత్య హైయంగవీన వైయాసిక త్వ
దీయ స్వకీయా స్మదీయ మదీయ ప్రభృతులను [1]గియ్యలు పెట్ట రాదు
క్షయ్యజయ్యన్యాయ్యసాహాయ్యసాన్నాయ్యధాయ్యహేయ్యములనికొయ్యములను
గ్రయ్యశబ్దమునను గియ్యలు గల వని తెలిసి ప్రాసములకు నిలుప నలయు
తే. పైయెద పయాటయు నొయారి బలుగయాళి, యుపదంబులఁ గొన్నిటివరసిచూడఁ
దాలఁగు నిలుచును గియ్యలు దెలుఁగులందు, సత్యభామాముఖాంభోజచంచరీక. 226

శశిబింబచరిత్రమునందు:—

ఉ. పయ్యెదఁ బాపి గుబ్బలను బాహులఁ బట్టఁగ నిచ్చి మోవిపైఁ
దియ్యనిమోవి యీ న్మనసు దీరఁగఁ గ్రోలఁగ నిచ్చి యిప్పు డో
త్రొయ్యలి నీవి ముట్టినను ద్రోచెద వేనఁగు నిచ్చి యంకశం
బియ్యక కయ్య మాడఁ దగునే నను నీగతి నేఁచఁ బాడియే. 227

చిత్రభారతమునందు:—

ఉ. ఆయమరాచలంబు ధను వై విలసిల్లఁగ విష్ణుఁ డమ్ముగా
వేయువిధంబులం బరిఢవిల్లెడుశింజిని గూర్చినట్టిశూ
లాయుధు [2]నొక్కమాత్రమున నంగము వ్రయ్యఁగ మోది మించి తోఁ
దీయనివింటనే వెనుకఁ దీయనిబీరమున న్మనోభవా. 228

రేఫమునకు:—

తే. జ్ఞాతి వైరంబు నొంది ప్రాసంబులందు, విశ్రమములందుఁ దమలోన వేఱు గలిగి
దేవదానవు లట్లన తెనుఁగులందు, మించి రేఫఱకారముల్ మెలఁగుఁ గృష్ణ. 229
క. భ్రమయక రేఫములకు రేఫములును ఱాలకును ఱాలుఁ బ్రాసములను వి
శ్రమములను జెప్పఁ దగు నీ, క్రమ మెఱుఁగక రెండునుం గుకవి గూర్చుఁ గృతిన్.
ఆ. [3]సారిది భోజకన్య నరదంబుపై నిడి, రేయిఁ దెచ్చె ననఁగ రేఫ మయ్యె
మఱేఁది యనక సిగ్గు పఱిచి రుక్మిని జాల, ఱట్టు చేసె ననఁగ ఱా ముకుంద. 231
తే. చెల్లు నని ముందు భీమన చెప్పె ననుచుఁ, గలుపుదురు రేఫములును ఱకారములును
దుష్టకవు లవి యొక టైనఁ దొంటిపెద్ద, లందఱును నేల విభజింతు రని తెలియరు.

1 గీయలు. 2 మాట (వా). 3 సారది (ప. వా).

క. వలసినరేఫఋకారము, లలవడుఁ దా నొకటి కొక్క టని భీమనయే
పలుకుట గలిగిన నాతఁడు, గలిపినలక్ష్య మొక టైనఁ గనఁబడ దున్నే. 233

ఉ. బమ్మెరపోతరాజకృతభాగవతంబు సలక్షణంబు గా
కిమ్మహి నేమిటం గొనుద యెంతయు నారసి చూడఁగాను రే
ఫమ్ములు ఱాలునుం గలసి ప్రాసము లైనకతంబునం గదా
యిమ్ముల నాదిలాక్షణికు లెల్లను మాని రుదాహరింపఁగన్. 234

శారదాదర్పణమునందు:—

తే. చఛజఝులకు మొదలియూష్మములు మూఁడు, సరసవడి నిల్పఁగా నేకజాతి యైన
బండిఱాకు రేఫము వడి కుండ రాదె, ప్రాసవర్ణంబులకుఁ గూర్ప రాదు గాని. 235

*ఈపద్యంబు లక్షణవేద్యంబును సుకవిహృద్యంబును గా దది యెట్లనిన:—

కవిజనాశ్రయమునందు:—

క. ధరజఝఞలను నీ రెండక్షరములు విన్నయది లేదు శబ్దము మొదలన్
మరయలవములను నేనక్షరములు తమతమకె వళ్లు కమలాధీశా. 236

అనంతుని ఛందమునందు:—

క. ధర నెక్కటివళు లై తగు, లరమఱవలు దానితోఁ దొలంగక లాకు
న్సరి శా యని విశ్రమవేళ రమాధవ రెండునుం గలసి వర్తించున్. 237

ఆ. మరునితండ్రి లోకమహితుండు యాదవ, రాజసింహమూర్తి రక్షకుండు
ఱాఁగ వేలు పనఁగ ఱంపిల్లు నెక్కటి, వళ్లు నాఁగ నిట్లు వనజనాభ. 238

కావ్యాలంకారచూడామణియందు:—

క. లరమఱవ లేకతరవళు, లరయఁగఁ దమతమకె కవులయనుమతి వళు లై
పరఁగుఁ బదాంతముకారము, పొరి నూఁదిన దూరి చనినఁ బుపుబు[1]భువు లగున్.

(అ. 7. 44)

లక్ష్యము.

ఆ. ఆజ్ఞ లాడి యాగి ఱాపడి సభలోన, తేనిపోరిలోన తెచ్చఁ బోరని
అన్న మొదుగుపుడమి యేండ్ల నేల నుతింప, మనకు విశ్వనాథుఁ డొనరి యుండ.

సర్వలక్షణసారసంగ్రహమునందు:—

తే. మహిమ నెక్కటివళు లన మరవఱలలు, రహిని దమతమకయ యేగు రమ్యచరిత
వనధిగంభీర సద్గుణవాస యనఁగ, భంజితాసురసముదాయ యాంజనేయ. 241

* ఇది(వా) లోనే కనఁబడును. 1 భుల కగున్.

రేఫలోపము.

క. నేరు పనునట్టిలపితమ్ములో రేఫం బచ్చుతోడ లోపం బగు రా
ధారమణ వలసినప్పుడు, భారతమున సోమయాజి పలుకుటవలనన్. 242

విరాటపర్వమునందు:—

క. ద్యూతక్రీడకుఁ గొండొక, నేతుం గపటమున నొప్పనిజనంబులు నా
చేతిధన మెల్లఁ గొని పరిభూతి యొనర్చిన విరక్తి పొడమి వెడలితిన్.(ఆ. 1. 196)

మౌసలపర్వమునందు:—

క. కాచి కొని వచ్చి తగ నా, నేచినయట్లచట నిచట నిలిపితి మునినా
థా చేటును భంగంబును, నైచిత్తము శోకమునకు నగ్గం బయ్యెన్.(ఆ. 1. 215)

లోపము రామికి రాజశేఖరచరిత్రమునందు:—

క. ఏరికి బుద్ధిబలంబులు, కారణములు గావు సువ్వె కలరె ధరిత్రిన్
నేరిచి బ్రతికినవారలు, నేరక చెడ్డట్టివారు నీరజనేత్రా. 245

క్రారవడులకు.

తే. క్రిందు గ్రద్దయుఁ ద్రోవయుఁ ద్రిమ్మఱుటయుఁ
బ్రోచుటయు బ్రతికించుట మ్రొక్కుటయును
వ్రేలుటయు స్రుక్కుటయు నన వీనిమొదలి
వ్రాలిటులఁ గొన్నిటను గ్రారవడులు చెందు. 246

లకారమునకు.

క. విరమణములకును బ్రాసా, క్షరములకును లళలు దొడ్డసన్నములును మ
చ్చరము లెఱుంగక చెల్లును, హరసుత "లళయో రభేద" యనుసూత్రమునన్.

ఆ. గంగకొడుకుమాట గాదని సభను బ్రేళ్ళపడ నెల్లనృపులలోన హరిని
గొల్ల డనుచుఁ జాలఁ ద్రుళ్ళి చేదివిభుండు, వాలిసెఁ బఱచి బలము నెళవుఁ జేర.

వకారమునకు.

తే. పొలుపడి నిల్చు లాఁతివా ప్రాసమునకు, జాతివాకు సవర్ణమై శంక లేక
యతికిఁ బంచమవర్గాద్య మగుటఁ జేసి, చెల్లు వకారమునకు లక్ష్మీభుజంగ. 249

తే. అవనితనయునిచేతఁ బట్టువడి యున్న, పడుచుకొమ్మల హరి చెట్టపట్టి యేలెఁ
దవిలి పదియాఱువేవురు దమకుఁ దామ, మేలువాఁ డని తను నిచ్చ మెచ్చుకొనఁగ.

తే. లాఁతి జాతికి వడికి నిల్పఁ దగ దనుచు, సూత్రమునఁ జెప్ప లే దని చూడ వలదు
నన్నయార్యుఁడు పంచమామ్నాయమునను, నిలుపులక్ష్యంబులకుమాఱు వలుకవలె మె.

ఆదిపర్వమునందు:—

ఉ. భూనుతకీర్తి బ్రాహ్మణుఁడు పుట్టఁగఁ దోడనె పుట్టు నుత్తమ
జ్ఞానము సర్వభూతహితసమ్మతబుద్ధియుఁ జత్తశాంతియు
స్నానమదప్రహారము సమత్వము సంతతవేదవిద్యను
ష్ఠానము సత్యవాక్యము దృఢవ్రతముం గరుణాపరత్వముక్. (ఆ. 1. 157) 252

క. నువు నువ్వు నూవు నూఁబు, వ్వెవఁ డెవ్వఁ డెవ్వఁ డేఁ డీతఁ డనంగాఁ
బువు పువ్వు పూవు పూమ్ము, గ్గవురా వికసించె ననఁగ నగు వలయు నెడక్. 253

నూ వన్నందుకు శశిబిందుచరిత్రమునందు:—

క. నూవుంబువ్వను సంపెఁగ, పూవు గెలిచి బిరుసుమత్తెపుంజల్లి దగ
న్దా వైచె ననఁగ ముంగర,తో వనరుహనేత్రనాస తుల లేకొప్పున్. 254

ఏవాఁ డన్నందుకు విరాటపర్వమునందు:—

క. నీ వొకతె యేల యిలఁ బడి, వేవురు వేఁ వలచి పట్టి వెదకిన నడ్డం
బై వచ్చి వలదు నా నిం, దేవాఁడు మగండు లేమి నెఱుఁగవు కంటే.(ఆ. 2. 256)

శాంతిపర్వమునందు:—

క. ఏవానిబంధుమిత్రులు, జీవధనంబులును నొప్పిఁ జెందుదురు గృశుం
గా వాని నెన్నఁగాఁ దగుఁ, గేవలతనుకార్శ్యయుతుఁడు కృశుఁడె నరేంద్రా.
(ఆ. 1. 52)

పూ వన్నందుకు ఆముక్తమాల్యదయందు:—

ఉ. వేవిననేడపైవలఖి వేణికఁ జంట ఘహించి విప్పఁగాఁ
బూవులు గోళ్ల మీటుతతిఁ బోయెడు తేఁటుల మోఁత కామిశం
కావహ మాఁ గృతాభ్యసన లౌటను దంతపుమెట్లవెంబడిం
జేవడి వీణ మీటుటలుఁ జిక్కుడలించుటలుక్ [1]సమంబుగక్. (ఆ. 1. 62) 257

వ. కడమవి ప్రసిద్ధములు గనుక లక్ష్యములు వ్రాయలేదు.

సకారభేదంబులు.

క. శస లెఱుఁగక చదువంగాఁ, బొసఁగ ద దెట్లనిన శకలము సకృత్తనుచో
వసుధ సకలము శకృత్తన, రసికులు నవ్వుదురు గాన రాక్షసవైరీ. 258

సీ. వికృతిపదాదిని వెలయునాఱవహల్లు పొందలివిభక్తిపైఁ గదిసె నేని
యరయఁ దృతీయొష్మ మగు శౌరి సీరలు దాఁచి గోపస్త్రీల నేఁచె ననఁగఁ

1 సరింబడక్ (అచ్చుప్రతి).

ప్రథమోష్మవర్ణంబుఁ బరికింపఁ దద్భవాద్యంధ్రదేశోక్తులయందు లేదు
సింగంబు [1]సింగిణి సెవమును సెలగోల వీసెఁడు పసి గొనఁ జేసి రనఁగ
తే. భీష్మసన్నుత యివి తృతీయోష్మలిపులు, గాని ప్రథమోష్మవర్ణము ల్గావు వీనిఁ
దెలియక రచించు కృతులు ధాత్రీతలమునఁ, బ్రాసభంగంబులై నగుబాటుఁజెందు.
క. తెలుఁగుపదంబుల నెత్వము, గలమూఁడవయూష్మమును శకారముఁ గాఁగం
బలుకుదు రజ్ఞజనంబులు, సెలగోలలు సెనగ లాలుసేరులు ననుచోన్. 260

హాకారవివేకము.

సీ. బహ్వర్థ విహ్వల జిహ్వ హ్వ లాహ్వాన గహ్వ రోపహ్వార ప్రహ్వ కహ్వ
శబ్దంబులు వకారసహితంబు లగుఁ గాని బిందుపూర్వములు దా మెందుఁ గావు
సంహతి సంహూతి సంహితా సంహార సంహాన సాంహో న్నృసింహ రంహ
బృంహణ పదములు బిందుపూర్వకములు గాని వకారయుక్తములు గావు
తే. మాముడులు నిల్చు బ్రహ్మజిహ్మగపదములఁ
జిహ్న మనుచోట నాముడిఁ జెందియుండుఁ
గియ్య లగు లేహ్య గృహ్య ప్రగృహ్యములను
బ్రాసముల వీని నెఱిఁగి చెప్పంగ వలయు. 261

కావ్యాదిగ్రాహ్యవర్ణంబులు.

మూ. సూ.-శుభవర్ణా శ్శుభశబ్దా యే చ శుభగణా స్త ఏవ కావ్యాదౌ
గ్రాహ్యాః. 18

తే. లిపుల కధిదైవతంబులు లింగములును, బ్రాణగతి ఫలబీజంబు లాసనములు
నమృతములు విషములును దగ్ధాదిభములు, దెలిసి కావ్యముఖంబున నిలుప వలయు.
క. జడ్డలు గలమాతృక [2]తొల్లి, నిడ్డ నధోర్ణములకెల్ల నేఁటికి మీఁదన్
దొడ్డదొరబిడ్డకైవడి, నొడ్డై కనుపడ్డ వ్రాల కూహింపఁ దగున్. 263

వర్ణాధిదైవతంబులు.

తే. హరిధరలు కంతురమ లంబికామరాంబ, లలకుమారవరాహశక్తులు వసుత్రి
దివభిషక్కులు మధుచిత్తభవులు కాళి, కార్యలు హరాభవులు పతు లచ్చులకును.
సీ. స్పర్శవర్గములకుఁ జతురాస్యపవమానకరిముఖగణపతినరమృగేంద్రు
లింద్రావరజగుహాద్రీంద్రజాభైరవజిను లంతకాస్త్రపశివమహేశ

1 సిరిదరిసెనమును (ప. వా). 2 తొ°, నిడ్డ (ప).

వాణులు ఫణినాథవాసుకినందికేశ్వరపద్మమిత్రశంకరులువీర
భద్రకేశవదప్రభద్రకాళీశూలధారులు నింక నంతస్థములకు
ఆ. మారుతాగ్నిపూర్వమాతంగవరుణులు, శాదివర్ణములకు శ్రీదినేశ
వాక్పినాకధరులు వల మాటిళొకు భూతములు సాగమోక్తదైవతములు. 265

తే. కృతిముఖాక్షర[1]దేవత పతికి సుకవి, వరునకును లేఖకునకును వాచకునకు
శ్రోతృజనములకును శుభాశుభఫలంబు, లెలమిఁ గల్పించుచుండు మహీస్థలమున.

వర్ణలింగంబులు.

క. పుల్లింగంబులు ప్రాణము, లెల్లను స్త్రీలింగములు మహాని స్వరములతో
హల్లులు నపుంసకంబులు, పొల్లు లగుఁ గకారముఖ్యములు నలినాక్షా. 267

తే. చిరవిభూతి పతికి స్త్రీలింగలిపు లిచ్చు, భంగపఱుచు షండలింగలిపులు
భూరివైభవంబుఁ బొందించుఁ బుల్లింగ, లిపులు తొలుత నిలిచి లేఖవినుత. 268

వర్ణంబులకు నల్పప్రాణమహాప్రాణంబులు.

ఆ. స్పర్శవర్గజాతసమలిపు లాఁడవ, వర్గమునను విషమవర్ణములును
నాలు గూష్మములును నలిమహాప్రాణంబు, లల్పసంజ్ఞికంబు లన్యలిపులు. 269

క. తొలుత మహాప్రాణంబులు, నిలిచినఁ గృతినాయకుండు నిల్గును నెలలో
పల నల్పప్రాణాక్షరములు గూర్చినఁ బెక్కువర్షములు జీవించుఁన్. 270

వర్ణంబులకు దేవమనుష్యతిర్యగ్రౌరవగతులు.

సీ. ప్రాణార్ణములుఁ బదియాఱును పంచమాత్రములఁ బొసినస్పర్శములును
హ్రస్వంబు లగుతటి నాదిత్యగతు లగుఁ జాపు లైనపుడు భూజనగతు లగుఁ
జింతింప ననునాసికాంతస్థవర్ణంబు లరయ నెప్పుడును దిర్యగ్గతు లగు
శషసహాక్షరచతుష్టయమును దొడ్డక్కారంబును గూడ రౌరవగతు లగుఁ
తే. గృతిమొదల నిల్చిసురగతు లీర్తిఁజేయు,మనుజగతులువిరోధినాశనముఁ జేయుఁ
గినిసి తిర్యగ్గతులు చాలఁ గీడుఁ జేయుఁ, బతికి రౌరవగతులు పాపంబుఁ జేయు.

వర్ణంబులకుఁ బ్రత్యేకఫలంబులు.

ఆ. శుభకరంబు లాఱు విభవనాశదములు, నాల్గు కీర్తిదములు నాల్గు హాని
దములు రెండు వరుస దప్పక కొవ్యంబు, మొదల నిలుపఁ బ్రాణములు మొకుంద.

సీ. ధనధాన్యసుతరాజ్యకనకంబులును యశోనాశనారోగ్యదైన్యప్రతాప
మరణంబులును దుఃఖమానభంగద్రవ్యరోగభద్రములును భోగయుద్ధ

1 దైవత (వా).

ధైర్యతేజఃపరితాపంబులును శౌర్యభీతిసిరోగసంప్రీతివంశ
నాశనంబులును మానక కాదివర్గంబు లైదు నొసంగు కల్యాణదాహ

తే. ఖేదదీర్ఘాయువులు యకారాదు లిచ్చు, జయభయశ్రీసుఖంబు లూష్మములొసఁగు
నాయువల్పంబుగా దొడ్డశాయొసంగుఁ, గవికిఁ బతికిని బద్యాదిఁ గదియునపుడు.

వర్ణంబులకు బీజచక్రము.

సీ. నిలువుగీటులు పది నిలిపి రేఖాషట్క మడ్డంబుగా గీఁచి యాదిలిపులు
తొలిదొంతిక్రిందుక్రిందుల రెండురెండిడి రెండవదాన నొండొండు గూర్చి
కడపలిప్రాణంబు కడగ మున్న లిఖించి హెచ్చుళా దానిపైయింట నిలిపి
తరువాతిదొంతులధామంబులను గాదు లొక్కటొక్కటి క్రమ మొప్ప వ్రాసి
తే. యడ్డముగఁ జూడ నయ్యె వాతాగ్నిభూమి, జలఖబీజంబు లివి కావ్యములకు మొదల
నిలుప ఖేదార్తిధనహర్షనిర్ధనంబు, లొసఁగుఁ గర్తకు భర్తకు నుదధిశయన. 274

బీజాక్షరచక్రోద్ధారణము.

అఆ	ఎ	క	చ	ట	త	ప	య	ష	ఇవిగంయు	వాయుబీజాక్షరములు పద్యాదిని నిలిపిన ఖేదమును జేయును.
ఇఈ	ఐ	ఖ	ఛ	ఠ	థ	ఫ	ర	స	ఇవిగంయు	అగ్నిబీజాక్షరములు పద్యాదిని నిలిపిన ఆర్తిని జేయును.
ఉఊ	ఓ	గ	జ	డ	ద	బ	ల	హ	ఇవిగంయు	భూమిబీజాక్షరములు పద్యాదిని నిలిపిన ధనమును జేయును.
ఋౠ	ఔ	ఘ	ఝ	ఢ	ధ	భ	వ	ళ	ఇవిగంయు	జలబీజాక్షరములు పద్యాదిని నిలిపిన హర్షముఁజేయును.
ఌౡ	అం	ఙ	ఞ	ణ	న	మ	శ	అః	ఇవిగంయు	గగనబీజాక్షరములు పద్యాదిని నిలిపిన నిర్ధనమును జేయును.

ఊర్ధ్వముఖాధోముఖపార్శ్వముఖంబులు.

తే. వర్ణ్రుసుడు లూర్ధ్వముఖములు వక్రములునూ
గుడుసులు నధోముఖంబులు గడమపదియుఁ

బార్శ్వముఖములు నరుసతోఁ బ్రాణహాని
ఖేదసంపద లొసఁగుఁ గావ్యాదినిలిచి. 275

వర్ణంబులకు నమృతవిషంబులు.

క. పరువడి హ్రస్వము లమృతాక్షరములు కృతిమొదలఁ గూర్ప గదము లడంచున్
[1]ధర నిడుపులు విషలిపు లవి, గరళముగతి మ్రింగుఁ బతిని గావ్యాది నిడన్. 276

వర్ణంబులకు దుష్టనక్షత్రంబులు.

క. పలికెడుకబ్బమునకు మొన, దల నెలకొనునక్కరంబు తారకదగ్ధా
దుల నైదింటను దొరలక, వెలసిన నాయకున కింద్రవిభవం బబ్బున్. 277

దగ్ధజ్వలితధూమితతారలు.

తే. క్రూరఖేటము విడిచినతార దగ్ధ, యపుడు వసియించునది జ్వలితాఖ్య దాని
ముంగలిది ధూమితంబవి మూఁడుఁ గృతికి, మొదలఁ[2]గదిసినమృతిదుఃఖగదము[3]లొదవు.

మృతజీవరోగభంబులు.

తే. సైంహికేయగ్రహస్థితర్క్షంబు మీఁది, తార మొదలుగఁ బదుమూఁటిదనుక జీవ
యుతము లవతలి పన్నియు మృతము లిట్లు, త్రివిధముగఁ జెప్పఁబడియె విరించిజనక.

ఆ. తమ్మిచుట్టు మున్న తారక మొదలుగ, మృతము లేడు ప్రాణయుతము లర్క
పరిమితములు రోగభంబులు గూడంగ, నిది వశిష్ఠమతము యదుకులేశ. 280

క. కృతిమొదల నిలిచి చంపును, మృతనక్షత్రంబు చాల మే లొనరించున్
సతతంబు జీవతారక, పతికిఁ దెవులు సేయు రోగభము నెలలోనన్. 281

అవకాద్యర్ణస్వరనిర్ణయము.
వరరుచిసంహితోక్తవచనంబులు.

శ్లో. స్వరాః పంచవిధాః ప్రోక్తా అ, ఇ, ఉ, ఏ ఓ ఇతి క్రమాత్,
తైర్యుక్తా అవకాద్యర్ణా ఏకైకం పంచధా భవేత్.
అవకహడా మటపరతా నయబజఖా శ్ఛధ గసదచలాః,
వర్ణా ఏతే భానా మేకైకం పంచధా క్రమశః.
ఐత్వ మౌత్వ మనుస్వారో విసర్గో వా [4]భవే ద్యథా,
సర్వస్వరాణాం మాత్రత్వా దేతేషా మస్వరో భవేత్.

---

1 ధరనిడుపు విషము లిపులవి (వా). 2 గదసిన (ప వా). 3 లొసఁగు (ప).
4 భవేద్యది (ప).

[1]ఋత్విత్వయో ర్మిథో హ్రస్వదీర్ఘయో రైక్య ముచ్యతే,
యామళోక్త మిదం జ్ఞాత్వా వదే త్సర్వబలాబలం.

క. తలకట్టులు గుడుసులు కొమ్ములు వెస నేత్వములు నోత్వములు నన బ్రాణం
బులు పంచవిధము లై హ ల్లుల నెల్లను గూడుకొని నిలుచుఁ దారలకున్. 282

తే. అవకహడలును మటపరతాక్షరములు, నయబజఘుగసదలచవర్ణములు వరుస
నిరువదియు స్వరపంచకాన్వితము లగుచుఁ, గృత్తికాదుల నాల్గేసిహత్తియుండు.

తే. ప్రాణషోడశములకు నాద్యస్వరంబు, జనని యగుటను బిందువిసర్గవక్ర
తమములకుఁ దాన యగునిడుదలకు నెల్ల, గుఱుచలగు వట్రుసుడులకుగుడుసులగును.

నక్షత్రాధిపతులు.

సీ. అశ్విని ప్రభృతుల కై దింటికిని దస్ర యమకీలిధాతృనిశాకరణు
లార్ద్రాదులకు శంకరాదితిచిత్రశిఖండిసంభవభుజంగమ[2]పితలును
నిజముపూర్వాఫల్గునిముఖ్యములకు భగార్యమార్కత్వష్టృహారిణహయులు
మఱి విశాఖకు శతమఖవహ్ను లిద్దఱు పిదప ననూరాధ మొదలుగాఁగ

తే. నాలుగింటికి మిత్రేంద్రనైరృతాంబు, లుత్తరాషాఢనుండిఁ యష్టోడువులకు
విశ్వవిధివిష్ణువసుతోయ విభువిరించి, పాదహిర్బుధ్న్యపూషులు పతులు కృష్ణ.

క. ఏతారకు నెవ్వఁడు విభుఁ, డాతనినామంబు లెల్ల నాతారకుఁ బ్ర
ఖ్యాతముగాఁ జెప్పంబడు, జ్యోతిశ్శాస్త్రంబునందు సుమనస్స్తుత్యా. 286

వర్ణంబులకు నక్షత్రంబులును రాసులును నెఱుంగు తెఱంగు వివరించెద.

కాలజ్ఞకల్పోక్తశ్లోకంబులు.

శ్లో. అకారః కృత్తికా మేష ఈ, ఊ, ఏకృత్తికా వృషః,
ఓ, వా, వీ, వూ, ధాతృవృషౌ వే, వో, మృగవృష స్తథా.
కా, కీ, మృగశిరాయుగ్మం కూ, ఘం, ఙం, ఛ, శివాయుగం,
కే, కో, హా, అదితిద్వంద్వం హీ, సురాంబా[3]కులీరకాః.
హూ, హే, హో, డా, పుష్యకర్కి డీ, డూ, డే, డో, హి కర్కటః,
మా, మీ, మూ, మే, మఘాసింహా మో, టా, టీ, టూ, భగే భభుక్.
టే, ఉత్తరాభహర్యక్షో, టో, పా, పీ, ఉత్తరావధూః,
పూ, ష, ణా, ఠా, హ స్తకన్యా పే, పో, చిత్రా కుమారికా.

---

1 ఋత్వేత్వయో (వా). 2 పితరులు (ప. వా). 3 కులీరగః (ప. వా).

రా, రీ, చిత్రా, తులా రాశీ రూ, రే, రో, తా, మను స్తులా,
తీ, తూ, తే, వైశాఖతౌలే తో విశాఖా సరీసృపః.
నా, నీ, నూ, నే, మైత్రికీటో నో, యా, యీ, యూ, స్వరా డవిః,
యే, యో, భా, భీ, జైత్ర్యచాపో భూ, ధా, ఫా, ఢా, జలం ధనుః.
భే, విశ్వేదేవకోదండో భో, జా, జీ విశ్వావాశ్చరః,
జూ, జే, జో, ఖాభిజిన్నక్రో ఖీ,ఖూ,ఖే,ఖో, హరిగ్రహాః.
గా, గీ, ధనిష్ఠామకరో గూ, గే వసువయోధరః,
గో, సా, సీ, సూ, శతభిష గ్ఘటరాశి రుద్రాహ్వకః.
సే, సో, దా, [1]అజరాట్కుంభో ధి అజైకపదో ఝుషః,
దూ, శా, ఝూ, దా అహిర్బుధ్న్యతారాక్షేత్రం తిమింగిలః.
దే, దో, చా, చీ, పౌష్ణతారా రాశిః పాఠీనసంజ్ఞికః,
చూ, చే, చో, లా అశ్వినీ భా లీ, లూ, లే, లో భరద్వాజః.

వ. వెండియు వీనికి నాదేశంబు లగునక్షరంబులు గల నవియును జెప్పెద. 288

శ్లో. [2]ఘోరార్ద్రిక్షి ద్వితీయోంఘ్రా వహిర్బుధ్న్యతృతీయకే,
డకారో జలభ స్యాంతే తద్వితీయే థ కారకః.
భవర్ణక స్తత్తృతీయే ఏతే వర్గ చతుర్థకాః,
ద్వితీయే హిర్బుధ్న్యభస్య ప్రథమాష్టాక్షరం విదుః.
రౌద్రాహిర్బుధ్న్యతో మూర్ధన్యనక్షత్రాణాం మనీషిభిః,
ద్వితీయాదిత్రిపాదేషు యే వర్ణాః కీర్తితాః పురా.
తేషా మేకైకవర్ణ స్సాన్యత్పర్వస్వరసంస్థితః,
మాతృత్వా దస్వర స్తేషా మేక ఏవ ప్రకీర్తితః.
ఆస్యద్వితీయవర్గానునాసికాక్షరయో ర్మిథః,
భేదో నాస్తి మిథ స్తద్వ దంత్యవర్గసమార్ణయోః.
యత్ర తిష్ఠంతి నామాదౌ సంయోగవ్యంజనాక్షరాః,
తత్రాదిమ్యం జనం గ్రాహ్య మిత్యుక్తం బ్రహ్మయామళే.

1 అజపాట్కుంభో (వ. వా).
2 ఘోరార్ద్రిక్షుద్వితీయర్క్షే ఘుహిర్బుధ్న్య (అచ్చుప్రతి).

రేఫాన్వితాక్షరో యత్ర నామాదౌ నృపభృత్యయోః,
ధనధాన్యాయ దంపత్యో ర్నారిహత్యై రేఫస్తు నేతరః.

తే. హారునిరిక్క రెండవకాల నవలిభాద్ర, మూఁడవపదంబునను సలిలోడువునకు
నబ్ధినేత్రకృశానుసంఖ్యాంఘ్రులందుఁ, గ్రమత వర్గచతుర్థాక్షరంబు లమరు. 289

క. జలరవిశివోత్తరాభాద్రలతొలిపాదములఁ దక్కఁ దక్కినమూఁటన్
గలిపుల కేస్వరంబులు, తల నిలచిన నొకటి గాఁగఁ దలఁపఁగ వలయున్. 290

క. మించి ప్రథమానునాసిక, మెంచఁ జవర్గాంత్యమునకు నెల్లెడఁ జెల్లున్
బంచమవర్గచతుర్థము, వంచింపక స్వద్వితీయవర్ణమున కగున్. 291

క. పతినామాద్యవర్ణమునకుఁ, గృతిముఖమున నుండువ్రాయికిని గీర్వాణ
స్తుత ద్విత్వము లున్న నధోగతము లుడిగి మీఁదిమాత్రకయ కొను టొప్పున్.

క. నామాది నుండువర్ణము, దామోదర రేఫసంయుతం బై యున్నన్
యామళమునందు రేఫం, బే మిక్కిలి గ్రాహ్య మనుచు నెన్నంబడియెన్. 293

నాయకాక్షరకూటంబులు.

తే. నేతృనామాది నుండెడిమాత్రకకును, గావ్యముఖవర్ణమునకును గాంతిజాతి
చక్రగణయోనిలింగ[1]నక్షత్రయోగ, రాశిఖగమైత్రు లెఱిఁగి కూర్పంగ వలయు. 294

క. కుతలమున వధూవరులకుఁ, జతురత దైవజ్ఞమణి విచారించుగతిన్
గృతికన్యానాయకులకు, హితమతిఁ దెలియఁ దగు సుకవు లివి తొమ్మిదియున్. 295

1. అక్షరకాంతికూటములు.

తే. ప్రథమదశమచతుర్థస్వరంబు లెఱుపు, లసితరుచులు తృతీయషట్సప్తమములు
పంచమైకాదశంబులు పచ్చవన్నె, లిందునిభములు తక్కినయెనిమిదియును. 296

సీ. శ్యామలశుభ్రశోణార్జునకృష్ణంబు లసితవినీలారుణాంజనాభ
కాళిమ లరుణశుక్లచ్ఛవిపీతసితేతరరక్తంబు లిందుకాంతి
హారిణమేచకహరిద్రాభపాండురములు సితకృష్ణధవళలోహితసుపర్వ
పతిశిలాభంబులు స్పర్శవర్గములకుఁ గృష్ణారుణాసితక్షీరరుచులు

తే. నాల్గునంతస్థములకుఁ గుందనఁపుతేట, గెంపుఱాచాయయును బవడంపుజిగియు
మొల్లవిరిమినిమియు సూక్ష్మములకుఁ దెలుపు, నెఱ ళకారంబునకునువన్నె యలువరుస.

ఆ. విభుశరీరకాంతి వీక్షించి తత్కాంతి, గలుగునక్షరములు కావ్యములను
మొదల నిలుపఁ దేజ మొదవు వేఱొకచాయ, వర్ణ మిడినఁ దెవులు వచ్చు నిజము.

1 నక్షత్రదూర్వ (పూ. ము).

క. శ్వేతము నీలము పీతము, భూతలమునఁ బీతరక్తములకు నభేదం
బై తనరుఁ గృతులయందును, నీ తెఱఁగున దెలియ వలయు నిభపతివరదా. 299

౨. అక్షరకులకూటము.

సీ. ఆదిషోడశమును గాదిపంచాదశవర్ణంబులును ద్విజాన్వయభవములు
తపవర్గమాత్ర కాదశకసమాంతస్థములు రాజగోత్రసముద్భవములు
తలపోయ నంతస్థములలోన వేసులు నూష్మంబులును విట్కులోద్భవములు
రదనజాతచజాక్షరములును గురుఆళల్ జగతి నంఘ్రిజవంశసంభవములు
తే. వీనిఁ దెలిసి కావ్యవిభుని దేజాతి తజ్జాతియక్షరంబు సత్కవీంద్రు
లరసి కృతిముఖంబునందుఁ బొందించిన, నెసఁగు సకలశుభము లిరవుగకును. 300

స్నిగ్ధరూక్షాక్షరంబులు.

ఆ. అధిపుకులము వ్రాయి యల్పాసువైనను, స్నిగ్ధ మయ్యె[1]నాదివిరు లొసంగు
నన్యజాతిలిపి మహాప్రాణమై యూష్మ, మనఁగ మొదల నిలిచి యునికిఁ బాపు. 301

౩. అక్షరచక్రకూటము.

సీ. అయి యూర్ధ్వరేఖలయందుఁ దిర్యగ్రేఖ లైదేసి యిండ్లు పదాఱుఁ జేసి
యధిపనామాద్యక్షరాదిగా నచ్చులు హల్లులు గురుళకారాంతములుగ
నాద్యగ్నిహరనిధిహస్తవేదాదిత్యదిగ్రసకరినృపతిమనుబాణ
శైలవాసరవిశ్వసంఖ్యాలయంబుల లిఖియించి యామీఁదిలిపులు మరల
తే. వెనుకట్టుల నిలిపి తక్కినవి రెండు, పదియు మూఁడవతావునఁ గుదురుపఱచి
జగతి నరివర్ణశోధనచక్ర మిట్లు, వ్రాయఁగాఁ దగు నేఁబదివర్ణములను. 302

4. స్నిగ్ధాదిచక్రకూటము.

సీ. [2]నాల్గిండ్లు పైనిఁగ్రిందను బ్రదక్షిణముగా జత గూడి యొక్కొక్కచవుకమయ్యె
నట్టిచౌకములు నాల్గవి క్రమంబున సిద్ధసాధ్యసుసిద్ధారిసంజ్ఞము లగు
నవి గాక యొక్కొక్కచవుకంబునను గల్గునిరవులు నాల్గును వరుసతోడ
క్షితి సిద్ధసాధ్యసుసిద్ధారు లన నొప్పుఁ గావునఁ గడచవుకంబునందుఁ
తే. గలగృహంబులు నాల్గింటఁగడమమూఁడు, చవుకములయందుఁ గడపలిసదనములను
బద్యముఖవర్ణములు గనుపట్టెనేని, పతికి నెటువంటిహితుఁడైనఁ బగర యగును. 303

1 నేని (పూ. ము). 2 నాల్గింళ్లు (ప).

అరివర్ణచక్రోద్ధారణము

౧ ఎటర	౨ అంణప	౩ ఐఠల	౪ అఃతస
౫ ఛబఉ	౬ గధఅ	౭ జభఊ	౮ ఘనఆ
౯ ఔఢశ	౧౦ ఖదళ	౧౧ ఓడవ	౧౨ కథహ
౧౩ ఞయఋౠ ఌౡ	౧౪ చఫఈ	౧౫ ఝమఒ	౧౬ జపఇ

ఎఱ్ఱాప్రగడ తనకును, అరణ్యపర్వశేషము మొదలిపద్యమునకును, అక్షరచక్రము చూచుకొన్నందునకు తెలివిడి.

తెనుఁగున శబ్దాదిని యకారము లేదు గనుక నెఱ్ఱాప్రగడనామాద్యక్షర మచ్చుగనక, ఎకారము ఆది మొదలుకొనియు వ్రాయఁగా పద్యాదివర్ణము, 'స్ఫురదరుణాంశు' అన్నాఁడు గనక ద్విత్వాక్షరమునందు మీఁదటియక్షరమే కారణము గనక సకారము సాధ్యపుచాకమునందు సాధ్యపుయింట నిలిచెను గనక సాధ్యసాధ్యము మంచిది, యెవరికిఁ జూచినను ఇటువలెనే. 304

*శ్లో. ఆద్యగ్నిరుద్రగ్రహనేత్రవేదాః రవిర్దిశర్తు వసుషోడశశ్చ,
మన్వంతరే బాణతురంగవాసర త్రయోదశాస్స్యుః పదవర్ణమాహ.

ఉ. చేరక నిట్లువ్రాసి తగ సిద్ధము సాధ్యము నా సుసిద్ధముఁ
వైరియుఁ గావ్యనాయకుని వర్ణగృహాదిఁ బ్రదక్షిణంబుగా
నారసి చూచి శత్రులిపు లన్నియు వీడ్కొని భద్రమధ్యమా
దారశివప్రదంబులని తక్కినమూఁటి నెఱుంగఁగా నగున్. 305

5. అక్షరదేవారిగణకూటము.

క. అరయ నామాద్యక్షర, తారాగణమును దదీశతారాగణముఁ
వైరము నొందిన భర్తకు, ఘోరార్తి ఘటించు మైత్రిఁ గూడిన నొప్పున్. 306

* (వా) లోనే యున్నది.

తే. అధిపతికి నేండ్లు ముప్పది యైనదనుక, నతఁడు పుట్టినరిక్కయు నంతనుండి
నామధేయంబు మొదలివర్ణమున నైన, చుక్కయును జేకొని బలంబుఁజూడవలయు.

క. జనియించినతార యెఱుం, గనిజనులకు నామతారకయ చేకొనఁగాఁ
జను నని సంహితలోపల, ననియె వశిష్ఠుండు గోచరాధ్యాయమునన్. 308

గణనిర్ణయము.

సీ. నవతార లొక్కగణం బగు నట్టిగణంబులు మూఁడువిధంబు లయ్యె
హయమ్మృగాదితిపుష్యహస్తమారుతమైత్ర రేవతీశ్రవణముల్ దేవగణము
లగ్నీంద్ర వరుణచిత్రాహిమూలలు విశాఖావసుమఘలు రాక్షసగణములు
పూర్వాత్రయవిరించిశర్వోత్తరత్రయయామ్యముల్ నృగణంబు లనఁగఁ జెలఁగు
తే. నుత్తమము రెండుగణములు నొకటియైన, మధ్యమము సురనరగణాహ్వయములైన
నధమ మాదిత్యగణము దైత్యంబునైన, నాశనము దానవంబు మానవము నైన. 309

ఆ. మురవిభేది కావ్యముఖవర్ణతారకా, యోని నాయకర్క్ష యోనితోడఁ
బొందు గూడెనేని పూర్ణాయు వగు వైర, మొందెనేని హాని చెందుఁ బతికి. 310

యోనినిర్ణయము.

సీ. వాజిశతోడు లశ్వములు యామ్యాంత్యభంబులు కరు లగ్నిజ్యములు గొఱియలు
బ్రహ్మేందు లహులు సర్పపునర్వసులు పిల్లు లిల మఘాఫల్గును లెలికెకూన
లుత్తరాహిర్బుధ్న్య లూహింప గోవులు వాయుహస్తంబులు వాహరిపులు
దలఁప నింద్రాగ్నిచిత్రలు పులు లింద్రానురాధ లేణంబులు రాక్షసార్ద్ర
తే. లడవికుక్కలు జలభంబు హరియుఁ గపులు, విశ్వతారాభిజిత్తులు వేఁటముంగు
లజపదంబు ధనిష్ఠయు నరసి చూడ, బాలకంఠీరవంబులు పద్మనాభ. 311

ఆ. ఏకయోను లైన నెంతయు మంచిది, కొంతమేలు భిన్నజంతు లైన
వైరజాతు లైన వర్జనీయము వాని, తెఱఁగు గాతమోక్తి దెలియ వలయు. 312

సీ. అశ్వంబునకు హరివ్యాఘ్రి సైరిభములు కరటికి శార్దూలతురగహరులు
మేఁకకుఁ గపిపుండరీకహర్యక్షంబు లురగంబునకుఁ బిల్లియును నకులము
మార్జారమునకు సింహవ్యాఘ్రిశునకంబు లాఖువునకు బిడాలాహిబభ్రు
లర్వగోకాసరైణాలికిఁ గేసరిద్వీపులు పులికి హస్తిద్వీపంబు
తే. కుక్క లేటికి సింగంబు గోల్పులియును, బభ్రుకపులకు శునకడింభంబు నరులు
గట్టితనమున మృగరాజుఁ బట్టునట్టి, జంతువులు లేవు దానిచే సమయుఁ గాని. 313

క. ఇభరాజభయనివారణ, ప్రభుతారాలింగమును ప్రబంధాదిమవ
ర్ణభలింగంబును గలసుక, శుభదంబులు గాఁగ సుకవి చూడఁగ వలయున్. 314

లింగనిర్ణయము.

ఆ. ప్రథమయోని [1]పురుషభం బొక్క టైనను, యువతిభంబు మిథునయోగ మైన
నుత్తమంబు స్త్రీభయుగ మైనమధ్యంబు, పురుషభద్వయమునఁ బోరు పుట్టు. 315

క. నెలఁతలకుఁ బురుషతారలు, తలఁపఁగఁ బురుషులకు యువతితారలు నై సం
ధిలునపుడు లింగదోషంబులు పని లే దనిరి కశ్యపుండును భృగువున్. 316

అక్షరనక్షత్రదూరము.

ఆ. కృతిముఖంబు వ్రాయిరిక్కకు విభుతార, పదియు మూఁటిమీఁదఁ బొదలునేని
భర్త వర్షశతము బ్రతుకు లోపల నున్న, నల్పకాలమునఁ గృతాంతుఁ గాంచు 317

అక్షరరాశికూటము.

క. అక్కజ మగుకబ్బముతొలి, యక్కరపుంజుక్కరాశి యారభ్యముగా
లెక్కింప నధిపురాశికి, నిక్కశుభాశుభము లెఱిఁగి నిలుపఁగ వలయున్. 318

రాశినిర్ణయము.

తే. క్రమతఁ గావ్యాది నుండునక్షత్రరాశి, నుంచి లెక్కింప భూరామయుగశరాద్రి
కరితపనసంఖ్యలను గృతీశ్వరుని నామ, రాశి దనరిన నతులసామ్రాజ్య మొదవు.

తే. మేషమునకు వృశ్చికమును మిథునమునకు, నక్రమును సింహమునకు మీనంబునహితు
లెనిమిదవయవి శుభదంబు లనుచు వీనిఁ, గైకొనుటగూడ దనిచెప్పెఁ గశ్యపుండు.

తే. విదితముగ రెండు నాఱు తొమ్మిదియుఁ బదియుఁ
బదునొకొండు నై పదిరాశి పరఁగు నేని
నిర్ధనంబుఁ గళత్రహానియు నపత్య
నాశనంబు దుఃఖంబు దైన్యంబు గలుగు. 321

ఆ. కన్యకాకులీరకార్పిజలగ్రహా, వృషతిమింగిలంబు లెంచునపుడు
షష్ఠరాసు లైనజాయకు దీర్ఘాయు, వనుచు నక్షపాదుఁ డానతిచ్చె. 322

తే. రాశి యొక్కటి రెండు తారకలు నైన, రాముగతిఁ గృతిపతి శత్రురాజి నడఁచు
రిక్క యొకటియు రాసులు రెండు నైన, రిపులచేఁ గృతిపతి సంహరింపఁబడును.

---

1 పురుషభంబు బిందుకమది (ప. వా).

క. మును దూషించినరాసులు, గనుఁగొన నేకాధిపత్యఖగమైత్రము బొం
దినఁ దద్దోషము లెల్లను, జను నని నారదుఁడు సెప్పె సంహితలోనన్. 324

అక్షరగ్రహకూటము.

ఆ. కర్తృరాశి పతికిఁ గావ్యాదివర్ణము, రాశికీశుఁ డైన గ్రహమునకును
నూఁడు గలుగఁ జెప్పువాఁడు కాలయముండు, గాని కవివరుండు గాఁడు పతికి.

రాశ్యధిపతులు.

క. ధరణీసుతభృగుబుధశశి, సరసిజహితసౌమ్యశుక్రవిరసాభవసుమనో
గురుమందపంగుజీవులు, తిరముగ మేషాదిరాశ్యధిపతులు వరుసన్. 326

వ. మఱియు నొక్కవిధంబు. 327

చ. హరిపతి హేళి, కర్కివరుఁ డంబుజశత్రుఁ, డజాళి[1]భర్తగ
హ్వారితనయుండు, యుగ్మపనితాధిపుఁ డిందుసుతుండు, చాపమ
త్స్యరమణుఁ డింద్రమంత్రి, వృషతౌలివిభుం డుశనుండు, నక్రపు
ష్కరధరరాశివల్లభుఁడు సారసబంధుకుమారుఁ డచ్యుతా. 328

క. జ్యోతిశ్శాస్త్రము గా దని, మాతృకలకు భైరవుండు మఱియొకచందం
బై తనరఁ జెప్పె గ్రహసం, ఘాతము రాశిపతి దక్క గ్రహ మొరుఁ డగునే.

తే. అధిపతులకంటె గణముల కర్ణములకు, గ్రహములే బలవంతు లామహిమఁ గాదె
యడుగుదాకినఁగవిభానుఁ డలిగి మూఁడు,గడియలకుఁ దొల్లి శిల పొడిగాఁగఁదిట్టె.

గ్రహమైత్రీనిర్ణయము.

సీ. భానున కాప్తులు భౌమేజ్యసోములు శత్రులు భృగుపుత్రశనులు, శశికి
సఖులు బుధార్కులు శత్రుఁ డొక్కఁడును లేఁడు, కుజునకుఁ జుట్టలు గురురవీందు
లరి రౌహిణేయుఁడు,హరిణాంకసుతునకు హితులు భార్గవమందు లీసు తండ్రి,
గురునకుఁ జెలులు భాస్కరచంద్రకుజులు వైరులు కావ్యసౌమ్యులు, బలిగురునకు

తే. బంధు లినతనయజ్ఞులు పరులు మిహిర, తుహినకిరణులు శనికి విందులు కవిజ్ఞు
లహితు లారార్కతారేశు లందఱకును, సములు చిక్కినహరిపదచారు లెల్ల.

క. సమమిత్రము లైనను భద్రము సేకురుఁ బతికి సుహృదరాతిగ్రహముల్
సమకూడిన భయ మొదవును, సమశాత్రవు లైనఁ గీడు చాల ఘటించున్. 332

---

1 కర్త.

తే. ఈశుఁ డొకఁ డైన నిద్దఱి కిష్ట మైన, మంచిది సమత్వ మైనను మధ్యమంబు
వైర మైనను వర్జింప వలయుఁ గాని, తగదు సేకొన నవియెఁ బితామహుండు.

తే. రవియుతుఁడు నీచగతుఁడు పరాజితుండు, నహితరాశిస్థితుండు నై యప్పు డుండు
గ్రహము వర్ణంబు గణమును గావ్యమునకు, నాది నుండిన లేవు శుభాశుభములు.

తే. శారదాదర్పణంబున జ్యోతిషంబుఁ, బట్టి గ్రహమైత్రి మాత్రంబునలుకఁబడియె
దానిఁ గని విస్తరించిరి తద్విధంబు, భైరవాదులు తెనుఁగునఁ బనికిమాలి. 335

కృత్యాదివర్ణద్వయయోగలక్షణములు.

ఆ. గరిమ యోనిలింగగణతారకాదూర, రాశిఖేటతత్ప్రికాశబీజ
చక్రకూటములు విచారించి కావ్యాది, వర్ణయుగము నిలుపవలయు సుకవి. 336

తే. ఆదిలిపి కన్యయును ద్వితీయాక్షరంబు, పతియుఁ గాఁ జేసి యీ రెండువర్ణములకు
నిపుడు చెప్పినకూటంబు లెల్ల నరసి, కూర్చిన ప్రబంధము నిలింపకుజము పతికి. 337

క. మొదలను సంయుక్తార్ణము, గదిసిన నీరెంటికిని సకలకూటంబుల్
పదిలముగఁ జూడ వలయును, బదరక యామీఁదిలిపికిఁ బని లేదు హరీ. 338

క. క్రిందను జడ్డక్కరములు, సెందనిలిపు లాది నున్న సిద్ధముగాఁ జూ
డం దగుఁ గూటము లెల్లను, బొందుగఁ బ్రథమద్వితీయములకు ముకుందా. 339

తే త్రిదశనుత యోని లింగంబు మొదలు గాఁగ
నాఱు మును జెప్పఁబడి యుండు నవలి ఖేట
కాంతికూటము మొదలుగాఁ గ్రమత మూఁడు
దెలియఁ బలికెద నిఁకఁ దేటతెల్ల గాఁగ. 340

గ్రహకాంతికూటము.

క. మొన నున్న మాత్ర కాద్యపు, మునకు న్గణయుగ్మమునకు మును జెప్పినచొ
ప్పున నైన ఖేచరంబుల, తనుకాంతులవలనఁ దెలియఁ దగుఁ దత్ఫలముల్. 341

గ్రహవర్ణంబులు.

క. రవిభౌములు రక్తాంగులు, కవిజైవాతృకులు ధవళకాయులు సోమో
ద్భవగురులు పీతగాత్రులు, దివాకరసుతుండు నీలదేహుం డరయన్. 342

తే. పాండుపీతాంగు లెల్ల శుభగ్రహములు, రక్తమేచకతనులు క్రూరగ్రహములు
పద్మహితుఁగూడి శశియును బాపి యగును, గ్రూరసంగతి బుధుఁడును గ్రూరుఁడగును.

తే. రెండునుఖలగ్రహము లైన మృత్యువగును, సౌమ్యుఁడునొకండునైనను శర్మమగును
బాపశుభఖేచరము లైన బవర మగును, శోభనక్రూరు లైనను శోక మగును. 344

ఆ. [1]శ్రీనినామమునకుఁ గ్రిందివంకను మీఁది, వంకయందు నుండువర్గములకు
గణములకును బాపఖచరంబు లైయున్నఁ, జెడక యుండువాఁడు శివుఁడొ హరియొ.

బీజాక్షరకూటము.

క. కమలాప్రమదాప్రియ క్ష్మావ్యముఖంబున నుండు రెండువ్రాలకు నగుబీ
జము లుక్తక్రమమున మిత్రము లైనను బతికి శుభము దార్కొను టరుదే. 346

బీజమైత్రీనిర్ణయము.

తే. చదలు గాడ్పులమూంగల జగతి పుడమి, సరస నేలయు నీరును జలముమీఁద
క్షితియు నప్పును నిప్పును జిచ్చుచెంత, నుదకమును గృతిముఖమున నున్నమైత్రి.
ఆ. కీలిమీఁదిగాలి కృతిముఖంబున నిల్చి, యేటిలోనఁ బొత్తె మెల్లఁ గాల్చు
గాలిమీఁదికీలి కర్తమందిర మెల్ల, నిర్దహించు నాఱునెలలలోన. 348

అరివర్ణశోధనచక్రకూటము.

క. నిక్కమా మొనలిఫి రెండవ, యక్కరమున కరిగృహంబునం దుండినయా
వెక్కురకబ్బం బొడయునిఁ, జిక్కు వడఁగఁ జేయుఁ బగరచే రణభూమిన్. 349

ప్రశస్తకూటంబులు.

తే. క్షితిసురుల కాఱు ధారుణీపతుల కైదు, వైశ్యులకు నాల్గు శూద్రాంత్యవర్ణజులకు
మూఁడు రెండును శుభకరంబులయియున్నఁ, జాలునని యొసంహితలోన శౌనకుండు.
తే. విప్రులకు గ్రహమైత్ర్య మూర్వీపతులకు, గణవిధము వైశ్యులకు రాశిగణన శూద్ర
నీచులకు యోనితార లిన్నింటిలోనఁ, గడుఁ బ్రశస్తంబు లిది వృద్ధగర్గమతము.
క. కూటము లెఱుఁగవు మాత్రో, సాటికిఁ బద్యములు చెప్పి చదివెద విడి బల్
చేటు సుమీ యని పెద్దలు, [2]నేటించినఁ గుకవి కడుఁ గినిసి జగడించున్. 352

సంయుతాక్షరవిశేషము.

సీ. క్షారహారిద్రారజంబులు గూడఁగఁ దమశుభ్రపీతవర్ణములు విడిచి
రక్తవర్ణంబు లై రాణించుచాడ్పున నశుభప్రదంబు లైనట్టివ్రాలు
జగతిపై సంయుతాక్షరము లై కనుపట్టి నిజదుష్టఫలము లిన్నియును బూని
సకలసంపత్ప్రదాయకము లై తనరారు పంచదారయు నానవాలు గలసి
తే. తొంటికంటెను మిగుల మాధుర్యరుచుల, నొప్పుగతిశుద్ధలిపులు సంయుతములగుచు
నధికమంగళకరము లైయమరు ననుచుఁ, బ్రమథపతి మాతృకానిధానమునఁ జెప్పె.

---

1 నృపుని (పూ.ము). 2 మాటికిఁ బల్కెనను వినవు మఱిజగడించున్ (వా).

శ్రీకారప్రభావము.

తే. వేదముల కెల్ల నోంకార మాది యైన, కరణిఁ గృతులకు నెల్ల శ్రీకార మాది
గానఁ గవివరు లెల్లను దానిఁ దక్క, నితరవర్ణంబు లిడరు సత్కృతులమొదల.

క. ఎంతయు శ్రీకారము లా,ద్యంతంబుల నుంచి లేఖ లంపిన నగు న
త్యంతంబు గార్యసిద్ధి ము,రాంతక కావ్యాదిఁ గూర్ప నరుదె శుభంబుల్. 355

క. పదపడి శ్రీకారము కృతి, మొదల నిలిచి దోషపుంజము నడంచి శుభం
బొదవించుఁ బరుస మినుమును, [1]కదిసి సువర్ణంబు సేయుకరణిన్ ధరణిన్. 356

క. శుభదేవతాత్రయంబును, శుభఖచరత్రయము గలిగి శుభవాచక మై
యభినుతి గాంచినకతమున, శుభములు శ్రీకారమునను జొప్పడు టరుదే. 357

వ. దీనితాత్పర్యము శకారమును, రేఫమును ఈస్వరమును ఈమూఁడును గూడఁగా శ్రీకారమాయెను. అందులోను శకారమునకును ఈకారంబునకును అధిదేవత లక్ష్మీదేవి గనుక రేఫమున కగ్ని దేవుఁడు అయిననేమి. "శ్రియ మిచ్ఛే ద్ధుతాశనాత్" అని పురాణవచనము గలుగుటం జేసి అతఁడును లక్ష్మీప్రదుండే. అటుగనుక మూఁడు వర్ణములకును శుభదేవతలే అయిరి. మొదలిశవర్ణమునకు గ్రహము గురుఁడు రేఫమునకును ఈ యనుస్వరమునకును శుక్రుఁ డొక్కఁడే. అటుగనుక మూఁటికిని శుభగ్రహములే అయిరి. "కమలా శ్రీ ర్హరిప్రియా" అని లక్ష్మీనామ మగుటం జేసి శుభవాచకమును ఆయెను. అటుగనుక గృతిముఖమునందుఁ బ్రయోగించిన శ్రీకారమువలన శుభము గలుగుట యాశ్చర్యము గాదు నిశ్చయమేయనుట. 358

సీ. మొదలితాలుభవోష్మములకు నభోబీజరౌరవగతి మహాప్రాణములును
దిగువరేఫమునకుఁ దిర్యగ్గమనబాహుఫలపీతిహోత్రాధిపత్యములును
గనుఁగొన నారెంటికిని మర్త్యదానవగణబృహస్పతిశుక్రఖచరములును
బ్రథమాక్షరమునకుఁ బతికిని వైశ్యబాహుజకులగోవ్యాఘ్రయోనిభములు
తే. నగుకతంబున శ్రీ యనునక్షరమున, నిండి యుండుదోషంబు లిన్నియు నెఱింగి
సంయుతం బనియును శుభశబ్ద మనియు, నదియ నిలిపె నన్నయ భారతాదియందు.

కృతిముఖప్రశస్తంబులు.

మూ. సూ:—శుభవర్ణా శ్శుభశబ్దా యే చ శుభగణా స్తఏవ కావ్యాదౌ గ్రాహ్యాః. 19

1 కదసి (ప.వా).

తే. అమరవాచకములు మంగళార్థవాచకములు నైనశబ్దములు కావ్యముల మొదల
నిలిచి దుర్వర్ణదోషము ల్దొలఁగఁ ద్రోఁచి, కర్తను భర్తను భావుకంబుఁ జేయు.

క. శ్రీవాణీకీర్తిసతీ, జైవాతృకహర్షమేఘసాగరధరణీ
భావుకనిరోగాయు, ర్గాత్రివాఖ్యానములు శుభకరము లాది నిడన్. 361

క. మోదంబున సత్కవి ప్రతిపాదింపఁగ వలయు శుభముఁ బడయుటకై కా
వ్యాదిని నరునకు నాశీర్వాద మయిన దేవతాభివాదన మైనన్. 362

క. గాయకపుకవులు కొందఱు, నాయకకల్యాణగుణగణము లొండె నభీ
ష్టాయతవస్తువు లొండెను, బాయక కీర్తింపుదురు ప్రబంధము మొదలన్. 363

వ. అమరవాచకంబులకు నేకావళియందు "ప్రాలేయాచలకన్యకా" యనియును, కల్పిలికల్పవల్లియందు "హేరంబ ముపలంబే" యనియును రామాయణమునందు "రాముని శుభచరితమ్ములు" అనియును మంగళార్థవాచకంబులకు శ్యామలాదండకంబునందు "జయమాతంగతనయే" యనియును త్రిస్థలీదండకమునందు "విజయనగరహేమకూటంబునన్నిల్చి" యనియును ఆశీర్వాదంబునకుఁ గృష్ణవిజయంబునంగు "పాయా దపాయా" త్తనియును సాహసాంకంబునందు "అవ్యాత్సవో" యనియును దేవతాభివాదంబునకు ఛపన్నంబునందు "ప్రణమ్య లోకకర్తార" మనియును నాయకగుణంబులకు నైషధమునందు "సువర్ణదణ్డైకసితాతపత్రితజ్వలత్ప్రతాపావళికీర్తిమండల" యనియును అభీష్టవస్తువులకు వృత్తరత్నాకరమునందు "సుఖసంతానసిద్ధ్యర్థ" మనియును లక్ష్యంబులు గలిగియుండును. 364

తే. క్లీబలింగశబ్దంబులు కృతికి మొదలఁ, గూర్ప నాయకుధన మెల్లఁ గొల్ల వోవు
సరవి స్త్రీలింగపుల్లింగశబ్దము లిడ, సంపదలు వైభవంబులు చాలఁ గలుగు. 365

క. అతిశుభదపదయుగాంత, ర్గత మై పతిపేరు కృతిని గనుపట్టిన ని
క్షితి వజ్రపంజరాంత, ర్గతు మాడ్కి నభేద్యుఁ డగు నరాతుల కెల్లన్. 366

తత్తత్స్థానప్రయోగనిషిద్ధాక్షరంబులు.

మూ. సూ:—పురాస్త్రరసగిరిరుద్రే ష్వకచటపా మాతృకానింద్యాః.

క. ఆదిస్వరమును బ్రథమై, కాదశపఞ్చార్ణములు కకారాదులలో
నాదట దంత్యోష్ఠ్యము లిడ, రాదు పురశరర్తుగిరిహరస్థానములన్. 367

క. మూఁడవతావున మొదలిటి, మూఁడుసరళివర్ణములును మూఁడవస్వరమున్
మూఁడవయూష్మాక్షరమును, గూడదు కదియింప నెట్టికూళికు నైనన్. 368

తే. వ్యంజనాహ్వయమున నొప్పు వ్రాలలోన, షోడశాక్షర మాఱవచోట నిలిపి
మచ్చరంబునఁ దనుఁ జంప వచ్చివట్టి, చెడుగునకు నైనఁ బద్యంబు నుడుగ వలదు.

సీ. గడియలోపల మూఁడు[1]కంద్రిక లైతాఁడి ధరఁ గూలఁ దిట్టె మేధావిభట్టు
కినిసి యొక్కముహూర్తమున బ్రహ్మదండిముం డ్లెల్ల డుల్లఁగఁ దిట్టె మల్లఘనుఁడు
మూఁడునాడికలకు ముట్టిడి వైచినమారని భీమన మడియఁ దిట్టె
నరజాముననఁ జెఱు వంతయు నింకంగఁ దిట్టెను బడబాగ్నిభట్టసుకవి

తే. వాసరత్రయమునఁ జావంగఁ దిట్టె, శ్రీనగము దోఁచుతుక్కాని శేషమంత్రి
తురగచోరకుఁ బడఁ దిట్టెఁ దిరుమలయ్య, పద్యగతదుష్టవర్ణప్రభావములను. 370

వీరలు చెప్పినలక్ష్యంబు లెవ్వి యనిన మేధావిభట్టు ఆఱవచోట తకారము నిలిపి గడియకుఁ ద్రాటిచెట్టు విఱుగఁ దిట్టినచాటుధార:—

క. సాళువపెదతిమ్మమహీ, పాలవరుఁడు వీఁడె వచ్చెఁ బద్యము వ్రాయన్
గేలను లే దా కొకటియుఁ, దాళము ముత్తునియ లగుచు ధరఁ బడుమా. 371

ప్రౌఢకవిమల్లన మూఁడవచోట అకారమును నిలిపి రెండుగడియలకు బ్రహ్మదండిచెట్టుముండ్లు రాలఁ దిట్టినచాటుధార:—

క. గుడియన్నృపతిఁ బొడఁగన, నడవంగాఁ గొండపల్లినగరిపడమటం
గుడియెడమగుమడమ గాఁడిన, చెడుముండులు బ్రహ్మదండిచెట్టున డుల్లన్. 372

వేములవాఁడభీమకవి పదునొకండవచోట హాకారంబు నిలిపి మూఁడు గడియలకు రామగిరిదుర్గమున ముత్తిక దిగినమారని జావఁ దిట్టినచాటుధార:—

ఉ. చక్కఁదనంబుదీవి యగుసాహిణిమారఁడు మారుకైవడిన్
బొక్కిపడం గలండు చలము న్బలముం గలయీచళుక్యపుం
జొక్కనృపాలుఁ డుగ్రుఁ డయి చూడ్కుల మంటలు రాలఁ జూచినన్
మిక్కిలి రాజశేఖరునిమీఁదికి వచ్చిన రిత్త వోవునే. 373

బడబానలభట్టు ఏడవచోటను టకారంబునిల్పి త్రిపురాంతకము నుండి శ్రీశైలమునకుం బోవుసప్పుడు తెలుఁగురాయఁడు గట్టించిన చెఱువునీళ్లన్నియు నాలుగుగడియలకు నింకి పోను దిట్టినచాటుధార:—

1 గండ్రగ. (ప).

క. బడబానలభట్టారకు, కుడిచేయుంగరము రవికి గొబ్బున నర్ఘ్యం
బిడువేళ నూడి నీలోఁ, బడియెం దటాకంబ నీటఁ బాయుము వేగన్. 374

ఏలూరి శేషమంత్రి యైదవచోట కకారము నిలిపి శ్రీశైలముం దోఁచిన తుక్కురును మూఁడుదినములకుం జావఁ దిట్టినచాటుధార:—

చ. మును పాకకేల రావణుఁడు మోదమున న్రజతాద్రి యెత్తినం
తనె హరుఁ డప్పుడే తనపదంబునఁ ద్రొక్కి మదం బడంచెఁ గా
వనమయగోరితుక్కుసచివా యలశ్రీగిరి గడ్డపారలన్
గనలుచుఁ ద్రవ్వి సర్వమును గైకొనని కిపు డాతఁ డోఁపునే. 375

వెల్లూరి తిరుమలయ్య ఆఱవచోటను తకారంబు నిలిపి తనగుఱ్ఱమును దొంగిలించిన శ్రీపతిరాజు పోతరాజును నేఁడుదినములకుం జావఁ దిట్టిన చాటుధార:—

చ. హాయ మది సీత పోతవసుధాధిపుఁ డారయ రావణుండు ని
శ్చయముగ నేను రాఘవుఁడ జాహ్నవి వారిధి హరుఁ డంజనా
ప్రియతనయుండు లచ్చన విభీషణుఁ డాగుడి మిట్ట లంక నా
జయమును బోతరక్కసునిచావును నేడవనాఁడు నూడుఁడీ. 376

వ. మఱియును గొన్నియుదాహరణంబు లెడవల్లి పర్వతన్న పంచమస్థానంబునను హకారము గూర్చి చెప్పినపద్యము:—

క. అంగజసంహారుం డగు, సంగరభీముండు ప్రళయసమయోగ్రుం డై
యింగలపుఁగంటఁ జూచిన, బంగరుకామయ్య మేను భస్మం బయ్యెన్. 377

పింగళి రామరాజు పంచమస్థానంబున కకారంబును షష్ఠస్థానమున చకారంబును గూర్చి చెప్పినపద్యము:—

ఉ. పింగళి యేకచక్రపురి పెంపుగ నందు వసించి యున్నయా
తంగెడకొండఁడే బకుఁడు తథ్యము మానవులార వానిబా
ధం గడ ముట్టఁ జేసె మును ధర్మజుతమ్ముఁడు భీముఁ డిప్పుడీ
యొంగిలిముచ్చుఁ జంపుటకు నీశ్వరు వేఁడుఁడు భీముఁ డయ్యెడిన్. 378

తెనాలి రామకృష్ణయ్య పంచమస్థానంబున కకారంబును సప్తమంబున టకారంబును గూర్చి చెప్పినపద్యము:—

*క. బసవనకుఁ బుట్టినప్పుడె, పసరము గోవిందరాజు పసరం బైతే
గస వేటికిఁ దినఁ డంటేఁ, గసవుం దిను శత్రు లాజిఁ గవిసినవేళన్. 379

రంగరాజులింగయ తృతీయస్థానమునందు కకారము గూర్చి గూఢముగాఁ బెట్టినచాటుధారపద్యము:—

క. రవికోటిధామమయ మై, నవకాంచనయుతము నగుచు నానాఁటి కొగిన్
భువిని శివాన్విత మగు నీ, భవనము జూపల్లిలింగ భవగుణసంగా. 380

తే. ఆదిపర్వంబుమొదలిపద్యంబునందు, సప్తమస్థానమున శబ్దశాసనుండు
జమిలియక్కరమును విశేషము దలంచి, పాదుకొలిపె జవర్ణంబు భయము దక్క.

దోషప్రభావము.

క. ఇప్పటినియమము లన్నియు, నొప్పఁగఁ గావ్యంబుమొదల నొకపద్యము దాఁ
జెప్పినను జాలు నవతలఁ, దప్పిన దోషంబు లేదు దర్పకజనకా. 382

క. గట్టిగ దోషము దెఱుఁగక, తిట్టిన నది దీపన యగు దీవించినచోఁ
ది ట్టగు నది దెలుసుక మఱి, తిట్టిన దీవించినను బతికి నిక్క మగున్. 383

క. గుడ్డి యగునెద్దు జొన్నను, బడ్డపగిది లక్షణంబుపథ మెఱుఁగనియా
యొడ్డె కవిత్వముఁ జెప్పిన, నడ్డం బై బుధు లదల్ప [1]నది యే మగునో. 384

గుణావగుణప్రాబల్యవిశేషంబులు.

తే. ఇపుడు చెప్పినదోషంబు లెల్ల మాని, గుణము లన్నియుఁ గలుగఁగఁ గూర్ప నగునె
స్రష్ట కైనను స్వల్పదోషంబు నధిక, గుణము లగునెద్ది దానిఁ జేకొనఁగ వలయు. 385

క. ఇల సద్గుణనికరములో, పల నొకదోషం బడంగుఁ బదియాఱమృతాం
శులలోన నొకకళంకము, జలజారికి నెన్నఁ బడనిచందమున హరీ. 386

తే. విఫలము సకంటకంబును విషధరాశ్ర
యంబు వక్రంబు పంకభవంబు నైన
మొగలి పరిమళమున యోగ్య మగు తెఱఁగున
సద్గుణం బొక్కటియె దోషసమితిఁ జెఱుచు. 387

---

*పూ.ము.లో ‘పసరం బైనన్’...‘డనఁగా’ అని ఉండెను. గాని వ్రాఁతప్రతులలో మాత్రము ‘పసరం బైతే’ ‘అంటే’ అను ప్రయోగములే కనఁబడును.

1 నపుడే మగునో (వా); నపు డేమియగున్ (ప).

క. తెలియఁగ నీశుభలక్షణ, ములు కుఱుకుఱుకవులకావ్యముల లేవు సుమీ
తొలుత మహాకవివర్యులు, పలికినసత్కృతులఁ దక్కఁ బన్నగశయనా. 388

మాతృకార్చనావిధానము.

చమత్కారచంద్రికాయామ్:—

శ్లో. అకారాదిక్షకారాంతవర్ణాః స్యుర్మాతృకాహ్వయాః,

సాహిత్యరత్నాకరే:—

శ్లో. ప్రభూ నుద్దిశ్య పద్యం వా ప్రబంధం వా కదాచన,
న వక్తవ్యం న వక్తవ్యం మాతృకాపూజనం వినా.

లక్షణదీపికాయామ్:—

శ్లో. నాయకేన ప్రయుక్తస్సన్ దంతధావనపూర్వకమ్,
పుణ్యనిర్మలతోయేన మంగళస్నాన మాచరేత్.
శుచి ర్ధౌతాంబరధరో గంధమాల్యై రలంకృతః,
పూజాగృహం వ్రజే న్మాని గీతవాద్యాదినిస్వనైః.
శుభాసనే సుఖాసీనః ప్రాఙ్ముఖో న్యాసపూర్వకమ్,
విప్రాదిమాతృకా స్తత్తద్వర్ణద్రవ్యైః ప్రపూజయేత్.

ఆ. కవులు మొదల మాతృకాపూజ సలుపక, కావ్యమొండెఁ జాటుకావ్యమొండెఁ
జెప్పి రేని తమకుఁ దప్పగుఁ బతికిని, హాని వచ్చుఁ గృతియు నడఁగి పోవు. 389

సీ. శ్లక్ష్ణకోష్ణంబునఁ బలుదోమి మంగళస్నాతుఁడై శుభ్రవస్త్రములు గట్టి
మలయజకర్దమం బలఁది భూషణములు పైఁ దాల్చి కుసుమదామములు చుట్టి
కవిలాక్షణికలేఖకగ్రంథవాచకశాబ్దికతార్కికసహితముగను
గానతతానద్ధఘనసుషిరస్వనంబులు సర్వదిక్కుల భోరుకలుగ

తే. వచ్చి దక్షిణపాదపూర్వకముగాఁగ, మౌని యై మాతృకార్చనమందిరంబుఁ
జొచ్చి పూర్వాభిముఖముగా సుకవివరుఁడు, చిత్రకంబళమున సుఖాసీనుఁడగుచు.

శ్లో. విఘ్నరాజ నమ స్తుభ్యం లమ్బోదర గజానన,
నిర్విఘ్నం కురు మే దేవ సర్వకార్యేషు సర్వదా.

క. ఈమంత్రంబున మున్నుగ, సామజముఖు నేకదంతుఁ జామరకర్ణున్
ధూమధ్వజుఁ బ్రమథగణ, స్వామిని బూజించి సుకవి సమధికభక్తిన్. 391

సీ. జ్యోతిర్విదుక్తమూహూర్తకాలంబునఁ బ్రస్థపంచకమాత్రపాండుశాలి
తండులంబులను హాస్తద్వయవిస్తారసమచతురశ్రకస్థండిలంబు

గావించి నాల్గుచౌకపుటిండ్లు రచియించి వామదేవునిమూలగీమునందు
విప్రమాతృకలను వీతిహోత్రునితావుమందిరంబున రాజమాతృకలను
ఆ. దనుజుచాయభవనమున వైశ్యమాతృక, లను సమీరభాగమునను గలుగు
సదమునను శూద్రజాతిమాతృకలను, వరుస దప్పకుండ వ్రాయ వలయు. 392

మాతృకానిర్ణయము.

శారదాదర్పణే: —

శ్లో. స్వరాః కచటవర్గా శ్చ ధరణీసురమాతృకాః,
తపవర్గౌ సమాంతస్థౌ బాహుసంభవమాతృకాః.
యలౌ శాదిహకారాంత వర్ణా శ్చోరవ్యమాతృకాః,
దంత్యౌ చ జౌ గురు అళౌ జఘన్య భవమాతృకాః.

అ ఆ, ఇ ఈ, ఉ ఊ, ఋ ౠ, ఌ ౡ, ఏ ఐ, ఓ ఔ, అం అః, ఈస్వరములు పదునాఱును క ఖ గ ఘ ఙ, చ ఛ జ ఝ ఞ, టఠడఢణ, ఈకచటవర్గాక్షరములు పదునేనునుగూడ ముప్పదియొకటియు విప్రమాతృకలు; ఇవి యీశాన్యమూలయింట వ్రాయ వలసినది. త థ ద ధ న, ప ఫ బ భ మ, యీతపవర్గాక్షరములు పదియును అంతస్థములలోన సరియక్షరములైన రేఫవకారములు రెండును గూడఁగాఁ బండ్రెండును రాజమాతృకలు; ఇవి యాగ్నేయదిక్కునను౦చవలసినది. యవర్ణలవర్ణములు రెండు శ ష స హ లు నాల్గును గూడ నాఱును వైశ్యమాతృకలు; ఇవి నిరృతిభాగమున నిలుపునది. దంత్య జచలు రెండును ఙకారళకారములు రెండును గూడ నాలుగును శూద్రమాతృకలు; ఇవి వాయవ్యకోణమున లిఖించునది.

సీ. అస్వరం మవుదల యా ఫాల మిద్వాయి శ్రవణయుగ్మం బుకారములు రెండు
గన్నులు ఋత్వయుగంబు చెక్కులు ఌవర్ణద్వంద్వ ముభయదంతచ్ఛదములు
వక్త్రమేల్ భుజములు వక్రతమాక్షరంబులు కక్షములు సున్న లలితగళము
పటువిసర్గము లురోభవసూచకంబులు కచవర్గములు పాణికరరుహములు
తే. టాదు లైదును గూడఁ బృష్ఠము చతుర్థ, వర్గముదరంబు పంచమవర్గజములు
జఘన మంతస్థలిపులు సూక్ష్మములు నంఘ్రు, లేవధూమణి కట్టివాగ్దేవిఁ గొలుతు.
క. అని వారిజాతసంభవు, వనితకుఁ బ్రణమిల్లి సుకవివరుఁ డీపద్యం
బునఁ జెప్పినట్లు న్యాసము, తనవుడికడ మొదలుగాఁ బిదపఁ జేయ నగున్. 394

న్యాసప్రకారము.

అం శిరసి, ఆం లలాటే, ఇం దక్షిణకర్ణే, ఈం వామకర్ణే, ఉం దక్షిణనేత్రే, ఊం వామనేత్రే, ఋం దక్షిణకపోలే, ౠం వామకపోలే, ఌం ఊర్ధ్వోష్ఠే, ౡం

అధరోష్ఠే, ఏం దక్షిణభుజే, ఓం వామభుజే, ఐం దక్షిణకక్షే, ఔం వామకక్షే, అం గళే, అః దక్షిణోత్తరస్తనాగ్రయోః, కం ఖం గం ఘం ఙం దక్షిణహస్తాంగుళిషు, చం ఛం జం ఝం ఞం వామహస్తాంగుళిషు, టం ఠం డం ఢం ణం పృష్ఠే, తం థం దం ధం నం ఉదరే, పం ఫం బం భం మం జఘనే, యం రం లం వం దక్షిణపాదే, శం షం సం హం వామపాదే విన్యసేత్.

విప్రమాతృకాపూజామంత్రః.

విధిప్రదీపికాయామ్:—

శ్లో. శ్వేతమాల్యాంబరధరాం శ్వేతరత్నవిభూషితామ్,
శ్వేతాబ్జవాసినీం విప్రమాతృకాం పూజయా మ్యహమ్.
అనేన వాగీశ్వరీధ్యాన ముక్తం. తల్లక్షణం మంత్రరహస్యే ద్రష్టవ్యమ్.

వ. అకారము మొదలు ముప్పదియొక్క మాతృకలను ఈమంత్రముచేత వేఱువేఱ పూజించునది. 395

సీ. వెలిపట్టుఁబుట్టంబు మలయజగంధంబు మౌక్తికామలవజ్రమయము లైన
భూషణంబులు దెల్లపువ్వులు కర్పూరధూళిధూపంబు మధూకతైల
నీరాజనంబు ఖర్జూరపాత్రంబు సమన్వితశర్కరామస్ృణధేను
దుగ్ధాన్నమును భక్తితో సమర్పణ చేసి శ్వేతాబ్జకర్ణికావిష్టరస్థ
తే. దారకాకుందమందారధవళదేహఁ, బుస్తకసువర్ణవల్లకీహస్త విప్ర
మాతృకను గవి శాస్త్రోక్తమార్గమునను, గొలువఁ జతురవచోలబ్ధి గలుగు టరుదె.

రాజమాతృకార్చనమంత్రః.

శ్లో. రక్తమాల్యాంబరధరాం రక్తరత్నవిభూషితామ్,
రక్తాబ్జవాసినీం రాజమాతృకాం పూజయా మ్యహమ్.
అనేన వశ్యముఖీధ్యాన ముక్తమ్. తల్లక్షణం ప్రపంచసారే ద్రష్టవ్యమ్.

వ. ఈమంత్రముచేతఁ బండ్రెండుమాతృకలను పూజసేయునది. 397

కవిగజాంకుశే:—

సీ. జిలుగుచందురుకావిచీరయుఁ గుంకుమగంధంబు పద్మరాగప్రవాళ
ఖచితంబు లగుపరిష్కారంబులును గెంపువన్నియ గలపరువంపువిరులు
ప్రస్తుతాలక్తధూపంబులు తిలబీజతైలదీపికయును దామ్రచషక
పూరితగోక్షుతాహారంబు భక్తితో నర్పించి రక్తతోయజనివిష్టఁ

తే. గోకనదనిభలోహితఁ గోమలాంగిఁ, బ్రసవబాణేక్షుకోదండపాణి రాజ
మాతృకను గవి శాస్త్రోక్తమార్గమునను, గొలువఁ జతురవచోలబ్ధి గలుగు టరుదె.

వైశ్యజాతిమాతృకారాధనమంత్రః.

శ్లో. పీతమాల్యాంబరధరాం పీతరత్నవిభూషితామ్,
పీతాబ్జవాసినీం వైశ్యమాతృకాం పూజయా మ్యహమ్.
అనేన సిద్ధలక్ష్మీధ్యాన ముక్తమ్. తల్లక్షణం మంత్రార్ణవే ద్రష్టవ్యమ్.

వ. ప్రతిమాతృకారాధనము నీమంత్రము చదువుచును జేయునది. 399

సీ. అతతబహురత్నపీతకౌశేయంబు నవహరిద్రాలేపనంబు పుష్య
రాగగారుత్మత రత్నకీలితమండనంబులు పచ్చక్రొన్ననలసరులు
సాంద్రసౌరభవాహిచందనధూపంబు బస్తాజ్యసహితదీపంబు రీతి
ఘటపరిపూరితక్షౌద్రోపహారంబు గడు భక్తి నర్పించి కనకనలిన
తే. కర్ణికాపీఠికాసీన గౌరగాత్రి, వనజయుగ్మలాన్వితకరద్వంద్వ వైశ్య
మాతృకను గవి శాస్త్రోక్తమార్గమునను, గొలువఁ జతురవచోలబ్ధి గలుగు టరుదె.

శూద్రమాతృకారాధనమంత్రః.

శ్లో. నీలమాల్యాంబరధరాం నీలరత్నవిభూషితామ్,
నీలాబ్జవాసినీం శూద్ర మాతృకాం పూజయా మ్యహమ్.
అనేన త్వరితాధ్యాన ముక్తం. తల్లక్షణం మంత్రదర్పణే ద్రష్టవ్యమ్.

వ. శూద్రమాతృకల నన్నిటెని బూజచేయునప్పుడు ఈమంత్రమే చెప్పవలసినది.

సీ. నీలవర్ణదుకూలచేలంబును లవంగమృగమదగంధంబు నగవిరోధి
రత్నవిభూషణరాజియుఁ గృష్ణపుష్పములు కాలాగురుసాలమాల
రచితధూపంబు నేరండబీజస్నేహనీరాజనంబును జారుకాంస్య
మయచషకాన్వితమధ్యనైవేద్యంబు నొసఁగి సద్భక్తి పెంపొంది మదిని
తే. శ్యామపద్మనివిష్ట మేచకశరీర, శరధనుఃకాండధృతపంచశాఖ శూద్ర
మాతృకను గవి శాస్త్రోక్తమార్గమునను, గొలువఁ జతురవచోలబ్ధి గలుగు టరుదె.

వ. ఇది ప్రబంధోపక్రమం బింక నాశుధారాకవిత్వమున కెట్లనిన. 403

తే. సభలను సమస్య లొసఁగినసమయమునను, మాతృకాపూజ కవుల కేరీతి నబ్బు
నపుడు వాగ్దేవతాధ్యాన మాత్మఁ జేసి, యాశువుగఁ జెప్ప నొప్పుఁ బద్యంబు లెల్ల.

వాగ్దేవతాధ్యాన ముక్తమ్.

సీ. [1]త్రయివేణి మీమాంసతల వైద్యశాస్త్రంబు నుదురాగమంబు కన్బొమలనడుము
కడపలి ప్రాఁబల్కు కణఁతలు శ్రౌతంబు తళుకుఁజెక్కులు నిరుక్తంబు శ్రుతులు
న్యాయంబు చిబుకంబు జ్యోతిషం బక్షులు శిక్ష గంధవహంబు స్మృతి రదములు
కావ్యంబు జిహ్వ వ్యాకరణంబు పెదవులు గీతంబు గళ మలంకృతులు కుచంబు
తే. లలపురాణంబు నడు మితిహాస మక్కు, కల్పము కరద్వయము రతికళ జఘనము
ఛంద మూరులు నాట్యలక్షణము పదము, లేవధూమణి కట్టివాగ్దేవిఁ గొలుతు. 405

ఆ. అనుచు శారదాంబ నధరనిర్జితబింబ, భ్రమరవేణిఁ బద్మభవునిరాణి
సుకవిరాజకీరసురమహీరుహలతఁ, గొలిచి యాశుకవితఁ గూర్ప వలయు. 406

ప్రబంధోపక్రమశుభకాలంబులు.

క. వెస నయనమాసపక్షది, వసవారభయోగకరణవర్జ్యవిలగ్నా
భ్రసరేక్షణము లరసి సదవసరమునను మొదలు సేయ వలయుం గృతికిన్. 407

తే. సింహమున గురుఁ డున్న రాజీవబంధుఁ
డార్ద్రి మొదలుగఁ బదితారలందు నడువ
జీవకవు లస్తమయమును జెంది యున్నఁ
గావ్యసముపక్రమము సేయఁగాదు పతికి. 408

సీ. అబ్దంబు మొదలిదినాష్టకం బయనర్తుమాసాదులను బంచవాసరములు
కవిబృహస్పతులు గ్రుంకకముందుఁ బొడిచినవెనుకను మును ప్రొద్దుమనుయుగాదు
లగుదినములు సంక్రమాది రెండుపగళ్లు గ్రహణంబులోలునాఁడు కామదహన
మునకు మీఁదను మూఁడుదినములు తిథ్యాదిఘటికాత్రయంబు ఋక్షంబు మొదల
తే. వాడికాయుగ్మమును విలగ్నమున కాది, వెలసిననవాంశ మొకటియు విడిచిపెట్టి
చిక్కినప్పుడు శుభములు సేయ వలయు, ననుచు చ్యవనుఁడు సంహితయందుఁ జెప్పె.

సీ. షష్ట్యంతమున నొక్కసంవత్సరము హాయనాంతంబునను బక్ష మయనమునకుఁ
గడపల దివసాష్టకము ఋతుమాసావసానంబునను దివసంబు లైదు
రవిశశిగ్రహణాదివివిధమహోత్పాతముల కెల్లఁ దరువాత మూఁడునాళ్లు
సంక్రమాంతమున వాసరము తిథ్యంతంబునందు నాడీత్రితయంబు రిక్క
తే. కొనను బదిగడియలు లగ్నమునకుఁ దుదిని,గడియుసార్ధనవాంశంబు వదలి కావ్య
మునకుఁ దొలుతటిపద్యంబు మొగి రచింప, వలయు సత్కవి తక్కినవానియందు.

1 తర్కమీమాంసలు (ప).

క. ఉదగయనంబునఁ జెప్పిన, సదమలకావ్యంబు పతికి సంపద లిచ్చున్
బదపడి యామ్యాయనమున, మొదలుకొనినఁ బ్రాణమునకు మోసముఁ దెచ్చున్.

తే. శ్రావణజ్యైష్ఠకార్తికచైత్రమాఘ, మార్గశీర్షకఫాల్గునమాధవముల
సకలశుభకర్మములు సల్పఁ జను నటంచుఁ, జెప్పిరి పరాశరాత్రివసిష్ఠమునులు. 412

తే. నింద్యములు భాద్రపదమును నెలయుశుచియు, సరవిఝషచైత్రకర్కటశ్రావణములు
నధికమాసంబు బుష్యంబు నాశ్వయుజముఁ, గార్తికాది నేకాదశఘస్రములును.

క. కావ్యమునకు నారంభము, కావ్యుఁడు సితపక్షమునను గావించిన నా
ధివ్యాధు లడఁగు విభునకు, ద్రవ్యక్షయ మగుసితేతరంబున నైనన్. 414

క. దశమిద్వాదశ్యేకా, దశులను బంచమిని విదియతదియల హిమధా
మశశాంకసుతబృహస్ప, త్యుశనోవారములఁ గావ్య మొనరింపఁ దగున్. 415

తే. ఉభయపక్షములందుఁ ద్రయోదశియును, సప్తమియు దిననాథవాసరము నంత
రాయ మొనరించుఁ గృతిసమారంభమునకు, నితరతిథివారములు గూడ నెంచిచూడ.

క. లిపులను బూర్వాహ్ణంబున, నుపక్రమించిన శుభంబు లొసఁగును గావ్యం
బపరాహ్ణంబున సంధ్యల, క్షపలను దొరకొనిన సాధ్వసం బొనరించున్. 417

సీ. నందయు భద్రదినంబును జయయు రిక్తయును బూర్ణయు ననఁ గ్రమత నైదు
భంగుల దివసముల్ పదియేను నొప్పారు భూమిబీజాక్షరంబులకు నంద
వనబీజలిపుల కెల్లను భద్ర శిఖిబీజరాజికి జయ వాయుబీజములకు
రిక్త నభోబీజరేఖకుం బూర్ణయు నాదిగాఁ బంచసంఖ్యాస్వరములు
తే. చెందు దిన మొక్కటొక్కటి శిశుకుమార, రాజ్యవృద్ధమృతాఖ్యలఁ బ్రమదవిత్త
విజయభయలయదంబులై వీని నెఱుఁగవలయుఁ గృతిపతినామాదివర్ణమునను. 418

క. బాలాదిస్వరములకును, గాలము నాఱేసినాడికలు చేసి కృతుల్
వాలాయము నందాదుల, మే లగువేళల నుపక్రమింపఁ దగుఁ గృతుల్. 419

సీ. వరుస భూజలవహ్నివాయునభస్తత్త్వములు దంతిగతశాస్త్రభూతశైల
పరిమితఘటికలఁ బగలును రేయును దినమున కినుమాఱు దిరుగుచుండు
సూరేందుభౌమజ్ఞవారంబులను ధరాంభోగ్నివాతము లాది యగుఁ గ్రమమున
గురుశుక్రమందవాసరముల నాకాశతత్త్వంబు మొదలుగాఁ దనరు నైదు
తే. కావ్యములఁ దత్త్వమున నుపక్రమము సేయ, ధనము దకతత్త్వమున సుఖమనలతత్త్వ
మున భయంబు మరుత్తత్త్వమున గదార్తి, గగనతత్త్వంబు నమృతంబు గలుగుఁ బతికి.

సీ. నాడికాత్రయము వినాడికావింశతిమాత్రకాలములఁ గ్రమంబుతోడ
సత్త్వరజస్తమస్సంజ్ఞల వేళలు త్రివిధంబులై పద్మరిపుసురేజ్య

దినముల సత్త్వాఖ్యయును భౌమభృగువారముల రజోవేళయుఁ జలజమిత్ర
బుధమందవాసరంబులఁ దమోవేళయు నాదిగా సూర్యోదయమున నుండి

తే. పదియు నెనిమిదియాఱులు ప్రతిదినంబుఁ, దిరుగుఁ గావున నివి యెల్లఁ దెలిసి కవులు
భర్తరాశికి మైత్రి చొప్పడనివేళఁ, జెప్పఁ గూడరు కబ్బములు వానిఁ జెఱుచుకొఱకు.

తే. సత్త్వపరిపంథులు కుళీరచాపమీన, కన్యలు రజోభియాతులు కార్ముకవృషభ
మేషతులలు తమోరులు మిథునసింహ, ఘటమృగంబులు చుట్టలు కడము లెల్ల. 422

తే. వైష్ణవత్రయమునను బూర్వత్రయమున, మిత్రపూషాశ్వినుల భాస్కరత్రయమున
ధాతృషట్కనిశాచరతారకలను, గావ్యసముపక్రమముఁ జేయఁ గలుగు శుభము.

తే. వజ్రశూలవ్యతీపాతవైధృతులను, గండపరిఘాతిగండవిష్కంభములను
బదియు మూఁడవదానను బ్రతుకునాస, సేయువారు శుభంబులు సేయఁ బోరు.

క. బవ మొదలగునాఱింటను, గవి కబ్బ ముపక్రమింప ఘనతరవిభవం
బవు భద్రాదుల నేనిటఁ, దవిరి మొదలు సేయఁ దోడ తెవులు జనించున్. 425

తే. వ్యాప్రలత్తలు క్రాంతయోగాఖ్యయోగ, దుర్ముహూర్తములును ద్యాజ్యదోషములును
దుష్టచంద్రోడుబలములు దొరలునపుడు, కృతికి దొరకొనునట్టిదుర్గతియుఁ గలఁడె.

తే. తనకు భర్తకు నష్టమద్వాదశారి, జన్మములు గానిశుభఖేటసదనములను
మొదలు సేయఁగఁ దగుఁ గబ్బమునకు గ్రహము, లష్టమంబున లేకుండ నరసి సుకవి.

తే. పాపు లాఱింట మూఁటను బదునొకొంట, సౌమ్యులు ధరాగ్నిగతిదిశాజలజగర్భ
మునిగృహంబుల నుండంగ మొదలుకొనినఁ, గబ్బములు గడతేఱు విఘ్నములు లేక.

క. బుధుఁ డినుఁ గూడనివేళను, బుధదినమున బుధవిలగ్నమున బుధదృష్టిన్
బుధహోరను గావ్యములకు, బుధవర్యు లుపక్రమింపఁ బూనుదు రెపుడున్. 429

సారస్వతౌషధంబులు.

తే. బ్రాహ్మి బోడతరంబు పిప్పలియువసయు, శుంఠియు సమంబులుగఁ దూచి చూర్ణఁజేసి
ప్రతిదినము రేపకడ సగబాలు తేనె, గలిపి రూకెత్తు దినినసూక్తులు ఘటించు. 430

బ్రాహ్మి యనఁ మండూకబ్రహ్మికి పేరు.

సీ. కరకకాయలమీఁదఁ గలుగుబబ్బరయును బిప్పలిమూలంబు తిప్పతీఁగ
బ్రాహ్మియు శుంఠియు బావంచివిత్తనమ్ములు నపామార్గమ్ము మొదలివేళ్లు
వాయువిళంగంబు లాయష్టిమధుకంబు సన్నపిప్పలియు నచ్చపుసముద్ర
పాడవిత్తనంబులు బోడతరంబును వలమాటివెతుంగముస్తలును వసయు

తే. సమములుగఁ దూఁచి పొడి చేసి సంతతంబు, ప్రొద్దునను లేచి నేతితో ముద్దఁజేసి
కర్షమాత్రంబు భక్షింపఁ గలిగెనేని, గడియ కొకపద్యశతకంబు నుడువుటరుదె.

సీ. చెంగల్వకోష్ఠును జిఱుతపిప్పలియును మంచియోమపుఁబొట్టు మ్రానిపసపు
పైపూఁతపసపును మధుకంబు సైంధవలవణంబు చిత్రమూలంబుబరడు
జీలకఱ్ఱయు శుద్ధి చేసినశుంఠియు సమభాగములు గాఁగ సంతరించి
చూర్ణంబు గావించి శుభ్రపటంబుపై రాచి యాక్రిందను రాలినట్టి
తే. పొడుము నూతనఘటములో నిడి ప్రభాత
సమయమునఁ బ్రత్యహంబు నాజ్యమున మెదపి
వేసరక చిన్నమెత్తు సేవించునరుని
నాలుకను గాపురం బుండు నలువచెలువ. 432

కందద్వయరుగ్మవతీకమలవిలసితగర్భక్రౌంచపదవృత్తము.

ద్వారవతీనాథా సదుదారా, తరుణధవళకరధరనుతనామా
మారమణీధామా సుకుమారా, మరుదధిపతిరిపుమదగిరిశంబా
సారసనేత్రా సత్యవిచారా, శరరుహభవముఖసకలసురేశా
శూరకులా తేజోజితసూరా, సురవరమణినిభసురుచిరదేహా. 433

గర్భప్రథమకందము.

ద్వారవతీనాథా సదు, దారా తరుణధవళకరధరనుతనామా
మారమణీధామా సుకు, మారా మరుదధిపతిరిపుమదగిరిశంబా. 434

ద్వితీయకందము.

సారసనేత్రా సత్యవి,చారా శరరుహభవముఖసకలసురేశా
శూరకులా తేజోజిత, సూరా సురవరమణినిభసురుచిరదేహా. 435

గర్భరుగ్మవతీవృత్తము.

ద్వారవతీనాథా సదుదారా, మారమణీధామా సుకుమారా
సారసనేత్రా సత్యవిచారా, శూరకులా తేజోజితసూరా. 436

గర్భకమలవిలసితవృత్తము.

తరుణధవళకరధరనుతనామా, మరుదధిపతిరిపుమదగిరిశంబా
శరరుహభవముఖసకలసురేశా, సురవరమణినిభసురుచిరదేహా. 437

గద్యము. ఇది శ్రీమదాపస్తంబసూత్ర భారద్వాజగోత్ర కావెంపల్లిపురమందిరనంద నందనచరణారవిందవందనాభిలాషమహితప్రాభవవెంగనార్యతనూభవ విద్యావిశేష సురాచార్య కాకునూర్యప్పకవివిరచితంబైన యాంధ్రశబ్దచింతామణి యనువ్యాకరణశాస్త్రంబునందు మూలసూత్రంబులను వర్ణసంజ్ఞలును వర్ణోత్పత్తిస్థానంబులును శుద్ధాంధ్రకలిపివిలేఖనక్రమంబులును బంచాశద్వర్ణనిర్ణయంబును ప్రాకృతోనాక్షరపరిగణనయు నంధ్రభాషావర్ణసంఖ్యయుఁ దత్తద్వర్గభేదంబులును గావ్యాదిగ్రాహ్యవర్ణంబులును నాయకాక్షరకూటంబులును గృత్యాదివర్ణద్వయయోగఫలంబులును సంయుతాక్షరవిశేషంబును శ్రీకారప్రభావంబును గృతిముఖప్రశస్తంబులును దత్తత్స్థానప్రయోగనిషిద్ధాక్షరంబులును దోషప్రభావంబును గుణాగుణబాహుళ్యబలంబును మాతృకార్చనవిధానంబును శుభకాలంబులును సారస్వతౌషధంబులును గలవర్ణపరిచ్ఛేదం బనుద్వితీయాశ్వాసము.

తృతీయాశ్వాసము.

శైలభ్రమరాంబా
ధీశైశాసివిదిఙ్మహీతలవిలస
త్కాశీసమతం గడనగ
రీశమదాశానివేశరిపుజననాశా. 1

క. అవధారు శబ్దశాసనుఁ, డవనిఁ గలియుగమున కాది నారాజమహేం
ద్రవరంబునఁ జెప్పినయాంధ్రవచోవ్యాకరణసూత్రతతిఁ దెనుఁగింతున్. 2

క. ఇమ్మగ వర్ణపరిచ్ఛే,దమ్మునఁ జెప్పంగఁబడియెఁ దగ నేకశ్లో
కమ్మున ముఖ్యవళిప్రా,సమ్ములు సంక్షేపములుగ సామజవరదా. 3

మూ. సూ:—ఆద్యో వళి ర్ద్వితీయో వర్ణః ప్రాసోఽత్ర పాదపాదేషు,
స్వస్వచరణేషు పూర్వః ప్రాస స్సర్వేషు చైక ఏవ స్యాత్. 21

వ. ఈశ్లోకం బొక్కటి యొకసూత్రం బయ్యె నది యెల్ల నిందు వివరించెదను. 4

క. చరణచరణమున కాద్యక్షరములు వళు లయ్యె నవియె క్రమ్మఱఁ దత్త
చ్చరణములలోనఁ జెప్పిన, యిరవులఁ బొందింప వలయు నెల్లకృతులలోన్. 5

తే. విరతి, విశ్రాంతి, విశ్రామ, విశ్రమములు, శ్రాంతి, విరమణ, విరమ, విరామ, యతులు
ననఁగ నివి తొమ్మిదియు వళి కాఖ్య లయ్యె, భవ్యసత్ఫలాయామ్యభాగగేహ. 6

క. భీమన పది చెప్పె ననంతామాత్యుఁడు చేసె వెనుక యతు లిరువది నా
ల్గామీఁదఁ గొందఱు కవిగ్రామణు లిరువదియు నేడు గావించి రొగిన్. 7

ఆ. పూర్వకవులలక్ష్యములు గూర్చి సత్కవి, జనము లవు నటంచు సమ్మతింప
విశ్రమంబు లేను, విరచింతు నాలుగు, పదులమీఁద నొకటి విదితముగను. 8

యతిభేదములు.

క. స్వరయతులు వ్యంజనాక్షర, విరతు లుభయవళులు ప్రాసవిశ్రాంతులు నాఁ
బరికింప నాల్గుదెఱఁగుల, విరమణములు వఱలుచుండు విహగతురంగా. 9

అందు స్వరవళు లెట్టి వనిన:— ళులు. 5.

స్వరవళులు. నయ సై

తే. రసను స్వరమైత్రివళులు స్వరప్రధాన
వళులు లుప్తవిసర్గకస్వరవళులును
ఋవళి ఋత్వసంబంధంబు ఋత్వసామ్య
వృద్ధు లన స్వరవళు లేడువిధము లయ్యె. 10

స్వరమైత్రివళులు. 1.

తే. అద్వయమునకు చక్రతమద్వయంబు, నిద్వయమునకు ఋయుగంబు నెద్వయంబు
నుద్వయమునకు నంత్యవక్రద్వయంబుఁ, జెల్లు స్వరమైత్రివళు లన శేషశయన. 11

అకారయతులు.

ఆ. అబ్జపత్రనేత్ర ఆర్తావనచరిత్ర, ఆతతాయిజైత్ర ఐంద్రమిత్ర
ఐందవప్రగోత్ర ఔర్వశేయస్తోత్ర, యనుచుఁ జెప్పనొప్పు యతులు కృష్ణ. 12

ఇత్వవళులు.

ఆ. ఇందువంశసోమ ఈశ్వరీసుతనామ, ఈడితాంగధామ ఋషభభీమ
ఋక్షజాభిరామ ఎటులైన మాభామ, ఎడఁ గటాక్ష ముంచి ఏలు మనఁగ. 13

ఉత్వరామము.

ఆ. ఉరగరాజశాయి ఊర్ధ్వవిక్షపదాయి, ఊర్జితోరుకీర్తి ఒడలికార్తి
ఒదవకుండఁ బ్రోచి ఓలి దాసునిఁ గాచి, చేరి కనకకశిపుఁ జీరె తనఁగ. 14

స్వరప్రధానవళులు. 2.

క. తెలిసి పదాంతగతాక్షర, ములతోఁ బైశబ్దములకు మొదలఁ గలుగున
చ్చులు గూర్చినసంధుల కన్నుల స్వరము లె నిలుచు నుభయవళులను దక్షా. 15

తే. అతులగుణధామ భాను వార్ధిసోమ, ఇనతనూభవమిత్ర లంకేశజైత్ర
ఉరుగుణకలాప శకలీకృతోగ్రచాప, నాఁగ నిట్లు స్వరప్రధానవళు లొప్పు.

లుప్తవిసర్గస్వరవళులు. 3.

తే. దైవభాష నదంతసాంతముల మీఁద, నత్తు మొదలను గలశబ్ద మతుకువేళ
నమరు నోత్వంబునకుఁ జెల్లు నయహాలిపులు, జగతి లుప్తవిసర్గకస్వరవళు లన. 17

తే. అంబుదశ్యామ తవ కింకరోహ మనఁగ, యామినీచరగర్వతమోర్క యనఁగ
వారిసుతుండు నీవు నన్యోన్యమిత్రు, లయి ప్రవర్తింతు రనఁగ లక్ష్యంబు లయ్యె.

శా. ఏమీ కుప్పిగంతులు నిజాకంశీభవచ్ఛౌర్య రే
ఖా పాండిత్య మయారె నీకును నమస్కారంబు లంకాపురీ
పాపగ్రంథికులాంగనాకుచతటీపైతాపతద్గాత్రి హా బా
హాః పాటచ్చర రామదాస తవ దాసోహ మ్మనున్నందనా. 19

సుభద్రాపరిణయమునందు:—

శా. తా సైరింప కపర్ది యుండఁగ భవద్గర్వంబునం దాల్చి తే
జోసహ్యున్ శరజన్ముఁ గాంచి యలనీహారక్షమాభృత్కుమా
రీసాపత్న్యము గన్న మోహపుఁబురంధ్రీ [1]రత్నము న్నీవ కా
దే సర్వజ్ఞన కేల నిన్నుఁ దలపై నెక్కించుకో జాహ్నవీ. (1-114) 20

ఉద్యోగపర్వమునందు: —

ఉ. దైన్యము దక్క మాత యుచితంబుగఁ బాండునృపాలుపాలు రా
జన్యవరుండు ధర్మజుఁడు సమ్మతి వేఁడెడు నన్న లోకసా
మాన్యవిధిం దగంగ గరిమంబున నిచ్చినఁ బుచ్చికొంద మ
న్యోన్యవిరుద్ధభాషణము లాడినఁ దత్ఫల మాతఁ డందెడిన్. (1-32) 21

ఋవళి. 4.

క. ఇత్త్వోత్త్వంబులఁ [2]దొలఁగక, ఋత్వంబును ఋవళి యనఁగ రేఫముతో మి
త్రత్వంబు నెఱపు నెట్టిమ్ముహత్త్వమొ యట్లు నగుఁ గాదులం దున్నపుడున్. 22

క. రతివల్లభజనక వినిర్జితకనకవిలోచనాఖ్య ఋగ్యజురాది
శ్రుతిచయగోచర వాహీకృతఖేచరకులలలామ రిపుజనభీమా. 23

సభాపర్వమునందు:—

సీ. పా. ఋత్విజుం డని విచారించి పూజించితే ద్వైపాయనుం డుండ ధర్మయుక్తి.
క ఠ (2.11)

విజయవిలాసమునందు:—

ఉ. ఆణిమెఱుంగుముత్తెపుటొయారపుముగ్గులు రత్నదీపికా
శ్రేణులు ధూపవాసనలు హృద్యనిరంతరవాద్యఘోషము
లాణఁ బొసంగఁ బ్రోలు మిగులం గనువిం దొనరించు నిత్యక
ళ్యాణముఁ బచ్చతోరణము నై జను లందఱు నుల్లసిల్లఁగాన్. (1.83) 25

1 రత్నమాదీవ (వా). 2 గలయక (పూ. ము); బెరయక (వా).

ఓ॰ ఋత్వసంబంధవళులు. 5.

శా॰ సారిదిఁ గాదులఁ గలప్రసుదుల కెల్ల, ఋత్వమిత్రంబు లగునచ్చు లెనయ నైదుఁ
జెల్లు హాయలును స్వరమైత్రిఁ జెందునపుడు, వెలయునివి ఋత్వసంబంధవళులనంగ.

1. ఇనతనూభవుండు పృషదశ్వసుతు నేసె, ఋభునదీసుతుండు కృష్ణు నేసె
నేమి చెప్ప నపుడు దృఢశక్తి శల్యుండు, హీనబలునిఁ జేసె వృష్ణికులుని. 27

జైమినిభారతమునందు:—

సీ.గీ. తండ్రితరమునఁ బెనిమిటితరమునందు, విసమంతయుఁ బుణ్యంబుఁ జేసి యెఱుఁగ
వార్ధకంబున నిం కేల వట్టితోడుసు, కృష్ణు దర్శింప కున్న నాకేమి భిక్కు. 28
(2.109)

మనుచరిత్రమునందు:—

సీ. తీర్థసంవాసు లేతెంచినా రని విన్న నెదురుగా నేఁగు దవ్వంత రైన
నేఁగి తత్పదముల కెరఁగి యింటికిఁ దెచ్చుఁ దెచ్చి సద్భక్తి నాతిథ్య మిచ్చు
నిచ్చి యిష్టాన్న సంతృప్తులఁగాఁ జేయుఁ జేసి కూర్చున్నచోఁ జేర వచ్చు
వచ్చి యిద్ధరఁ గల్గువనధిపర్వతసరి త్తీర్థమాహాత్మ్యము దెలియ నడుగు. (1.57) 29

నరసింహపురాణమున:—

సీ. పా. ఏదేవులీల లై యొసఁగుజగంబులు సృష్టిరక్షాసమాపేక్షఁ బరఁగు. (2.30)

ఆముక్తమాల్యదయందు:—

చ. హితులు భిషగ్గ్రివాజ్ఞబుధబృందకవీంద్రపురోహితుల్ హితా
హితులు ధనార్జనాదినృపకృత్యనియుక్తులు వెండి కేవలా
హితులు దశాదశార్పితసమృద్ధరమాచర[1]ణేప్సు లౌట నా
హితమును నట్లు కాఁ జతురప్రవృత్తిఁ జరించుట నీతి యేనికిన్. (4.273) 31

సుభద్రాపరిణయమునందు:—

తే. చెఱకువిలుకానిబారికి వెఱచి నీదు, మఱుఁగుఁ జొచ్చితిఁ జేపట్టి మనుపు నన్నుఁ
బ్రాణదానంబుకన్నను వ్రతము గలదె, యెఱుఁగవే ధర్మపరుఁడవు నృపకుమార.
(1-158)

ఎడపల్లిపర్వతన్న చాటుధార:—

మ. రణరంగంబున నీశితాసి యరినోరం బూరి గైకొన్నఁ దా
నణుమాత్రంబును వానిపైని దెగ దావాచిత్ర మూహింపఁగాఁ
దృణమే కావలె దారికట్టు మొన క ట్టిద్ధారుణీమండలిన్
బ్రణుతప్రాభవ కందనోలిపురగోపాలాక్షమాపల్లభా. 33

---

1 ణేచ్ఛు (పూ. ము).

ఋత్వసామ్యవళులు. 6.

తే. ఎ త్రు వలు చెంది తమలోన వ్యంజనంబు, లన్నియుఁ నగూడు ఋత్వసామ్యవళుల
వృష్ణివంశాబ్ధిసోముఁడై పృథివిఁ బుట్టి, మృత్యుఁ గావించెఁ గంసునిఁ గృష్ణుఁ డనఁ.

విష్ణుచిత్తీయమునందు:—

సీ. గీ. తిరుగుదు రయారె సురపురి సురల మఱిగి, బహుళహాలహాలభరితకల్హారిగనగర
సగరపురవరపరివృఢజవనయవన, పృతన భవదసి ననిఁ దెగి కృష్ణరాయ. (1-41) 35

అందే:—

మ. గృహసమ్మార్జనమో జలాహరణమో శృంగార[1]పల్యంకికా
వహనంబో వనమాలికాకరణమో వాల్లభ్య[2]లభ్యధ్వజ
గ్రహణంబో వ్యజనాతపత్రధృతియో ప్రాగ్దీపికారోపమో
నృహరీ వాదము లేల లేరె యితరుల్ నీలీలకుం బాత్రముల్. (౪. 91) 36

వృద్ధివళులు. 7.

క. తలకట్టులపై సంస్కృతములఁ గడియుపదాదివక్రములకు వరుసతో
నెలకొను వక్రతమంబుల, కిల నుభయముఁ జెల్లుచుండు వృద్ధివళు లనఁగా. 37

తే. ఇభభయవిదార సర్వలోకైకవీర, అఖిలభువనప్రశస్త జితైణహస్త
ఉదధిజాశ్రితవక్ష భక్తౌఘరక్ష, హతపరానీక నందవ్రజైక యనఁగ. 38

ఏత్వమునకు విష్ణుచిత్తీయమునందు:—

మ. గురుగుం జెంచలి తుమ్మి లేఁదగిరిసాకుం జింత్రిణీపల్లవో
త్కరముం గూడఁ బొరంటి నూనియలతోఁ గట్టావికట్టారికా
గిరము [3]శైక్ష్యతమిం [4]బసుల్ బొలమువోఁ గ్రేపుల్ మెయిన్నాక మేఁ
కైరువుంగుంపటిమంచ మెక్కిరి ప్రభుత్వైకాప్తి రెడ్లజ్జడిన్. (4-134) 39

ఐత్వమునకు విరాటపర్వమునందు:—

ఉ. ఆకమలాక్షిరూపమహిమాతిశయంబు మనోహరంబు భో
గైకపరాయణుల్ పురుషు లంగజుఁ డప్రతిమానచేష్టిత
స్వీకృతలోకుఁ డట్టగుటఁ గేటు పురంబునవారి కెమ్మెయిన్
గా కెటు లుండు నిట్టియవగాఢపుఁబొత్తు మనంగ వచ్చునే. (3-32) 40

---

1 పర్యంకికా (ప). 2 తార్క్ష్యధ్వజ (ప). 3 మేని (వా). 4 కొమల్ (వా).

ఓకారమునకు భాస్కరరామాయణమునందు:—

శా. నీకంఠార్పితకాలపాశము శిరోనిర్ఘాతపాతంబు లం
కౌకస్సంచయకాళరాత్రి గళబద్ధోదగ్రకాలాహి క
న్యాకారాగతమృత్యు వీజనకకన్య న్వేగ నొప్పించి లో
కైకత్రాణుని రాముని గనుము నీకీబుద్ధి గాకుండినన్. (సుం. ప. 443) 41

ఔకారమున కయ్యల[1]రాజు రామభద్రుని చాటుధార:—

క. రాజమనోజా విద్యా, భోజా దీనార్తికల్పభూజా రిపుసం
[illegible]జా వైభవవిజితబిడౌజా రవితేజ గుత్తియప్పలరాజా. 42

ఇవి యేడును స్వరయతిభేదంబులు.

వ్యంజనాక్షరవిరతులు.

సీ. క్రమమునఁ బ్రాణి వర్గజ బిందు తద్భవవ్యాజ విశేష సమాహ్వయములు
మహి ననుస్వారసంబంధానునాసికాక్షర మువిభక్తి ముకారయతులు
వొగి మవర్ణవిరామములు బుజు ప్రత్యేకనిత్యైకతరము లభేదవిరతు
లోలి నభేదవర్గోష్ఠ్యవిశ్రాంతులు సరససంయుక్తవిశ్రామములును

తే. గరిమ నంత్యోష్మసంధి వికల్పసంధి, విరమములు నాఁగ వ్యంజనాక్షరవిరతులు
నిఖిలసుకవిప్రయోగము ల్నెమకి చూడ, నేకవింశతిభేదంబు లెఱుఁగ వలయు. 43

ప్రాణివిరామయతులు. ౮.

తే. ప్రాణములు నాఁగ స్వరసమాహ్వయము లయ్యె
నవి కలిమిఁ జేసి హల్లులు ప్రాణులయ్యెఁ
బొల్లుహల్లుల నచ్చులు పొంద కునికిఁ
బ్రాణు లని పల్కఁ గూడదు వాని నెందు. 44

తే. వ్యంజనంబులు స్వరమైత్రివలనఁ దమకుఁ, దాము ప్రాణివిరామాభిధానములను
జెంది మూఁడు తెలుఁగులై చెల్లుచుండుఁ, వాని నెఱుఁగక కృతి సేయ వలను గాదు.

క. చెలులు తలకట్లు నాచా, ఫ్రలు నైత్వౌత్వములు మిత్రములు గుడిగవయుక్
[2]సుడిగవయు నేత్వయుగమును, జెలు వగుచుట్టములు ద్వివిధశృంగోత్వమ్ముల్. 46

---

1 విటరాజురామభద్రుని (వా); బలరామభద్రుని (ప). 2 సుడి (ప); సుళి (వా). లడలప్రాసము. అప్పకవికిసమ్మతమే (అ. 3-366).

సీ. కలశాబ్ధిగంభీర కాంచనాచలధీర కాళియోరగవైరి కైటభారి
కైలాసపతిమిత్ర కౌశికస్తుతిపాత్ర కిల్బిషాద్రిసురేంద్ర కీర్తిసాంద్ర
కీలాలరుహనాభ కృష్ణజీమూతాభ కృతవర్మతో నేఁగి కేలఁకు లాఁగి
కెరలి చైద్యుఁడు నూడఁ గేకయు గ్లానియాడఁ గుండినేశునిపట్టిఁ గూడ ముట్టి
తే. కూర్మి నలకేల సింగంపుఁగొదమలీలఁ, గొని శతాంగంబుపై నుంచికొని మించి
ద్వారకకు వచ్చునీవైభవంబుఁ బొగడ, శక్యమే యనఁ గాను లక్ష్యంబులయ్యె.

వర్గయతులు. 9.

ఆ. శబ్దసూత్రములను జగతి నేకస్థాన, సంభవంబు లగుచు సంధివేళఁ
గలసవర్ణసంజ్ఞఁ దలపోసి యతులకుఁ, గూర్పవచ్చు మఱియుఁ గొన్నికృతుల. 48
క. తమతమయనునాసికవర్ణములు విడిచి వెనుకలిపులు నాల్గును దమలోఁ
దమకు [1]నర లేక నిలిచిన, నమరాహితదమన వర్గయతు లనఁ బరఁగున్. 49
ఆ. కంధిమధ్యగేహ ఖండితారిసమూహ, ఖంజనాభదేహ గానమోహ
గరుడపక్షివాహ ఘనవాహజస్నేహ, ఖర్గవినుత యనిన వర్గయతులు. 50
వ. తక్కిననాలుగువర్గములకు నీలాగుననే తెలిసికొనునది. 51

బిందుయతులు. 10.

క. పనిఁ బూని నిలుచుఁ దమతమ, యనునాసికములకు బిందుయతులను వెనుకన్
గనుపట్టు నాల్గులిపులను, బెనుసున్నలు డాసి తమకుఁ బిఱుఁదఁ గదియుచోన్.
తే. జ్ఞానవేద్యాయ తప్తకాంచనవిభూష, ణాయ మేచకవర్ణకంఠప్రియాయ
నగధరాయ నమోస్తు సౌందర్యవిజిత, మనసిజాతాయ గోపడింభాయ యనఁగ. 53

తద్భవవ్యాజవిశ్రమములు. 11.

సీ. విజ్ఞానమునకు భావింప విన్నాణంబు విజ్ఞాపనమునకు విన్నపంబు
సంజ్ఞకు సన్న యజ్ఞమునకు జన్నంబు నాజ్ఞప్తి కానతి యాజ్ఞ కాన
యని యిట్లు సంస్కృతవ్యవహారమధ్యావసానంబుల ద్వితీయసరళమునకు
నడుగునఁ గలతాలుజానునాసికములు తద్భవంబున దుత్వంబు గాంచి
తే. వెలయుటను దద్భవవ్యాజవిశ్రమమున, జరిగి నణలకు రెంటికి జ్ఞాతనర్చు
జ్ఞానిచేతోంబుజాతశోణకర యనఁగ, జ్ఞాతివిద్వేషినృపనాశనకర యనఁగ. 54

గణితమునందుఁ బొవులూరి మల్లన్న:—
ఉ. శ్రీనిధి యైనశివ్వనను జిమ్మనసూన్ మఱి సూర్యదేవునిన్
ధీనిధిఁ బోలనార్యులను దేజమునన్ రవితుల్యులైనయా

1 నెరి (వా).

నూతుల నల్కురం బడసె సూరిజనస్తుతసత్య హారతి
జ్ఞానులఁ బద్మగర్భవదనంబులు నాలుగుఁ బోలె వారిలోఁ. 55

ని శ్లేషపద్యములు. 12.

తే. ప్రౌఢకవులు కొందఱు జగ్గకాదులవలెను, బ్రహ్మయజ్వాదులట్లైనఁ బ్రాసముల నాల్గు
నిడుదురు ప్రబంధముల నొక్కయెడ విశేష, జనుల మనసోమయాజులు జాణకవిన.

శాంతిపర్వమునందు:—

క. జ్ఞానము కేవలకృప నజ్ఞానికి నుపదేశవిధిఁ బ్రయత్నము సేయం
గా నది సకలధరిత్రీ, దానంబునకంటె నధికతరఫలద మగుఁ. (4–255) 57

అనుస్వారసంబంధయతులు. 14.

ఆ. ఆదిపూర్ణయుతము లై టవర్గాక్షరములు పదను గలుగు వ్రాలు దక్కఁ
బొసఁగు నొకటి కొకటి భువి నరుస్వారసంబంధయతులు నాఁ బ్రబంధములను.

మనుచరిత్రమునందు:—

శా. శీలంబుం గులము న్శమంబు దమముం జెల్వంబు లేఁబ్రాయముం
బోలం జూచి యితండు పాత్రుఁ డని యేభూపాలుఁ డీవచ్చినన్
సాలగ్రామము మున్నుగాఁ గొనఁడు మాన్యక్షేత్రము ల్వేఁడుచం
దాలం బందు నొకప్పుడుం దఱుఁగ దింటం బాడియుం బంటయున్. (1–55) 59

రావిపాటితిప్పరాజుచాటుధార:—

మ. సరిబేసై రిపు డేల భాస్కరులు భాషానాథపుత్రా వసుం
ధరనం దొక్కఁడు మంత్రి యయ్యె[1] వినుకొండ న్రామయామాత్యభా
స్కరుఁడో యా నయితే సహస్రకరశాఖ ల్గల వదే యున్న వే
తిరమై దానము సేయుచో రిపుల హేతి న్వ్రేయుచో వ్రాయుచో. 60

ఆముక్తమాల్యదయందు:—

మ. దవ[2]ధూమంపుతమంబులోఁ దమరసద్రవ్యంబు పంకేజబాం
ధవభానుప్రతతుల్ హరింపఁ గుయి వెంట న్వెళ్లుమానోయరుకూ
పవితానంబులఁ జూడఁజూడఁ బుడమిం బాటిల్లి పై విప్పు లై
యనసం బంచుల నాడఁగా నెగసె వాత్యాళి వ్రజశ్చక్రముల్. (2–48) 61

1 వినికొండ (వా). 2 ధూమంబుతమంబు (వా).

అనునాసికాక్షరయతులు. 14.

తే. అల ద్రుతంబునకును మధ్యమానునాసి, కమునకును జెల్లు ననునాసికయతు లనఁగ
డాపలను బూర్ణములు గల్గుటవడఢలును, దథదధలును గ్రమంబున దానవారి. 62

క. మనుసంతతిమండన భం, డనవిర్జితకార్తవీర్యనరనాయకఖం
డన పఙ్క్తిస్యందననం, దన చందనశక్రవారణలసత్కీర్తీ. 63

కిష్కింధాకాండమునందు:—

క. బలవంతుఁ డైనవాలికిఁ, దలఁకుచుఁ గిష్కింధ వెడలి త్వరతో నలుది
క్కులమం బాటి మహీమం, డలమెల్లను జూచినాఁడ నాఁడు నరేంద్రా. (ప. 614)

రాజశేఖరచరిత్రమునందు:—

మ. కలమాన్నంబు ఘృతంబుఁ బాయసము శాకవ్రాతముల్ పిండివం
టలు బాలత్తినియ జున్ను వెన్న యిడి యాన్నాలుక్కెర ల్చక్కెరల్
ఫలము ల్పానకము ల్రసాయనము లంబష్ఠారుచిష్ఠారుగా
యలు బజ్జుల్దధిపిండఖండములు నం దావిష్కరించె న్వెస౯. (2-127) 65

పరమయోగివిలాసమునందు:—

సీ. పా. నిగమచోరకుని ఖండించినయలంతయో యబ్ధిలోఁ గిరిమోచినట్టియలఁతో. (2-104)

చిత్రభారతమునందు:—

తే. నకులసహదేవులార భండనపటిష్ఠు, లార సౌందర్యలక్ష్మీకుమారులార
పోయితిరె మీరు నేఁడు నాపొందు విడిచి, యనుచు విలపించు నలుదిక్కులాలకించు.

హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానమునందు:—

సీ. పా. పల్లవారుణజటాపటలభారముతోడ నవ్యపలాశదండంబుతోడ. (1-8) 68

మువిభక్తియతులు. 15.

తే. పున్నపుంసకతత్సమంబులకడపలఁ, దత్సమాంధ్రదేశ్యశబ్దములతుదలఁ
గదిసినము కారశృంగముల్ కావ్యములను, బొసఁగుమువిభక్తియతులనఁ బ్రభువులకు.

తే. పుష్కరము సూక్ష్మమధ్యముమగ నొనర్చె, ఫుల్లపంకేరుహము వక్త్రముగ నొనర్చె
బొండుమల్లెలు దరహాసముగ నొనర్చె, భోజనృపనందనకు నిక్కముగ నజుండు.

ఆదిపర్వమునందు:—

క. ఎట్టివిశేషకులంబునఁ, బుట్టిన సదసద్వివేకములు గలిగినఁ దాఁ
గట్టినకర్మఫలంబులు, నెట్టన భోగింపకుండ నేర్తురె మనుజుల్. (5-58) 71

మకారయతులు. 16.

క. హెచ్చరికను బుధబుభుక్షులకు, నచ్చుప్రమాణోక్తులే మహాకవులాదిన్
మెచ్చులుగ నిలిపి రచ్చట, నచ్చటను మకారయతు లటంచును గృతులన్. 72

వసంతవిలాసమునందు:—

క. ఆ త్తతి విటనాగరకులు, చిత్తమున వసంతకేళి చిగురొత్తంగా
మొత్తములు గట్టి తెచ్చిరి, ముత్తెపుఁబుల్లరాలతోడి బుజ్జటకొమ్మల్. 73

శ్రీరంగమాహాత్మ్యమునందు:—

చ. పరిచరుఁ గాఁగ నేలె నిరపాయచరిత్రునిఁ బాపకానన
స్ఫురదురువీతిహోత్రుని సముజ్జ్వలమేరుసమానగాత్రునిన్
బరమపవిత్రునిన్ మునిసుపర్వపరస్తుతిపాత్రుని న్మనో
హరఫలశేముషీకబళితాంబుజమిత్రుని వాయుపుత్రునిన్. 74

హరిశ్చంద్రకథయందు:—

ద్విపద. ముందు మీ కతేఁగినభూతలాధీశు, లందు రాజ్యంబుఁ జోనాడి క్రమ్మఱను.

మవర్ణవిరామములు. 17.

సీ. మర్దితదైత్యసంయమిమనోబ్జాదిత్య మహితమేఘాభ సంరక్షితేభ
మాయాప్రవర్తి సంలబ్ధనిర్మలకీర్తిమణిహార సురవశంవదవిహార
మందరధైర్య వంశనినాదచాతుర్య మాభూప యువతిపుంషండరూప
మంజులస్వాంత కంసధరావరకృతాంత స్మరహరారాధ్య సింహనిభమధ్య
తే. యనుచుఁ జరమానునాసికంబునకు నిట్లు, వ్రాలుఁ గృతుల మవర్ణవిరామము లన
దండిసున్నలు దాపల నుండెనేని, వెలుచ నంతస్థములు నూష్మములును గృష్ణ. 76

భీమనచాటుధార:—

చ. గరళపుముద్ద లోహ మవగాఢమహాశనికోట్లు సమ్మెటల్
హరునయనాగ్ని కొల్మి యురగాధిపుకోరలు పట్టుకార్లు ది
క్కరటికరంబు దాయి లయకాలుఁడు కమ్మరి వైరివీరసం
హరణ[1]గుణాభిరాముఁ డగు మైలమభీమనఖడ్గసృష్టికిన్. 77

అనంతునిఛందమునందు:—

తే. యరలవలు శషసహలును నాదిబిందు, యుతము లై మకారవిరామయుక్తిఁ దనరు
మారుతాత్మజుఁ డరిదిసంయమి యనంగ, మదనజనకుఁడు దనుజసంహారుఁ డనఁగ. 78

(1-117)

1 రణాభిరాముఁడగు (పా).

ఋజుయతులు. 18.

తే. మొదలియంతస్థవర్ణంబు తుదిని బొదలు, నూష్మమును ఋజుసంజ్ఞచే నొకటికొకటి
యతు లగు నపారఘోరసంసార యనఁగ, హరముఖార్చితపాదతోయజ యనంగ.

ప్రత్యేకయతులు. 19.

తే. ఉత్తరపదాద్యలిపి లోప మొదవకుండు, తఱిని ప్రత్యేకయతి నాఁగఁ దనరుచుండు
వరయ శార్ఙ్గంబు హరిచేతియదియు నాఁగ, దివ్యచాపంబు శూలిచేతిది యనంగ. 30

భిన్నయతులు. 20.

తే. గుడుసుపైఁ గ్రియనడుప నాగుడుసు వచ్చి
భిన్నయతి యగు రానిచోఁ బెఱయతి యగు
సైదను లచ్చిని హరి ధరియించె ననఁగ
రిపుల నెల్లను ఘోర హరించె ననఁగ. 31

విజయవిలాసమునందు:—

ఉ. చిత్తజుఁ డల్గి తూపు మొనఁ జేసినఁ జేయఁగ నిమ్ము పై ధ్వజం
బెత్తిన నెత్తనిమ్ము వచియించెదఁ గల్గినమాట గట్టిగా
నత్తరళాయతేక్షణకటాక్షవిలాసరసప్రవాహముల్
కుత్తుకబంటి తామరలకుం దలమున్కలు గండుమీలకున్. (3-15) 32

అందే:—

ఉ. చెట్టతనంబునన్ జనకుజీవన మంతయు వెల్లి వుచ్చి తోఁ
బుట్టినయాపెయి [1]ల్వెడలి పుట్టినబిడ్డనికిం బగైన నీ
యిట్టినిశాటకృత్యమున కివ్వఁడు రోయక సమ్మతించు నీ
వెట్టిప్రదోషవేళ జనియించినవాఁడవొ గాక చంద్రమా. 33

పెఱయతి.

ఆగమము రానందులకు శ్రీరంగమాహాత్మ్యమునందు:—

ఉ. గందపుఁగొండ నెత్తములఁ గందువ మేలిమితీవయిండ్లలోఁ
గొందలిరాకుపాన్పున సుఖించి నితాంతరతిశ్రమంబునుం
జెందిన [2]చెంచుగుబ్బెతల చెక్కులఁ జిమ్ముజవాదివాసనల్
విందులు సేయుచు న్మెలఁగు వేఁకువఁ గోమలగంధవాహముల్. 34

1 చెలిచి (తా). 2 చంచు (ప).

ఏకతరయతులు. 21.

తే. మహిని రేఫాక్షరంబును మఱి శకారఁగ
నామకల అకారమును సవర్ణంబు లయ్యెఁ
గావ్యములయందు నొకటి కొక్కటి గలయిక
దమకుఁ దా మరియె యగు నేకతరయతు లన. 85

ఆ. రారా బాలకృష్ణ రచ్చలగమిఁ గూడి, ఱాఁగ యనుచు నిన్ను జవ్వఁబెట్టు
వాండ్రయిండ్ల కేఁగి వా దేల దెచ్చెద, ననిన నేకతరము లై ప్రాసంగు. 86

అభేదవిరతులు. 22.

తే. వేదముఖమున వబయో రభేద యనుట, వలన వబ లొక్కటొక్కటి నిలుచు విరతి
కవని ఖడలకు లళలకు నట్లు కలిమిఁ, జేసి తమలోన నివియును జెల్లుచుండు. 87

ఆ. వసుమతీకళత్ర బకజైత్ర గానక, లాలసత్కలాప[1]డంభ గోప
లలితదేహ పింగళపురదక్షిణగేహ, యన నభేదవిరతు లత్రమేయ. 88

ఆదిపర్వమునందు:—

చ. సుతజలపూరితంబు లగునూతులు నూటికంటె సూనృత
వ్రత యొకబావి మేలు మఱి బావులు నూటికంటె నొక్కస
త్క్రతు వది మేలు తత్క్రతుశతంబునకంటె సుతుండు మేలు త
త్సుతశతకంబుకంటె నొకసూనృతవాక్యము మేలు చూడఁగన్. (4-94) 89

ఆరణ్యపర్వమునందు:—

చ. ప్రతిబలదర్పభంజనుఁడు పార్థుఁడు దారుణబాణవర్షము
న్నతి నతిధీరుఁడై కురిసినం బరముండు మహాంబువృష్టి ప
ర్వతము [2]గ్రసించునట్లు తనబాహుల వాని గ్రహించి పోర న
క్షతతనుఁ డయ్యె వాని నతిగర్వితుఁ బార్థుఁడు చూచి యాత్మలోన్. (1-311) 90

భీమనచాటుధార:—

చ. *బిసరుహగర్భు[3]ప్రాంతయును విష్ణునిచక్రము వజ్రివజ్రమున్
దెసలను రాముబాణము యుధిష్ఠిరుకోపముఁ గాలుదండమున్

---

1 డంబ (పూ. ము). 2 గ్రహించు (పూ. ము.) 3 శాపమును (వా); పాశమును (ప).

* పాఠాంతరము.

చ. బిసరుహగర్భుప్రాంతయును విష్ణునిచక్రము వజ్రివజ్రమున్
దశరథసూనుబాణమును ధర్మజుకోపము హానిశాపమున్

మసకపుపాముకాటును గుమారునికత్తియు హానిరోపమున్
బసవనిరౌతుశూలమును బండితవాక్యము రిత్త వోవునే. 91

చమత్కారమంజరియందు:—

ఉ. బంగరుదుప్పటంబు వలెవాటుగ నొప్ప హసన్ముఖాబ్జుఁడై
రింగున నారిఁ గోల నమరించి తటాలునఁ ద్రుంచె నాధను
శ్చంగుఁడు గోపయోషావతభుజంగుఁడు మోచితసంగుఁడుం గృపా
పాంగుఁడు దృప్తదర్పబలభంజనయంత్రము మత్స్యయంత్రమున్. 92

తే. పెద్దళాకును దనకు నభేద మగుట, లళలకు నభేద మట్లన కలుగుకతన
క్షితిని మూఁడవసరళంబు యతులఁ బ్రాస, ములను లఘ్వలఘుళకారములకు నిలుచు.

అనంతుని ఛందమునందు డళలకు:—

క. కాకుస్వరయతి యగు నిత్య, డే కదలక జలధిఁ బవ్వళించె ననఁగఁ బ్ర
శ్నాకలితదీర్ఘమున నిత్య, డే కవ్వడిరథముఁ గడిపె నిష్ఠుల ననఁగన్. (1-95) 94

లళలకు నాదిపర్వమునందు:—

చ. అలసత నొరఁగాఁ దరుణి యమ్మునిపుంగవుప్రోల నున్నయా
మిళితసుగంధబంధురసమీరవశంబునఁ దూలి బాలపై
వలు వెడల న్బయల్పడియె వర్ధకుచంబులుఁ గక్షయుగ్మమున్
అలితకృశోదరంబుఁ దరళత్రివళీయుతరోమరాజియున్. (4-42) 95

నిర్వనోత్తరరామాయణమునందు:—

శా. చేసేతం బృథివీశు లందుకొనఁ గాశీపుణ్యతోయంబునన్
జేసె న్మజ్జనముం గుటుంబున హరించెన్ బల్లవోర్వీశును
ల్లాసం బై తగ ఫాలలోచనములీలం గట్టెఁ గావేరి వే
లాసాధ్యాఖిలదిఙ్ముఖుండు కలికాళత్యావిభుం డల్పుఁడే. (1-26) 96

పారిజాతాపహరణమునందు:—

మ. అలినీలాలక నీవు నీపతి రహస్యక్రీడ వర్తించువే
ళ లతాంతాయుధుసంగరంబునకు నుల్లాసంబు గల్పించును
జ్జ్వలదీపాంకుర మైరతిశ్రమతనూసంజాతధారాళఘ
ర్మలవంబుల్ దొలఁగింపఁగా సురటి యై రంజిల్లు నిచ్చామరతిన్. (1-60) 97

మసకపుపాముకాటును గుమారునికత్తియుఁ గాలదండమున్
బశుపతికంటిమంటయును బండితవాక్యము రిత్త వోవునే.

అభేదవర్గయతులు. 23.

క. తన కరతలని[1]భకారంబునను స్వవర్గజము లైనవియు బరిలిప్తులచెం
టను జైలిఫ నొకటను వా, యును బ్రాయు నభేదవర్గయతి నాఁ దనరుక్. 98

ఆదిపర్వమునందు:—

ఉ. ఫల్లము లైనయొక్కకులపాంసనుఁ జేసినవాని దర్పమెం
జెల్లను దూషితం బగుట యేమి యపూర్వము కొప్రున న్మహా
వల్లభ తక్షకాధము నెపంబున సర్పము లెల్ల నగ్నిలోఁ
ద్రెళ్లఁగ సర్పయాగ మతిధీయుత సేయుము విప్రసమ్మతిన్. (1-126) 99

అందే:—

క. ఉరగకళేబర మంసాంతరమునఁ బడి [2]క్రాలుచునికిఁ దలఁపక యచల
స్థిరుఁ డై పరమధ్యానో, పరతేంద్రియవృత్తి నున్నవాని శమీకున్. (2-172) 100

ఆరణ్యపర్వమునందు:—

క. కోరి యనేకయుగంబు, లపారతపోయుక్తు లైనవారికిఁ బడయన్
దూరము నీసభ శివజీవీ, కారుణ్యమునంతకంటెఁ గడుద వ్వందున్. (1-371) 101

భకారమునకు సాంబోపాఖ్యానమునందు:—

క. మురసంహారనాటోప, స్ఫురణమ్మునకున్ సదాశివుం డైన రణ
స్థిర నిలువఁ గలఁడె బాణా, సురునకుఁ దోడుపడ వచ్చి సొంపెయుట వినరే. 102

ఆదిపర్వమునందు:—

మత్తకోకిల. ధీర లీధృతరాష్ట్రపాండు లతిప్రకాశగుణు ల్పవి
త్రోరుకీర్తులు నాకు నిద్దఱు నొక్కరూప తలంపఁగా
వీరు వా రనునట్టిబుద్ధివిభేద మెన్నఁడు లేదు గాం
ధారిపుత్రశతంబునందుఁ బృథాతనూజులయందునున్. (8-29) 103

ఊష్మవిశ్రాంతులు. 24.

తే. అంత్యవర్ణంబుఁ బాసి యూష్మాక్షరంబు, లూష్మవిశ్రాంతు లనఁ జెల్లు నొకటి కొకటి
శతమఘోపలభూషానుషంగ యనఁగ, షడ్జయుత వేణునాదప్రసంగ యనఁగ. 104

సరసవళులు. 25.

క. హాయ లత్వమునకు శషసలు, నయవర్తన చఛజఝులకు వలి మధ్యమవ
ర్గయుతానునాసికము నిశ్చయముగ ద్రుతమునకుఁ జెల్లు సరసవళులనన్. 105

1 భకారం. (పూ. ము 1902). 2 మేదిని (పూ. ము).

తే. హరిహయాదిసురాధ్యక్షు లంబుజాక్షు, యతిజనమనోంబుజవిహార యఘవిదూర
నరకదైత్యవిరోధి ఘృణాప్తపయోధి, యనఁగ సరసాఖ్యవత్యుదాహరణము లగు.106
తే. శకటదానవసంహారి చక్రధారి, షట్పదశ్యామమూర్తి స్వేచ్ఛాప్రవర్తి
స్వర్ణపటపరిధాయి భుజంగశాయి, కరుణ నను బ్రోవు మన సయ్యె సరసవళులు.

సంయుక్తవిశ్రామములు. 26.

ఆ. ఒకటి రెండు జడ్డ లుండెడువర్ణంబు, విశ్రమస్థలమున వెలసెనేని
యవల దాని కెద్దియైన సంయుక్తవి, శ్రామసంజ్ఞచేఁ బొసంగుచుండు. 108
తే. క్ష్మాధరం బాతపత్త్రంబుగా ధరించె, క్ష్మాకుమారుని బోరను సంహరించె
క్ష్మారుహంబునకై నిలింపపతి నొంచెఁ, జక్రి యనిన సంయుక్తవిశ్రామములగు.109

యతినియతి.

క. ఏకపదంబున విరతు ల, నేకంబులు గలిగి యుండునేని పదాదిం
జేకొన్నలిపియె యన్నిటఁ, బ్రాకటముగ నిలుచు నీసపదములఁ దక్కన్. 110
ఆ. ఒక్కపదములోనఁ బెక్కువిశ్రమములు, జఱుగుచోట మొదల జడ్డ లున్న
వడుగు వెడలుదనుక నం దొక్కటియొ కాని, యుండ దొకటనదియు నొకటనిదియు.

జయభద్రరగడ:—

క్ష్మాపుత్రికాలోల కమనీయగుణజాల, ఘననీల యని చెప్పఁగా బహువిరతు లొప్పు
క్ష్మాపాలకలలామ కంధిగర్వవిరామ, సంగ్రామభీమ యన వ్రుహిని రెంటికిఁ దప్పు. ×
తే. ఒంటియడుగున బహుయతు లుండునపుడు, నడుమ నొకదాన జమ్మిలివర్ణంబు గదియ
నందుఁ జరణాదికి సవర్ణ మయ్యె నెద్ది, దానికయ నిల్పు విరతి మూందరను గృతుల.

విజయమంగళరగడ:—

శ్రీమదతమసపతంగ స్వజనపోషితాంతరంగ
వ్రజవధూభుజంగ యనఁగ వలయుఁ బెక్కు వడుల యెడల
దారితక్షమాకుమార ద్వారకాపురీవిహార
వ్యాససన్నుతప్రచార యనఁగఁ దప్పకడకు వెడల. 114

అంతోష్మసంధివడులు. 27.

పాణినీయసూత్రము.—

సూ. ఝయో హోఽన్యతరస్యామ్.

వృ. ఝయః పరస్య హస్య పూర్వసవర్ణో వా స్యాత్. వాక్ హరిః, ఘోషవత్త్వాది
గుణవతో హస్య వర్గచతుర్థః పూర్వ సవర్ణ స్స్యాత్. వాగ్ఘరిః.

సీ. కైరవకామధుగ్ఘరవాహకవికుంద హైరణ్యగర్భవాగ్ఘరిసబృంద
డిండీరభోగిరాడ్ఢిమశైలకైలాసహరిధ్వజాంబుకద్ధనివాస
దేవాశ్వసురసరిద్ధీరముక్తాకాశహరిచందనైణాంకభద్రాద్రిపటీర
పారదప్రాక్కుకుబ్జాస్తికంబుక్షీరహాలధరశారదాబ్జమయపటీర

తే. పాండుసత్కీర్తి యని యిట్లు వర్ణనల్లు, పొల్లులకుఁ బైహకారంబు పొంగునపుడు
కంఠిబంధన యంతోష్మసంధివిరమ, ణాఖ్యచే దాని కెప్పుడి యైనఁ జెల్లు. 115

వికల్పవిరమణములు. 28.

పాణినీయసూత్రము:—

సూ. యరో నునాసికే నునాసికో వా.

వృ. యరః పదాన్తస్యానునాసికే పరే అనునాసికో వా స్యాత్. ఏతన్మురారిః, ఏతద్మురారిః, మయటి నిత్యమ్ వాచ్యమ్, చిన్మయః.

తే. వ్యాకరణసూత్రముల సంధు లతుకునపుడు, రెండువిధముల రూపంబు లుండెనేని
వసుధ నయ్యక్కరముల కవ్వల వికల్ప, సంధి విరమణ మన రెండు సాగుచుండు.

తే. నందసుకుమార గూఢపాన్మదవిహార, ద్దళితశిశుపాల గోత్రభిన్మణివిసిల
నాగపర్యంకశాయి సన్మార్గయాయి, ధాతృనుతనామ యోగిహృన్మధ్యధామ. 117

[1]ఆదిపురాణమునందు:—

మ. ఒకనాఁ డింమధరుండుఁ బార్వతియు లీలోద్యానకేళీసరి
న్నికటానేకవనప్రదేశముల దైతేయేంద్రకన్యాప్సరో
నికురుంబంబులు, పారిజాతకుసుమానీకంబు పైఁ జల్లద
ర్పకబాణంబుల కెల్లి సెల్లి యగుసౌభాగ్యంబు శోభిల్లఁగాన్. 118

మనుచరిత్రమునందు:—

మ. అకలంకాపధసత్త్వముం దెలియ మాయాద్వారకావంతికా
శికురుక్షేత్రగయాప్రయాగముల నే సేవింప కుద్దండగం
డకవేదండవరాహవాహారిపుఖడ్గవ్యాఘ్రి మిమ్మంచుకొం
డకు రాఁ జెల్లునె బుద్ధిజాడ్యజనితోన్మాదుల్గదా శ్రోత్రియుల్. (2–16) 119

తే. హాలధరానుజ మయటి నిత్య మ్మటంచుఁ, బలుకువాక్యంబుచే మయపదము గూడు
నప్పు డనునాసికంబె నిత్యముయి నిల్చు, నలినలోచనుమేను చిన్మయ మనంగ. 120

ఇవి వ్యంజనాక్షరవిరతిభేదంబులు.

1 ఆదిత్యపురాణము (ప) ఇది సోమునిఉత్తరహరివంశములో ఉన్నది. ఇందు ధరోపాఖ్యానమందు మొందటిపద్యము.

ఇఁక నుభయవళు లెట్టివనిన వివరించెద.

సీ. సర్వేశ యుష్మదస్మచ్ఛబ్దయతులును బరరూపవిరతులు ప్రాదియతులు
వెండి నిత్యసమాసవిశ్రాంతిదేశ్యనిత్యసమాసనిత్యాభిధానములును
శాగమసంధివిభాగనామాఖండపంచమీవికృతివిభక్తియతులు
కాకుస్వరప్లుతాక్షరయుగవిశ్రామములు నన నుభయాఖ్య వెలయువళులు
తే. క్రమత శబ్దానుశాసనప్రభృతిపూర్వ, కవిజనంబులకృతుల లక్ష్యములకలిమిఁ
బడియు రెండువిధంబు లై పరఁగుచుండు, దద్విధంబులు దెలియంగఁ దగుముకుంద.

౧. యుష్మదస్మచ్ఛబ్దయతులు.

క. క్షితి నస్మద్యుష్మత్పద, యతు లనఁ గావ్యముల యుష్మదస్మచ్ఛబ్ద
ద్వితయమునకుఁ బైఁ బ్రాణము, లతికిన నుభయంబుఁ జెల్లు నభయవిహారా. 122

సాంబోపాఖ్యానమునందు.—

క. చతురాననసందన ది, వ్యతపోధనవర్య యుష్మ దాగమనమునన్
గృతకృత్యుఁడ నైతిని నే, నతిపావన మయ్యె నస్మదన్వయ మెల్లన్. 123

అథర్వణాచార్యులవిరాటపర్వమునందు:—

ఆ. ధర్మతనయ యుష్మదాజ్ఞానిగళవిని,బద్ధ మగుచుఁ జిక్కువడియెఁ గాక
విజయమత్తగజము విడివడ్డచో నడ్డ, పాటు గలదె విష్టపత్రయమున. 124

ఆదిపర్వమునందు:—

క. ప్రస్తుతఫణిసత్రభయ, త్రస్తాత్ముల మైనయస్మదాదుల కెల్లన్
స్వస్తి యని పలుక నవసర, మ స్తీకున కయ్యె నిప్పు డంబుజనేత్రా. (2-219) 125

2. పరరూపవిరతులు.

వ్యాకరణసూత్రము.—

సూ. అచోఽన్త్యాది టి.

వృ. అన్త్యాచ్ ప్రభృతిశబ్ద ష్టిసంజ్ఞ స్స్యాత్. శకంధ్వాదిషు (టేః) పరరూపం వాచ్యమ్. (వా)

శ్లో. శకంధు రథ కర్కంధూః కుద్దాలోఽల క్తపర్కటీ,
లాంగలీషా హాలీషా చ మనీషా చ పతంజలిః.
కుత్కలోష్ఠిష మంజీరమ స్తిమక్కులటాదయః,
తథా వృకంధుసీమన్తా శకంధ్వాదిగణే స్మృతాః,

శకానాం దేశానా మంధుః కూపః శకంధుః, శకంధు వనఁగాను, శకదేశమందలి బావిపేరు. కర్కన్ధూః కర్కన్ధూః. 'కర్కన్ధూర్బదరీకోలీ' త్యమరః. కర్కంధు వనఁగాను రేఁగుచెట్టు. కం శిరః, ఉష్ణవీర్యత్వా ద్దాలయతీతి కుద్దాలః; కుం భూమిము ద్దాలయతీతి వా. దళ విదరణే. ఈ దిత్యుపసర్గః. 'కుద్దాలో బహువారక' ఇత్యమరః. కుద్దాలమనఁగాను విరిగిచెట్టు. పాద మలతీ త్యలక్తః. అల భూషణే- 'యావో లక్తో ద్రుమామయ' ఇత్యమరః. అలక్త మనఁగాను లత్తుకపేరు. పర్పుత్రే పరస్పరం స్పృశ్యంత ఇతి పర్కటీ. స్పృశి సంసర్గే. 'ప్లక్షో జటీ పర్కటీ స్యా' దిత్యమరః. పర్కటి యనఁగాను జువ్విచెట్టు. లాంగలస్యేషా లాంగలీషా, 'ఈషా లాంగలదండస్స్యా' దిత్యమరః. హలస్యేషా హలీషా. ఈరెండును ఏడికోలపేళ్లు. మనసః ఈషా లాంగలదండవ త్సంబద్ధా మనీషా. 'బుద్ధిర్మనీషా ధిషణే' త్యమరః. మనీష యనఁగా బుద్ధిపేరు. పతత్ అంజలిః పతంజలిః. పతంజలి యనఁగాను వ్యాకరణమునకు మహాభాష్యము చేసిననాగముపేరు. కో ర్భూమే రుత్కీలః కుత్కీలః. 'అగ కుత్కీల జీమూత సానుమన్నగపర్వతా' ఇత్యమరః. కుత్కీలమనఁగాను గట్టుపేరు. ఉష్ణస్య ఈషః, ఉష్ణీషః. 'ఉష్ణీష శ్శిరోవేష్టకిరీటయో' రితి నానార్థే. ఉష్ణీష మనఁగా దలపాగ పేరు. మంజు రుచ్యా మీర యతీతి మంజీరః ఈర స్వనే. 'మంజీరో నూపురో స్త్రియా' మిత్యమరః. మంజీరమనఁగాఁ గాలిగజ్జె. మస్తం శిర ఇష్యతి ప్రాప్నోతీతి మస్తిష్కం, ఇష గతౌ. 'తిలకం క్లోమ మస్తిష్క' మిత్యమరః. మస్తిష్క మనఁగాఁ దలమెదడుపేరు. కులం విటకుల మటతీతి కులటా, అట గతౌ. 'అసతీ కులటేత్వరీ' త్యమరః. కులట యనఁగా లంజెపేరు. ఆదిశబ్దముచేత వేదండసారంగములు మొదలైనవి మఱి కొన్ని గలవు. వేదః సామవేదః అండః జననకారణం యస్యసః వేదండః, సామోద్భవ ఇతి ప్రసిద్ధిః. 'సామజ స్సింధురోపి స' ఇత్యమరః. వేదండ మనఁగా నేనుఁగుపేరు. సారా ణ్యంగాని యస్య సః సారంగః. 'సారంగ శ్చాతకే భృంగే కురంగేచ మతంగజ' ఇత్యమరః. సారంగ మనఁగాను చాతకాదులపేరు. వృకస్య అంధుః వృకంధుః వృకంధువనఁగాను వృకదేశమం దున్నబావిపేరు. సీమ్నః అంతః సీమంతః. సీమంత మనఁగాఁ బాపటపేరు. ఇవి శకంధుశబ్దము మొదలుగాఁ గలవి గనకను శకంధ్వాదిగణ మనఁబడును.

క. విరతికి వ్యాకరణమునను, వరరుచిచేఁ జెప్పఁబడినవాక్యమువలనన్
బరరూపము నిత్యం బై, పరఁగుశకంధ్వాదులకు నుభయముం జెల్లున్. 126

వేదండశబ్దమునకు నాదిపర్వమునందు.—

మత్తకోకిల. దండితాహితవీర సూరినిధాన దానవినోద కో
దండపార్థ పరాక్రమప్రియధామ దిక్పరిపూరితా

ఖండపాండుయశోనిధీ పరగండభైరవ వైరివే
దండదండవిదారిఘోరతరాసిభాసిభుజార్గళా. (3-228) 127

భీష్మపర్వమునందు:—

ఉ. పాండునృపాలనందనులు పావని ముందుగఁ దాఁకినట్లు భీ
ష్ముండు గడంకమై నడుము చొట్టికిఁ జక్కటిగాఁగఁ ద్రోచి యొం
డొండ గడంగి సేన తమయుబ్బున కుబ్బగ నన్యసైన్యవే
దండముఖాంగము ల్తృణవితానముఁగాఁ గొని నిర్వికారులై. (1-234) 128

సారంగశబ్దమునకుఁ జంద్రికాపరిణయమునందు:—

ఉ. జంగమరోహణాద్రిసదృశంబులు తత్పురిఁ గల్గుభద్రసా
రంగవరేణ్యము ల్పయికి హస్తము లించుక సాఁచి యవ్వియ
ద్గాంగఝరంబు పీల్చి మఱి తద్ఘనమధుప్రకరంబు దప్పి వా
యంగ నొసంగు రంగుగ నిజాఖ్య వహించినచాతకాళికిన్. 129

ద్రోణపర్వమునందు.—

ఉ. అంగద నాథుమిత్రంగినృకావలి ద న్వెసఁ జుట్టుకొన్న స
ర్వాంగములుం జలింప బెగడందుచు దిక్కులు చూచుచున్న సా
రంగియుఁ బోలె నుండెఁ గురురాజభవత్సుతసేన భీష్మ నా
జిం గబళించి పాండవులు జృంభితవిక్రమలీలఁ బొల్చుటన్. (1-17) 130

3. ప్రాదియతులు : ఉపసర్గలు.

శ్లో. ప్ర పరా ప్రతి ప ర్యత్య ధ్య భ్యవానూప సం స్స్వప,
ని వి ని ర్దు రుద ప్యాజిత్యుపసర్గా స్తు వింశతిః.

ప్ర, పర, ప్రతి, పరి, అతి, అధి, అభి, అవ, అను, ఉప, సమ్, సు, అప, ని, వి, నిర్, దుర్, ఉత్, అపి, ఆఙ్, ఇవి యిరువదియును నుపసర్గలు.

వ. ప్రకారోపసర్గం బాది యగుటం జేసి ప్రాదు లనంబడును. 131

తే. ఆంధ్రమునకుఁ జేరనిపరాజపులు మూఁడు, గాక తక్కినయుపసర్గకములతలల
స్వగము లతికిన వాని కవ్వలను నిలుచు, నచ్చయిన హల్లయినఁ బ్రాదియతి యనంగ.

తే. అబ్జయోని రజోగుణప్రాప్తిఁ దనరుఁ, బద్మనాభుఁడు సాత్త్వికప్రాప్తిఁ దనరు
రజతగిరిమందిరుఁడు తమఃప్రాప్తిఁ దనరు, ననఁగ నిట్టింగిఁ బ్రాదుల కమరుయతులు

వ. కడమ యుపసర్గములకు అన్నిటికిని ఇటువలెనే రెండునుం జెల్లు నని తెలిసికొనునది.

౬. నిత్యసమాసవిభ్రాంతులు.

తే. ఒక్కసమాసమున శబ్దయుగ్మము గూడి పదము తేర్పాటుగాఁ గానఁ బడని ప్రాణ
సంధులకు నిత్యసమాసభ్రాంతులును స్వఖండవిభ్రమములు నన రెండుఁ జెల్లు. 135

క. లోకంబునఁ గర్ణాటక, నాకోద్యానాంతరీప నాస్తిపదార్థా
నేకాన్యోన్యజనార్దన, నాకాదులు నిత్యసమాసము లండ్రు బుధుల్. 136

వ. ఆదిశబ్దముచేత మందారనారికేళశబ్దాదులు మఱియు అనేకములు గలవు. 137

కర్ణాటశబ్దమునకు రామాయణమునందు:—

శా. లాటీచందనచర్చ చోళమహిళాలావణ్యసామగ్రి క
ర్ణాటీగీతకళాసరస్వతి కళింగాంతఃపురీమల్లికా
వాటీమంజరి గౌళవామనయనావక్షోజహారాళి యై
పాటింపం దగు నీదుకీర్తి రఘుసింహాలాగ్రణీ సాహిణీ. (కిష్కిం. 826) 138

శ్రీనాథుని వీథినాటకమునందు:—

మ. కుసుమం బద్దినచీరకొంగు వోలయం గ్రొవ్వారు[1] పాలిండ్లపైఁ
త్రిసరంబు ల్వ్రాలుపార వేణి యవటూదేశంబుపై రాయఁగాఁ
బస నెవ్వాఁడో యొకండు రాత్రి రతులం బల్గాసి గావించిన
న్వసివాళ్వాడుచు వచ్చుచున్నయది కర్ణాటాంగనం గంటిరే. 139

వ. వనౌకశ్శబ్దమునకు వనే కాననే, ఓకః స్థాన మస్యేతి వనౌకాః. 140

అథర్వణాచార్యుల విరాటపర్వమునందు:—

క. శ్రీకంఠుఁ డెదురునపుడు వనౌకోధ్వజ మింద్రమకుట మర్దనతురగా
నీకము దివ్యశతాంగము, నాకవ్వడి కబ్బియున్న నతఁడే మగనో. 141

వ. దానియంద.

క. ఆకర్ణధురాలాపము, లాకర్ణింపఁగ నసహ్యమై ద్రోణునితో
నాశనదీసుతుఁ డనియె వనౌకోధ్వజ మెఱుఁగ వచ్చునదుఁ జూపి తగన్. 142

ద్వీపశబ్దమునకుఁ గావ్యాలంకారచూడామణియందు:—

ఉ. ద్వీపులఁ ద్రుంచువిశ్వజగతీపతి యుత్తమకీర్తిజాంబవ
ద్వీపమునందు గోవులకు నిమ్ముగఁ జేయుటయుం బ్రసన్నుఁ డై
గోపతిధేను వవ్విభునకుం దనవైభవ మిచ్చెఁ గాక యే
భూపతు లీవదాన్యగుణబుద్ధిఁ బ్రసిద్ధి వహించి రుర్వరన్. (7-65) 143

1 పాలిండ్ల.

నైషధమునందు:—

సీ. పా. వితతసప్తద్వీపవాజాజయశ్రీవధూటీసమాశ్లిష్టభుజుఁడు. (1-44) 144

వ. అంతరీపప్రతీపశబ్దములకును ఇటువలెనే. 145

నాస్తిపదమునకు శృంగారషష్ఠమునందు:—

సీ. గీ. తల్లియును దండ్రి దైవంబు తలఁప గురుఁడ
కాఁడె యితఁ డేమి చేసినఁ గనలఁ దగునె
నాస్తికాధమ యోరి యన్యాయవృత్తి
"నాస్తి తత్త్వం గురోః పర" మ్మనఁగ వినవె. 146

విష్ణుచిత్తీయమునందు:—

శా. అనిష్ఠానిధి గేహసీమ నడురే యాలించిన న్శ్రోత్రియు నెం
తే నాగేంద్రశయానుపుణ్యకథలుం దివ్యప్రబంధానుసం
ధానధ్యానము "నాస్తి శాకబహుతా, నాస్త్యుష్ణతా, నాస్త్యపూ
పో, నాస్త్యోదనసౌష్ఠవం చ, కృపయా భోక్తవ్య" [1]మన్పల్కులన్. (1-84)

పదార్థశబ్దమునకు సాంబవిలాసమునందు:—

తే. హాలికి నెదు రేఁగి సకలపదార్థములు నుపాయనము వెట్టి నీముద్దుపట్టితోడ
జాంబవతసిడె హితు శౌరిపుత్రు, సాంబు నొప్పించి బ్రతికించు సకలజనుల.

భాస్కరశతకమునందు:—

ఉ. దక్షత లేనియింటికిఁ బదార్థము వేఱొకచోటనుండి వే
లక్షలు వచ్చుచుండినఁ బలాయన మై చనుఁ గల్లగాదు ప్ర
త్యక్షము వాగులు న్వఱద లన్నియు వచ్చిన నీరు నిల్చునే
యక్షయ మైనగండి వెగినట్టితటాకములోన భాస్కరా. 149

అనేకశబ్దమునకు విష్ణుచిత్తీయమునందు:—

క. తునియలు తొమ్మిది యఁట పదు, నైనమం డ్రఁట మోచువా రనేకపకిటికూ
ర్మనగాహు లేటిలావరు, లనితాపకబాహు వొకటి యనని భరించెన్. (1-86) 150

కాళహస్తిమాహాత్మ్యమునందు:—

ఉ. తాను కుమారజంగమసుధాకరమౌళియుఁ గూడి వాడి యిం
పైనరతిప్రసంగముల నర్ధనిమీలితనేత్రపద్మముల్
[2]మానని చుంబనంబులర [3]మాటలుసొక్కులు వీడి వీడిపో
నీనికవుంగిలింతలు ననేకవిలాసములం జెలంగఁగాన్. (1-42) 151

1 మన్బల్కులన్ (ప). 2 మానిత (వా). 3 మాటలసొమ్ములు (అచ్చు).

కర్ణపర్వమునందు:—

ఉ. మ్రొగ్గెడు వాహనంబులును మోడిన కైదువలున్ జారుతాజులున్
డిగ్గి తొలంగు సైనికులనేకులు నష్టపురంగము ల్గొప్పదన్
¹మ్రగ్గు నిడంబులుం గలుగ మాటికి నేల ²యెదిర్చి యొంటిమై
మ్రగ్గెడువారునై కురుధరాధిపసైన్యము దోఁచె మాయఁగాన్. (2-255) 152

అనుక్తమాల్యదయందు:—

చ. మలిచి పయోజకోశములమాడ్కి నొనర్చిన పద్మరాగపుం
గలశపు బొడ్డుదాల్పు మిడికంబులతో నపరంజి యోడు బి
ల్లల నలనైజయంతము జలంబున గెల్వఁ దదంశవంబులై
నిలిచినభంగి మాడువు లనేకము లుల్లసిలుం బురంబునన్. (1-52) 153

వ. అనాది అనంత అనంగ అనూరుశబ్దంబు లెట్టివైన నఞ్సమాసముల కన్నిటికిని ఇటువలెనే రెండునుం జెప్ప వచ్చును. 154

అన్యోన్యశబ్దమును [illegible]యందు:—

ఉ. ధన్యుఁడు విశ్వభూవిభుఁడు ధారుణి నేలఁగ భూజనంబు ల
న్యోన్యహితత్వసంపదల నొందిరి దంపతు లింపు నింప న
న్యోన్యసుఖానుకూలతల నొప్పిరి విప్రులు వేల్పుపిండు న
న్యోన్యసుపుష్టితుష్టికళలాపల నొందిరి నాఁడునాఁటికిన్. (7-68) 155

జనార్దనశబ్దమునకు:—

వ. జనా నర్దయతి సుఖయతీతి జనార్దనః అర్ద గతౌ యాచనే చ. 'విష్వక్సేనో జనార్దన' ఇత్యమరః.

సాంబవిలాసమునందు:—

చ. శరధిసుతాకళత్ర నవసారసనేత్ర బలాంతకాదిని
ర్జరనుతనామ పాతకవిరామ విహంగమయాన చారుక
ర్బురపరిధాన పాండవవిరోధివిభంజన నిర్మలాత్మ కా
య్యరుచిజితాభ్రఖంజన జనార్దన కైటభదైత్యమర్దనా. 156

ఆరణ్యపర్వమునందు:—

చ. నగినగియేనియు న్వినుఁ జనార్దన యెన్నఁడు బొంకు వల్కఁ బు
త్యగణితవిక్రమోరుబలధైర్యసముగ్రుల మట్లుగాక కా
లగతి దొలంగఁ ద్రోఁగఁ దలం బగునే యగుఁగాక నీకు మె
చ్చుగ నిదె పాణి మిచ్చెదము స్రుక్కము చావున కాత్మ నేమియున్. (4-397)

1 మొగ్గు...మాఁటికి (ప). 2 యదిర్చి.

వ. నాకశబ్దమునకు, న విద్యతే అకం దుఃఖ మత్రేతి నాకః. "స్వ రవ్యయం స్వర్గనాక త్రిదివత్రిదశాలయా" ఇత్యమరః.

గౌరనరాజుచాటుధారిః—

ఉ. ప్రాకటదర్పులై సకలరాయని అక్కన్నపాలు నాజిలో
దాఁకువిరోధిసైన్యము మదం బొదవ న్వరియింప వచ్చుచో
నాకస మెల్లఁ గ్రమ్మిరోను సంచితదివ్యవిమానసంచర
న్నాకవిలాసినీచరణహంసకభూరిఝణంఝణధ్వనుల్. 158

విరాటపర్వమునందు:—

క. మును వెఱతు నేయ మీరలు, నను నేసినఁ గాని యనుడు నాకేశసుతుఁ
ధనురాచార్యుఁడు దెబ్బది, సునిశితబాణముల నేసెఁ జూపఱు వొగడన్. (5-124)

కావ్యాలంకారచూడామణియందు,—

క. నికరవాలము పాలై, నాకంబున కేఁగి రాజి నారాయణ యా
భూకాంతు లెట్టిచనువో, నాకవిటోత్తములఁ దూల నడఁతురు కడిమిన్. (7-66)

వ. నఞ్ సమాసశబ్దము లెన్ని యున్నను అన్నిటికిని ఇటువలెనే అని తెలిసికొనునది.

విశ్వామిత్రశబ్దమునకు రంగనాథునిరామాయణమునందు:—

ద్వి. ఎక్కడా గురుఁడని యెఱుఁగనికన్న నక్కటా గురుఁడు విశ్వామిత్రుఁడయ్యె. 161

రామాయణమునందు:—

మ. హరకోదండవిఖండనుండు జనకక్ష్మాధీశుజామాత భూ
స్కరవంశాగ్రణి జానకీప్రియుఁడు విశ్వామిత్ర యాగాహితా
సురసంహారి విరాధకాలుఁడు ఖరాసుధ్వంసి మారీచసం
హరుఁ డన్యప్రమదాపరాఙ్ముఖుఁ డయోధ్యానాయకుం డాదటన్. (సుం. 263)

ఆపోశనశబ్దమునకుఁ జమత్కారరామాయణమునందు:—

క. ఓశశిముఖి లోపాముద్రేశుఁడు కలశభవుఁ డుండు నిట నతఁడు తపో
రాశి మహాత్ముఁడు మును ప్రాపోశనముగఁ గొనియె సాగరంబులు వెల్లన్. 163

శృంగారనైషధమునందు:—

సీ. గీ. తత్తరమున నాపోశన మెత్తఁబోయి, భూమిసురుం డెత్తు నుత్తరాపోశనంబు. 164

స్వాంతశబ్దమునకు శృంగారనైషధమునందు:—

గీ. అధికశోకపాయితస్వాంతుఁ డైన, నరపతికి విన్నవింపకు నాయనష్ట
హైత్యదోషోదయంబునఁ [1]బరుస నైన, జిహ్వకును బంచదారయుఁ జేదు గాదె.
(2-82)

1 పరుసు.

శాంతిపర్వమునందు:—

ఉ. స్వాంతము [illegible]గర్వ[illegible]సంతమునా[illegible]గాఁగ [illegible]
[illegible]ంతము లేక [illegible] దేహాంత్య[illegible] ము[illegible]నాగమంటు సా
ద్వాంతరసీమఁ జొచ్చి [illegible]
[illegible]ంతముదానహాం [illegible]. (2-331) 166

ఏకాంతశబ్దమునకుఁ [illegible]మునందు:—

ఉ. అంతట నొక్కనాఁడు దనుజాంబుజనేత్రుఁడు వచ్చి పక్షికే
కాంతగృహంబులోన శశికాంతశిలామయవేదిమీఁద నే
కాంతమునందుఁ గొందఱు నృపాలురు నేస్తులు గొల్వ జూద వి
న్యాంతవినోదకేళి మెయి నాడుచు నుండెఁ గన్గుతంబుగాన్. (1-43) 167

ఆదిపర్వమునందు:—

సీ.గీ. కామసుఖసంగములకు నేకాంతగృహము, పాలిచిపాలిచియు ధర్మార్థములకునిదియ
యాస్పదంబన వర్గత్రయానురమ్య, లైనజనుల కెంతయునొప్పు నప్పురంబు. (8-74)

వ. సిద్ధాంత రాద్ధాంత లతాంత ప్రాంత నితాంతాదిశబ్దములు కన్నిటికిని ఇటువలెనే
రెండును నడచును. 169

వ. నారాయణశబ్దమునకు, నారాః-ఆపః అయనం స్థానం యస్య నారాయణః. 'విష్ణు
ర్నారాయణః కృష్ణ' ఇత్యమరః.

ఆదిపర్వమునందు:—

ఉ. పాయక పాకశాసనికి భారతఘోరరణంబునందు నా
రాయణునట్లు దాను ధరామరవంశవిభూషణుండు నా
రాయణభట్టు వాఙ్మయధురంధరుఁ డీక్షితికష్టుఁడు స్వహో
ధ్యాయుఁడు నైనవాఁ డభిమతంబుగఁ దోడయి నిర్వహింపఁగాన్. (1-25) 170

వాతాయనశబ్దమునకుఁ జాముధేష్ణచరిత్రమునందు:—

గీ. అచ్చరలు నందనంబునఁ దెచ్చుకొనుసు, రాగసుమములు హర్మ్యవాతాయనముల
చెంతఁ గాలూఁది తత్పురస్త్రీలకొసఁగి, వేఁడికొనిపోవుదురు కప్రవీడియములు. 171

విరాటపర్వమునందు:—

సీ.పా. తరుణులుఁ బతులువాతాయనమ్ముల నల్లపులయు వేఁబోకలమలయపవను. (2-238)

ఉపాయనశబ్దమునకు సుదక్షిణాపరిణయమునందు:—

చ. నలఁ బడి యున్నజక్కవకవం బురణింపుచు సన్నపైఁటలో
పల బిగియుబ్బుదోయి కనుపంపుపు సేయఁగ మోడ్పుఁజేతు లా

దలను ఘటించి మ్రొక్కిడి పదంపడి మెల్లన డాయఁ బోయి తో
య్యాలి విరిబంతి దోయిట నుపాయన మాయన కిచ్చి యిట్లనున్. 173

అష్టమహిషీకల్యాణమునందు:—

ద్వి. ఇంతులమేల్బంతియిడినసేవంతి, బంతి చేదోయి నుపాయన మిచ్చి. 174

రసాయనశబ్దమునకు ననంతునిఛందమునందు:—

ఆ. నాస్తి యనక మహి ననంతసంపదలు న్నారాయణుం డొసంగు రమ్య మగుర
సాయనంబు బాధల కతఁ డన నిత్యస్వమాసయతులు రెంటి నంటియుండు.(1-21)

జైమినిభారతమునందు:—

సీ. గీ. మట్టిమాత్రంబె పిల్లలమట్టిపేరు, పేరువలెఁగాను శారదాపీఠకంబు
వారిలోపలఁ బినవీరువాక్యసరణి, సరసులకు నెల్లఁ గర్ణరసాయనంబు. (1-22)176

రామాయణశబ్దమునకు రాఘవపాండవీయమునందు:—

ఉ. ఏయెడ నర్థగౌరవసమృద్ధియు శబ్దవిశుద్ధియుం [1]దిరం
బై యనవద్యతం బరఁగ నంధ్రవచస్స్థితి భారతంబు రా
మాయణమున్ రచించినమహాత్ముల నాత్మఁ దలంచెద న్జగ
ద్గేయుల నన్నపార్యుని [2]దిక్కన నెఱ్ఱన భాస్కరాఖ్యునిన్. (1-4) 177

జైమినిభారతమునందు:—

తే. మానిజల్పిత మైనరామాయణంబు, స్వరలయగ్రామమూర్ఛనాసరణు లెఱిఁగి
గానశక్తుల మెఱసి సాక్షాత్కరింపఁ, బాడి రాలాపములఁ ద్రిసప్తములు మట్ట. (6-96)

వ. పరాయణ, పలాయన, బాదరాయణ, సాంఖ్యాయన, శాకటాయన, కాత్యాయన,
వాత్స్యాయన, బోధాయన, దక్షిణోత్తరాయణాదిశబ్దములకును ఇటువలెనే రెం
డును గలవు. 179

మార్తాండశబ్దమునకు శృంగారషష్ఠమునందు:—

సీ. గీ. వలనను భయంబు వా రెంతవార లైన, నట్టివారలు మన కగ్గ మైనవారు
వారు నిరయంబునకుఁ గాఁపు నచ్చువార, లనుచు బుద్ధిగఁ జెప్పె మార్తాండసుతుఁడు.

ద్రోణపర్వమునందు:—

మ. ధరణీచక్రము దిర్ధిరం దిరిగె మార్తాండుండు కుంఠీభవ
త్కిరణుం డయ్యె దిశావితానము వడంకె [3]న్మిన్నదర్చె న్మహీ

1 దృఢంబై (ప). 2 దిక్కసుధీమణి నెఱ్ఱసత్కవిన్ (అచ్చుప్రతి). 3 మిన్నె దిర్చెన్ (వా); మిన్ను మ్రోసెన్ (ప).

ధరసంతానము దోఁప గ్రక్కదలి [1]సుద్యత్ప్రాంతంబులై యంబుధుల్
పొరలెన్ గ్రుంగుబడంగ జెట్టుపడుచుల్ [2]మోహోగ్రతన్ సీతాంబధ్వనిన్. (ప-377) 181

వ. బ్రహ్మాండాదిశబ్దములయందు ఇటువలెనే అచ్చును హల్లును జెప్పఁదగును. 182

ఉపసర్గసంధికిఁ జంద్రికాపరిణయమునందు:—

ఉ. అంకిలి దక్కె బాహుబలయుక్తావిపనందన కొనిక్కినాఁడు శు
ద్ధాంతగృహంబు చెల్వడి విహారరతిం జనుదెంచె నచ్చెలుల్
చెంతలఁ గొల్వ గుంజదళికింజితరంజితకుంజమంజుల
ప్రాంతగళత్ఫలాసవరతాంగజఘోటికిఁ బుష్పవాటికిన్. 183

కవిజనాశ్రయమునందు:—

ఉ. మానుగ విశ్రమాక్షరసమంచితమై స్వర మాదినం దవి
యానుగుణాక్షరంబ కొని యైనను జెప్పఁగ నొప్పు నిక్రియన్
భానుసహస్రభాసి వృషభాద్రిపుఁ డన్నటు లర్థయుక్తమై
పూనినచో నఖండపడి పొల్పగు నాదికవిప్రణీతమై. (సం.66) 184

వ. ద్వారశబ్దమునకు, ద్వే అరే పార్శ్వే యస్య తత్ ద్వారమ్. 'పృషోదరాదీని యథోపదిష్టమ్' ఇతిసూత్రేణ ద్విశబ్దాంతస్య ఇకారలోపః అకారాదేశః.

ఉ. వారక వారకామినులవత్తలచామరవాతపోహముల్
గోరక కోరకోల్లసితకుంజములం జిగురాకుపానుపుల్
చేరక చేరకేరళకళింగకుళింగనరేంద్రమందిర
ద్వారవిహారులై నిను నందక నందకపాణిఁ గొల్వరో. 185

హల్లులకు నిర్వచనోత్తరరామాయణమునందు,—

ఉ. వారలు వారిధూరిపరివారముతోన విమాన మెక్కి రాఁ
గా రఘునందనుం డరిగి కాంచనతోరణచిత్రమైన త
ద్వారనికాయమైననిజపట్టణ మత్సుకవృత్తిఁ జొచ్చె నిం
డారుమొదంబున న్భరతునాకృతి బాలికవృత్తిఁ గ్రాలఁగాన్. (1-84) 186

క్యజ్ప్రత్యయాంతములు.

వ. కుమారవదాచరితా శక్తిః కుమారాయితశక్తిః కుమారాయితయా శక్త్యా శాలత ఇతి కుమారాయితశక్తిశాలీ. కుమారసమానపరాక్రమద్యోతవా నిత్యర్థః.

---

1 సుత్కాంతంబులై (ముద్దరాజు రామన్నకవిసంజీవని). 2 మోహ్రపెన్నమో ఘోగ్రతన్; మఱికొన్ని పాఠభేదములును గలవు.

ఆదిపర్వమునందు.—

ఉ. ఆయమ గర్వమా న్విడిచి యన్యపతుల్పని సేయ నిట్లు గాం
గేయభుజాశ్రయంబున నికృత్తవిరోధిసమాజుఁడై కుమా
రాయితశక్తిశాలి ధృతరాష్ట్రుఁడు రాజ్యము సేయుచుండె న
త్యాయతకీర్తితోఁ దనకు హస్తిపురం బది రాజధానిగాన్. (5-6) 187

వ. భద్రవదాచరితా మూర్తి ర్యస్య తత్ భద్రాయితమూర్తిః శోభనమూర్తి మదితి యావత్, అయ మపి క్యఙ్ ప్రత్యయాన్తః.

విరాటపర్వమునందు:—

ఉ. శ్రీ యన గౌరి నాఁ బరఁగు చెల్వకుఁ జిత్తము పల్లవింప భ
ద్రాయితమూర్తి యై హరిహరం బగురూపము దాల్చి "విష్ణురూ
పాయ నమ శ్శివాయ" యని పల్కెడుభక్తజనంబు కైదిక
ధ్యాయిత నిష్ఠఁ బొల్చుపరతత్త్వముఁ గొల్చెద నిష్టసిద్ధికిన్. (1-1) 188

వ. ఈరెండుపద్యములయందున్ను నన్నయ తిక్కనగార్లు కుమారభద్రశబ్దములు క్యఙ్ ప్రత్యయాంతములు చేసి సంయుక్తవిశ్రామంబులు గాను బ్రయోగించిరి. అది గనుక గొందఱా రెండుశబ్దములమీఁదను, అకారము లున్నవి నిత్యసమాసవిశ్రాంతు లని భ్రమయుదురు. శబ్దసూత్రమువలన వానికే దీర్ఘములు వచ్చినవి గాని అందులోఁ పల అత్తులు లేవు. 189

F. దేశ్యనిత్యసమాసవిశ్రాంతులు.

తే. శబ్దశాసనముఖకవీశ్వరకృతప్రబంధములలక్ష్యములఁ గనుపట్టుకతన
దేశ్యనిత్యసమాససంధికిఁ బొసంగు, వడి స్వరంబైన వ్యంజనవర్ణ మైన. 190

క. రూపఱఁ బెంపఱఁ బెల్లఱ, యేపఱచుట గ్రిక్కిఱియుట నిలఁ గ్రచ్చఱయుం
జూపఱి యుక్కఱి మొదలుగ, బ్బాపఱి యివి దేశ్యనిత్యసమసనపదముల్. 191

వ. కొందఱు వీనిపేరే దేశ్యాఖండములును అందురు. 192

అనంతునిఛందమునందు:—(పేజీ. 81)

తే. అఱ యనంగను బోవుట కర్థ మైన, సంధి నిత్యసమాసోక్తి జరుగు రెంట
నసురవీరుల నెల్ల నుక్కఱ వధించె, భానుకులుఁడు రావణుని నేపఱచె ననఁగ.

ఆరణ్యపర్వమునందు:—(౨-౩45)

క. ఎఱకలు గలకుల శైలము, [1]తెఱఁగున మై రయము మెఱయ దివికి నెగసి బి

1. తెఱఁగు మెఱయు నంత వఱకుఁడు.

ట్టఱుము జలధరముక్రియ నుఱ్ఱక్కుఁ దర్పన మెల్ల నద్రువ నార్చుచుఁ గడిమిన్.

యుద్ధకాండమునందు:—

చ. ఎఱిఁగియుఁ జెంగి మున్ను పఁడె రాము గ్గొనరించినదానికై కదా
చెఱఁ గొని వచ్చితిం బెదప సీత వృథాకథ లింక నేల పెం
పఱ బ్రతు కింత తీయనె ఖరాదులచావున కేమి చింత ని
ముఁడు దలిబన్న మేపగిది మానిని యీసున సంధిఁ జేసినన్. (784) 195

వశిష్ఠరామాయణమునందు:—

ఉత్సాహ. మఱియుఁ బెక్కుయోనులందు మహితచిత్రగతులఁ బెం
పఱ జనించి దుఃఖభాజి యై చరించి వెంటయున్
వఱలువిత్రవరుని యింట వాసుదేవుఁ డనఁగఁ దా
నెఱుక గలిగి పుట్టె వేల్పు కెట్టితీరభూములన్. 196

విరాటపర్వమునందు:—

చ. చిఱునగ వొప్ప గాండివము చెచ్చెర సజ్యముఁ జేసి సేన లు
క్కఱ రభసంబుమై నదరఁ గవ్వడి ద్రోణియు నీడువోక య
త్తఱిఁ దఱుమంగ నస్త్రములు దండడి జాల్కొని మండుచుండెఁ జి
చ్చఱపిడుగు ల్వడిం దొరఁగుచాడ్పున నంబరవీథి నుగ్రమై. (5-148) 197

లక్షణసారసంగ్రహమునందు:—

తే. అచ్చుహల్లును దేశీయమని యొడి వడ్డియొన్న నొక్కొక్కచోట గ్రిక్కిరియెఁగృతుల
సరసలక్షణకవులు గ్రచ్చరనొనర్చు, భంజితానురసముదాయ యాంజనేయ. 198

నిర్వచనోత్తరరామాయణమునందు:—

చ. ఎఱుఁగవు గాక భోగముల కెల్లను నెచ్చెలి జవ్వనంబు ని
త్తఱి నుడి వోవ కుండ నుచితంబుగ జక్కవదోయిఁ బోలి క్రి
క్కిఱిసినచిన్ని చన్నుఁగవ యిం పెసలారఁగ నాదుచిత్తము
న్వఱలుసరోవరంబున నవారణకేళి యొనర్పు కోమలీ. (5-14) 199

ఆరణ్యపర్వమునందు:—

చ. ఎఱిఁగితి నిన్ను నేను విబుధేంద్రుఁడ వీవు జగత్త్రయంబు గ్ర
చ్చఱ భవదీయరక్షణమునంద వెలుంగుచునుండు నట్టిని
న్నఱువుగ నేను వేఁడుకొన నుత్తుఁడఁ గాక మొఱంగి నన్ను న
క్కఱపడి నీవు వేఁడు టిది కర్జమె నిర్జితదైత్య చెప్పుమా. (7-367) 200

ఉద్యోగపర్వమునందు:—

చ. తఱి యగునంతకు న్రిపునకగ్రత నైచ్యము సేసి నీవు నా
కెఱిఁగినయట్లు సేయుము తగం జని యాతనిఁ గాంచి ¹నన్ను నె
త్తెఱఁగున నైనఁ బొందఁగ నుడిం గిలదేనియు నింత యేల క్రూ
ప్పెఱ మునిసర్గవాహనుఁడవై చనుమా మ్మను మంతిఁ దీర్చెదున్. (1–176) 201

ఉ. నన్నయముఖ్యసత్కవిజనంబులకావ్యములందు లేఖకుల్
గొన్నియుఁ బాతకొద్దములు గొన్నియుఁ బోకడఁ బెట్టి తక్కు నై
యున్నెడఁ గాంచి జానపదు లోడక దిద్దినతప్పు త్రోవ నె
ల్లన్నిజ మంచుఁ గైకొనిన లక్షణవేత్తలు సమ్మతింతురే. 202

వ. అది యె ట్లనిన సులక్షణసారంబునందు లింగముగుంటతిమ్మనవ్రాసినయప్రశస్తంబు లగులక్ష్యంబులకు నాశ్చర్యంబు నొంది బహుపుస్తకంబులు నిరీక్షించి వానినెల్లను బ్రక్షిప్తంబులుగా నెఱింగినవాఁడ నై లక్షణవంతంబు లగుపురాతనకవిప్రోక్తంబులు వివరించెద. 203

ఆదిపర్వమునందు:—

క. నావచనమున నపత్యము, గావించును నీకు గొంత కడు నెయ్యమునన్
నీవగచినయాయర్థము, నూవె మనంబునఁ దలంతు సుందరి యెపుడున్. (5–135)

ఉద్యోగపర్వమునందు.—

క. తమతండ్రిభంగి నీకును, సముచితముగ భక్తిఁ జేసి సజ్జనసుతమా
ర్గమునను జరియింపంగా, నమలమతీ కన్నకొడుకుల టరయఁ జనున్. (2–74) 205

ఆనుశాసనికపర్వమునందు.—

క. అతిథి నినుఁ గోరనేనియు, నతిఁ గింకిరిపడక యోలమాస పడక ని
వతనికిఁ బ్రియంబు సలుపుము,సతికిం బతిపనుపు సేయఁ జను నెల్లనియున్. (1–68)

రామాయణమునందు:—

ఉ. అన్నవు తండ్రియట్ల విను మంత్రియ క్కొదటన్యధర్మ రాజ వే
మన్నఁ గొఱంత లేదు మణిహారము లాదిగఁ బెక్కు కానుక
ల్మున్నుగ సీత నిచ్చి జనలోకపతిం గని నమ్మఁ బ్రోవు మీ
పన్నపుకార్యము ల్వలదు సంధియ మే లటు గాక తక్కినన్. (యు. 142) 207

1 నిన్ను (వా. ప).

మఱియు, శాంతియందే:—

ఉ. ఓకపిపిడలార మగసాదకి సిదక్షూరాయ నర్వ...
వైకరరఙ్ఖ్యసిం గొలవ పక్షిని నక్షిం నొండ నా
రాక మనోహరాది యసరామముయుడు నే...
ఖ్యాఁడవ వీరు నారదితి ...లా గ్ర... నెప్పు. (శాం.105) 205

దేవకీనందనశతకమునందు:— శబ్దాన్తే
మ. చరురంభోధిపరిఘాపంయారాజన్యలోకుండు.
జితమాణిక్యవిరావలిచ్చురణరాఁపుండ్రధర...
పతిశౌర్యన్యాయతోడ మన్ప్రపరాండవ...
త్యతిశౌర్యన్యాయ గల్గునంతకును గృష్ణా దేవకీనందనా. 209

ఆరణ్యపర్వమునందు.—
చ. ఉరమున రెండు గన్నులు పృథూదరదేశమునందు నోరు ప్ర
స్ఫురితభుజద్వయంబును సముజ్జ్వలదున్నతభావమున్ గరం
బరుదుగ నుగ్రమైనవికృతాకృతితోడ నకౌమసన్ ...
హారుఁ డగుచున్నవాని దివిజారిఁ గబంధుని గాంచి రప్పుడున్. (3-207) 210

ఉద్యోగపర్వమునందు.—
చ. అని మది నిశ్చయించి తెగ నందఱఁ బిల్వఁగఁ బంచి వారితో
ననిచినమాటలాడి వినయంబునఁ బ్రార్థన చేసి మీరు మా
కొనరినసైన్యము ల్పదునొకొంటికిఁ బ్రాభవ మారఁ గరింపఁ జే
చ్చిన సకలంబు నొప్ప నభిషేకముఁ గైకొనుఁ డుర్వ్యఁడుబడన్. (4-140) 211

వ. దీనిమూఁడవపాదంబునందు "పదునొకొంటికి" నని యున్నచోట సంధి గూర్చి స్వరప్రధానపడిగాను సోమయాజులు ప్రయోగించినారు. ఇది తెలియక కొందఱు[1] మూఢులు దేశ్యనిత్యసమాసపడి యని యనుకొందురు. 212

6. నిత్యయతులు.

క. ఏని యనుశాంధ్రిశబ్దము,తో నతికినపూర్వపదము తుదివ్రాయికి న
చ్చైనను వ్యంజనవర్ణం, బైన రచింపుదురు నిత్యయతు లనుచుఁ గవుల్. 213

శేషధర్మములయందు.—

క. పెట్టఁడు నారకమార్గం, బెట్టిమహాకూరికర్ముఁ డేనియుఁ దుద ని
ట్టట్టనక వెమ్మనంబున, నెట్టన హరి తలఁపు గలిగెనేని మహాత్మా. 214

1 తాపకొయత (ప).

7. రాగమసంధివళులు.

తే. ఆ లనుపదంబు మొదలను రాగమంబు, వచ్చుసంధికి నుభయంబు వళికిఁ జెల్లు
నతివ జవరాలు బాలింతరాలు ముద్దరాలు ధర్మాత్మురా లన రాక్షసారి. 215

మనుచరిత్రమునందు:—

ఉ. ఇంతలు కన్ను లుండఁ దెరు వెవ్వరి వేఁడెదు భూసురేంద్ర యే
కాంతమునందు నున్న జవరాండ్ర నెపం బిడి పల్కరించులా
గింతయె కాక నీ వెఱుఁగవే మును వచ్చినత్రోవచొప్పు నీ
కింత భయంబు లే కడుగ నెల్లిద మైతిమె మాట లేటికిన్.(2-41) 216

చారుధేష్ణచరిత్రమునందు:—

క. ఈలలన వేలుపుంజవరాలో యచ్చరయొ కిన్నరవధూమణియో
వ్యాళాంగనయో కాకీ, భూలోకస్త్రీల కిట్టిపొంకము గలదే. 217

8. విభాగవళులు.

క. తులసీభూషణ సంఖ్యకుఁ, దెలుఁగునఁ బరిమాణసంజ్ఞ దేటపడుచుప
ట్టుల నేసి యనుపదమునకు, నలరు విభాగవడి యనఁగ నచ్చును వాల్లున్. 218

కాశీఖండమునందు:—(2-104)

తే. అప్పటికి నియ్యకొంటిఁ గా కంబుజాక్షి, ఋషులపాలిటివే యింతలేసిపనులు
కౌతుక కొఁబోతు నాఁబోతుఁగుమ్ములాడ, నడిమియాఁ బెయ్యదెస వచ్చె నాకుఁజూడ.

కావ్యచింతామణియందు:—

ఆ. కృష్ణుఁ డిచ్చు నాలుగేసిచీరలు కూర్మి, నింతులకును నాలుగేసిమణులు
శీవితోడ దోసెడేసిమాడలు కడు, నింపెసంగ గంపెడేసిసొమ్ము. 220

9. నామాఖండవిశ్రమములు.

ఆ. అప్ప అయ్య అన్న [1]అర సవ్వ అమ్మక్క, అయి యనుపదంబు లదుకుసంధు
లుభయమునకుఁ జెల్లుచుండు నామాఖండ, వళు లనంగ నూఁదఁబడక సైన. 221

అప్ప యనుటకు నందితిమ్మన చాటుధార:—

క. ఇప్పటిదాతల సరిగాఁ, జెప్పకురా భట్టుకర్ణశిబిఖేచరులన్
జెప్పుము మూర్తిఘనుని వెం, కప్పకు దానమున నిర్భయంబున సభలన్. 222

1 అరుసు (వా).

హాలాశిక్కిఁ భాస్కరునిచాటుధార:—

క. అప్పు లిమ్మనకేలను ఘనుఁడా, యప్పుం గొనఁగి నురలఁ జెంగునాతఁడు రాజా
చెప్పఁగ వశె సాహిణీమా,రప్పను దానమున ఘనుఁడు రాజా నటంచున్. 223

అన్న అనుటకు పొట్టూరిగోపన:—

క. అన్నలుఁడు రూపమున సిరి, యన్న కళాయుక్తి భరతుఁనన్న కరుణచే
నన్నసముద్రపు పెదచిన్నన్నకుమారుండు వెంగళామాత్యుఁ డిలన్. 224

తెనాలి రామలింగము:—

క. చిన్నన్న ద్విపద కెఱుఁగును, బన్నుగఁ బెదతిరుమలయ్య పదమున కెఱుఁగు
న్మిన్నంది మొరసె నరసిం, గన్నకవిత్వంబు పద్యగద్యశ్రేణిన్. 225

తేలఁబలుకుటకు విక్రమార్కచరిత్రయందు:—

చ. అనఘుఁడు సింగనార్యునకు నబ్బయ గోపయమంత్రి చిక్కనా
రనయును గల్గి రాత్మజులు రాములు మువ్వురు దోఁచినట్లు పెం
పున వెలయంగ నబ్బయకుఁ బుత్రులు పుట్టిరి రామరాజుఁ గే
సనయును బాచిరాజు గుణసంగుఁడు లింగనయుం గ్రమంబునన్. 226

అయ్య అనుటకు.—

... ...

కాశీఖండమునందు:—

సీ. గీ. నైషధాదిమహాప్రబంధములు పెక్కు, చెప్పినాఁడవు మాకు నాశ్రితుఁడ వనఘ
యపుడు సెప్పఁదొడంగిన యీప్రబంధ, మంకితము సేయు వీరభద్రయ్యపేర. 227
(1-13)

ఊఁదఁబడక ఉన్నందునకు ననంతునిఛందమునందు:—

తే. ఒరుల నమ్మయ్య యనుచోట నూఁదఁబడక
ద్వివిధ మగుఁ బ్రభునామాంతవిరమణంబు
మహి నయోధ్యకు రాజు రామయ యనంగ
నతని[1]పట్టంపుదేవి సీతమ యనంగ. (1-120) 228

రుక్మాంగదచరిత్రమునందు:—

ద్వి. శ్రీకరగుణసాంద్ర చిరయశోచంద్ర
ఆకారచంద్ర రామయభాస్కరేంద్ర. 229

---

1 పట్నంపు (వా).

అవుఁ అనుటకు ఆంధ్రకవితాపితామహుఁడు:—

క. చేపట్టిన ధూర్తు లగుదురు, కోపించిన రంభఁ గూడుకొందురు జగతిన్
స్థాపింపఁ బోవఁ జాలని, యాపండితులు సాల్వకోన మనసున కెనయే. 230

పలుకులూరి గోపన:—

ఆ. గోలకొండసుబక గోవుల భక్షింపఁ గొండవీటివిప్రకులము నెల్ల
బాచమనుసు చేరి భక్షించుచున్నాఁడు, సుబక మేలా బాచమనుసు మేలా. 231

అవ్వ అనుటకు.—

... ...

అమ్మయనుటకు ఈచవిపెద్దిరాజురామరాజుచాటుధార:—

క. ఇమ్మహిలో మహిమాన్వితరక్షుల నీసాటి గలరె నానావిధదే
శమ్ముల శ్రీ రామనృసింహమ్మా మా యమ్మ నిత్యహర్షము లిమ్మా. 232

క. ఇమ్మా మదభీష్టంబులు, కొమ్మా మా మ్రొక్కు లెల్ల ఘనముగ నెలో మా
యమ్మా రఘునందనుసీతమ్మా సౌభాగ్యసిద్ధిదాయిని నమ్మా. 233

అక్క యనుటకుఁ జాటుధార:—

క. ఇక్కలియుగశక్తులలో, లెక్కింపను భట్టుకంటె లేక ధరిత్రిన్
మిక్కిలి మల్లేశునియ,క్కకు సరివేల్పు గలదె యవనిస్థలిలోన్. 234

క. చొక్కపు శ్రీగిరినిలయుని, మక్కువ మదిలో నెఱింగి మనుజులఁ బ్రోవన్
దిక్కయి నిల్చినమాయమ్మ,యక్కకు సరిగలదె సకలభాగ్యస్ఫురణన్. 235

అయి యనుటకు పాచపూడి వెంకటయ్యచాటుధార:—

క. వ్యాయామజనితమాయా, పాయమునస్తాపములు నివారణ మగు ద
ప్పాయంబు పూత మగు గం,గాయిని బొడగన్నఁ గాన మాడినమాత్రన్. 236

వణుకూరిగురవ్వరాజు శమంతకమణిచరిత్రమునందు:—

ఉ. కాయవచోమనస్స్థలనకల్పితదోషము లెల్లఁ బాయఁగా
నాయెదలోన నిత్యము సనాతనధర్మముఁ బూని యర్మిలిన్
బాయక కొల్తు రామనరపాలనిరంతరసౌఖ్యదాయి సీ
తాయి సమస్తశోభనవిధాయి [1]మహత్ఫలసిద్ధిదాయిగన్. 237

1 మహాఫలసిద్ధి అని యుండవలెను. లేకున్న 'మహతాం ఫలసిద్ధిః' అని షష్ఠీ సమాసము చేసికొనినయెడఁ దృప్తిఁజెందనగును.

10. ఏకదేశాభిప్రాయము.

ఆ. కర్మయజ్ఞముఁ జేయుమ జెలి యాజనుకన్న, తండ్రి వనుచిఁ గర్త అనఁగసంధి
మొదలఁగఁ గ్రతులఁ బంచనిహావి క్త్రినారాము, మనఁగ వచ్చునటువు మాల్లనవును. 238

చమత్కారరామాయణమునందు:—

క. విష్ణుఁ జెలఁ గొన్న హోమమున్ గన్నన్ గోర్కెన్ వెస్ వనుభార్గవ తి
ల న్నిర్జించినరాముని, కన్నను కారుండు ముజ్జగంబులఁ గలఁడే. 239

ఆదిపర్వమునందు:—

సీ. విపులమఖ ప్రయోగవిదిత్తము లుత్తమధీయుతు లగ
స్నాతకు మహాతపోధను లనుగ్రహానిగ్రహాశక్తియుక్తి లి
క్రతువున ఋత్విజులకు సమానులు పూర్వదిక్పతి
క్రతువున యాజకోత్తములకంటెఁ బ్రసిద్ధులు సర్వవిద్యులన్.(2–227) 240

11. కాకుస్వరవళులు.

క. పలుకులపలఁ గలప్రాలను, వల వగు ప్లుతము నిలిపి వానికి రెండున్
వళులుగఁ జెప్పినఁ గావ్యంబుల నది కాకుస్వరంబుఁ బ్లుతవళియు నగున్. 241

ఆ. ఏకమాత్ర హ్రస్వ మిదుపడించిన దీర్ఘ, మయ్యె మూఁడుమాత్ర లయినఁ బ్లుతము
భీతశోకతర్కగీతదూరాహ్వాన, సంశయార్థములను జరుగుఁ బ్లుతము. 242

భీతిప్లుతమునకు భాస్కరుని రామాయణమునందు:—

ఉ. ఏ జనకాత్మజ న్దశరథేశ్వరుకోడల రాముభార్యఁ బం
ఙ్కోజనులార మొద్దపడరో సురలార సురారి కంచు వం
భోజదళాక్షి శైలవనభూములు దాఁటుచు భీతి నేఁగుచో
నీజలరాశిఁ జూచి మది నెంత దలంకెనొ యేమి సేయునున్. (యు.41) 243

మనుచరిత్రమునందు:—

ఉ. ఎవ్వతె వీవు భీతహరిణేక్షణ యొంటిఁ జరించె దోఁట లే
కివ్వనభూమి భూసురుఁడ నేఁ బ్రవరాఖ్యుఁడఁ ద్రోవ దప్పితిం
గ్రొవ్వున నిన్న గాఁ గ్రమునకుం జనుదెంచి పురంబుఁ జేర నిం
కెవ్విధిఁ గాంతుఁ జెప్పఁగదవే తెరు వేది శుభంబు నీ కగున్. 244

శోకప్లుతమునకు రామాయణమునందు:—

శా. అన్నా లక్ష్మణ నిన్నుఁ బుణ్యనిధి నే నజ్ఞాన నై పల్కితి
న్న న్నాపాపము వచ్చి ముట్టుకొనియె న్నాపాలిదైవంబ వై

యిన్నిచుం బరిమార్ప వేగఁ బఱతేవే నన్ను రక్షింపు మీ
యన్నం గ్రక్కునఁ జీరవే యరుగవే యత్యుగ్రశీఘ్రంబునన్. (అర. 2-111)

తర్కప్లుతమునకు హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానమునందు.—

శా. ఓరీ రాజకులాధమా నృపులు లేరో వేఁట రారో మద
క్రూరాభీలమృగావళిం దునుమరో ఘోరాటవుల్ లేవో నా
యారామంబు గలంచి జంతుతతి మాయం జేసి యస్మత్కుమా
రీరత్నంబులు వేఁడ వచ్చినను వారి న్నొంచినా వేమిరా. (2-147) 246

శాంతిపర్వమునందు.—

మ. అనుమానింపక తోడఁబుట్టులనె కాదా తున్మి తూఁటాడె నెం
దునుఁ గ్రొన్నెత్తురు లేఱులై పఱవ నిద్ధ్రం దుగ్రతన్ దైత్యులన్
మును లవ్వీరు భజింపరో క్రతువు లామోదంబుతో నమ్మహా
త్మునిఁ జేయింపరొ యూర్ధ్వలోక మది కాదో నాక మూహింపుమా. (1-287)

రంగనాథునిరామాయణమునందు.—

ద్వి. అట్టినామీఁద నీవా యలిగెదవు, పట్టి చెట్టలు వాపి పాఱవై చెదను. 248

ఆనుశాసనికపర్వమునందు.—

ఉ. ఆనరనాయకుం డొకమహాధ్వర మెంతయు వేడ్కఁ జేయఁగాఁ
బూని మహీసురావలికిఁ బూజ యొనర్పఁగఁ దాను బ్రాహ్మణుం
డై నయ మారఁగా ననలుఁ డాతనిపాలికి వచ్చి నాకు నీ
వే నృప నీదుపుత్త్రిఁ గృప యేర్పడ దానముగాఁగ నావుడున్. (1-53) 249

దూరాహ్వానప్లుతము:—

తే. ఆదితేయార్చితాంఘ్రిపద్మా యనంగ, ద్వారకాపురమధ్యపద్మా యనంగ
నసురకులవైరివీరులారా యనంగ, రసికచిత్తాబ్జవాసులారా యనంగ. 250

కళాపూర్ణోదయమునందు:—

మ. అకటా యేమని దూఱుదాన నిను నాథా వేఁగుజా మయ్యెఁ బొం
దికగాఁ బాదము లొత్త రమ్మనుట గానీ యొంటి యేమో కదా
నికటక్షోణికిఁ జేర రమ్మనుట గానీ కొంత నెయ్యంపుపూ
నికతోఁ గన్నుల విచ్చి చూచుటయ కాని లే దొకింతేనియున్. (4-112) 251

సంశయప్లుతము:—

ఆ. మారి యనంగ నాతఁడా నిన్నఁ గంసు నడఁచెఁ గృష్ణుఁ డీతఁడా యశోద
కెంతభాగ్యమబ్బె నీబోటి నాబోటి, నెలఁత కిట్టు గలుగునే తలంప. 252

రామాభ్యుదయమునందు:—

సుగంధి. అంగనాలలామఁ గానవా లతాకుడుంగమా
తుంగమా భుజంగమా పతంగమా కురంగమా
లుంగమా అనంగమాతులుంగమాధవీనట
ద్భృంగమా వనేరమా కటీరమా సమీరమా. (౬-239) 253

విజయసేనమునందు:—

ఉ. నల్లఁభుఁ డెగు దుర్లభుఁడు వానిఁ దెసం దగు లూఁది యిమ్మెయిన్
దల్లడ మందె దేల యుచితస్థితికిన్ నను బాపఁ జూపినన్
దల్లియు బంధులోకమును దండ్రియు నే మనువా రెతెంగిరే
నుల్లమ యిట్లు నీకుఁ దగునో తగదో పరికించి చూడుమా. 254

రామాయణమునందు:—

క. జనకజకు సుమిత్రానందనునకుఁ బ్రణమిల్లి సముచితస్థితి దర్భా
సనమున నుండఁగ రఘుపతి, యనుజన్ముని జూచి సేమమా [1]జనపతికిన్. (అ.258)

12. ప్లుతయుగవిశ్రామములు.

క. తా మేవర్ణము లైనను, క్ష్మామండలమునను బ్రాణమైత్రి గలిగినన్
దామోదర ప్లుతయుగవిశ్రామము లనఁగాఁ బ్లుతాక్షరద్వయ మమరున్. 256

వజ్రపంజరశతకమునందు:—

ఉ. శ్రీగజగామినీమణిని సీతనుగా నిరపాయిఁగాఁ ద్రిలో
కీగృహమేధిఁగా గరుడకేతనుఁగా భవరోగవైద్యుఁగా
నాగురువాన నిన్నె మది నమ్మితి వేఱొకవేల్పుఁ గొల్వ నీ
వే గతి కావవే రఘుపతీ శరణాగతవజ్రపంజరా. 257

ఈపంద్రెండును నుభయవళిభేదంబులు.

ఇంకం బ్రాసయతు లెట్టి వనినః—

ప్రాసయతులు.

గీ. గీతముల సీసములను సంగీతములను, విరతి విడనాడి యొక్కొక్క చరణమునను
రెంటికిని బ్రాసవర్ణంబు నంటఁ బలుకఁ, బ్రాసవిశ్రాంతు లండ్రు కబ్బముల వాని.

ఆ. దేవకీకుమార గోవర్ధనోద్ధార, తోయజాక్ష పాండవేయపక్ష
ఘనవినీలగాత్ర మునిజనస్తుతిపాత్ర, యదుకులాబ్ధిసోమ కదనభీమ. 259

అగ్రాహ్యవిరామంబులు:—

ఆ. వికటకవులు కొన్ని వింతలు గల్పించి, కవిజనాశ్రయమునఁ గలిపినారు

---

1 రాజునకున్.

వానిఁ గైకొనంగ వల దప్రయుక్తంబు, లెల్ల సెప్ప భీముఁ డెఱిఁగియుండెఁ గి. 260

వ. అవి యెయ్వి యనిన. 261

క. వెలయఁ గకారాదులు భూ, వలయమున నైదైదువర్ణములు దామగు నను మత్కా
లలనాపవనుఁడు రేచన, కలితఘననిఘంటు గుణవతంసుఁడు చెప్పెన్. 262

వ. ఈపద్యములోఁ జెప్పినయాఱువర్గములయందును మొదలివర్ణములు నాల్గింటికి వర్గవళ్లు గనుకఁ జెల్లుబడి యవి యన్నియుఁ దాపలఁ బూర్ణబిందువు లేకుండిన నను నాసికములకుం జెల్లవు. అబిందువన్న లున్నట్లైనా బిందుయతులు గనుక నవియు చెల్లును. ఈభేదము చెప్పనందున నీపద్య మగ్రాహ్యము. 263

అగ్రాహ్యసంబంధవళులు.

క. దడలకు భేదము లెంచక, వడిమూను ప్రాసంబు నిలుప వచ్చును గృతులం
దది యెట్లన్నను శ్రీహరి, దోడిజడి దానవులఁ జంప దుమి యాయె ననన్. 264

వ. ఈ చెప్పినదడలకు పదాదినున్న చతుర్థవర్గసరళము ఆదేశమై వచ్చునప్పుడు ఆదేశయతిగాఁ జెప్పవచ్చును. అదియుఁ గాక ఆరెంటికిని దాపలించి నెఱసున్నలున్నప్పు డనుస్వారసంబంధయతులు గనుక అటువలెను జెప్పవచ్చును. అవి గలుగఁ జెప్పలేదు గనుక నిదియు సమ్మతము గాదు. 265

అగ్రాహ్యవర్ణచతుష్టయవళులు.

క. యరలవ లనునీనాల్గును, వరుసం దమలోన వళ్లు రయమునఁ జెల్లున్
ధరశషసహావర్ణంబులు, సరవి నొకటి కొకటి చెల్లు హరినిభ రేచా. 266

వ. ఈమొదలను జెప్పినయరలవలకు నాల్గింటికిని చెల్లుబడి గాదు. శషసహాలలోపలను తొలుతటివిమూఁడును ఊష్మవిశ్రాంతులు గనుక చెల్లును. వానికి హకారము చెల్లును. ఇవి తెలియకచెప్పినకతంబున ఇదియు అప్రయుక్తమే ఆయెను. 267

అగ్రాహ్యభేదవర్గయతులు.

క. ధరఁ బఫబభమాక్షరములు, పరువడి నియొనుగూడ వాతోఁ జెల్లున్
సరి సంభావన వడి యన, మరుదీనము లేమ కీరవాణి యనంగన్. 268

వ. పంచమవర్గాక్షరములైదింటిలోనున్న వబల కభేదయతి గనుకను ప్రథమద్వితీయచతుర్థవర్ణములు వకారమునకు నభేదవర్గయతులు గనుకను అవియు నిలుమను. మకారము నడవదు. ఇది విచారించక చెప్పినాఁడు గనుక నిదియు అబద్ధమని తెలిసికొనునది. 269

తే. భరితభువనార్ణవంబులో క్రంత నడచె. కమ్యమణిరాజరాజితో లక్క నడచె
లలితపీఠారకంబులో ఢక్క నడచె, మనఁగఁ జెల్లు నభేదాఖ్య వడులకెల్ల 270

వ. ఈవఱ్ఱాటిలోపలను డకార దకారములకు నభేదవర్ణవిరతి గనుక ప్రయోగింప వచ్చును. అవర్ణభవర్ణములకు నభేదవర్ణయతులు గావు. కనుక ప్రయోగింపరాదు. రేఫమునకును ఱకార మనకును ప్రాస్యము గాదు. వానికిని లక్షణవిలాసమువారు తెలియక *కొన్ని యుదాహరణంబులు వ్రాసినారు. అవియును వివరించెద. 271

శృంగారనైషధమునందు:—

క. శైలాటరాయ యభినవ, లీలాపాకశాసనాంక చంద్రరేఖాంకురచూ
డాలంకారపదాంబుజ, హాలింగితసుఖకనక్ర లాంతఃకరణా. (1-110) 272

రామాయణమునందు:—

క. దానవసుందరు లత్తటి, జానకి నందలమునిమీఁద సమ్మద మొదవన్
గా నిలుప శారదాభ్రవి, లీనత నేపారుచంద్రరేఖయ పోలెన్. (యు.2323) 273

వ. సంస్కృతమునందు రేఖాలేఖాశబ్దములు రెండును గలవు గనుక ఈరెండు పద్యములయందును చెప్పినరేఖాశబ్దము మొదల ద్వితీయాంతస్థ మని తెలియఁగునది. 274

హరిశ్చంద్రునికథయందు:—

ద్వి. చీఁకటి విరియించుఁ జిలునవ్వు పనిఁడి, రేకులతో నెదిరించుచెక్కులును. 275

వ. కొందఱు రేకులతో మఱలించుచెక్కులును అని చదువుదురు అది వ్రాఁతతప్పు గాని కవిహృదయము గాదు. 276

వసుచరిత్రమునందు:—

శా. ఓలంబాలక యోల యోల యన నో లోలంచు మేలంబునన్
లోలంబాలక యొత్తు గుంకి బిసవల్లుల్దున్ని తూఁటాడి కెం
గేలం బూని తటాలున న్నెగసె నక్షీణాంబునాథాంబుజా
క్షీలోకంబు జయించి వారలయశశ్శ్రీఁ దెచ్చుచందంబునన్. (3-162) 277

వ. ఈపద్యము రెండవచరణము మొదలను లోలంబాలక గుంకి యనికవిహృదయము. ఇది గానక కొందఱు "ఇందిందిర శ్చంచరీకో రోలంబో బంభరో పిచ" అని నిఘంటువున నున్నదని రోలంబాలక యని చదువుదురు. ఇట్లని రామరాజభూషణము తలంపు గాదు. 278

క. నణ లనురెండక్కరములు, కనుఁ బడి ప్రాసంబుఁ బెట్టుకొన వచ్చుఁ గృతిన్
వినుఁ ఱరల కిట్లు పెట్టం, జను ళళల కభేద మరయ సర్వజ్ఞనిధీ. 279

* (వా) ప్రతిలో 'సుప్రూశ్వాసునిర్ణయము' అని ఈతావున 'తలసీల' కలదు.

వ. ఈచెప్పినమాటలోపలను మొదలం జెప్పినవర్ణలకును సరసపడియును కడను జెప్పిన
లళలకు అభేదవిరతియుఁ గనుక నిరెండును గూర్పవచ్చును. నడుమను జెప్పినరలలకు
"రయోస్తునిత్యంస్యాత్" అని శబ్దశాసనసూత్రముకలిమిం జేసి యేకతరయతు ల
గుటనుం గూర్పరాదు అటుగనుక ఈపద్యమును బ్రశస్తము గాదు. 280
ఇవి నలువదియొక్కటియు యతిభేదంబులు.

ఇంకఁ బ్రాసస్వభావం బెట్టి దనిన.

మూ. సూ:—ద్వితీయో వర్ణః ప్రాసోఽత్రపాదపాదేషు, కించ ప్రాస
స్సర్వేషు సైవ స్యాత్. 22

తే. ప్రథమపాదద్వితీయాక్షరంబు ప్రాస, మద్యో బదపద్యముల నడుగడుగునందు
నదియు రెండవవర్ణ మై యమరు సీస, గీతదండకమంజరీకృతులఁ దక్క. 281

ప్రాసపూర్వాక్షరనిర్ణయము.

క. గురులఘువులలో నెయ్యది, మురహర తొలిచరణమునకు మొదల నిలుచు ని
ద్ధర నాపై నిడుఁ బ్రాసాక్షరములఁ బూర్వమున నదియ కదియింప నగుర్. 282

ఆ. దాసపారిజాత వాసవావరజాత, ఘనఘనాఘనాంగ దనుజగర్వ
భంగ యనుచు నిట్లు ప్రాసాదులను గూర్పవలయు నొక్కభంగి వ్రాలు కృతుల.

ఆ. క్రింద జడ్డలును బిఱుంద బిందువులును, మీఁది ప్రాసములకు నుండెనేని
హ్రస్వ మొకటి నిడుదయక్కరం బొక్కటి, వానిమొదల నిలుప వచ్చు నెందు.

ఆ. పక్షిరాజపత్ర రాక్షసతృణదాత్ర, దంతిభయవిరామ శాంతిధామ
యింద్రనీలమూర్తి సాంద్రపాండురకీర్తి, యనఁగఁ బ్రాసమాత్ర కాదు లొప్పు.

ఆ. వేదవేద్య యసమవృత్తపాదములను, బ్రాసనియమరహితపాదములను
వలసినట్లు మొదలి వ్రాలు సెప్పఁగ నొప్పు, నొక్కదానగురువు నొకట లఘువు.

స్వస్థానార్థసమవృత్తోపజాతివృత్తము.

క్షమాకళత్రుఁడు వనజాతనేత్రుఁడు, గామేపలీశుం డ్రిజగత్ప్రకాశుఁడు
దమాలనీలు న్సముదారశీలుఁడు, హేమాక్షవైరి న్భజియింతు శౌరిఁడు. 287

ఆ. వారిజాతగర్భవామదేవసహస్ర, నయనముఖ్యపుణ్యనామ యనుచుఁ
బ్రాసనియతి లేనిసీసాదిపదముల, మొదల రెండు నిట్లు గదియుచుండు. 288

ప్రాసాక్షరమైత్రి.

తే. ప్రాసముల కెల్లఁ దుల్యాక్షరంబు లైనఁ, జాలు స్వరభేద మైన దోషంబు లేదు
చరణములకడఁ గూర్చుప్రాసముల కెల్ల, నన్నియును సమస్వరంబు లై యమరవలయు.

ఆ. సరసిజాతనేత్ర దురితగుల్మలవిత్ర, హరితనూజమిత్ర గరుడపత్రి
ధారుణీకళత్ర నీరదానితగాత్ర, యనుచుఁ గూర్ప వచ్చు నచ్చు లెల్ల. 290

క. మరితద్విపహార్యాస్త్రా, వరకము చేసుకవిపక్ష నాశీతాస్త్రా
శరధిసుతాలయాన్త్రా, కరినాయకరక్ష హారముఖసురాధ్యాస్త్రా. 291

తే.*వట్రువసుడిన్విత్వముసుగల్వ్యంజనంబు, ప్రాస మైనయుందునదెపఁబెఱప్రాసములకు
వ్యంజనంబు సమాక్షరం బైనఁ జాలు, దానిపై నేస్వరం బైనఁ బూన వచ్చు. 292

ఆ. సకియ పూర్వజన్మసుకృతఫలంబునఁ, గాక యేమి రాజరాక్షసాఖ్యు
నిక్కృపాపమోక్షు దక్కఁగఁ గొనుటయుఁ, దొరసె భోజసుతకుఁ దక్క ననఁగ.

శల్యపర్వమునందు:—

క. చావరు నొవ్వరు పాండవు, లేవురు నని యవ్వు సెప్ప నిప్పలుకులు దుః
ఖావేశకరము లై చేతోవృత్తిఁ గరంచఁ జొచ్చె మద్భరపతింగిన్. (1-14) 294

కవికర్ణరసాయనమునందు:—

మ. అమరీవిభ్రమరీతిలోలనయనాహస్తాబ్జదోర్మూయమా
నమణీదండకచామరాగ్రపవమానాస్పందసాంద్రోళ్లన
క్రమశోభాన్నృపకుంతలప్రకర ముత్కర్షార్హ మయ్యెం దదీ
యమృదుస్పర్శసుఖోన్నతిం బరవశం బై తూఁగుచందంబునన్. (1-64) 295

క. విరమము స్వరప్రధానము, ధరఁ బ్రాసము వ్యంజనప్రధానము నగుటన్
స్వరసంధిఁ జెందునప్పుడును, బ్రకచిరముగ హల్లు దాన ప్రాసము లయ్యెన్. 296

క. అనలు వెట్టిన నిబువకఁ, డా న్నూరక యులికి యాసుదంతిని జేరెన్
దానవసంహారుఁ డే క్రియ, చే నీకఁ జనుచెంచు నాకుఁ జెప్పవె యనఁగన్. 297

ప్రాసభేదంబులు.

సీ. అర్ధబిందుసమాహ్వయముఁ బూర్ణబిందుఖండాఖండములు సంయుతాక్షరంబు
ధర సంయుతాసంయుతము రేఫయుతలఘుద్విత్వవికల్పముల్ వెస నుభయము
ననునాసికప్రాసమును బ్రాసమైత్రియుఁ బ్రాసవైరంబు స్వవర్గజంబు
ఋప్రాసలఘుయకారప్రాసములు నభేదంబును సంధిగతంబు ననఁగ

తే. బదియు నేడు దెఱంగులఁ బరిఢవిల్లుఁ, బ్రాసములు పూర్వసుకవిప్రబంధములను
గ్రమత లక్షణలక్ష్యయుక్తంబు గాఁగ, జేటపఱిచెద వాని నిక్కాటదమన. 298

సమప్రాసములు.

తే. పూర్వమున నర్ధమైనను బూర్ణమైన, దిగువ జడ్డక్కరం బైనఁ దగిలి మొదలి
ప్రాస మూండినయెడ సమప్రాస మనఁగఁ, బిదప నన్నియు నట్లనె గదియవలయు.

---

* సైత్వము (ప. వా).

1. సనుప్రాసములం దర్ధబిందుప్రాసము.

ఆ. వీరకం బఖ్త్వముఖుని దాఁకి కోసలవల్ల ఘనుఁను బలాసురాంతకుఁడు నెలంగ
నవనిఁ గూర్చె ననుట నర్ధబిందుప్రాస, మిట్టి గూర్పు వలయు నెల్లకడల. 300

* 2. పూర్ణబిందుప్రాసము.

క. పొందెడు వలయు నెక్కెడ బృందావనచారి పూర్ణబిందుప్రాసం
బిందీవరాక్షి భీష్మక, నందన చేకొనియె నందనందనుఁ డనఁగన్.

+ 3. ఖండాఖండప్రాసములు.

క. నిడుపులు నరసున్నలు నగు, కొడుకులు గొనక పటుప్రాసల కెలఁ బ్రాసము లై
దొడరుచు నిర్బంధమువు లొక్కెడ ఖండాఖండప్రాససంజ్ఞ నివర శివముగా. 302

ఆదిపర్వమునందు:—

క. వీరక [1]బలు తెంచునిరుగడఁ, దాఁకినఁ గను వలిగి ఘోరతరశరహతి న
మ్మూకలు విరియఁగ నర్జునుఁ, [2]డాఁకొరిపుల నేసె నుగ్రుఁ డై రణభూమిన్. (3-303)

విరాటపర్వమునందు:—

క. నాకొఱకు దీర్చి వచ్చితి, [3]నీకొఱకు యింక నూతుని నైగఁ జూడ
న్నోకము వంచింపఁగఁ దగు, నీకటమి మొనగె నెట్టి చేయుదొ చెపుమా. (2-271)

ద్రోణపర్వమునందు:—

*సీ. పా. మూకలుపడిరియించి వీఁకనాచార్యాదిమోహనులకెల్లను నొక్క చెసను. (2-126)

రుక్మాంగదచరిత్రమునందు:—

ఉ. ఓకరుణాకలాప వికచోత్పలలోచన యిప్పు డియ్యెడన్
గాకులు చంప కుండ నను గైకొని కాచినయక్కపాపుణం
బే కలిగె న్వసింపఁ దగునే తొలిపుట్టువునందు భర్తపైఁ
గాఁకలు సేసినట్టినువకల్మషము ల్విన నినుఁ జెప్పెదన్. (4-99) 306

ఆదిపర్వమునందు:—

మత్త. తీఁగ యమ్యొల నూఁచఁ జల్లనితియ్యమామిడిమోకలం
డాఁగుఁ బువ్వులతేనెసోనలఁ దాఁటి గేతకిఁ జేరఁ బు

1 బలు తెంచినల్లడ (ప్రా. ము). 2 డాఁకతమున (ప. వా. పె). 3 నీకొఱ వయ (వా. ప). * మూకశబ్దము శబ్దరత్నాకరములో సార్ధానుస్వారముగఁ జేర్చి యీసీసపాదము నే యుదాహరించినాఁడు; కాని యప్పకవిమతమున సార్ధానుస్వారము గాదు.

న్నాగపూగముఖాగవిభూతి నాల్మ్యము వ్యపదిశించు నా
భోగనాగలతాగృహంబుల భోగము ల్గనువేడుకన్. 307

రామాయణమునందు.—

ద్వి. మూఁగి చరించున మ్మొకరమ్మైనలు, దా గొప్పఁ గొప్పునఁ బరఁగినదాని. 308

వరాహపురాణమునందు:—

క. అచింతామణి మణి వన్న, కీఁచ మువఁచువాఁక నక వృక్షులో ; మున్నే
తానుమోసఁ గాక నాన్నే, ఇచే నిఁక మోసపోవ్వనే నరనాథా. 309

ఉద్యోగపర్వమునందు:—

క. [1]మీఁటుగల రథికులకు నొక, నాటికి వేవురఁ జంపెదు నరుశరములు నో
నాటి పడపైచునంతము, వేఁటాడెదఁ బ్రతిబలంబువీరుల నెల్లన్. (4-407) 310

ఆ. బోఁటి యొకతె పెండ్లిపాట పాడఁగఁ జొచ్చె, నాప రానివిరహతాపమునను
వేరు గూర్చి తాను పెండ్లికూఁతురు గాఁగ, గోత్రధరుఁడు పెండ్లికొడుకు గాఁగ.

ఆదిపర్వమునందు:—

క. అపన్నగముఖ్యులఁ దన్వవీఁపునఁ బెట్టుకొని పఱచి విపినములు మహా
ద్వీపములు గిరులు సకలదిశాపాలపురములుఁ జూపెఁ జని వారలకున్ (2-42)

× ౪ సంయుతాక్షరప్రాసము.

తే. సంయుతాక్షరప్రాస మై జగతి వెలయు, గర్గుఁ డర్భించుదైవంబు భర్గుఁ డనఁగఁ
బక్ష్మలేక్షణకాంతచేతఁ ముదముఁ, జంద్రవంశ్యుఁడు భోగదేవేంద్రుఁ డనఁగ. 313

× ౫ సంయుతాసంయుతప్రాసము.

తే. రలను తమక్రింద జడ్డ లైఁ గ్రాలువ్రాలు, సొరసుర్దంబు లై వానిఁ బాసియైనఁ
గూడియైనను బెఱయక్షరుల నిలుచు, సంయుతాసంయుతప్రాససంజ్ఞఁ దనరి.

తే. పాఁడి ద్రచ్చఁగ నిమ్ము నాతండ్రి కృష్ణ
వేఁడుకొనిరొద నందాఁకఁ బండ్లు దినుము
మండగఁ పుచేష్టలును నోటిగాంద్ర తనము
మెండుగాఁ జొచ్చె నీవు నై దేండ్లకవఁగ. 315

రేఫశ్లిష్టమునకు నాదిపర్వమునందు:—

ఉ. క్షత్రియవంశ్యు లై ధరణిఁ గావఁగఁ బుట్టినవారు బ్రాహ్మణ
క్షత్రియవైశ్యశూద్రు లనఁగాఁ దగు నాలుగుజాతుల న్వ్వచా

1 నీటుగల; మేటులగు (అచ్చు. భా).

రిత్రముఁ దప్పకుండఁగఁ బరీక్షితుఁ గాచినయట్లు రామమాం
ధాతృరఘుక్షితీశులు ముదంబునఁ గాచిరె యేయుగంబునన్. (ఆ. 2-178) 316

వ. మాంధాతృశబ్దము ఋకారాంతము గనుకఁ దకారముక్రింద నున్నది వట్రువ
సుడిగాని క్రారవడి కాదు. అంగులకు. 317

కవికర్ణరసాయనమునందు:—

సీ.గీ. దానగుణశాలి భూసముద్ధరణదక్షుఁ
డనిశమఘదీక్షితుండు మత్తారిహారి
విఖ్యాతినిరతుఁడు యువనాశ్వవిభుసుతుండు
ఘనుఁడు మాంధాత నృపుఁడైన కాలమునను. (2-58) 318

సోమువిహారివంశమునందు:—

శా. నాతో మార్కొన లేరు నిర్జరపురీనాథేంద్రబృందారకా
రాతుల్మున్నగ దేవసంఘములు పోరన్ధీరసంగ్రామకుం
డీత్రైలోక్యమునందుఁ గల్గఁడు రణం బెచ్చోట లేకుండఁ గాఁ
జేతుల్వ్రేయు వృథాభరం బగుచు వచ్చెన్దైవ యీమేనికిన్. 319

దేవీవిజయమునందు:—

తే. వాక్త్రిణేత్రాంగనాశచీశక్తు లధిక
సంభ్రమంబునఁ గుంభనికుంభదైత్య
హంత్రిఁ బూజింపుదురు త్రయీమంత్రములను
స్తోత్రములు చేసి మంగళారాత్రిక లిడి. 320

పద్మపురాణమునందు:—

క. శ్రీకరచక్రాంకితు లగు, లోకులు శుద్ధులును బుణ్యులును నగుదురు వా
రీక్రియలు లేక యుండిన, బ్రాకృతు లనఁ బతితు లనఁగఁబడుదురు జగతిన్. 321

లకారశ్లిష్టమునకు రాఘవపాండవీయమున:—

శా. లోకత్రాణరతిం దదాదిమమహీలోకప్రవేశోత్కభా
షా*క్లప్తప్రథమద్వితీయపదగుంజన్మంజుమంజీరగ
ర్జాకల్పామలరామభారతకథాసర్గంబుల న్మించువా
ల్మీకివ్యాసులఁ గొల్చెదం దదుభయశ్లేషార్థసంసిద్ధికిన్. (పీఠిక. 3) 322

6 రేఫయుతప్రాసము.

ఆ. సుడులు తెలుగులందుఁ బొడమ వాకైవడి, వ్రాలుకొమ్ము క్రారవడులు గాన

* 'క్లప్త' లో 'క్ల' లకారశ్లిష్టము గాదు. అప్పకవి యీపద్యమును లకార శ్లిష్టమున కుదాహరణముగ నిచ్చుట ప్రమాదము.

రేఫయుతసమాఖ్యఁ గృతులఁ బ్రాసము లగు, నాదిఁ దమకుఁ దాము సుడులఁ బాసి.

క. సంగ్రామరంగమునఁ బెల్లుచం గుప్పు మ్మంచున్న సాల్వజగతీపరుమే
నం గుప్పించిపార నాటించెం గ్రూరాస్త్రములు నాల్గు శ్రీకృష్ణుఁ డొగిన్. 324

క. ఈకాఁపుర పలుకునకు మొదలై క్రాలుచుఁ జెలిపారెస మగుఁ దనతనకే
శ్రీక్రొమ్ముడిసౌందర్యము, వాక్ప్రావ్యం బరమె యొఱగవడునకు నైనన్. 325

లఘుద్విత్వప్రాసము.

తే. భువి లఘుద్విత్వసంజ్ఞికంబు లయి కొన్ని
యూఁదఁ బడనికాఁపురలతోడ నొకటి కొకటి
ప్రాసముల కగుఁ దమలోనఁ బత్త్రయుగము
విద్రుచె వినతాత్మజుఁడు దిక్కు లద్రువ ననఁగ. 326

వికల్పప్రాసములు.

తే. పంచవర్గంబులను గనుపట్టునట్టి
పొల్లు లనునాసికాక్షరంబులను గదిసి
తమదుపంచమములుఁ ద్రుతీయములు నగుచు
నమరుఁ బ్రాసంబులకు వికల్పాన్వయముల. 327

తే. ప్రాజ్ఞనగసమానధృతి సుధారుఙ్నిభాస్యు, ప్రజ్ఞచయసక్తకంత దావాగ్నిపాయి
వాఙ్మనోహారసుత యసద్భృఙ్మహాత్ము, దిఙ్మహితకీర్తి యర్జునయుఙ్మభేది. 328

ఉభయప్రాసము.

ఆ. ధాత్రిఁ బాణినీయమాత్రములను ద్రుతియోష్మమును ద్రుతంబు నొక్కచోటఁ
గ్రమత షాక్షరము ణకారము నై ప్రాసములకు నుభయసంజ్ఞఁ బొసఁగు రెండు.

త్రైశంకవోపాఖ్యానమునందు:—

క. ఝష కేతుద్విషునకుఁ గిల్బిషపర్వతవృషున కమృతవిషనిధిజామా
త్రిషునకు ఋషిపూజితునకు, విషమాక్షున కింద్రముఖదివిజపక్షునకున్. 330

సాంబవిలాసమునందు:—

క. వసుధాకళత్రునకు స్మారసదళనేత్రునకు మరుదరాతిమదతమో
విసరాంబుజమిత్రునకు, న్విషమశిలీముఖసహస్రనిభగాత్రునకున్. 331

తే. ప్రాణములఁ బాపె నావావతక్షోణియందుఁ, బ్రాణవల్లభఁ గొని చన్న దానవేంద్రుఁ
దమ్ముఁడును దాను గీశజాతమ్ముతోడ, శరధి బంధించి దాఁటె దాశరథి యనఁగ.

ఉద్యోగపర్వమునందు:—

ఉ. ద్రోణుఁడు భీష్ముఁడుం గృపుఁడు ద్రోణసుతుండును గర్ణశల్యులుం
బ్రాణము లాసురోధనునిపాలిట యుంచి సహానుజన్ము ల
క్షీణపరాక్రము ల్సుతు లజేయులు బాహ్లికసోమదత్తు లా
స్థాణున కైన నోడరు వశంబె జయింపఁగ వారి నేరికిన్. (1-299) 333

కాళహస్తిమాహాత్మ్యమునందు:—

మ. ప్రణుతశ్రేయముఁ గాంచెఁ గుంభజుఁడు లోపాముద్రతోఁ గూడి ద
క్షిణకైలాసము నంబికాహరకృతశ్రీపాదుకాన్యాసమున్
మణిమంత్రౌషధవాసమున్ భవమహామాయావిపర్యాసమున్
గణనాతీతనటీవిలాసమును సమగ్రశ్రీసముల్లాసమున్. (1-109) 334

కాశీఖండమునందు:—

క. †త్రిణయనునిరాణివాసము, నణిమాద్యైశ్వర్యవితరణామరతరువున్
మణికర్ణిక ము త్రిపథ్యా, మణికర్ణికఁ దలఁచె నాని మానసవీథిన్. (2-160) 335

రామాయణమునందు:—

చ. రణమున నుగ్రసాయకపరంపర భానుకులం బరాముల
త్మణము జగం బవానరముగా విలునేర్పున మద్భుజావిజృం
భణమును జూపి తండ్రి మదిఁ బట్టినచింత దొలంగఁ బెట్టి శూ
ర్పణఖకు నిట్లు వాటిలినబన్నము నీఁగుదు నే నవశ్యమున్. (యు. 544) 336

మధుసేవనమునందు:—

క. పో సుద్యోగముఁ జేసిన, ప్రాణంబా యింక నీకుఁ బాథేయం బీ
మానినిమందస్మితమధు, రాననచంద్రికలు గ్రోలి యరుగుము పిదపన్. 337

శృంగారనైషధమునందు:—

క. అనుటయుఁ గృష్ణద్వైపాయనతనయుం డిట్టులనియె నవహితమతి రై
విను మతిగుహ్యము నారాయణకవచము భక్తవాంఛితార్థప్రదమున్. 338

ఆరణ్యపర్వమునందు:—

చ. కనకగిరిం బ్రదక్షిణముగా శశిభాస్కరతారకాగణం
బనవరతంబు ద్రిమ్మఱు మహామునిసప్తకమండలంబుతో

---

†ఇచ్చట ణత్వము కాదు; కాని శ్రీనాథుఁడు ప్రయోగించినందున సాధుత్వము కల్పనీయము. లేక సామాన్యముగ నణలకుఁ బ్రాసమైనను ఒప్పవలెనని చెప్పవచ్చును.

ననఘ తదీయశైలశిఖరాగ్రమునం బరమొందవలసిన
*త్రిణయనవిష్ణు లుండుదురు దేవగణంబులు గొల్చుచుండఁగన్. (4-36) 339

10 అనునాసిక ప్రాసము.

తే. తమకుఁ దామ ద్విత్వంబు లై తనరువర్గముఁ
బూర్ణబిందులు దాపలఁ బొరయునవియుఁ
గలసి యనునాసిక ప్రాసము అను పేర
నమ లమరుఁ గావ్యములయందు దమకుఁ దామ. 340

క. మిన్నేఱు పాదమున ధ్యాత్మ స్నాభిని గనుమకరరు సెదం గాంచినని
సాన్నిధ్యము దొరకుటకై, సన్నుతి సేయుదము నిన్ను సనకాదు లజా. 341

క. తమ్ములను మల్లికాకుసు,మమ్ముల మరువాదిపత్త్రమాలికలను భ
క్తిం మురసంహారుపూజలు, సమ్మదమున సలుపఁ గలుగు సకలార్థంబుల్. 342

11 ప్రాసమైత్రి ప్రాసము

తే. గట్టిబిందువుమీఁది బకారమునకు, జమిలిమా ప్రాసమైత్రి నా జరుగుచుండుఁ
గమ్మతావులు వెదచల్లునంబుజములు, శంబరారాతిచేతివాలమ్ము లనఁగ. 343

12 ప్రాసవైరము.

తే. కబ్బములు రేఫమునకు ఱకారమునకు, మైత్రి గలుగమిఁ గవిశిఖామణులు ప్రాస
వైర మనుచును గలపరు వాని నెందుఁ, గూర్తు రారెండు నెఱుఁగక కుకవిజనులు.

13 స్వవర్గజప్రాసము.

తే. గ్రంథమంథశబ్దంబులఁ గలద్వితీయ, వర్ణములు రెండును సఘోషవర్ణము లగు
నైన నిజవర్గభవచతుర్థాక్షరములఁ, గలియుఁ బ్రాసంబులను స్వవర్గజము లనఁగ. 345

వ. 'గ్రంథగ్రంథసందర్భే' యనుధాతువులవలను 'శాస్త్రద్రవిణయో ర్గ్రంథః' అని నామలింగానుశాసనమునందు నానార్థవర్గములోపలను దవర్గద్వితీయాంతములయందే అమరసింహుఁడు చెప్పుటచేతను గ్రంథిశబ్దము తనయందు రెండవ్రాయి తవర్గమునందు ద్వితీయాక్షర మైనఁగాని ప్రాసములయందు చతుర్థాక్షరములకు మహాకవిప్రయోగములు గలుగుటవలను చెల్లును. 346

అరణ్యపర్వమునందు :—

ఉ. అంధకవృష్ణిభోజకురాన్వయభూపతు లెల్ల నీవెసఁ
బాంధవసౌహృదప్రణయభక్తివిశేషము లొప్ప నీమనో

*ఇచ్చట ణత్వప్రాప్తి కవకాశములేదు; కాని ప్రాఁతప్రతులయందు ణత్వమే కనఁబడుచున్నది.

గ్రంథి యపాంగఁ జేయుచు ననంబుఁ బూనినవారు లోభమో
హాంధులు ధార్తరాష్ట్రులు నయమ్ము వినియు న్నన కుర్వి యిత్తురే. (అ. 4-160) 347

విరాటపర్వమునందు.—

ఉ. బాంధవకాత్రవా కలితభావభవా ధనపాశబంధనం
బంధవిరామకామపరిపక్వవివేకనిరూఢభక్తహృ
ద్గ్రంథివిభేదనా పరమకారుణికా పరిమాణదూర దుః
ఖేంధనపావకాయితసమీక్షణ[1]చైత్యమహాద్భుతాత్మకా. (1-333) 348

వ. మంథ విలోడనే యనుధాతువు వికల్పమునఁ దవర్గద్వితీయాంతధాతువు
లలోను బరిగణితమైనది గనుక మంథశబ్దములోని రెండవవ్రాయి తవర్గమునందు
ద్వితీయాక్షరమైనను బ్రాసములపట్లను బూర్వకవిప్రయోగములు గలుగుటచేతను
చతుర్థవర్ణములకుఁ జెప్పవచ్చును. 349

ద్రోణపర్వమునందు.—

క. సింధురము. మదోద్రేకమ్మునఁ దాంధంబై వచ్చునోజ నాచార్యునిపై
గంధవహసుతుఁడు [2]గవయుఁగ మ్మంథరగతి నెవ్వఁ డాఁగు మనయోధులలోన్.
(1-88)

ఆముక్తమాల్యదయందు.—

ఉ. కంధరనీలవర్ణ మధుకైటభనాగసుపర్ణ యోగిహృ
ద్గ్రంథిభిదోర్ధ్వభోగిశయనా తనుసచ్ఛ్వసనప్రవచ్ఛిర
స్సింధువసన్నిశాపతిరసస్రుతిమగ్నపయోధివీచికా
మంథరకేళికాధర సమాశ్రితపద్మ—శిరోధిసోదరా. (5-158) 351

వ. బుధ అవగమనే అనుధాతువువలనను బుధశబ్దములోని రెండవవ్రాయి తవర్గమునందు
చతుర్థాక్షరమైనను బ్రాసములపట్లను బూర్వకవిప్రయోగములు కలుగుటచేతను
దృతీయవర్ణమునకుఁ జెప్ప వచ్చును సుధాశబ్దము మొదలైనవానికిని ఇటువలెనే
యని తెలిసికొనునది. 352

ఆదిపర్వమునందు.—

ఉ. కాదన కిట్టిపాటియపకారము తక్షకుఁ డేకవిప్రసం
బోధనఁ జేసి చేసె నృపపుంగవ నీవు ననేకభూసురా
పాదితసర్పయాగమున భస్మము సేయుము తక్షకాదికా
కోదరసంహతిన్ హుతవహోగ్రమహోగ్రశిఖాచయంబులన్. (2-200) 353

---

1 జైత్య (అచ్చు. ఛా). 2 గవయన, మంథరగతి (వా. ప).

నరసింహపురాణమునందు.—

క. వేదము లాదిగఁ గలయు, న్వాదులు విద్యలును బ్రణవము న్మత్త
ద్వోధకులును శబ్దాళ్ళా, పావనులు నహ శ్రుతస్వపాలనచతురా. 354

విరాటపర్వమునందు.—

క. పూవ మొదవ రమ్యహార్మ్య, ము గుడి సంక్రమ సద్భుఘులతోడ విహారా
స్పద మమరేశ్వర మెలఁగెను, సుదేష్ణ గర్జాంతరమునం జెంత్రీతిన్. (1-301)

ద్రోణపర్వమునందు.—

క. వింధ్యాద్రివోలె నాత్రత్రి, వింధ్యుఁ పచలితో గ్రమాత్రి వెలయ నిలిచి గ
ర్వాంధ్య మలరఁగను దీప్తాంగంధ్యాస్త్రము లెన్నె మారసుదైంబబడెన్.(1-135)

విరాటపర్వమునందు.—

ఉ. ఎండను వాన కోర్చి తనయిట్లు ప్రవాసప్రయోటనాకనా
కొంటి నలంగితి న్నిమరకుం దళి దప్పెను దప్పి వ్రుట్టె నా
క్ష్మాండను నెట్టిలో యవకఁ గార్యము గ్రిగ్గవసేవ నేవినా
తండోకఛాయఁ జూపినను నస్పరతం బది సేయ బొప్పగన్. (1-135) 357

14 ఋప్రాసము.

తే. స్వరము తెల్లను బ్రకృతిభావంబులందు, రావెము ప్రాయి యగుఋస్వరంబాకందు
తగుయణాదేశమున రేఫ మగుటఁజేసి; ప్రాసముల కిట్లు యగు వళిపట్టు గాదు. 358

క. ధారుణి ఋప్రాస మరం, గా రేఫాక్షరమునకు ఋకారము చెల్లన్
నారికి నై నాకకుజం, బాఋఘపతిఁ గెలిచి తెచ్చె నచ్యుతుఁ డనఁగన్. 359

ఆరణ్యపర్వమునందు:—

క. ఆఋషిపుత్త్రుఁడు గట్టిన, చీరలు మ్రానులములు వస్త్రశిష్టములు మనో
హారులు నాతనిపృథుకటి, ధారంబున నొక్కకనకపట్టము వ్రేలన్.(3-104) 360

15 లఘుయకారప్రాసము.

తే. ప్రకృతిభావంబుఁ జెందినప్రాణములకు, మొదలియంతస్థములు ప్రాసములకునిలుచు
వలమలలులేకలఘుయకారాహ్వయములు, నాయజానితం డ్రిఫణిరాజశాయియనఁగ

కళాపూర్ణోదయమునందు:—

ఉ. ఏయెడ నెన్నఁడుం గననియింపులు గుల్కెడుఁ దద్గళస్వనం
బాయత మైనకౌతుకము నద్భుతము న్మొలపింప నెయ్యపె

1 నెలవున (పూ.ము).

గ్గీ యిది చాలఁ గ్రొత్త యని యుంకొకరూ తెలికకొక్కరూ కుటం
చాయుఖలవేణి నలకాధిపసూనుఁడు చేఁడె వేఁడినన్. (1-93) 362

16 అభేదప్రాసము.

తే. వేసములు పంచబాణుమాతృకలు పెట్టి లాయభేదాహ్వయప్రాస మై యొసంగు
ఖలజనవిపక్ష జలరుహదళనిభాక్ష, కాళియోరగమదదమనకేళి యనఁగ. 363

రాజశేఖరునిచరిత్రమునందు:—

శా. కేళీకాంచనసౌధవీధికల చక్కిన్ గొట్టికల్ పెట్టి యో
ప్రాలేయాచలకన్యకాధవుఁ కృపాపాంగతా నిద్ర వో
వే లావణ్యపయోనిధీ యనుచు నావిఖ్యాతమోదంబుతో
జోలల్పాడును రక్కుమారకునకున్ శుద్ధాంతకాంతామణుల్. (2-4) 364

రామాభ్యుదయమునందు:—

ఉ. పాలును నిరు నేఉంపఱుపం గలనూత్నల వేదవీధి వా
హ్యాళి యొనర్చు నేమలికులాలక తా నిరన్న యయ్యె నే
బాల సువర్ణదేహమున భాసిలు నానలు మోమువేల్పుప్రో
యాలు ప్రవీణ మామకమహాకృతినాథుఁ గృతార్థుఁ జేయుతన్. (1-8) 365

తే. పెద్దలాకున దన్నఁ నభేద మగుటం, బళలకు నభేద మట్లను గలుగుకతన
క్షితిని మూఁడవసరళంబు యతులఁ బ్రాసములను లఘ్వలఘులకారములకు నిలుచు.

ప్రభావతీప్రద్యుమ్నమునందు:—

క. జలనిధి యను తెరమఱుఁ గటు, వెడలి నిలిచినట్టియాటవెలఁదియపోలెన్
గడు నింపులు గులుకుచుఁ దన, కెడు విపురలక్ష్మి యనధరించితె యధిపా. (1-57)

ఉద్యోగపర్వమునందు:—(1-...)

క. కొడుకులు దానును గుఱ్ఱపు, దళములు కరిఘటలు భటరథవ్రాతములుం
బుడమి చలింపఁగ ద్రుపదుఁడు, గడు వేడుకఁ దోడు నూపెఁ గౌంతేయులకున్.

భీష్మపర్వము:—

క. కొడుకులు దమ్ములు గుఱ్ఱఁపు, దళములు పెక్కైనబలవితానము తగుపైం
నడపింపుచు మెలపున సం,గడములతో నడుచుశకుని కడు నొప్పారెన్. (1-93)

శృంగారనైషధమునందు:—

చ. చిలుకలు గూయునో చెవులు సిల్లులు వోవఁగ నంచు నెన్నఁడు
న్వెడలఁడు నందనోపవనవీథుల కై యట పాళి భాగని

ర్మలశశిరేఖ చేయునపరాధమునన్ గజదైత్యశాసనుం
గొలువఁడు పాకశాసనుఁడు కోమలి నీవెసఁ గూర్మి యెట్టిదో. (4-24) 370

కూర్మపురాణమునందు:—

తోటకము. తొలిమి దూలినతాపసపత్నులన్, వీడ్వడమునంబున వీడ్కొని జాలిన్
లోలమదాలసలోచనపఙ్క్తిన్, జాలఁ దలిర్చిరి శంకరులీలన్. 371

సంధిగతప్రాసము.

తే. సంధిఁ గూడినవ్రాలు ప్రాసంబు లైన, నవియె సంధిగతాఖ్యల నమరుచుండు
దివిజు లాశ్చర్య మొంద శౌరి వడమైచెఁ, జెంగి పోనికమధురలోనం గరి నన. 372

శల్యపర్వమునందు:—

క. కవదొనలును గాండీవము, నవల నిడం బనుపు ముంద రరదము డిగు మే
న్వ విదప డిగిరొద శుభకర, మవు నివ్విధ మిట్లు సేయు మనుడు నతండున్.(2-334)

~~కళాపూర్ణోదయమునందు:—~~

శా. ఆవాలుంగనుదోయి యానగు మొగం బాగుబ్బపాలిండ్ల పెం
పా వేణీభర మాతనూవిలసనం బాయొప్పు లేఁ జెప్పినం
గైవారం బగుఁ గాదె కేవలశిరఃకంపంబు గల్పించి యా
హా వుట్టింపదె యిక్షుధన్వునకు నయ్యబ్జాక్షి వీక్షించినన్. 374

విరాటపర్వమునందు:—

శా. సింగం బాఁకటితో గుహాంతరమునన్ జేడ్పాటుపై నుండి మా
తంగస్ఫూర్జితయూథదర్శనసముద్యత్క్రోధమై వచ్చునో
జం గాంతారనివాసఖిన్నమతి నస్మత్సేనపై వీఁడె వ
చ్చెం గుంతీసుతమధ్యముండు సమరస్థేమాభిరామాకృతిన్.(4-95) 375

లకారప్రాసము, ~~కాశీఖండమునందు~~.—

శా. మారుం డద్భుతశంఖ మొక్కటిని సంపాదించి దోర్మధ్యక
మారీచర్చ నెపంబునం దనదుకే ల్లోపన్ సువర్ణత్వశే
ఖాలిప్సన్ శశికైత్రికూప నతఁ డుత్కంఠతోఁ డైచేర నిం
పారన్ బట్టుట దోఁచెఁ దద్గళము కేశౌఘంబు మోమూం గనన్. (7-10) 376

వ. ఈపద్యములోను 'రేఖాలిప్సన్' అన్నచోటను రభరాభస్యే యనుధాతువువలనఁ
బుట్టినది లిప్సాశబ్దము గనుక సంధిగతప్రాసమాయెను. 377

అప్రశస్తప్రాసము.

ఆ. అప్రశస్తము లగు ప్రాసజాలము లలం, కారవిస్మృతములు గావు గానఁ

దివిరి ధూర్తులైనకవులు కల్పనఁ జేసి యొప్పినంబు లనుచుఁ జెప్పరాదు. 378

వీథినాటకమునందు:—

ఉ. కందుకకేళి సల్పెడు ప్రకారమునం బ్రసవాయుత ప్రియా
తాండవకేళి సల్పెడువిధంబునఁ బాళికభామ లేఁతని
రెండఁ బ్రభాతవేళ రచియించెను గుబ్బలవ్రేఁడిహారమాల్
కుండలము ల్కరుల్గవల గోమయపిండము లంటిముంచపటన్. 379

రామాయణమునందు:—

చ. కడుకొని వేడిబాష్పములు గ్రమ్మి పయిం బడి పర్వ భీతితో
నడరుచు విన్న నైనహృదయంబునఁ బొల్పుగహారయష్టి ప
య్యెద దడియంగఁ గానఁబడి యంచితనిర్మలరత్నభూషలన్
దమదితదృశ్యమానమణిధామసమాజ్జ్వలభాతి దోఁపగన్. 380

ఇవి పదియేను బ్రభాతప్రాసంబులు.

ఇంక శబ్దాలంకారంబు లగుని శేషప్రాసంబు లెఱింగించెద:—

సీ. ప్రాసంబు సులభాక్షరం బైన సుకరంబు దుర్లభం బైనను దుష్కరంబు
తగ రెండుమూఁడునాలుగువర్ణములపదంబుల నెల్ల నొకభంగిఁ బొసఁగెనేని
వరుసఁ గావ్యముల ద్వంద్వప్రాసమును ద్వ్యక్షరప్రాసము నుజతుఃప్రాసము నగుఁ
బదములఁ దుది నొక్కపగిదియక్షరములు దనరు నంత్యప్రాసమునకు నెందు

తే. బడిఁబడిని వర్ణ మొక్కఁడుకడను వెడలఁబలుకఁబడు నేని యాది యనుప్రాసమయ్యెఁ
గంజలోచన యవి యలంకారశాస్త్రకథితములు వీని నేడింటిఁ గానవలయు. 381

సుకరప్రాసము.

క. కమలదళనయన సకలా, గమవేద్య పురాణపురుష కరుణాకర మ
ద్రమహీశ ప్రియతనయా, రమణ యనుచుఁ బలుకఁగసుకరప్రాస మగున్. 382

దుష్కరప్రాసము.

క. దుష్కృతగిరివజ్రాయుధ, పుష్కరసదనాధినాథ బుధనుత దపశో
చిష్కేశాహార యనన్, దుష్కర మని దీనిఁ బలుకుదురు ప్రాసజ్ఞుల్. 383

ద్వంద్వప్రాసము.

క. వ్యాసమునివినుత గోప, స్త్రీసముదయమానహారణ శృంగారరసా
వాసమగ నిట్లు ద్వంద్వ, ప్రాసము కావ్యములఁ జెప్పఁబడు నెల్లెడలన్. 384

త్ర్యక్షరప్రాసము.

క. తిర మగుఁ ద్రిప్రాసము సుందర మగుమూరవైరిరూపు తరుణులకు మనో

హార్ద మగు దానవ్రాతకు భీకర మగుఁ దపసులకు మాత్రికర మగు ననఘా. 385

చతుఃప్రాసము.

క. ధీరుఁడు కమలాముఖభా, కారుఁడు కమలాపభూతికామ్యదుష్ప్రాదయా
ధారుఁడు కుమతిజనాధిక, మారుఁడు కమలాక్షుఁ డనఁ జతుఃప్రాసమజా. 386

అంత్యప్రాసము.

క. తొలుతను గురులఘువులతోఁ, బల నెవ్వాది పదముతుదిని ప్రాసమునకుఁ దాఁ
బల నిచ్చు నదియె నాల్గవు, గులకుఁ బ్రాసముల మొదలఁ గూర్పఁగవలయుఁగా. 387

తే. అంఘ్రితుదిప్రాయి దాఁపలియక్షరంబు
గురు వయినఁ బ్రాస మొక్కయక్కరము యగును
గాక లఘు వైన వర్ణయుగ్మంబు నడుచు
స్వరవిభేదంబు గాక కావ్యంబులందు. 388

క. నందాంగనాకుమారా, మందరగిరిధీర దనుజమదసంహారా
బృందావనవిహారా, కందర్పాకార రాధికాస్త్రీజారా. 389

క. గోపవధూజనమదనా, గోపాలచతుర కుందకుట్మలరదనా
గోపారివిజితకదనా, గోపతివాహాస్త ధవళగోసమువదనా. 390

అనుప్రాసము.

క. నందసుత పురందరముఖ, బృందారకవంద్య దాసబృందావన గో
విందా యన ననుప్రాసం, బందం బగు నెంతయుఁ గృతులయందు ముకుందా. 391

క. పదులకుఁ బ్రాసంబులకును, విదువక చెల్లుబడు లెల్ల వివరించితిఁ బా
ల్పడి వీనిలోన సత్కృవు, లాడఁబడి కావలసినవి ప్రయోగింపఁ దగుఁగా. 392

మత్తేభవృత్తకందగీతగర్భసీసము.

సీ. వినయసంపన్నరవిప్రభూతరమణీనాథా పయోజేక్షణా నరాప్త
విభయదాకారహావిఘ్నగాయతరిపుప్రాణానిలాహీశ్వరా రమేశ
విలయకాలానలవిక్రమప్రథతసాల్వగ్రావవృద్ధశ్రవా వరేణ్య
విజయశీలా యదువీర కౌస్తుభధరా చక్రీ యశోదాత్మజా ముకుంద

తే. కరివరద పూతనాంతక గరుడగమన, సత్త్వసహిత కామజనక శంకరసఖ
కనకవసనసుందరదేహా వనధిశయన, సనకమునివినుతచరణసరసిజయుగ. 393

గర్భమత్తేభము.

నయసంపన్నరవిప్రభూతరమణీనాథా పయోజేక్షణా
భయదాకారహావిఘ్నగాయతరిపుప్రాణానిలాహీశ్వరా

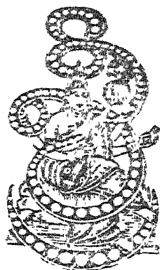
జయకాలానలవిక్రమప్రథితసాల్వగాత్రవిపృథక్రవా
జయశీలా యదువీర కౌస్తుభధరా చక్రీ యశోదాత్మజా. 394

గర్భకందము.

కరివరద పూతనాంతక, గరుడగమన సత్త్వసహిత కామజనక శం
కరసఖ కనకవసనసుం,దరదేహా వనధిశయన సనకమునిస్తుతా. 395

గద్యము. ఇది శ్రీమదాపస్తంబసూత్ర భారద్వాజసగోత్ర కామెపల్లిపురమందిరనందనందనచరణారవిందవందనాభిలాష మనీషాప్రాభవవేంగనార్యతనూభవ విద్యావిశేషసురాచార్య కాకునూర్యప్పకవివర్యవిరచితం బైనయాంధ్రశబ్దచింతామణి యను వ్యాకరణశాస్త్రంబునందు వళిస్వరూపంబును నేకచత్వారింశన్ముఖ్యవిశ్రామంబులును నగాత్రవ్యావిరామంబులును, ప్రాసలక్షణంబులును, సప్తదశప్రధానప్రాసనిర్ణయంబును, (ఉభయప్రాసంబులును) శబ్దాలంకారనిరూపణంబునుం గల వళిప్రాసపరిచ్ఛేదం బను తృతీయాశ్వాసము సంపూర్ణము.

చతుర్థాశ్వాసము.

సహ్యాత్రిశృంగతో
ర్వీసంసృత్యారిణకృష్ణవేణీతటభూ
[1]వాసైకేశ్వరపూర్వా
శా[2]సప్తసుయోజనప్రసన్న నమస్తే. 1

క. అవధారు శబ్దశాసను, డవనిఁ గలియుగమున కాది నారాజమహేం
ద్రవరంబునఁ జెప్పినయాం, ధ్రవచోవ్యాకరణసూత్రతతిఁ దెనుఁగించుచున్. 2

తే. ఘనుఁడు వాగనుశాసనకవివరుండు, మునుప పద్యపరిచ్ఛేదమునఁ బదిని
బద్యలక్షణ మెల్ల నేర్పడఁగఁ బల్కె, సారప సంక్షేపముగ నైదుశ్లోకములను. 3

పద్యపరిచ్ఛేదమూలసూత్రంబులు:—

ఆర్యావృత్తశ్లోకంబులు.

వృత్తం జాతి శ్చేతి ద్వివిధం పద్యం గణై ర్నిసర్గాద్యై స్తైః,
సంబద్ధం వృత్తం స్యా దుపగణమాత్రాభి రన్వితా జాతిః.
శాస్త్రార ఏకమాత్రాం లఘో ర్ద్విమాత్రే గురో రితి వదన్తి,
గౌలౌ గగలలసంజ్ఞౌ గ్లౌ హగణో లఘుగురూ లగో వగణః.
గత్రితయం లత్రితయం మనసంజ్ఞా వాద్యమధ్యమాన్త్యర్ణాః,
గురవ శ్చే ద్భజసగణా లఘవో యది యరతసంజ్ఞికాః [3]క్రమశః.
మిత్రౌ నగలా వింద్రా నలనగసలభరతా శ్చంద్రా మలఘుః,
రలరగతలతగనవనహాభలభగసలలనలలనగగసవసహాః.

దీర్ఘ స్సంయుక్తాద్యః ప్లుతార్ణానుస్వారపూర్వవర్ణ శ్చ,
ఏతే గురవ శ్శేషా స్సర్వే లఘ్వక్షరా ఇతి జ్ఞేయాః.

---

1 వాసైలేశ్వర (వా); వాసైరేశ్వర (పె); వాసైవేశ్వర (పూ. ము. 1859).
2 సప్తము (పూ. ము). 3 క్రమతః (పూ. ము).

వ. ఈశ్లోకంబు [1]లైనను తొల్లిటిసూత్రంబు లయ్యె నవి యెల్ల నింక వివరించెద. 4

[2]ఆ. సకలభాషలందు ఛందంబు దెలియక, పద్యములు రచింపఁ బాటి గామిఁ
దద్విధం బెఱుంగఁదగుఁ గావ్యములు సేయఁ, దలఁపు గలిగినట్టిధన్యులకును. 5

మ. హరభక్తుం డగుభీమసత్కవి సమంతాత్మాత్మ్యనిం జెద్దన
ద్యుతిసిం బాతనఁ గాచిరాజు బసవప్పన్నార్యు స్నిగ్ధరుం
బరమాత్మాజ్ఞనం దగం దలఁచి చెప్పం బూనితి న్వారిచే
త రచింపం బడినట్టిఛందములు నందం బెల్ల నందంబుగాన్. 6

క. భువి నిఘంటువులఁ దెలియక [3]కవితలు రచియించెదు ననుచుఁ గడఁగుట లెల్లన్
వివరింప నిల [4]నెఱుఁగక యీదఁ జనుటన పాటేపోనఁ దలఁచుట గాదే. 7

ఛందఃప్రభావము.

తే. ఆదిమూలస్వరూపుఁ డైనట్టివేద, పురుషుఁ డాఱుప్రధానాంగముల వెలుంగు
వాని నెఱిఁగింతుఁ జేదిఘూవరకృతాంల, తంగదావ్యాయదేశమధ్యమనికాంత. 8

తే. శిక్ష నాస నిరుక్తంబు చెవులు ఛందస్సుం ఘీయుగ్మంబు కల్పంబు హస్తయుగము
జ్యోతిషము నేత్రయుగళంబు శబ్దవిద్య, సురుచిరానన మామ్నాయపురుషునకును.

తే. పదమునకుఁ బాదంబు లై వెలయుకతన
ఛంద మన్నిటిలో నవశ్యంబు గాదె
పురుషుఁ డఖిలాంగయుతుఁ డయ్యుఁ జరణయుగము
లేక నడవ సమర్థుఁడే లోకమునను. 10

క. ఛందస్సూత్రంబులచేతం దగఁ గూర్పంగఁబడి కడు వాక్యమణుల్
చెందుఁ జతుర్దశవిద్యా, సుందరహారంబు లై యజానిసతిగళమున్. 11

ఛందోవ్యాపకసంప్రదాయము.

తే. అట్టిఛందంబు నంది దా నంబె మొందు, శివులిచె నంత నొక్కనిచేత నొకరు
వడసిరి సనత్కుమారకుంభజబృహస్ప, తీంద్రవాసుకిపింగళాహిప్రముఖులు. 12

క. గురుఁడయి పింగళికాకో, దరపతి వెసఁ జెప్పె మానిదానవవిద్యా
ధరనిర్జరగంధర్వా, ప్సరోభుజగయక్షసిద్ధసాధ్యుల కెల్లన్. 13

వ. తత్స్వరూపం బెట్టి దనిన. 14

క. ప్రేమమున [5]బ్రహ్మ గాయత్రీమహిమగ్రంథకథితదివ్యచ్ఛందో
నామము లింకను దెలిపెదఁ, గామెపలీపురనివేశ కంసవినాశా. 15

---

1 లేనను (పె). 2 ఈపద్యము (పె) లో లేదు. 3 కవిత్వము రచింతు (ఓ.; పూ. ము). 4 నేరక (ఓ.; పూ. ము). 5 ధర. (ప. పె).

అనుష్టుప్ [1]శ్లోకత్రయము.

ఉక్తాత్యుక్తా తథా మధ్యా ప్రతిష్ఠాన్యా సుపూర్వికా,
గాయత్ర్యుష్ణిగనుష్టుప్చ బృహతీ పఙ్క్తి రేవ చ. 1
త్రిష్టుప్చ జగతీ చైవ తథాతిజగతీ మతా,
శక్వరీ చాతిపూర్వా స్యా దష్టి రత్యష్టి రేవ చ. 2
ధృతి శ్చాతిధృతి శ్చైవ కృతిః ప్రకృతి రాకృతిః,
వికృతి స్సంకృతి శ్చైవ తథాభికృతి రుత్కృతిః. 3

పదవిభాగసహితము.

ఉక్తా, అత్యుక్తా, మధ్యా, ప్రతిష్ఠా, సుప్రతిష్ఠా, గాయత్రీ, ఉష్ణిక్, అనుష్టుప్, బృహతీ, పఙ్క్తిః, త్రిష్టుప్, జగతీ, అతిజగతీ, శక్వరీ, అతిశక్వరీ, అష్టిః, అత్యష్టిః, ధృతిః, అతిధృతిః, కృతిః, ప్రకృతిః, ఆకృతిః, వికృతిః, సంకృతిః, అభికృతిః, ఉత్కృతిః, ఏతాని షడ్వింశతి శ్ఛందో నామాని.

క. [2]యదుతిలక కామెపల్లిపుర, సదనా యివి యిరువదాఱుఛందంబులకున్
మొదలుతోని వరుస వెంబడి, సదమల నామములు వీనిఁ జనుఁ దెలియంగాన్. 16

ఇతిహాసాదిస్వరూపము.

కవిత యనుచు నొకటి కల్పించి వాల్మీకి, చెలఁగి రామకథ రచించె మొదల
తనిఁ జూచి చెప్పి రామీఁదికవు లెల్లఁ, గామెపల్లిగోపకామినీశ. 17
వది యొట్లంటేని. 18
తేఱుకు మును క్రౌంచమిథునంబు నేయఁ గాంచి
చి వాల్మీకి దాఁ బల్కువాక్యములును
య్యమైనను నేర్చి చెప్పంగఁ దొడఁగెఁ
ర్వ్వరామాయణము నాఁడు పుట్టెఁ గవిత. 19
క. వి మితిహాసము కావ్యము, నన ద్వివిధం బయ్యెఁ గవితయం దితిహాసం
బనుమచాతుర్యపురా, తనవృత్తం బయ్యె భారతం బదియు కదా. 20
క. పుమిని గవిచేఁ జెప్పం, బనునది కావ్యం బటంచుఁ బలుకుదు రార్యుల్
తొంబడ నదియె కదా యిప్పుడు రామాయణ మనంగ భూనుతచరితా. 21

---

1 ఛ్ఛో (పూ. ము). 2 యదుపతికామెపల్లిపుర (పె).

ఆ. ద్వివిధ మయ్యెఁ గావ్య మవని సంగీతసాహిత్యసంజ్ఞలను మహేంద్రవంద్య
సప్తతాళభవము సంగీత మాజయ, దేవకావ్య మదియె పో వచింప. 22

మ. ధర సాహిత్యము గద్యపద్యము లనం దా రెండుభేదంబు లై
పరఁగు న్గద్యమునందుఁ బాదనియతు ల్భావింపఁగా లేవు వా
క్స్ఫురణం బై విలసిల్లఁగా నడువ నొప్పుం గావ్యుఁ డెంతేనియు
మరుతండ్రీ మఱి దీనికే వచననామం బయ్యె నాంధ్రంబునన్. 23

గద్యము. శ్రీవిలాసినీవక్షోరుహద్వయగిరిదుర్గసర్వాధ్యక్ష, పద్మజాండానేకభరణదక్ష
దక్షజామాతృధాతృప్రథమవిశాలనేత్రప్రముఖనిఖిలబర్హిర్ముఖప్రస్తూయమానశుభ
శీల ధరణీతనూజాదిదైత్యకాలకాలయవనజరాసుతప్రభృతిదుష్టక్షితిపతినిగ్రహోపా
యపారీణ, సౌందర్యవిజితారవిందబాణ, బాణాభిధానపూర్వగీర్వాణేంద్రసహస్ర
బాహురంభాస్తంభసునిశితకుఠార, ద్వారకాపట్టణవిహార, హారాంగదవలయమకర
కుండలకిరీటాద్యశేషవిశేషభూషణభూషితగాత్ర, భూమిధరారాతిపుత్త్రమిత్త్ర, మి
త్త్రకుమారీకాంతికాంతారాంతరలతానిశాంత సంచరణ చరణసముల్లాస, యోగీం
ద్రహృదయపయోజవాస, వాసవరత్నాభ, వారిజనాభ, నాగారిస్యందన, నందగోప
నందన, కరుణాలవాల, కాంచనచేల, భుజగేంద్రశయన, పుండరీకనయన, ఆర్తరక్షణ
పరాయణ, గోవింద, ముకుంద నమస్తే నమస్తే పునస్తే పునస్తే. 24

వ. అని యివ్విధంబున గద్యరూపంబుగా నాదిమధ్యాంతశూన్యుండును, చతుర్దశభువన
మాన్యుండును, సకలసద్గుణసంపన్నుండును, సజ్జనాసన్నుండును, భవబంధమోచనుం
డును, పంకజలోచనుండును, కందర్పకోటివిలాసుండును, గామెపల్లినివాసుండును
నగు గోపాలుని వినుతించుజనంబులకు ధర్మంబు కరతలామలకం బర్థంబు మఱిం
గొంగుబంగారంబు, కామంబు తంగెటిచెట్టునం బెట్టినజుంటితేనియ పెరయ, మోక్ష
బంగణంబునం గలవెల్పుటా వివి నిశ్చయం బని విపశ్చిద్వచనంబులు ప్రచుర
లై వెలయుచుండు.

తే. కొంగను నిషాదుఁ డేయఁ గన్గొనినవామలూరభవునిశోకంబు లకారసహిత
మై కదా శ్లోక మయ్యెఁ బద్యంబు నండ్రు, దానిఁగొందఱు నాల్గుపాదములకు.

మూ-సూ:—వృత్తం జాతి శ్చేతి ద్వివిధం పద్యం గణై శ్చస
ఙ్ఖ్యైః, సంబద్ధం వృత్తం స్యాదుపగణై ర్మాత్రాభి రన్వితా జాతిః. 1

తే. పాదనియమంబు గలయట్టిపద్యసమితి
వృత్తములు జాతులును నన ద్వివిధ మయ్యె
నిట నిసర్గగణంబుల వృత్తము లగు
జాతు లుపగణమాత్రల జరుగుచుండు.

ప్రథమప్రత్యయోద్ధారణ[1]క్రమము.

క. ఆశ్చర్యాశ్చర్యము లగు షట్ప్రత్యయములు దాన నైనప్రస్తారాఖ్య
ప్రత్యయమువలన గణములు, దైత్యాంతక తెలియఁ జెప్పెద న దెట్లన్నన్. 28

మూ. సూ:—శాస్త్రార ఏకమాత్రాం లఘో ర్ద్విమాత్రే గురో
రితి వదన్తి. 2

క. భరితేందిర కామెపలీ, పురమందిర యొక్కమాత్ర భువి లఘువునకున్
గురువు ద్విమాత్రా యుత మీ[2] యురవువలన రెండులఘువు లొకగురువునకున్. 29

తే. మహిని లఘువులు నిలువుగా మునుకొరముల, నైఖరిని వ్రాయ నగు గురుల్ వానికట్టి
యగుట రెండేసి రేఖలు దిరుగకొనబు, గలయఁగాఁ గ్రొన్నెలలభంగి నిలుపఁదగును.

క. సమవృత్త ప్రస్తార, క్రమ మిది వో యుక్త మొదలుగా నెన్నవఛం
దము వలయు నన్నిగురువులు, కమలాప్రియ యడ్డచాలుగా నిడి పిదపన్. 31

ఆ. బంతిబంతి మొదల భాసిల్లు గురు వెంను, దానిక్రింద లఘువు దానికుడిని
పైకి సమము వామభాగోర్ధ్వ గురువులు, నయ్యె సర్వ[3]లఘువు లైనదనుక. 32

తే. ఇటుల వ్రాయంగ నేఛంద మెన్నిబంతు
లన్నిసమవృత్తములు దానియందుఁ బుట్టె
బంతి యొక్కొక్కసమవృత్తపాదగణము
లయ్యె నాలుగుపదముల నవియె నిలుచు. 33

ఇందునకుటీక. ప్రస్తార ప్రత్యయ మనంగా: ఇన్నవఛందంబున నెన్నిసమవృత్తంబులు పుట్టెను? వానిలోపల నిన్నవసమవృత్తంబునకు నేయేగణంబు అని యడిగిన సరి చెప్పెడువిధము:-వా రెన్నవఛందమున నడిగిన నన్నిగురువులు అడ్డపఙ్క్తిగాను వ్రాసి ప్రస్తరించునది. అదియెట్లనిన: ఆబంతి మొదల ఎక్కడ గురు వుండునో దానిక్రిందగా లఘువును వ్రాయునది. ఆలఘువునకు వలపలను మీఁదను గురువుండిన గురువును లఘువుండిన లఘువును నిలుపునది. ఏమియు లేకుండిన నేమియు వ్రాయక ఊరకుండునది. ఈబంతిని ముందుగా వ్రాసినలఘువునకు ఎడమదిక్కునను మీఁదను గురులఘువులలోపలను ఏది ఉన్నను దానిక్రింద గురువే నిలుపుచు వచ్చునది. మీఁదను ఏదియు లేకుండినఁ గ్రిందను వ్రాయఁబనిలేదు. ఇప్పుడు వ్రాసిన క్రమముననే క్రిందిబంతి చూచి యాక్రిందట దిరుగాఁ దిరుగా బంతిని అన్నియు

1 చక్రిము (పె. వ). 2 యొరవు (పూ.ము). 3 గురువు (పె. ప).

లఘువులు వచ్చినదనుక ప్రస్తరించి అన్నిబంతులను లెక్కఁబెట్టఁగా నెన్నియవునో యాఛందమున నన్నిసమవృత్తములు పుట్టిన వనునది. ఎన్నవవృత్తమడిగిన నన్నవ బంతి నున్నగురువులు లఘువులు గణములు చేసి ఆవృత్తమునకు ఏకపాదమునకు అవిగణము లని చెప్పునది. నాలుగుచరణములకును ఆగణములే నిలుచు నని తెలిసి కొనునది. ఇరువదియాఱుఛందములకును ప్రస్తరించుక్రమము ఈలాగుననే యని తెలిసికొనునది. 34

క. భూమి నిసర్గోపగణస్తోమము వివరింతు వినుము సురరిపుభీమా
కామెపలీపుటభేదనధామా సుగుణాభిరామ దైవలలామా. 35

క. ఉక్తాత్యుక్తా మధ్యల, వ్యక్తం బగునాప్రతిష్ఠయందును గణముల్
సూక్తిమయము లై పుట్టెను, భక్తపరాధీన కామెపలిపురవాసా. 36

నైసర్గికగణములు, ప్రథమచ్ఛందోజాతగణములు.

క. గా యనఁగ నొక్కగురు వగు, లా యనఁగా ధాత్రి నొక్కలఘునామం బౌ
నీయక్షరములు గణములపై యోగం బైనఁ గలయఁ బలుకఁగ వలయున్. 37

ద్వితీయఛందోజాతగణంబులు.

మూ-సూ:—గౌ లౌ గగలలసంజ్ఞౌ. గ్లౌ హాగణో లఘుగురూ లగో వగణః. 3

క. గగ మాయె రెండుగురువులు, లగమును వగణంబు నయ్యె లఘువును గురువున్
జగతిని లఘుయుగ్మము లల, మగు గురువును లఘువు గలము హాగణంబు నగున్.

తృతీయచ్ఛందోజాతగణంబులు.

మూ-సూ.—గత్రితయం లత్రితయం మనసంజ్ఞా వాద్యమధ్యమాన్త్యస్థాః। గురవ శ్చే ద్భజసగణా లఘవో యది యరతసంజ్ఞకాః క్రమశః. 4

తే. మూఁడు గురువులు లఘువులు గూడిన మన, లాదిమధ్యాంతముల గురు లైనభజస
లవియె లఘ్వక్షరము లైన యరత లయ్యెఁ, గ్రమము దప్పక నెనిమిదిగణములకును.

ఉపగణోత్పత్తిప్రకారము.

మూ సూ.—మిత్రౌ నగలౌ విన్ద్రా నలనగసలభరతా శ్చన్ద్రా

మలఘుః, రలరగతలతగనవనహాభలభగసలలసలలనగగసవనహాః. 5

క. ద్వివిధం బద్యోపగణచయ, మనని నిసర్గములు నుపగణాలియు ననఁగా
నివి వైసర్గగణంబులు, రవిశక్రశశాంకు లివి ధరణి నుపగణముల్. 40

తే. గరిమ నత్యుక్త మొదలుగాఁ గలుగునట్టి, మూఁట రెండేసిపంక్తులు మొదల విడిచి
మొదల లఘువున్నపంక్తుల మొదల లఘువు, వెండి నుంచఁగనల్ప రవిశక్రవిధుగణములు.

వ. దీనికి తెలివిడి: అత్యుక్త యనురెండవఛందము ప్రస్తరించిన నాలుగుపంక్తులు వృత్తి ను, మధ్య యనుమూఁడవది లిఖించిన ఎనిమిదిచాళ్లవును. ప్రతిష్ఠ యనునాలవది వ్రాసినఁ బదహాఱువీథులవును. ఈమూఁడుఛందములయందును మొదలివి రెండేసిపంక్తులు విడిచి మిగిలినవీథులలోను ఏవీథి మొదలను లఘువు వుండిన ఆవీథిని ఆలఘువునకు మొదలను, మఱియు ఒక్కొక్కలఘువు నిలుపునది. ఇటువలెనే ప్రస్తరించి యొక్కొక్కచాలునఁ గలగురులఘువులు గణములు చేసిన అత్యుక్తయందలిరెండుబంతులవియు సూర్యగణము లవును. మధ్యయందలి ఆఱుచాళ్లవియు ఇంద్రగణము లవును. ప్రతిష్ఠయందలి పదునాలుగువీథులవియుఁ చంద్రగణము లవును. 42

క. నగణమును గురువు నగ మగు, నగణము తుదిలఘువు గదియ నల మనఁ బరఁగుఁ
నగణముపై గగ ముండిన, నగగం బగు మఱియు నుపగణము లి ట్లొప్పుఁ. 43

క. హన లర్కగణము లనఁగాఁ, జను నింద్రగణములు భరత సలనలనగముల్
పనివడి జాతులయం దివి, కనఁబడు నక్కరలు మొదలుగా శశి కొప్పుఁ. 44

క. భలభగురుతలతగములును, మలఘురలరగములు నేడు మఱి నవనహాలుఁ
నలలనగగములు నాల్గును, సలలసవసహాములు మూఁడు చంద్రగణంబుల్. 45

స్వభావగణప్రస్తారము.

ఉక్తాఛందోజాతగణంబులు.

∪ గగణము.
I లగణము.
వెరసి ౨ ఉభయమున్ను.

అత్యుక్తాఛందోజాతగణంబులు.

∪∪ గగ గణము.
I ∪ లగ గణము.
∪ I గల గణము (ఇదే హగణము)
I I లల గణము.
వెరసి ౪ గణములు.

మధ్యాఛందోజాతగణంబులు.

∪∪∪ మగణము.
I ∪∪ యగణము.
∪ I ∪ రగణము.
I I ∪ సగణము.
∪∪ I తగణము.
I ∪ I జగణము.
∪ I I భగణము.
I I I నగణము.
వెరసి ౮ గణములు.

సూర్యేంద్రచంద్రగణప్రస్తారము.

సూర్యగణములు:—

{ UU
IU }
UI గలగణము.
III నగణము.

వెరసి ౨ ఉభయమున్ను.

ఇంద్రగణములు.

{ UUU
IUU }
UIU రగణము.
IIIU నగము.
UUI తగణము.
IIUI సలము.
UII భగణము.
IIII నలము.

వెరసి ౬ గణములు.

చంద్రగణములు.

{ UUUU
IIUUU }
UIUU రగగణము.
IIIUU నగగగణము.
UUIU తగణము.
IIUIU సవగణము.
UIIU భగురుగణము.
IIIIU నవగణము.
UUUI మలఘుగణము.
IIUUI సహాగణము.
UIUI రలగణము.
IIIUI నహాగణము.
UUII తలగణము.
IIUII సలగణము.
UIII భలగణము.
IIIII నలలగణము.

వెరసి ౧౪ గణములు.

గురులఘువర్ణనియమము.

క. గురువు పరమేశ్వరాకృతి, యరయ లఘువుగిరికుమారి కాకృతి గణముల్
పరికింపఁగఁ దత్ప్రికృతులు, మురహర గణములకు లక్ష్యములు వర్ణంబుల్. 46

మూ-సూ:—దీర్ఘ స్సంయుక్తాద్యః పూర్ణానుస్వారపూ ర్వవర్ణశ్చ,
ఏతే గురవ శ్శేషా స్సర్వే లఘ్వక్షరా ఇతిజ్ఞేయాః. 6

క. ఇల జమిలియక్కరములకుఁ, బలుసున్నకు నెడమ మీఁది పొల్లుడువర్ణం
బులుఁ జూపి పలుకునవియును, లలి గురువులు కడవ.లిపులు లఘువు లఘారీ. 47

క. విను తన్వంగీ యని పల్కిన మూఁడును గురువు లయ్యె గిరిజ యనుచుఁ బ
ల్కిన మూఁడు లఘువులయ్యెను, దనరు లిపుల కెల్ల నిట్లు దనుజవిభేదీ. 48

తే. కొమ్ముక్రారలు ద్విత్వ[1]వర్ణంబు లగుట, వానియొడమవి గురువులు వట్రుసుడులు
ప్రాణములు గాన వానిడాపలను గల్గు, నక్కరము లెల్ల లఘువులు నిక్కముగను.

---

1 వర్ణమ్ము (పూ. ము).

ఆ. వ్యంజనాక్షరంబులందుఁ గ్రిందటివ్రాఁత, లైనవట్రసుడులు నైత్వములును
వాని గూడి యున్న స్వరములు గాని జ్యర్థక్కారములు గావు యజ్ఞరూప. 50

ఆ. అమృతసదృశ మగు మహాప్రాణిసంబును, బిక్ష్వసమర్చఁ బోలునతిసుకృతము
నమృతసింధుశాయిసమనుగుదైవంబు, గలుగ దనఁగ లక్ష్యములు ముకుంద. 51

ఆ. ఆంధ్రకృతులమాట కాదిపర్ణము క్రిందఁ, నూఁదఁబడనిజడ్డ లుండెనేని
వానియెడమ నున్నవ్రాలునంటును గూడ, గురువు లనుచు గణము గూర్పవలదు.52

తే. భవవినుతనామ వ్రజధామ ప్రథితసీమ, కంజదళనేత్ర స్తుతిపాత్ర క్ష్మాకళత్ర
శౌరి పృథ్వ్యస్త్రవైరి భ్రాజత్కిరీట, హారకేయూర యనఁగ లక్ష్యంబు లయ్యె.53

సర్వగణలక్ష్యంబులు.

క. ఇలఁ బద్మా యన గగ మై, పొలుచు రమా యనిన వగణమును లగమును నై
వెలయు గిరి యనఁగ లల మగు, లలి లక్ష్మి యనంగ నగు గలము హగణంబుల్.

క. మయరసతజభనగణముల, భయమునఁ బింగళుఁడు దొల్లి పక్షీంద్రునితో
రయమునఁ బల్కినమాటల, పయిపొల్ల లటంచుఁ జెప్పఁబడు నెనిమిదియున్. 55

వ. అవి యెయ్యవి యనిన: ధీశ్రీస్త్రీమ్, వరాహాయ్, కాగహార్, వసుదాస్, సా
తేక్వత్, కదాసజ్, కింపిదభ్, నసహాన్, అనియెడు నీయెనిమిది వాక్యంబులయం
దు నొక్కొకదానికి మొదల నుండెడుమూఁడక్షరంబులకు నైనగురులఘువులకు
నాలవది యగుపొల్లు గణసంజ్ఞాక్షరం బని వియద్గంగాతరంగిణీరంగదుత్తుంగభంగ
శృంగారసంగతోత్తుంగదయాపాంగసుధారసైకపావనాంగుం డగుపింగళభుజంగ
మపుంగవుండు వేదాంగంబునందు మూంగల నెఱింగించె నట్లు గావున. 56

క. శ్రీరామా యన మగణం, బారయ ఘనుఁ డనఁగ నగణ మగు మధ్యాప్ర
స్తారాద్యవసానంబుల, నీరెండును వెలయుఁ గ్రమత నెఱుఁగఁగ వలయున్. 57

క. ధీరుఁ డన భగణ మొప్పు మ్మురారి యనం జగణ మయ్యె నవఘా యనఁ జె
న్నారు సగణంబు వీనికి, నారయ గురు లాదిమధ్యమాంతగతంబుల్. 58

క. పారది మహేంద్రా యనినను, బరుపడి యగణంబు వల్లభా యన రగణం
బరుదుగ గోవింద యనన్, ధరఁ దగణము క్రమత లఘుయుతము లిమూఁడున్.

తే. నరమృగా యన నగమగు నరసఖ యనఁ, దలఁకొను నలంబు నరకజైత్రా యనంగ
నగగ మైతగు నీగతి జగతి నింద్ర, చంద్రగణములు మఱియును జను నుపేంద్ర.

గణాధిదేవతాఫలంబులు.

తే. కంసమర్దన కృతిముఖగ్రాహ్యవర్ణ, మాత్రమైన శబ్దశాసనమూరివరుని

చేత సంక్షేపముగ ముందు జెప్పఁబడిన, శుభగణము లిచ్చట వచింతు సుకవు లలర.

మూ. సూ:—యే చ శుభగణా స్త ఏవ కావ్యాదౌ గ్రాహ్యాః. 7

క. తలఁపఁగ శుభఫలదాయకము లగు మంగళదేవతాకములు నగుగణముల్
నిలుపఁ దగు కృతిముఖంబునఁ, దెలిసి కవీశ్వరుఁడు పతి కతిశ్రేయముఁగాన్. 62

ఆ. బాలచంద్రనిభము పార్వతీవల్లభు, దాని యుచ్చరించుతఱి ద్విమాత్ర
హరలఁ దక్క గణములం దెల్ల మొదలను, భూతిదాయి గురువుఁ బొగడ వశమె.

క. శరసన్నిభము లలసజ్జేతరగణముల మొదల భద్రదాయి పలుకుచో
ధర నేకమాత్ర హిమభూధరనందన దాని లఘువు తరమే పొగడన్. 64

ఆ. గగము భూమిగణము లగ మంబుగణమును, లలము వాయుగణము గలము పావ
కమును మధ్య నైనకతమునఁ దత్స్వామి, నంబు లై శుభాశుభంబు లొసఁగు. 65

క. మయరసతజభనలకు భూపయోగ్నిపవనగగనరవిపద్మారిన్సో
మ్యాయు లీశులు శివజయభయ, భయశుభరుగ్ధనముదములు ఫలములు వరుసన్. 66

వ. అది యెట్లనిన నథర్వణవేదముఖంబున మగణంబు వసుమతీదేవతాకంబు గావున శివ
ప్రదంబని మహానాటకంబునందు "విఘ్నేశో న స్స పాయా" త్తని హనుమంతుం
డును, సూర్యశతకంబునందు, "జంభారాతీభకుంభోద్భవ" మని మయూరుండును,
మేఘసందేశంబునందు "కశ్చి త్కాంతావిరహగురుణా" యని కాళిదాసుండును,
కాలామృతమునందు "శ్రీమద్వేంకటనాయక" మ్మనిమదీయాన్వయప్రభవుం డగు
తిరుమలభట్టారకుండును, భారతంబునందు "శ్రీ వాణీగిరిజా" యని వాగనుశాసనుం
డును, కవిజనాశ్రయమునందు, "శ్రీ కాంతా" యని వేములవాడభీమకవియును,
ఛందంబునందు "శ్రీరామా స్తనమండలీమిళితకాశ్మీరార్ద్రవక్షంబుతో" నని య
నంతుండును మొదలం గదియించిరి. యాజుషామ్నాయాద్యం బగుయగణంబు జీవ
నదేవతాకంబు గాన జయప్రదం బని యాదికావ్యంబునందు, "తపస్స్వాధ్యాయ
నిరత"మ్మని వాల్మీకియు, ప్రథమశైవ స్తవంబునందు "మహిమ్నః పారం తే" యని
పుష్పదంతుండును, సౌందర్యలహరియందు "శివ శ్శక్త్యాయుక్తో" యని శంకరా
చార్యభారతులును తొలుత నిలిపిరి ఋక్సామంబులకుం బ్రథమం బగురగణ మా
శ్రయాళదేవతాకంబు గాన లయప్రదం బని యెల్లవారు నాది నిడ నోడిరి. కవి
కంఠపాశంబునందు"వ్యోమసూర్యం వితను తే"యనిపల్కినకతంబునఁబంచత్వంబు
నొందె.సగణంబు దహనసఖదేవతాకంబుగాన భయప్రదంబని కవివరులు మొదలం
గూర్చి వెఱచిరి. వెఱవక 'శాలినీసమాకారంబు'నందు "అపలంబ్యాస్య హేరంబ"మని
సార్వభౌముఁడును, వృత్తరత్నాకరమునందు "సుఖసంతానసిద్ధ్యర్థ" మని కేదా
రకవియును రచియించి పంచత్వంబునొందిరి. 67

తే. గగన మేలిక గావునఁ దగణమునకు, ఫలము శూన్యం బటందు రాపలుకు మిథ్య
యఖిలభూతంబులందు నిత్యమయి నిల్చు, వ్యోమమా శుభప్రదంబు గాకుండు టెట్లు.

ఆకాశము నిత్యమైనదనుటకు భాగవతము ద్వితీయస్కంధమునందు.—

ఉ. సర్వఫలప్రదాతయును సర్వశరణ్యుఁడు సర్వ[1]శక్తియుక్
సర్వజగత్ప్రసిద్ధుఁడును సర్వ[2]గుణుండును నైనచక్రి యా
సర్వశరీరులం [3]ద్విగతసంగతఁ జెంది [4]విశీర్యమాణులై
పర్వినవో [5]నభంబుగతి బ్రహ్మము దాఁ జెడ కుండు నెప్పుడున్. 69

తే. ఎల్లయును శుభదము లని యొప్పునట్టి, గణములను వ్రాయ నేమాటికి? కాని వనిన
దజలు మంచివిగా వ్రాయఁ దగు మహాకవిప్రయోగలక్ష్యంబులు వెదకి చెప్పు.

వ. అవి యెయ్యవి యనినఁ బ్రక్రియాకౌముదియందు "యేనాక్షరసమామ్నాయ" మని ధర్మకీర్తియు, తర్కభాషయందు "బాలోపి యో న్యాయనయే" యని కేశవమిశ్రుండును, మంత్రదర్పణమునందు "ఆధారపద్మవనఖేలనరాజహంసీ" మని పృథ్వీధరాచార్యుండును, కృష్ణవిజయంబునందు "పాయా దపాయా" త్తని కుసుమాయుధుండును, సాహసాంకంబునందు "అవ్యాత్సవో" యని పరిమళుండును కావ్యాదిని బ్రతిపాదించిరి. మఱియు "ఆరోగ్యం భాస్కరా [6]దిచ్ఛేత్" యని మనువచనంబు గలుగుటం జేసి. 71

తే. అరయ నారోగ్యకరుఁ డైన యరుణుఁ డేలు
జగణమైన నెట్లు రోగంబు సంభవించుఁ
గాంతి యగుఁ గాని రోగంబు గాదు రుక్ప
దార్థ మనుచు వెల్లంకితాతప్ప చెప్పె. 72

వ. కావున శిశుపాలవధంబునందు "శ్రియః పతి శ్శ్రీమతి" యని మాఘుండును, కిరాతార్జునీయంబునందు "శ్రియః కురూణా" మని భారవియును, మణిదర్పణము నందు "దివాకరంనమస్కృత్య" యనియును [7]శాకుననామగ్రంథంబునందు "విరించి నారాయణశంకరేభ్య" యనియును ఛప్పన్నంబునందుఁ "బ్రణమ్య లోకకర్తార" మనియును భోజరాజీయంబునందు "సునీతిశాస్త్రసద్విద్యా" యనియును మందరం

1 శక్తుఁడున్ (అచ్చ. భా). 2 గతుండగు చక్రపాణియా. 3 విగమ. 4 విశీర్య. 5 నభంగ. (అచ్చ. భా.) ఈపాఠము అప్పకవిమతమైన కాధారము గాదు. నభంబుగతి యన్న నే యాకాశమునకు బ్రహ్మమునకు సమానధర్మమగు నిత్యత్వమేర్పడును. 6 దిచ్ఛేత్ (ప). 7 లాకునలనామశాకునగ్రంథంబునందు (వె); లూకుండును శాకునామ (ప).

బొందించిరి. భగణంబు సుధాకరదేవతాకంబు గాన ధనప్రదం బని శుభ మపేక్షించి భారతశేషమగువిరాటపర్వము ప్రారంభించునప్పుడు, "శ్రీ యన గౌరి నాఁబరఁగు" నని తిక్కనయును, శ్రీమద్రామాయణమునందు "రామునిశుభచరితములను" అని భాస్కరుండును, యుద్ధకాండమునందు లంకాదహనముపట్టుకథ ఉపక్రమించుచును "శ్రీయుతమూర్తియైన" యని యయ్యలభట్టారకుండును, నృసింహపురాణమునందు "శ్రీకి నిరంతరం" బని ప్రబంధపరమేశ్వరుండును, రుక్మాంగదచరిత్రమునందు "శ్రీమయుపత్రముల్ జడలు" అని ప్రౌఢకవిమల్లనయుం బ్రయోగించిరి. నగణం బమృతాంశునాథదేవతాకంబు గాన సకలభోగప్రదం బని నలోదయమునందు "హృదయసదా" యని కాళిదాసుండును, శివభద్రంబునందు "ప్రణమితశిరసి" యని కవివరుండును, అరణ్యపర్వావశిష్టంబునందు భీమకవికాపభయంబున జయము గోరి "స్ఫురదరుణాంశురాగరుచి" యని శంభుదాసుండును, త్రిస్థలీదండకమునందు "విజయనగరహేమకూటంబున న్నిల్చి" యని నందితిమ్మనయుం జెప్పిరదియునుం గాక. 73

సీ. గ్రహములలోన భాస్కరునిచందంబునఁ దరులలోఁ బారిజాతంబుకరణి
క్ష్మాధరంబులలోనఁ గనకాద్రికైవడి నదులలో జహ్నుకన్యకవిధమున
దైవతంబులలోన దైత్యారిచాడ్పునఁ బ్రమథులలో శూలపాణిపగిది
[1]మృగములలోన గరిద్వేషిభాతిని వివిధవిద్యలలోన వేదముక్రియ

తే. క్షేత్రములలోన వారణాశీస్థలంబు, తీవి నిభములలోన నైరావణంబు
రీతి గణములలోనఁ జర్చించి చూడ, నగణ మొప్పారు శుభనిధానంబు గాన. 74

క. కృతి మొదల నిలిచినప్పుడు, మతిఁ దలఁపఁగ నుపగణములు మగణాదులతో
జత గూడి యూఫలంబులె, పతి కిచ్చు రవీంద్రశీతభానులమహిమన్. 75

అష్టగణ[2]లక్షణంబులు.

సీ. చంద్రసూర్యాగ్నిలోచనుఁ డగుముక్కంటియూఁడు నేత్రములను మూఁడుగురువు
లావిర్భవించి మధ్యాఛందమున కాది యై మగణం బయ్యె నందువలన
జనియించెఁ బ్రస్తరించినక్రమమున యరసతభజన లనంగ సప్తగణము
లివి మగణముఁ గూడ నెనిమిదిగణము లై తనరు వీటికి రూపదైవవర్ణ

తే. కులరసస్వరదిగ్యామగోత్రయోని, గణభరాశిగ్రహతదీయకాంతిజనక

1 'మృగములలోఁ గరిద్వేషిభాతినిజూడ' అనిపూర్వముద్రణములం దన్నిటఁ గలదు గాని యది భంగము. 2 పూ. ము. అన్నిటను 'లక్ష్యంబు' అనియున్నది; గాని తప్పు.

తనయఫలములు నాఁబను నెనిమిదియును, దెలిసి కృతిముఖమునఁ గూర్పవలయుఁ గృష్ణ.

మగణలక్షణము.

సీ. అలఘుత్రయంబు కాశ్యపము గోత్రము వన్నె పచ్చన సంతతి పాదజంబు
ధరణి దైవంబు రౌద్రము రసంబు శుభంబు ఫల మాదియామ ముత్పత్తివేళ
స్వరము మధ్యమము శంబరయోని యసుర దైత్యగణము నపుంసకత్వంబు తార
వృశ్చికాఖ్యము రాశి విపులాకుమారుండు గ్రహము వానికి రక్తకాంతి యెఱుపు
తే. ప్రమథనాథునిలోచనత్రయము జన్మభూమి గారాపుపట్టి యంభోగణంబు
మందిరము శంభుకోణంబు మగణమునకు, దానవవినాశ కామెపల్లినివేశ. 77

యగణలక్షణము.

సీ. ఆదిలఘువు ద్వితీయప్రహరము జన్మవేళ బ్రాహ్మ్యంబు భావింపఁ గులము
గౌతమగోత్రంబు కారుణ్యము రసంబు జలము దైవమ్ము పంచమము స్వరము
కపియోని మర్త్యంబు గణము పూర్వాషాఢ నక్షత్ర మిష్వాసనంబు రాశి
గ్రహము గురుండు తత్కాంతి పీతాభంబు పశ్చిమదిక్కు నివాసభూమి
తే. తండ్రి ధరణి గణంబు సంతాన మగ్ని, దేవతాకంబు ఫల మతిభావుకంబు
హరిణవర్ణంబు తనుకాంతి యగణమునకు, దానవవినాశ కామెపల్లినివేశ. 78

రగణలక్షణము.

సీ. మధ్యమలఘువు యామంబు మూఁడవయది క్షాత్రంబు కులము రక్తంబు ఛాయ
దైవతంబు స్వరంబు దైత్యంబు గణము దస్రము యోని శతతార జన్మభంబు
రాశి కుంభము వికర్తనసుతుండు గ్రహంబు ఖంజనాభంబు తత్కాయకాంతి
శృంగారము రసంబు కృష్ణవర్త్మ యధీశుఁ డాంగిరసము గోత్రమంబుగణము
తే. గణుతి సేయంగఁ గడుపారఁ గన్నతండ్రి, యనఁగఁబట్టి సకారంబు వ్యర్థఫలంబు
రచ్చపట్టు హుతాశాశ రగణమునకు, దానవవినాశ కామెపల్లినివేశ. 79

సగణలక్షణము.

సీ. గురు వంత్యవర్ణంబు ఘోరంబు రసము వంశంబు పంచమము తేజంబు నలుపు
ధవుఁడు మారుతము గోత్రంబు కౌశిక మునిపట్టు వాయవ్యంబు ఫలము లయము
నాకేశము గణంబు హస్త తారక యోని మహిష మంగనరాశి గ్రహము బుధుఁడు
వానిదేహము పీతవర్ణంబు స్వరము గాంధారంబు యామంబు నాలవయది
తే. యేడుచేతులు గలదయ్య మేలునట్టి, వ్రాయి జనకుఁడు గగనదైవత్య మాత్మ
సంభవుం డెంచి చూడంగ సగణమునకు, దానవవినాశ కామెపల్లినివేశ. 80

తగణలక్షణము.

సీ. అవసానమున లఘు వాకాశ మీశుఁడు రసము శాంతంబు భార్గవము గోత్ర
మనిలదైవత్యంబు జనకుఁడు వనజబాంధవదైవతాకుండు నందనుండు
జనన మగ్రజము పంచమము యామము వర్ణ మసితంబు ఫలము శుభాభివృద్ధి
సారంబు గణము పుష్యమి తార బస్తంబు యోని రాశి కుళీర ముడువిభుండు
తే. గ్రహము తద్విగ్రహచ్ఛవి తుహినశైల, సన్నిభంబు నిషాదసంజ్ఞంబు స్వరము
తావు దేవేంద్రభాగంబు తగణమునకు, దానవవినాశ కామెపల్లినివేశ. 81

జగణలక్షణము.

సీ. నడుచక్కి నుండువర్ణము గురు వాఱవయది యామ మన్వాయంబు క్షత్రి
యము రక్క ఫలము శోణాభంబు రుచి నభోగణ మయ్యశీతాంశుగణము కొడుకు
నరసంజ్ఞికంబు గణంబు యోని వృషంబు రెండవఫల్గుని రిక్క రసము
వీరంబు రాశి కంఠీరవం బాత్రేయగోత్ర మంబరచారి కువలయారి
తే. యతనిమైఛాయ కెంపు పూర్వాశ యిరవు
ఋషభసంజ్ఞంబు స్వరము త్రియూతనుండు
జలజబంధుఁడు వేలుపు జగణమునకు
దానవవినాశ కామెపల్లినివేశ. 82

భగణలక్షణము.

సీ. ప్రథమాక్షరము ద్విమాత్రము కాపిలము గోత్ర ముత్తరం బిరవు మహోరగంబు
యోని మృగోత్తమంబు లుడురాజు లుశనుఁడు ఖచర మాతఁడు మల్లికానిభాంగుఁ
డూరుజంబు కులంబు సూరదైవత్యంబు జనకుఁ డైంద్రము చూలు స్వరము షడ్జ
మధిపతి జాబిల్లి యాదితేయంబు గణంబు సప్తమము జన్మప్రహారము
తే. రసము హాస్యంబు వన్నియ రజతనిభము, ఫలము ధనహేమమణివస్త్రపశుతనూజ
పరిజనాశ్వాదిసంప్రాప్తి భగణమునకు, దానవవినాశ కామెపల్లినివేశ. 83

నగణలక్షణము.

సీ. ఏకమాత్రలు మూఁడు నింద్రుఁడు పతి యద్భుతము రసంబు నిశీథదైవతాక
మారయఁ దండ్రి బృందారకాధీశునిదంతావళం బుండుతావు నెళవు
దివ్యభోగం బీగి తెలుపు వర్ణము జాతి విప్ర ముద్భవవేళ వేగుజాము
రవము షడ్జము ప్రవరంబు వాశిష్ఠంబు చుక్క రేవతి గాము సురగురుండు
తే. వాని తేజంబు పచ్చన యోని గజము, రాశి మీనంబు గణము సుధాశనంబు
నందనుఁడు లేఁడు మధ్యను నగణమునకు, దానవవినాశ కామెపల్లినివేశ. 84

దేవతాంకితనియమంబులు.

క. స్వరమును జామును దిక్కును, బరికించి పవిత్ర్యయంపు పదపద్యంబుల్
సురనామాంకితములుగా, విరచించినఁ గలుగు సకలవిభవము లెపుడున్. 85

స్వరకూటము.

క. నిరతము నిషాదముఖ్య, స్వరములపదములు రచించుచక్కని దత్త
త్స్వరగణములె మొదలను గా, స్తుత గానకళాయుగంధరులు భద్రేచ్ఛన్. 86

ఘాతుకకూటము.

క. పనివడి పద్యం బేజా, మునను రచింపంగ వలయు మొదలను నాజా
మునఁ బుట్టినగణ మిడఁ దగు, ఘనసౌకాశప్రకాశ కామెపలీశా. 87

దిక్కూటము.

క. ఏదిక్కున నెలకొను గణ, మాదిని గూర్పంగఁబడియె నపుడు కృతికిఁ దా
నాదిక్కున కభిముఖమై, మోదంబునఁ జెప్ప వలయు మురనరకహరా. 88

నరాంకితనియమంబులు; దగ్ధాదితారలు.

తే. దగ్ధమును జ్వలితము ధూమితంబు మృతము, గదయుతము నగుతారలగణము లాది
నిడఁగ నొల్లరు విభునకు నిష్టసిద్ధి, గలుగఁ గోరెడునట్టిసత్కవులు కృతుల. 89

వ. వీనిలక్షణం బంతయు మూఁదర రెండవపరిచ్ఛేదంబున వర్జదుష్టతారానిర్ణయంబు
నందు విస్తరింపఁబడియెఁ గావున నది చూచి తెలిసికొనునది 90

నాయకకూటంబులు.

చ. అలయక కబ్బపుందొరకు నాదిగణంబునకుం గ్రమంబునన్
గులములు యోని లింగములు గోత్రములు న్మతి కాంతులు న్గణం
బులు నదురాశి ఖేటములు బొందిక లై శుభదాయకంబు లై
వెలయ నరాంకితంబులు గవిప్రవరు ల్రచియింపఁగాఁ దగున్. 91

క. కుతలమున వధూవరులకుఁ, జతురత దైవజ్ఞమణి విచారించుగతిన్
కృతికన్యానాయకులకు, హితమతిఁ దెలియఁ దగు సుకవి యివి తొమ్మిదియున్.

గణకులకూటము.

తే. నాథుకులమును మొదలిగణంబుకులము, నొకటి గాక విజాతులై యుండెనేని
భిన్నకులజాత యగుచంద్రబింబవదన, గేలు వట్టినపగిది దుష్కీర్తిఁ జెందు. 93

గణయోనికూటము.

క. జా నగునాయకతారా, యోనియుఁ గృత్యాదిగణభయోనియు వైరం
బూనక యుండ నహల్యా, జానివచనమున నెఱుంగఁ జను సుకవులకున్. 94

తే. తత్తదాఖ్యముఖార్ణసంతతికి నైన, తారకలు గావు ఛందోమతంబునందు
జన్మతారక లని బహుజనము లాడు, కతన నవియె వచించితి గణములకును. 95

క. వర్ణఃపరిచ్ఛేదంబున, వర్ణములకుఁ గూటనిర్ణయం బంతయు వి
స్తీర్ణముగా మును జెప్పితిఁ, గర్ణాహితమిత్ర దానిఁ గని తెలియ నగున్. 96

గణలింగకూటము.

క. మొనగణమురిక్కలింగంబును బతినక్షత్రలింగమును వైరముఁ జెం
దిన నాయకుధన మెల్లను, మనుజపతి హరించుఁ బంచమాసంబులకున్. 97

గణగోత్రకూటము.

క. పతిగోత్ర ప్రవరములో, సతతంబును బలుకఁబడిన సన్మునిగోత్రాం
కితము లగుగణము లతినింద్యతములు కావ్యాది [1]నాదితేయసహాయా. 98

గణకాంతికూటము.

తే. నాయకునికాయ మేచాయ నలువు మీఱు, నరసి తద్వర్ణమునఁ దనరారునట్టి
గణము పద్యాదిఁ గూర్చినఁ గలుగు శుభము, వ్యత్యయం బయ్యెనేని దేహంబు చెడును.

క. శ్వేతము నీలము నేకము, భూతలమున రక్తపీతములకు నభేదం
బై తనరు నరతనుద్యుతు, లీతెఱఁగునఁ దెలియవలయు నిభపతివరదా. 100

గణదేవాదికూటము.

తే. గద్యపద్యాదిగణతారకాగణంబు, భర్తృనక్షత్రగణమును బంధు లైన
వత్సరశతంబు బ్రతుకుఁ గావ్యప్రభుండు, మైత్రి లేకున్న నెలకు ధర్మపురిఁ జేరు.

గణనక్షత్రదూరము.

ఆ. ఆదిగణమురిక్క కధిపతినక్షత్ర, మెన్నఁ బదియు మూఁటి కెక్కుఁ డైన
బ్రతుకు నూఱువత్సరంబులు కృతినేత, తక్కు వైన వేగఁ దనువు విడుచు. 102

గణరాశికూటము.

క. పదపద్యగద్యముఖమున, [2]గదియు గణము రాశి[3]నుంచి గణుతించిన నా
రదనుత విభురాశి శుభప్రద మై యుండంగ సుకవి పరికింపఁ దగున్. 103

గణఖేటకూటము.

క. మహి నధినాయకురాశి, గ్రహమును గృతిముఖగణోడురాశిగ్రహమున్
మిహిరేందులు దమగతిలో, సుహృత్తు లై యున్న సరియ చుట్టము గాదే. 104

---

1 నాదెనేనసహాయా (పూ. ము). 2 గదయు (వె.ప. పూ. ము.) లోను, 4-ఆ. 126 వ పద్యములోనున్నది. 3 తాటాకుపుస్తకములలో 'నుంచి' అనియేయున్నది.

క. కొందఱు జ్యోతిశ్శాస్త్రము, పొందు వదలి భిన్నమార్గముల గణములకుం
బొందింతురు గ్రహముల నా, చందమునకు గణము శాస్త్రసాధక మెందున్. 105

కృత్యాదిగణశ్రేయకూటములు.

తే. మొదల నుండుగణద్వయంబునను లెస్స, జూడఁ దగు యోనిలింగగణోడురాశి
ఖచరతత్త్వాంత్యనైసర్గికరసనామ, కూటములఁ దొమ్మిదియును నికాటవదన. 106

ఆ. ప్రథమగణము విభువు ప్రైగణంబు వధువు, నటుల నాగణద్వయంబునందు
బొత్తు గలిగినట్టిపాత్తంబు ముఁగియుఁ, గలుగు వేల్పుటావు గాదె పలికె. 107

ఆ. తొలుత నేడుకూటములు మాత్ర కాపరచ్ఛేదమునను దెలియఁ జెప్పఁబడియెఁ
గాన వాని మాని కడమవి రెండును, వివరపఱుతు నిచటఁ గవులు వొగడ. 108

గణనైసర్గికకూటము.

ఆ. తండ్రికొడుకు లగుచుఁ దనరారుగణములు, గలసి మెలసి కృతిముఖమున నిలుచు
[1]రసలనడుమఁ బచ్చికసవు వైచిన యండు, నగ్నిపవనగణము లగుట నేమొ. 109

క. సుతజనకులు [2]గదిసిన ధన్యయుతుఁడు వెగుఁ గృతిభర్త రెండు నొకగణ మైనన్
గుతలాధినాయకుం డగు, నితరగణద్వయము గూడ నిలపైఁ గూలున్. 110

గణరసకూటము.

క. మొగదలఁ గలగణయుగమున, కగపడురసములకు వైర మగుపాత్రము భ
ర్తగళంబునఁ జుట్టినపాముగతిం దత్ప్రాణపవనములు భక్షించున్. 111

తే. తలఁప శృంగారబీభత్సములకుఁ బగలు
హాస్యకరుణలకుఁ బోరు రౌద్రాద్భుతముల
కధికవైరంబు వీరభయానకముల
కీను శాంతంబునకుఁ జెలు లెనిమిదియును. 112

క. రసములకు రెంటికిని సమ్యరస మైన శుభంబు వైరరససంగతి సా
ధ్వస మొకరస మైనను సం,తస మన్యరసములు గూడినను ముద మెదవున్. 113

ప్రశస్తకూటంబులు.

తే. క్షితిసురల కాఱు ధారణీపతుల కైదు, వైశ్యులకు నాల్గు శూద్రాంత్యవర్ణములకు
మూఁడు రెండును శుభకరంబులయియున్నఁ, జాలునని యోగసంహితలోన శౌనకుండు.

తే. విప్రులకు గ్రహమైత్రి యుర్వీపతులకు, గణవిధము వైశ్యులకు రాశిగణన శూద్ర
నీచులకు యోనితార లిన్నింటిలోనఁ, గడుఁ బ్రశస్తము లిది వృద్ధగర్గమతము.

దోషాదోషబాహుళ్యఫలంబులు.

ఆ. స్వల్పదోషములును సమధికగుణములు, నైన సత్ఫలము లధిక మగును

---

1 పసల (పె.ప). 2 గలసిన (పె).

సద్గుణంబు లిచ్చు నస్త్రాశ్వపవమాన, కీలిగణము లిచ్చు కృతిముఖమున. 116

తే. గణము లవగణములకన్నఁ గొంచె మైన, నాఘనకు మెండు దుష్టగణంబు లిచ్చు
సోఁకనియు వొకింతయు శుభగణములు, నిజఫలములను బద్యాది నిలిచినపుడు. 117

మగణద్వంద్వయోగమునకు.—

1. యోనికూటము, రెండును హారిణయోనులే కాన ఏకయోనులే కనుక మంచిది. 2. లింగకూటము, జ్యేష్ఠ ప్రథమయోని గానఁ బుల్లింగనక్షత్రము రెండును బుల్లింగతారలే అయెను పోరుపుట్టినఁగాని మొదలిగణము వధువును రెండవగణము వరుఁడును గనుక స్త్రీకి పుల్లింగతార అయినందుచేతను అదోషము పనిలేదు. 3. గణకూటము, రెండును రాక్షసగణములే కనుక ఉత్తమము. 4. ఉడుకూటము, మొదలిగణము తారనుండి రెండవగణము తారదనుకను లెక్క పెట్టవలెను గనుక రెండింటికిని జ్యేష్ఠయొక్కటే అయెనుగనుక లెక్కకు మొదలిదే అయెను. పదమూఁడులోపల ఉండుటచేతను కృతిపతికల్యాణము. 5. రాశికూటము, ప్రథమగణరాశినుండి ద్వితీయగణము రాశిదనుకను నెన్నవలెనుగనుక రెండును వృశ్చికరాసులే కనుక సంఖ్యయొకటి దే అయెను గనుక సామ్రాజ్యము. 6. ఖేటకూటము, రెంటికిని కుజుఁడే కనుక మంచిది. 7. గ్రహకాంతికూటము, అంగారకుఁడెఱుపుగనుక పాపియాయెను, ఆ రెంటికిని పాపగ్రహమైనను నతఁడొక్కఁడే కనుక సుఖము. 8. నైసర్గికకూటము, రెండును మగణాలే కనుక కులాధినాయకత్వము. 9. రసకూటము, రెండును రౌద్రరసములే అయెను గనుక సంతసము. వీనికి తేరుగడవివరము: ఉడుకూటమొకటి చెడ్డదియు, కడమకూటములెనిమిదియు మంచివిగనుక దోషము కొంచెమును గుణములు చాలానుగాన అదినున్న మగణము తనమీఁద మగణమునిల్చినప్పుడు తానిచ్చుశుభఫలమధికముగా నిచ్చును.

మగణయగణయోగమునకు:—

1. యోనికూటము, హారిణకపులు భిన్నయోనులుగనుక కొంతమేలు. 2. లింగకూటము రెంటికిని పుల్లింగతారలే కనుక పోరు పుట్టును. అయిన నేమి? మొదలిగణము వధువు గనుక స్త్రీకిఁ బుంలింగతార అయినందుచేతను ఆదోషముపనిలేదు. 3. గణకూటము, రాక్షసమనుష్యగణములు గనుక నాశనము. 4., ఉడుకూటము, జ్యేష్ఠను పూర్వాషాఢ మూఁడవనక్షత్రముగనుక పదమూఁటికి లోపలనుండుటచేతను కృతిపతి కల్యాణము. 5. రాశికూటము, వృశ్చికమునకు ధనుస్సు రెండవరాశి గనుక నిర్ధనము. అయిన నేమి? వృశ్చికాధిపతియైనకుజుఁడును ధనురధిపతియైన గురుఁడును నన్యోన్యమిత్రులుగనుక నారదమతమున ఆదోషము పనిలేదు. 6. ఖేటకూటము, కుజగురు లన్యోన్యమిత్రులు గనుక మంచిది. 7. గ్రహకాంతికూటము, కుజుఁడెఱుపుగనుక పాపియు, గురుఁడు పచ్చనగనుక శుభుఁడునుగాన పాప

శుభయోగము గనుక జగణము నిచ్చును. 8. నైసర్గికకూటము, ప్రవర్తించునప్పుడు మగణముకలవను యగణము పుట్టుటచేతను మగణము వెంట్రుకను యగణము కొదుకును గనుక సుతజనకయోగమున సధనము. 9. రసకూటము, రౌద్రకారుణ్యరసము లన్యములు గనుక సుఖము. 10. వీనికి దేరుగడవివరము: గణదోషగ్రహకాంతికూటములు మూడును చెడ్డవియును శేషకూటములు ఏడును మంచివి గనుక దోషము కొంచెమును గుణములు చాలాను గనుక మగణము తనమీదను యగణము నిల్పినప్పుడు తా నిచ్చుశుభఫల మధికముగా నిచ్చును.

మగణరగణయోగమునకు:—

1. యోనికూటము, హరిణతురగములు భిన్నజంతువులు గనుక కొంతమేలు. 2. లింగకూటము, పుంలింగ స్త్రీలింగతారలు గనుక ఉత్తమము. 3. గణకూటము, రెండును రాక్షసగణములే కనుక మంచిది. 4. ఉడుకూటము, జ్యేష్ఠను శతతార యోనిమిదవ నక్షత్రము గనుక పదమూడిటికి లోపలనుండుటచేతను కృతిపతికి ఆల్పాయువు. 5. రాశికూటము, వృశ్చికమునకుఁ గుంభము నాలుగవరాశి గనుక సామ్రాజ్యము. 6. ఖేటకూటము, కుజునకు శని సముఁడు అయినను భౌముఁడు శత్రుఁడు కాఁగాను సమశాత్రవముగనుక కీడు. 7. గ్రహకాంతికూటము, కుజుఁడెఱుపును శని నలుపును గనుక నిద్దఱును పాపగ్రహములే కాన మృత్యువు. 8. నైసర్గికకూటము, మగణతగణము లితరగణములు గనుక మరణము. 9. రసకూటము, రౌద్రశృంగారము లన్యరసములుగనుక మోదము. 10. వీనికిఁదేరుగడవివరము: ఉడుఖేటగ్రహకాంతి నైసర్గికకూటములునాలుగును చెడ్డవి శేషకూటములయినను మంచివి గనుక దోషములు కొంచెమును గుణములు చాలాను గనుక ఆదినున్న మగణము తనమీఁదను రగణము నిలిచినప్పుడు తా నిచ్చుశుభఫల మధికముగానిచ్చును.

మగణసగణయోగమునకు:—

1. యోనికూటము, హరిణమహిషములు గనుక కొంత మేలు. 2. లింగకూటము, పుంలింగ స్త్రీలింగతారలు గనుక నుత్తమము. 3. గణకూటము, రాక్షసదేవగణములు గనుక నధమము. 4. ఉడుకూటము, జ్యేష్ఠకు హస్త యిరువదినాలుగవనక్షత్రముగనుక పదుమూఁటికిపై నుండుటచేతను కృతిపతికి శతాయువు. 5. రాశికూటము, వృశ్చికమునకుఁ గన్యపదునొకొండవరాశి గనుక ధైన్యము. 6. ఖేటకూటము, కుజునికి బుధుఁడు శత్రుఁడు ఆసౌమ్యునకు భౌముఁడు సముఁడు కాఁగాను సమశాత్రవము గనుక కీడు. 7. గ్రహకాంతికూటము, కుజుఁ డెఱుపు గనుక పాపి బుధుఁడు పచ్చ గనుక శుభుఁడు అయినను క్రూరగ్రహముతోఁ గూడినప్పుడు తానును క్రూరుండే కావునను ఖలద్వయయోగము గనుక మృత్యువు. 8. నైసర్గికకూట

ము, మగణసగణములితరగణములు గనుక మరణము. 9. రసకూటము, రౌద్రభయానకము లన్యోన్యరసములు గనుక మోదము. 10. వీనికిం దేరుగడవివరము: గణరాశిఖేటగ్రహకాంతికూటము లైనను జెడ్డవియుఁ గడమకూటములు నాలుగును మంచివి గనుక దోషములు చాలాను గుణములు కొంచెమును గనుక మగణము తనమీఁదను సగణము నిలిచినప్పుడు తా నిచ్చుశుభఫలము అధికముగా నియ్యదు.

మగణతగణయోగమునకు:—

1. యోనికూటము, హరిణమేషములు భిన్నజంతువులు గనుక కొంత మేలు. 2. లింగకూటము, పుంలింగస్త్రీలింగతారలు గనుక నుత్తమము. 3. గణకూటము, రాక్షసదేవగణములు గనుక అధమము. 4. ఉడుకూటము, జ్యేష్ఠకుం బుష్యమీనక్షత్రము పందొమ్మిదవది గనుక పదుమూఁటికిం బైనుండుటంజేసి కృతిపతికి శతాయువు 5. రాశికూటము, వృశ్చికమునకుం గర్కాటము తొమ్మిదవరాశి గనుక నపత్యము. 6. ఖేటకూటము, కుజునకుఁ జంద్రుఁడు మిత్రుఁడు ఆశశికి మంగళుఁడు సముఁడును గాఁగాను సమమిత్రులు గనుక భద్రము. 7. గ్రహకాంతికూటము, కుజుఁ డెఱుపు గనుక పాపియుఁ జంద్రుఁడు తెలుపుగనుక శుభుఁడునుగాఁగాను బాపశుభయోగము గనుక జగడము నచ్చును. 8. నైసర్గికకూటము, మగణతగణము లితరగణములు గనుక మరణము. 9. రసకూటము, రౌద్రశాంతములు మిత్రములు గనుక శుభము. 10. వీనికిఁ దేరుగడవివరము: రాశిగ్రహకాంతి నైసర్గికకూటములు నాలుగును జెడ్డవియుఁ గడమకూటము లయినను మంచివి గనుక దోషములు కొంచెమును గుణములు చాలానుగనుక యాది నున్నమగణము తనమీఁదఁ దగణము నిలిచినప్పుడు తా నిచ్చుశుభఫల మధికముగా నిచ్చును.

మగణజగణయోగమునకు:—

1. యోనికూటము, హరిణవృషభములు భిన్నజంతువులు గనుక కొంతమేలు. 2. లింగకూటము, రెంటికిని బుంలింగతారలే కనుక పోరువుట్టును. అయినను వధూగణమునకుఁ బుంలింగతారయయినందుచే నాదోషము పనిలేదు. 3. గణకూటము, రాక్షసమనుష్యగణములు గనుక నాశనము. 4. ఉడుకూటము, జ్యేష్ఠకు నుత్తరయిరువదిమూఁడవనక్షత్రము గనుక పదుమూఁటికిపై నుండుటచేతను కృతిపతికి శతాయువు. 5. రాశికూటము, వృశ్చికమునకు సింహము పదవరాశి గనుక దుఃఖము. అయిననేమి? వృశ్చికాధిపతియైనకుజుఁడును సింహాధిపతియైనసూర్యుఁడును అన్యోన్యమిత్రులు గనుక నారదమతమున నాదోషము పని లేదు. 6. ఖేటకూటము, కుజసూర్యు లన్యోన్యమిత్రులు గనుక మంచిది. 7. గ్రహకాంతికూటము, మంగళభాను లిద్దఱును ఎఱుపే కనుక పాపగ్రహములే కాఁగాను ఖలద్వయయోగమునను మృత్యువు. 8. నైసర్గికకూటము,

మగణజగణము లితరగణములుగనుక మరణము. 9. రసకూటము, రౌద్ర వీరము లన్యరసములు గనుక మోదము. 10. వీనికిఁ దేరుగడవివరము: గణగ్రహకాంతి నైసర్గిక కూటములు మూఁడును జెడ్డవియుఁ గడమకూటము లాఱును మంచివి గనుక దోషములు కొంచెమును గుణములు చాలాను గనుకను అది యున్న మగణము తనమీఁదను జగణము నిల్చినప్పుడు తా నిచ్చుశుభఫల మధికముగా నిచ్చును.

మగణభగణయోగమునకు:—

1. యోనికూటము, హరిణభుజగములు భిన్నజంతువులు గనుక కొంత మేలు. 2. లింగకూటము, పుంలింగస్త్రీలింగతారలుగనుక నుత్తమము. 3. గణకూటము, రాక్షసదేవగణములు గనుక నధమము. 4. ఉడుకూటము, జ్యేష్ఠకు మృగశిర పదియాఱవనక్షత్రముగనుక పదుమూఁటికిఁ బైనుండుటచేత కృతిపతికి శతాయువు. 5. రాశికూటము, వృశ్చికమునకు వృషభ మేడవది గనుక సామ్రాజ్యము. 6. ఖేటకూటము, కుజశుక్రు లన్యోన్యసములు గనుక మధ్యమము. 7. గ్రహకాంతికూటము, కుజుఁ డెఱుపు గనుక పాపియు, శుక్రుఁడు తెలుపు గనుక శుభుఁడును గాన పాపిశుభయోగముగనుకజగడము. 8. నైసర్గికకూటము, మగణభగణము లితరగణములుగనుక మరణము. 9. రసకూటము, రౌద్రహాస్యము లన్యరసములు గనుక ముదము. 10. వీనికిఁ దేరుగడవివరము: గణఖేటగ్రహకాంతినైసర్గికకూటములు నాలుగును జెడ్డవియుఁ గడమకూటము లయిదును మంచివి గనుక దోషములు కొంచెమును గుణములుచాలానుగనుక అది యున్న మగణము తనమీఁదను భగణము నిలిచినపుడు తా నిచ్చుశుభఫల మధికముగా నుండును.

మగణనగణయోగమునకు:—

1. యోనికూటము, హరిణగజములు భిన్నజంతువులు గనుక కొంత మేలు. 2. లింగకూటము, పుంలింగస్త్రీలింగతారలు గనుక నుత్తమము. 3. గణకూటము, రాక్షసదేవగణములుగనుక నధమము. 4. ఉడుకూటము, జ్యేష్ఠకు రేవతి పదునొకొండవనక్షత్రముగనుక పదుమూఁటికి లోపలనుండుటచేతను కృతిపతి కల్పాయువు. 5. రాశికూటము, వృశ్చికమునకు మీన మయిదవరాశి గనుక సామ్రాజ్యము. 6. ఖేటకూటము, కుజబృహస్పతులన్యోన్యమిత్రులు గనుక మంచిది. 7. గ్రహకాంతికూటము, మంగళుఁ డెఱుపుగనుక ఖలుఁడును గురుఁడు పచ్చ గనుక శుభగ్రహముకాఁగాను పాపశుభయోగము గనుక జగడము వచ్చును. 8. నైసర్గికకూటము, మగణనగణము లితరగణములుగనుక మరణము. 9. రసకూటము, రౌద్రాద్భుతములు నిత్యవైరములుగనుక సాధ్వసము. 10. వీనికిఁ దేరుగడవివరము: గణోడుగ్రహకాంతినైసర్గికరసకూటము

లైనను జెడ్డవియుఁ గడమకూటములు నాలుగును మంచివి గనుక దోషములు చాలాను, గుణములు కొంచెమును గనుక అది నున్న మగణము తనమీఁద నగణము నిల్చినపుడు తా నిచ్చుశుభఫలము నియ్యాను.

తే. మగణమున కెల్ల వ్రాసితి మిగిలినట్టి, గణములకు నిట్లువ్రాసిన గ్రంథ మధిక
విస్తరం బగు నని వ్రాయ వెఱచినాఁడఁ, దెలిసికొనఁ దగుఁ గవులుయాదులకునిట్లు.

వ. ఇది కావ్యముఖంబున నుండు రెండుగణంబులకుం గవిరాక్షసమతానుసారంబు లగు యోన్యాదినవకూటఫలంబులు. ఇంక నథోక్షజాచార్యమతానుసారంబులగు గణనాథయోగఫలంబు లెఱింగించెద. 119

తే. అష్టగణములు శివవిష్ణునష్టమూర్తు, లయి వెలిఁగెడుతమతమయధిపతులకుఁ
జెల్లుచుండెడునామంబు లెల్లఁ దామఁ, దాల్చి ఛందంబులం దెల్లఁ దనరుచుండు.

ఆ. ధరణిపై స్థిరాంబుదహనమారుతవిష్ణు, పదరవీందుదేవపతులు గదియఁ
బ్రమదవిత్తతాపభద్రార్ధజయసౌఖ్య, శత్రునాశనము లొసంగు వరుస. 121

క. తోయముపై భూజలశిఖి, వాయుగగనసూర్యచంద్రవాసవు లున్నన్
శ్రీయోవ్యాధిక్లేశా, ల్పాయుశ్శరణసుఖభోగహర్షము లబ్బున్. 122

ఆ. వీతిహోత్రుమీఁద విశ్వంభరాంభోగ్ని, వాయుగగనసూర్యవారిజారి
వృషులు గదియఁ గుశలవిభవాగ్నిభయరాజ్య, శోకరోగయుద్ధశుభఫలములు. 123

చ. అవనిజలాగ్నివాయుగగనార్కశశీంద్రులు డాయఁ గల్గు గం
ధవహుపయిన్ స్వరాజ్యగృహదాహమృతార్తిగదార్థభోగముల్
దివిపయిఁ గీర్తిశర్మలయదీప్తిబలక్షయభద్రమోదముల్
రవిపయి ఖేదముద్భయపరాభవభోగమృతిస్వరాజ్యముల్. 124

క. హిమకరుమీఁద నిలాంభో, గ్నిమరుద్వియదర్కసోమనిర్జరనాథుల్
క్రమమున నిత్తురు జ్వరభయ, సమరశుభాశుభగదార్థసౌఖ్యము లెపుడున్. 125

సీ. శర్కరతోఁ గూడి చవి గానివస్తువు లెంతయు మధురమై యొనసినట్లు
గంగోదకంబులఁ గలసి పల్వలతోయమును బవిత్రంబునఁ బొందునట్లు
పరుసము సోఁకంగఁ బడి యయఃపిండంబు బంగారమై కనుపట్టునట్లు
చందనవృక్షంబుసంగతి నిర్గంధతరువు నామోదియై పరఁగినట్లు[1]

తే. నిర్జరేశ్వరగణముపై నిలిచి దుష్ట, మగుగణంబును శుభకారి యై మెలంగ
శోభనగణంబు గదసినచోట నిత్తు, దండమునఁ బండుపండుచందంబు గాదె. 126

వ. మఱియుఁ గొందఱుకవిపురందరులు నిజకృతచ్ఛందంబులందుఁ గొన్నివిశేషంబులు చెప్పి రవియెల్ల వివరించెద. 127

---

1 బయి తనరినట్లు (పూ. ము).

తే. భువనములకెల్ల నాధారభూతమైన, జగతి యధిదైవతంబుగాఁ జనుమగణము
తమకుఁ గారణ మగుటనే జానిఁ గూడి, ధన మొసఁగు నేడు ననిపల్కెఁ దాతనొజ్జ.

తే. చందనోదకమూటను నిప్పులను దెంపఁ, బడియు నెల్లల్లి తనకంపుఁ బాయనిగతి
శుభగణము గూడియును నిజహానిఫలము, తగణము త్యజింప దనియెనథర్వణుండు.

ఆ. ఇది గణప్రపంచ మింక నీగణములఁ, జెంది గూర్పఁబడుచుఁ జెల్వు మీఱు
వృత్తముల తెఱంగు విదితంబు గాఁగ షట్ప్రత్యయములు దేటపఱుతు మొదల.

షట్ప్రత్యయములు.

తే. వృత్తసంఖ్యయుఁ బ్రస్తారవిధము నష్ట
లబ్ధియును వెస నుద్దిష్టలఘుగురుక్రి
యాధ్వభాగము లనఁగఁ బ్రత్యయము లాఱు
వెలయుఁ వానిఁ గవీంద్రులు తెలియ వలయు. 131

1. వృత్తసంఖ్యాప్రత్యయము.

ఉ. ఇన్నపదాన నెన్ని జనియించెను వృత్తము లన్న ధాత్రిపై
నన్నిగురుల్లిఖించి యొకఁ డాదిగ నిబ్బడి వానిక్రిందటన్
సన్నుతలీల వ్రాసి తుదిసంఖ్యలు రెట్టిగఁ జేయ నెన్ని యౌ
నన్నియె దానియం దుదయమౌ సమవృత్తము లన్నఁ జెన్నగున్. 132

తే. ప్రత్యయము లాఱు నీ చెప్పుపద్యములను, దెలిసికొన నెంతవారికి నలవి గామి
వరుస నన్నింటికిం టీక వ్రాయ నలసెఁ, జెనుఁగుమాటలఁ గడు తేటతెల్లగాఁగ.

టీ. వృత్తసంఖ్యాప్రత్యయ మనఁగాను ఇన్నవఛందమునందు ఎన్నిసమవృత్తములు పుట్టినవిఅని యడిగిన సరిచెప్పెడివిధము: వా రెన్నవఛందమున కడిగినఅన్ని గురువు లడ్డవరుసగా వ్రాసి వానిక్రింద నొకటి మొదలుగా నినుమడించుచును లెక్కలు వరుసవెంబడిని గడకు వెడల వ్రాసి తుది లెక్క లినుమడింపఁగా నెన్ని ఆయెనో అన్ని సమవృత్తము లాఛందమునందుఁ బుట్టినవి యని చెప్పునది. 134

తే అక్షరం బొక్కటియె యుక్త కంతకంత, కవలి వానికి నేకోత్తరాధికంబు
లుక్తయం దెల్ల సమవృత్తయుగము పుట్టె, నదియె మొద లంతకంతకు నయ్యె రెట్టి.

తత్తచ్ఛందోవృత్తసంఖ్యాసీసమాలిక.

ఉక్తను గరము లత్యుక్తను వేదముల్ మధ్యను వసువులు మఱి ప్రతిష్ఠ
నలనను రాజు లవ్వలిసుప్రతిష్ఠను నేత్రపావకులు గాయత్రియందు

విద్యు లుష్ణిక్కున వేదండలోచనక్షమ లనుష్టుప్పున శాస్త్రబాణ
పాణులు బృహతిని [1]బాహుభూశరములు పఙ్క్తిని గతికరాంబరజగతులు
త్రిష్టుప్పునందు దంతియుగాభ్రనయనముల్ జగతి నంగవిరించిగగనయుగము
లతిజగతిని లోచనాజభూవసువులు శక్వరిని గతీభసలిలయోని
శాస్త్రకుంభిను లతిశక్వరిని గజర్తుమునిబాహురామ లష్టిని రసాగ్ని
సాయకభూతరసంబు లత్యష్టిని హస్తగోత్రనభోధరాగ్నిశశులు
ధృతియందు గతియుగక్షితిపక్షరసబాహు లతిధృతిని వసుద్విపాక్షినిగమ
శయబాణములు కృతిచ్ఛందంబున రసాద్రిపర్వేభవేదాభ్రపద్మరిపులు
ప్రకృతిని నేత్రనారాచసోమాహార్యగీర్వరాభ్రాక్షు లాకృతిని ధాతృ
వదనాంతరిక్షపావకయుగబ్రహ్మచంద్రశ్రుతు ల్వికృతిని నాగశూన్య
తర్కసింధురవసుదహనకుంజరములు సంకృతిని రసాంబుజాతవైరి
హస్తాద్రిగిరిపర్వతాంగోడుపతు లభికృతిని, బాహుకృశానుగతియుగాస్త్ర

తే. రతిపశరశిఖివహ్ను లుత్కృతిని వేద, శాస్త్రసామజగజనభశ్చంద్రశైల
రసము లిట్లుద్భవం బయ్యెఁ [2]బ్రస్తుతింప, సమపదము లగువృత్తములు ఛందములను.

టీ. ఇవి అన్నియు ఉక్తాదిషడ్వింశతిచ్ఛందంబులకును ద్వితీయాదిద్విగుణితంబు లై యొ
క్కొక్కఛందంబునం బుట్టినసమవృత్తసంఖ్యలకు గణితశాస్త్రోక్తసంజ్ఞలు గావున
జ్యోతిశ్శాస్త్రానుసారంబున కుడినుండి యెడమకు పద్యక్రమంబున ఆయాసంజ్ఞలు
లెక్కలువైచి యుగ్గడించి వామాదిగాను దెలిసికొనునది. 137

ఉక్తాదిజవృత్తసంఖ్య.

తే. ఛందమున నొక్కటను వృత్తసంఖ్య మడపి, రెండు వెలియ నుక్తాదిజవృత్తసంఖ్య
యతుల నుత్కృతివృత్తసంఖ్యయును జేయ, సర్వసమవృత్తసంఖ్య భుజంగశయన.

టీ. ఉక్తాదిజవృత్తసంఖ్య అనఁగా ప్రథమచ్ఛందం బగునుక్త మొదలుకొని యున్నవ
ఛందమువద్దికి ఈవెనుకటిఛందము లన్నిటియందును పుట్టినవృత్తములు అన్ని
యు ఎన్నియాయెనని యడుగఁగా సరి చెప్పెడువిధము: వారు ఎన్నవఛందమువద్ది
కడిగిన అఛందమునను బుట్టినసమవృత్తసంఖ్య యినుమడించి ఆలెక్కలో రెండు
దీసివేయఁగా నెంత లెక్కనిలిచె నన్నిసమవృత్తములు మొదలిఛందమువద్దినుంచి
వారడిగిన దానివద్దికి ఆయె నని చెప్పెడిది. ఉక్తాదిషడ్వింశతిచ్ఛందంబుల నన్నిం
టను పుట్టినసమవృత్తములన్నియు కలయఁ గూడ నెన్ని యయ్యె నని యడిగిన సరి
చెప్పెడువిధము: మానుపటివలె నే కడపటిఛందమగునుత్కృతియందుఁబుట్టినసమవృ

1 బాద (పూ. ము). 2 బ్రస్తరింప (ప).

త్తసంఖ్య రెట్టించి అందులోను రెండు కడపు దీయఁగా ఎన్ని నిలిచె నన్నిసమవృ
త్తములు ఇరువదాఱుఛందములయందును బుట్టిన వని చెప్పునది. 139

క. పదుమూఁడుగోటులును నల్వబదిరెండును లక్ష లరలఁ [1]బదియేడ్వేలుఁగా
దుది నేడునూటిపై నిర్వదియాఱు సమాంఘ్రివృత్తపద్యములు హరీ. 140

తే. అందులో నొకకొన్ని వేదాంగమైన, ఛందమునఁ బల్కఁబడి యుండె నందులోనఁ
గొన్ని తెనుఁగుగఁ జేసె భీమన్న మొదలు, నవియె నెసఁ జెప్పఁ గొని రనంతాదికవులు.

౭. ప్రస్తారప్రత్యయము.

సీ. పరఁగ నేఛందంబు ప్రస్తరింపు మటన్న నాఛందమునఁ బుట్టినట్టిసర్వ
సమవృత్తసంఖ్యకు సమ మగునందాఁక దొంతిగాఁ గ్రిందక్రిందలను వ్రాయ
నగు మీఁదగురువును నాక్రింద లఘువును నొప్పారఁ జాలుబంతి నొక్కటొకటి
తరువాత నది మొద ల్దప్పక రెట్టించి ఛంద మెన్నవ దన్ని చాళ్లుగాఁగ

తే. బాడవునకు నడ్డవరుసలు పొసఁగ నిలుప, నందనందన వేడినఛంద మగును
ధారణీమండలమునఁ బ్రస్తారమనుచు, దీనినామంబు కవులచేఁ దేటపడియె. 142

టీక. ప్రస్తారప్రత్యయ మనఁగాను: ఇన్నవఛందంబునందు పుట్టినసమవృత్తంబులకు ఏయేగణంబు లని యడుగఁగా సరి చెప్పెడువిధము. వారు ప్రస్తరింపు మన్నఛందమునందు ఎన్ని సమవృత్తములు పుట్టె నన్ని గురులఘువులు దొంతరగా ఒకదాని క్రింద నొకటి వ్రాయునది. అదియె ట్లనిన: తొలిదొంతరకు నొకగురువును నొక లఘువును, రెండవదానికి రెండుగురువులును రెండులఘువులును, మూఁడవదానికి నాలుగుగురువులును నాలుగులఘువులును, ఇటువలెనే యినుమడించుచు ఎన్నవఛందమైన అన్ని నిడుద చాళ్లుగాను అడ్డవరుసలు సరిపోవునట్లుగాను పొడవునకును వ్రాసి వా రెన్నవసమవృత్తమునకు నడిగిన అన్నవయడ్డవరుస నున్నగురులఘువులు గణములు చేసి ఆవృత్తమునకు నొక్కొక్కచరణమునకు ఆగణంబు లని చెప్పునది.

ప్రస్తారద్విగుణము.

క. అందముగా నేఛందము, క్రింద మఱియు నదియె నిలిపి రెండర్ధములం
బొందుగ గురులఘువులకుడి, బందునఁ జెఱిసగము వ్రాయఁ బైఛంద మగుఁ గా. 144

టీక. ఎదియేని యొకఛందము ప్రస్తరించి యాఛందమే దాని తరువాతదిగాను బ్రస్తరించు మనఁగాఁ బ్రస్తరించెడివిధము. ఆఛందము క్రిందను తిరిగి ఆఛందమే ప్రస్తరించి కుడికడను మీఁదినుండి క్రిందుక్రిందులను నిడుపుగా సగముదనుక గురువులును కడమ సగము లఘువులును వ్రాసిన ఆమీఁదటిఛంద మవును. 145

1 బదిహేడ్వేలుఁగ (ప. పె).

3. నష్టలబ్ధిప్రత్యయము.

సీ. జలజాక్ష యిన్నవఛందంబులోపల నిన్నవసమవృత్త మెట్టి దనిన
వావృత్తసంఖ్య దా నందంద యర్ధించి వ్రాయంగ దిగుదానివైపు దెలిసి
సరిలెక్క లేదసెడ సగము గావించువేళల నెల్ల నొక్కొక్కలఘువు నిలిపి
విషమంబులను ¹బాలు వెలయ మఱొక్కటి, గలిపి యర్ధము సేయుకాలములను
తే. గురుశుభ్రాకార యొక్కొక్కగురువు నిడుచు, నడిగి రెన్నవఛందమునందు వారు
దన్ను గురువులు లఘువులు నన్నియైన, మాననగు నష్టలబ్ధి రమాసహాయ! 146

టీక. నష్టలబ్ధిప్రత్యయ మనఁగా:ఇన్నవఛందంబున ఇన్నవసమవృత్తమునకు నేయేగణంబు లని యడుగఁగా సరి చెప్పువిధము. వా రెన్నవసమవృత్త మడిగిన నన్నవలెక్క నుండి తేపతేపకు నర్ధించుకొనుచును గురులఘువులు వ్రాయునది. అది యెట్లన్నను: సరిలెక్క యర్ధించునప్పు డెల్లను ఒకొక్కలఘువు పెట్టునది. బేసిలెక్కయైనప్పు డర్ధించుటకుఁ బాలుపోదు గనుక మఱి యొక్కటి కలియఁ గూడి సరిగాఁ జేసి యర్ధించునది. ఒకటి కూడి యర్ధించునపుడెల్లను నొక్కొక్కగురువు పెట్టునది. తన్ను వా రెన్నవఛందములోనిసమవృత్త మడిగిన అన్నియగునట్టుగాను గురులఘువులు వ్రాసి అవి గణములు చేసి ఆఛందమున అన్నవసమవృత్తమునకు ఒకొక్క పాదమునకు అవి గణము లని చెప్పునది. 147

4. వృత్తోద్దిష్టప్రత్యయము.

సీ. తనయిచ్ఛ వచ్చినట్టును గురులఘువులు జగతిపై నడ్డచాలుగ లిఖించి
యేఛందమునఁ బుట్టె నెన్నవసమవృత్త మిది యన్న నొక్కఁడు మొదలుగాఁగ
రెట్టించుచును దాని క్రిందను లెక్కలు వరుస దప్పక యుండ వైచియందు
లఘువులక్రింది వెల్లను గూడి వెండియు నొక్కటి ²గలుపుక యుగ్గళింప
ఆ. నైనవృత్తసంఖ్య మది గురులఘువుల, సంఖ్య ఛందమునకు సంఖ్య యిట్లు
దెలిపి చెప్పవలయు దీని వృత్తోద్దిష్ట, మండ్రు ప్రత్యయజ్ఞు లంబుజాక్ష. 148

టీక. ఉద్దిష్టప్రత్యయ మనఁగాఁ దనమనస్సునకు వచ్చినట్లు గురువులఘువులు అడ్డచాలుగా వ్రాసి యిది యేఛందమునఁ బుట్టినది, ఆఛందమునం దిది యెన్నవసమవృత్తము అనియడిగిన సరి చెప్పెడువిధము. అతఁడు వ్రాసినగురులఘువులక్రిందను వరుసకును ఒకటి మొదలుకొని లెక్క లినుమడించి వ్రాసి వానిలోపలను గురువులక్రిందివి అన్నియుఁ విడిచిపెట్టి లఘువులక్రిందిలెక్క లన్నియుఁ గలయఁ గూడి

1 బోలి (పూ. మా). 2 గలుపుకొ (పె).

అంగుళాలోపలను మఱి యొకటి కలిపిన నెన్ని అయినో అన్నివృత్తము లనునది. అతఁడు వ్రాసిన గురులఘువు లెన్ని యైన అన్నవఛందమునఁ బుట్టినది యనునది. ఇరువదియాఱింటిలోపల నెన్ని గురులఘువులు వ్రాసినను ఇటులనే వ్రాసి సరి చెప్పునది. 149

౫. లఘుగురుక్రియాప్రశ్నము.

సీ. రెండిండ్లు వ్రాసి యాక్రింద వెంబడి [1]నిరుమైల నొక్కొక్కయిల్లు మించి యుండ
మొదలనుండియు నిరువదియాఱడ్డవీథు లమర్చి రెండుకోష్ఠులను గల్గ
గీములు నన్నింట నోమూల నిడి మధ్యగృహములయందుఁ బైయిండ్లరెంట
నిలుచు లెక్కలు గూడి విలిఖింప [2]మేరుచక్రపార్శ్వద్వయోపసదనగాలను

తే. వెలయునవి సర్వగురులఘువృత్తసంఖ్య
లగు ద్వితీయాదిగృహములయందుఁ దనరు
సంఖ్య లేకాదిలఘువృత్తసంఖ్య లయ్యె
నన్నియును వానివృత్తసంఖ్య లగుఁ గృష్ణ. 150

టీక. మేరుచక్ర మనఁగా: ఇన్నవఛందమునందు ఎన్నెన్నిలఘువులవృత్తములు ఎన్ని?యని యడిగిన సరిచెప్పెడివిధము. మొదల అడ్డవీథిగా రెండిండ్లు వ్రాసి యాక్రిందను వెంబడిగాను రెండుపార్శ్వములయందును ఒక్కొక్కయిల్లు మించియుండునట్టుగా మొదటివీథితోఁగూడ నిరువదియాఱడ్డవీథులుగా గీటులు తివిచి యుభయపార్శ్వములయందు మించియున్న కడపటియిండ్లను మీఁదియిండ్లు మొదలుకొని యన్నియిండ్లను దప్పకుండను ఒక్కట్లు పెట్టి మీఁదివీథి నున్న లెక్కల క్రిందను దిగువవీథియందు నిడుపుగా ఒక్కొక్కయింటను ఆలెక్కలకుఁ గ్రిందనుండునట్టుగా వ్రాయునది. ఇటుల వ్రాయఁగా మీఁదివీథికంటెఁ గ్రిందివీథి ఒక్కొక్కయి ల్లెక్కువ అవుచును వచ్చును. ఈక్రమమున వ్రాయఁగా ఈమేరుచక్రమునందుఁ బైవీథి మొదలుగా అడ్డవీథు లన్నియు ఉక్త మొదలైనయిరువదియాఱు ఛందములును గ్రమముననే యవును. ఆవీథులయందు మొదలియిండ్లనున్నయొక్కటొక్కటియు సర్వగురువృత్తములు. తుదియిండ్లనున్న ఒక్కొక్కటియు సర్వలఘువృత్తములు. రెండవయిండ్ల నెన్ని యుండిన అన్ని ఒంటిలఘువృత్తములు. మూఁడవయిండ్లవి రెండేసిలఘువులవి. నాలవయిండ్లవి మూఁడేసిలఘువులవి. ఈప్రకారముననే మందరను అన్నియిండ్లకు నని తెలిసికొనునది. ఆవీథిని నున్న లెక్క లన్నియుఁ గలయఁ గూడ అఛందమునఁ బుట్టినసమవృత్తసంఖ్య

1 నిరుమైల (పె). 2 నిరుమైల (ష. పె.).

యావును. వా రెన్నవఛందమున కడిగిన అన్నవయడ్డవీథి చూచి యిప్పుడు చెప్పిన చొప్పున సరి చెప్పునది. ఏఛందముదనుకను వ్రాయు మన్నను ఆఛందముదనుక వ్రాయ వచ్చును. 151

లగనిర్ణయశకటచక్రము.

సీ. ఒకమందిరంబులో నొకలెక్క వైచి యాదిగువ నడ్డంబిండ్లు దిద్దుకొనుచుఁ
గ్రమతఁ బైవీథిలెక్కలు ద్విగుణింపుచుఁ దొలుసారి యవి యెల్లఁ గలుపు వ్రాసి
వెండియు రెట్టించువేళ నొక్కొక్కటి విడిచి వ్రాయుచు దాని వృత్తసంఖ్య
కచ్చిన మానుము నీరీతి నావృత్తసంఖ్యపఙ్క్తికిఁ దొలిసదనమునను
తే. నిలుచునందాఁక బంతు లెన్నన్ని వ్రాయ
శకటచక్రంబు నాఁగఁ బ్రశస్త మయ్యె
వరుస నాద్యంతములు సర్వగురులఘువులు
కడమ నేకాదిలఘునియుక్తంబు లిందు. 152

టీక. శకటచక్ర మనఁగా: ఇన్నవఛందమునందు ఒకలఘు వాదిగా ఎన్నే నిలఘువృత్తములు. ఎన్నన వెన్నవయవి యని యడిగిన సరి చెప్పెడువిధము. వారడిగినఛందమువృత్తసంఖ్యనిర్ణయించుకొని ముందుగాను ఒకయిల్లు వ్రాసి యాయింట లెక్క యొక్కటి వైచి దానిక్రిందనుండి యడ్డముగా ఇండ్లు వ్రాసికొంచు ఆయిండ్లలో వానికి మీఁద నున్న యడ్డవీథియిండ్ల మొదలియిల్లు మొదలుకొని వరుస వెంబడి నొక్కొక్కయింట నున్న లెక్క సారెసారెకు నినుమడించుకొంచు వ్రాయుచు వచ్చునది. అది యెట్లంటేని: తొలుసారి ద్విగుణించునపు డెంతలెక్క యైనను అంతయుఁ వ్రాయునది. అంతటనుంచి అవి యెన్ని మాఱు లినుమడించినను ఒక్కటొక్కటి కడకుం బుచ్చి చిక్కినలెక్క వేయునది. ఇటువలెను వ్రాయ నాఛందంబునం బుట్టినవృత్తసంఖ్య యెప్పుడు మించునో అప్పు డది విడిచి మీఁదివీథిని ఆతరువాతను ఇండ్లలెక్కలు ఒక్కటొక్కటి యిప్పుడు వ్రాసినట్లే రెట్టించుచును వ్రాయునది. ఏదియైనను వృత్తసంఖ్యకు నధిక మయ్యెనేని అది విడిచిపెట్టునది. పైవీథిలెక్క లయ్యెనేని అంతటను ఆవీథిని వ్రాయక చాలించునది. ఇప్పుడు వ్రాసినబంతిలెక్కలు మునుపటియట్లనే చేయునది. ఆక్రింద తిరుగాను ఇండ్లు వ్రాసి ఆయిండ్లలో నిప్పటివలెనే లెక్క నిలుపునది. ఇటువలెనే ఒక్కొక్కబంతి వ్రాసి అదిచూచి దానిదిగువను మఱొక్కబంతివ్రాయుచునురాఁగా బంతికి మొదలియింట ఆఛందమునఁ బుట్టినవృత్తసంఖ్య యెక్కడ వచ్చిన నక్కడనుండి వ్రాయక మానునది. ఈతీరునవ్రాసిన ఏయింటనువచ్చినలెక్క[1]రాక వచ్చును. దీనిపేరు శకటచక్ర మని

1 రావచ్చును (పె. ప).

పించుకొనును. ఈచక్రమునందు మొదటిబంతిది సర్వగురువృత్తము. కడపటిబంతి యెంతయుండినను అన్నవయది సర్వలఘువృత్తము. రెండవబంతియిండ్లెన్నియుండిన నన్నవయవి యొంటిలఘువృత్తములు. మూఁడవయడ్డవీథిని నెన్నియుండిన నన్నవయవి రెండేసిలఘువులవృత్తములు. నాల్గవచాలున నెన్నియుండిన నన్నవయవి మూఁడు మాత్రలు గలవృత్తములు. ఈచక్రమునను ముందర ఎన్నిబంతు లున్నను రెండవ బంతి మొదలుగా బంతిబంతికి ఒక్కొక్కలఘు వెక్కువయని తెలిసికొనునది. ఇండ్లు అన్నియు లెక్కింప ఎన్ని అయినవో అన్నివృత్తము లాఛందమునం బుట్టిన వని యెఱుఁగునది. ఈరెండుచక్రంబులయందును జెప్పిన లఘుసంఖ్యఁ ఛందస్సంఖ్య లో తివిసివేయఁగాను ఎన్ని మిగిలిన నన్నిగురువులు ఆయావృత్తములకు గలవు గాన ఈచక్రములు రెండును లఘుగురుక్రియాచక్రములని యనంబడును. కొందఱు లగనిర్ణయచక్ర మందురు. 153

6. అధ్వభాగప్రత్యయము.

క. నందనుత యధ్వభాగము
ఛందస్సంఖ్యయును వృత్తసంఖ్యయు రెంటన్
బొందుగ గుణించి యొక్కటి
యందుఁ దిగియు నెన్ని యన్ని యంగుళములగున్. 154

టీ. అధ్వభాగప్రత్యయ మనఁగా : ఇన్నవఛందము ప్రస్తరించుటకు ఎన్నియంగుళములపొడవుభూమి కావలె నని అడిగిన సరిచెప్పెడువిధము. ఎన్నవఛందమున కడిగిన నంతయు లెక్కపెట్టి యందులో ఆఛందమునఁ బుట్టినవృత్తసంఖ్య గలియఁగూడి యినుమడించి యందులో ఒకటి తివిసి వేయఁగా నెంతయైనదో అన్ని యంగుళములపొడవు భూమి ఆ ఛందమునకుఁ బ్రస్తరించుటకుఁ గావలె నని చెప్పునది. 155

సమవృత్తసంఖ్యాజ్ఞానము.

అయిదవఛందమునం దెన్నిసమవృత్తములు పుట్టిన వని యడిగిన సరిచెప్పెడువిధము.

U U U U U
౧ ౨ ౪ ౮ ౧౬

ఈకడపలిలెక్క పదునాఱునరెట్టించిన ముప్పదిరెండు ఆయెను. అటుగనుక ఐదవ ఛందమునందు ముప్పదిరెండుసమవృత్తములు పుట్టిన వని చెప్పెడిది. ఏఛందమున కడిగినను ఇటువలెనే వ్రాయునది. ప్రస్తరించి చూచిన అన్నివృత్తములే పుట్టుచున్నవి. 156

పంచమచ్ఛందమునకుఁ బ్రస్తారము.

U U U U U	౧	U U U U |	౧౭
| U U U U	౨	| U U U |	౧౮
U | U U U	౩	U | U U |	౧౯
| | U U U	౪	| | U U |	౨౦
U U | U U	౫	U U | U |	౨౧
| U | U U	౬	| U | U |	౨౨
U | | U U	౭	U | | U |	౨౩
| | | U U	౮	| | | U |	౨౪
U U U | U	౯	U U U | |	౨౫
| U U | U	౧౦	| U U | |	౨౬
U | U | U	౧౧	U | U | |	౨౭
| | U | U	౧౨	| | U | |	౨౮
U U | | U	౧౩	U U | | |	౨౯
| U | | U	౧౪	| U | | |	౩౦
U | | | U	౧౫	U | | | |	౩౧
| | | | U	౧౬	| | | | |	౩౨

పంచమచ్ఛందము ప్రస్తరించినాను. ముప్పదిరెండుసమవృత్తములేర్పడెను.

ఛందస్సంఖ్య.		సమవృత్తసంఖ్య.	ఛందస్సంఖ్య.		సమవృత్తసంఖ్య.
౧	ఉక్తయందు	౨	౧౪	శక్వరియందు	౧౬౩౮౪
౨	అత్యుక్త	౪	౧౫	అతిశక్వరి	౩౨౭౬౮
౩	మధ్య	౮	౧౬	అష్టి	౬౫౫౩౬
౪	ప్రతిష్ఠ	౧౬	౧౭	అత్యష్టి	౧౩౧౦౭౨
౫	సుప్రతిష్ఠ	౩౨	౧౮	ధృతి	౨౬౨౧౪౪
౬	గాయత్రి	౬౪	౧౯	అతిధృతి	౫౨౪౨౮౮
౭	ఉష్ణిక్కు	౧౨౮	౨౦	కృతి	౧౦౪౮౫౭౬
౮	అనుష్టుప్పు	౨౫౬	౨౧	ప్రకృతి	౨౦౯౭౧౫౨
౯	బృహతి	౫౧౨	౨౨	ఆకృతి	౪౧౯౪౩౦౪
౧౦	పఙ్క్తి	౧౦౨౪	౨౩	వికృతి	౮౩౮౮౬౦౮
౧౧	త్రిష్టుప్పు	౨౦౪౮	౨౪	సంకృతి	౧౬౭౭౭౨౧౬
౧౨	జగతి	౪౦౯౬	౨౫	అభికృతి	౩౩౫౫౪౪౩౨
౧౩	అతిజగతి	౮౧౯౨	౨౬	ఉత్కృతి	౬౭౧౦౮౮౬౪

ఇవి యన్నియుఁ గలియఁగూడిన సర్వసమవృత్తసంఖ్యయగును.

వెరసి ౧౩౪౨౧౭౭౨౬

ఉక్తాప్రభృతిచ్ఛందోజాత వృత్తసంఖ్యావివేకము.

ప్రథమచ్ఛందం బగును క్తమొదలుకొని చతుర్థచ్ఛందమువద్దికి నీలాగుఛందముల యందుఁ బుట్టినసమవృత్తము లన్నియు నెన్నియాయె నని యడిగిన సరిచెప్పెడువిధము.

నాలవఛందమువృత్తసంఖ్య.

UUUU

౧ ౨ ౪ ౮

[1]పదునాఱుసమవృత్తములు పుట్టెను.

ఈవృత్తసంఖ్య యినుమడించిన ముప్పదిరెండాయెను. అందులోను రెండుపుచ్చిన ముప్పది గనుక ఉక్తనుండి ప్రతిష్ఠవద్దికి నాలుగుఛందములయందును 30 సమవృత్తములు పుట్టినవి. ఏఛందమువద్దికి అడిగిన నిటువలెనే చూచునది. వెరసివేసి కూడినను సరే. 158

సర్వవృత్తసంఖ్య.

[2]ఇరువదియాఱుఛందములయందును ఎన్నిసమవృత్తములుపుట్టె నన సరిచెప్పెడువిధము. ఈఉత్కృతిచ్ఛందమువృత్తసంఖ్య మునుపటివలె ద్విగుణించి రెండుతివిచివైచిన ౧౩౪౨౧౭౭౨౬ ఆయెను. కనుక ఇరువదాఱుఛందములయందును ఇన్ని సమవృత్తములు పుట్టె నని చెప్పునది వెరసివేసి కూడినను సరి. 159

వృత్తప్రస్తారవిధము.

నాలవఛందం బగుప్రతిష్ఠయందుఁ బుట్టినసమవృత్తంబుల కేయేగణంబు లని యడిగిన సరిచెప్పెడువిధము.

UUUU	౧ మగము	UUUI	౯ మలఘువు
IUUU	౨ యగము	IUUI	౧౦ యలము
UIUU	౩ రగము	UIUI	౧౧ రలము
IIUU	౪ సగము	IIUI	౧౨ సలము
UUIU	౫ తగము	UUII	౧౩ తలము
IUIU	౬ జగము	IUII	౧౪ జలము
UIIU	౭ భగము	UIII	౧౫ భలము
IIIU	౮ నగము	IIII	౧౬ నలము

ఇవియన్నియు అడ్డబంతులుగాఁజేసి ఆయాబంతిసమవృత్తమునకు ఆయాగణంబు లనునది నాలుగుపాదములకును అగణములే యని చెప్పునది. ఏఛందమునకడిగినను ఇటువలెనే వ్రాయునది. 160

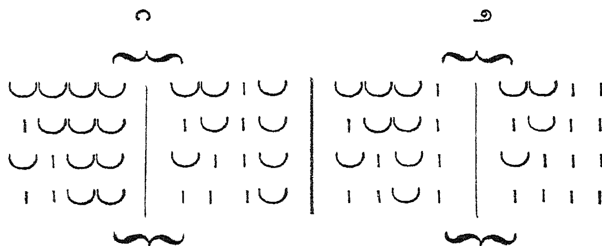
1 పదహారు (వా. వె. ప.). 2 ఇరువైయారు (వా. వె. ప.).

ద్విగుణప్రస్తారలేఖనక్రమము.

మూఁడవఛందమునకుఁ బ్రస్తారద్విగుణము.

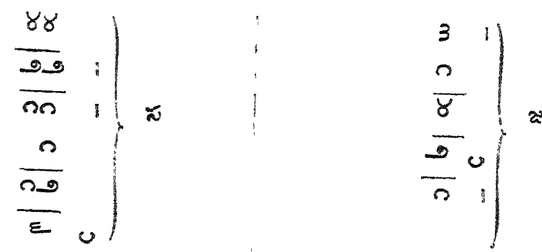
U U U	మగణము	౧	U U U	మగణము	౧
I U U	యగణము	౨	I U U	యగణము	౨
U I U	రగణము	౩	U I U	రగణము	౩
I I U	సగణము	౪	I I U	సగణము	౪
U U I	తగణము	౫	U U I	తగణము	౫
I U I	జగణము	౬	I U I	జగణము	౬
U I I	భగణము	౭	U I I	భగణము	౭
I I I	నగణము	౮	I I I	నగణము	౮

ఈమూఁడవఛందము నాలవయదిగాఁ బ్రస్తరించువిధము. ఒక ప్రతికడ గురువును లఘువును వ్రాయునది. ఏఛందమున కడిగినను ఇటువలెనే వ్రాయునది. 161

నష్టవృత్తప్రస్తారము.

ఆఱవఛందమున నలువదినాల్గవసమవృత్తమునకు నేయేగణము లని యడిగిన సరి చెప్పెడివిధము. వారు నలువదినాల్గవదియడిగిరి గనుక సరిలెక్క గనుక నవి యర్ధించి లఘువు పెట్టునది. నిలిచినయిరువదిరెండును సరిగనుక నవి యర్ధించి లఘువుంచునది. చిక్కిన పదునొకొండును బేసిగనుక మఱియొకటి కలియఁగూడి పండ్రెండుచేసి యర్ధించి గురువు పెట్టునది. మిగిలినయాఱును సరిగనుక నవి యర్ధించి లఘువు పెట్టునది. ఉన్న మూఁడును బేసిగనుక మఱియొకటి గూర్చి నాల్గుచేసి యవి యర్ధించి గురువు పెట్టునది. కడపటిరెండును సరిగనుక నవి యర్ధించి లఘువు పెట్టునది వా రాఱవఛందమున కడిగిరి గనుక గురులఘువు లాఱయినఁ జాలింపవలయు. ఏవృత్త మడిగినను నిటువలెనే సరి చెప్పవలయును. 162

ఆఱవఛందమునకుఁ బ్రస్తారము.

∪∪∪∪∪∪	౧	∪II∪I∪	౨౩
I∪∪∪∪∪	౨	III∪I∪	౨౪
∪I∪∪∪∪	౩	∪∪∪III	౨౫
II∪∪∪∪	౪	I∪∪II∪	౨౬
∪∪I∪∪∪	౫	∪I∪II∪	౨౭
I∪I∪∪∪	౬	II∪II∪	౨౮
∪II∪∪∪	౭	∪∪III∪	౨౯
III∪∪∪	౮	I∪III∪	౩౦
∪∪∪I∪∪	౯	∪IIII∪	౩౧
I∪∪I∪∪	౧౦	IIIII∪	౩౨
∪I∪I∪∪	౧౧	∪∪∪∪∪I	౩౩
II∪I∪∪	౧౨	I∪∪∪∪I	౩౪
∪∪II∪∪	౧౩	∪I∪∪∪I	౩౫
I∪II∪∪	౧౪	II∪∪∪I	౩౬
∪III∪∪	౧౫	∪∪I∪∪I	౩౭
IIII∪∪	౧౬	I∪I∪∪I	౩౮
∪∪∪∪I∪	౧౭	∪II∪∪I	౩౯
I∪∪∪I∪	౧౮	III∪∪I	౪౦
∪I∪∪I∪	౧౯	∪∪∪I∪I	౪౧
II∪∪I∪	౨౦	I∪∪I∪I	౪౨
∪∪I∪I∪	౨౧	∪I∪I∪I	౪౩
I∪I∪I∪	౨౨	II∪I∪I	౪౪

ప్రస్తరించినను సగణజగణములే అయెను.

ఉదిష్టవృత్తనిర్ణయము.

U	U	I	U	U	I	U
౧	౨	౪	౮	౧౬	౩౨	౬౪

౪
౩౨
———
౩౬
౧
———
౩౭

I	I	U	I	U	I
౧	౨	౪	౮	౧౬	౩౨

౧
౨
౮
౩౨
———
౪౩
౧
———
౪౪

“ఇది యెన్నవఛందమునందుఁ బుట్టినది? ఆఛందమునం దెన్నవసమవృత్తము?” అని యడిగిన సరిచెప్పెడువిధము. వారు వ్రాసినగురులఘువులక్రిందను వరుస వెంబడిని ఏకాదిద్విగుణితముగా వ్రాసినలెక్కలలో లఘువులక్రిందిలెక్క లన్నియు వెరసువేసి వానిక్రింద మఱియొకటి పెట్టి కలయఁగూడ ముప్పదియేడాయెను. కనుక అన్నవసమవృత్తమనునది వారు వైచినగురులఘువులు లెక్కపెట్టఁగా నేడు అయెను. గనుక నేడవఛందమునను బుట్టినది యనునది. 163

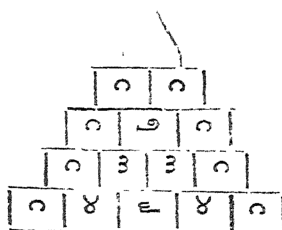
సప్తమచ్ఛందః ప్రస్తారము.

U U U U U U U	౧	I I U U I U U	౨౦
I U U U U U U	౨	U U I U I U U	౨౧
U I U U U U U	౩	I U I U I U U	౨౨
I I U U U U U	౪	U I I U I U U	౨౩
U U I U U U U	౫	I I I U I U U	౨౪
I U I U U U U	౬	U U U I I U U	౨౫
U I I U U U U	౭	I U U I I U U	౨౬
I I I U U U U	౮	U I U I I U U	౨౭
U U U I U U U	౯	I I U I I U U	౨౮
I U U I U U U	౧౦	U U I I I U U	౨౯
U I U I U U U	౧౧	I U I I I U U	౩౦
I I U I U U U	౧౨	U I I I I U U	౩౧
U U I I U U U	౧౩	I I I I I U U	౩౨
I U I I U U U	౧౪	U U U U U I U	౩౩
U I I I U U U	౧౫	I U U U U I U	౩౪
I I I I U U U	౧౬	U I U U U I U	౩౫
U U U U I U U	౧౭	I I U U U I U	౩౬
I U U U I U U	౧౮	U U I U U I U	౩౭
U I U U I U U	౧౯		

ప్రస్తరించినను రెండుతగణములు నొకగురువు నాయెను.

మేరుచక్రోద్ధారము.

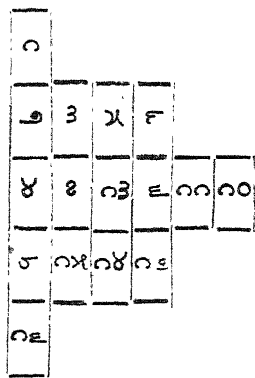
నాలవ ఛందమునకు ఎన్నేసిలఘువుల వృత్తములు ఎన్నెన్ని పుట్టెననఁగా సరి చెప్పెడువిధము. వీథివీథి ఒక్కొక్క ఛందము గనుక ఈచక్రమునకు నాలుగడ్డచాళ్లు గాన నాలవఛందముపర్యంతము అయెను. దీని నాలుగవబంతి చూచి చెప్పనది. 164

నాలవబంతి మొదలింటి దొకటియు సర్వగురువృత్తము. రెండవయింటినాలుగును ఒంటి లఘువృత్తములు. మూఁడవయింటియాఱును రెండేసిలఘువుల వృత్తములు. నాలవ యింటినాలుగును మూఁడేసిలఘువుల వృత్తములు కడపటియింటి దొక్కటియు నాలుగులఘువుల సర్వలఘువృత్తము. 165

శకటచక్రోద్ధారము.

ప్రతిష్ఠాఛందమునందు ఎన్నేసిలఘువుల వృత్తములు ఎన్నవయెన్నవయవి యని యడిగిన సరి చెప్పెడువిధము. 166

ఈచక్రమునందు మీఁదియింటి దొకటియు నాలుగుగురువుల సర్వగురువృత్తము

రెండవయడ్డవీథినున్న ౨ వది, ౩ వది, ౫ వది, ౯ వది ఒంటిలఘువృత్తములు. మూఁడవచాలున నున్న ౪ వది, ౭ వది, ౧౩ వది, ౬ వది,౧౧ వది, ౧౦ వదియు రెండేసి లఘువులవి. నాలుగవబంతి నున్న ౮ వది, ౧౫ వది, ౧౪ వది, ౧౨ వది, మూఁడేసిలఘువుల వృత్తములు. కడపటి ౧౬ వది యొక్కటియు నాలుగులఘువుల సర్వలఘువృత్తము. 167

పద్యలక్ష్యోపయోగిసంజ్ఞలు.

ఉక్తాఛందం బొక్కయక్షరంబుననుండి యొండొంటికివచ్చునక్షరంబు షడ్వింశాక్షరపర్యంతంబుగా జరుగు నందు నుక్తకుఁ బ్రతిపాద మేకాక్షరం బౌను.168

ఛందస్సంఖ్యలు.		వృత్తసంఖ్యలు.	ఛందస్సంఖ్యలు.		వృత్తసంఖ్యలు.
౧	శ్రీవృత్తము	౧	౭	లోల	౨౪
౨	స్త్రీవృత్తము	౨		హంసమాల	౨౫
౩	నారీవృత్తము	౩		మదరేఖ	౨౬
	మృగి	౪		కుమారలలిత	౨౭
	వినయ	౫		సరసిజము	౨౮
౪	కన్య	౬		విభూతి	౨౯
	వ్రీడ	౭		మధుమతి	౩౦
	సుకాంతి	౮		మదనవిలసిత	౩౧
	బింబము	౯	౮	విద్యున్మాల	౩౨
౫	ప్రీతి	౧౦		వితానము	౩౩
	త్రిగుణ	౧౧		విమానము	౩౪
	సతి	౧౨		సింహరేఖ	౩౫
	పఙ్క్తి (సుందరి)	౧౩		చిత్రపదము	౩౬
	నంద	౧౪		హంసరుతము	౩౭
	అంబుజ	౧౫		నారాచము	౩౮
౬	సావిత్రి	౧౬		ప్రమాణి	౩౯
	విచిత్ర	౧౭		నాగరము	౪౦
	తనుమధ్య	౧౮		మాణవకము	౪౧
	చంద్రవదన	౧౯		సమాని	౪౨
	శశివదన	౨౦	౯	భుజంగశిశురతము	౪౩
	సురలత	౨౧		ఉత్సుకము	౪౪
	వసుధ	౨౨		భద్రకము	౪౫
	వసుమతి	౨౩		హలముఖి	౪౬
			౧౦	పణవము	౪౭

క. యతిగణనామస్తోత్రము, వితతంబుగ సలిపి గురుల వినుతించి తగన్
యతిగణనామయుతంబుగఁ, బతగధ్వజ తేటపఱుతుఁ బద్యవిధంబుల్. 169

క. సమవిషమవృత్తములకు, సముద్రము లనంగఁ దనరి షడ్వింశతిభే
దము లై వేదములకుఁ బాదము లై ఛందంబు లొప్పిదము లగు వరుసన్. 170

తే. జగతి సమవృత్త మెన్నవఛందమునను
సంభవము నొందు నన్నియక్షరము లమరఁ
బదపదమునకు హెచ్చును గొదువ లేక
గణములను నొక్కభంగిని గానఁబడును. 171

ఆ. ఒంటికాలఁ గొంద ఱుండఁ జేసిరి పాద, యుగముతోడ గొంద ఱుండఁ జేసి
రేను సకలవృత్తవృషముల నడిపింతు, నాల్గుపాదముల జనంబు వొగడ. 172

క. ఒకకాలను రెండడుగులఁ, బ్రకటంబుగ గ్రంథవిస్తరభయంబునఁ బూ
ర్వకవులవలెఁ జెప్పిన లే, ఖకుఁ డొకలిఖి విడువఁ దప్పఁ గనఁ దర మగునే. 173

క. నేను రచించినవృత్తవి, తానములో నొకట రెంటఁ దప్పుండిన వి
ద్యానిధులు కడమపదముల, లో నారసి యతులు గణములును దెలియఁ దగున్. 174

తే. అడుగులకు వర్ణములు గొంచె మగుటఁ జేసి
యందు నుక్తాప్రభృతినవచ్ఛందములను
బొడము వృత్తములకు నెల్లవడులు లేవు
నాల్గుపదములఁ బ్రాసము ల్నడచుఁ గాని. 175

క. గురులఘుగణసంజ్ఞ లయు, క్షరములు దీర్ఘంబు లైనఁ జను నవి రెం డై
పరువడి సంయుక్తము లై, పరఁగిన నవి రెండు నెన్నఁబడు వెంబడి గాన్. 176

౬. ప్రథమచ్ఛందం బగునుక్తయందుఁ బ్రతిపాదంబునకు నొక్కొక్కయక్షరం బై రెండువృత్తంబులు వుట్టె నందు శ్రీ యనువృత్తము.

శ్రీవృత్తము. ౧—౧

∪ గ.

శ్రీ
గో
పా
లా

ద్వితీయచ్ఛందంబగు నత్యుక్తయందుఁ బ్రతిపాదంబునకు రెండేసి యక్షరంబు లై నాల్గు వృత్తంబులు వుట్టె నందు:—

స్త్రీవృత్తము. ౨—౧

∪∪ గగము.

స్త్రీనా
గాని
త్మానిం
పూనన్.

తృతీయచ్ఛందం బగుమధ్యయందుఁ బ్రతిపాదంబునకు మూఁడేసియక్షరంబు లై యెనిమిది వృత్తంబులు వుట్టె నందు:—

నారీ. ౩—౧

∪∪∪ మగణము.

శ్రీనాథున్
నే నెంతున్
మా నొప్పం
గా నాదిన్.

మృగీ. ౩—౩

∪ । ∪ రగణము.

భూమిలో
రా మహా
ధామ మాఁ
దా మృగిన్.

అందు వినయవృత్తము. ౩—౮

। । ∪ సగణము.

వినయం
బనఁగాఁ
జను సా
నసఘా.

చతుర్థచ్ఛందం బగుప్రతిష్ఠయందుఁ బ్రతిపాదంబునకు నాలుగేసియక్షరంబు లై ౧౬ వృత్తంబులు వుట్టె నందు:—

కన్య. ౪—౧

∪∪∪∪ మగ.

భావింప న్నా
గావా ప్తి న్న
న్యావృత్తంబీ
శేవన్నొప్పున్.

వ్రీడ. ౪—౨

। ∪∪ య ∪ గ.

యగల్ చెప్పం
దగు వ్రీడన్
నగోద్ధర్తా
జగద్భర్తా.

సుకాంతి. ౪—౬

। ∪ । జ ∪ గ.

జకారముల్
గకారముల్
సుకాంతికిన్
శుకస్తుతా.

బింబ. ౪—౭

∪ । । భ ∪ గ.

ఇమ్మహిలోఁ
బ్రమ్ము భగల్
బింబమునం
గంబుధరా.

పంచమచ్ఛందం బగుసుప్రతిష్ఠయందుఁబ్ర
తిపాదంబునకు నైదేసియక్షరంబుల ము
ప్పదిరెండువృత్తంబులు పుట్టె నందు:-

ప్రీతి. ౫-౩

U I U ర UU గగ.

ప్రీతికి నై ఫా
ల్యితగద్వంద్వం
బై తగుఁ దైత్యా
రాతివసింపన్.

ప్రగుణ. ౫-౪

II U స UU గగ.

ప్రగుణాఖ్యం బొ
ప్పగుఁ జెప్పంగా
సగణాస క్తిన్
నిగమస్తుత్యా.

సతి. ౫-౬

I UIUU గగము.

క్షితిం జగాసం
గతిం దనర్చున్
సతీసువృత్తం
బతిప్రసిద్ధా.

పఙ్క్తి (సుందరి). ౫-౭

UIIభUU గగము.

ఏకభకారం
బేకగగంబుల్
గైకొనుఁ బఙ్క్తిన్
శ్రీకమలాక్షా.

నంద. ౫-౧౩

UU I త I U వగణము.

దేవస్తుత నం
దావృత్తమునన్
తేవ న్నలుపం
గా వచ్చుఁ దవల్.

అంబుజము. ౫-౧౫

U II భ I U లగము.

ఇమ్ముల భకా
రమ్ము లగయు
క్తిం బరఁగుఁ దా
నంబుజమనన్.

వ. షష్ఠచ్ఛందం బగుగాయత్రి యందుఁబ్ర
తిపాదంబునకు నాఱేసియక్షరంబు లై
యఱువదినాల్గువృత్తంబులు పుట్టెనందు:

సావిత్రి. ౬-౧

UUU మ UUU మ.

గోవిందస్తోత్రంబుల్
దైవారు న్యాయుక్తిన్
సావిత్రీవృత్తంబుల్
గావింపంగా నొప్పున్.

విచిత్ర. ౬-౧౦.

I UU య I UU య.

తనర్చు న్విచిత్రం
బనంగా యయాప్తిన్
ఘనశ్యామగాత్రా
మునిస్తోత్రపాత్రా.

తనుమధ్య. ౬-౧౩

UU I త I UU యగణము.

కామేపలివాసున్
మే మెంతు మనంగన్
స్వామీ తనుమధ్యన్
భూమిన్ దయ లొప్పున్.

చంద్రవదన. ౬-౧౯

U II భ I UU య.

చంద్రవదనన్ దే
వేంద్రవినుతా ని
స్తంద్ర తభయంబుల్
సాంద్రముగఁ జెప్పున్.

శశివదన. ౬-౧౬

। । । న । ∪∪ య.

శశివదనాఖ్యన్
విశదము లయ్యెన్
దిశల నయంబుల్
దశముఖవైరీ.

*సురలత. ౬-౧౬

। । । న । ∪∪ య.

మురహరుఁ డేవే
కుచకుచ నాఁగా
ధరణి నయంబుల్
సురలత నొప్పున్.

అందు వసుధావృత్తము

వసుధ. ౬-౨౨

। । ∪ స । । ∪ స.

వసుదేవసుతున్
బొసఁగింపు మనన్
వసుధావ్యయ మిం
పెసఁగున్ సనలన్.

వసుమతి. ౬-౨౬

∪∪ । త । । ∪ స.

బృందావనవిహా
రిం దర్శించెద నం
చందు న్వసుమతిం
బొందింతురు తసల్

వ. సప్తమచ్ఛందం బగునుష్ణిక్కనందుఁ బ్రతిపాదంబునకు నేడేసియక్షరంబు లై నూట యిరువది యెనిమిది వృత్తములు పుట్టె నందు:—

లోల. ౭-౧౦

। ∪∪ య । ∪∪ య ∪ గ.

ధరిత్రీసుతారాతిన్
సరోజాతపత్రాక్షున్
హరిన్ యాగలన్ లోలన్
గరం బొప్ప వర్ణింతున్.

హంసమాల. ౭-౨౦

। । ∪ స ∪ । ∪ ర ∪ గ.

సరగంబుల్ రచింపన్
బరఁగున్ హంసమాలా
నరసింహావతారా
సురవిద్విడ్విదారా.

మదరేఖ ౭-౨౯

∪∪∪ మ । । ∪ స ∪ గ.

గోపాలాఖ్యుఁడు నిచ్చల్, మాపాలం గలఁ డంచున్
రూపింప న్మసగంబుల్, దీపించు న్మదరేఖన్.

కుమారలలిత ౭-౩౦

। ∪ । జ । । ∪ స ∪ గ.

సుమాయుధనిభాంగా, రమాహృదయనాథా
కుమారలలితావృత్త మొప్పు జసగాప్తిన్.

* 'సురలత' కును, 'శశివదన'కును భేదము లేదు. కాఁబట్టి లక్షణమును మరలఁ జూప ననవసరము.

సరసిజము ౭-౩౧

U ||భ|| U స U గ.

శౌరి సరసిజం బిం, పారు భసగయుక్తిన్
సారదనుతిపాత్రా, నీరదనిభగాత్రా.

విభూతి ౭-౪౩

U | U ర | U | జ U గ.

ఇమ్మహి న్రజంబులం, తమ్మనం గకారమున్
గ్రమ్మి యుండునట్టిప్పు, తమ్ము దా విభూతి యౌ.

మధుమతి ౭-౫౬

| | | న U || భ U గ.

కుధరవైరికడన్, విధుఁడు దా నమరున్
మధుమతి న్నవము, న్మథశరీర హరీ.

మదనవిలసితము ౭-౬౪

| | | న | | | U గ.

పదపడి ననగల్, గదసి వెలసినన్
మదనవిలసితం, బది యమతిలకా.

అష్టమచ్ఛందం బగుననుష్టుప్ఛందమునఁ బ్రతిపాదంబునకు నెనిమిదేసియక్షరంబు లై యున్నాటయేఁబదాఱు వృత్తంబులు పుట్టె నందు.

విద్యున్మాల ౮-౧

U U U మ U U U మ U U గగము.

శ్రీదేవీధాత్రీప్రాణేశా, యాదిత్యజ్యోతిస్స్తుత్యా
వేదోద్ధర్తా విద్యున్మాలం, బా దై మాగాప్రాప్తిం బొల్చున్.

వితాన ౮-౬

| U | జ U U U మ U U గగము.

క్షితి జ్ఞగాయుక్తం బైనన్, వితానవృత్తం బై యొప్పున్
పితామహాద్యాదిత్యప్రస్తుతప్రభావా సర్వేశా.

విమానము ౮-౩౮

| U | జ U U | త U U గగము.

క్షమన్ జతాంతస్థగాయుక్తమై రచింపం బొసంగున్
విమాన మంభోరుహాక్షా, రమాంగనావాసవక్షా.

సింహరేఖ ౧-౮౩

U I U ర I U I జ U U గగము.

ద్వారకాపురీవిహారా, మేరుధీర పంచబాణా
కార సింహరేఖకుం బెం, పారు రేఫజల్ గగంబుల్.

చిత్రపదము ౧-౯౯

U I I భ U I I భ U U గగము.

చిత్రపదం బనువృత్తం, బత్రిమునిస్తుతు శౌరిన్
స్తోత్రము సేయఁగ నొప్పున్, ధాత్రిని భాగగయుక్తిన్.

హంసరుతము ౧-౯౭

U U U మ I I I న U U గగము.

శ్రీవత్సాంకితసువక్షా, దేవా హంసరుత మెందున్
భావింప న్మనగగాప్తిన్, గావింపం దగు ధరిత్రిన్.

నారాచము ౧-౧౯

U U I త U I U ర I U వగణము.

క్షీరాబ్ధికన్యకాపతిన్, నారాయణుం ద్రవంబులన్
ఘోరంబుగా నుతించినన్, నారాచవృత్త మై చనున్.

† ప్రమాణి ౧-౧౬

I U I జ U I U ర I U వగణము.

అమిత్రలోకసంహరా, సమగ్రకాంతి భాసురా
క్షమన్ జరేభగంబులన్, ప్రమాణివృత్త మొప్పగన్.

నాగరము ౧-౧౭

U II భ U I U ర I U వగణము.

బాగమరున్ భరేఫసం, యోగలగంబుల న్మహా
యోగినుతు న్వినంబడున్, నాగరనామవృత్త మై.

మాణవకము ౧-౧౦౩

U I I భ U U I త I U వగణము.

శోణమయూఖప్రవిభా, బాణసుపర్వారిహరా
వేణుధరా భత్వములన్, మాణవకం బై తనరున్.

---

†ఇది (పూ. ము.) లో లేదు. దీనిపేరుమాత్రము సంజ్ఞలపట్టీలోనున్నది (చూ. ౧. ౩౯.).

సమాని ౮-౧౦౭

U I U ర I U I జ I U వగణము.

నారదాదిమౌనివరుల్, చేరి శౌరిఁ గొల్తు రనఁగ
గోరి రేఫమును జవముల్, ధారుణి స్సమాని కగుఁగ.

వ. నవమచ్ఛందం బగుబృహతియందుఁ బ్రతిపాదంబునకుఁ దొమ్మిదేసియక్షరంబు లై యేనూటపండ్రెండు వృత్తంబులు వుట్టె నందు:—

* భుజంగశిశుసృతము ౮-౧ ౨౭

I I I న I I I న I U U యగణము.

నిజమున ననయ లొప్పఁగ, భుజగశిశుసృత మయ్యెఁగ
సుజనవినుతచరిత్రా, వృజినతృణఘనదాత్రా.

ఉత్సుకము ౯-౧౮౩

U II భ U II భ U I U రగణము.

వాసవముఖ్యసురస్తుతా, దాసమనోంబుజషట్పదా
వాసిగ భారము లొందినఁగ, భాసిలు నుత్సుకవృత్తముల్.

భద్రకము ౯-౧౮౭

U I U ర I I I న U I U రగణము.

కాద్రవేయశయనా సమా, న్నిద్రదైత్యమదభంజనా
రుద్రమిత్ర రనరేఫముల్, భద్రకంబునకు భాసిలుఁగ.

హాలముఖి ౯-౨౪౧

U I U ర I I I న I I U సగణము.

కింకరీకృతసురవరా, పంకజాతదళనయనా
పొంక మౌ రనసగణముల్, శంక లేక హాలముఖికిఁగ.

ఆ. పఙ్క్తినుంచి వృత్తపఙ్క్తి కిన్నవ వ్రాయి, వడి యటంచుఁ జెప్పఁబడిరొ యిచట
సంస్కృతంబునందుఁ జనుఁ బదవిచ్ఛేద, మడుగు మొదలివర్ణ మగుఁ దెనుఁగున. 177

క. ధర గణితశాస్త్రసంజ్ఞల, శరరసగిరిదంతినిధిదిశాశంకరభా
స్కరవిశ్వమనుదినోర్వీ, శ్వరనామములు యతివర్ణసంఖ్యార్థంబుల్. 178

వ. దశమచ్ఛందం బగుపఙ్క్తియందుఁ బ్రతిపాదంబునకుఁ బదేసియక్షరంబు లై వేయు నిరువదినాల్గువృత్తములు పుట్టె నందు:—

*సంజ్ఞలపట్టీలో 'భుజంగశిశు' అనియేయున్నది; గాని ఇచ్చట (వృా. మా)లో 'భుజంగశశి' అని తప్పుగనున్నది.

పణవము ౧౦-౨౧

UUU మ | | | న | UU య U గ.

ఉర్విన్ మ్నన్యగ ♦ యుతపాదంబుల్, పర్వన్ నద్యుతిఁ ♦ బణవం బయ్యెన్
గీర్వాణాహిత♦గిరిశాకేశా, సర్వేశా రవి♦శతసంకాశా.

మయూరసారి (మయూరభాషిణి) ౧౦-౧౭౧

U | U ర | U | జ U | U ర U గ.

వెక్కసించె శైల ♦ విశ్రమంబు, లొక్కి రేఫజంబు♦లున్ రగంబుల్
చక్కఁగా మయూర♦సారి కొప్పున్, నిక్క మంబుజాత♦నేత్ర శౌరీ.

రథాలి ౧౦-౨౭౭

U | U ర | | | న U | U ర U గ.

గోత్రవిశ్రమము ♦ గూడి భక్తిన్, ధాత్రి రేఫనగ♦ణంబు లొప్పెఁ
బోత్రిరూప రగ♦ము రథాలం, జిత్రభంగి నుతి♦సేయు నిన్నున్.

రుగ్మవతి ౧౦-౧౯౯

U || భ UUU మ || U స U గ.

అంగయతిం బొం♦దై భమస ల్పూర్వం గురుయుక్తి ♦ రుగ్మవతి న్స
త్యాంగనకై తేఁ♦డా సురశాఖిం, బొంగుచు గోపీ♦పుత్త్రుఁ డనంగన్.

*చంపకమాలి ౧౦-౧౯౯

U|| భ U U U మ | | U స U గ.

భూమిధరక్రాంతు ♦ లొప్పలుపారన్, బ్రేమ భమంబు ల్గో♦రి సగంబుల్
దామ నుతించు న్నం♦దసుతు న్బా, మామకరాంకుం జం♦పకమాలిన్.

మణిరంగము ౧౦-౨౮౧

U | U ర || U స || U స U గ.

అంగనామణు ♦ లంగయతుల్గా, సంగ మెచ్చ ర♦సాగురుయుక్తిన్
బొంగుచు న్యదు♦పుంగవు వేఁడన్, రం గగున్ మణి♦రంగ మనంగాన్.

మత్తా (హంసశ్రేణి) ౧౦-౨౮౧

UUU మ U || భ || U స U గ.

శైలక్రాంతి న్మభ♦సగ లొలిం, గ్రాల న్మత్తాఖ్యను ♦ గనుపట్టున్
బాలించె న్యాదవ♦పతి యాపాం, చాలిం గౌరవ్యుల♦సభ నాఁగన్.

---

*రుగ్మవతికిని, చంపకమాలికిని గణములలో భేదము లేదు; యతిస్థానమున మా
త్రము భేదముగలదు గాన వేఱుగఁ జెప్పఁబడినది.

కౌముది ౧౦-౨౯౯

। । । న ◡◡ । త ◡◡ । త ◡ గ.

మునినుతా కౌ•ముదీవృత్త మై, వ్వను నగాగం•బులన్ పద్యతిన్
దుని పెం పాల•స్త్య భూపుత్రికై, కిమక రామ•క్షితీశం డనన్.

భోగివిలసితము (విలసితము) ౧౦-౩౫౧

◡ ॥ భ ॥ ◡ స । ◡ । జ ◡ గ.

సాగభసములున్ • జగంబులున్, జా గగు నగవి•శ్రమంబులన్
భోగివిలసితం•బుఁ జెప్పఁగా, సాగరతనయా•సమన్వితా.

మనోరమ ౧౦-౩౮౮

। । । న ◡ । ◡ ర । ◡ । జ ◡ గ.

వరజగంబుల • న్మనోరమల్, సరవి శైలవి•శ్రమంబులన్
దురితదూరు సిం•ధుజాపతిన్, సొరిది సన్నుతిం•చు నెంతయున్.

*శుద్ధవిరాటి ౧౦-౪౮౫

◡◡◡ మ । । ◡ స । ◡ । జ ◡ గ.

చా లొప్ప న్మస•జ ల్గకారమున్, గ్రాలు న్శుద్ధవి•రాటిన్ పద్యతిన్
నీలాంగా రమ•ణీమనోభవా, నాళీకాసన•నందనస్తుతా.

నందిని ౧౦-౩౫౯

◡ । । భ ◡◡ । త । ◡ । జ ◡ గ.

శ్రీరమణా ని•ర్జితదానవా, సారసపత్రే•క్షణ పద్యతిన్
సారె భతంబు•ల్జగము ల్దగన్, ధీరులచే నం•దిని నాఁ జనున్.

పఙ్క్తి ౧౦-౮౩౯

◡ । । భ ◡ । । భ ◡ । । భ ◡ గ.

గ్రావవిరామమ•గా విబుధుల్, భావజుతండ్రి ని•భాభగురుల్
గా వినుతించినఁ•గావ్యముల, న్వావిరిఁ బఙ్క్తియ•నం బరఁగున్.

వ. ఏకాదశచ్ఛందం బగుత్రిష్టుప్పునందుఁ బ్రతిపాదంబునకుం బదునొకం డేసియక్షరంబు లై ౨౦౪౮ వృత్తంబులు పుట్టె నందు:—

---

* (పూ. ము.) సంజ్ఞలపట్టీలో 'వరాటి' అనియున్నది; (పె)లో విరాటి; విరాట (ప).

ఇంద్రవజ్ర ౧౧-౩౫౭

UU । త UU । త । U । జ UU గగము.

ఇంతు ల్సదా పాదుమ♦రింద్రవజ్రల్, స్వాంతంబున న్మోహము♦సంధిలంగన్
దంతావళి శ్రాంతిని♦తా జకార, ప్రాంతంబునం గద్వయ♦మంద మందన్.

ఉపేంద్రవజ్ర ౧౧-౩౫౮

। U । జ UU । త । U । జ UU గగము.

క్షపాచరారు ల్జతి♦జ ల్గగంబుల్, బ్రపూర్ణ మై దంతివి♦రామ మొప్పన్
ద్విపాధిపత్రాత ను♦తింపఁ జేరై, యుపేంద్రవజ్ర ల్వెల♦యు న్ధరిత్రిన్.

ఉపస్థితము ౧౧-౩౬౫

UU । త । U । జ । U । జ UU గగము.

భక్తు ల్హరిమీఁద ను♦పస్థితం బా, సక్తి న్విరతు ల్కరి♦సంఖ్య సాగన్
సూక్తు ల్గాని చెప్పెడు♦చోఁ దజాగా, యుక్తం బగుచుం జెలు♦వొందుచుండున్.

దోదకము ౧౧-౪౩౯

U । । భ U । । భ U । । భ UU గగము.

తోరపువేడుక ♦ [1]దోదక మొప్పన్, భూరివిరామము ♦ భూధరసంజ్ఞం
బారుచు భాభగ♦గాన్విత మై లక్ష్మీరమణా విర♦చింప నెసంగున్.

రథోద్ధతము (పరాంతిక) ౧౧-౬౯౯

U । U ర । । । న U । U ర । U వగము.

అంది రేఫనర♦వాప్తి నొప్ప గో,విందు భూమిధర♦విశ్రమంబులన్
జెంది కబ్బములఁ ♦ జిత్రభంగిఁ జె,న్నొందు నెంతయు ర♦థోద్ధతం బిలన్.

భద్రకము ౧౧-౭౦౪

। । । న । । । న U । U ర । U వగము.

నరకదమన ♦ నారవంబులన్, సరగఁ గుధర♦సమ్మితంబు లై
విరతు లమర ♦ వేడ్కఁ జెప్పినం, బరఁగుఁ గృతుల♦భద్రకం బనన్.[2]

స్వాగతము ౧౧-౪౪౩

U । U ర । । । న U । । భ UU గగము.

స్వాగతంబు దగు ♦ శైలవిరామం, బై గజేంద్రవర♦దా రనభంబుల్
పై గురుద్వయము ♦ భాసిలఁ జెప్పన్, యోగిమానసప♦యోజమిళిందా.

---

1 తోటక (పె. ప). 2 చూ. చంద్రిక.

కాంతి ౧౧-౫౭౭

∪∪ | త | ∪ | జ | ∪ | జ | ∪ లగము.

క్రాంతు ల్కారిసంఖ్యను • రాజిలఁగా, సంతోషమూతోడఁ ద•జాలగముల్
చింతింపఁ బదంబులఁ • జెంద రమా, కాంతావ్యాదయేశ్వర • కాంతి యగున్.

శ్యేని ౧౧-౬౫౩

∪ | ∪ ర | ∪ | జ ∪ | ∪ ర | ∪ వగణము.

మానితాద్రివిక్ర•మంబుఁ బూనఁగా, శ్యేనికి న్రజ ల్వ•యి న్రవంబులన్
గాని యొండు గూర్పఁ • గాదు రుక్మిణీ, ప్రాణనాథ కామె•పల్లిమందిరా.

వాతోర్మి ౧౧-౫౧౭

∪∪∪ మ ∪ | | భ ∪∪ | త | ∪ వగణము.

ఆమోదం బొప్పఁగ • వ్యాసాదికవుల్, భూమిన్ధ్ర క్రాంతులు • పొంగార మహీ
భామాప్రాణేశ మ•భంబుల్ తవలన్, దా మీవాతోర్మిని • దాపింతు రొగిన్.

కలితాంతము (గీతాలంబనము) ౧౧-౫౭౭

∪ ∪ | త | ∪ | జ | ∪ | జ | ∪ లగము.

సామోద్భవవిక్రమ•సంయుత మై, వేమాఱు తజాలగ•విస్తృత మై
దామోదరదేవుక•థ ల్పలుకన్, భూమిం గలితాంతము•పూర్ణ మగున్.

శాలిని ౧౧-౨౮౯

∪ ∪ ∪ మ ∪ ∪ | త ∪ ∪ | త ∪ ∪ గగము.

ధీరశ్రేష్ఠు ల్సన్ను•తింపం గవీంద్రా,ధారం బై ధాత్రి న్మ•తా గాగణా ప్తిన్
దోరం బై భూభృద్య•తుల్ సంఘటింపన్, నీ రేజాక్షా శాలి•నివృత్తి మొప్పున్.

సుముఖి ౧౧-౫౭౦

| | | న | ∪ | జ | ∪ | జ | ∪ లగము.

ఖగపతివాహ • కపర్దినుతా, మృగపతిమధ్య • హితా ర్తిహరా
నగవిరమం బె•నయంగ నజా, లగములచేఁ జె•లఁగు న్సుముఖుల్.

భ్రమరవిలసితము ౧౧-౧౦౦౯

∪ ∪ ∪ మ ∪ || భ | | | న | ∪ వగణము.

ఏచుంఘిర్మిం బార•యి మగణభన, ల్వా యొక్కం డవ్వ•లను నెలకొనన్
మాయాతీతా భ్ర•మరవిలసితం, బై యొప్పుం దర్క•ముతుల నిలుచున్.

వృత్త ౧౧-౨౮౮

I I I న I I ◡ స ◡ ◡ I త ◡ ◡ గగము.

అనయమును వే♦దాంగంబు సెప్పఁగ, దనుజహర న♦ స్తంబు ల్గగంబుఁ
బెనఁగొని ధరా♦భృద్విక్రమంబుల్, దనరునది వృ♦త్తావృత్త మంచున్.

పృథ్వి ౧౧-౮౯౬

I I I న I I I న I ◡ I జ I ◡ వగము.

నలినభవనుత♦నాజలగం, బులు గలయతులఁ ♦ బొందుపడం
బెలుచఁ బలికినఁ ♦ బృథ్వి యనఁగ, వెలయు నొకసమ♦వృత్త మిలన్.

వృంత ౧౧-౨౭౬

I I I న I I I న I I ◡ స ◡ ◡ గగము.

నగణయుగము సగ♦ణం బొందఁగ, గగ మొకటియు జత♦గాఁ గూడఁగ
ఖగవిరమములను ♦ గల్పింపఁగ, దగుఁ గవులకు వసు♦ధ న్వృంతల్.

మౌక్తికమాల ౧౧-౪౮౭

◡ I I భ ◡ ◡ I త I I I న ◡ ◡ గగము.

భక్తజనత్రాత ♦ భతనగాసం, యుక్తము లై మాని♦యుతయతుల్ సు
వ్యక్తము లై సూక్తు♦లమరఁ జెప్పఁగ, మౌక్తికమాలాక్ర♦మము లెసంగున్.

ఉపస్థితము (శిఖండిపిరుతము); (స్త్రీ) ౧౧-౨౮౬

I ◡ I జ I I ◡ స ◡ ◡ I త ◡ ◡ గగము.

ఉపస్థితమునం ♦ దొప్పారుచుండఁగ, దపస్వివిరతు ♦ ల్గాకం జకారం
బుపై సతగణం♦బు ల్గద్వయంబుఁగ, గపిధ్వజసఖా ♦ కామేపలీశా.

ఏకరూప ౧౧-౩౯౬

◡ ◡ ◡ మ ◡ I I భ I ◡ I జ ◡ ◡ గగము.

ఏపారం గావ్యముల ♦ నేకరూపల్, త్మాపుత్రీశుఁ ప్రభజ♦గాగణంబుల్
బ్రాపించుం గుంజరవి♦రామ మొప్పఁగ, బాపంబుల్ వాయుటకుఁ ♦ బ్రస్తుతింపన్.

చంద్రిక ౧౧-౨౦౪

I I I న I I I న ◡ I ◡ ర I ◡ వగము.

అగవరధర నార♦వాన్వితం, బుగఁ గృతులను జెప్పఁ ♦ బొందికై
తగ నిధివిరమంబు ♦ దాఁకఁగా, జగతిని నెగడొందుఁ ♦ జంద్రికల్.

వ. ద్వాదశచ్ఛందం బగుజగతి యందుఁ బ్రతిపాదంబునకుఁ బండ్రెండేసి యక్షరంబులై ర్ఙా వృత్తంబులు వుట్టె నందు.

స్రగ్విణి ౧౨-౧౭౧

U I U ర U I U ర U I U ర U I U ర.

కామెపల్లీమహా • గ్రామమధ్యంబునన్
భూమిదేవోత్తము • ల్పూజ సేయంగ నా
స్వామియున్నాఁడనన్ • స్రగ్విణిన్ శైలవి
క్రామయుక్తిం జతు • ష్కంబగున్ రేఫముల్.

భుజంగప్రయాతము ౧౨-౧౮౧౬

I U U య I U U య I U U య I U U య.

భజింతున్ సదా కామె • పల్లీనివాసున్
వ్రజస్త్రీవిటున్ యాద • వశ్రేష్ఠు నంచున్
భుజంగప్రయాతాఖ్య • మొ ల్పొల్లు యాలన్
గజవ్రాతవిశ్రాంతి • గాఁ జెప్ప నొప్పున్.

తోటకము ౧౨-౧౬౭౬

I I U స I I U స I I U స I I U స.

తగుఁ దోటకవృత్తము • ధాత్రియతిన్, సగణంబులు నాలుగు • సాగినఁ బన్నగపుణ్యనదీసుర • నాథదిశా, జగతీద్విజపట్టణ • సంచరణా.

జలధరమాల ౧౨-౨౮౧

U U U మ U I I భ I I U స U U U మ.

ధీరుల్ మెచ్చం గృతుల న • తిశ్రీదం బై, మార్గాకారా జలధర • మాలావృత్తంబై రాజిల్లున్ భువిఁ జతు • రాస్యక్రాంతుల్, సారం జేరన్ మభసమ • సంయుక్తంబై.

వంశస్థము ౧౨-౧౭౨

I U I జ U U I త I U I జ U I U ర.

జతల్ జరేఫంబులు • సామజాతస, మ్మితాక్షరక్రాంతుల • మెప్పు వుట్టఁగాఁ బతంగరాజధ్వజుఁ • బద్మలోచనున్, నుతింప వంశస్థ మ • నూన మై చనున్.

ఇంద్రవంశము ౧౨-౧౭౨౧

U U I త U U I త I U I జ U I U ర.

ఇందీవరాక్షుల్ తగ • నింద్రవంశ మా, నందంబునం బాడిరి • నందసూతిపై డెందంబుల న్మోహమూ • శేవ మీఱఁగాఁ, బొం దై గజక్రాంతులు • పూనఁదాత్రలన్

ద్రుతవిలంబితము ౧౨-౧౮౬౮

।।। న ◡ ।। భ ◡ ।। భ ◡ । ◡ ర.

ద్రుతవిలంబిత•రూప మగుం గుభృ, ద్యతి నభారయు•తంబుగఁ జెప్పినన్
నతజనార్తివ•నశ్వసనప్రియా, వితతభూసుర•వీరపురాలయా.

తోదకము (తామరసము) ౧౨-౭౨౦.

।।। న । ◡ । జ । ◡ । జ । ◡◡ య.

సలలితతోదక•సామజవిశ్రాం, తులను నజాయలఁ • దోదకవృత్తం
బలవడుఁ గేశవ•రాసురకాష్ఠా, జ్వలనవనీశర•సాస్థలవాసా.

ప్రియంవద ౧౨-౮౦౦

।।। న ◡ ।। భ । ◡ । జ ◡ । ◡ ర.

విభు శమీరపృథు•వీజరత్నభా, గభవనాలయునిఁ గామెపల్లికా
ప్రభు నభజ్రలను • బ్రస్తుతింప నా, నిభవిరామమున • నీప్రియంవదల్.

ప్రమితాక్షరము ౧౨-౧౭౭౨

।। ◡ స । ◡ । జ ।। ◡ స ।। ◡ స.

ప్రమితాక్షరం • బమరుఁ బద్మజవి, శ్రమ మొప్పమీఱ • సజసాయుతమై
యమునానదీతటవి•హార పృథా, ప్రమదాకుమారసఖ • భద్రయశా.[1]

జలోద్ధతగతి ౧౨-౧౭౨౬

। ◡ । జ ।। ◡ స । ◡ । జ ।। ◡ స.

జలోద్ధతగతిం ది•శాగజయతిన్, మెలంగు నినుమాఱు • మెచ్చఁగ జసల్
ఫలానుభవ కామె•పల్లినిలయా, ఖలాంబుదసమీర • కామజనకా.

విశ్వదేవి ౧౨-౧౯౨౨

◡◡◡ మ ◡◡◡ మ । ◡◡ య । ◡◡ య.

శ్రీవత్సాంకా పద్మాధ•రిత్రీకళత్రా, దేవేంద్రస్తోత్రా విశ్వ•దేవీసమాఖ్యం[జెప్పన్.
బై విప్పాందు స్థాయాగ•ణావాప్తి దిక్సం, ఖ్యావిశ్రామంబుల్ చోద్య•మైయుండఁ

చంద్రవర్త్మ ౧౨-౧౯౬౮

◡ । ◡ ర ।।। న ◡ ।। భ ।। ◡ స.

ఇంద్రవంద్య జగ•దీశ ఘనయశ, స్సాంద్ర కామెపలి•సద్మ యదువరా
చంద్రవర్త్మ యగు • శైలవిరతి ని, స్తంద్ర మై రనభ•సంబు లమరినన్.

---

1 (ప. వె) లో ౧౭౭౨ అనియే ఉన్నది. (పూ. ము) లో ౧౭౮౦ ఉన్నది.
ఇదిచూచి యిటీవలివారు వ్రాతప్రతులలో సరిగానున్న సంఖ్యను తప్పుగాదిద్దుకొన్నారు.

ప్రహేయము ౧-౨-౫౭౬

।।।న।।।న◡◡◡మ।◡◡య.

కరివిరమణముల్ • గా నామయుంబుల్, బరఁగ నిలుపఁ జా•పట్టుం బ్రహేయం
బురగశయన భో•జోర్వీశపుత్రీ, వరపరమకృపా•వారాశీ కృష్ణా.

ప్రముదితవదన ౧-౨-౧౨౧౬

।।।న।।।న◡।◡ర◡।◡ర.

మమత నిభవిరా•మముల్ గూడఁగా, జమిలినరములఁ • సదా చెన్న గుఁ
బ్రముదితవదనల్ • రమానాయకా, సుమశరజనకా • సుపర్వస్తుతా.

కుసుమవిచిత్రము ౧-౨-౯౭౬

।।।న◡◡య।।।న◡◡య.

కుతలములోనం • గుసుమవిచిత్రం, బతిశుభదం బై • యగయతు లన్నం
దతనయ యొప్పుఁ • నయ లినుమా లై, సతతము విద్వ•జ్జనులు నుతింపన్.

మణిమాల ౧-౨-౭౮౧

◡◡।త।◡◡య◡◡।త।◡◡య.

కామేపలినామ•గ్రామస్థలవాసా, స్వామీ తయకార•ద్వంద్వంబు పొసంగుఁ
వేమాఱుమహీభృ•ద్విశ్రాంతులతోడఁ,భూమండలిఁగూర్పం•బొల్చున్మణిమాలల్.

మేఘవిలసితము ౧-౨-౨౦౮౧

◡◡◡మ ।।।న ।।।న ।।◡ స.

కాళిందీముఖ•కమలమధుకరా, నాళీకాసన•నతరసవిరతు
ల్గాళిల మ్మేఘవి•లసితము దనరు, న్వాలాయంబు మ•ననసగణములన్.

త్రయోదశచ్ఛందం బగునతిజగతియందుఁ బ్రతిపాదంబునకుఁ బదుమూఁడేసియక్ష
రంబు లై యెనిమిదివేలనూటతొంబదిరెండువృత్తములు పుట్టె నందు:—

మత్తమయూరము ౧౩-౧౬౩౩

◡◡◡మ◡◡।త।◡◡య।।◡స◡గ.

శ్రీగోపాలా తంగెడ•సీమావనిగేహా
వాగీశాదిస్వర్గని•వాసస్తుతిపాత్రా
యోగిధ్యేయా మత్తమ•యూరంబున కొప్పుఁ
నాగక్రాంతు ల్మత్యగ•ణంబు ల్సగ మొందన్.

ప్రహర్షిణి ౧౩-౧౪౦౧

UUUమ। । న।U।జU।Uర Uగ.

ధీరుల్ సింధురవిర♦తిజ్ఞ మనజ్ర గంబుల్, సారెం బాదములను♦సంఘటించుచుండన్ గ్రూరారి ప్రహారున♦కుం బ్రహర్షణుల్పెం, పారం జెప్పుదురుమ♦హాముదంబుతోడన్.

ప్రభాతము ౧౩-౧౩౯౨

। । న।U।జ।U।జU।Uర Uగ.

మొనసి నజారగ♦ముల్ ప్రభాతవృత్తం, బునకు మదేభస♦మూహవిశ్రమంబుల్ దనరఁగ నిల్చుఁ బృ♦దాకురాజతల్పా, కనకమయాంశుక ♦ కొమ్మెపల్లివాసా.

జలదము ౧౩-౩౭౪౩

U। భU।Uర। । నU। భUగ.

బంగరుచుంగుపచ్చడము ♦ పైఁ గలయా, తంగెడదేశవాసు జల♦దంబులచే తం గడు సన్నుతింతు నవ♦తారయతిన్, బొంగుచు సారె భర్నభగ♦ముల్ గదియన్.

మంజుభాషిణి ౧౩-౨౭౯౬

। ।Uస।U।జ। ।Uస।U।జUగ.

ఉరగాపగాదిహరి♦దుర్వారాలయా, కరుణాసముద్ర మార♦గర్వభంజనా యిర వొందుచుండు సజ♦లిబ్బడింపఁ బల్మరు గాత్రిధాత్ర్యయతి♦మంజుభాషిణుల్.

రుచిరము ౧౩-౨౮౦౬

।U।జU। ।భ। ।Uస।U।జUగ.

గదాధరున్ జభసజ♦గంబులన్ గవుల్, సదా పితామహయతి♦సాగుచుండఁ గా ముదంబుతోడ రుచిర♦ము ల్రచింతు రి, ట్లుదారభక్తిఁ గృతుల ♦ సర్వార్థలిన్.

క్షమ (క్షప) ౧౩-౨౫౬౮

।। న।। నUU।తUU।తUగ.

క్రమమున నిభవి♦శ్రాంతి నాతగయు, క్తముగ సుకవిప♦ద్యంబు లూహించినన్ క్షమ ననఁ బరఁగుం ♦ గంజపత్రేక్షణా, సుమశరజనకా ♦ శూరవంశోత్తమా.

చంచరీకావళి ౧౩-౧౧౭౩

UUUమUUUమU।Uర U।Uర Uగ.

కంబుగ్రీవాసత్యా♦కామినీప్రాణనాథా, బింబోష్ఠామారాగ♦ల్పేర్చిభూభృద్యతుల్గాం చంబాదంబైధాత్రిం♦జంచరీకావళీనా, మంబొందుం గావ్యశ్రీ♦మానినీభూషణంబై.

మత్తహంసిని ౧౩-౨౯౬౦

U|జUU|త||U|స|U|జU గ.

మనోహరాకార • మధుదైత్యసంహారా, వినాయకారూఢ • విబుధేంద్రవందితా
జనార్దనా జత్స • జగురుల్ కృభృద్యతిఁ, దనర్చుంబద్యంబు • దగు మత్తహంసినిన్.

సుమంగలి ౧౩-౧౬౬౨

|| U స | U | జ || U స || U స U గ.

సారిదిఁ ధరిత్రిని • సుమంగలివృత్తం, బరయంగ సామజ • యతిఁ సజసాగల్
తిర మొంద నొప్పు వి•ధిపూజితపాదాం, బురుహాద్వయా ఖర•మురాసురవైరీ.

వ. చతుర్దశచ్ఛందం బగుశక్వరియందుఁ బ్రతిపాదంబునకుఁ బదునాలుగేసియక్షరంబు
లై ౧౬౩౮౪ వృత్తములు పుట్టె నందు:—

వనమయూరము ౧౪-౩౫౨౩

U || భ | U | జ || U స | | | న UU గగము.

శ్రీకర ధరాధర • జిష్ణునుత పుణ్య, శ్లోక భజసన్నగగ • లుఁ ద్రుహిణసంఖ్యన్
సోఁకువిరమంబుగను • చున్వనమయూరా, ఖ్యాకమనువృత్తమిల • నత్తమిలుచుండున్.

వసంతతిలక (సింహోన్నతము, ఔద్ధర్షిణి, శోభావతి, మధుమాధవి)
౧౪-౨౯౩౩

UU | త U || భ | U | జ|U|జUU గగము.

శ్రీమేదినీరమణ • సింధుతరంగరంగ, ద్రామాహితల్ప విన • తానుతవాహ రాధా
కామా వసంతతిల • కన్దభజాగగంబుల్, సామ్రభూతయతి • సాగిధరం జెలంగన్.

భూనుతము ౧౪-౩౬౧౬

| U | ర | | | న U || భ U | | భ UU గగము.

మున్మరించి రనభాగగ • ముల్ దశవిశ్రా, మంబుభూతలమునందున • మానితమయ్యెన్
జాంబవత్యధిప కేశవ • సారసనేత్రా, కంబునందకగదాధర • ఖండితసాళ్వా.

సుందరి ౧౪-౫౬౧౬

U | | భ U | | భ U | U ర | | Uస|Uవగణము.

సూరిజనప్రకరంబు • సుందరి నెన్నఁగా
భారసవంబులు రత్న • భాసితవిశ్రమా
ధారమగాఁ దనరారుఁ • దార్క్ష్యతురంగమా
శౌరి ముకుందమునీంద్ర • సన్నుతకేశవా.

ప్రహారణకలిత ౧౪-౫౧౨౮

। । । న । । । న ⏑ । । భ । । । న । ⏑ వగణము.

పనిగొను నెపుడుం బ్రహారణకలితన్, ననభనవలు మం దగజవిరమమునన్
ఘననిభఘనవిగ్రహా బకమురమ, ర్దన మధునరక ప్రహారణకలితా.

వసంతతిలకము ౧౪-౩౫౨౦

। । ⏑ స । ⏑ । జ । । ⏑ స । ।। న ⏑ ⏑ గగము.

నవనందినిన్ సజగణస్సగగ లారయన్, నవవిశ్రమంబును దనర్చి చెలువొప్పన్
నవనీతచోరకు జనార్దనును పేంద్రున్, భవదూర నెంతురు సభాసదులుభక్తిన్.

అపరాజితము ౧౪-౫౯౨౮

। । । న ।। । న ⏑ । ⏑ ర ।। ⏑ స । ⏑ వగణము.

ననరసలగ లొందిన న్నవవిశ్రమం, బును గలిగి కవీంద్రభూషిత మై జనా
ర్దన నిగమసుగోచరా యపరాజితం, బనఁగఁ దనరు శ్రావ్యమై వినువారికిన్.

అసంబాధ ౧౪-౨౦౯౭

⏑ ⏑ ⏑ మ ⏑ ⏑ । త । । । న । । ⏑ స ⏑ ⏑ గగము.

వాలాయంబున్ సత్కవిజనములు వాక్రువ్వన్
వాలారున్ గోవింద వరద ఘృణివాత్సల్యా
కాళిందీప్రాణేశ మతనసగగప్రాప్తిన్
జాలాభాస్వద్విశ్రమమునను నసంబాధల్.

శమలవిలసితము ౧౪-౮౧౯౨

। । । న । । । న । ।। న । । న ⏑ ⏑ గగము.

క్రమమున నననన గగములు గూడన్, గమలవిలసితము కమలజవిశ్రా
మము జగతిని నగుమహితచరిత్రా, కమలదళనయన కడుఁ బొగ డొందున్.

వ. పంచదశచ్ఛందం బగునతిశక్వరియందుఁ బ్రతిపాదంబునకుఁ బదిహేనేసి యక్షరంబులై ౩౨౭౬౮ వృత్తంబులు వుట్టె నందు.

మాలిని ౧౫-౪౬౫౬

।। । న ।। । న ⏑ ⏑ ⏑ మ । ⏑ ⏑ య । ⏑ ⏑ యు.

కనకకశిపుహర్తన్ గానలోలున్ శుభాంగున్
దనుజహరణదక్షున్ ధర్మమార్గానుసారిన్
మనసిజగురు నెంతున్ మాలినివృత్త మందున్
ననమయయగణంబుల్ నంనివిశ్రాంతి గూడన్.

సుకేసరము (భద్రకము) ౧౫-౧౧౧౮౪

I I IనIUIజUIIభIUIజUIIUర.

సురుచిరధర్మమూల మయి♦సొంపు మీఱు నా, గిరిధర నాభిపంకజసు♦కేసరంబునై
ఖరి నజభజ్రము ల్గదియుఁ♦గల్పనంబునన్, గిరిశవిరామసంగతి సు♦కేసరంబునన్.

మనోజ్ఞ ౧౫-౧౧౬౩౨

I I I నI U IజIUI జUI IభUIUర.

అజమృడవాసవసంత♦తార్చితపాదపం
కజయుగళున్ హరి నిర్వి♦కారు మనోజ్ఞ నా
బుజా వగువృత్తమునందుఁ ♦ బ్రీతి నుతింపఁగా
నజజభరంబులు వొల్చు ♦ నచ్చిన దిగ్యతిన్.

మణిభూషణము ౧౫-౧౧౭౦౭

U I U ర I I I న U I I భ U I I భ U I U ర.

వింత యైనమణిభూషణ♦వృత్తమునందు న
త్యంతమోదమున నెన్నను ♦ నద్దశవిశ్రమా
క్రాంత మయ్యు రనభారలఁ ♦ గంజదళాక్షుఁ గం
సాంతకు న్నరకసంహరు ♦ నార్యసమూహామూల్.

సుగంధి (*శాలినీ, చామర, ప్రశాంతి) ౧౫-౧౧౯౨౩

UIUరIUIజUIUరIUIజUIUర.

రంబు జంబు రంబు జంబు ♦ రంబు చెన్నుమీఱఁగాఁ
దొమ్మిదింట విశ్రమంబు ♦ తోర మై సుగంధికిన్
గ్రమ్మఁగా నుతింప నొప్పుఁ ♦ గానలోలుఁ డచ్యుతుం
డంబుజాక్షుఁ డాదిదేవు ♦ డక్షరాఖ్యుఁ డెప్పుడున్.

ఇల ౧౫-౧౬౩౬౪

IIUసIUIజI I IనI I IనII Uస.

గజవిశ్రమంబునఁ ♦ గనలు నిల యనఁగా, సజనాస లుండిన♦సకలకవికృత మై
భుజగాశనధ్వజు♦భుజగపతిశయనున్, వ్రజసుందరీముఖ♦వనజహితుఁ బొగడన్.

---

* ౧౧వఛందములో నతిరొక శాలినీవృత్తము గలదు. (249 పుట)

చంద్రరేఖ ౧౫-౪౬౨౫

UUUమU|UరUUUమ|UUయ|UUయ.

మత్తేభక్రాంతిచే ర◆మ్యం బై మహిం జంద్రరేఖా
వృత్తం బౌ మ్రమ్యయంబుల్ ◆ వేడ్కన్ హృషీకేశుఁ బార్థ
త్రాత న్నారాయణు న్వి◆శ్వామిత్రయాగారిదైత్య
చ్ఛేత్త న్దాశార్హు లక్ష్మీ◆చిత్తాబ్జవాసు న్నుతింపన్.

నలిని ౧౫-౧౪౦౪౪

IIU స IIUసIIUసIIUసIIUస.

సససాసలచే దశవి◆శ్రమయుక్తతచే, బొసఁగ న్నలినిన్ మణికం◆బు సుదర్శనహ
స్తసరోరుహువామనుఁగే◆శవుశౌరినజున్, వసుదేవనృపాలతనూ◆భవుఁ బాడుదురా.

అలసగతి ౧౫-౭౬౪౮

|| |న| |Uస || |నU |భ|UUయ.

అలసగతి నాఁ జను స◆భాంతరమునందు, న్విలసదవతారయతి ◆ నిండి నసనభ్యల్
గలయ శకటాసురవి◆ఘాతను విశిష్టున్, బలుమఱుఁగవీశ్వరులు◆ప్రార్థనలు సేయన్.

మణిగణనికరము ౧౫-౧౬౩౮౪

| | |న| | |న| | |న| | |న| |Uస.

మణిగణనికరమ◆మను లఘుగురు వై, మణివిరమణ మయి ◆ మధుదనుజహరున్
ఫణిపతిశయనునిఁ ◆ బ్రమథితనరకు, న్ఘృణిమదయుతనిభు◆ని బొగడఁ దనరున్.

వ. షోడశచ్ఛందం బగు అష్టియందుఁ బ్రతిపాదంబునకుఁ బదునాఱేసియక్షరంబు లై
౬౫౫౩౬ వృత్తములు పుట్టె నందు:—

ప్రియకాంత ౧౬-౧౩౨౬౪

| | |న|UUయ| | |న|UUయ| |Uస|Uగ.

అమరులు భృత్యు ల్తనయు వి◆ యద్గంగ ధరిత్రి
కమలలు [1]పెండ్లాములు రవి ◆ కంజారులు గన్నుల్
శమితతృణావర్తున కని ◆ చాటుం బ్రియకాంతా
ఖ్యము శివసంఖ్యావిరమణ ◆ మై న్యన్యసగం బై.

పంచచామరము ౧౬-౨౧౮౪౬

|U|జU|Uర|U|జU|Uర|U|జUగ.

జరజ్రజంబులున్ గముం బొ◆సంగి తొమ్మిదింటిపై
విరామ మొంది సత్కవు ల్స◆విస్తరంబు సేయఁగా

1 పెంళ్లాములు.

బరాత్పరుండు మాధవుండు ◆ పంచచామరంబునన్
బ్రరూఢగుంభనంబులంటఁ ◆ బాడ నొప్పు ధాత్రిలోన్.

పద్మకము ౧౬-౨౩౮౧౬

।।। న ∪ ।। భ ∪ । జ ∪ । జ ∪ । జ ∪ గ.

నభజజాగగణయుక్తిఁ బ◆నాకివిరామక
ప్రభవ మై కృతుల నొప్పును ◆ బద్మక మంద మై
ప్రభుఁడు వక్రమును ద్రుంచి సు◆రక్షితుఁ జేయు సా
మభవపద్మకము చాద్భుత ◆ మానిత మై ధరన్.

చంద్రశ్రీ ౧౬-౧౦౧౭౮

। ∪ ∪ య ∪ ∪ ∪ మ ।।। న ।। ∪ స ∪ । ∪ ర ∪ గ.

క్షమం జంద్రశ్రీతోయమనసర◆గ ల్భానువిశ్రా
మముల్ సంబంధించు న్నరహరి ర◆మాచిత్తచోరా
శమీయామ్యాగారా శమనసహ◆జానాథకృష్ణా
ప్రమత్తశ్రీవ్యాదక్షణదశన ◆ రాధాభుజంగా.

మేదిని (వాణి) ౧౬-౧౧౧౭౪

।।। న । ∪ । జ ∪ ।। భ । ∪ । జ ∪ । ∪ ర ∪ గ.

మృడయతి నజ్భజర్గములు ◆ మేదినీసమాఖ్యన్
దడబడుచుండఁగాఁ దనరు ◆ దంష్ట్రి పద్మనాభా
జడనిధితల్ప నందసుత ◆ సాళ్వరాట్కృతాంతా
కడు హితభక్తి నీకు నతి ◆ గావు మయ్య దేవా.

ఫలసదనము ౧౬-౧౬౩౭౪

।।। న ।।। న ।।। న ।।। న ।। ∪ స ∪ గ.

ననననసగములు ద◆నరఁగ దశవిశ్రాం
తిని ఫలసదనము ల◆తిశయ మగుచొప్పన్
మునిజనహృదయములఁ ◆ బొలుచువానిన్ (?)
గొనబుగ ముదమొదవఁ ◆ గొలిచెద మటంచున్.

అశ్వగతి ౧౬-౨౭౦౭౨

∪ ।। భ ∪ ।। భ ∪ ।। భ ∪ ।। భ ∪ ।। భ ∪ గ.

అందము లైనభకారము ◆ లైదును గాంతము లై
పొంది పదింట విరామము, ◆ బూనినయశ్వగతిం

గందసమానమహోన్నత • గాత్రుని శౌరిని గో
విందునిఁ బ్రస్తుతి సేయఁగ • వేడుక యయ్యెఁ జుమీ.

మదనదర్పణము ౧౬ - ౨౧౮౫౫

U।।భ।।Uస।Uజ।U।Uర।।U।జUగ.

చారుమదనదర్పణంబు భ • స్జర్గమ ల్దగుఁ
మారవిమతవిక్రమంబున • న్మహిం జెలంగు నా
భీరుల యమునాతటంబునం • బ్రియంబుఁ జేసి యా
ధీరవరుఁడు గూడె నంచు భ • క్తి సన్నుతింపఁగా.

గజవిలసితము ౧౬-౩౨౭౨౭

U।।భU।Uర।।।న।।।న।।।నUగ.

బాలసరోజనాభ • వరద తనుమిళితజం, బాల దిగంబరా స • మస్తృణకబళకర లం
బాలక మంగళావ • హా గజవిలసితమున, న్గాలి భ రేఫనాన • నగము లిభవిరమ మై.

వ. సప్తదశచ్ఛందం బగుఅత్యష్టియందుఁ బ్రతిపాదంబునకుఁ బదియే డేసియక్షరంబు
లై ౧౩౧౦౭౨ వృత్తంబులు పుట్టె నందు:—

శిఖరిణి ౧౭-౫-౩౩౦

।UU।యUUUమ।। ।న।।Uస।U।।భ। Uలగణము.

భజింతు న్నిత్యంబు న్మునిజనసదా • ప్రార్థనపరుఁ
గజేంద్రార్తిధ్వంసిం గృతకలలనా • గ్రావు నజరుఁ
ద్విజశ్రేష్ఠుల్ మెచ్చ న్యమనస భవల్ • విశ్వవిరతి
ప్రజాతాహ్లాదం బై శిఖరిణి యనా • భాసుర మగున్.

పృథ్వి ౧౭-౩౮౭౫౦

। U । జ । । U స । U । జ । । U స । U U య । U వగణము.

జసల్ జసయవంబు లుష్ణకర • సంఖ్యవిశ్రాంతులుఁ
బొసంగి కవిపుంగవుల్ పలుక • భూమిలోఁ బృథ్వి నా
వసంశయ మగుం గళిందతన • యామనోవల్లభా
ప్రసన్నవదనాంబుజా ధృత • పరశ్వథా మాధవా.

హారిణి ౧౭-౪౬౧౧౨

। । । న । । U స U U U మ U । U ర । । U స । U వగణము.

హారిణి యనువృత్తం బొప్పు న్నాభస్క • రార్తవిరామ మై
సరి నసమరేఫస్వం బై షోడ • శప్రమదాసహా

స్రరమణుఁ దృణావర్తక్రవ్యాద•సంహారు మస్తకో
పరిరుచిరపింఛాచూడుం బీత•వస్త్రు నుతింపఁగా.

నర్కుటము (కోకిలకాకము) ౧౭-౫౬౨౪౦

IIIన IUIజ UIIభ IUIజ IUIజ IUవగణము.

కొలిచెద నాదిదేవుపద•కోకనదంబులు నేఁ
దొలఁచెదఁ దొంటిబాముసఁ గు•దుర్వ్రుడుపాపములం
దలఁచెద నామధేయ మతి•తత్పరత న్జభజా
వలఁ దగునర్కుటంబునకు • భర్గవిరామములన్.

మందాక్రాంత ౧౭-౧౮౯౨౯

UUUమ UIIభ IIIన UUIత UUIత UUగగము.

మందాక్రాంత న్గిరిశవిరతు • ల్మభ్నతాగాగణంబుల్
పొందె న్నాందీపునివలన సం•పూర్ణవిద్యాచయంబుల్
బ్రుందించె న్ద్వారుణరణమునం • జాంద్రసాళ్యాదులం జే
యందెం జేరం డడుకులకు నం•దాత్మజుం డంచుఁ జెప్పన్.

పాలాశదలము (త్వరితగతి) ౧౭-౩౨౭౬౮

III న III న III న III న III న UU గగము.

అదనదనున హరినుతు • లమర ధరఁ బాలా
శదళ మనఁ దనరుఁ గవి•జనులు వచియింపన్
బదునొకఁ డగునెడ యతి • పదిలమునఁ జేరన్
గదియు నగణములయిదు • గగము తుద నొందన్.

వంశపత్రపతితము ౧౭-౬౪౯౮౩

UIIభ UIUర IIIన UIIభ IIIన I Uవగ.

బాగుగఁ జెప్ప నొప్పు వసుధన్ • భరనభనలగల్
సాగి పినాకివిశ్రమమమున్ • సభలనుఁ గుదురై
రాగిలువంశపత్రపతిత • ల్రణమున వరకు
న్రాగతవంబునం దునియె నం•దతనయుఁ డనినన్.

చంపకకేసరి ౧౨-౪౬౮౫౮

॥ ᑌస । ᑌ । జ ॥ᑌస॥ ᑌస॥ ᑌస । ᑌవగ.

సనకాదియోగినుత • జాంబవతీప్రియ నిర్వికల్ప నమేయ నక్షర వి•భు న్యమళార్జునభంజనుఁ
వనమాలిఁ గృష్ణు మురభంజను నెంతురు వారిజా
సనవిక్రమంబు సజ•సాస్వలు చంపకకేసరిఁ.

వ. అష్టాదశచ్ఛందం బగుధృతియందుఁ బ్రతిపాదంబునకుఁ బదునెనిమిదియక్షరంబు లై ౨౬౨౧౪౪ వృత్తములు పుట్టె నందు:—

మత్తకోకిల ౧౮-౯ ౩౦౧౯

ᑌ।ᑌర॥ᑌస।ᑌజ।ᑌజ।ᑌ॥భᑌ।ᑌర.

అత్తమిల్లు మహేశవిక్రమ • మార్యసమ్మతి నొప్పఁగా
సత్తులౌ రసజాభరేఫలు • చాకళింపుచు నొందఁగా
మత్తకోకిలవృత్తపద్ధతి • మక్కువం బొనరింపఁగా
హత్తి పూజ యొనర్ప వచ్చు జ•నార్దనాహ్వయు నెప్పుడుఁ.

కుసుమితలతావేల్లిత ౧౮-౩౨౮౭౨

ᑌᑌᑌమᑌᑌ।త।।।న।ᑌᑌయ।ᑌᑌయ।ᑌᑌయ.

వేమా రెన్నంగాఁ గుసుమితలతా•వేల్లిత న్మత్నయాయల్
శ్రీమార్తండక్రాంతియుఁ గుదిరినం • జెన్ను మీఱు న్ధరిత్రిఁ
గామేపల్లీశుం గనకవసనుం • గంజనేత్రుఁ శుభాంగుఁ
గోమద్బాలుం గాలయవనహరుం • గుంజరేంద్రార్తినాశుఁ.

నిశి ౧౮-౨౪౯౪౪

।।।న।।।నᑌ।ᑌరᑌ।ᑌరᑌ।ᑌరᑌ।ᑌర.

ప్రబలు నిశను నార•రారంబుల నత్ని విశ్రాంతియుఁ
గబళితదవపావ•కాపూతనాజీవితాహారి కృ
ష్ణ బలసహజ పారి•జాతాపహారా యదుశ్రేష్ఠ దే
వబలదమనవంద్య • బంహిష్ఠ వార్ష్ణేయ శైనేయకా.

హారనర్తనము ౧౮-౯౦౯౨౧

ᑌ।ᑌర॥ᑌస।ᑌజ।ᑌᑌయᑌ॥భᑌ।ᑌర.

దావపావకఖాది మా•ధవ దాశార్హా•దనుజాంతకా
దేవకీప్రియనంద నా•దివిషద్వంద్యా•ధుర్వసన్నుతా

భావగోచర విశ్వరూ•ప దగు న్వాకుప్రి•వ్వ నవ త్తసం
ఖ్యావిరామము రేఫస•జ్యభ రేఫంబుల్ • హారన త్రనన్.

త్ర్మాహారము ౧౭-౩౦౮౪౧

UUUమ III న IUU య UUI త III నUUUమ.

బాహాబాహిని దమలో • భ్రాంతిల్ దొడ్డ•పగలఁ బోరాడం
గా హాంపీరఁ దగుబుభు•త్మానూనున్ జ•గతిని గూలంగా
నాహా యేసినవరపా•లా రత్నేఘు•యతులు పొందంగా
త్మాహాగంబు మనయత•న్మంబుల్ చెంది • [1]మనును నందం బై.

వ. ఏకోనవింశతిచ్ఛందం బగునతిధృతియందుఁ బ్రతిపాదంబునకుఁ బందొమ్మిదేసి య
క్షరంబు లై ౫౨౪౨౮౮ వృత్తములు పుట్టె నందు:—

శార్దూలవిక్రీడిత ౧౯-౧౪౯౩౩౭

UUUమ IIU స IUI జ IIU సUUIత UUIతUగము.

నీరేజాంచితలోచనాయ హరయే • నీలాంబుదాంగాయ మా
యారాత్రించరఖండనాయ విభవే • హార్యక్షవక్త్రాయ తా
ర్క్ష్యారూఢాయ యటంచుఁ గూర్తురు నిరీ•హా విశ్వవిశ్రాంతి వి
స్తారింప న్మసజ స్తతంబులు గము • న్శార్దూలవిక్రీడితన్.

తరళ ౧౯-౭౫౭౧౪

III న UIIభUIUరIIUసIUIజIUIజUగము.

జలజలోచనుఁ గైటభాంతకు • శంఖచక్రగదాధరున్
గలశజాదిమునీంద్రసేవితుఁ • గాళియాంతకు నచ్యుతున్
బలుకుచోఁ దరళంబు లందుల • భానువిశ్రమపద్ధతిన్
గలియ నభ్రసజాగముల్ సమ•కట్టి చెప్పుదు రుత్తముల్.

మేఘవిస్ఫూర్జితము ౧౯-౧౮౬౫౮౭

IUUయUUUమ III న IIU సUIUరUIUరUగ.

క్షమాలక్ష్మీనాథున్ విదురవరదున్ • జాహ్నవీజాతపాదున్
సమామ్నాయ స్తవ్యున్ గరుడతురగున్ • సామజప్రాణదాతన్
మిము౦ దాఁ జేరొక్కన్న న్సభలఁ దనరు • న్మేఘవిస్ఫూర్జితంబుల్
విమర్శం గూర్పన్ యమ్నసరరగము • ల్విశ్వవిశ్రాంతిచేతన్.

1 కనలు.

చంద్రకళ ౧౯-౧౮౬౫౭౨

∪|∪ర॥∪స॥∪స∪∪|త|∪|జ|∪|జ∪గ.

తానకంబుగఁ జంద్రకళావృ♦ త్తంబు కవు ల్విరచించినన్
వీనులార మనోజ్ఞపదంబుల్ ♦ పేర్చి కపర్ది విరామ మై
కొన వచ్చి రసస్తజజంబుల్ ♦ గంబు దనర్చి కళిందజా
మానినీరమణ స్తవగాథా ♦ మానితరత్నములం దగున్.

భూతిలకము ౧౯-౧౮౬౦౩౯

∪|భ∪॥భ∪|∪ర॥∪స|∪|జ|∪|జ∪గము.

భారసజాగగణంబులుం బఱ♦వంగ భానువిరామవి
స్ఫారత భూతిలకంబు పాండవ♦పక్ష దైవతవృత్త మిం
పార ధరిత్రికిఁ దెచ్చినట్టిమ♦హాత్మ యంచుఁ గవీశ్వరుల్
చారుపదంబులు గూర్చి చెప్పిన ♦ శ్రావ్య మౌ వినువారికిన్.

కవికంఠభూషణము. ౧౯-౧౨౨౯౦౦

॥∪స|∪|జ॥∪స॥∪స॥∪స|∪|జ∪గ.

నవరత్నవిశ్రమము♦నన్ సజసాసజగంబులన్ గవుల్
గవికంఠభూషణము♦గా రచియింతురు మాటిమాటికి
న్నవణిల్లుకబ్బమున ♦ నందకపాణి నుపేంద్రు రుక్మిణీ
ధవు సత్కథాసుధలఁ ♦ దత్పరులైన[1] మహాత్ము లట్లుగాన్.

వ. వింశతిచ్ఛందం బగుకృతియందుఁ బ్రతిపాదంబునకు నిరువదేసియక్షరంబు లై ౧౦౪౮౫౭౬ వృత్తములు వుట్టె నందు:—

మత్తేభవిక్రీడిత ౨౦-౩౯౮౬౨౬

॥∪స∪॥భ∪|∪ర|॥న∪∪∪మ|∪∪య|∪వగణము.

మనువిశ్రాంతిని సభ్రినమ్యవములన్ ♦ మత్తేభవిక్రీడితా
హ్వాను వృత్తంబు చెలంగె మానవతులా♦రా వీఁడె యేతెంచె భ
క్తిని గాత్యాయనిఁ గొల్చునాఁడు యమునా♦తీరంబునం బొంది వే
డ్కను మాచీరలు దోఁచుకొన్న వెడదొం♦గం జూచినారా యనన్.

---

1 తవరారునట్లుగాన్.

ఉత్పలమాల ౨౦-౩౫౫౭౯౯

U॥భU।Uర॥।నU॥భU॥భUUర।Uవగణము.

పేరిననేయిదుగ్ధములు ♦ పెర్గును మీఁగడయున్సదా ప్రజా
గారము సొచ్చి త్రాగి వెస♦గంతులు వైచుమురారి నెంచఁ గా
ధారుణి రూఢి కెక్కినవ♦తారవిరామముచే లసద్భర౯
భారలగంబులుం గలయఁ♦బల్కిన నుత్పలమాల చెన్నగు౯.

అంబురుహాము ౨౦-౩౩౨౧౫౧

U॥భU॥భU॥భU॥భU।Uర॥Uస।Uవగము.

చారుతమాలదళాసితవర్ణునిఁ ♦ జక్రహస్తుసనాతను
న్దారితకంసముఖక్షితిపాలకు ♦ నందనందను నవ్యయు౯
శూరకులోద్భవుఁ గైటభభేదిని ♦ జోలి చేసి నుతింప భా
భారసవంబులు విశ్వవిరామముఁ ♦ బల్క నంబురుహం బగు౯.

ఖచరప్లుతము ౨౦-౫౨౩౧౭౬

॥।నU॥భU॥భUUUమ॥Uస॥Uస।Uవగ.

యమునలోఁ జొర నోడిననానా ♦ ప్రాకృతజంతువులం బ్రమో
దమునఁ బ్రోచుటకై కలఁచంగా ♦ దర్పమునం జనుదెంచి ఘో
రముగఁ జుట్టినకాళియు సంహా♦రం బొనరించినకృష్ణ య
*ర్యమవిరామముతోడ నభామ్స్వల్ ♦ రాజిలనా ఖచరప్లుత౯.

ప్రభాకలిత ౨౦-౫౭౨౦౭౮

॥।న।Uజ।Uజ॥భU।Uర॥Uస।Uవగము.

వళి పదమూఁడవయక్షరంబుగ♦వాని కెక్క నజాభరే
ఫలు సలగంబు లమర్చి సొం పొద♦వం బ్రభాకలితాఖ్య మై
చెలు వగువృత్తమునందు సత్కవి♦శేఖరు ల్వినుతింతు రా
జలనిధిమీఁదను బవ్వళించిన♦జాంబవత్యధిపాలువి౯.

వ. ఏకవింశతిచ్ఛందంబగు ప్రకృతియందుఁ బ్రతిపాదంబునకు నిరువదియొక్క యక్ష
రంబులై ౨౦౯౭౧౫౨ వృత్తంబులు పుట్టె నందు:—

* ర్యమవిరామముతోడ నభామ్స♦స్వల్వైలయు౯ (పూ. ము.) ఇందు యతి తప్పినది; ర్యమవిరామముతోడ నభామ్సస్వల్ ♦ రాజిలనా (ప. ఓ. పె.) ఇందు గణము తప్పినది.

చంపకమాల ౨౧-౭౧౧౬౦౦

|||న|∪|జ∪||భ|∪|జ|∪|జ|∪|జ∪|∪ర.

చపలమనీషతోఁడ నొక ♦ సంయమి వే మొఱ వెట్టుచుండఁగాఁ
గృపను దదీయపుత్త్రిఁ బ్ర ♦ తీక్షించినమేటివిభుండ వంచు నిన్
సపరిగణంబుతో నజభ ♦ జాజలు రేఫముఁ గూర్చి సత్కవుల్
త్రిపురవిభేదనాఖ్యవిర ♦ తిం దగఁ జంపకమాలఁ గొల్తు రా.

వనమంజరి ౨౧-౭౪౪౩౦౪

|||న|∪|జ|∪|జ|∪|జ|∪|జ∪||భ∪|∪ర.

మనువిరతు ల్నజజాజభర ల్వన ♦ మంజరిం గవిశేఖరుల్
దనరఁగ నాజయుఁడు న్విజయుం డను ♦ ద్వారపాలకు లిర్వురు
న్సనకునిశాపము దాఁకి నిశాటు ల ♦ నంగఁ బుట్టి సుపర్వులన్
జెనకినవాంద్రను జంపినకోలన్ను ♦ సింహుని న్వినుతింతు రా.

* స్రగ్ధర ౨౧-౩౦౭౯౯౩

∪∪∪మ∪|∪ర∪||భ|||న|∪∪య|∪∪య|∪∪య.

మానొందున్ స్రగ్ధరాఖ్యన్ ♦ మరభనయయయల్ ♦ మత్తనాగాష్టవిశ్రా
మానూనప్రాప్తలైనన్ ♦ హరిముఖదివిజుల్ ♦ యాతుధానవ్రజంబుల్
సానందాసక్తితోఁ దో ♦ యధికడ నమృతం ♦ బారగింపంగ నచ్చో
మానివ్యాకారతన్ స ♦ మ్మదమువొదలఁ బ ♦ ద్మాధవానందపుత్త్రా!

లాటీవిటము ౨౧-౩౯౪౯౭౧

||∪స||∪స||∪స||∪స∪∪∪మ∪∪|త|∪∪య.

సగణంబులు నాల్గిట మత్యలవి ♦ శ్వశ్రాంతి న్లాటీవిటవృత్తం
బగు నంచుఁ గవీంద్రులు గొల్తురు స ♦ మ్యక్ప్రీతి న్యాచించి యథేచ్ఛం
దగు నేర్పున మూఁడు పదంబులుగాఁ ♦ దైలోక్యంబు [2]గ్గొల్చి సురారుల్
వొగలం బలిదానవుఁ ద్రొక్కినయా ♦ పాట్టిం దిట్ట న్వామనుఁ గృష్ణున్.

మణిమాల ౨౧-౯౬౫౩౫౬

||∪స|∪|జ||∪స|∪|జ||∪స|∪|జ||∪స.

అజమాత్పయోదధిఘృతంబు ♦ లమ్ముచు మురారిఁ బాడి రెలమిన్
వజఁగాఁ దదీయచరణా ♦ త్తనవ్యహృదయారవింద లగుచు

* ఇది (పూ. ము)ల లో లేదు. (ప) లో ఉన్నది. 2 (పూ. ము.)లలో-గొల్వఁగ శూరుల్.

స్వర్ణజసుందరీజనము లొక్క_నాఁడు మణిమాలయందుఁ బొసఁగ
స్నజము త్రిశ్రీవారము సముం బినాకివిరమంబు పొందు దనరన్.

కరిబృంహితము ౨౧-౭౮౨౨౭౧

U।।భ।।।న U।।భ।।।న U।।భ।।।న U।U ర.

మూఁడు భనములు రేఫమును బను మూఁట విరతియు సొంపుగాఁ
గూడుకొనఁ గరిబృంహితము సమకూర్చి వసుమతి మండలా
పీడ మనుకరిబృంహితరవము పెల్లుగఁ బలుకుచుండఁగాఁ
గోడిగపు[1]చిననాఁడు శకటునిఁ గూల్చినహరి నుతించెదన్.

కనకలత ౨౧-౧౦౪౮౫౭౬

।।।న।।।న।।।న।।।న।।।న।।।న।।Uస.

జవమున భగభగ యనుచు వ్రజజనములఁ బొదవినం
దవశిఖి నుడిపినమధుమర నరకదమన యని పే
లవముగఁ బలుమఱు నిరువది లఘువులు గము పదుమూఁ
డవయెడ విరతిఁ బొసఁగిన బెడఁ గడరుఁ గనకలతన్.

వ. ద్వావింశచ్ఛందం బగునాకృతియందుఁ బ్రతిపాదంబున కిరువదిరెండేసి యక్షరం
బులై ౪౧౯౪౩౦౪ వృత్తములు పుట్టినవి:—

మహాస్రగ్ధర ౨౨-౬౦౫౯౮౮

।।Uస UU।త UU।త ।।।న ।।Uస U।Uర U।Uర Uగ.

స్తతనస్రాగ ల్విరించాష్టవిరతులు మహాస్రగ్ధరం జెప్ప నొప్పున్
గ్రతువిఘ్నుం బావహిల్లం బ్రమదమున వ్రజవ్రాతదత్తాన్న [2]మెల్లన్
క్షితిభృద్రూపంబున స్వీక్కిన రుష నమరాగ్రేసరుం డంప మ్రబ్బుల్
ధృతిమై జాల్వాన[2]గూల్పన్ దివిరి కరుణతో [3]ధేనువృద్ధ్యద్రి మోఁచెన్.

భద్రకము ౨౨-౧౯౩౦౭౧౧

U।।భ U।Uర ।।।న U।Uర ।।।న U।Uర ।।।న Uగ.

భంబు రనత్రయంబు గము నొంది భానుయతి భద్రకంబు దనరున్
బంబినపిల్లగోల కరయుగ్మ పాదములఁ బట్టి యూఁది పశువ
ర్గంబు నరణ్యమధ్యమధరిత్రిఁ గాచుసమయంబున న్యమున తీ
రంబున గొల్లలం గలసి యోగిరంబు దినెఁ గృష్ణుఁ డంచుఁ బలుకన్.

---

1 చిననాడుటకుసల. (పె). 2 గూల్పన్ (ఓ); గూల్చన్ (ప) గుర్వన్ (పూ.
ము). 3 ధేనువర్ధాద్రి (పూ.ము).

మానిని ౨౨-౧౭౯౭౫౫౯

◡||భ◡||భ◡||భ◡||భ◡||భ◡||భ◡||భ◡గ.

రాజిలు సప్తభము ల్గము విశ్వవి•రామము మానినియందు భర
ద్వాజముఖప్రమునీశ్వరు లందఱు • దైత్యగురున్ భృగువాక్యమునన్
రా జలనాయకతల్పుని దైవత•రాజు నజస్రము గొల్తురు వి
భ్రాజితమోక్షము చేసుఁ బుణ్యధ•రాస్థలి నంచు వచించుటచేన్.

విచికిలిత ౨౨-౨౦౯౭౧౫౨

|||న|||న|||న|||న|||న|||న|||న◡గ.

ప్రవిలయసమయమునను బద•పడి జలనిధినడుమ స
ద్భువనములు కడుపున నిడుక • భుజగపతిశయనముపై
నవిరళమతిఁ గురుసువరమఁ • దని విచికిలితఁ బదుమూఁ
డవయెడ వడి యిరువదియొక•లఘువు గము బలుక నగున్.

తురగము ౨౨-౧౪౯౦౯౪౪

|||న|||న|||న|||న||◡స|◡|జ|◡|జ◡గ.

ననననసజజగలు తిథివిరమ•ణం బగు స్దురగంబునన్
గనలుచు నగరముపయి విడిసిన • గాంచి తా నొకరుం డెదు
రొక్కని దవులకుఁ గొని చని గిరిగుహఁ • గూర్కొనా ముచికుందుచే
తను యవనునిఁ బొరిగొని తని వసు•ధ న్గణింతురు భూసురుల్.

మద్రకము[1] ౨౨-౧౯౪౭౦౯౫

◡||భ◡|◡ర|||న◡|◡ర||◡స||◡స|||న◡గ.

అధ్వమునందు నడ్డ మయి వా•హనాకృతి నున్న బకాసురు మహా
సాధ్వసదు న్వ్రజార్భకవినా•శనదక్షము వక్త్రముఁ జొచ్చి సురలున్
శ్రాధ్యగు లై నుతింపఁగఁ దదీ•యదేహము వెళ్లినఁ గృష్ణునుతి న
క్రధ్వజమద్విరామము భర•న్రసానగలుం దగుమద్రకమునన్.

వ. త్రయోవింశతిచ్ఛందం బగు వికృతియందుఁ బ్రతిపాదంబునకు నిరువదిమూఁడేసి యక్షరంబు లై ౮౩౮౮౬౦౮ వృత్తంబులు పుట్టె నందు:—

1 ఇది (ప) లో మహాస్రగ్ధర తర్వాత ఉన్నది.

కవిరాజవిరాజితము ౨౩-౩౪౯౬౫౧౨౦

IIIన|◡|జ|◡|జ|◡|జ|◡|జ|◡|జ|◡|జ|◡వగణము.

కలయఁగ నొక్కనకారము నాఱుజకారములు న్వమా • గాటముగా
నలరినచో ద్విరదాచలశైలము • తై త్రివిరామము • లంది నిర
ర్గళకవిరాజవిరాజితవృత్తము • రాణ జనార్దన రమ్యకథా
వళులఁ గవీశులు • వర్ణన సేయఁగ • వ్రాలు నజస్రము • వావిరిగన్.

అశ్వలలిత ౨౩-౫౭౬౧౮ ౨౮

IIIన|◡|జ◡||భ|◡|జ◡||భ|◡|జ◡||భ|◡వగ.

సలలితవిశ్వవిశ్రమము నజ్భజ ల్భజభవంబు లశ్వలలితన్
జెలువుగఁ గూర్చి సత్కవులు తల్లి • చిన్నిసముయంబునందున నాలూ
ఖలమునఁ గట్టి వైచినను నిక్కు • [1]కన్దరలి మద్దిచెట్లు ధరణిం
గలపినకృష్ణుఁ గీర్తనము సేయఁ • గాఁ దనరు సర్వకాలము ధరన్.

పద్మనాభము ౨౫-౧౮౯౭౬ ౭

◡◡|త◡◡|త◡◡|త◡◡|త◡◡|త◡◡|త◡◡|త◡◡గగము.

వేమాఱు నప్పద్మనాభంబున న్విశ్వవిశ్రాంతియు న్ప్రస్తుతంబు ల్గగంబుల్
గోమారుగా దేవతాత్రించరుల్ క్షీరకూపారమధ్యంబున న్వేఁపుమీఁదన్
బ్రామంగ మంథాచలం బోపికం గచ్ఛపస్వామి యై మోచె నిక్కృష్ణుఁ డంచున్
గామించి విద్వాంసు లెల్ల న్వచింపంగఁ • గ్రాలు న్ధరిత్రి న్సదా మానితం బై.

మత్తాక్రీడ ౨౩-౮౧౯౭౦౭౧

◡◡◡మ◡◡◡మ◡◡|త|||న|||న|||న|||న|◡వగ.

మత్తాక్రీడాఖ్యం బెం పారు • న్మమతననననవ • మహిత మగుచు ర
త్నాత్తబ్రహ్మాక్రాంతు ల్గ్రం దై • యమరగ రణమున • నధికబలు మదో
న్మత్తుం జాణూరక్రవ్యాదు • న్మనురవనుమఁ బెడ • మరలి పిడికిటన్
సత్తామాత్రం దుర్వాం గూల్చె • న్సకలదివిషదులు • సమతను బొగడన్.

వ. చతుర్వింశతిచ్ఛందం బగుసంకృతియందుఁ బ్రతిపాదంబునకు నిరువదినాలుగేసియ
క్షరంబు లై ౧౬౭౭౭౨౧౬ వృత్తంబులు పుట్టె నందు:—

1 (ప) లో పాఠము ఇందులకు భిన్నముగానున్నది కాని దానిపై గీతలు గీచి యుండుటచే స్పష్టముగాలేదు. మఱికొన్ని తాటాకుపుస్తకములు చూడవలెను.

సరసిజము ౨౪-౮౩౮౮౧౯౩

UUUమ UU|త |UUయ |||న |||న |||న |||న ||Uస.

సంబంధించు న్మత్యలు నానా♦సలు దశనిధియతి ♦ సరసిజమునకున్
గంబూర న్బృందాటవిలోనం ♦ [1]గవిసికొనినసుర♦కరువలిదనుజున్
శంబాధీలం బై తగుముష్టిం ♦ జదిపినయదుపతి♦స్తవములు ననురా
గం బూర న్నోఖిల్లఁగఁ బ్రాంచ♦త్కవివరు లభినుతిఁ ♦ గఱపుదు రవనిన్.

క్రౌంచపదము ౨౪-౪౧౯౩౪౭౯

U||భ UUUమ ||Uస U||భ |||న |||న |||న |UUయ.

పంచమ్కేశుం డిచ్చినభాస్వ♦ద్వరమున మునమున, ♦ బవరము గోరన్
వంచనతో బాణాసురుహ స్త♦వ్రజములు దరిగెను ♦ వడి హరి యంచు
న్బ్రాంచితలీల న్శంకరనంది♦ప్రకటితవిరతులు ♦ భమసభనాన్యల్
క్రౌంచపదీవృత్తమునఁ జె న్నా♦రఁగఁ బలుకుదు రిలఁ ♦ గవివరు లెల్లన్.

తన్వి ౨౪-౪౧౫౫౩౬౭

U||భ UU|త |||న ||Uస U||భ U||భ |||న |UUయ.

దూడలతోఁ గాపరులను గుహలో ♦ దొంగిలిదాచినవిధి నదలింపన్
గూడుక తద్రూపము లయి పసులుం ♦ గోపవధూటులు మూరిపము నొందన్
బాడి వినోదంబులు సలిపినగో♦పాలుఁ డటంచును భతనసభాన్యల్
దాడి గొన న్విశ్వవిరమణముతోఁ ♦ దన్విని జెప్పఁగఁ దనరుఁ గవీంద్రుల్.

అష్టమూర్తి ౨౪-౩౬౧౪౫౨౧

UUUమ |||న UU|త ||Uస U|Uర U||భ |U|జ |UUయ.

శ్రీకృష్ణుం గనకవస్త్రుం ♦ జితతృణావర్తదైత్యు ♦ న్సితకుశేశయనాభున్
వైకుంఠు న్వరదు బృందా♦వనచరు న్వాసుదేవు ♦ న్వసుమయుం బరముం బ
ద్మాకాంతు న్నిధినిధానా♦మలవిరామంబు లొప్ప ♦ న్మనతసర్భజయంబుల్
సోకం జెప్పుదురు విద్వాం♦సు లిలలో నష్టమూర్తి♦న్సుప్రతిభు లద్భుతచర్యుల్.

వ. పంచవింశతిచ్ఛందం బగు నతికృతియందుఁ బ్రతిపాదంబునకు నిరువదియైదేసి యక్షరంబు లై ౩౩౫౫౪౪౩౨ వృత్తంబులు పుట్టె నందు:—

బంధురము ౨౫-౧౪౩౬౮౭౬౮

|||న |||న |||న |||న ||Uస U||భ U||భ U||భ Uగ.

సారిపి నననసభభభగములతో ♦ షోడశసంఖ్యవిరామముతో
బరువడి దినదినమును బుధజను లీ♦బంధురవృత్తమునందు నుతిం

1 గవసు (ప).

తురు హిమకరకుసుమము నొసటను గ•న్నుల్ ఫణిపాగయుఁ దాల్చినయా
దొరజడలనడుమనిలిచిన తెలుపుం ♦ దూకొనువాఁగుకుఁ దండ్రి యనన్.

భాస్కరవిలసితము ౨౫-౮౩౮౧౩౧౧

U II భ III న U I జ I UU య U II భ III న III న II U స U గ.

చెల్లెలి విజయున కిచ్చినవానిం ♦ జేరెడుపృథుకములు దినినవానిన్
గొల్లెతలను వలపించినవానిం ♦ గొల్లకుఁ గొడు కనఁ బరఁగినవానిన్
మల్లుర రణమునఁ జంపినవాని ♦ న్భజ్జయభననసగలు పసమూఁటన్
బల్లిద మగువిరమంబు దలిర్పన్ ♦ భాస్కరవిలసితములు గొనియాడున్.

ధరణీధరగతి ౨౫-౧౬౭౭౭౨౧౬

III న III న III న III న III న III న III న III న U గ.

వసునములు గము ♦ వసువసుయతులు ♦ వల నగు ధరణీధరగతిన్
గస రొదవి సుడి•కరువలిపగిదిఁ ♦ గదవి యదుశిశుచయముతో
§మసలెడునెడ ముర•మథన నినుఁ గొని ♦ మదిని నలరుచు నెగవి యా
కసమున కెగయఁ•గ శకటదనుజా•త్మమఁ గలిపితి వని పలుకన్.

వ. షడ్వింశతిచ్ఛందం బగునుత్కృతియందుఁ బ్రతిపాదంబునకు నిరువదాఱేసి యక్షరంబు లై ౬౭౧౦౮౮౬౪ వృత్తంబులు పుట్టె నందు:—

భుజంగవిజృంభిత ౨౬-౨౩౮౪౮౮౮౯

UUU మ UUU మ UUI త III న III న III న UIU ర IIU స IU వగ.

వ్రాలు ప్రత్నైకాన్తశ్రాంతు•ల్వాహి మమతననరస•వల్ భుజంగవిజృంభితన్
గాళిందీయోషం బెండ్లాడ ♦ క్షరదనుజుఁ దునిమెను శి•ఖావలాంచితపింఛమున్
మాళిం దాల్చె న్బండిం ద్రోచె ♦ న్మఱఁదికి రథముఁ గడపె•మద్దిచెట్లులు రెండు ని
ర్మూలిం చెన్దాలంబుల్గాల్చెన్•ముగుదలు భ్రమయమురళి•మ్రోయఁజేసెవిభుండనన్.

వరాహము ౨౬-౮౩౮౮౬౦౧

UUU మ III న III న III న III న III న III న IIU స UU గగ.

రాజిల్లు న్దశకుధరవి•రతులు మగణ•రసనసగగలు వరాహాఖ్యన్
జేజే లందఱు పొగడ ను•చితుఁ డని తలఁ•చి భృగువు పలుకఁగ నిత్యంబున్
తేజశ్శ్రీ పెరుగఁగ మది•దృఢముగ నిడి•తిమురుచుఁ గొలిచిరి దాశార్హున్
రాజీవాక్షుని నరహరి•రవికులవరు•రఘుపతి బలసహజున్ గృష్ణున్.

§ ఇచ్చటగణభంగము. 1 మద్దిచెట్టులఁగూలిచెన్, దాలంబుల్గాల్చె న్వేగన్ ముగ్ధలు భ్రమయఁగను మురళిదాలిచెన్ సువిభుండనన్.(పూ.ము). 2 ధృవముగ(ప).

మంగళమహాశ్రీ [illegible]

∪॥భ।∪।జ॥∪।స॥న∪॥భ।∪।జ॥∪।స॥ న∪∪గగము.

పొత్తు లేదఁ బాయుటను • బోరుసమయంబునను • బొంగుచుఁ గురూద్వహుల నెల్లన్
దుత్తుమురు సేయఁగఁ గు • మర్చును మనీష నది • దుష్టసమరావనిఁ గిరీటి
క్షత్తకు భజస్న భజ • సానగలు మణ్యాజాల • శ్రాంతులును మంగళమహాశ్రీ
వృత్తములఁ జెన్నలర • నిచ్చిరి సువాసినులు • నిం పడర మంగళమహార్తుల్.

క. పొందుగ నిరువదియా అగు, ఛందములం దుదయమైన • సమవృత్తము లా
నందమునఁ గవులు పొగడెదు, కందువల వచించినాఁడఁ • గామెపలీశా. 178

వ. ఇవి సమవృత్తలక్షణంబు లింక ముఖ్యగౌణవృత్తలక్షణంబు లెఱింగించెద. 179

ముఖ్యగౌణవృత్తలక్షణము.

సీ. సమవృత్తపఙ్క్తి స్వ • స్థానార్ధసమములు స్వస్థానవిషమాఖ్యఁ • జనునవియును
బృథివిపై సమవృత్త • భేదంబు లీమూఁటి కక్షరంబులు సమం • బన్నికాళ్ల
నివి వృత్తముఖ్యంబు • లిఁకఁ బరస్థానార్ధసమవృత్తములు పర • స్థానవిషమ
సంజ్ఞలఁ బద్యము • ల్సర్వపరస్థానవిషమంబులును నివి • విషమవృత్త
తే. భేదములు వీనినాలుగు • పాదములను, సమముగాఁ జూపడవు వర్ణ • సంఖ్య లెచ్చు
కడమ లై యుండు నీమూఁటి • గౌణవృత్త, పద్యములటం డ్రు శ్రీకామె • పల్లినిలయ.

సమవృత్తవివేకము.

గీ. జగతి సమవృత్త మెన్నవ • ఛందమునను, సంభవము నొందె నన్ని య • క్షరము లమరఁ
బదపదంబున హెచ్చును • గొదువ గాక, ప్రాసములు విరామంబులుఁ • బరిఢవింప.

స్వస్థానార్ధసమవివేకము.

ఆ. అక్షరములు సమము • లయ్యె స్వస్థానార్ధ, సమములందు నాల్గు • చరణములను
విషమపదము లొక్క • విధము గణంబులు, సమపదంబు లొక్క • సరిగణములు. 182

క. సగ మొక్కవిధంబునఁ బెఱ, సగ మొక్క తెఱంగు గాఁగ • సమకూర్పఁ దగున్
జగతి నొకకా లొకకరణి, నొగి మూఁడుపదంబు లొక్క • యోజం దనరున్.

తే. సాధుకవికృతగ్రంథసం • జాత మెల్ల, వెదకి సకలోపజాతుల • విచ్చలవిడిఁ
గాళిదాసుఁడు రఘువంశ • కావ్యమునను, జెలఁగి రెండవసర్గలోఁ • జెప్పినాఁడు. 184

వ. అటు గాన స్వస్థానార్ధసమవృత్తంబులం దుపజాతి యనువృత్తము. 185

ఉపజాతివృత్తము.

ఈపాటితో జేసుల • నింద్రవజ్రం, బుపేంద్రవజ్రావ్యయ • మూర్విసర్గం
దాపించినంతం గరు • ణాసముద్రా, జపిష్టలోలా యుపజాతి యయ్యెన్. 186

వ. ఇది పదునొకండవ త్రిష్టుప్ఛందంబునందలి యింద్రవజ్రాచ్ఛాయను బేసిపాదాలును నుపేంద్రవజ్రాఛాయను సరిపాదాలును నడుచును. [1]దీనిపేరే నిశి. 187

మఱియు, వ్యత్యస్తోపజాతి.

తలంబులై బేసి జ♦తజ్జగంబుల్, చాలొప్పసర్లందత♦జల్ గగంబుల్
జలంబులోనిట్లు ♦ సాగినంతన్, వాలారు వ్యత్యస్తము ♦ వాసుదేవా ! 188

వ. ఇది ఉపేంద్రవజ్రచ్ఛాయను బేసిపాదాలును, ఇంద్రవజ్రచ్ఛాయను సరిపాదములును నడుచును. మఱియు, 189

సమోపజాతి.

తాపింఛనీలాంగుఁ బ్ర♦దాకుతల్పున్, గోపాలబాలు న్రవి♦కోటితేజున్
గృపాసముద్రు న్నుతి♦యించెద న్మ,క్త్యపార్థిఁ గాంక్షించి స♦మోపజాతిన్.

వ. ఇంద్రవజ్రాఛాయను మొదలిరెండు పాదములను నుపేంద్రవజ్రాఛాయను గడమ రెండుపాదములను నడుచును. మఱియు, 191

వ్యత్యస్తసమోపజాతి.

తపంబుచేఁ గొల్తు వి♦ధాతృతాతన్, గపాలికోదండవి♦ఖండనాఖ్యున్
గోపీభుజంగున్ ధృత♦గోత్రు సన్నో, త్కోపాయు వ్యత్యస్త స♦మోపజాతిన్. 192

వ. ఇది యుపేంద్రవజ్రాచ్ఛాయను మొదలిరెండు పాదములును నింద్రవజ్రాచ్ఛాయను గడమ రెండుపాదాలును నడుచును. మఱియు, 193

వైపరీత్యోపజాతి.

తాజ ర్గగంబొంట జ♦తజ్జగంబుల్, గజిక్కన మ్మాఁటను♦గంతువేయున్
వ్రజాంగనావల్లభ♦వైపరీత్యో♦పజాతివృత్తంబు స♦భం జెలంగున్. 194

వ. ఇది యింద్రవజ్రాఛాయను మొదలిచరణమున నుపేంద్రవజ్రాఛాయను గడమ మూఁడుచరణములును నడుచును. దీనిపేరే [2]వాతాంగియు, మఱియు నివృత్తమున నే యింద్రవజ్రాచ్ఛాయను ఏదైన నొకచరణమును నుపేంద్రవజ్రాచ్ఛాయను ఏవైన మూఁడుచరణములును జెప్పినను తప్పులేదు. మఱియును, 195

ఉపచిత్ర.

భిదురంచితసావలు ♦ బేసులన్, గాదిలి భాభగ♦గంబులు సర్లన్
గుదురై రసికస్తుతి♦గూడినన్, శ్రీదయితా యుప♦చిత్ర చెలంగున్. 196

1 ఈవాక్యము పూ. ము. లలో లేదు.

2. వ రాంగిని (పూ. ము.); వారాంగి మందు పచ్చును. (చూ. అ. 4. 207)

వ. ఇది త్రిష్టుప్ఛందమునందలి వృత్తిచ్ఛాయను బేసిపాదములను దోదకవృత్తచ్ఛాయను సరిపాదములను నడుచును. మఱియు, 197

నారీనుతము.

పేరెంబు ల్వారోరి బేసి న్మతాగా, సారంబు సర్ల దత జల్లగంబుల్
ధీరోదాత్తుల్ సన్నుతింపఁ దగు తిర్, నారీనుతం బయ్యె జనార్దనాఖ్యా. 198

వ. ఇది పదునొకొండవ త్రిష్టుప్ఛందస్సునందలి శాలినీవృత్తచ్ఛాయను బేసిపాదములును నింద్రవజ్రాచ్ఛాయను సరిపాదములును నడుచును. మఱియు, 199

అజితప్రతాపము.

జలజాక్ష! బేసుల సజల్ ససలల్, బలుమయల్ సరి నభజ లొందఁగా
జలజోద్భవాబ్జజవిశాలయతుల్, దళము లైన యజితప్రతాపమా. 200

వ. ఇది పండ్రెండవ జగతీచ్ఛందస్సునందలి ప్రమితాక్షరవృత్తచ్ఛాయను సరిపాదములను బ్రియంవదావృత్తచ్ఛాయను బేసిపాదములను నడుచును. మఱియు, 201

రతిప్రియము.

బేసి న్నజరగలు పేర్చి సర్ల జబుల్, భసజ్జగల్లదిసినపాదబద్ధ మై
యూసామోద్భవచతురాస్యవిష్ణుఖ్యాతి సన్నుతింపఁదగు రతిప్రియం బనన్.

వ. ఇది పదుమూఁడవ అతిజగతీచ్ఛందస్సునందలి ప్రహర్షిణీవృత్తచ్ఛాయను బేసిపాదములును రుచిరవృత్తచ్ఛాయను సరిపాదములును నడుచును. 203

ఇది స్వస్థానార్థ సమవృత్తిలక్షణం బిఁక స్వస్థానవిషమవృత్తంబు లెట్టి వనిన:—

స్వస్థానవిషమవృత్తవివేకము.

ఆ. చరణములను వర్ణసంజ్ఞలు దప్పక, నాల్గుపాదములగణములు నాల్గు
విధము లై చెలంగువృత్తముల్ స్వస్థాన, విషమవృత్తసంఖ్య వెలయుచుండు. 204

ధరణి.

రసపై సచతుష్కము రారసలుల్, నాససల్ మాససల్ నాటిన న్మణితా
పసనగరసపరిపక్వయతు, లార్ సొం పారు న్వాలాయము గా ధరణుల్. 205

వ. ఇది జగతీచ్ఛందస్సునందలి తోటకవృత్తచ్ఛాయను మొదటిపాదమునను గడమ మూఁడుచరణములను గవికల్పితము లై నడుచును. మఱియు, 206

వారాంగి.

తాజ ల్గయుగ్మంబు జతజ్జగంబుల్, తజాగగంబుల్ మభతల్లగంబుల్
రాజిల్లు నిభేంద్రవిరామయుక్తిన్, వాజిగ్రీవ హారివారాంగి దగున్. 207

వ. ఇది యింద్రవజ్రాచ్ఛాయను మొదటిచరణమునకు నుపేంద్రవజ్రాచ్ఛాయను రెండవచరణమునను గీతాలంబనవృత్తచ్ఛాయను మూడవచరణమునను వాతోర్మివృత్తచ్ఛాయను నాలవచరణమునను నడుచును. మఱియు, 208

అంగజాస్త్రము.

రంగు భమస్గల్ ♦ గ్రాలు మసజ్గల్, పొంగై యున్నగ♦ము గ్రజర్గలో
ప్పంగా నార్త♦వగిరివ శైతే, నంగజాస్త్రప్రకృత్త్య మందగించుక్. 209

వ. ఇది రుక్మవతీఛాయను మొదలిచరణమునను శుద్ధవిరాటిచ్ఛాయను రెండవచరణమునను పణవచ్ఛాయను మూడవచరణమునను మయూరసారిచ్ఛాయను నాల్గవచరణమునను నడుచును. మఱియు, 210

నదీప్రఘోషము.

పోలిమై రారరం♦బుల్ జతత్రంబులుక్
తలంచఁగా యాయతులుక్ ♦ దతజ్రలుక్
విలాసాచలాష్టేభ♦విక్రాంతితోఁదక్
దేలింప నొప్పారు న♦దీప్రఘోషముల్. 211

వ. స్రగ్విణీవృత్తచ్ఛాయను మొదలిచరణమునను హంసశ్రేణిచ్ఛాయను రెండవచరణమునను భుజంగప్రయాతవృత్తచ్ఛాయను మూడవచరణమునను ఇంద్రవంశచ్ఛాయను నాలవచరణమునను నడుచును. 212

ఇది స్వస్థానవిషమవృత్తవివేకం బింకఁ బరస్థానార్ధవిషమవృత్తవివేకం బెఱింగించెద:—

పరస్థానార్ధసమవృత్తవివేకము.

క. మానుగ సమాంఘ్రు లొకగతిఁ, బూనిక విషమాంఘ్రు లొక్క♦పోలికలివు లై
హీనాధిక్యములు పరస్థానార్ధసమంబులందు ♦ సమవిషమములక్. 213

మనోహరవృత్తము.

ప్రేరై నతజజ్వలుఁ ♦ బేసియెడక్, సరులక్ సగణోజ్జ్వలము ♦ సాగిన గం
భీరేభపితామహ♦విక్రమముల్, పెరుగంగ మనోహర♦వృత్తము లౌ. 214

వ. ఇది కలితాంతవృత్తచ్ఛాయను బేసిచరణములును దోటకవృత్తచ్ఛాయను సరిచరణములును నడుచును. 215

కేతుమతి.

జతబేసుల న్స♦జనగముల్, భాతి సరిక్ భరే♦భనగగంబుల్
యతిశైలసంఖ్య ♦ నమరఁగా, నాతతకేతుమ♦త్యభిధ మొప్పక్. 216

వేగవతి.

సగణత్రయగ♦ల్పను చేసిన్, బాగుగ సర్లను ♦ భత్రిగగంబుల్
వగవిశ్రమ మం♦దమూ నొందన్, వేగవతీసుత♦వృత్తమునందున్. 217

వియోగిని.

ససజల్ గము♦సాగ చేసులన్, బసస్భ్రల్గము ♦ భాసిలున్ సరిన్
రసశైలవి♦రామసంగతిన్, బొసఁగు న్వియోగిని ♦ భూరమాధిపా. 218

పరావతి.

ఓలి రజ్రజాంతగంబు♦లుంచి చేసులం, దులన్ జరజ్రగంబులుం [1]గు♦దుర్పరింపన్
గ్రాలుచు న్నిధానదిగ్వి♦రామ మొప్పఁగా, నిలం బరావతీసువృత్త♦మింపుగాంచున్.

ధృతమధ్య.

బారిగ చేసుల ♦ భాభగగంబుల్, సరుల నజాయులు ♦ సాగఁగ మే ల
య్యారి శిలోచ్చయ ♦ హస్తివిరామో, [2]దారత నొప్పును ♦ దా ధృతమధ్యన్. 220

వ. ఇది దోదకవృత్తచ్ఛాయను బేసిచరణములును తోదకవృత్తచ్ఛాయను సరిచరణములును నడుచును. 221

ఇది పరస్థానార్థసమవృత్తవివేకం బింకఁ బరస్థానవిషమవృత్తవివేకం బెఱింగించెద:—

పరస్థానవిషమవృత్తవివేకము.

క. దానవహార యొకచరణం, బైనను రెండడుగు లైన ♦ నక్షరగణసం
ధానములను బెఱతెఱ వగు, వీనికిఁ బేరు పరదేశ♦విషమము లయ్యెన్. 222

శరభక్రీడ.

ఘనాదిత్యక్రాంతి న్యమనసర♦గ ల్మూఁడుకాళ్లన్
గనద్ధాతృక్రాంతి న్మభసయుజ♦గద్వంద్వ మొందన్
దనర్పంగాఁ బౌరాణికకథల♦దాశార్హ వాక్ప్ర
వ్వ నర్హం బై చెన్నార వనిశర♦భక్రీడసంజ్ఞన్.[3] 223

వ. ఇది చంద్రశ్రీచ్ఛాయను బ్రథమచరణమునను విశాలచ్ఛాయను మూఁడుచరణములను నడుచును. 224

---

1 గుదిరింపఁగా (పూ. ము) ఛందోభంగము. 2 ఈచరణము రెండవచరణమువలెలేదు. అన్ని ప్రతులందును ఇది ఇట్లేఉన్నది. 3 ఇందు నాలుగు చరణములును చంద్రశ్రీచ్ఛాయనేఉన్నవి. రెండవచరణము గనద్ధామక్రాంతిన్మభనయుజ♦గద్వంద్వ మొందన్ (పూ. ము).

శ్రీరమణము.

ఆది భమసగ•ల్గాత్రిన నాపై, గాదిలి భాభగ•గంబులు మూఁటన్
బాముకొనం గవి•పల్కునదో లక్ష్మీదయితా ధర • శ్రీరమణం బౌ. 225

వ. ఇది రుగ్మవతీచ్ఛాయను దొలిచరణమును దోదకచ్ఛాయను మూఁడుచరణములును న
డుచును. 226

రథగమనమనోహరము.

గ్రథితనయుగరల•గంబులుం బొసంగం, బ్రథమయతి యుచతుర్థ•పాదముల్యాచింపన్
విధివశయతు లొంద•వింతగా నఖాద్యల్, రథగమనమనోహ•రం బగున్ ధరిత్రిన్.

ఇది పరస్థానవిషమవృత్తవివేకం బింక సర్వపరస్థానవిషమవృత్తవివేకం బెట్టి దనిన:—

సర్వపరస్థానవిషమవృత్తవివేకము.

క. ఉర్విని నాలుగుపదములఁ, బర్వినగణములను వర్ణ•పఙ్క్తిగణనయున్
సర్వము విపరీతం బగు, సర్వపరస్థానవిషమ•సంజ్ఞ లను హరీ. 228

వీణారచనము.

దారిఁ దయసాగ ల్మితి•జ్నభగాలు, న్వారించి తజ న్భసలు భ•జాజనగంబుల్
జేర న్మణిదిగ్గశశి•శేఖరవలి వీణారచన ధరఁ దెలఁగును • నారదవినుతా. 229

[1]ఉద్ధతము.

ఆసవార సు•ద్ధత మన్యో, న్మరి సజయులున్ • నసజ్గలున్
జానుభనజగలు • సజ్యులున్, ధర షణ్మహేంద్ర•గజ • ధాత్రియతిన్. 230

మధుర.

వెసమధురాఖ్యమా • విన్నజారగల్ నా
రసలగములు మీద • రాగనయ్యుయల్
నసజజజగ లొందన్ • దంతిరత్నాజది[2]
క్ప్రసరవిరమంబు జెంది•రసందనరారజా! 231

వ. ఇది ప్రభాతచ్ఛాయను మొదటిచరణమునను అపరాజితచ్ఛాయను రెండవచరణము
నను మాలినీఛాయను మూఁడవచరణమునను నడుచును. నాలవచరణముకవికల్పితము.

మణిదీపిక.

గురుపితామహముఖ్యులఁ గినిసి • ఘోరరణములోఁ
దెరలిచె నరుఁ డని పలుక రత్న•దీపిక ల్దనరును న

1 ఉద్గతము (వ్రా. ము). 2 ఛందోభంగము-దీనరగణము యగణమై యుండవలెను.

క్షరనభభ్నభస ల్నానసజ•క్కౌరభసలు నభర్భనసనసలు
స్భరసజాగలు భూపతు ల్వినఁ•భానువిక్రమయుక్తితోఁ. 233

ఉ. ఈసమవృత్తరాజి సుద•ఱుంచుమి రామములు న్గణంబులుం
బ్రాసము లెల్లఁ దప్పక న•మర్చి వచించిన నైమతో వ లై
భాసిలు వృత్తపద్యము ల•పారము లై విషమాహ్వయంబు లై
వాసికి నెక్కు శిష్టజన•పాలన దుష్టనిశాటచాలనా. 234

ఇది పంచవిధవృత్తవివేకం బింక వైతాళీయజాతివృత్తంబు లెఱింగించెద:—

మ. ప్రకటింతు న్దర దక్షిణాంతికయు నౌ•పచ్ఛాందసంబుం బ్రవ
ర్తక యాపాతలికాపరాంతికలు వై•తాళీయము న్జారుహా
సిక ప్రాచ్యంబు నుదీచ్యవృత్తి యనఁగాఁ • జెన్నారువృత్తంబు లిం
దుకులశ్రేష్ఠ యనేకము ల్గలుగు నం•దుం గొన్ని వాక్రుచ్చెదన్. 235

క. ఖ్యాతిగను రగడలందును, వైతాళీయాఖ్యవృత్త•వారములందున్
బీతాంబరగురువునను, బ్రీతిగఁ గృతుల న్లఘువులు • రెండేసి యగున్. 236

దక్షిణాంతిక.

ఊరుసాజగ • లుండు చేసులన్, సరులం దూకొను • సభ్రవంబులున్
దార లేడిటఁ • దొమ్మిదింట రా, ధరలోఁ జెన్నగు•దక్షిణాంతికల్. 237

ఔపచ్ఛాందసము.

ఇమిడి సలము•లేడు తొమ్మిదింటన్, సమకూఱు న్యతి•షడ్గ రేఫయుంబుల్
సమత న్వసుల•సమా రేఫయుంబుల్, క్షమలో నౌప•చ్ఛాందసంబు మిందున్. 238

ప్రవర్తక (వర్తక).

స్థిర చేసి ను•దీచ్యవృత్తియున్, బరఁగు న్సర్గను • బ్రాచ్యవృత్తియున్
గిరిమణియతి•కీలితంబుగన్, బరముఁ గొల్పఁ బ్ర•వర్తకాఖ్య వహా. 239

ఆపాతలిక.

లము లాఱు వలున్భగగంబుల్, లము లెనిమిదిటికడన్భగగంబుల్
క్షమ గిరినవ•క్రాంతులుం దగున్, బ్రమథితమురయా•పాతలికాఖ్యల్. 240

పరాంతిక.

ఇలవర్తక•వృత్తరీతితోఁ, దుల రైపాదచ•తుష్టయంబులన్
బలసినయది • పద్మనాభ చెన్నలరుం గృతులఁ బ•రాంతికాఖ్య చే. 241

వైతాలీయము.

ఋతులఘువులు ♦ రేఫవంబులుఁ, ధృతవసులఘువులు ♦ రేఫవంబులుఁ
జత సమకొన ♦ సారసాక్ష హా, లితశుక వైతా♦లీయవృత్తమా. 242

చారుహాసిక.

[1]ప్రమదమునను ♦ వర్ణకాఖ్యవృ, త్తముచందంబున ♦ ధాత్రి సత్కవుల్
సమకూర్చిన♦శార్ఙ్గకార్ముకా, సమత న్మీఱును ♦ జారుహాసికల్. 243

ప్రాచ్యవృత్తి.

తొలి నేడిటఁ ♦ దొమ్మిదింట క్రాం, తులు పదునాలుగు♦దూఱు బేసులం
దులఁ బదాఱు♦లొంగలించు స్వర్ణలలి న్మాధవ♦ప్రాచ్యవృత్తి యగా. 244

ఉదీచ్యవృత్తి.

తమ కిర వగు♦దక్షిణాంతికా,ఖ్యము తేజంబున ♦ నందగించు మే
లిమికృతులఁ గ♦డిందివేలుపా,తిమురు ధాత్రి ను♦దీచ్యవృత్తికల్. 245

ఇది వైతాలీయజాతివృత్తవివేకం బింక మాలికావృత్తవివేకంబు లెఱింగించెద:—

మాలికావృత్తవివేకము.

తే. మాలికావృత్తము లనంగ ♦ మఱియు నైదు
దనరు నిరువదియాఱు ఛం♦దముల మించి
యల లయగ్రాహి లయవిభా♦తి లయహారి
గదసమాజ త్రిభంగియు దండ♦కంబు లనఁగ. 246

క. ముప్పదితొమ్మిదిమాత్రల, ముప్పదియక్కరములపద♦ములయంఘ్రులు నా
ల్గొప్పయతిప్రాసంబులు, గుప్ప లయగ్రాహి యనఁగఁ ♦ గొమరొందు హరీ. 247

లయగ్రాహి.

ఇం బడరఁగా భజసన♦నభంబులతుద న్భజసన♦నంబులపదంపడి భ♦యంబులు లయగ్రా
హింబరఁగు ప్రాసవిర♦మంబునలు మాఱుగుదు♦రంబటుకవీశులుల♦రంబుగ వచింప న్
నంబరము గా వలసి♦తొంబగలి దానవక♦దంబము సహాయముగఁ♦బంచి త్రిదశు ల్దు
గ్ధాంబునిధి ద్రచ్చి యమృ♦తంబు గొనఁజాలఁ సమ♦యంబు దొరకించితి ము♦దంబున
ముకుందా. 248

క. ముప్పదితొమ్మిదిమాత్రల, ముప్పదినాల్గర్ణముపద♦ముతదంఘ్రులు నా
ల్గొప్ప యతిప్రాసంబులు, గుప్ప లయవిభాతి యనఁగఁ ♦ గొమరొందు హరీ. 249

1 ప్రథమ (పూ. ము.) ప్రాసభంగము.

లయవిభాతి.

పెనిమిటులు భార్యలును♦దనయులను గాంచిరటె♦మనమలర దొడ్డతప♦మునవలదశ
స్యం,దనుడు షుతికౌసలియుఁ♦దనకడుపులోపల భు♦వనము లఖిలంబు నిడు♦కొనిన
కొడుకు,ప్రామునవినసనద్వయము♦వెనుకనసగంబులును♦జొనిపియతులుండునెడ♦లవ
లుమలు ప్రాసం,బునిలిపి కవీశ్వరులు♦మును లయవిభాతి నిటు♦నినువినుతి సేయుదురు♦
వనజదళనేత్రా. 250

క. ముప్పదితొమ్మిదిమాత్రలు, ముప్పదియేడర్ణముపద♦ముతదంఘ్రులు నా
ల్గొప్ప యతిప్రాసంబులు, గుప్పిన లయహారి యనఁగఁ ♦ గొమరొందు హరీ. 251

లయహారి.

నగణములుపదునొకడు♦సగణమునుగురువునిడి♦మిగులనలుమలుయతులు♦దగులులయ
హారిన్, బెగడిశతధృతిపరిప♦రిగతుల మెఱయిడినమ♦రిగిర్భుషతనువుఁబొదివి♦నిగిడి
చనియంతన్, నిగమములు గొనివెసను♦జగము లద్రువఁబఱచి యొ♦డిగికడపలిజడధి
ము♦నిగిననభియాతిన్, బెగడుచునొడిసికరిచి♦తెగఁగొనినతురగగళుఁ♦డగుహరివనఁగ
సుకవు♦లగణుతిచెలంగన్. 252

క. ఇది నేత్రాంబుధిలము ముప్పదినాలుగువర్ణములను ♦ బాదం బగుఁ ద
త్పదచాతుర్థికములచే, నొదవుఁ ద్రిభంగి యనువృత్తి ♦ ముర్వ్యరలోనన్. 253

త్రిభంగివృత్తము.

వినుపక[1]సుకవులు♦రసఁబ్రతిపదమున ♦హాసగగమూఁడొకతిరై మతివేఱైమూఁడొక
తిరై, రసనగణములును♦ససభసగములును♦పొసఁగినషద్యతిసంగ్రణతింగింజెల్లుఁద్రి
భంగిన్, మసలెడువ్రజమున♦దుసికిలి మధురకుఁ♦గసికిసమృద్ధశుభాంగిందగుభంగిం
జేరిత్రిభంగిన్, వెసమనిచిననవ♦బిసరుహనయనయ♦ని సభలవేడ్కఁగురింతున్ విను
తింతున్ నిచ్చలుఁగాంతున్. 254

క. ఇదినియమము లేనిమహా, పథమునఁ గావలసినంత ♦ [2]పక్కాణింపన్
గొద లేక నమరు దండక, ముదధీంద్రశయాన తావ♦కోత్తమనుతులన్. 255

దండకము.

విద్వాంసు లెల్లన్ హకారంబె కాని నకారంబె కాని సకారంబె కాని వచిం
పం దగున్మందుగా నిందుఁ గాదేని యాదిం దకారంబు గల్పించి యామీఁది
వెల్లం దకారంబులే మెండుగా నిచ్చకు న్వచ్చునందాఁకనిర్మించి గుర్వంతముం జేసిన
న్దండకం బంద్రుభక్తౌనుయాయి భుజంగేంద్రశాయీ పయస్త్రక్రదధ్యాదిక స్త్రీయి

1 సుపలురస (పూ. ము). ఛందోభంగము. 2 పఖ్యాణింపన్ (ప); వఖ్యాణింపన్ (ఓ).

నైర్మల్యతాపింఛగుచ్ఛచ్ఛవిస్వచ్ఛమాయూరపింఛావచూడాసదాపూతబృందాట
వీ మధ్యరథ్యాసమారాధ్యతథ్యార్భకక్రీడహేమేక్షణా ఖర్వదోర్గర్వసంభూతస్వ
ర్వైరరాభారనిర్వాహకార్ధాంగితక్రోడ చండప్రభామండితానేకమార్తాండకోటి
ప్రతీకాశ నానావిధస్తోకలోకేశ వైకుంఠసంవేశ ఘోషాంగనాలోల కాదంబిని
నీల గోపాలబాలా నమస్తే పునస్తే నమః. 256

క. దండిగ నేకపదంబున, నుండెడివిన్ నాల్గుమగుల • నుండెడివిన్ వే
దండావన దండకముల, పిండువు దనరారుఁ జండ•వృష్ట్యాదికముల్. 257

దండకము. ధూర్తుల్ నకారంబులు న్రెంటిపై సప్తరేఫంబులుం గూర్చినం జండవృష్ట్యా
ఖ్య మయ్యె న్నకారంబులు న్రెంటిపై నష్టరేఫంబులుం గూర్ప నర్ణాఖ్య మయ్యె
న్నకారంబులు న్రెంటిపై రత్నసంఖ్యాకరేఫంబులుం గూర్చిన [1]న్నర్ణవం బయ్యె
నోలి న్నకారంబులు న్రెంటిమీఁదం దశఖ్యాతరేఫంబులుం జెప్పినన్ వ్యాళ
మయ్యె న్నకారంబులు న్రెంటిపై రుద్రసంఖ్యాకరేఫంబులు న్నిల్ప జీమూత మయ్యె
న్నకారంబులు న్రెంటిపై నొప్పఁ బండ్రెండు రేఫంబులుం జెంది లీలాకరం బయ్యెఁ
బేర్మి న్నకారంబులు న్రెంటిపై మించు పద్మూఁడు రేఫంబులు న్నంత నుద్దామ
మయ్యె న్నకారంబులు న్రెంటిపై రూఢిఁ బద్నాల్గు రేఫంబుల న్శంఖమన్దండకం
బయ్యె నీరీతితోడ న్నకారంబులు న్రెంటితర్వాత నేడాదిగాఁ గారకారంబు లొప్పా
రఁగా నంఘ్రి నొక్కొక్క టెక్కించి కావించినం జండవృష్ట్యాది నానాలసద్దండ
కంబుల్ ప్రసాళించుఁ గాకుండె నాల్గంఘ్రులుం జేయఁగా వచ్చు [2]నీరీతి నేకోన
సాహస్రపర్యంతముం గూర్చి యిచ్ఛావిధిం జెప్పఁగా వచ్చు గాంతంబుగా రాధికా
జార శ్రీరుక్మిణీమానచోరా సుదంతాసునాథా కళిందాత్మజానాథ వాఃకేళికాసక్త
గోపీజనోత్సృష్టవస్త్రాపహారాశుకాస్యోక్తవాక్యామృతాంభోధిచంద్రోదయా
సాంద్రదేవా నమస్తే పునస్తే నమః. 258

జాత్యుపజాతినామములు.

క. జాతులు నుపజాతులు నన, భూతలమున రెండు భేద•ములు జాతులలో
జాతులు కందాదిక ముప, జాతులు గీతాదికములు • సరసిజనయనా. 259

సీ. కందభేదము లాఱు • గాక నుత్సాహంబు తరువోజ మధ్యమా•క్కరలు నైదు
దీపించుమంజరీ•ద్విపదత్రిపదచతుష్పదపంచపాదిష•ట్పదవిధములు
తొమ్మిదివిధముల•తో నొప్పరగడలు కళికలు నుత్కళి•కలును గూడ
జాతులు నవవిధ•గీతంబులును సీసపత్రకంబును నుప•జాతు లయ్యె

1 న్నర్ష్ణవం (పు.ము.). 2 నీతీరు (ప).

తే. ననుచు నన్నయభట్టు భీ•మనయుఁ బెద్ద
సచివుఁడును మూర్తి తాత[1]నా•జులు ననంత
మంత్రియునుఁ దిమ్మరాజు ని•మ్మాడ్కిఁ జెప్పి
రందముగఁ దాము చేసిన•ఛందములను. 260

జాత్యుపజాతినిరూపణము.

క. గురులఘువులలో నెయ్యది
మురసంహార ప్రథమపాద•ముఖమున నిలిచెన్
ధర నుపజాతులు దక్కఁగఁ
బరఁగ నిలుచు నవియె నాల్గు•పదములమొదలన్. 261

మ. ధరణిన్ జాతుల కాదివర్ణ మొకఁడే•తప్పంగరా దెల్లెడన్
హరి తజ్జాతిగణంబులైన సరి యి•ట్లైనఁ గావచ్చు సుం
దరధారీ యుపజాతులం బ్రథమవ•ర్ణంబు న్యథేచ్ఛంబుగా
సారదిం జెప్పఁగ వచ్చుఁ బ్రాసములు ని•ల్చు న్వర్ణకై యొక్కచోన్. 262

క. తెలియఁగ వినుమీ కామే, పలినామగ్రామధామ • ప్రస్తుతపద్యం
బులు గీతకందసీసా, దులు విరతిగణనియమములతో• వివరింతున్. 263

క. గురులఘువుల పేరిటియ•క్షరములు నష్టగణనామ•కము లగులిపులన్
సురరిపుగర్వతమోభా•స్కర దీర్ఘము లైన రెండు•గా నెన్నఁబడున్. 264

కందషట్కాభిధానంబులు.

గీ. పరఁగఁ గందము పథ్యయు • మరి విపులయుఁ
జపలయును ముఖచపలయు • జఘనచపల
లనఁగ గందపద్యంబు లీ•యాఱువిధము
లఖిలసుకవికృతులలోన • నలరుచుండు. 265

సీ. నలగగభజసగ•ణంబు లేను నె కాని కందంబునకు నొందు•గణము సారదు
[2]పీఁటిలోపల నొక•మూఁటిచే వడి లేనిహీనపాదము ముందుఁ • గానఁబడును
దరువాత దీర్ఘపా•దము పంచగణములఁ దగుదాని మూఁడవ•తావునందు
నలజలు దక్కంగఁ•గలయ వామీఁద నే యతి దాఁకునిజపదా•ద్యక్షరంబు
తే. తుదినిగాసలు దక్కంగఁ • గదియ దొకటి, కొం చెపడుగుల బేసుల • గొప్ప కాల
సరుల జగణంబు గూడదీ•చరణయుగము, భువిని సగమయ్యె రెట్టింపఁ•బూర్ణమయ్యె.

1 నౌజ్యు (మ). 2 వ్రాతప్రతులన్నిటిలో 'పీఁటి' అనియేయున్నది.

ఇది సమస్తప్రబంధములందుఁ జెప్పెడుసహజకందపద్యలక్షణము:—

పథ్య.

ధరలోఁ బథ్యాకందము, హరి యగు నాఱవయెడ నల ♦ మాఱిటికై
విరతియుఁ గూడఁగ మూఁటను, నెరయుఁ జతుర్గణములు గము ♦ నిలిచినచోన్.

విపుల.

క్షమ వేవిళ్లాలు సమసా, దములోఁ జొర శబ్ద మొకటి ♦ తనరింపఁగన్
సమధికపథ్యాకందము, గమనిక విపుల యన నలరు ♦ కంద మగున్. 268

చపల.

[1]సమపదముల మొదలం జగ, ణము గడయుడుగునను ద్విగ ♦ ణలఘువులై
[2]సమకొను విరతియు పదిరేన్, అమల మగుకంద చప ♦ లకు నమరున్. 269

ముఖచపల.

స్థిరఁ జపలాకందమువై, ఖరిన్ మొదలియుడుగు చెప్పఁ ♦ గఁ గవులు పె
ట్టిరి ముఖచపల యనెడుపే, రరిదిగ వైకుంఠ వరద ♦ యఘుజైత్రా. 270

జఘనచపలాకందము.

క్షమఁ బథ్యరీతిఁ బూర్వా, ర్ధము చపలాకందము క్రియఁ ♦ దగు నపరా
ర్ధము జఘనచపలకు ముకుం, ద్ర మానసమరాళ ♦ దాశార్హా. 271

క. గురువొకటి రెండులఘువులు, సరియైనకతమున వృత్త ♦ చయములఁ దక్కన్
బెరజాత్యుపజాతులు వి, బ్బరముగ నెవ్వైన నిలుప ♦ వచ్చున్ గృతులన్. 272

ఉత్సాహాలక్షణము.

[3]ఈశహ మీఱ సూర్యగణము ♦ లేడు గాంత మైన ను
త్సాహవృత్త మనఁగఁ గృతులఁ ♦ జాగుచుండు సత్కవి
వ్యూహనుతులు గాంచి కృష్ణుఁ ♦ డొడిసి కాళ్లు వట్టి పెన్
ద్రోహి చావు మనుచు ఖరునిఁ ♦ ద్రోచెఁ గాళ్లు మీఁదుగాన్. 273

తరువోజ.

శతమఖత్రితయంబు ♦ జలజాప్తుఁ డొకఁడు, శతమఖత్రయి మీఁదఁ ♦ జనువిశ్రమంబు
ప్రతిభ నీయడుగులో ♦ ప్పఁగ రెండుగూర్పఁ, బ్రతిమీఱ నొక్కొక్క ♦ పాదమై తనరుఁ

1 సమపదముల మొదలం జగ, ణముగడపాదమునకు ద్విగ ♦ ణలఘువులై (ప.ఓ.). ఇందు రెండవపాదమున మొదటిగణము జగణముకాదు. 2 సమకొనుయతియాఱవయది, లమకామునకంద్ల చప ♦ లకునమరున్ (పూ.ము). 3 ఈశహా కారశక్ర (ప.ఓ.).

జతురంఘ్రు లీరీతి • జత గూర్చి సుకవి చతురవాచారూఢి • జలజాతునుతులఁ
గృతులందుఁ దరువోజ • పేరోజ నెసఁగఁ గృతకృత్యుఁ డై చెప్పు • క్షితి నెల్లసభల.

పంచవిధాక్కరంబు లెట్టివనిన:—

క. మధురమన పురందరధా, మధిచంద్రగణాలిచే త్కమ మహామధ్యా
మధురాంతరాల్పపూర్వ, గ్రథితాక్కర లైదు దనరు • గ్రంథములందున్. 275

। సూ + 5 ఇం + 1 చం · మహాక్కర.

నూరుఁ డొకఁడును మున్నుగాఁ దర్వాత • సుత్రాము లేవురు పిఱుఁద నొక్క
తారకేశుండుఁ జత యైన నిట్టిస • ప్తగణంబు లొక్కపాదంబునకుఁ
జేరు రెండవచోట నాలవచోటఁ • జిత్రభానుగణంబు గదియుచుండు
నోరసిలు నాలవగణంబుపై శ్రాంతి • యుత్పలాంగ మహాక్కరంబునకు. 276

మధ్యాక్కర.

మునుపుగాఁ బ్రాసంబు గూర్చి • మూఁటిపై విరమంబు నిల్పి
చన నింద్రయుగళంబుమీఁద • జలజాప్తు నొక్కనిఁ జేర్చి
యినుమడించిన నాఱుగణము • లెనసిన నొక్కపాదంబు
దనర వక్కాణించినంతఁ • దగు నిట్లు మధ్యాక్కరంబు. 277

మధురాక్కర. । సూ + 3 ఇం + 1 చం

మురనిశాటేంద్రసంహార • మూఁటిపై విరతు లుంచి
తరణిశక్రత్రయంబు సు • ధామయూఖునితోఁ గూర్చి
వరుసతో నేనుగణముల • పాద మొక్కటి యొనర్చి
దొరలఁ జెప్పిన నొప్పుఁ గృ • తుల మధురాక్కరంబు. 278

* అంతరాక్కర. । సూ + 2 ఇం + 1 చం.

[1]భానుఁ డిద్దఱాదిత్య • పతులు చంద్రుండు
పూని నాలుగుచరణ • ములఁ ద్రిగణాంత
మైనవర్ణంబు విరతి • నంతరాక్కరంబు
భానశీతాంశునేత్ర • పద్మాకళత్ర. 279

1 భానుఁ డిద్ద రాదిత్య • పతులు తమిస్రాపతియు, జానుమీఱ నీనాలుగు • చరణములకు త్రిగణాంత, మైనవర్ణంబువిరతి • నంతరాక్కరంబు, భానుశీతాంశునేత్ర • పద్మాకళత్ర (ప. ఓ.). *భానుఁ డిద్దఱాదిత్య • పతులు చంద్రుండు, పూని నాలుగు చరణ • ములఁ ద్రిగణాంత, మైనవర్ణంబువిరతి • నంతరాక్కరంబు, భానుశీతాంశునేత్ర • పద్మాకళత్ర. ఛందోభంగము లేకుండ నిట్లు సవరణ చేయనగు నేమో ?

అల్పాక్కర.

విరమంబు రెంటిపై ♦ విస్తరిల్లి, సురపు లిద్దఱు నొక్క ♦ సోముండు రాఁ
జరణ మొప్పాఁటిచే ♦ సాగి యొప్పు, పాంసపర్యంక యు ♦ ల్పాక్కరంబు. 280

మంజరి, మంజరి.

తుద మొదళ్లను [1]నంటి ♦ మూఁడు శబ్దంబు, ఇక్షించి యతి మాఱు ♦ ప్రాసంబు లిడక
ప్రాసంబులేనిద్వి ♦ పద యై చెలంగఁ, బ్రాసంబుతు నలంమఁ ♦ బదిలంబు చేసి
[2](సాగింపఁగాఁ జాల ♦ సత్కవీశ్వరులు, మోదంబు పెంపార ♦ భూమిలోపలను
బద్మాక్షుఁ డెప్రును చే ♦ పట్టు మంజరుల, చందాన నలరారు ♦ జగతి మంజరులు.) 281

ద్విపద.

సురపతిత్రితయంబు ♦ సూర్యుఁ డొక్కండు
విరమంబు రెంటిపై ♦ వెలయు నొక్కటికి
క్షితిఁ దగ నిరెంటి ♦ చే నొప్పు ద్విపద
మితి లేక చెప్పిన ♦ మే లంద్రు కవులు. 282

త్రిపద.

తొలుతను నల్వు రిం ♦ ద్రులు రెంట మూఁటను
బలభిద్ద్వయంబును రవియు ♦ వళి లేక నలరారుఁ ద్రిపద. 283

చతుష్పద.

జలజాసనవిశ్రమ ♦ సంయుతమై, లలి షోడశమిత ♦ లఘువులతోడన్
గలసి చతుష్పద ♦ గతులను ధరలోన్, జెలు వగుఁ జౌపద ♦ సేవకసులభా. 284

వితాళచతుష్పద.

[3]భానుయుగము పై ♦ పయి నవల నిం, పూన మణివిరతి ♦ నొంది ధరలో
జా నలరుఁ జతు ♦ ష్పదవితాళా, ఖ్యానమున వినా ♦ యకతురంగా. 285

కర్ణాటచతుష్పద.

మొగిఁ బంచలఘుగణం ♦ బులు మూఁడు రవియుఁ
దగుతుదఁ బ్రాసంబు ♦ దాఁక రెంటిపయి
నగువిశ్రమమ్ము క ♦ ర్ణాటచౌపద యొ
సఁగుఁ గృతుల సత్కవుల ♦ సమ్మతముతోడ. 286

---

1 నంటితూఁకు (ప); నంటుతూఁకు (ఓ.). 2 ఈరెండుచరణములు వ్రాఁతపుస్తకములందు లేవు. పూ. ము. లలో 'బదిలంబుచేసి' తర్వాత కనఁబడుచున్నది. 3 ఈపాఠము పూ. ము. లోనిది (ప. ఓ.)లలో 'భానుగణయుగముపయినవలతిం' అనియున్నది. అర్థము విచార్యము.

పంచపద.

క. ఆది సమవృత్తములలోఁ, బైవంఘ్రుల నెద్ది యైన ♦ నార్యులు వలుకన్
బాదుకొని కృతులలోపల, నాదరమునఁ బంచపాది ♦ యనఁగా నలరున్. 287

ఉ. ధన్య సుశీల యన్వనిత ♦ తత్పరత న్నదియోద్ధువందు స
త్కన్యలు సేయుసువ్రతము ♦ తాసును వేడుక నాచరించి స
న్మాన్యత గట్టినట్టినవ♦మండితతోరమనూయ చేసి పె
న్దైన్యము నొందితౌవల వి♦ధాత్మకృతంబున సంచరించుకొం
డిన్యమహామునీశ్వరుఁ గ♦డిందిగఁ బ్రోచినరుక్మిణీశ్వరా. 288

షట్పద. 6 ఇం + 1 చం.

ప్రాసము లుమ్మాఱు ♦ వాసవు లాగ్గురి♦పై సుధా దీధితితో నిర్యతి
భాసిల్లఁగాఁ బాద ♦ మీసూటితో నాల్గుఁ ♦ జేసిన కృతులందు షట్పదాఖ్య. 289

నవవిధరగడలు.

వ. మఱియు వైతాళీయభేదంబు లైనరగడ లనేకంబులు గల వందుఁ బ్రసిద్ధంబులైన హయప్రచారాదినవవిధంబులు ప్రబంధంబుల వర్తిల్లు నవి యెయ్యవి యనిన. 290

క. నరసఖ హయప్రచారము, వరుసఁ దురగవల్గనము వి♦జయమంగళమున్ (?)
ద్విరదగతి విజయభద్ర, మ్మధురహరి హరిణప్లుతగతులు ♦ నొరలుం గృతులన్. 291

క. ఆద్యంతప్రాసంబు ల,భేద్యంబులు రెంటరెంట ♦ బెనిచి పదంబుల్
హృద్యంబులు గూర్చిన నన,వద్యంబులు రగడ లెల్ల ♦ వాలుం గృతులన్. 292

క. కొద లేనినైపుణులఁ జొ,పద చేయుత్సాహవృత్త♦పదయుగ్మముచేఁ
దుద నాదిని బ్రాసంబుల, వదలక విరచింప వలయుఁ ♦ బ్రాజ్ఞులు రగడల్. 293

1 హయప్రచారము.

ఋతువిరామ ♦ మినులు నల్వు, రతుక నొక్క♦యంఘ్రి చెల్వు
దనర హయతఁ ♦ దార్క్ష్యుఁ డంచు, దనుజహరణ♦దక్షుఁ డంచు
మును శుకాది♦మునులు వొగడ, జను హయప్ర♦చారరగడ. 294

2 తురగవల్గనము.

ఇరవుల న్హయప్రచార ♦ మినుమడించి కృతులఁ జెప్ప
దుర విదూరితాగ్నివరణ ♦ తురగవల్గనాఖ్య యొప్పు. 295

3 విజయమంగళము.

తురగవల్గనంబు రెంటి♦తోడ విజయమంగళంబు
ధూర్తకంసతూలదహన ♦ తుహినహీరసదృశకీర్తి

పరఁగ దుగ్ధసింధుమధ్య • భాసురాంతరీపవర్తి
వారివాహసదృశమూర్తి • భక్తజనహృదబ్జపూర్తి. 297

4 ద్విరదగతి.

కర మొప్పఁ బంచలఘు•గణచతుష్టయము మాచే
విరమంబు రెంటఁబై • ద్విరదగతి పేరిచే. 298

5. విజయభద్రము.

ద్విరదగతి రెట్టింప • విజయభద్రము చెల్లు •
విదురపూజితపాద • వేదసన్నుతనామ
దరచక్రకార్ముకగ•దాఖడ్గధారణా •
తాపింఛసమగాత్ర • దళితదైత్యస్తోమ. 299

6 మధురగతి. 4 గణాలు 2 + 2 విరామాలు. 2ల. 3 (?)

[1]నాలుగుమాత్రలు • నాటినగణములు, నాలుగు రెంటికి • నలి విరమణములు
గలసి మధురగతి•కనలును జగణము, తొలఁగిన ధృతికా•సృష్టి కవిరమణము. 300

7 హరిగతి. నల, స, భ, గగ any eight. 5 గణాలు (?)

నలసభగగములలోపల నేదై•నను నెనిమిది నాల్గిటపై విరమము
గలసిన హరిగతి చెలు వగుఁ గృతులం • గవివరులౌ నని చెప్పిననియమము. 301

8 హరిణగతి. 14 లఘువులు - 8 ల. (?)

వరహరి పదియు • నాల్గులఘువులు, కదియఁత హరిణ•గతికి నెళవులు. 302

9. వృషభగతి. 28 లఘువులు - 15 లఘువులు

ఇరువదియెనిమిది లఘువులు [2]పది•యేనిట విశ్రాంతియుఁ గూర్చిన
నిర వగు వృషగతి పద్మాధిప • యిది విను మాదరమున మదమున. 303

యక్షగానలక్షణము.

సీ. తుద నేడులఘువులు • తొలఁగించి చదివినఁ ద్రిపుటకు వృషభగ•తిపదయుగము
లలిఁ గడపల నొక్క•లఘువు మానిన జంపె మనుద్విరదగతిస•మపదయుగము
గురు తగురచ్చెర•కుఁ దురగ వల్గనాహ్వయ మేకతాళియా•మధురగతికి (?)
సంఘ్రి కిర్వదినాలు • గటతాళమున మాత్ర లోలి విశ్రాంతి ప•ద్నాలుగింటఁ
తే. దెలియ నర్ధంబు నర్ధచం•ద్రికలు వీన
యక్షగానప్రబంధంబు • లతుక వచ్చు
రగడభేదంబు లివి యంద్రు • రసఁ గవీంద్రు
లవితవిజసేవకస్తోమ • యబ్ధిధామ. 304

1 నాలుగులఘువులు (ప). 2 పదిహేనిట (ప).

ఉదాహరణలక్షణము.

సీ. సప్తవిభక్తులు ◆ సంబోధనంబును గూడ నెన్మివిభ◆క్తులు క్రమమునఁ
బతిపేరు దొరలంగ◆బద్య మొక్కటిఁ జెప్పి రగడభేదములు మా◆ర్గములుగాఁగఁ
గళికలు నెనిమిది ◆ దళములు గావించి దానిలో సగము ను◆త్కళికఁ జేసి
యది యొక్కసమసనం ◆ బయ్యెడు దళము లెన్మిదిఁ గూర్చి వానికిఁ◆దుద విభక్తి
తే. బయలు పఱచి కట్టకడను◆బద్య మొకటి పలుక వలయును సార్వవి◆భక్తికముగ
నిర్వదాఱుపద్యములందు ◆ నిడిన ధాత్రి, నిది యుదాహరణ మటందు ◆ రిద్ధచరిత.
సీ. సంబోధనమునకు ◆ సరసాళి జయపతి ప్రథమకు వాణి వి◆రావళియును
క్షితి ద్వితీయకు స్ఫుట ◆ కీర్తిమతియుఁ దృతీయకుఁ గీర్తి సుభగయు ◆ నటఁ జతుర్థి
కిని దేవలాభిని◆యును భోగమాలిని పంచమికి నెసంగు ◆ వాణియును గ
ళావతి షష్ఠియు ◆ లలిత కాంతిమతియు సప్తమికిని ఘోణి ◆ సత్కమలయు
తే. నాదినూక్తులనామధే◆యములు వెనుకఁ, బలికినది వేల్పు లష్టవి◆భక్తులకును
వారుతమశక్తికోలఁదిని ◆ వ్రాలుఫలము, లిత్తు నాయకద్వయమున ◆ కిందిరేశ.
సీ. సంబుద్ధి యెడలించి ◆ సప్తవిభక్తులు పలికిన భక్తిసం◆ద్దలి యనంగ
సంబుద్ధితోఁ గూడ ◆ సప్తవిభక్తులు పలుక నొప్పారు బం◆ద్దలి యనంగ
సంబుద్ధితోడ వి◆షమవిభక్తులతోడఁ బలికినకృతియు వి◆ద్దళి యనంగఁ
గళిక లుత్కళికలు ◆ గమకింపఁ బలికినకావ్యంబు నుత్ఫుల్ల◆కంబనంగ
తే. నవనిఁ జాటుప్రబంధంబు◆లందు మిగుల, నాటుకొనియొప్పుచుండుని◆నాల్గుదెగలుఁ
గానఁబడు నుదాహరణము ◆ గ్లానలోల, కామెపల్లీశ వల్లవీ◆కామకృష్ణ. 307
ఉ. శ్రీవనితాసనాథుఁడు వ◆శీకృతభక్తమనోంబుజుండు వి
శ్వావనుఁ డుగ్రసేనుఁ డురు◆వైద్యుఁ డజేయుఁ డగణ్యసద్గుణ
ప్రావృతభూషణోజ్జ్వలుఁ డ◆హాగపతిక్షోటిమరీచి భద్రదం
తావళనాయకావనుఁ డు◆దారుఁడు కృష్ణుఁడు మమ్ముఁ బ్రోవుతన్. 308

కళిక. ।సూ+।ఇం+।సూ+ఇం+।సూ+।ఇం+।సూ+।ఇం.

మఱియు దేవకీశౌరసేనికు◆మారనిర్మలరత్నరాజము
కలుకుటసురల నెల్లఁ దారుణ◆కదనధారుణి దునుము తేజము
బలిమి నందనవనములోపలి◆పారిజాతము ధరకుఁ దెచ్చెను
గోలఁది మీఱినసమ్మదంబునఁ ◆ గుండలంబులు తల్లి కిచ్చెను
జెలఁగి నరునకు సూతకృత్యము ◆ చేసి కౌరవులఁ బరిమార్చెను
దలఁపు వఱుపనిదాసచయములఁ ◆ దవిలి తిరుగనిముక్తిఁ జేర్చెను

వెలఁదికొఱకును బాణుచేతులు ♦ వేయు నఱికినవిక్రమోగ్రుఁడు
జలదమాలఁజిగి దెగడునొడలున ♦ జానుమీఱెడుభుజసమగ్రుఁడు. 309

ఉత్కళిక.

కమలనేత్రు నిరాకరించుచు ♦ యమునయొడ్డునఁ దపము సేయుచు
నున్న కాంతను జూచి రయమున ♦ నన్నసుద్ది వచించి ప్రియమున
నరుఁడు గూర్చినమిత్రు డానతి ♦ కరము పక్కైడుదానిఁదావలి
విదళితాసురసార్వభౌముఁడు ♦ యదుకులాంబుధిపూర్ణసోముఁడు. 310

ఉ. మానవులార రోగశతములు ♦ మానును లేములు లేవు సంపదల్
జానగు దుఃఖముల్ తొలఁగు ♦ జాఱు నఘంబులు మందబుద్ధులై
దీనత నొందనేటికి ♦ నతిస్థిరభక్తినిఁ గొల్వుఁడీ పరా
ధీనులుగాక మీరు వసు♦దేవకుమారకు ముక్తికోసమై. 311

కళిక.

[1]మఱియు వ్రేతల నెల్ల ♦ మరులుకొల్పినవాని
మెఱసి కానను బసుల ♦ మేపి తిరిగెడువాని
భామతో దూర్వాసు♦బండియాడ్చినవాని
వేమఱెదిరినమగధు ♦ విరగఁ దోచినవాని
బాలుఁడై ఱోలెక్కి ♦ పాలుద్రావినవాని
హేలతోఁ బదిరూపు ♦ లెలమిఁ దాల్చినవానిఁ
దాళవృక్షము లెల్ల ♦ ధరణిఁ గూల్చినవాని
గాలిరక్కసుఁ జావఁ ♦ గాలఁ దన్నినవాని
లీలఁ గొల్తును గడిఁది ♦ లేమిఁ బాపెడివాని. 312

ఉత్కళిక.

మందుపావకుఁ గోల్చి ♦ కొండవావాలుతి వ్రేల్చి
పార్థివేశ్వరుఁ గాంచి ♦ పార్థు నక్కడ నుంచి
దారకుం డమరించి ♦ చేరఁ దెచ్చినమంచి
యరద మె*క్కక పూని ♦ పురికి వచ్చినవాని. 313

---

1 ఇందు రెండవచరణము మొదలుకొని అయిదుపాదములు వ్రా. ము. లలో లేవు. (ప. ఓ.)లలోఁగలవు.(వ్రా.ము) లలో ఇందలి 1-7-8 పాదములును (ప. ఓ.) లలో లేని 'లీలఁగొల్తును గడిఁదిలేమిఁబాపెడివాని' అనుపాదమును ఇట్లు నాలుగుపదములు మాత్రమే కలవు. * 'కొను' కుక.

చ. [1]పులకిల నేల మానవుల•[2]పుట్టును పావన మయ్యె నెప్పుడున్
[3]గళవడ మేల రోగము ల•కాలగతిం గడవట్టు నీతిబా
ధలును దరిద్రతావ్యథలు ♦ దవ్వులకేఁగును వాంఛితార్థముల్
గలుగు నమేయుచేతఁ గమ•లాధవుచే వటపత్త్రశాయిచేన్. 314

కళిక.

మఱియు బ్రహ్మమాయఁ గెల్చి ♦ మసలుమంత్రవాదిచేత
నెఱిఁగి సాంఘవునకు వరము ♦ లిచ్చి మెఱయువోదిచేత
మృతతనయుని మరల గురున ♦ కిచ్చినట్టియమృతుచేత
నతులరాసకేళి సలిపి•నట్టియాదినటునిచేతఁ
బిండి రుబ్బునాతిమోము ♦ పెరుగు దుడుచుకొంటెచేత
మండుచున్నకారుచిచ్చు ♦ మరిగి త్రావునమరుచేత
నెలుఁగుతోడఁ బోరి మణియు ♦ నింతిఁ గొనినయాజరుచేతఁ
వెలయఁ దులసిపూసపేరు ♦ వేసికొనినజోగిచేత. 315

ఉత్కలిక.

గట్టిగిశరపంజరంబు ♦ గట్టఁ దలఁచి వేగిరంబు
చవుటికడలిచెంతఁ జేరి ♦ పవనతనయుతోడఁ బోరి
తన్నుఁ జీరినంత వచ్చి ♦ చెన్ను గెలుపు నరున కిచ్చి
మహిమ మెఱయుకృష్ణుచేత ♦ మిహిరకోటిదీప్తుచేత. 316

శా. ఓలిం బాసకుఁ దేక మత్సరముతో ♦ నుప్పొంగి పెక్కేఁడులా
భీలాకారమునం గొలంకు[4]నడుమన్ ♦ బేటాడునక్రంబుతోఁ
జాలం గయ్యము చేసి చిక్కినపద•స్తంబేరమస్వామికై
కేలం బట్టి నిమిర్చినట్టిహరికై ♦ కృష్ణాంబుభృన్మూర్తికై. 317

కళిక.

మఱియునుఁ గౌమోదకియును ఖడ్గము ♦ మఱియును శంఖముఁ బట్టినహరికై
మెఱయఁగ విస్ఫుచ్చేలముఁ దాల్చక ♦ మెలఁగెడుదధికణపరిదిగ్ధునకై
పెలుచం గడిసిన[5]మల్లుల నిరువురఁ ♦ బిడికిటఁ బొడిచినబలుమల్లునకై
వెలయఁగ యమునానదిలోఁ గాళియ•విషధరుఁ దోలినయదుసింహునకై
విజయునిరథసారథియై గురునృప•భీష్మాదులఁ గెలిచినభూపతికై

1 పులసిల (ఓ. పూ. ము). 2 పుట్టువు (ఓ. పూ. ము). 3 గళవళ మేల (పూ. ము). 4 నడుమన్నిట్టాడు (పూ. ము); బేపాడు (ఓ.). 5 మల్లుర (పూ. ము).

గజగా యువనాభిధుమూపసునిఁ ♦ గనుదృష్టినిఁ జంపిన శ్రీపతికై
బలువిడి దేవకితండ్రిని మధురకుఁ ♦ బట్టము గట్టినగోవిందునకై
గెల దాల్చినవైఖరి గోవర్ధన♦గిరి మోఁచినమహానుభావునకై. 318

ఉత్కళిక.

తొలిపుట్టువునోము[1]ఫలంబున నే, బలువిడి వసుదేవదేవకీగర్భంబున నే
సరి కొండల మందుచుఁ జైనంబై, ప్రతికిం బరమానందమునకై
కొని యుబ్బుచు వచ్చి కలిమిపనికిం, గని యాడుచు లాసంగినబాపనికి
గ్గలి మిచ్చినబాలస్నేహునకై, కలుములచే నేలినకృష్ణునకై. 319

మ. పురిటింటం బసిబిడ్డచందమున నాఁ♦బోవంగ నాఁ డాత్మలో
ముదు వొప్ప న్విపదుద్ధమూర్తియగుచున్ ♦ ముద్దాడు రాకాసిక
న్నిరుకేలం గొని బాలు డ్రావుమిషచే ♦ నిష్ఠ్యూనకాలంబునన్
ధరణిం గూల్చిననందపుత్త్రువలనం ♦ దార్క్యాణధర్మస్థితుల్. 320

కళిక.

మఱియు గీతామృతస♦మగ్రసింధునివలన, వఱలు భవపటుతిమిర♦వనజబంధునివలన
బొంకు వెయ్యేడ లేని♦భూరిసత్యునివలన, జంకు వెన్నడు లేని♦సమరనిత్యునివలన
ఖేదము ల్వెడబాపు♦[2]కేశిమర్దనువలన, నాదికారణమూర్తి ♦ యగుజనార్దనువలనఁ
గాన రానిపదముల♦గాముపానుపువలన, [3]బూని గొడ్రాలికిం ♦ బుట్టెకానుపువలన.

ఉత్కళిక.

[4]తను బిల్వ మిగురు గూర ♦ దిని పాక మింపారఁ
జేసి ద్రౌపదిచేత ♦ నాస దీరఁగ మేఁత
యడిగినమునిశులకు ♦ నిడఁ గల్గు దాసులకుఁ
గల్పించుహారివలనఁ ♦ గల్పస్థాయివలన. 322

---

1 ఫలంబున నే—పూ. ము. అంత్యప్రాసనియమభంగము. 2 కేళి (పూ. ము.). 3 పూని గొడ్రాలికిఁ బుట్టు కానుపువలన (పూ. ము.) ఛందోభంగము; బూని గొడ్డురాలికి (ఓ.ప). 4 తనుఁ బిల్వమిగుల—పూ. ము. ఈచరణమున 21 మాత్రలున్నవి.

§ గుత్తితేఁ గిష్టంబుగఁ......నిర్ష్ఠ్యూనకాలంబునన్—పూ. ము. ఇది "క్త్వార్థకారసంధి" ఇది యప్పకవి యుపయోగించి యుండడు. కాబట్టి దీనిని సవరించుట న్యాయ్యము. మహాలాక్షణికుఁ డైనయప్పకవియె యిట్టియశాస్త్రీయమైన సంధిని జేసినచో నాంధ్రభాషకు మాఱ్పువచ్చుననుట యతిశయోక్తి గాదు. మరియు "నిర్ష్ఠ్యూన" అను పదము మిక్కిలి కర్ణకఠోరముగ నున్నది. తక్కినపద్యశైలిని చూడఁగా పదముల మార్దవము స్పష్టముగదా.

శా. [1]కారాగారమునందు వెల్వడి భుజం♦గస్వామి సుచ్ఛత్రమై
పై రా దాక్షిణ్యుఁడు వాకిట [2]శ్రేణులు వప్రస్తోమములన్ మీఱి శ్రీ
నూరోద్భాతి పథంబు నంగఁ దనుఁ గొం♦చుం దండ్రి యేతెంచి [3]చె
ల్వారఁ బల్లెను నిల్పఁ బొల్చు [4]హరికి ♦ న్వాలాక నే మ్రొక్కెదన్. 323

కళిక.

మఱియుఁ దెలియ నెఱయ నుఱియు♦మధునిఁ గూల్చినట్టిహరికి
నఱిమి తఱిమి చఱిమి సుఱుసు♦నద్రిఁ గెల్చినవితకరికిఁ
గఱచి చఱచి యుఱచి పఱచుఁ ♦ గపిఁ జంపినచ్యుతునకు
మఱిగి తిరిగి విఱిగి [5]సారగు♦మద్దులీడ్చినయమితునకు
[6]సరలి కెరలి వరలి మరలి ♦ సాల్వుఁ జంపినక్షరునకు
గరిమ మెరిమె యొరిమి నెరిమి ♦ కామెంపల్లిమందిరునకు
నయముఁ బ్రియము రయము జయము ♦ నరుని కిడినకేశవునకు
వ్యయము భయము లయము క్షయము ♦ వైరి కొసఁగుమాధవునకు. 324

ఉత్కళిక.

[7]గొల్ల లెల్లఁ దల్లడిల్లఁ ♦ బెల్లుజల్లు లల్లి రాళ్ల
సోనవాన మాన పూని ♦ కౌన రాని[8]కోనలోన
చుట్టి పట్టి గట్టి దిట్టు ♦ రొట్టు గట్టు మట్టు గుట్టు
నూఁచి లోచి నోచి మోఁచి ♦ [9]బ్రోచినట్టివామనునకు. 325

మ. పృథులావంతివరస్వయంవరమున ♦ న్విందానువిందానులన్
బ్రథనక్షోణిని గెల్చి సద్గుణ సుభ♦ద్ర న్భద్రఁ జేకొంచు వ
చ్చి ధరాధీశుననుజ్ఞచే ననలసా♦క్షికంబు గృహ్యోక్తస
ద్విధిఁ బెండ్లాడినకృష్ణునందు నిలిచె ♦ [10]న్ధీరప్రతాపోన్నతుల్. 326

కళిక.

మఱియు నుగ్రసేనా♦మాత్యునందు, నెఱి మీఱి లయకాల♦నిత్యునందు
విబుధార్చితపదార♦విందునందు, విదళితఘోరారి♦బృందునందు

1 కారాగారమునుండి. పూ. ము. 2 ద్రెలియ (ప). 3 చెల్వారంబల్లెను. (పూ. ము). 4 హారికీవాగార (ప). 5 యొరగు (పూ. ము.). 6 సరలిమరలి కెరలివరలి సాల్వుఁ జదిపినక్షరునకు (ప. ఓ.). 7 ఇందు (పూ. ము) అలోను (ప.) లోను మూఁడు చరణములు మాత్రమేఉన్నవి; (ఓ.)లో నాల్గుచరణములున్నవి. 8 కౌన-పూ. ము 9 ద్రోచినట్టి వామనునకు (పూ. ము); బ్రోచినట్టి వామనమునకు (ప). 10 దీర్ఘ (పూ. ము).

నాభీరువస్త్రాపహారునంను, బలిపట్టణద్వారపాలునంను
జలగాదిపశతనూచ్ఛాదునంను......... 327

ఉత్కళిక.

సజ్జరాగంబు, రజ్జురాగంబు, కంధియోగంబు, మందరాగంబు
రావుతో నూది, పీఁపుతో మోఁచి, వెలయుహారియంను, జలజాక్షునంను. 328

ఉ. ధర్మజుఁ డంపినం జరిగి దంతిపురంబున నాంబికేయుతో
ధర్మముఁ జెప్పి దుష్కృతుల [1]దగ్గఱ శాంతనవాదిసజ్జనుల్
నిర్మలచిత్తు లెల్లఁ గను నేరుపున న్సభఁ దాల్చినట్టిని
న్నర్మవచఃకృతిఁ దలఁతు నామమనంబున నందనందనా. 329

కళిక.

మఱియుఁ జగన్మోహనమాయఁ దాల్చినజాల, జిఱుతతఱి ద్రౌపదికిఁ జీరలిచ్చినకాల
సఖులతో నదిలోనఁ జల్లి గుడిచినబాల, విభవసుం డెదలోన వేఁ దలిర్చినలోల
నరుతేరినాగలపై నాట్యమాడినవీర, సరకుగొని భీష్ముపైఁ జక్ర మెత్తినశూర
తరిని సద్గురుసుతుల దాపరించినసదయ, పెరిమె నాగపురంబు పెకల్చించినవిజయ.

ఉత్కళిక.

గురుభీష్మరాధేయు లురుజన్యమున నేయఁ
శరవహ్ని బయ లెక్క యరద మెల్లను నెక్క
[2]తరి గొల్చునెడ పాండువరుల నేగురి మెండు
బ్రతుకఁ జేసినపుణ్య వితత దీనశరణ్య. 331

శా. నీ వాక్పాండవు నిన్ను నమ్మి కొలుతు న్నీచే సుఖం బబ్బె నీ
కై వే దండ మొనర్తు నీవలన నిష్టావాప్తి చేకూఱె నీ
కే విశ్వాసముఁ [3]జేర్చి తింక మదిలో హెచ్చయ్యె నీయందు నా
కైవారంబులు శౌరసేనతనయా కామేపలీవల్లభా. 332

ఉ. వామన విచ్చగింపు మిటు నన్నయభట్టకృతాంధ్రశబ్దచిం
తామణికల్పనోక్తికల నాచతురోపమ లుల్లసిల్ల ని
చ్చామతి నర్పణంబుగ నొసంగితిఁ గామెపలీశ నీకు నై
రామయమై తగ న్భువనదాహరణంబు జగత్ప్రసిద్ధిగాన్. 333

1 దగ్గఱ (పూ. మా.) యతిభంగము. 2 తరుగొల్చునెడ పాండుతనయులేగురి మెండు(పూ.మా); తరిగొల్చు(ఓ.); తరుగొల్చు(ప.); మఱికొన్ని తాటాకుపుస్తకములు చూచినగాని సరియైనపాఠము నిర్ణయించుటకు సాధ్యము గాదు. 3 జేర్తునింక(పూ.మా.).

వ. సీసంబు లనునవి సమవిషమంబుల రెండు దెఱంగు లయ్యె వానివిశేషంబు లెట్టివనిన.

సీసమాలిక.

యతి సైనఁ బ్రాసంబు • నందైన [1]నొకటితోఁ జెప్పి రేనియు సమ•సీస మగును
నియమము ల్లేనిపై • నిలిపిన సీసంబు లాఱుదెఱంగు లై • యతిశయిల్లు
నెనిమిదంఘ్రులఁ బ్రాస • మెక్కింప వళ్లకై సర్వతః ప్రాససీ•సం బనంగఁ
బ్రాస మాఱంఘ్రులఁ • బదిలంబు గావింప నక్కాలిప్రాససీ•సాఖ్య మనఁగ
నాది నేవడి నిల్పి • రావడే పద మెల్లఁ జేయ నయ్యాది వడి•సీస మనఁగఁ
బదఖండములయందుఁ • బ్రత్యేకయతులుగా స్థిర నవకలివడి•సీస మనఁగఁ
గుదురుగా నుత్సాహ • తుదయందు గీతంబు చెప్పిన విషమాఖ్య•సీస మనఁగఁ
గడ వెళ్ల లఘువులే • కల్పించి రెద్దాన సరవి సర్వలఘుసీ•సంబు ననఁగఁ
తే. సప్తవిధము లివియు శబ్ద•శాసనుండు, పంచమామ్నాయఫక్కిలోఁ • బల్కెఁగాని
కడమకవు లాఱుసీసము • ల్విడిచిపెట్టి, చెలఁగి సమసీసపద్యమే • చెప్పినారు. 335

అందు సీసలక్షణ మెట్టి దనినః—

క. సురపతు లాఱ్గురిపై భా, స్కరు లిరువురు గూడ నొక్క•చరణము పొల్పుం
బరఁగు నవి నాలుగడుగుల, విరమముపై రెంట రెంట • వెలయఁగ వలయున్. 336

క. వానిఁ జరణములు నాలుగు, చేసి తుదిని గీత మొకటి • చెప్పఁగ నయ్యెన్
సీసము తం గెడదేశవి, భాసురశుభఖేల కామ•పలిగోపాలా. 337

సమసీసము.

బ్రతికించె నెవ్వాఁడు • మృతగురుతనయుని మెలఁత వేఁడిన మెచ్చి • మేలు చేసెఁ
బోషించె నెవ్వాఁడు • పొదివినదారుణాపద లెల్లఁ దొలఁగించి • పాండుసుతుల
వెడలించె నెవ్వాఁడు • వెడపొడుబావిలో నూసరవెల్లి యై • యున్ననృగుని
మర్దించె నెవ్వాఁడు • మాసలంబున వృష్ణియుమభోజసైన్యాంధ•కాదినృపుల
తే. ప్రేల్చె నెవాఁడు ఖాండవ•విపిన మెల్ల, జాతవేదోత్థవిలసిత•జ్వాలమీఁద
నతనిఁ గీర్తింతు మదిలోన • ననుదినంబు, ననఁగ నలరారు సమసీస•మఖిలకృతుల.

సర్వతః ప్రాససీసము.

వేదండవరదుండు • వేధోండగాంగుండు కాదేనశయనుండు • యాదవేంద్రుఁ
డాదిత్యవంద్యుండు • నాదాససులభుండు వేదాంతవేద్యుండు • కాదఁబిలుఁ
డాదితేయుఁడు బిందు•నాదకళాతీతుఁ డాదిత్యకులజుండు • బాధితారి
మేదిపశ్రీశుండు • భూధరగాత్రుండు శ్రీదమిత్రసఖుండు • ద్వాదశాత్ముఁ

[1] రెంటితో (పూ. ము.).

తే. డాదిదేవుఁ డాశ్రితగంధ♦మాదనుండు, చేదిసాంభకవైదర్భ♦సూదనుండు
మేదురమురళినాదవి♦నోదుఁ డనుచుఁ, జెప్పినను సర్వతః ప్రాస♦సీస మగును. 339

[1]వృత్తప్రాససీసము.

శిక్షించె నెవ్వాఁడు ♦ [2]చేటుకై సభలోనఁ జెడుమాట లాడిన ♦ చేదివిభుని
రక్షించె నెవ్వాఁడు ♦ ద్రౌణిబాణము చేతఁ [3]జదియకుండఁగఁ బరి♦క్షిన్నృపాలు
భక్షించె నెవ్వాఁడు ♦ పర్వతాకృతిచేత నాభీరు లర్పించు ♦ నారగింపు
వీక్షించె నెవ్వాఁడు ♦ వేడ్కతో సేవకుల్ బ్రతుకునట్లుగఁ గృపా♦పాంగదృష్టి
తే. దాక్షిణాత్యుని సాంభక♦ధారుణీశుఁ, జంపె నెవ్వాఁడు పోరిలో ♦ సాహసమునఁ
బక్షిరాజతురంగుఁ డె♦వ్వాఁ డనంగఁ, జెలఁగుచుండు వృత్తప్రాస♦సీసము లిల. 340

వడిసీసము.

విజయసారథిఁ గాని♦వినుతింపఁగా నొల్లఁ గిరినాయకునిఁ గాని ♦ కీర్తిసేయ
యాదవేంద్రునిఁ గాని♦యభినుతింపఁగ నొల్ల మధుసూదనునిఁగాని ♦ మదిని నిల్పఁ
బద్మనాభునిఁ గాని ♦ ప్రణుతింపఁగా నొల్లఁ జానకీపతిఁ గాని ♦ ప్రస్తుతింప
బాణసంహారుఁ గాని ♦ భజియింపఁగా నొల్లఁ బీతాంబరునిఁ గాని ♦ ప్రీతిఁ దలఁప
తే. నవితవేదండపతిఁగాని ♦ యనుసరింప, ననుచు నినుఁ గూర్చి యనురక్తి♦నాత్మ నెప్పుడు
పొగడుసత్కవి♦వ్రజములఁ ♦ బ్రోచి తనరఁగ, దనరు వడిసీసభేదంబు ♦ తాళభేది.

అవకలివడిసీసము.

సామాజికాహిత♦స్తోమంబు సామంబుగా మించి మైత్రికి ♦ నామతింప
నభిమానధారుణీ♦విభులు దానంబుచే నక్కఱ లన్నియుఁ ♦ జక్కఁ జేయ
నతిరుక్షపక్షమా♦వతులు భేదంబుచే దినదినక్షీణత్వ♦మునకుఁ జెడఁగఁ
బదిలింపుటుద్దండు ♦ లాదిగి దండంబుచేఁ దనయాజ్ఞ యాదల ♦ నునిచి నడువ
తే. సంధియానాదిషాడ్గుణ్య♦బంధురముగ, [5]నోమి శక్తిత్రయోపేతుఁ ♦ డై మురారి
నేల ననురక్తి నీతితో ♦ నేలె ననుచుఁ, జేయ నవకలివడిసామ♦సీస మగును. 342

విషమసీసము.

అంచితముగ భీమునకు స♦హాయ మేగుదెంచి తా
నించు కెదిరి దురము సేయు ♦ నేయునంకుశంబు తా
కించుకొనక కినుకవలనఁ ♦ గెరలి నరకపుత్త్రి మ
ర్దించినట్టిసవ్యసాచి ♦ తేరిఘోటకావలిం

1 దీనికే (పూ. ము.) లో అక్కలిప్రాససీసమని పేరు. 2 చేట్కార్యా (ప).
3 చిక్కుకుండఁగ (పూ. ము). 4 జనముల (ప). 5 నార (పూ.ము).

ఆ. దోలుకృష్ణ యంచుఁ♦దోరంపుటుత్సాహ, మీఁద గీత మొకఁడు ♦ మేలవింప
విషమసీస మనఁగ ♦ వెలయుఁ గా మెపలీశ, జమ్మిచెంత నున్న♦చతురవచన. 343

* సర్వలఘుసీసము.

క. క్షమ షట్త్రింశల్లఘువులు, త్రిమహేశవిరామము గల♦దీర్ఘపదచతు
ష్కముపై నొకగీతి ముర, ప్రమథన సర్వలఘుసీస♦పద్యమన కగున్. 344

సీ. చిఱుతయగు కొడుకున [1]కె♦దరయి మృతికి మొదలగు
[2]టూరులవలన విని రుష♦[3]వరుషుఁ డగుచు
చరమశరధిజలముల ♦ తరణి మునుగక మును
దురమున నురువడి బలు ♦ దురుసుపరచి
కెరలి గొనయము దురిమి ♦ మురిగుణము మొరయిడఁగ
నిరికిన శితశరములు ♦ పరువ విడువ
జరిగి నెళవెతిఁ గొదిగి ♦ మఱుఁగున నిలిచిన కురు
పతిమఱుఁదిని నెరి నురు ♦ మగను దలఁచి
తే. చేసినట్టిప్రతిజ్ఞ శా♦సింపఁగోరి, సవ్యసాచిశతాంగంబు ♦ సైంధవములఁ
దోలుగోవిందునుతులచేఁ ♦ దొడరుఁగృతుల, సర్వలఘుసీసపద్యంబు♦సాగుచుండు.

క. బలసోదరగీత్యుదితార్యలు నా ర్గార్యాఖ్యగీతు ♦ లాటవెలఁది తే
టులురెండు సమము లెత్తుక, మలనాహ్వయ పవడలు విష♦మంబులు మూఁడున్.

సమగీతి.

క్షమఁ బథ్యాకందముచంద్రమునన్ రెండరలు దెలియఁ ♦ దనరింపన్
సమ మనుగీతికృతులలోఁ, గమలాహృదయాబ్జవాస ♦ కమలాక్షా. 347

---

* కరివరద పరమకృప ♦ ధరణిధర సురవినుత కనకవసన నరహరి♦గరుడగమన
నళినకరపదనయన♦దళితఖరదనుజలయ నరసఖ పరగుణనిధి ♦ శరధిశయన
పరమపదనిలయ హరి♦పరమపురుష ప్రకృతికిఁ బరుఁడని నినునిగమని♦వహము పలుకు
నిరతమునుహృదయమున♦నినుఁ దలఁతునను మనుపు మనియనఘచరిత జల♦దనిభత
తే. సర్వలఘుసీస మీరీతి ♦ సకలసుకవివరులు చెప్పుదు రిలమీఁద♦వరుస నెల్ల [నువ
వారు మెచ్చంగ సర్వేశ ♦ వారిజాక్ష, శ్రీ మెపల్లీశ యచ్యుత ♦ కామజనక. 345

ఈపద్యము (పూ. ము.)లో నున్నది. 1 కెదురయి(ప). 2 ఊరుల(ప). 3 వరు
షుఁడనచు (ఓ).

ఉద్గీతి.

మొదలిసగము చపలగతిం, దుద సగము పథ్యగతిని ♦ దొడరంగా
నిది యుద్గీతి యనం దగు, విదురాకూర్తిరాజితరద ♦ వేణుధరా. 348

ఉపగీతి.

ధరఁ జపలాకందముపై, ఖరి సగం బైనఁ ♦ గావ్యములఁ
బరఁగు నుపగీతి పూర్వా, మర ప్రజపమిస్ర ♦ మార్తాండా. 349

ఆర్యాగీతి.

సముదీరితపథ్యాకం, దముకన్నను నొక్క గురువు ♦ దాకించినచో
క్షమ నార్యాగీతి యగు, న్గమలాప్రాణేశ సహజ♦కందం బదియే. 340

సమగీతులందు నాటవెలఁది.

మేలు మే లటంచు ♦ మిత్రులు ముగ్గురు, వింత వింత యనుచు ♦ విబుధు లిద్ద
ఱహహ యనుచు నూరు♦లయిదుగురును మెచ్చ, నాటవెలఁది మూఁట♦నలరు సగము.

తేటగీతి.

మిత్రుఁ డొక్కఁడు వీణియ♦మీటుచుండ, విబుధవరు లిద్ద ఱర్థంబు♦విప్పి చెప్ప
నినులు నిద్దఱు వినుచుండ♦నేకగతిని, దేటగీతంబు మూఁటను ♦ వాట మయ్యె. 352

విషమగీతులందు నెత్తుగీతి.

సురనాథు మీఁద♦నూరు లిరువురు రెంట విరతి
ధరణిఁ బ్రాసంబు ♦ [1]దనరు హరి యెత్తుగీతియందు. 353

కమలనగీతి.

హగణ మైనఁ జాలు నగణ♦మైనఁ జాలు హగణ
నగణములును రెండు గలసి ♦ నాటి యంఘ్రి కేడు
తగినవిరతి నాలుగింటఁ ♦ దనరఁ బ్రాస మొదవి
మిగుల మెఱయుచుండుఁ ♦ గృతులఁ గమలనాఖ్యగీతి. 354

పవడగీతి.

అవని ముగురుభాను ♦ లాదిత్యపతు లిద్ద, ఱవల నేగు రర్క ♦ లర్థమునకుఁ
బవడగీతియందుఁ ♦ బ్రాసముల్ సమకూఱు, నవియె యాటవెలఁది♦యందు లేవు.

వ. ఇది నవగీతివివేకం బింక బిరుదావళిలక్షణం బెఱింగించెద. 356

తే. క్షితి మహారాష్ట్రభాషచేఁ♦జెప్పఁబడెడు, భీకరోక్తులు బిరుదు లై♦పెక్కు దనరు
[2]వాటబిరుదావళియొనర్ప♦వలయునండ్రు, బుధులు సంబుద్ధిపదములు♦పొసఁగఁగూర్చి.

---

1 దనరు నెత్తు గీతియందు-(పూ. ము) ఛందోభంగము. 2 వాని (పూ. ము). 'వాట' అని వ్రాఁతప్రతులలో నిపాఠము తప్పని దిద్దినచోఁ దల 'వాన' అనియుండవలెను.

చ. అతిభుజవిక్రమోద్భవము • లై రిపుకర్ణకఠోరకంబు లై
[1]యతులితవీరవాక్కు లయి • యాదిమపార్థివలాంఛనంబు లై
ప్రతిపదనూతనంబు లయి • భాసిలుసూక్తులు గూర్చి స్వస్తివా
క్యతతులఁ జెప్ప నొప్పు బిరు•దావళి సార్వవిభక్తికంబుగాన్. 358

చ. సలలితవాక్యగుంభనల • సర్వవిభక్తుల [2]దీపనంబులన్
జెలు వగుపద్య మొక్కటి ర•చించినపిమ్మట గాఢరీతి సం
కలితచతుష్కషట్కదళ•గద్యము లెన్మిదియుం బదాఱు నిం
పలరఁగఁ గూర్చి పేర్చి బిరు•దావళిఁ జెప్పఁగ నొప్పు నెంతయున్. 359

చక్రవాళము.

క. ఒకపద్యముపిదప దళా, ష్టకసందర్భాష్టగద్య • చతురం బగుఫ
క్కికిఁ జేరు చక్రవాళం, బకట చతుర్భద్ర మదియె • యచ్యుత మఱియున్.

క. తొలిసమసనాంత్యవర్ణయు,గళమే పునరుక్తిఁ గాఁగఁ • గైకొని సామీ
ప్యలసత్సమాసము మొదల, నలరించినఁ జక్రవాళ • మగు దాశార్హా. 361

తే. అవధరింపుము దేవ ది•వ్యప్రభావ, భావనాతీత నిస్తుల•[3]పరమపూత
పూతనాజైత్ర సుత్రామ•పుత్త్రమిత్ర, మిత్రశశినేత్ర నిర్జర•స్తోత్రపాత్ర. 362

చిత్రకవిత్వము.

సీ. అనులోమము విలోమ•ము నిరోష్ఠ్యమును దల, కట్టును గుడులు శృం•గములు నక్ష
రవిలోపమును బద•భ్రమకంబు పద్యభ్ర, మకమును నల్లెంట్లు • మఱియు నేక
పదియు ద్విపదియుఁ ద్రి•పదియును నేకవ, ర్ణంబును ద్వ్యక్షరి • త్ర్యక్షరియును
సరవి నిచ్ఛావాక్య•సంఘట్టనంబును, నాదిగాఁ గొన్నిప•ద్యంబు లెల్ల

తే. క్షితినిఁ జిత్రకవిత్వప్ర•సిద్ధనామ, ధేయములచేతఁ బెం పొంది • తెలివి మీఱు
[4]వానిఁ దెలియఁగ వచియింతు • వాసుదేవ, నందగోపాంగనాపుత్త్ర•నరకజైత్ర.

అనులోమము.

క. దామోదరసామతసధ, రామాసరసాకరదశ•రథమారిరాధా
కామా సదయాతిపరమ, ధామా వరయాదవకుల•దారకరాసా. 364

విలోమము.

సారాకరదాలకువద, యారవమాధామరపతి•యాదసమాకా
ధారారిమాథరశదరక, సారసమారాధనతమ•సారదమోదా. 365

---

1 యతులనిరుద్ధ (ప.ఓ.). 2 దీపనోక్తులన్ (ప.ఓ.). 3 పరమమూర్తి -(పూం.యు) పునరుక్తి నియమభంగము. 4 వాఁటి యని తాటాకుపుస్తకములన్నిటను గలదు.

నిరోష్ఠ్యము.

క. పావన సాధాబాధా, మావా యనునాఱులిపులు ♦ మఱి పద్యములో
భావింప దొరల కుండిన, భూవలయమున న్నిరోష్ఠ్య ♦ము పిసాళించున్. 366

క. నరహార్యక్ష దయాకర, కరిరక్షణ చక్రహస్త ♦ కాంచనచేలా
గరుడతురంగ జనార్దన, ఖరదైత్యనికృంతన హరి ♦ కంజదళాక్షా. 367

తలకట్లు.

క. హర కలశజ తపన పవన, శరభంగ మతంగ దక్ష ♦ సత్యావాసా
స్మరపదయుగ గరుడధ్వజ, ధరధర సమ్మరయు మనఁగఁ ♦ దలకట్టులగున్. 368

గుడులు.

క. విరివిని నిలిచిరి విని చిక్కిరి పివి నిశిఁ దిరిగిరి తిరి ♦ గి మిడికి భీతి
ల్లిరి చింతిల్లిరి తివిరిరి, సిరికొలకు ధనాఢ్యు లనఁగ ♦ క్షితి గుడుగు లగున్. 369

కొమ్ములు.

క. గురుఁడును శుక్రుఁడు నుగ్రుఁడు
పురుహూతుండును శుకుండు ♦ బుధుఁడును గుహుఁడుఁ
బురుకుత్సుండును గుత్సుఁడు
గురునుతు లొనరించి రనఁగఁ ♦ గొమ్ములు కృష్ణా. 370

అక్షరవిలోపము.

క. రవికన్యాసుందరకర, మవలంబన మోర్చి యూఁదె ♦ నచ్యుతుఁ డని యే
నవవర్ణవిలోపముగా, నవని బఠియింప వలయు ♦ నార్యులు నలరన్. 371

పదభ్రమకము.

క. ధీరానానారాధీ, ధారాకరతాతరళిత ♦ తారకరాధా
ధారాసుతతసురాధా, ధారితతరిధాన నాఁ బ ♦ ద భ్రమక మగున్. 372

పద్యభ్రమకము.

క. రాధానాథా తరళిత, సాధకరధతావరసుత ♦ సరసనిధానా
నాధానిసరసతనురవ, తాధరకధసాతళిరత ♦ ధానాధారా. 373

నల్లెంట్లు.

క. నారదమునిశార్దూలము, కూరిమి నజినంబు గప్పు ♦ కొని వేడుకతో
నారాయణవాసమున క,నారత మేతెంచు ననఁగ ♦ నల్లెంటు లగున్. 374

ఏకపాది.

తే. మతివినాయకభరితస♦మ్మ్రనుఁ డనంగ, మతివినాయకభరితస♦మ్మ్రదుఁ డనంగ
మతివినాయకభరితస♦మ్మ్రనుఁ డనంగ, మతివినాయకభరితస♦మ్మ్రదుఁ డనంగ. 375

ద్విపద.

తే. సౌమ్యగురుకవుల్ నినుఁ బ్రీతి ♦ సరసిజాక్ష
భోగిభోగాసనుం డని ♦ [1]పొలుచు టరుదె
సౌమ్యగురుకవుల్ నినుఁ బ్రీతి ♦ సరసిజాక్ష
భోగిభోగాసనుం డని ♦ పొగడ ద్విపద. 376

త్రిపద.

తే. దేవమునివంద్య గోవింద ♦ దితిజహారణ
పుండరీకాక్ష యవ్యక్త ♦ పుణ్యపురుష
యమరసన్నుత గోపాల ♦ హరి ముకుంద
దేవ యవ్యక్త హరియు నాఁ ♦ ద్రిపదయయ్యె. 377

ఏకాక్షరి.

క. నానాననానున్నన, నూననునిన్నెను నేను♦నున్నునినినన్నై
నానినను నానానును, నానూన యనంగ నొంటి♦యక్షర మయ్యెన్. 378

ద్వ్యక్షరి.

క. మునినామా మమ్మును మన్నమున నూనిన నేమమునను ♦ మొనమానను న
న్మనుమని మననము మన్నన, ననుమానానాముని నని [2]య♦న ద్వ్యర్ణమగున్. 379

త్ర్యక్షరి.

క. మానితమతితో మమతను, నీనామము నేమమునను ♦ నేను మననమునన్
నూనమున మతము మానను, దానకముగఁ దలఁతు ననఁగఁ ♦ ద్ర్యక్షరి యయ్యెన్.

ఇచ్ఛావాక్యసంఘట్టనము.

క. తోఁటలు లెస్సై యున్నవి, తాటాదూటములు గావు ♦ తాపసు లుండన్
బేఁటలు దామోదరుచె, ల్లాటలకు న్నైళవులు మధు♦రాపురిచెంతన్. 381

వ. ఈపద్యమునఁ దోఁట తాట పేఁట ఆట యనుమాట లర్థవంతములుగాఁ గూర్చుటం
జేసి దీనిపేరు ఇచ్ఛావాక్యసంఘట్టనము. 382

1 పోల్చు (ప్రా. మా); పొగడు (Ed.). 2 'యనం ద్వర్ణ్యమగున్' అని ఉండవలెను. యనద్వ్యర్ణ-ఇందు 'న' గురువుకాదు గనుక ఛందోభంగము.

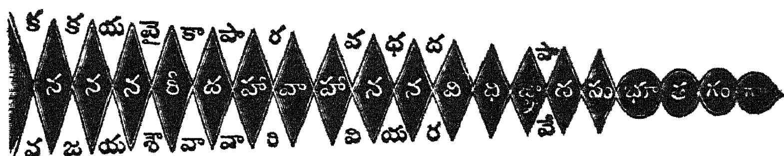
బంధకవిత్వము.

సీ. గోమూత్రికాఛత్ర • గుచ్ఛకుండలినాగ, కంకణమర్దల • ఖడ్గచక్ర
పంకజసర్వతో • భద్రమాలాక్షరీ, ప్రముఖబంధంబు లే • ర్పడఁగఁ జెప్ప
వృత్తము ల్బంధక • విత్వవిశ్రుతము లై, కవులకుఁ జెవులపం • డువులు చేయఁ
బటుతరప్రౌఢిమఁ • బండితపామర, సాధారణంబుగా • జగతిలోన

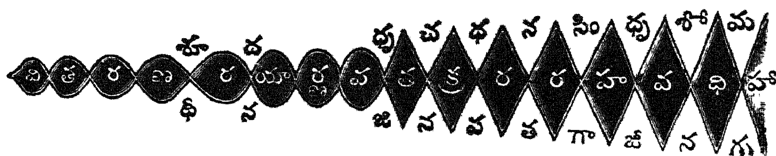
తే. రాధికాకేళికాలోల • రమ్యశీల, భూరిగుణసాంద్ర యదుకులాం • భోధిచంద్ర
వల్లవీమానచోర దు • ర్వారశూర, పరమవాచాల రాజగో • పాలబాల. 383

తే. మొనసి రెండుచ్చరేఖల • మూలలందు
వలయ బద్ధ్యంబు నాలుగం • ఘ్రులను వ్రాసి
చదివి రేనియు సుకవులు • సమ్మదమున
ధాత్రి గోమూత్రికాఖ్యబం • ధంబు దనరు. 384

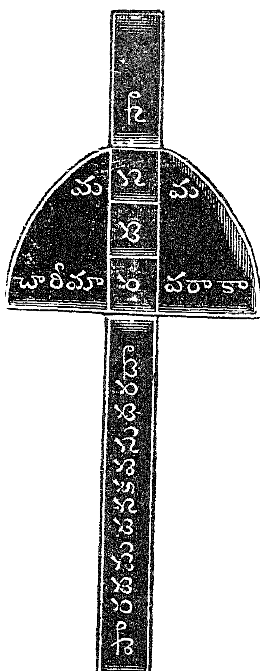
గోమూత్రికాబంధము.

మాలిని. కనకనయనవైరీ • కాదపాహారవాహా
వనజనయనశౌరీ • వాదవాహారివాహా
వనధవదవిధిజ్ఞా • పాదసంభూతగంగా
వినయనరవిధిజ్ఞా • వేదసంభూతగంగా.

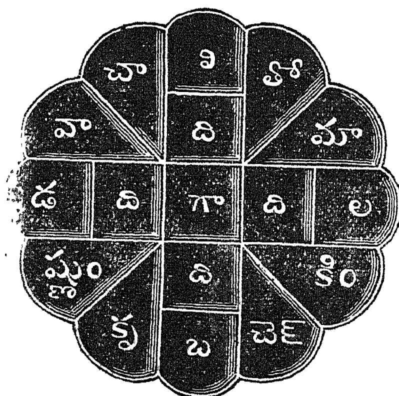
క. వితరణశూరదయార్ణవ, ధృతచక్రధరవరసింహ • ధృవశోధిమహా
వితరణధీరనయార్ణవ, జితనక్రపరతరగావ • జీవనధిస్ఫూర్తి.

ఛత్త్రబంధము.

క. పారదమదనకవసుధర
దారద సమసమసనాసఁదరమారీచా
చారీమారవరాకా
కారావరదారధసువఁకనదమదరపా,

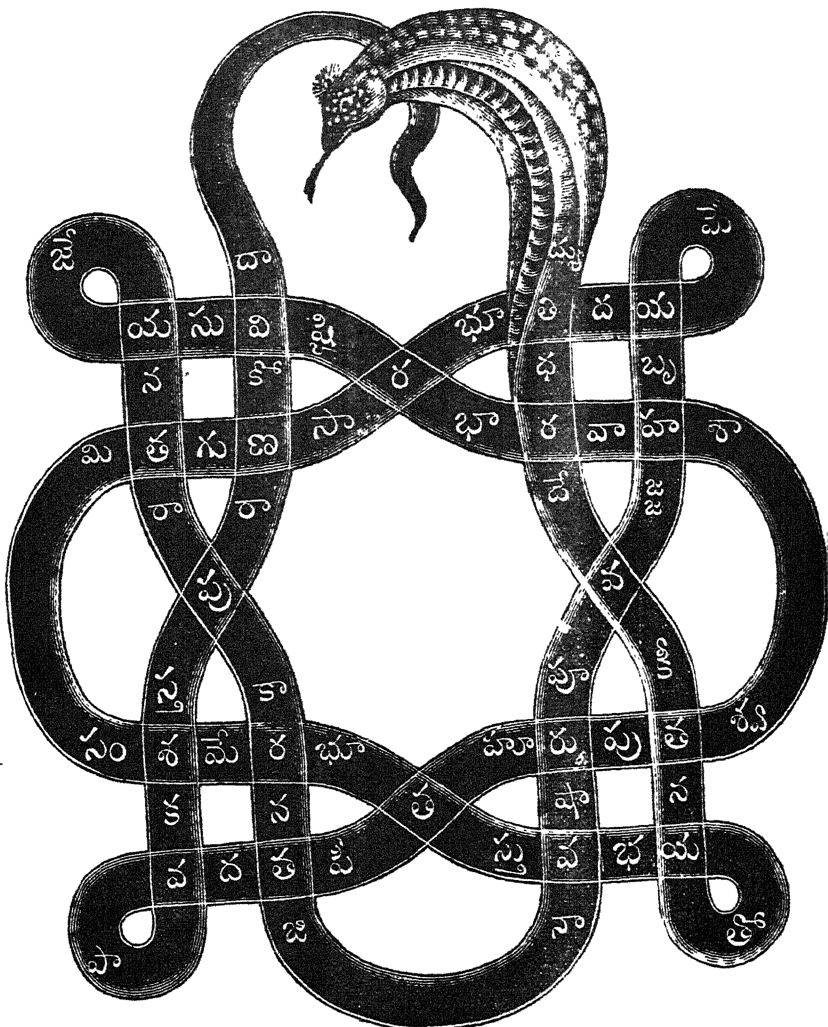
గుచ్ఛబంధము.

మాణవకవృత్తము.—
గాదిలితో మాలదిగా, గాదిలకించెఁ బదిగా
గాదిబకృష్ణుం డదిగా, గాదిడవాచా లిదిగా.

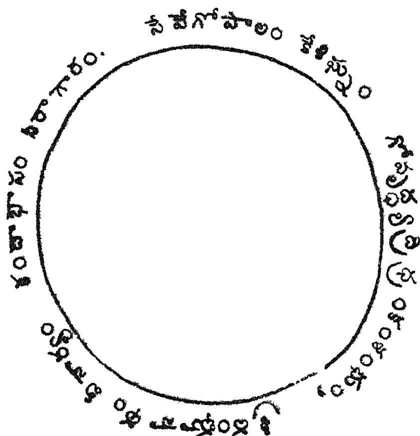
కుండలినాగబంధము.

క. ఇలతోఁ గనబడినాలుగు, నిలయంబు లగుఁ బయోధ • నిధినీలాంగా
మెలిగొన్న పామువలె వెల్యుపలగున్ దలతోఁ కనాగ • బంధంబునకున్.

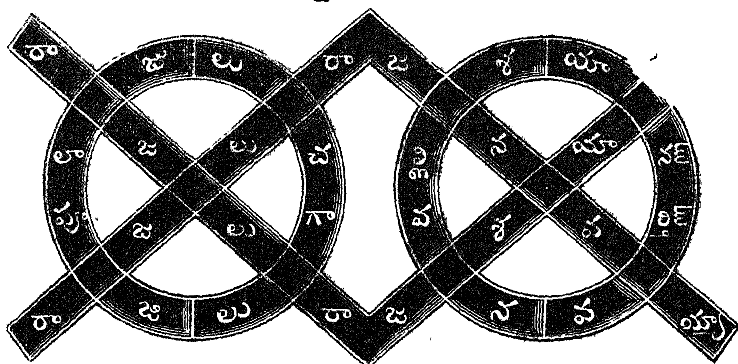
చ. ద్యుతిధర దేవకీతనయ • తోయభవస్తుత భూరమేశ సం
మితగుణసారభూతిదయ • మేయబృహజ్జవపూరుపావనా
జితవరకాపురాతనయ • జేయసువిష్ణిరభారవాహశా
శ్వతపురుషాంతకీతదవ • పావకశస్త్రపురాణకోవిదా.

కంకణబంధము.

సేవేగోపాలం కేశిఘ్నం, గోప్రద్ధ్వద్రిధ్రుంకంశంభుం
శ్రీదం భూనాథం వీనార్యం, కందాభాసం నిరాగారం.

మర్దలబంధము.

రాజాలు రాజశయానా, లాజలు చప్లీవయానక్ష
పూజలు గావశప్త్రిక్ష, రాజలు రాజనవయ్యా.

ఖడ్గబంధము.

లక్షణము:—

క. చరణాంత్యవర్ణ మొక్కటి, చరణయుగాద్యంబుజేసి • సరసులు మూడ్నా
రిరుగడల మధ్య మొకటిగ, పరుజుల గదియింప • ఖడ్గబంధం బొనరున్.

లక్ష్యములు:—

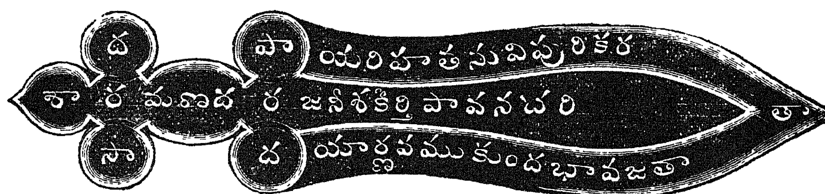
క. శమదమసమధికచిత్తా, విమలాంభోజారిహస్త•విష్టరకర్ణా
యమలార్జునతరుభంజన, కమలాధరణీసనాథ • కంధరవర్ణా.

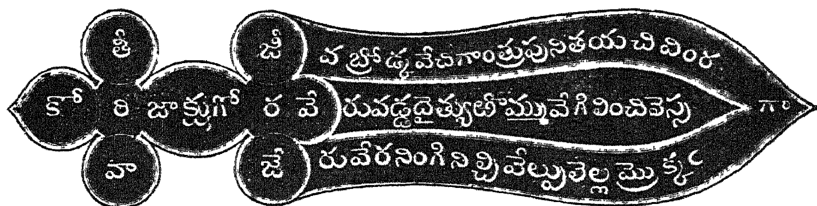
క. ధనదనవీనకనత్క్న, కనకాంబరవాసుదేవ • కరుణాపాంగా
శనివరద శుభకర దశ,త్కనకకశిపు పూర్వదేవ•కందనిభాంగా.

క. శూరవరద రఘువరముర, మారణ చాణూరకంస•మధుపౌండ్రహరా
రారాజత్కనకాంబర, ఘోరగ్రాహారిరక్ష • గోపీజారా.

క. శారదరసారమణదర, పారదరజనీశకీర్తి • పావనచరితా
తారకరిపువినుతహరియ, పారదయార్ణవముకుంద • భావజతాతా.

సుగంధి:—

కోరితీరి వారిజాక్షు • గోరఁజేరఁజేరవే
వేరువడ్డదైత్యుఱొమ్ము • వేగిలించి లెస్సగా
గారవించి యతనిపుత్త్రు • గాంచి వేడ్కఁ బ్రోవవే
జేరువేర నింగినిల్చి • వేల్పులెల్ల మ్రొక్కఁగన్.

చక్రబంధము.

లక్షణము:—

సీ. వర్తులాకృతులుగా పదిగీతులు లిఖించి యాతలితరమధ్యమాలయమున
నంటంగఁ గడలెల్ల నారురేఖలు గీసి, క్రిందిపందొమ్మిదో ఛందమునను
బ్రోదిపుట్టినవృత్తి మీఁదైన మూఁడంఘ్రి లటువ్రాసి నడిమింటి నాదివర్ణ
మేది యయ్యెను నది యిసుమారు రాఁజెప్పి మాట నారిట నామమాలరచించి
గీ. కడలు గలయంగ నాలవ • కాలువలికి, చక్రబంధస్వరూపంబు • సభ్యులెల్ల
వ్రాయఁదగుఁ గా మెపల్లీశ • వారిజాక్ష, జమ్మిశెడనున్న గోపాల • చారుశీల.

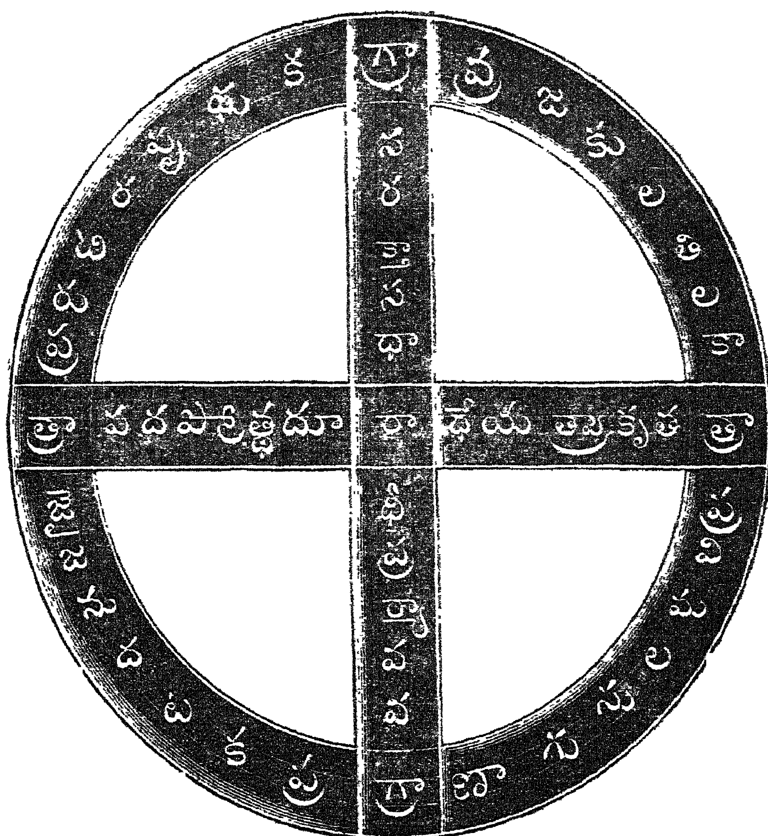
చక్రబంధము.

అన్వయము:—

శా. భద్రాకామకసోమసూర్యనయనా భ్రాజిష్ణుశౌర్యక్రమా
క్షుద్రాక్రుద్ధ విమర్శితాంగనతతా స్తోకప్రసంపత్కరా
భద్రానూనజయావహావినయుతా గ్భావిష్కృతాయత్క్షమా
మాద్రీశా భవతక్షుకా శుభకరా మాంగల్యరాసోద్యమా.

అష్టదళపద్మబంధము.

స్రగ్ధర. రాధాసక్తారసగ్రా ♦ వ్రజకులతిలకా ♦ త్రాతకృత్ప్రియధేరా
రాధేయత్ప్రాకృతత్రా ♦ ప్రవిమలసుగుణా ♦ గ్రావవర్యాప్రధీరా
రాధీప్రర్యావవగ్రా ♦ ప్రకటదనుజజై ♦ త్రాపదప్రోత్థభూరా
రాభూత్థప్రోదపత్రా ♦ ప్రరుచిరపృథుక ♦ గ్రాసరక్తాసధారా.

సర్వతోభద్రబంధము.

వం	దే	స	దా	దా	స	దే	వం
దే	వ	రం	ప	ప	రం	వ	దే
స	రం	గ	కం	కం	గ	రం	స
దా	ప	కం	త	త	కం	ప	దా
దా	ప	కం	త	త	కం	ప	దా
స	రం	గ	కం	కం	గ	రం	స
దే	వ	రం	ప	ప	రం	వ	దే
వం	దే	స	దా	దా	స	దే	వం

వందేసదా దాసదేవం, దేవరం పవరం వదే
సరంగకంకంగరసం, దాపకంతతకం పదా.

మాలికాబంధము. 1

అనంత నందనందనా సనాతనా జనార్దనా
వనాటరత్నరక్షరమ్యనాగనాధనాశనా.

మాలికాబంధము. 2

చ. ఖరహర ధీరదేవకన•క ప్రకటాంబరవీరసారదు
ర్ధరధరవారవేణురవ•రమ్యరమేశ మహామహామహీ
ధరగరహారసన్నుత కృ•తజ్ఞతశిష్టపరాపరాపరం
శరణ రజోరమావిశద•శ స్తశమాత్మక శ్రీకళాకరా.

వ. ఇది బంధకవిత్వం బిట్టి గర్భకవిత్వంబు వివరించెద. 385

గర్భకవిత్వము.

సీ. గాంగేయకౌశేయ•ఘనకందగీతసద్గర్భచంపకమాలి•కయును వరిష్ఠ
కందపద్యద్వయ•కమలవిలసితరుగ్మవతికాగర్భిత•క్రౌంచపదము
గీతమత్తేభవి•క్రీడితాకందగర్భితసీసము నట పంచవృత్తగర్భి
తోత్పలమాలిక•యును సుకల్పితకల్పవల్లియు సీసరూ•పద్విపదయు
స్రగ్విణీగర్భభు•జంగప్రయాతంబు కందగర్భితమణి•గణనికరము
[1]కలితచతుర్విధ•కందపద్యము నష్టవిధకందమును బంచ•విధసువృత్త
తే. మాదిగాఁ గలకొన్ని ప•ద్యములు పెక్కు, సరవిఁ బద్యము లిమిడి దో•షములులేక
కాన వచ్చిన వవి యెల్ల • గర్భకవిత, ధరణి నొప్పారు నీరీతిఁ • దనరి కృష్ణ. 386

కందగీతగర్భచంపకమాల.

చ. నరహరి కేశవా వనజ•నాభ రమాధవ సంశ్రితార్త బం
ధురసుగుణాకరా దురిత•దూర జనార్దన దోర్బలాఢ్య గి
[3]ర్వరగిరిశస్తుతా మురహ•రా సురపూజితముఖ్యపాద సుం
దరపురుషాగ్రణీ భుజగ•తల్ప శచీపతిపుత్త్రరక్షణా. 387

వ. ఇది భాషాపరిచ్ఛేదములోఁ దెలుపఁబడియె. 388

కందద్వయకమలవిలసితరుగ్మవతీగర్భక్రౌంచపదము.

ద్వారవతీనా•థా సముదారా తరుణధవళకర • ధరనుతనామా
మారమణీధా•మా సుకుమారా మరుదధిపతిరిపు•మదగిరిశంబా
సారసనేత్రా • సత్యవిచారా శరరుహభవముఖ•సకలసురేశా
శూరకులా తే•జోజితసూరా సురవరమణినిభ•సురుచిరదేహా. 389

వ. ఇది వర్ణపరిచ్ఛేదములోఁ దెలియఁజేయఁబడియె. 390

మత్తేభవిక్రీడితాగీతకందగర్భసీసము.

వినయసంపన్నర•విప్రభూతరమణీనాథా పయోజేక్షణా నరాత్త
విభయదాకార హ•విర్భుగాయతరిపుప్రాణానిలాహీశ్వ•రా రమేశ
విలయకాలానల•విక్రమప్రథిత సాల్వగ్రావవృద్ధశ్ర•వా వరేణ్య
విలయశీలా యదు•వీర కౌస్తుభధరా చక్రి యశోదాత్మజా ముకుంద
తే. కరివరద పూతనాంతక • గరుడగమన, సత్యసహిత కామజనక • శంకరసఖ
కనకవసన సుందరదేహ • వనధిశయన, సనకమునివినుతచరణ•సరసిజయుగ. 391

వ. ఇది వళిప్రాసపరిచ్ఛేదములోఁ దెలుపఁబడియె. 392

---

1 కనలు (ఓ). 2 విఖ్యాతి (ఓ). 3 ర్ధర (ప).

వాణీపద్మాంబారతిదరధ్వనితాళమధురగర్భోత్పలమాలికావృత్తము.

ఉ. శారదశాసితప్రసవ•చాపవిఖండన సామసన్నుతా
శారణదాసపోషధవ • తాపసమండన ధర్మతత్పరా
వారణభాసురప్రభవ•ప్రాపకఖండన వాసవానుజా
పారద వాసుదేవ భవ•పాపవిదండన భర్గపూజితా. 393

ఇది యీపద్యపరిచ్ఛేదముతుదను ... పెదము.

కల్పితకల్పవల్లీప్రహారణకలిత.

కరధృతకరహాం • కరిహితకరణం, కరుహాసఖరుచిం • గరుడఖగరథమ్
ఖరసునకరవిం • ఖరతరకరగం, గరళముఖరిపుం • గరధరకరతమ్. 394

ఇది సంధిపరిచ్ఛేదములోఁ దెలిపెదము.

మఱియుఁ, గల్పితకల్పవల్లీ భాస్కరవిలసితము.

అక్షరహారివిక•చాంబురుహాక్షా, యక్షపసఖనుత • యదుకులదక్షా
రక్షకసురవిదు•రద్విపరక్షా, రాక్షసవిదళన • ప్రరుచిరవక్షా
పక్షగపతిరథ • పౌంద్రవిపక్షా, భక్షితదవశిఖి • బహుసవదీక్షా
వృక్షగసహచర • ఋక్షసదృక్షా, ఋక్షపదుహితృప • ఋషిజనపక్షా. 395

గర్భప్రథమకందము.

అక్షరహారివికచాంబురుహాక్షా యక్షపసఖనుత • యదుకులదక్షా
రక్షకసురవిదురద్విపరక్షా రాక్షసవిదళన • ప్రరుచిరవక్షా. 396

గర్భద్వితీయకందము.

పక్షగపతిరథ పౌంద్రవిపక్షా భక్షితదవశిఖి • బహుసవదీక్షా
వృక్షగసహచర ఋక్షసదృక్షా ఋక్షపదుహితృప • ఋషిజనపక్షా. 397

గర్భద్విపద.

అక్షరహారివిక•చాంబురుహాక్ష, యక్షపసఖనుత • యదుకులదక్ష
రక్షకసురవిదు•రద్విపరక్ష, రాక్షసవిదళన • ప్రరుచిరవక్ష
పక్షగపతిరథ,• పౌంద్రవిపక్ష, భక్షితదవశిఖి • బహుసవదీక్ష
వృక్షగసహచర • ఋక్షసదృక్ష, ఋక్షపదుహితృప • ఋషిజనపక్ష. 398

లాలిపాట.

అక్షరహారివిక•చాంబురుహాక్షా, యక్షపసఖనుత • యదుకులదక్షా
రక్షకసురవిదు•రద్విపరక్షా, రాక్షసవిదళన • ప్రరుచిరవక్షా. లాలి.

పక్షగపతిరథ • పౌంద్రవిపక్షా, భక్షితదవశిఖి • బహుసవదీక్షా
వృక్షగసహచర • ఋక్షసదృక్షా, ఋక్షపమహితృప • ఋషిజనపక్షా. లాలి. 399

పెండ్లిపాట.

అక్షరహరివిక • చాంబురుహాక్షా, యక్షపసఖనుత • యదుకులదక్షా
రక్షకసురవిదు • రద్విపరక్షా, రాక్షసవిదళన • ప్రరుచిరపక్షా. [1]గౌరీకల్యాణవైభవమే.
పక్షగపతిరథ • పౌంద్రవిపక్షా, భక్షితదవశిఖి • బహుసవదీక్షా
వృక్షగసహచర • ఋక్షసదృక్షా, ఋక్షపమహితృప • ఋషిజనపక్షా. గౌరీకల్యాణ వైభవమే. 400

ధవళము.

అక్షరహరివికచాంబురు • హాక్షా యక్షపసఖ
రక్షకసురవిదురద్విప • రక్షా రాక్షసవిదళన
పక్షగపతిరథ పౌంద్రవి • పక్షా భక్షితదవశిఖి
వృక్షగసహచర ఋక్షస • దృక్షా ఋక్షపమహితృప. 401

[2]సువాల.

అక్షరహరివిక • చాంబురుహాక్షా, యక్షపసఖనుత • యదుకులదక్షా
రక్షకసురవిదు • రద్విపరక్షా, రాక్షసవిదళన • ప్రరుచిరపక్షా. సువ్వీ సువ్వాలతే. ౧
పక్షగపతిరథ • పౌంద్రవిపక్షా, భక్షితదవశిఖి • బహుసవదీక్షా
వృక్షగసహచర • ఋక్షసదృక్షా, ఋక్షపమహితృప • ఋషిజనపక్షా. సువ్వీ సువ్వాలతే.

అర్ధచంద్రికలు.

అక్షరహరివిక • చాంబురుహాక్షుణా. ౧
యక్షపసఖనుత • యదుకులదక్షుణా. ౨
రక్షకసురవిదు • రద్విపరక్షుణా. ౩
రాక్షసవిదళన • ప్రరుచిరపక్షుణా. ౪
పక్షగపతిరథ • పౌంద్రవిపక్షుణా. ౫
భక్షితదవశిఖి • బహుసవదీక్షుణా. ౬
వృక్షగసహచర • ఋక్షసదృక్షుణా. ౭
ఋక్షపమహితృప • ఋషిజనపక్షుణా. ౮

---

1 'గౌరీకల్యాణావైభావమే' అని (ఓ. ప.) లలో వ్రాసియున్నది.
2 సువ్వాలే (పూ. ము.).

[1]కందగర్భసీసరూపద్విపద.

మకరకుండలకర్ణ ♦ మహితాభ్రవర్ణ శకటదానవవిపక్ష ♦ కమలజాక్ష
శుభికాలసత్ఫాల ♦ సుయశోవిశాల యభిరమతస్నిగ్ధయా♦పీతదుగ్ధ
శ్రితదేవతరుమూల ♦ చేదీశకాల ధృతమణిధరగదారి ♦ తపతికథిత
నివసితవైకుంఠ ♦ నియతాబ్జకంఠర వికళాదశుభనేత్ర ♦ విజయమిత్ర

తే. సతతసనకాదిసన్నుత ♦ చతురచరిత, యాదవకుల సత్యనిరత ♦ యచ్యుత మధు
విదళన హరిశాశ్వతకృష్ణ♦విదురవరద, భవవిరించినుతా యంచుఁ ♦ బ్రస్తుతింప. 405

గర్భద్విపద.

మకరకుండలకర్ణ ♦ మహితాభ్రవర్ణ
శకటదానవవిప♦క్ష కమలజాక్ష
శుభికాలసత్ఫాల ♦ సుయశోవిశాల
యభిరమతస్నిగ్ధ ♦ యాపీతదుగ్ధ
శ్రితదేవతరుమూల ♦ చేదీశకాల
ధృతమణిదరగదా♦రితపతికథిత
నివసితవైకుంఠ ♦ నియతాబ్జకంఠ
రవికళాదశుభనే♦త్ర విజయమిత్ర. 406

గర్భకందము.

సతతసనకాదిసన్నుత, చతురచరిత యాదవకుల ♦ సత్యనిరత య
చ్యుత మధువిదళన హరి శా♦శ్వత కృష్ణ విదురవరద భ♦వవిరించినుతా. 407

స్రగ్విణీగర్భభుజంగప్రయాతము.

నమో దాశకా వేణు ♦ నాదప్రవీణో, ద్యమా యాశుషేణా మ♦హా[2]యావనారీ
రమాధీశ దామోద♦రా దేవదేవో, త్తమా భేశమిత్రాక్ష♦[3]యింద్రానుజాతే. 40

గర్భస్రగ్విణీవృత్తము.

దాశకా వేణునా♦దప్రవీణోద్యమా
యాశుషేణామహా♦యావనారీరమా
ధీశ దామోదరా ♦ దేవదేవోత్తమా
భేశమిత్రాక్ష యిం♦ద్రానుజాతే నమో 409

1 కందగర్భద్విపదరూపసీసము (ప.). 2 తార్క్ష్యానుయాయీ-(పూ. ము.) ఇందును యతిభంగము. 3 ఈచరణమున (ప. పీ.) అలోనిది పాఠము ఇందును యతి

కందగర్భమణిగణనికరము.

కరధృతజలజునిఁ • గరిపతివరదుఁ బరమదురుచిజిత • వనజునిఁ బరముం
బరివృఢుఁ గొలిచెదఁ • బరపదశరణుం, శరణాగతనుత • చరితునిఁ గరుణ౯. 410

గర్భకందము.

కరధృతజలజునిఁ గరిపతి, వరదు౯ బరమదురుచిజిత • వనజునిఁ బరము౯
బరివృఢుఁ గొలిచెదఁ బరపద, శరణు న్శరణాగతనుత•చరితునిఁ గరుణ౯. 411

చతుర్విధకందము.

రెండవచరణంబునకు, న్రెండవగణ మాది గాఁగ • నిర్మించిన-నా
దండఁ జతుర్విధకందము, పాండవపక్షా మెలంగుఁ•బ్రాజ్ఞులసభల౯. 412

చతుర్విధకందము.

బలులేమిచేత వేసరు, చెలికిం జిపిటంబు లీయఁ • జేకొని కృపతోఁ
గలి మిచ్చినావు కేరుచు, నెలమిం గృప నేంగితద్జ్ఞ•హితవుగ విపుల౯. 413

గర్భద్వితీయకందము.

చిపిటంబు లీయఁ జేకొని, కృపతోఁ గలి మిచ్చినావు • కేరుచు నెలమిం
గృప నేంగితద్జ్ఞహితవుగ, విపులం బలులేమిచేత • వేసరుచెలికి౯. 414

గర్భతృతీయకందము.

కలి మిచ్చినావు కేరుచు, నెలమిం గృప నేంగితద్జ్ఞ•హితవుగ విపుల౯
బలులేమిచేత వేసరు, చెలికిం జిపిటంబు లీయఁ • జేకొని కృపతో౯. 415

గర్భచతుర్థకందము.

కృప నేంగితద్జ్ఞహితవుగ, విపుల౯ బలులేమిచేత • వేసరుచెలికిం
జిపిటంబు లీయఁ జేకొని, కృపతోఁ గలి మిచ్చినావు • కేరుచు నెలమి౯. 416

మాలికాచతుర్విధకందము.

తరతర మవర్గ మాదిగ, దొరలించిన మాలికాచ•తుర్విధకందం
బరుదారును సత్కృతులం, దురగాధిపనన్యతల్ప • యుదధిశయానా. 417

క. శ్రీభూమీన వరద హరి, గోభూమానవవినుత సు•గుణబుధ మధునా
శా భీమా నవకృష్ణఘనాభా మానవహరి దరి • యభవకమలనా. 418

గర్భద్వితీయకందము.

భూమీన వరదహరి గో, భూమానవవినుత సుగుణ ♦ బుధ మధునాశా
భీమా నవకృష్ణఘనా, భామానవహరి దరి యభ♦వకమలనా శ్రీ. 419

గర్భతృతీయకందము.

మీనవరద హరిగోభూ, మానవవినుత సుగుణబుధ ♦ మధునాశా భీ
మా నవకృష్ణఘనా భా, మానవహరిదరియభవక♦మలనా శ్రీభూ. 420

గర్భచతుర్థకందము.

నవరద హరిగోభూమా, నవవినుత సుగుణబుధమధు♦నాశా భీమా
నవకృష్ణఘనాభామా, నవహరిదరియభవకమల♦నాశ్రీభూమీ. 421

అష్టవిధకందము.

రెండేసిగణంబులపై, నుండినగణ మాది గాఁగ ♦ నొనరఁగఁ జదువన్
ఖండితసౌంభకఘోటకి, తాండజ యష్టవిధకంద ♦ మనఁగాఁ బరఁగున్. 422

ప్రథమకందము.

తన కిరుగెలనను కనలుచుఁ, గొన బయి గిలిపెడుకనుగొలు♦కులఁ దగుఁ బెలుచ
న్ఘనులను గలయం బెనఁకువఁ, గనుచుం గలుములఁ దనిపెను ♦ ఖలశృంఖల పై. 423

ద్వితీయకందము.

కనలుచుఁ గొనబయి గిలిపెడు, కనుగొలుకులఁ దగుఁ బెలుచను ♦ ఘనులను గలయం
బెనఁకువఁ గనుచుం గలుములఁ, దనిపెను ఖలశృంఖల మయి ♦ తన కిరుగెలనన్.

తృతీయకందము.

గిలిపెడుకనుగొలుకులఁ దగుఁ, బెలుచ న్ఘనులను గలయను ♦ బెనఁకువఁ గనుచున్
గలుములఁ దనిపెను ఖలశృం, ఖల మయి తన కిరుగెలనను ♦ గనలుచుఁ గొన బై.

చతుర్థకందము.

కులదగుబెలుచ న్ఘనులను, గలయం బెనఁకువఁ గనుచును ♦ గలుములఁ దనిపెన్
ఖలశృంఖలమయి తనకిరు, గెలనను గనలుచు గొనబయి ♦ గిలిపెడుకనుకొల్. 426

పంచమకందము.

ఘనులను గలయం బెనఁకువఁ, గనుచుం గలుములఁ దనిపెను ♦ ఖలశృంఖల మై
తన కిరుగెలనను గనలుచుఁ, గొన బయి గిలిపెడు కనుకొలు♦కులఁ దగుఁ బెలుచన్.

షష్ఠకందము.

పెనఁకువఁ గనుచుఁ గలఁముల౯, దనిపెను ఖలశృంఖల మయి ♦ తన కిరుగేలన౯
గనలుచుఁ గొనబయి గిలిపెడుకనుగొలుకులఁ దగుఁ దెలుచను♦ఘనులనుగలయ౯.

సప్తమకందము.

కలుములఁ దనిపెను ఖలశృంఖల మయి తన కిరుగేలనను ♦ గనలుచుఁ గొన బై
గిలిపెడుకనుకొలుకులఁ దగుఁ, దెలుచ ఘనులను గలయును ♦ పెనఁకువఁ గనుచు౯.

అష్టమకందము.

ఖలశృంఖల మయి తన కిరు, గేలనను గనలుచుఁ గొన బయి ♦ గిలిపెడుకనుగొ
లుకులఁ దగుఁ దెలుచ ఘనులను, గలయుం బెనఁకువఁగనుచును♦గలుములఁదనిపె౯.

కందద్వయనీలోత్పలమాలామణిగణనికరగర్భసరసిజవృత్తము.

శ్రీవర్ధిష్ణుం బావనజీవు ♦ న్జితభృగుతనయుని ♦ సిరి గలుగుటకై
భావింతు న్సంభావితభావుం ♦ బ్రతియుగసముదిత♦బహుతనుమహితు౯
దేవేంద్రాదిప్రస్తుతదేవు ♦ న్దితితనయతుహిన♦దినకరకిరణు౯
ధీవిద్యాద్యోతు న్వాసుదేవు ♦ న్ధృతిమదగుణయుతుఁ ♦ దృణితవిదురదున్. 481

గర్భప్రథమకందము.

శ్రీవర్ధిష్ణుం బావన, జీవు న్జితభృగుతనయుని ♦ సిరి గలుగుటకై
భావింతు న్సంభావిత, భావుం బ్రతియుగసముదిత♦బహుతనుమహితున్. 482

గర్భద్వితీయకందము.

దేవేంద్రాదిప్రస్తుత, దేవు న్దితితనయతుహిన♦దినకరకిరణు౯
ధీవిద్యాద్యోతు న్వాసు, దేవు న్ధృతిమదగుణయుతుఁ ♦ దృణితవిదురదున్. 483

గర్భనీలోత్పలమాల.

శ్రీవర్ధిష్ణుం బావనజీవు౯ ♦ భావింతు న్సంభావితభావు౯
దేవేంద్రాదిప్రస్తుతదేవు౯ ♦ ధీవిద్యాద్యోతు న్వాసుదేవున్. 484

గర్భమణిగణనికరము.

జితభృగుతనయుని ♦ సిరిగలుగుటకై, ప్రతియుగసముదిత♦బహుతనుమహితు౯
దితితనయతుహిన♦దినకరకిరణు౯, ధృతిమదగుణయుతుఁ ♦ దృణితవిదురదున్. 485

వాణీపద్మాంబారతిదరధ్వనితాళమధురగతిగర్భోత్పలమాలికావృత్తము.
శారదశాసితప్రసవ ♦ చాపవిఖండన సామసన్నుతా
తారణదాసపోషధవ ♦ తాపసమండన ధర్మతత్పరా
వారణభాసురప్రభవ ♦ ప్రాపకభండన వాసవానుజా
పారదవాసుదేవభవ ♦ పాపవిదండన భర్గపూజితా. 436

గర్భవాణీవృత్తము.

శాసితప్రసవ ♦ చాపఖండనా ♦ సామసన్నుతా
దాసపోషధవ ♦ తాపసమండన ♦ ధర్మతత్పరా
భాసురప్రభవ ♦ ప్రాపకభండన ♦ వాసవానుజా
వాసుదేవభవ ♦ పాపవిదండన ♦ భర్గపూజితా. 437

గర్భపద్మావృత్తము.

సవచాపవిఖండన ♦ సామసన్నుతా, ధవతాపసమండన ♦ ధర్మతత్పరా
భవప్రాపకభండన ♦ వాసవానుజా, భవపాపవిదండన ♦ భర్గపూజితా. 438

గర్భాంబావృత్తము.

చాపవిఖండన ♦ సామసన్నుతా, తాపసమండన ♦ ధర్మతత్పరా
ప్రాపకభండన ♦ వాసవానుజా, పాపవిదండన ♦ భర్గపూజితా. 439

గర్భరతీవృత్తము.

ఖండనసామసన్నుతా, మండనధర్మతత్పరా
భండనవాసవానుజా, దండన భర్గపూజితా. 440

గర్భదరధ్వనితాళము.

శాసితప్రసవ ♦ దాసపోషధవ
భాసురప్రభవ ♦ వాసుదేవభవ. 441

గర్భమధురగతిరగడ.

శాసితప్రసవ ♦ చాపవిఖండన, దాసపోషధవ ♦ తాపసమండన
భాసురప్రభవ ♦ ప్రాపకభండన, వాసుదేవభవ ♦ పాపవిదండన. 442

ఆశ్వాసాంతగద్యము.

ఇది శ్రీమదాపస్తంబసూత్ర భారద్వాజగోత్ర కామెపల్లిపురమందిరనందనందనచరణా రవిందవందనాభిలాష మనీషాప్రాభవవేంగళార్యతనూభవవిద్యావిశేషసురాచార్య కాకునూర్యప్పకవివర్యవిరచితం బైనయాంధ్రశబ్దచింతామణి యనువ్యాకరణశాస్త్రం

బునందు మూలసూత్రంబులును, ఛందఃప్రభావంబును, ఛందోవ్యాపక[1]సంప్రదాయంబును, ఛందస్స్వరూపంబును, నితిహాసాదిస్వరూపంబును, గద్యవచనంబులును, ప్రథమప్రత్యయోద్ధారణక్రమంబును, గణజననచ్ఛందంబులును, గురులఘువర్ణనిర్ణయంబును, సర్వగణలక్ష్యంబులును, గణాధిదేవతాఫలంబులును, అష్టగణలక్ష్యంబులును, దేవతానరాంకితనియమంబులును, నాయకగణకూటంబులును, గృత్యాదిగణద్వయకూటంబులును, ప్రశస్తకూటంబులును, దోషాదోషబాహుళ్యఫలంబులును, గణద్వయయోగఫలంబులును, గణనాదయోగఫలంబులును, షట్ప్రత్యయంబులును, బద్యలక్ష్యోపయోగిసంజ్ఞలును, షడ్వింశతిచ్ఛందోజాతసమవృత్తంబులును, ముఖ్యగౌణవృత్తంబులును, మాలికావృత్తవివేకంబును, జాత్యుపజాతులును, చిత్రబంధగర్భకవిత్వంబును గలచతుర్థాశ్వాసము సంపూర్ణము.

1 సాంప్రదాయకంబును (ప).

పంచమాశ్వాసము.

కృష్ణాపూర్వతట
ప్రాకారప్రాంతకుతల•పరిశోభితవి
ద్యాకరకేతవరనగర
నాకారివిధిత్రినేత్ర•సన్నుతభవనా. 1

క. అవధారు శబ్దశాసను, డవనిం గలియుగమున కాది • నారాజమహేం
ద్రవరంబునఁ జెప్పినయం, ధ్రవచోవ్యాకరణసూత్ర•తతిఁ దెనుఁగింతున్. 2

ఆ. ఆంధ్రసంధు లెల్ల • నష్టాదశార్యల, సుకవు లౌ నటంచుఁ • జోద్య మంద
ఛత్రితాద్రినాథ • శబ్దానుశాసనుఁ, డవనిఁ దేటపఱిచె • నతిముదమున. 3

సంధిపరిచ్ఛేదము.

మూ. సూ. తిఙ్మధ్యశేషషష్ఠీసుస్కర్మప్రవచనీయజవిభక్తిః,
కిఙ్చిత్ప్రిశంసనాద్భుతసన్తాపముదాత్తదాకిమేవాం శ్చ. 1
త్వాకిలతూష్ణీమాద్యా నభిదధతికలా ద్రుతో న యేషాం స్యాత్,
అన్యే ద్రుతప్రకృతయో యే స్యు ర్హ్యనుజీవితద్రుతా నిత్యమ్. 2
సర్వ త్రాజ్వ త్కార్యం జ్ఞేయం యస్య ద్రుతప్రకృతికేభ్యః,
లుక్సంశ్లేషౌ నాచి ద్రుతస్య సర్వత్ర లు క్సమాసేషు. 3
సన్ధి ర్నాచో చ్యనుతో వాతో నాదిషు విభక్తి షూతో వా,
నిత్య మనుత్తమపురుషక్రియా స్వితరే పరిమితౌ సమస్తనామ్. 4
న స్యా త్తద్ధర్మోత శ్చే ర్వాస్యా ద్వర్తమానవిహితస్య,
తద్వత్తదాదిజస్య ప్రాయ స్తు స్యా త్కిమాదిక స్యైతః. 5
అపిశబ్దేతో లు గ్వా స్యా దిచ్ఛ విభక్త్యన్తిమస్య జే రలిచ,
శబ్దా త్తచ్ఛబ్దాతో లు గ్దారార్థే త ఉదపి రేఫ స్స్యాత్. 6
సామానాధికరణ్యే షూదన్తానాం టుగాగమో చి స్యాత్,

ధాతుపరసమ్బన్ధానాం రేఫశ్చానాముత స్తథానుమతిః. 7
షష్ఠ్యా ఉకో వి స ర్గే వాక్యే స్యాన్మితి తేఽ ప్యతిలోప శ్చ.
అహావూానితాం ద్విత్వం లోపో వసు ఆదికే విపన్నేష్వ. 8
బో రద్యుతశబ్దా శ్చే పో శ్చ్య తదా దుర్వాచకే పూర్వః,
వికృతిపదే తా టో రత్నగణా దాదేశ శ్చుటో స్తు స్వాత్. 9
పదమధ్యవరలడానా ముతః స్త్రీ షూత్వి ప్రయోగస్థితానామ్,
లోపో వా స్యాత్తేషా మితశ్చ తద్వత్ త్రివిక్రమమతేన. 10
కవిభల్లటైర క్రియాణాం వావ్యాన్మధ్యోప ఇవ్యతే హ్యాషు,
ప్రథమైకవచనమాత్రే వికృతౌ వాన్తాదయోఽపి కథ్యన్తే. 11
ఔపవిభక్తికసంజ్ఞా షష్ఠ్యాష్టింట్యాదయో భవన్తీహ,
రుల్వాదే ర్నామ్నాం స్యు స్తేహి విభక్త్యా సమానే చ. 12
ప్రథమావైభక్తికయో ష్టుక్ పూర్వో వా పతిక్రియార్థే తు,
తస్య సమాసే పుంస్త్రా మ ప్యౌపో హల్యధప్యేకార్థ్యయుతాత్. 13
శత్రర్థే తూత శ్చే నో స్తస్య స్యా చ్చ పూర్ణబిన్దు రపి,
వాత్త్వాన్తయో ర్ద్రుతస్య స్యాల్లు ప్త్వాదన్తగతపదానాం చ. 14
పరుషా ద్రుతప్రకృతికా త్సరళా స్స్యు స్తద్ద్రుతం చ బిన్దుస్స్వాత్,
అవికారగతే తస్మి న్నపి సరళా ఏవ సన్తి తే పరతః. 15
లుగ్వా న ప్రకృతిపదా త్పరత స్సరళే స్థిరే చ సస్య స్యాత్,
అలుకి చ సంశ్లేష స్స్యా ద్బిన్దుం ప్రవద న్తి కం క్వచి త్కేచిత్. 16
ప్రథమలుగపి ద్విరుక్త్యా ర్ద్రుతస్య సర్వత్ర లుక్సమాసేషు,
హేమో క్తేరి పరుషాణాం గసడదవా స్స్యుః పదాద్ద్వన్ద్వే. 17
గసడదవా స్స్యుః ప్రథమామాత్రా దాత్వాన్తయో ర్వినా పరుషాః,
న వికృతిశబ్దా త్పరత స్సంస్కృతికానాం భవన్తి గసడదవాః. 18

ఇతి సకలభాషావాగనుశాసన నన్నయభట్టవిరచితాన్ధ్రశబ్దచిన్తామణౌ
సన్ధిపరిచ్ఛేద స్తృతీయః.

వ. ఈశ్లోకంబులు పదునెనిమిదియును నలువదియెనిమిదిసూత్రంబు లయ్యె నవి యెల్ల నిందు వివరించెద. 4

తే. హేమచంద్రత్రివిక్రమ♦నాము లాదిఁ
బ్రాకృతము ద్రోవఁ జూపి రా♦ప్రాకృతంబు
నందు భేదంబుగావున ♦ నాంధ్రమునకుఁ
గలుగులక్షణ మెఱుఁగఁగ ♦ వలయుఁ గవులు. 5

ఆ. తెలుఁగుబాస యెంత ♦ దెలిసి యుండిన దీనిఁ, జదువకున్నఁ గవిత ♦ చక్కఁగాదు
ఇంటిలోన హేమ ♦ మెంత గల్గిన నేమి, తొడవు సేయ కున్నఁ ♦ దొడుగ రాదు.

క. పదసంధులఁ జెడ నడికినఁ, బదపద్యము లార్యసభలఁ ♦ బరువడి హాస్యా
స్పదము లగుఁ గాన వైకృత, పదసంధివిధములు తేట♦పఱిచెద వరుసన్. 7

క. [1]వసుధ విసంధియును మహా, విసంధియుఁ గుసంధిదోష♦విధమును దుస్సం
ధిసమాఖ్యయు ననునాల్గును, బొసఁగింపరు సంధిదోష♦ము లటంచుఁ గవుల్. 8

తే. హరి ముసలికిని అనుజుండు ♦ అర్జునునకుఁ
జెలి యనుచు నిట్లు గుడుసుపై ♦ శృంగముపయి
స్వరములకు సంధి గలుగక ♦ సాగకేని
దానిని విసంధి యండ్రు స♦త్కవులు కృష్ణ. 9

తే. సాల్వభూమివరు న్నండ♦జధ్వజుండు
ధరణిఁ గూల్చె సురల్ యద్భు♦తంబు నొంద
ననుచుఁ బొల్లులవలపల ♦ నచ్చు లున్న
జరుగును మహావిసంధిదో♦షం బనంగ. 10

తే. మగువొకతె సారెతెలనాకు♦మడుపు లీయఁ
బొలఁతొకతె తెల్లసవరంబు ♦ బూని విసరఁ
జేడొకతె చక్రితో నెత్త♦మాడె ననఁ గు
సంధి యగు నిట్లు గలయని♦సంధు లదుక. 11

క. ఎందును దుస్సంధిసమా,ఖ్యం దిర మగు నందు నిందు ♦ ననుచో నందు
న్నిందు న్ననిపై నచ్చులు, పొంద సముచ్చయనకార♦ములు కృతి నూఁదన్. 12

తే. తొలుత నీసంధిదోషచ♦తుష్టయంబు, చెంద,కుండఁగఁ గావ్యము♦చెప్పవలయుఁ
గానఁ దెలియంగ సంధిల♦క్షణము లెల్ల, విన్నవించెద గోపాల ♦ విమలశీల. 13

క. పుడుములు ప్రథమైకోక్తికిఁ, గడఁ గూర్చిన యది విభక్తి♦కం బనఁబడుఁ బా
ల్పడి యవి చెందనినుడు గ్రొ,ప్పుడు నవిభక్తికము నామ♦మున ననఁబరఁగున్. 14

---

1 ఎసఁగ (పూ. ము).

క. తరు వనఁ హారుఁ డనఁ బుర మనఁ, బరగ నివి విభక్తికములు ♦ బహువు[1]పురుడు సుం
దరి దుర మనునివి యెల్లను, నరసఖ యవిభక్తికములు ♦ నామములు నగుఁగా. 15

ఆ. [2]వెనుక నున్నపదము ♦ కొనయక్షరంబుతోఁ, బైపదంబుమొదలి ♦ ప్రాణమునకు
నూత్రమైనను సంధి♦చొప్పడకున్న నప్పట్లు బుధులు ప్రకృతి♦భావ మండ్రు. 16

క. తొలఁగి చనుఁ దొలఁగ కుండును, గలుగును లే కుండు నొకటఁ ♦ గా కుండును ని
చ్చలు వచ్చును రాకుండును, జెలువార వికల్ప మనుచుఁ ♦ జెప్పెడుచోటన్. 17

క. మొదలను జెప్పినవిధమున, కొదవు వికల్పంబు లేక ♦ యొక్కట తెలుఁగునన్
బదపడి నిలిచినదానిని, యదుగోత్రపవిత్ర నిత్య ♦ మందురు ధీరుల్. 18

తే. పుడమిఁ దొల్లింటిరాజుల ♦ వెడల నొత్తి, వారిసెళవులఁ దా మొందు♦వైరినృపుల
పదిమును పున్నవ్రాలను ♦ బాఱఁ దోలి, తా మచట నిల్చు నాదేశ♦నామకములు.

తే. వెండికొండను నెలకొన్న ♦ వేల్పుజేని, చెంత నత్యంతమైత్రిమైఁ ♦ జేరి యుండు
యత్తుగతి శబ్దమునఁ గల్గు♦నక్షరంబు, పొంత నుక్త్యాగమము పొందఁ ♦ బూనినిల్చు.

తే. పదములను మున్ను గలవ్రాల♦ తుదినిదామ్మ,నతికికొనినిల్చులిపులు ప్ర♦త్యయము లయ్యె
మున్నుపదములఁ గలవర్ణ♦ములునిలు పక, తొలఁగి చనుట లోపం బని♦పలుకఁబడును.

ద్రుతప్రకృతికసంజ్ఞ.

మూ. సూ. తిఙ్మధ్యశేషవష్ఠీసుస్కర్మప్రవచనీయజవిభక్తిః,
కిఞ్చిత్ప్రిశంసనాద్భుతసన్తాపయదాతదాకిమేవాశ్చ.
క్త్వాకిలతూష్ణీమాద్యాః నభిదధతి కలాం ద్రుతోన యేషాం స్యాత్,
అన్యే ద్రుతప్రకృతయో యే స్యుర్హ్యనుజీవితద్రుతా నిత్యమ్.1

క. వలసినచోఁ దుది ద్రుతములు, తలచూపెడుశబ్దములు ద్రు♦తప్రకృతు లనన్
వెలయు నవి వొడమ కుండెడు, తెలుఁగుపదంబులు కళాప్ర♦దేశము లయ్యెన్. 22

తే. ధాత ధాతను భూపతి ♦ ధరణిపతిని
జనకు జనకుని గనియెఁ గ♦న్గొనియె ననుచుఁ
గడ ద్రుతము లిట్లు లోపము ♦ ల్గాంచి వలయు
పట్లఁ గనుపట్టునవి ద్రుత♦ప్రకృతు లీశ. 23

క. వికృతిపదంబులలోపల, నకారములు వలయుచోఁ గొ♦నలఁ బొడమ ద్రుత
ప్రకృతు లసంఖ్యంబులు గొం,కక యవి యెన్నంగ నలవి♦గా దహిపతికిన్. 24

---

1 పురుఁడు (ఓ.). 2 వెనక (ప. ఓ.).

తే. గూను సొమ్మేను మెడ నాను♦మీను పేను, [1]మ్రానువఱిచేను బులిబోను♦మఱియు నిట్లు
భువి నకారంబుతోఁ గూడఁ♦బుట్టుశబ్ద, ములు ద్రుతప్రకృతులు గావు♦మునిశరణ్య.

తే. అన్ను బంగరుపొన్ను చా♦య యగు తెన్ను
చెన్ను పులిజున్ను దొరపన్ను♦జొన్న యెన్ను
మొదలు గా జడ్డలు నకార♦ములకుఁ దుదిని
దనరుపదములు గావు ద్రు♦తప్రకృతులు. 26

ఆ. తన్ను నిన్ను నన్ను ♦ విన్ను మున్నామిన్ను, చన్ను కన్ను వెన్ను♦శబ్దములకు
జడ్డ లుండుఁ బోవుఁ♦జర్చింప నివి ద్రుత, ప్రకృతు లెపుడు గావు ♦ భక్తసులభ.

కళాప్రదేశములు.

సీ. ఇనుఁడు గోత్రము గోవు జను లని యిబ్భంగిఁ బలికెడు ప్రథమావి♦భక్తులందు
రాముఁ గూర్చి రణోగ్ర♦భీముఁ గూర్చి యటంచుఁ దెలిపెడుకర్మద్వి♦తీయలందుఁ
గృష్ణునకై సురో♦చిష్ణునకై యని తోడఁబడ నుడుగుచ♦తుర్థులందు
బలునిబట్టి మురారిఁ ♦ బట్టుండి యని పలికెడుపంచమీవిభ♦క్తితుదలందుఁ

తే. బద్మబాంధవసుతయొక్క♦భద్రయొక్క
జాంబవతియొక్క యను శేష♦షష్ఠులందు
క్షితిసముచ్చయములఁ దక్క ♦ ద్రుతము గానఁ
బడదు [2]గావున నవిపల్కఁ♦బడుఁ గళలని. 28

సీ. సుగ్రీవుఁడే వాయు♦సూనుఁడే యనుచు నేవార్థము ల్దెలుపువ్యా♦పారములును
నటియించెనఁట పాడె♦నట కూడెనఁట యను లలితకిలార్థాను♦లాపములును
వింటిమి కంటిమి ♦ వేఁడి రటంచు నీమాడ్కిని బలుకుతి♦ఙ్మధ్యములును
గాంచి విచారించి ♦ కరుణించి యనియెడుక్త్వాప్రత్యయాంతార్థ♦వాచకములు

తే. నుఱక మిన్నక సేయక♦యొలుఁగక యను, నట్టితూష్ణీంపదార్థవా♦క్యములు నాది
శబ్ద ముండుటచేతను♦జనియె సుమ్ము, కనియెఁ గద యనునవియును♦గళలు కృష్ణ. 29

తే. వచ్చుచున్నాఁడు వచ్చుచు♦న్నాఁడు వాఁడు
మనఁ గలడటన్న తిఙ్మధ్య♦మంబు లెందుఁ
గాశయును బ్రథమలలోనఁ ♦ గలసి సరసి
జాతనేత్ర కళాప్రదే♦శంబు లగును. 30

సీ. కటకట యక్కట ♦ కట్ట యయ్యో యని పరితాపమునఁ బల్కు ♦ భాషణములు
ఔర బళీ [3]మజ్జ ♦ యయ్యారె యంచుఁ బ్రశంసించునంధ్రభా♦షాపదములు

---

1 మానుపఱిచెను (పూ. ము). 2 గావునఁ బల్కఁగా (ప); గావున నివి(షీ).
3 ఝూరె (ప).

నిది క్రొత్త యిది వింత ♦ యిది లెస్స యద్భుతా యోహో యనుమహాద్భు ♦ తోదితములు
నించుక గోరంత ♦ యిసుమంత చీమంత యావంత యనుకించి ♦ దర్థములును

తే. హరిహయాత్మజసఖుయిప్పు ♦ డప్పుడెప్పు, డనియెడుయదాతదాద్య[1]శ ♦ బ్దాన్వయములు
నెద్ది యెయ్యది [2]యేటది ♦ యేమి యనుకి, మర్థములును గళాసంజ ♦ లంగజపిత. 31

తే. ఇంతియె కావు తెలుఁగున ♦ నిట్టికళలు, మధుసిమూదన వెదకిన ♦ మతియుఁ గలవు
వీనికొనల ద్రుతంబులు ♦ గానఁబడవు, తాపసమనోనివేశ కా ♦ మేపలీశ. 32

సంధివివేకము.

క. [3]వెనుకటిశబ్దమునకుఁ దుదిఁ, దనరెడువర్ణమును బైప ♦ దమునకు మొదలం
గనుపట్టువక్షరంబును, సనకస్తుత కూర్చి పలుక ♦ సంధి యనఁ జనుక్షా. 33

క. విను ప్రాణసంధులును వ్యం, జనసంధులు ననఁగ శబ్ద ♦ సంధులు కృతులక్షా
దనరారు నిరుదెఱంగుల, గొనకొని తద్విధము లెఱిఁగి ♦ కూర్పఁ దగు హరీ. 34

ఆ. మీఁదిశబ్దములకు ♦ నాదివర్ణంబులు, స్వరము లైనఁ బ్రాణ ♦ సంధు లయ్యె
హల్లు లయ్యె నేని ♦ వ్యంజనాక్షరసంధు, లయ్యె వానితెఱఁగు ♦ లరయవలయు. 35

తే. [4]హల్లు లై హల్లు లెల్లను ♦ బుట్టి పిదపఁ, బ్రాణములఁ గూడుకొని బహు ♦ భంగు లైన
కతన హల్లులఁ గలతల ♦ కట్లుగుడులు, మొదలుగానిన్ని యును స్వరం ♦ బులునిజంబు. 36

ఆ. ఎచట సంధి గలుగు ♦ నచటఁ బూర్వపదాంత, హల్లుతోడఁ గూడి ♦ నట్టిస్వరము
లోపముగ నొనర్చి ♦ యా[4]హల్లుతో మీఁది, యక్షరంబు గూర్ప ♦ నయ్యె సంధి. 37

స్వరసంధిలక్షణము.

క. అరయ శకంధ్వాదిషు టేః, పరరూపం వాచ్య మనుచుఁ ♦ బ్రక్రియలోనన్
వరరుచివాక్యముకలిమిని, బరరూపమె వికృతిఁ గానఁ ♦ బడు స్వరసంధిన్. 38

తే. కృష్ణుఁ డవ్యయుఁ డాద్యుఁ డ ♦ ఖేంద్రవరదుఁ
డీశ్వరుం డుత్తముం డూర్జి ♦ తేష్టఫలదుఁ
డేకపదుఁ డైంద్రసఖుఁ డో ♦ షధీశుఁ డౌర్వ
శేయనుతుఁ డన సంధులు ♦ పెలఁగు నిట్లు. 39

ఆంధ్రపదాదియకారమునకు

మూ. సూ. సర్వత్రాజ్వత్కార్యం జ్ఞేయం యస్య ద్రుత ప్రకృతికేభ్యః.

---

1 శబ్దార్థములను (పూ. మ). 2 యెదియేది (పూ. మ). 3 వెనకటి (ప. షే).
4 హల్లు (పూ. మ).

ఉ. ఆరయ వైకృతోక్తులఁ బ♦దాదులయందు నకార ముండ దా
తీరునఁ బల్కువ్రాఁత గణు♦తింపఁగ వచ్చుగు దానిడాపలన్
నీరజనాభ నాంతములు ♦ నిల్చిన నచ్చటఁ బ్రాణసంధి చె
న్నారు నితండు చైద్యవసు♦ధాధిపు నేపడఁగించె నేఁ డనన్. 40

వాక్యము. నాంతము లనఁగా ద్రుతప్రకృతులకు పేరు. 41

క. శృంగాంత్యవక్రయుగముల, సాంగత్యము వాకు నాంధ్ర♦సంస్కృతముల నా
దిం గలుగ దట్టివ్రాఁత ధరం గలయుద్రుతాంతములను ♦ బ్రాణములట్లన్. 42

క. ముంగాముఱువులు నాలుగు, నుంగరములు మూఁడు నేడు ♦ నొడ్డాణంబుల్
పొంగుచు నొసంగి హరి యొక, యంగనను రమించె నన ను♦దాహరణంబుల్. 43

ద్రుతప్రకృతిస్వరసంధిలక్షణము.

మూ. సూ. లుకస్సంశ్లేషా నాచి ద్రుతస్య సర్వత్ర లుక్సమాసేషు. 3

తే. అచ్చు పరమైన నాంతప♦దాంతమునకు, సంయుతమును లోపంబును ♦ జగతి లేవు
సంయుతం బయ్యె నేని దు♦స్సంధి యగును, లోపమైన గ్రామ్యం బగు♦లోకవినుత.

ఆ. చూచె నింతి ననెడు ♦ చోటఁ జూచె న్నింతి
ననిన సంధిదోష ♦ మయ్యెఁ గృతులఁ
బొడిచె నర్కుఁ డనెడు ♦ నెడఁ బొడిచెర్కుండు
ప్రాచి ననఁగ గ్రామ్య♦భాష యయ్యె. 45

క. ధరణి ద్రుతప్రకృతులపై, స్వరపూర్వపదములు గదిసి ♦ సంధి గలయుచో
నరకాసురదమన ద్రుతా, క్షరములు లోపములు గాక ♦ కడపల నిలచున్. 46

క. అవిభక్తికతత్సమములు, భువి నటువలె నుండు నాంధ్ర♦ములు నచ్చులపైఁ
గనపినను బ్రకృతిభావము, లవు శృంగాంతములు దక్క ♦ నహిపతిశయనా. 47

ఆ. హరి యొసంగు మోక్ష ♦ మాచక్రి యంగన
యందు భక్తి నిలుప ♦ నబ్బు సిరులు
నిక్క మనుచు దీని ♦ మొక్కంటి యెఱుఁగును
నలువ యెఱుఁగు గట్టు♦తులువ యెఱుఁగు. 48

తే. కుత్సనుత యవిభక్తిక♦తత్సమాంధ్ర, శబ్దముల రెంటికొమ్ముల ♦ స్వరము లదుకు
శీతరుక్కుద్రిరాజేంద్ర♦జిత్తనంగఁ, బచ్చవిలుదాలు పెక్కుడు♦బంట నంగ. 49

వ్యంజనసంజ్ఞ.

క. పొల్లు లగువ్రాలు కనతలి, హల్లులు ద్విత్వంబు లగుచు ♦ నసురాంతక సం
ధిల్లును వ్యంజనసంధులు, తెల్లముగాఁ దద్విధంబు ♦ తెలియఁగ వలయున్. 50

తే. ప్రాణపరుషాదిసంజ్ఞలు • పలికి వాని, యం దొకక్కరమునకు ల•క్ష్యములు పలికి
దాని తెలుఁగున నాసంజ్ఞ • దనరునట్టి, వ్రాల కెల్లను బట్టింప•వలయు నెందు. 51

అకారాదిసంధులు.

మూ. సూ. సంధి ర్నా చో౽ చ్యవతః. 4

తే. పొల్లు యగుపూర్వశబ్దాంత•హల్లుమీఁదఁ, బరపదాద్యచ్చు నిలిచెడుఁ • బ్రాణసంధి
కొమ్ముపైఁదక్క నితరస్వ•రమ్ముమీఁద, నచ్చు గదిసిన నచట లే • దాంధ్రమునకు.

సీ. కడు లెస్స యగుపట్టు•కమ్మిపుట్టం బన జాళువాయొఱపుప•చ్చడ మనంగ
సిరియన్నఁ బురణించు • చిన్నినెమ్మో మన వలదు సుమీ యింత•వైర మనఁగ
జన్నెయావులపాల•చవి చెప్ప రా దన లేయెండ విరహంబు • రేఁపు ననఁగ
మైయొప్పు చూపట్టెఁ • బైయంట వెదకినఁ గలదొ యించుక లేదొ • కా ననంగ

తే. ధన మొకో యింతులకుఁ జక్కఁ•దన మనంగ
నలినము నివాసమకా యెల•నాగ హరికి
దేవి యన నీపదింటిపైఁ • దెలుఁగులందు
స్వరము లెదిరినఁ బ్రకృతిభా•వంబె నిలుచు. 53

క. ఒ ప్పగుపేరెద నొప్పులకుప్ప ననారతము నుంచు•కొని గోవిందుం
డెప్పుడు భోగించు ననం, దప్పక కొమ్ముపయిసంధి•దనరు రమేశా. 54

అదంతసంధి.

మూ. సూ. వాతః. 5

తే. నెట్టన వికల్పమునఁ దల•కట్టునకును, స్వరము పై నిల్చునప్పుడు • సంధి కలుగు
హరికి బలదేవుతల్లి పెద్దమ్మ యనఁగ, నల్లపాండునిసతి మేన•యత్త యనఁగ. 55

విభక్తిసంధి.

మూ. సూ. అనాదిషు విభక్తి ష్వాతో వా. 6

తే. ప్రథమఁ దక్కంగ నితరవి•భక్తులందు
మొదలఁ గొమ్ములు గలవిభ•క్తులకు షష్ఠిఁ
బలుకు కాగుడికిని వికల్పంబువలన
నిల ద్రుతప్రకృతిత్వంబు • గలుగుచుండు. 56

సీ. నిన్ను నే నెఱుఁగంగ • నే నెంతవాఁడను న న్నేలుకొనుము ఘృ•ణాసముద్ర
సారె నీకొఱకు నం•జలి మోడ్చి మ్రొక్కెద నిమ్ము నాకొఱ కైహి•కమ్ము లెల్ల

1 ఇట్టిమాటలలో 'చ్చ' కు బదులుగా 'త్స' కొన్నియెడల వ్రాతప్రతులలోఁ గనఁబడుచున్నది.

నీకు నాశ్రితులు వాణీనాథముఖ్యులు గణుతింప నా[1]కేడు♦గడయు నీవె
నిలువఁ జేయుము నాకు ♦ నీయందు నతిభక్తి స్వజనులం దర్మిలి♦నిజము నీకు
తే. ద్రౌపదికి నక్షయాంబర♦దాన మిచ్చి, సవ్యసాచికాయోధన♦జయ మొసంగి
ప్రోచుపగిదిని మమ్మునె♦ప్పుడును గావుమయ్య శ్రీకృష్ణ యనఁగ♦లక్ష్యంబులయ్యె.
తే. రాముఁ డధిపుఁడు తారక♦బ్రహ్మ మాశ్రి,తౌఘసురధేను వామేటి♦యనుజు లహిత
భంజను లటంచుఁ బ్రథమావి♦భక్తులందుఁ, గొమ్ములకు సంధి వచ్చు ని♦త్యమ్ముగాఁగ.
తే. కూర్చి విడిచి ద్వితీయఁ బ♦ల్కునవి మూఁడు
నవతలివిభక్తిఁ దెలుపువా♦క్యములు నాల్గు
వలనఁ గంటె లోపల ననుఁ♦వచనములును
బదివిభక్తులు లో ద్రుత♦ప్రకృతు లయ్యె. 59
సీ. తాటక నొకకోల ♦ ధరణిపైఁ గూల్చెను మొక్కలపుసుబాహు♦నుక్కడంచె
మౌనుల నానంద♦మగ్నులఁ గావించె వారిచే నందె దీ♦వనలు పెక్కు
జనకునిచేత న♦ర్చనములు గావించె ఘనతతో నధ్వరా♦గారమునను
వరశక్తితోడ నీ♦శ్వరువిల్లువిఱిచెను నరులకంటె నమర్త్య♦వరులు పొగడ
తే. వెస విదేహునివలన ను♦ర్వీతనూజ
మిథిలలోపల నుద్వాహ♦విధిని జెందె
ద్యుమణికులుఁ డన నివి విభ♦క్తులు పదియును
ధరణి ద్రుతప్రకృతికలు ని♦త్యముగ నగును. 60

భూతార్థక్రియాసంధి.

మూ. సూ. నిత్య మనుత్తమపురుషక్రియా స్వితః. 7

తే. వసుధ నుత్తమపురుషైక♦వచనమునను
దక్క భూతక్రియాపదాం♦తములఁ గల్గు
నిత్తులకు మీఁద నచ్చులు ♦ హత్తునపుడు
నిత్యముగ సంధులు ఘటించు ♦ దైత్యదమన. 61
తే. పుడమి నూత్తోక్త ముత్తమ♦పురుషు మనుచుఁ
దత్పురుషు మెల్లఁ గొన రాదు ♦ తద్బహూక్తి
మున్ను తిఙ్మధ్యముల[2]తోడ ♦ నెన్నుకతన
నిత్యమునఁ బ్రాణసంధి దా♦నికి ఘటించు. 62

1 కేఁడుగడయును (ప). 2 లోన (ప).

తే. వనిని దీవించిరఁట మునీ•శ్వరులు నిన్ను, రవిజు నేలితివఁట నీవు • రామచంద్ర
మీరు గట్టితిరఁట కపు•లార జలధి, వింటి మీవార్త మేమన • వెలయునిట్లు. 63

క. విరచించెను శ్రీనాథుఁడు, ధరణిని శృంగారనైష•ధంబునఁ "గూర్చుం
డిరి యొండొరు"లని కానక, పరపురుష క్రియలఁ బ్రకృతి• భావముఁ గలదే. 64

వ. నైషధంబున గుడిమీఁద విసంధిగా శ్రీనాథుఁడు చెప్పినపద్యము. 65

మ. బలభిద్వహ్నిపరేతరాజవరుణు • ల్పర్యుత్సుకత్వంబు సం
ధిలఁ గూర్చుండిరి యొండొరుం గదిసి య•ర్థిం దత్ప్రదేశంబున
న్నలనాళీకమృణాళనాళలతికా•నవ్యప్రణాళీమిళ
ల్లలనాలాపకథాసుధానుభవలీ•లాలోలచేతస్కులై. 66

క. గరుడధ్వజ ప్రథమోత్తమపురుషైకవచనము లెల్ల • భూతార్థమునన్
ధర నగును ద్రుతప్రకృతులు, భరియించె నుపేంద్రుఁ డేను• బ్రతికితి ననఁగన్.

వర్తమానక్రియాసంధి.

తే. వర్తమానత్రిపూరుష•వచనములకు, జరుగుస్వరసంధు లని శబ్ద•శాసనుండు
చెప్పఁడయ్యెఁ గొమ్ములసంధి•సిద్ధమగుటఁ, బ్రథమసూత్రంబునవ కానఁ•బడుటఁ జేసి.

మ. చనుచున్నాఁడదె వీరి గోపకులు ప•శ్యం జీరుచున్నా రహో
యనుచున్నా పథునైరి నీ వరుగు కా•ర్యం బే మన ధీమరలు
న్వినుచున్నా రెఱుఁగింపుఁ డెద్దియును దా • నే చెప్పుచున్నా నికన్
జనులారా చోరనీయ మావ్రజము ని•చ్చల్నిల్చుచున్నా మనన్. 69

భావిక్రియాసంధి.

తే. భావిపదములలో ద్రుత•ప్రకృతి గాన, నొర్వఁ గల నను నుత్తమై•కోక్తి దక్కఁ
దక్కినవి శృంగములు తుదిఁ•దాల్చుకతన, స్వరపరము లైన నిత్యమై•సంధిఁ జెందు.

తే. కావఁ గలఁ డచ్యుతుఁడు మెచ్చఁ • గల రమరులు
తోడరఁ గల వర్కనందను•తోడ నీవు
మెలఁగఁ గల రానరుపిఱుంద • మీరు భూమి
కాంతులార మేమును జూడఁ • గల మనంగ. 71

పరిమాణసంధి.

మూ. సూ. పరిమితౌ సమన్తానాన్. 8

సీ. కనిపెడు వ్రేలెడు • కమికెడు జేనెడు మూరెడు చేతెడు • బారె డనఁగఁ
శేరెడు పుడిసెడు • చేరెడు దోసెడు గంపెడు పుటికెడు • గాదె డనఁగఁ

జెంబెడు దుత్తెడు ♦ చెరవెడు బిందెడు పఱఁటెడు కుండెడు ♦ బానె డనఁగఁ
బారెడు చిట్టెడు ♦ పడెడు సోలెడు తవ్వె డామానకుంచెడు ♦ తూమె డనఁగఁ

తే. దక్కె డన వీసె డన నొక్క♦చిక్కె డనఁగఁ
వాటె డన మోపె డనఁ బెద్ద♦వామె డనఁగఁ
బరిమితార్థంబు తుది నిల్చు♦పట్ల నిట్లు
ప్రాణముల సెల్లఁ దఱిమి వ♦క్రములు బలయు. 72

తద్ధర్మార్థ క్రియాసంధి.

మూ. సూ. న స్యా త్తద్ధర్మోక్తః. 9

తే. ఉర్విఁ దద్ధర్మమునఁ బ్రథ♦మోత్తమాఖ్య, పురుషముల నేకవచనముల్ ♦పోవవిడిచి
కడమ పదములు తిఙ్మధ్య♦కములుఁ గాన, గొమ్ములను బ్రాణసంధులు♦గూర్చుటొప్పు.

క. కాంతు రజప్రభృతులు నిను, సంతతమును బ్రోతు వీవు ♦ సనకాదుల మ
ర్దింతు రభవుండు నీవును, బంతంబుల ఖలుల ననుచు ♦ భావింతు మెదన్. 74

క. వదలక తద్ధర్మములను, బొదలెడు ప్రథమోత్తమాఖ్య♦పురుషైకవచః
పదములు ద్రుతప్రకృతు లగుఁ, బదరును నతఁ డోర్తు నేను♦బలుమఱు ననఁగన్.

వర్తమానార్థ ద్రుత ప్రకృతులు.

మూ. సూ. చో ర్వా స్యా ద్వర్తమానవిహితస్య. 10

తే. పదపదార్థ మపేక్షింపఁ♦బడినయట్టి, వర్తమానార్థమున వస్తు♦వర్ణశృంగ
కంబుతుదిఁ గల్గుపదము వి♦కల్పమున ద్రుతప్రకృతి యగుఁ గైటభ♦దర్పదళన.

క. కేరుచు నొయ్యన డగ్గఱఁ, జేరుచు నురుముష్టిహతికిఁ ♦ జిక్కక వేగం
దారు చమత్కృతిఁ గ్రమ్మఱ, దూరు చధోక్షజుఁడు మల్లుఁ♦ద్రుంచె ననంగన్.

తదాదులు.

మూ. సూ. తద్వా త్తదాదిజస్య. 11

క. తుదిగుడుల నదుకువది యిది, మొద లగుపదముల వికల్ప♦మున స్వరసంధు
ల్పదతి య దెవ్వతె చెపుమా, యది యిది యని నన్నుఁ బలుక♦వన లక్ష్యంబుల్.

కిమాదులు.

మూ. సూ. ప్రాయ స్తు స్యా త్కిమాదిక స్యైతః. 12

క. కమలాక్ష యేమి యను వా, క్యము మొద లగు వానితుదలఁ♦గలగుడులను బ్రా
ణము లదుకు వికల్పంబున, హిమగిరి యే మనియె నేమి♦యిచ్చె మన కనన్. 79

అపిశబ్దసంధి.

మూ. సూ. అపిశబ్దే తో లుగ్వా స్యాత్. 13

క. ఏని యనుమాటకడపలఁ, గానంబడు నిత్తుమీఁదఁ ♦ గదిసిన-చోటఁ
బ్రాణములు సంధి గాంచును, బూని వికల్పంబువలనఁ ♦ బుణ్యచరిత్రా. 60

తే. పలుకుచెలియేని నాప్రాణ♦భర్తయేని, వనజభవుఁడేని యహికుల♦స్వామియేని
నీమహత్త్వంబు వర్ణింప ♦ నేర్చు నెల్లు, నా నుదాహరణంబులు ♦ దానవారి. 81

క్త్వా ప్రత్యయాంతార్థసంధి.

ఆ. వారిజాతనేత్ర ♦ క్త్వాప్రత్యయాంతార్థ,ములు పచింతుఁ దెలుఁగు♦పలుకులకును
నైస్వరంబు లుండు♦పట్టులఁ బ్రకృతిభా,వంబు గాని సంధి ♦ వాటపడదు. 82

ఆ. కాంచి యాలకించి ♦ యెంచి యాలోకించి
యొరసి యాడి యోడి ♦ యొరగి యెఱఁగి
యంటి యెచ్చి యిచ్చి యని ♦ యాడుకొని యెత్తి
యెనసి యేగి యాగి ♦ యనఁగ వచ్చు. 88

ఇకారాదేశవిభక్తులు.

మూ. సూ. ఇచ్చ విభక్త్యన్తిమస్య. 14

క. లలి నాదేశము లగునిత్తులు సమసనములను జేత ♦ తోడ వలన లో
పల ననునివి మొద లగుపలు,కులతుదిఁ దలకట్టులకు వి♦కుంఠతనూజా. 84

ఆ. కృష్ణువలనిబలిమి ♦ కేశవుతోడిస,ఖ్యంబు శకటదాన♦వారిచేతి
పోరిపు భాగవతుల♦లోపలిగణనయు, ధవళవాహునకుఁ ♦ దక్కెఁ గలదె. 85

అలాదేశము.

మూ. సూ. జే రలిచ. 15

ఆ. కడవిభక్తు లైన ♦ నుడుగుల కలి యను, నాగమంబు వచ్చు ♦ నంత్యములను
సమసనమున శేష♦శాయియందలిభక్తి, వాడమునతఁడె లోక♦పూజ్యుఁ డనఁగ.

ఆదిలోపము.

మూ. సూ. శబ్దా త్తచ్ఛబ్దాఽతో లుక్. 16

తే. శబ్దముతుదను నది యను ♦ శబ్ద మదుకు, నప్పు డది యనుపదమున ♦ కాది నుండు
నత్వము వికల్పమున లోప♦మగునుగాన, నిది ప్రకృతిభావమున నుండు♦నిందిరేశ.

తే. పొసఁగు లోపప్రకృతిభావ♦ములను వరుస
బాపనది కోమిటిది మంచి♦కాఁపది యన

మహిని బాపనయదియుఁ గో♦మటియదియును
గాఁపయదియును ననఁగభ♦క్తజనవరద. 88

ఉదాదేశ రేఫాగమములు.

మూ. సూ. దారార్థే త ఉ దపి రః. 17

తే. కొనలఁ దలకట్లు గలసురో♦క్తులకు మీఁదఁ
గర్మధారయసమసన♦కల్పనమున
నా లనుత్రిలింగదేశవా♦క్యంబు గూర్చ
మహి నుదాదేశ రేఫాగ♦మములు వచ్చు. 89

ఆ. బుద్ధిమంతురాలు ♦ పుణ్యాత్మురాలు దయాసమగ్రురాలు ♦ దాసురాలు
వినుతశీలురాలు ♦ ఘనురాలు గంభీరు, రాలు విష్ణుపెద్ద♦రాణి యనఁగ. 90

టుగాగమము.

మూ. సూ. సామానాధికరణ్యే పూర్వస్యాం టుగాగమోఽచిస్యాత్.

క. శమితాఘ కర్మధారయ, సమసనమునఁ దుదిని గోమ్ము ♦ సంధిల్లెడుశ
బ్దములు వికృతిఁ బొల్లటకారము వెట్టుక సంధిఁ జెందుఁ ♦ బ్రాణముతోడన్. 91

ఆ. అక్కజంపుటడవి ♦ నలకూర్పణఖముక్కు, మెఱుఁగుటంపమొనను♦ దఱిగె చెం
జిగురుటాకు గోటఁ♦జిదిమినచాడ్పునఁ, గఱకుటసుర లులుక ♦ గ్రహపకులుఁడు.

విశేషణాంతద్రుతాగమము.

మూ. సూ. ధాతుపదసమ్భవానాం విశేషణానా ముత స్తథా నగచి. 19

తే. క్షితిని పైపదములకు వి♦శేషణంబు, లగుక్రియాపదములతుది ♦ నమరుశబ్దంగ
మునకు వచ్చు నాగమ మయి♦పొల్లద్రుతము, ప్రాణపర మైనఁ గర్మధా♦రయమునందు.

క. అనుటయు నతండు కవ్వడి, కనుఁగొనియెడునతఁడు మాద్రి♦కడపటికొడు కా
మొనసందునతఁడు వడముడి, వెనుసనునతఁ డర్కసుతుఁడు ♦ విరథుఁ డనంగన్. 94

షష్ఠీసమాసద్రుతాగమము.

మూ. సూ. షష్ఠ్యా ఉతో చి నుమ్స్వ చ. 20

తే. కొమ్ముమీఁద షష్ఠీసమా♦సమ్మునందు, న చ్చెగురఁ బొల్లద్రుత మగు ♦ నాగమంబు
కొడుకువాలు వేనుఁగునొడ♦ల్లోడవునొఱపు, రాజునానతి ధేనువు♦నోజ యనఁగ.

ఆమ్రేడితసంధి.

మూ. సూ. ఆద్యస్యామ్రేడితే న్త్యలోప శ్చ. 21

తే. ఒక్కమాటయె రెండుమా ♦ ఱుచ్చరింప, దానిపే రాయ్య లామ్రేడి♦తంబటండ్రు
పృథివిఁ దత్పదములలోనఁ ♦ బ్రథమపదము, తుదిని సంధి ఘటించు న♦చ్చెదిరినపుడు.

తే. అచ్చటచ్చట [1]నాడాడి ♦ యచ్చు నొక్క
డొక్కఁ డయ్యారయారె యో♦హోహొ నంచు
పట్టి యనఁగ నామ్రేడిత♦పదము లంచు
మొదలిపదములతుద సంధి ♦ గదియుఁ గృష్ణ. 97

అనుకారసంధులు.

ము. సూ. అహామాదీనాం ద్విత్వం లోపో నమ ఆదికే విసర్గస్య.

సీ. అనుకరించెడుచోట ♦ నవ్యయాదులకొనఁ గలబొట్టుగవకు దీ♦ర్ఘంబులకును
వచ్చు లోపము కేశ♦వాయ తుభ్యం నమ యనఁగ రామోఘుసం♦హర్త యనఁగఁ
బూర్ణంబులకు నోస్తి ♦ ఘాతానునాసికశృంగంబు జడ్డను ♦ జెంది నిలుచు
నంబుజాక్ష తవ దా♦సోహ మ్మనంగను బొల్లులకును ద్విత్వ♦ములు ఘటించు

ఆ. బండితోత్తములు కృ♦పాసముద్రో మార్జి త్తటంచుఁ జదివి ♦ చెప్ప వినుచు
నసురవైరి విడిచి ♦ యన్యదైవతములఁ, గొలుచుమూఢమతులు♦గలరె యనఁగ. 98

వ. ఇవ్వి స్వరసంధు లనఁబరఁగు నింక వ్యంజనసంధు లెట్టి వనిన. 99

అద్భుతశబ్దసంధి.

ము. సూ. బో రద్భుతశబ్దార్థే. 23

ఆ. అద్భుతార్థవాచ♦కాంధ్రశబ్దంబున, నడిమిరేఫకొమ్ము ♦ చెడును నిలుచు
హరి ధరించెఁ గేల ♦ నబ్రంపుగిరి యనఁ, బ్రావె నబ్బురంపు♦దన మనంగ. 100

ఋకారసంధులు.

ము. సూ. ఋశ్చ తదాద్యర్థవాచకే ఘాతః. 24

తే. అప్పు డెప్పుడు కప్పురం♦బిప్పు డనుచుఁ, బలుకుచో వీనినడిమిరే♦ఫలకుఁ గలుగు
కొమ్ములుండును బోవును♦గొమ్మ కప్ర, మప్డు గా కెప్డు మేనఁ బూ♦యఁ గల దనఁగ.

ఌకారసంధులు.

ము. సూ. వికృతిపదే లా టో రపి. 25

ఆ. అవని శృంగసహిత ♦ మగుతృతీయాంతస్థమునకు డాపలించి ♦ తెనుఁగులందుఁ
గలటకారశృంగ♦ములు పోవు నుండు ని, ట్లనిరొ నిట్టు లనిరొ ♦ యనఁగఁ గృష్ణ.

1 నాడాడ (పూ. ము).

రేఫసంధి.

మూ. సూ. ఉపధా రేశ్చా వితశ్చ లు గ్వా స్యాత్. 26

క. కడవర్ణమునకు దాపలి, కడరేఫము గుడుసు లుక్కు ♦ గాంచును దనకుఁ
గుడిని [1]చకారము లుండెడు, నెడల వికల్పమునఁ బన్న ♦ గేశ్వరతల్పా. 103

క. పేర్చిరి పేరిచి రరిఁ బరి, మార్చిరి పరిమారిచిరి గ్ర ♦ మంబున ధనముల్
గూర్చిరి గూరిచి రప్పు, దీర్చిరి తీరిచిరి నాఁగఁ ♦ దెల్లం బయ్యెన్. 104

తే. మొదల రేఫాక్షరంబు వా ♦ పిదప దాని
జడ్డయును గూర్చి యొకటిగాఁ ♦ జదువుకొనుచు
ముందు జడ్డయు వెస రేఫ ♦ మునకు బదులు
గిలుక విభజించియును లిఖింతు ♦ రిలఁ గుమతులు. 105

క. అఱ్ఱఁటులఁ బఱ్ఱఁటులఁ బఱిబెల,గఱిఁబెల మొఱిఁబెలను గలఱ ♦ కారము లెల్లన్
ధర నెఱసున్నలు నగు న,య్యఱ్ఱఁటులఁ బఱ్ఱఁటులను ద్రుతము ♦ లగువలసినచోన్. 106

నరలడశ్శృంగసంధులు.

మూ. సూ. పదమధ్యనరలడానా ముతశ్చ, పూర్వప్రయోగసిద్ధా
నాం లోపో వా స్యాత్. 27

క. ధరఁ బదమధ్యనరలడా, క్షరములకొమ్ములు వికల్ప ♦ కంబున విద్యా
ధరసన్నుత లోపము లగుఁ, బురాతనకవిప్రయోగ ♦ ములఁ గొన్నింటన్. 107

ఆ. కొన్ని తూర్పు తెల్పు ♦ గాడ్పు కొనుపు తూరు,పచ్చతెలుపు గాడు ♦ పనుచు నిట్లు
కొమ్ము లడఁగు నుండుఁ ♦ గొన్నింటఁ దొల్లింటి, వార కావ్యములను ♦ వాడుకతన.

క. [2]పద మూనుదుఁ బదరుదుఁ బొదలుదుఁ బొడుదు ననుచు నిట్లు ♦ లోకంబున నొ
ప్పిదము లగుకొన్ని పదములఁ, గదలవు నడికొమ్ము లాది ♦ కవు లొడఁబడమిన్. 109

ఆ. వినఁడు చొరఁడు తలఁడు ♦ విడుఁ డనుపలుకులు
చిఱుతబొట్టుమీఁద ♦ జెందియునికి
సరసిజాతనేత్ర ♦ నరలడాక్షరముల
కొమ్ము లడఁచి సంధిఁ ♦ గూర్ప రాదు. 110

త్రివిక్రమమతసంధులు.

మూ. సూ. తేషా మితశ్చ తద్వ త్త్రివిక్రమమతేన. 28

---

1 చికారము;(పూ. ము). 2 ముద మూనుదు (ప).

ఆ. నడిమినరలడలకు • గుడు లేగు నుండును, ధరఁ ద్రివిక్రముని మ•తమునఁ గొన్ని
పూన్కి గూర్చి కల్కి•బుడ్పి పూనికి గూర్చి, మనను కలికి బుడిపి•యనుచు నిట్లు.

చ. కొలఁదిగ మున్ను చెప్పెఁ జలి•కొండనృసింహుఁడు వెల్గ యంచు నీ
వల నగపాలరుద్ర పను•వాఁడును మొల్క అటంచుఁ గూరిచెం
జెలియక కొండ జెట్లు వికృ•తిం బదమధ్యమునన్ లకారశే
ఫలఁ దలపై యకారమును • బాపుదు రార్యులు సవ్వనట్లుగన్. 112

వ. ఇందునకు వినుకొండలోను గుంటిపల్లిభాస్కరయగారిసహాధ్యాయుఁడగు గంధకూరి రు
ద్రయగారు చెప్పినపద్యము. 113

చ. వెలగకు వెల్గ యంచు సర•విం జలికొండనృసింహుఁ డాడఁగా
మొలకకు మొల్క యంచుఁ గవి•ముఖ్యుఁడు రుద్రప పల్క దోసమే
భళిభళి మంచిమాటయె ప్ర•బంధము నా జలరాశి యందులో
పల నెరసు ల్గ్రహింతురె య•పారము లౌ మణు లెల్ల నుండఁగన్. 114

కవిభల్లటమతసంధులు.

మూ.సూ. కవిభల్లటైః క్రియాణాం నామ్నాం చోల్లోప ఇష్యతే హ్యేషు,
ప్రథమైకవచనమాత్రే వికృతౌ నాన్తాదయోపి కథ్యన్తే. 29

తే. ధాతుపదములకడపటఁ • దనరు రేఫ, శృంగములకు లోపంబులు • చెల్లుచుండు
వాల్లు పైకొన్నచోఁ గవి • భల్లటార్య, మతమున వికల్పనంబునఁ•బతగగమన. 115

తే. సర్వగతుఁ డని హరి నెన్ను•దు ర్విబుధులు
పరమపురుషుని గాఁ దలం•తురు తపసులు
[1]శ్రుతిమయుం డని చెప్పుదు • ర్భూమిసురలు
బ్రహ్మ మనుచు నెఱుంగ లే • ర్దనుజవరులు. 116

సీ. భల్లటవిరచిత•ఫక్కిలో సూత్రంబువలనను వైహాల్లు • నిలుచునపుడు
ప్రథమైకవచనము • ల్పలికెడుచోటను సమసనములు గూర్చు•సమయమునను
దెనుఁగునామంబుల • కొనల నుండెడునరలడలకొమ్ములు విక•ల్పంబువలనఁ
గాంచును లోపము•ల్గన్మూసెఁ గనుమూసె గోర్నాటెఁ జెక్కిట • గోరు నాటె

తే. మరుఁడు విల్బూనె విలు పూనె • మధుఁడు జాతి
నవల వీడ్కొనియెను వీడు•కొనియె ననఁగ
సాయపాన్వయవేంకట•సత్యపదత్తి
కామెపల్లిగ్రహారవ•గర్యధీశ. 117

1 శ్రుతిమయుఁడని చెప్పుదు ర్భూ•సురులనతని (పూ.ము).

తే. కాంతచన్గవ చనుగవ ♦ కౌర్తెలుపులు
కౌఱు మెఱుపులు వాల్గంటి♦కలికి వాలు
[1]గంటి చెడ్పాటు చెడుపాటు ♦ గాంచె ననుచుఁ
దెలుఁగుసమసనముల నిట్లు ♦ పలుక వచ్చు. 118

తే. చట్టుజాతికిఁ జట్రాయి♦గట్టుకేని, పట్టి యనుచోట గట్రేని♦పట్టి యనుచు
సమసనములటకారశృం♦గములు నడఁగు, నాఁడిశబ్దంబు సూత్రంబు♦నంగఁ గలిమి.

ఔపవిభక్తికములు.

పూ.సూ. ఔపవిభక్తికసంజ్ఞా వర్ణా ష్టింట్యాదయో భవన్తి
వా, రుల్యాదే ర్నామ్నాం స్యు స్తే హి విభక్తౌ సమాసే చ.

సీ. అవిభక్తికము లగు♦నాంధ్రనామములందుఁ బ్రథమావిభక్త్యేక♦భాషణముల
కొన నుండురుల్యాదు♦లను బాఱఁ దోలి విభక్తులందును సమా♦సోక్తులందు
నవని నాదేశంబు ♦ లగుచుఁ డింట్యాద్యక్షరంబులు నిలుచుప♦దంబు లెల్ల
నౌపవిభక్తికా♦హ్వాయము లై కృతులను బహువిభక్తులను జూ♦పట్టుచుండు
తే. నిపుడు చెప్పినరుల్యాది♦లిపులు కొన్ని, యందు నాదేశములు లేక♦యప్పటట్లు
సమసనవిభక్తులను రెంట♦నమరెనేని, యవియు నౌపవిభక్తికా♦హ్వాయము లయ్యెం.

సీ. రలవర్ణములశృంగ♦ములకును గుదులకు డాలకొమ్ములకును ♦ టీలు వచ్చు
నీటికి [2]దాఁకపం♦దిటికిఁ దోఁడేటి కంబటికిఁ గూటికి గుడి♦పాటి కనఁగ
జడ్డలు గలనలా♦క్షరశృంగములకును గొన్నిమాటలకు లా♦గుడుసులకును
గట్టిబొట్టులకుడి♦కడ డుకారములకుఁ బూర్ణయుక్తంబు లై ♦ పొందుఁ డీలు
తే. చంటి కింటికి గొంగగు♦ద్దంటి కఱటి
పంటికిఁ దుపాకిగుంటికి ♦ రెంటి కనఁగ
*యిఱ్ఱులకుఁ దిఱ్ఱు లగునూతి ♦ కేటిమిత్రి
కనఁగ పక్షిని గొన్నింటి ♦ కమరు నిట్లు. 121

---

1 గంటి చేడ్పాటు చేడుపాటు ♦ గాంచెననుచు(పూ. ము); రెండును ఛందోభంగములని తెలియఁజేయుచిహ్నము కలదు. 2 డాక (ప. ఓ).

* నీటులకు (పూ. ము); 'నూయి' శబ్దము యొక్క 'యి' కారమునకు 'తి' రాగా 'నూతికి' అగును. 'మిఱ్ఱు' శబ్దముయొక్క 'ఱు'కారమునకు 'త్రి' రాగా 'ఏటిమిత్రి' అగును. కాబట్టి 'యిఱ్ఱులకు' అనియుండవలయును గాని 'నీటులకు' అనుట తప్పు.

సీ. పాళెటికోలుప ♦ పందిటిగుంజ తాఁజేటికో రంబటి♦పిండికుండ
కాటిపాపఁడు [1]జంటి♦గడ్డ యింటిముంగండు గొడ్డంటినుముసుఁ♦గుంటికోవి
ముంజేతికంకణం♦బులు చేతిసారకాయ కొత్తిమీరుఁడు పెద్ద♦గొత్తికాక్క-
నాఁపజొన్నలు కజే♦వేఁపపూవులవండ లలసాఁపమేకటి♦యంపములకు
తే. [2]ఇనుప పెనముఁ బోసిన♦మినుపనోళ్ళ
లనుపపప్పును బొక్కుఁగుంపు♦లెనుపనేయి
యనుచు నిట్లు సమాసంబు♦లందుఁ గొన్ని
పలుకులను నిల్చు నాపవి♦భక్తికములు. 122

అనాపవిభక్తికములు.

సీ. దూడ [3]పేరువిడాడు♦తొలకరి ప్రల్లరి చాలుపాలు రవాంజగిలి మొగలి
యీడు జోడును గీము♦నెన్ను పల్లును [4]వెన్ను కల్లు జల్లును పొల్లు♦గాలి జాలి
చెండు బిండును దండు♦చేవోయి ప్రాయి వేయి పాడు [5]వేమాదేమ♦గేదెముబ్బు
గీము తొల్లిటిబాము♦మోము ప్రన్నునోము కొమ్మిమ్ము తలదిమ్ము ♦ అమ్ము సొమ్ము
తే. మనుము మొదలగువికృతినా♦మంబు లొక్క-
కొన్నితుదల రల్వామలఁ ♦ గూడుకొనియు
లలి విభక్తులను సమాస♦ములను రెంట
భువి ననాపవిభక్తికం♦బు లగుచుండు. 123

మువిభక్తిలోపము.

మూ. సూ. ప్రథమావైభక్తికమో ర్బిందు శ్చ మహా న్నతిక్రియార్థేతు. 31

తే. పడియె నను క్రియతుది నిల్పఁ ♦ బడియెడు నెడఁ
బ్రథమ యగుమాకు సమసన♦పదమునందుఁ
బెలుచ నాదేశ మగుఁ బూర్ణ♦బిందు వదియుఁ
లోపమును జెందును వికల్ప♦రూపములను. 124
క. పవఁతి ప్రియంపడియె భయం, పడియె సుఖంపడియె సంభ్ర♦మంపడియెఁ బదం
పడియెఁ బ్రియపడియెఁ గడుభయ,పడియె రమించి సుఖపడియె♦భ్రమపడియె ననన్.
తే. భ్రాంతిపడి చింతపడి యను♦పట్లఁ బెద్ద
కున్న గలుగదు కొనను మా♦సున్న యగుట

1 బోటికాల్వ (పూ. మూ; ప.). 2 లినుప (పూ. ము). 3 పెను (పూ. మూ)
4 వెన్ను (ఓ). 5 లేమా (పూ. ము).

బలము పడియె మదేభము ♦ పడియె ననినఁ
జెడి చనదు మా సమాసంబు ♦ నుడుగు గామి. 126

పువర్ణాదేశము.

మూ. సూ. తస్య సమాసే పుంపూ. 32

క. ఆదివిభక్తిము కారము, యాదవవర కర్మధార♦యసమాసమునన్
మేదినిపైఁ జెందుఁ బువ, ర్ణాదేశం బది సబిందు ♦ వగు వలసినచోన్. 127

తే. పడఁతి యబ్రపుటూరు ల♦బ్రంపుటూరు, లతివచోద్యపుటారు చో♦ద్యంపుటారు
మగువసూక్ష్మపుఁగౌను సూ♦క్ష్మంపుఁగౌను, కలికిచొక్కపుమేను చొ♦క్కంపుమేను.

అథర్వణమతసంధులు.

మూ. సూ. నమ్యాతో హల్యాథర్వణాచార్యమతాత్. 33

తే. సమసనమున నామాంతశబ్దం♦గములకెల్ల, హల్లు గదియ స్వార్థంబునఁ♦ బొల్లు ద్రుతము
వికృతి నాగమ మై ద్రుత♦ప్రకృతిపగిదిఁ, గాంచు సంధి నథర్వణ♦కవిమతమున.

క. చనుగవకుఁ జనుంగవ యనఁ, దనరుఁ దలిరుఁజొంపమునకుఁ ♦ దలిరుంజొంపం
బన వచ్చు ననుఁగువెలఁదికి, ననుఁగుస్వెలది యన శ్లిష్ట ♦ మగు స్థిరపరతన్. 130

పదమధ్యద్రుతలోపబింద్వాదేశములు.

మూ. సూ. శత్రర్థేతూత శ్చే నో స్తస్యస్యా చ్చ పూర్ణబిన్దురపి.

ఆ. తెలుఁగువర్తమాన♦ములషష్ఠవర్ణంబు, కొమ్ముపిఱుఁద ద్రుతము♦కొమ్ముమరినఁ
గొమ్ము లోప మగు ద్రు♦తమ్ము పూర్ణం బగు, క్షమను గొన్నిటను వి♦కల్పమునను.

క. చనుచును బూనుచు నెన్నుచు, ననుకొన్నిటఁ దక్కనంచు ♦ ననుచును వించున్
వినుచును గనుగొంచును గను, గొనుచును దించుఁ దిను చనఁగఁ♦గూడును గృతులన్.

తే. ధాతుపదములనడుమను ♦ దటలపిఱుఁద
వెలయు ద్రుతములు స్వరసమ♦న్వితము లగుచుఁ
దొలఁగి తమచోటఁ బూర్ణబిం♦దువులు [1]నిలుచుఁ
గొన్నిటను గనుగొందుఁ జే♦కొంటి ననఁగ. 133

ప్రథమైకవచనద్రుతప్రకృతులు.

మూ. సూ. వాత్మాస్మదో ర్ద్రుతస్య స్యా ల్లుక్. 35

క. శ్యామాంగ నేను దా నను, నీమాటలకొన ద్రుతంబు ♦ లేగ నిలుచు హ
ల్లామీఁద నుండునప్పుడు, నే మనుదును నేను మనుదు ♦ నీకృప ననఁగన్. 134

---

1 నిలుపు (పూ. ము).

తే. తాను నే ననుపలుకుల • లోని ద్రుతము, లడఁగు నో మీఁదఁబరుషంబు • లసురదమన
సరళలిపు లగుఁ దద్ద్విత్వ • శ్వరము లర్థ, బిందు లగుఁ దాఁజనంగ నేఁ • [1]బిలిచితనఁగ.

పదాంత ద్రుతలోపము.

మూ. సూ. వాక్యాన్తగతపదానాం చ. 36

క. పస గలసీసాదికముల, వసుమతి నొక్కొక్కపదము • వాక్య మనంగా
నెసఁగుఁ దదంత్యపదముతుదఁ, బొసఁగునకారంబు పొల్లు • పోవు న్నిలుచుణ్. 136

తే. దానవారాతికేళికో • ద్యానసీమ, నాకభూజంబు చెంతఁ గాం • తాలలామ
ననఘగుణధామ సత్యభా • మను జెరిమను, గలయు నిచ్చలు ననఁగ ల • క్ష్యంబులయ్యె.

పదాంత ప్రాణలోపము.

క. నాంతపదాంత ద్రుతమున, కెంతయుఁ బ్రథమాబహూక్తి • కే తెంచుతృతీ
యాంతస్థంబునకుం బ, ర్యాంతంబున స్వరము లోప • మగుఁ గొన్నింటణ్. 138

క. నలినాక్ష తెలుఁగుపద్యం, బులకడపల నుండునలల • పొల్లులకు మహీ
స్థలి గుడుసులు శృంగములును, నిలుపరు చదువునెడ లాక్ష • ణికు లెచ్చోటణ్. 139

ద్రుతప్రకృతికాంతబిందుసరళాదేశము.

మూ. సూ. పరుషా ద్రుతప్రకృతికా త్సరళా స్స్యు స్తద్ద్విత్వం
చ బిన్దు స్స్యాత్. 37

సీ. ధర ద్రుతప్రకృతిశ • బ్దంబులపైఁ బరుషంబులు [2]చెడి సర • ళంబు లగును
ద్రుతములు ఖండబిం • దువు లగు నాపట్ల గాధేయముని వెంటఁ • గదలి నడచెఁ
జరణపంకజధూళిఁ • జట్టు నాతిగఁ జేసె వెసఁ దొక్కి మనకుండ • విల్లు విఱిచె
ధాత్రీతనూభవఁ • దగ వివాహం బయ్యె గురుభైభవంబునఁ • బురికి వచ్చె

ఆ. నినకులేంద్రుఁ డనఁగ • నివి యుదాహరణంబు, లిట్టిచిన్నిసున్న • లెల్లఁ గుఱుచ
లిపులమీఁద నుండు • నపుడు గొప్పలు నగుఁ, గడమవ్రాలమీఁదఁ • గావుగాని. 140

ఆ. ముంగమురువు దాలి • చెం గాంత యన నిట్లు, గొప్పసున్న లగును • గుఱుచమీఁద
రాజె నగ్ని గాలి • చేఁ జాల నన నిట్లు, నిడుదమీఁదఁ గావు • నిండుబొట్లు. 141

ద్రుతప్రకృత్యంతసరళాదేశము.

మూ. సూ. అవికారగతే తస్మి న్నపి సరళా ఏవ స న్తి తే పరతః. 38

సీ. అవని ద్రుతప్రకృ • త్యంత ద్రుతంబులు చెడి బిందువులు గాని • యొడల వాని
వలపలిపరుషము • ల్వరుసతో సరళంబు లవుఁగాని యచట బిం • దువులు లేవు

[1] బిలిచితి నన (ప). [2] నిజసరళంబు (పూ. ము; ఓ.).

తండ్రిపంపునను గాం♦తారంబునకు నేఁగి సమదవిరాధుని♦జావ మొత్తె
పతివతోడను డేకు♦టాకుటింట వసించెఁ గనకమృగంబును ♦ దునిమివైచె

తే. భామినిని బట్టుకొనిపోవు♦పఙ్క్తికంఠు
నంతకునిఁ జేర్చెఁ బుత్రమి♦త్రాన్వితముగ
నగరమునకు మహీజాత♦ను గొనివచ్చె
రాముఁ డర్కకులాంబుధి♦సోముఁ డనఁగ. 142

ద్రుతప్రకృతికాంత ద్రుతలోపము.

మూ. సూ. లు గ్వా ద్రుతప్రకృతికాత్పరత స్సరళే స్థిరే చ న
స్య స్యాత్. 39

సీసమాలిక. సరళంబులును స్థిరా♦క్షరచయంబును ద్రుతప్రకృతిశబ్దంబుల♦పైని గదియు
నపుడు తదంత ద్రు♦తాక్షరంబులు వికల్పమున లోపంబు లై ♦ పరఁగుచుండు
జనియించె గరుడకే♦తనుఁడు దేవకియందుఁ బెరిగెను గోపికి ♦ బిడ్డఁ డనఁగ
నతినుతిఁ గాంచె జం♦భారిముఖ్యులచేతఁ బూతనను జయించెఁ ♦ బురిటిలోన
ననుపమస్థితి డెంద♦మున భీతి నొందక చంపెను డింభుఁ డై ♦ శకటదైత్యు
నడఁచె దుష్టాత్ముఁ దృ♦ణావర్తు మెడఁ బట్టి తిగిచి వ్రేపల్లెను ♦ దిక్కు లద్రువ
గర్గుచే బహునామ♦కములు గాంచెను నెఱపెను బాలలీలలఁ ♦ బెక్కుగతులఁ
బొడచూపె ఖేచర♦భూచరావలిఁ దల్లి కౌననంబునను ఖ♦గాలి మెచ్చఁ
గదలె ఘోషాంగనా♦సదనంబులకు వెన్న మ్రుచ్చిలియెను గంట♦ మ్రోఁగ కుండఁ
జేసె ఛిద్రంబులు ♦ క్షీరభాండంబులఁ బలికెను ఛలవాక్య♦ముల వనితలఁ
బడవైచె ఝంపాప్ర♦భంజనుం డన మద్దు లరిగెను ఝిల్లీర♦వాటవికిని
వదలక కాచె తే♦వలు మీఱఁ గ్రేపుల గోపకులను కీవిఁ ♦ గూడి మాడి
తునిమె ధక్కుఁ జర్మ♦మునకు నో యన వత్సదనుజుని ధాకతోఁ ♦ దలక కుండ
నిర్జించె ధీరుఁ డై ♦ నిలిచి బకాసురు నఘుని ధాత్రిని గూల్చె ♦ నద్భుతముగఁ
గల్పించె నీరజ♦గర్భుండు డాచిన వలను మీఱఁగ నూత్న♦వత్సములను
క్రీడించె ఫలితశా♦ఖిచ్ఛాయలను మౌళిఁ జుట్టెను ఫుల్లప్ర♦సూనమాల
నవలీల భంజించె ♦ నావులఁ గాయుచు గర్దభాసురుని భీ♦కరశరీరుఁ
గాళియు మర్దించి ♦ కాళింది వెడలించెఁ ద్రావెను మండెడు♦దావవహ్ని
సరసి యాదగ్గకేళి ♦ సలుపుచుండఁగఁ జేకొనియెను యువతుల♦కోక లెల్ల
భుజియించె రుచికరం♦బుగ విప్రవనితలచేతను రాజాన్న♦జాత మెలమి
రక్షించె శేఖభ♦ర్త నుతింప నెల్లర హ♦స్తంబునను లీల ♦ నచల మెత్తి

శరమున వరుణకిం♦కరుఁ డెత్తికొనిపోవునందుని వెదకి పం♦తమునఁ దెచ్చెఁ
దాల్చె శయాంబుజా♦తంబున వేణువు పూరించెను శరీష♦ములు చిగుర్పఁ
బాడె షడ్జస్వర♦ప్రభవగీతంబు విరాళిఁ బెట్టెను షట్పా♦దాలకలను
జలమున సుందరీ♦జనములఁ గికురించి చనియెను నూనవృ♦క్షములనడుమఁ

తే. గరుణ హేమాంబరంబుతోఁ♦ గానవచ్చి, మాన మెల్లను హరియించి ♦ మరునికేళి
వారి నెల్లను దేల్చెను ♦ వసుకొలఁది, నన ద్రుతప్రకృతుల కుదా♦హరణము లగు.

తే. ధేనుపాల తవర్గద్వి♦తీయ మొకఁడు, మొదలియనునానికంబులు ♦ మూఁడులిపులు
నాంధ్రసంస్కృతశబ్దాదు♦లందు లేమిఁ, జేసి వానికి లక్ష్యము ♦ లెప్ప నైతి. 144

ద్రుతప్రకృతికాంత ద్రుతశ్లేషము.

మూ. సూ. అలుకి చ సంశ్లేష స్స్యాత్. 40

క. లలి సరళస్థిరములడా, పలినాంతపదంబు లూఁది♦పలికెడుచో సం
ధులు గాంచును డతవర్గం, బులు నాటిటిచెంతఁ దక్కఁ ♦ బొల్లు లయి హరీ. 145

క. టతవర్గంబులు రెంటను, సతతము సరళాక్షరములు ♦ సమలిపులును ని
ర్జితమురనాంతపదాంత, ద్రుతములనుం గూడుకొనవు ♦ తుదిఁ గదిసినచోన్. 146

మాలినీవృత్తము.

నలువఁ గనినవేల్పు ♦ గ్గంధవాహాదతల్పు
న్నలకలిభయహర్త ♦ జ్జాంబవత్యాత్మభర్త
న్నలినదళసమాక్షు ♦ న్బాణదైత్యేంద్రశిక్షుం
దలఁతు నఁగ జెందుం ♦ దన్న కారంబు లెందున్. 147

మహాస్రగ్ధర.

నవఁత ల్పాయం దలంతు ♦ న్ఖగపతిగమను ♦ న్ఛత్రచిత్రధ్వజాంకు
న్నవకందర్పావతారు ♦ న్ఫణిపతిశయను ♦ న్ఖరనాథేందునేత్రు
న్నవరత్నాంచత్కిరీటు ♦ న్ఝషపదజనకు ♦ న్ఛర్మవస్త్రాపిధాను
న్నవనీతక్షీరచోరు ♦ న్నతజనసులభు ♦ న్మానివ్యాత్పద్మవాసున్. 148

నరకవుష్పిణీవృత్తము.

నరకభయసంహారు ♦ న్యాదవాగ్రేసరు
న్నరకదనుజాంతకు ♦ న్రౌహిణేయానుజు
న్నరముఖసురార్చితు ♦ న్లక్ష్మణావల్లభు
న్నరహరిఁ దలంచెద ♦ న్వాంఛితార్థాప్తికిన్. 149

స్రగ్విణీవృత్తము.

నీరజాతేక్షణు ♦ న్శేషసింహాసను, న్శారదాదిస్తుతు ♦ న్శష్పదశ్యామలు
న్శారకాపద్ధరు ♦ న్శామజేంద్రావను, న్శే రహస్యంబున ♦ న్శ్రద్ధతుం జేసెదన్.

ద్రుతప్రకృతికాంతబింద్వాదేశము.

మూ. సూ. బిన్దుం ప్రవద న్తి తం క్వచి త్కేచిత్. 41

తే. కడుఁ దృతీయచతుర్థవ♦ర్గములు గలుగు, సరళములు సమలిపులును ♦ బరమ లైన
తటిని నాంతపదాంతద్రు♦తంబుపొల్లు, బెటికి యై నిత్యముగఁ బూర్ణ♦బిందు వగును.

క. నన్నయసూత్రమునఁ గ్వచి, త్తన్న దొకటిఁ దక్క బొల్లు ♦ కక్షరనియమం
బెన్నుట లే దాదికవుల్, గొన్ని తెలుఁగు లరసి తెలిసి♦కొంటిని వీనిన్. 152

అవి యెయ్యవి యనినఁ దృతీయవర్గసరళంబునకు రాచమల్లువారిషష్ఠస్కంధములోను ప్రయోగము చతుర్థవర్గసరళంబునకు రాఘవపాండవీయములోను భారతార్థము నందు పింగళిసూరపరాజు ప్రయోగము టవర్గద్వితీయమునకు త్రైశంకవోపాఖ్యానములోను కవిసింగరన్న ప్రయోగము. 153

క. ఢుంఠీశు భైరవుని సితి, కంఠు విశాలాక్షి దండ♦కరు జాహ్నవి వై
కుంఠపతి గుహుని లోల్కార్కుం దేవలు మీఱ భూవ♦రుఁడు పొడగనియెన్. 154

టవర్గచతుర్థంబునకు అథర్వణాచార్యులవిరాటపర్వమునందు:—

తే. ఢాంఢమితభేరికాధ్వాన♦[1]మంఁ ఢులీని, నాదమును మిన్ను ముట్ట న♦నారతంబు
పెక్కుగంధర్వపతులు న♦ల్దిక్కులందుఁ,గాచు సౌగంధికంబుఁ దేఁ♦గలరె యొరులు.

తవర్గంబునందు ద్వితీయవర్ణము సంస్కృతాంధ్రశబ్దాదులందులేదుగానఁ బ్రయోగంబు గలుగ నేరదు చతుర్థాక్షరంబునకు అనంతునిఛందము నందు:—

తే. పేర్చి పొల్లనకారంబు ♦ బిందు వగుచు
మీఁద నున్నధకారంబు ♦ నూఁది ప్రాస
బంధ మగుఁ గృష్ణుఁ డుదయించి♦నం ధరిత్రి
యంతయును నిరుపద్రవం ♦ బయ్యె ననఁగ. 156

క. ముందర గజబముకారము, లొందిననాంతములతుదల ♦ నుండుద్రుతములం
గ్రందుకొని వికల్పంబున, బిందువులుగఁ జేసి కృతులఁ ♦ బెట్టుదు రొకచోన్.

సీ. అంగజకేళిఁ దే♦ల్చెం గోపకాంతల నగము హ స్తంబున ♦ నగిమఁ దాల్చెఁ
[2]గుంజి భోజధరావ♦రుం జముకడఁ జేర్చె నరుఁ బ్రోచె రణమున ♦ నగ మెఱుంగ

1 మంఢు లీని (పూ. ము.). 2 గెఁజి (పూ. ము.); గుంజి (ఓ.).

జాంబవంతుని గెలిచెం బంటుతనమున నటికెం జక్రంబున ♦ న్బాణపాణు
లష్టకుండలము లిచ్చెం మహీసుతుం జంపి నాటె భూతలమున ♦ న్మఘవతరువు
తే. దైవమాత్రంబె దేవకీదేవిపట్టి, దేవదేవుఁడు శ్రీవాసుదేవుఁ డనఁగ
గజబమంబుల డాపలఁ ♦ గదియునట్టి, నాంతపదముల కెల్ల లక్ష్యంబు లయ్యె. 158

నమఃకారద్విత్వమైత్రము.

తే. తమకుఁ దాము ద్విత్వంబులై ♦ యమరునవియు
బిందువులు డాపలను వెలుగొందు నవియు
నొక్కరూపయి పూర్వప్రయోగసరణి
నములు ప్రాసంబులకు నిల్చుఁ ♦ దమకుఁ దాము. 159

క. మిన్నేఱుపాదమున ధ్యాత న్నాభిని గుసుమశరు నెదం గాంచినని
సాన్నిధ్యము దొరకుటకై, సన్నుతి సేయుదురు నిన్ను ♦ సనకాదు లజా. 160

క. తమ్ములను మల్లికాకుసు,మమ్ముల మరువాదిపత్రమాలికలను భ
క్తి మ్మురసంహరుపూజలు, సమ్మదమున సలుపఁ గలుగు ♦ సకలార్థంబుల్. 161

పదాంతనులుకారద్విత్వలోపములు.

మూ. సూ. ప్రథమ లుగపి ద్వినులోపః. 42

క. సమయును వికల్పకంబున, శమితదనుజ తమకుఁ దాము ♦ జడ్డ లయి పదాం
తముల వెలింగెడినులువ,ర్ణములను ప్రథమాక్షరములు ♦ రాజీవాక్షా. 162

తే. కన్ను మూసెను గను మూసెఁ ♦ జన్నుదోయి
గబ్బిచనుదోయి మిన్ను వాఁక మినువాఁక
ముల్లు నాటెను ములు నాటెఁ ♦ బల్లుగంటి
తరుణి పలుగంటి కల్లుముంత కలుముంత. 163

ద్రుతలోపసమాసములు.

మూ. సూ. ద్రుతస్య సర్వత్ర లుక్సమాసేషు. 43

తే. వనధితనయేశ యయినటువంటి యనుచుఁ
బరపదవిశేషణము లేటపలుచుకొనుచుఁ
దొలుతటిపదంబుకొన నుండు ♦ ద్రుతము గుడియు
సమసనమునందుఁ జెందు లోపములు కృతుల. 164

క. కడపలి ద్రుతమును గుడియును, బొడ వడఁగినఁ బయిని బరుషములు సరళము లౌఁ
జెడవు విఱువాల్లు లెల్లను, సడలక ప్రాణంబు లెల్ల ♦ సంధులు గాచుక్. 165

తే. జగతిఁ జప్పనికూరకుఁ ♦ జప్పగూర, చనును జక్కనిచాయకుఁ ♦ జగ్గుజాయ
హెచ్చు[1]పచ్చనిటోఁపికిఁ ♦ బచ్చడోఁపి, గరిమఁ గమ్మనితావికిఁ ♦ గమ్మదావి. 166
ఆ. చల్లగాలి తీయ ♦ విల్లు నా సరళస్థి, రాక్షరములు తొల్లి ♦ టట్ల నిలుచుఁ
బంచబాణజనక ♦ పచ్చావు సల్లావు, లనుచు నచ్చు లెల్ల ♦ నదుకు నిట్లు. 167

హేమాచార్యమతసంధులు.

మూ. సూ. హేమోక్తేః పరుషాణాం గసడదవా స్స్యుః పదాత్ ద్వన్ద్వే. 44

క. సుమనస్సుత ద్వంద్వసమాసమునను హేమోక్తిని బరశబ్దాదిమువ
ర్ణము లగుపరుషాక్షరములు, తమరూపులు విడిచి గసడదవ లగు వరుసన్. 168
ఆ. కసవుగట్టె లనఁగఁ ♦ గాలుసేతు లనంగ, నిక్కడెక్కు లితఁడు ♦ సేరఁ డనఁగ
నొప్పుదప్పు లనఁగ ♦ నూరుపల్లె లనంగ, జరుగు నిట్లు ద్వంద్వసమసనమున. 169

ప్రథమాంతగసడదవాదేశము.

మూ. సూ. గసడదవా స్స్యుః ప్రథమామాత్రా దాత్మ్యాన్మదో ర్ద్వినాపరుషాః. 45

సీ. శుకమునిస్తుత ద్రుతప్రకృతు లౌ నేను దా నను రెండు దక్కంగ నవనిఁ గలుగు
ప్రథమావిభక్తుల ♦ పైని దత్తుల్యశబ్దములమీఁదను గను పట్టు నాంధ్ర
శబ్దాదిగతపరుషంబు లేనింటికిఁ గ్రమము దప్పక వచ్చు ♦ గసడదవలు
సిరి గలిగినవాఁడు ♦ పురుషుండు సెలరేఁగి నిక్కంబు డెక్కలు ♦ సెరపుఁ గాని
తే. ప్రియము దళుకొత్త నర్థికిఁ ♦ జెట్ట లేఁడు
కలిమి వోయిన సిరికిఁ ♦ గాంక్ష సేయు
నపుడు గలుగునె తనకుఁ గా ♦ సైన ననఁగ
నివి యుదాహరణము లయ్యె ♦ నెన్నిచూడ. 170

మూ. సూ. న వికృతిశబ్దాత్పరత స్సంస్కృతికానాం భవన్తి గసడదవాః. 46

సీ. పరమాత్మ ప్రథమావిభక్తులమీఁదను దత్సమాంధ్రశబ్దములమీఁదఁ
గలసంస్కృతపదాదిగతపరుషంబు లెల్లెడ నిజరూపము ♦ ల్బెడక నిలుచు
గాదిలిజవరాలు ♦ కమలనివాసిని చిలుకతేమద్దులపట్టి ♦ చిత్తజాతుఁ
డనుఁగుఁజుట్టంబు టంకాయుధహస్తుండు మక్కువమెఱఁది తామరసవైరి

1 పచ్చనితోఁటకుఁ బచ్చదోఁట (పూ. ము); పచ్చనిటోఁపికిఁబచ్చడోఁపి (ఓ); పచ్చనిపోటికిఁ బచ్చబోటి (ప).

తే. నిక్కమర్మిలి మాను పా♦ఠియరాశి, యరసి చూడంగ నెవ్వని ♦ కట్టివేల్పు
నాఁడు కరుణించి నాకు స్వ♦ప్నమున వచ్చి, తెనుఁగు గావింపు మనియెను♦దీనినవఁగ

కల్పితకల్పవల్లీసమాసలక్షణసీసమాలిక.

[1]పంచదశవిధాంధ్ర♦పద్యగర్భితము లై కరధృతకరమా♦ఖ్యంబు లగుచుఁ
బరఁగు ద్వితీయవి♦భక్త్యేకవచనాంతసంస్కృతభాషాష్ట♦సమసనములు
వాని కధ్యాహార్య ♦ మై నౌమి యనుధాతుపదము పైకొనునభి♦ప్రాయములకు
సమసనాంతస్థితా♦క్షరములపైఁ గలతలకట్టులను శృంగ♦ములు ఘటించి
బొట్టులవలపలఁ ♦ బొదలువర్గాద్యక్షరము లెల్లఁ దన్నెలె♦కములు చేసి
యాదివర్గద్వితీ♦యములదాపల నుండుపూర్ణంబులకుఁ బద్య♦ములకుఁ దుదిని
దవరుసున్నలును బొ♦ల్లనకారఖలఁ జేసి పఠియింప నగునాంధ్ర♦పద్యవితతి
తరువాతఁ గందప♦ద్యముతోడఁ గులకమై తలచూపు దానికి ♦ ధాతుపదము
మదనవిలసితయు♦గ్మం బయ్యెఁ బసదంబునకు సప్తాక్షరం♦బులుగఁ జమవ
నిపుడు చెప్పినవృత్త♦మే యంగవిధుల వే మధుమత్యావృత్తనా♦మంబు గాంచుఁ
బాదపాదమునకుఁ ♦ బదునాల్గువర్ణము ల్గావింపఁ బ్రహారణ♦కలిత మయ్యెఁ
దొలుతటిసమసనం♦బుల ద్రుతప్రకృతు లై పై నొక్కసమసన♦పదముఁ గూడి
[2]పంచదశాక్షరో♦దంచితపదము లై మణిగణనికరస♦మాఖ్యఁ జెందు
నష్టమాత్రావృత్త♦యమళ మయ్యె ద్రుతాంతసమసనం బొక్కొక్క♦చరణ మైన
నాంతసమాసద్వ♦యం బొక్కపాద మై రగడలలో మధు♦రగతియు నగుఁ
దలపోయ నిటుల వ్య♦త్యయలేఖనక్రమవిధులు షోడశలఘు♦వృత్త మంద్రు
ద్విపదపాదం బయ్యె ♦ దీనికిఁ గడపలఁ జూపట్టు ద్రుత మర♦సున్న యైన
వెస ద్రుతాంతంబు లై ♦ నసమాసములు నాల్గు హరిగతి కేకాంఘ్రి ♦ యై తనర్చు
వేమఱు కడపల ♦ వెలయు సమాసంబు మొదలుగాఁ దుదయును♦మొదలు గలయఁ
జదువువేళఁ దృతీయ♦సప్తమసమసనచరమబిందులు ద్రుతా♦క్షరము లైనఁ
గనుపట్టు నెనిమిది ♦ కందపద్యంబులు గణయతిప్రాసము ♦ ల్కడమ గాక
తే. నిట్టిగర్భకవిత్వంబు ♦ లెఱిఁగి నీకుఁ, గవిత రచియించు వానిభా♦గ్యంబు వొగడ
నమరనేతకు ధాతకు ♦ నైనఁ దరమె, [3]సహ్యభూ(జా)దక్షిణైకయో♦జననివేశ. 172

అవతారిక.

అథేదానీం కౌకునూర్యప్పకవివర్యః పంచదశాన్ధ్రపద్యగర్భితాష్టసమాసా ప్రహారణకలితవృత్తేన సంగృహ్ణాతి.

---

1 పంచాదశ (ఓ. ప; పూ. ము). 2 పంచాశద (పూ. ము). 3 సహ్యమా (పూ. ము).

కరధృతకరుహం ♦ కరిహితకరణం, కరుహాసఖరుచిం ♦ గరుడఖగరథమ్
ఖరఘనకరవిం ♦ ఖరతరకరగం, గరళమూఖరిపుం ♦ గరధరకరతమ్. 178

టీక. బాలానాం మందబుద్ధీనాం సుఖావబోధార్థ మేత దష్టసమాసాంతర్గత శబ్దానాం క్రమేణార్థం దర్శయతి ప్రపంచయతి–కరధృతకరుహం కం జలం కం శిరోంబునో రితి నానార్థాభిధానాత్–కే జలే రుహాతి ప్రాదుర్భవతీతి – కరుహ మబ్జం శంఖ మితి యావత్–రుహ బీజచర్మణః ప్రాదుర్భావ ఇతి ధాతుః కరో హస్తః బలిహస్తాంశవః కరా ఇత్యమరః–కరేణ ధృతం కరుహం శంఖం యేన తం కరధృతకరుహం శంఖధారిణ మిత్యర్థః యద్వా కరేణ హస్తేన ధృతం కరుహమంబుజంయేనతం కరధృతకరుహం పద్మస్యాంభోరుహత్వేన కరుహత్వస్యవక్తుంశక్యత్వాత్ తథాచ హస్తధృతాంభోరుహ మిత్యర్థః శంఖచక్రగదాపద్మధారిణం వనమాలిన మితి ధ్యానాన్తర ప్రసిద్ధేః. 1

కరిహితకరణం కరో హస్తోస్యాస్తీతి కరీ మతంగజః కుంజరో వారణః కరీత్యమరః–కరిణో హితం మోక్షణం కరిహితం–కరిహితే కరణః సాధనభూతః–తంకరిహితకరణం– అత్ర కరణాధికరణయో రితి కరణార్థే ల్యుట్ నచాస్య ల్యుడన్తస్య పుంస్త్వం శంకనీయం నారాయణ ఇత్యాదౌ పుంస్త్వస్యాపి ప్రసిద్ధేః విశిష్యం లోకాశ్రయత్వా ల్లింగస్యేతి జనపదాదిషు పూర్వై రభిహితత్వాత్ పురా కిల పాండ్యరా డిన్ద్రద్యుమ్నాఖ్యో రాజర్షి రగస్త్యశాపవశా ద్గజేన్ద్రతా మాపన్న స్సన్ కదాచి త్తృష్ణావశాద్దుగ్ధదధిమధ్యత్రికూటచలాగ్రవారుణోద్యానాంతరసరోవరం సమాగత్య దేవలశాపాగతగ్రాహరూపిణా హూహూగంధర్వేణ గ్రస్తః ప్రాక్తన జన్మతపోవిశేష విజ్ఞానసంపన్న స్సన్ పరమేశ్వర ముద్దిశ్య స్తోత్రం చకార వైకుంఠభవనస్థో వాసుదేవ స్తత్సమీపం ప్రాప్య మోక్షయామాసేతి సుప్రసిద్ధం భాగవతే. 2

కరుహాసఖరుచిం కేజలే రుహన్తి కరుహాణ్యబ్జానికరుహాణ్యంభోజాని కరుహాణాం నీరజానాం సఖాహితః కరుహాసఖ స్సూర్యః అత్ర రాజాహస్సఖిభ్య ష్టజితి టచ్ప్రత్యయః కరుహాసఖస్య సూర్యస్య రుచి రివరుచి ర్యస్య తం కించ యథా భాస్వాన్ తమో నివర్తయన్ లోకం దీపయత్యేవం విష్ణు రప్యజ్ఞానరూపతమో నివర్తయన్ లోక దీపకత్వా త్తస్య భాస్కర తేజోవత్త్వం యుక్తం యద్వా కరుహాః ణ్యుత్పలాని తేషా మపి జలరుహత్వస్య వక్తుం శక్యత్వాత్ కరుహాణా ముత్పలానాం సఖా హితః కరుహాసఖ శ్చంద్రః కరుహాసఖస్య భూషణమయచన్ద్రస్య రుచి ర్యస్య తం బాలభావే హరిణార్ధచన్ద్రకారణభూషణధారణస్య కర్ణామృతే షూక్తత్వాత్ యద్వా 'సూర్యకోటి

ప్రతీకాశం చన్ద్రకోటిసమప్రభ మితి పద్మపురాణే భగవద్ధ్యానాంతరస్య సత్వాచ్చ అస్మిన్నర్థే కరుహాసఖేత్యత్ర బహువచనపత్సూ సమాసో జ్ఞేయః సఖిత్వస్య మిత్రత్వాదిసాధారణత్వాత్ అథవా కరుహాః జీర్ణవనాణి తేషాం సఖా వ్యాపయ భూతా తుల్యరూపిణీత్యర్థః-తాదృశీ రుచి ర్యస్య తం శైత్యం హి యత్నా త్ప్రక్రితే ర్జల స్యేత్యాదివ ద్భిన్నలింగానా మపి విశేషణవిశేష్య భావ స్సమ్భవ్యతే. 3

గరుడ ఖగరథం-గరుడో గరుత్మాన్-గరుత్మా న్గరుడ స్తార్క్ష్య ఇత్యమరః గరుడ ఇతి ఖగః పక్షీ గరుడఖగః గరుడఖగ ఏవ రథో వాహనం యస్య తం యద్వా ఖేగచ్ఛన్తి చరన్తీతి ఖగా ఇతి వ్యుత్పత్త్యా ఖగశబ్దస్య దేవతావాచకత్వస్యాపి వక్తుం శక్యత్వాత్ గరుడఖగో గరుడదేవః స ఏవ రథో యస్య తం అథవా గరుడ ఏవ ఖగరథో వ్యోమసంచారణపటూ రథో యస్య తం కించ-ఖగ స్సూర్యః శరార్క విహగాః ఖగా ఇత్యమరః సూర్యశబ్దస్య శ్రేష్ఠవాచకత్వస్యాపి వక్తుంశక్యత్వాత్ గరుడానాంపక్షిణాంశ్రేష్ఠః గరుడఖగః స ఏవ రథో యస్య తం. 4

ఖరఘనకరవిం-ఖరః ఖరాసురః ధేనుకవనవాసీగర్దభాసురః-అథవా దండకారణ్యనివాసో రావణజ్ఞాతిః ఖరాసురః స ఏవ ఘనః మేఘః ఘనజీమూతముదిరా ఇత్యమరః కః వాయుః మారుతే వేధసి బ్రధ్నే పుంసి క ఇత్యమరః కానాం వాయూనాం రవిః శ్రేష్ఠ శ్చణ్డమారుత ఇతి యావత్ ఖరఘనస్య కరవిః తం ఖరసమానఖరాసురస్య ప్రశమవాయుస్వరూపః అస్మిన్ పక్షే భాగవతరామాయణప్రసిద్ధి ర్ద్రష్టవ్యా. 5

ఖరతరకరగం ఖరతరా స్తీక్ష్ణతరాః తిగ్మం తీక్ష్ణం ఖరం తద్వదిత్యమరః, కరా అంశవో యస్య సః ఖరతరకర స్సూర్యః తంగచ్ఛతీతి ఖరతరకరగః తం ధ్యేయ స్సదాసవితృమణ్డలమధ్యవర్తీతి ధ్యానశ్లోకప్రసిద్ధత్వాత్ యద్వా ఖరతరో దర్దురః కరో యస్య సః ఖరతరకరః కుంజరః స ఇవ గచ్ఛతీతి ఖరతరకరగః తం మత్తమాతంగవిక్రమమితి రామాయణే బాలకాండే వాల్మీకివచనప్రసిద్ధేః - నచాత్ర విక్రమపదస్య పరాక్రమార్థపరతాశ్రయణీయా తద్వ్యాఖ్యానే తత్పదస్య క్రము పాదవిక్షేపణ ఇత్యస్మాద్ధాతో ర్గమనార్థకత్వ స్యోక్తత్వాత్. 6

గరళముఖరిపుం గరళం విషం ముఖే యస్య సః గరళముఖః కాళియః తస్య రిపుః శత్రుః తం కాళియమర్దన మిత్యర్థః అత్ర భగవాన్ యమునాహ్రదస్థం కాళియాఖ్యం మహోరగం శిక్షితవా నితి పూర్వభాగవతప్రసిద్ధేః. 7

గరధరకరతం ధరతీతి ధరః డుధాఞ్ ధారణపోషణయో రితిధాతుః గరస్య కాలకూటస్య ధరో గరధరస్సదాశివః స ఏవ గరధరకః స్వార్థేక ప్రత్యయః తస్మిన్రతం

శ్రీతిమంతం నారాయణప్రియ మనంగమదాపహార మితి స్తోత్రాత్ యద్వా కశబ్దస్య బ్రహ్మవాచకత్వాత్ గరధరశ్చకశ్చ గరధరకౌ తయోః రతం శ్రీతిమంతం యద్యపి నారాయణస్య సర్వసమత్వ మేవ వక్తవ్యం తథాచ లౌకికసామ్యాత్పురాణ ప్రసిద్ధేశ్చ తద్వదుక్తిరితి జ్ఞేయమ్ అత్ర నామిత్యాధ్యాహారేణ తథావిధం గోపాలం నామిత్యర్థః యద్వా గరధరకరతక మిత్యత్ర గరేతి ధరేతి కరత మితి పదత్రయం ద్రష్టవ్యం తథాచ హేగర విష స్వరూపపాపిష్ఠేతి యావత్ కే బ్రహ్మణి రతం శ్రీతిమంతం పూర్వోక్తవిధం దేవం ధర జ్ఞ్యాది ధ్యాయస్వేత్యర్థః అత్ర కృష్ణస్య గరుడఖగరథమితి విశేషణద్వయసామర్థ్యాత్తద్భజనేనాస్య పాపణోద్ధో భవిష్యతీతి తథోక్తిరితి జ్ఞేయమ్. 8

వ. సప్తాక్షరైకపాదం బైన గర్భమదనవిలసితవృత్తద్వయము.

కరధృతకరుహుఁ, గరిహితకరణుఁ, గరుహాసఖరుచిఁ, గరుడఖగరథుఁ. 176

గర్భద్వితీయమదనవిలసితవృత్తము.

ఖరఘునకరవిన్, ఖరతరకరగున్, గరళముఖరిపున్, గరధరకరతున్. 177

వ. కొందఱీరెండువృత్తములు మధుమతీవృత్త మందురు.

చతుర్దశాక్షరైకపాదం బైనగర్భప్రహరణకలితవృత్తము.

కరధృతకరుహుఁ గరిహితకరణుఁ, గరుహాసఖరుచిఁ గరుడఖగరథుఁ
కరఘునకరవిఁ ఖరతరకరగుఁ, గరళముఖరిపుఁ గరధరకరతుఁ. 178

పంచదశాక్షరైకపాదం బైనగర్భమణిగణనికరవృత్తము.

కరధృతకరుహుని, గరిహితకరణుఁ, గరుహాసఖరుచిని, గరుడఖగరథుఁ
ఖరఘునకరవిని ఖరతరకరగుఁ, గరళముఖరిపుని గరుడఖగరథుఁ. 179

అష్టాక్షరైకపాదం బైనయుష్టమాత్రావృత్తద్వయము.

కరధృతకరుహుని, గరిహితకరణుని, గరుహాసఖరుచిని, గరుడఖగరథుని. 180

గర్భద్వితీయాష్టమాత్రావృత్తము.

ఖరఘునకరవిని, ఖరతరకరగుని, గరళముఖరిపుని, గరధరకరతుని. 181

షోడశాక్షరైకపాదం బైనగర్భమధురగతిరగడ.

కరధృతకరుహుని, గరిహితకరణుని, గరుహాసఖరుచిని, గరుడఖగరథుని
ఖరఘునకరవిని, ఖరతరకరగుని, గరళముఖరిపుని, గరధరకరతుని. 182

వ. కొందఱు దీనినె షోడశలఘువృత్తమ నందురు.

పంచదశాక్షరైకపాదంబైన గర్భద్విపదము.

కరధృతకరుహుని, గరిహితకరణుఙ్, గరుహాసఖరుచిని, గరుడఖగరథుఙ్
ఖరఘనకరవిని, ఖరతరకరగుఙ్, గరళము ఖరిపుని. గరధరకరతుఙ్. 183

ద్వాత్రింశదక్షరైకపాదంబైన గర్భహరిణగతిరగడ.

కరధృతకరరహుని ♦ గరిహితకరణుని, గరుహాసఖరుచిని ♦ గరుడఖగరథుఙ్
ఖరఘనకరవిఙ్ ♦ ఖరతరకరగుఙ్ ♦ గరళముఖరిపుని ♦ గరధరకరతుఙ్. 184

గర్భప్రథమకందము.

కరధృతకరుహుఙ్ గరిహిత, కరణుఙ్ గరుహాసఖరుచిని ♦ గరుడఖగరథుఙ్
ఖరఘనకరవిఙ్ ఖరతర, కరతుఙ్ గరళముఖరిపుని ♦ గరధరకరతుఙ్. 185

గర్భద్వితీయకందము.

గరధరకరతుఙ్ గరధృత, కరుహుఙ్ గరిహితకరణుని ♦ గరుహాసఖరుచిఙ్
గరుడఖగరథుని ఖరఘన, కరవిఙ్ ఖరతరకరగుని ♦ గరళముఖరిపుఙ్. 186

గర్భతృతీయకందము.

గరళముఖరిపున్ గరధర, కరతుఙ్ గరధృతకరుహుని ♦ గరిహితకరణున్
గరుహాసఖరుచిఙ్ గరుడఖ, గరథుఙ్ ఖరఘనకరవిని ♦ ఖరతరకరగుఙ్. 187

గర్భచతుర్థకందము.

ఖరతరకరగుఙ్ గరళము, ఖరిపున్ గరధరకరతునిఁ ♦ గరధృతకరుహున్
గరిహితకరణున్ గరుహాస, ఖరుచిన్ గరుడఖగరథుని ♦ ఖరఘనకరవిఙ్. 188

గర్భపంచమకందము.

ఖరఘనకరిహితఖరతర, కరగున్ గరళముఖరిపునిఁ ♦ గరధరకరతున్
గరధృతకరుహున్ గరిహిత, కరణున్ గరుహాసఖరుచిని ♦ గరుడఖగరథుఙ్. 189

గర్భషష్ఠకందము.

గరుడఖగరథుఙ్ ఖరఘన, కరవిఙ్ ఖరతరకరగుని ♦ గరళముఖరిపుఙ్
గరధరకరతున్ గరధృత, కరుహున్ గరిహితకరణుని ♦ గరుహాసఖరుచిఙ్. 190

గర్భసప్తమకందము.

కరుహాసఖరుచిఙ్ గరుడఖ, గరథుఙ్ ఖరఘనకరవిని ♦ ఖరతరకరగుఙ్
గరళముఖరిపున్ గరధర,కరతున్ గరధృతకరరుహునిఁ ♦ గరిహితకరణుఙ్. 191

గర్భాష్టమకందము.

కరిహితకరణున్ గరుహాస, ఖరుచిఙ్ గరుడఖగరథుని ♦ ఖరఘనకరవిఙ్
ఖరతరకరగుఙ్ గరళము, ఖరిపున్ గరధరకరతుని ♦ గరధృతకరుహుఙ్. 192

పద్యప్రకాశితకందము.

క. కామెపలినామపురిని, త్రాము సరోజాప్తకోటిధాము జలధర
శ్యాము యదుసోము దనుజవి, రాము వ్రజస్త్రీమనోభిరాముం దలంతున్. 192

ఆశ్వాసాంతగద్యము.

ఇది శ్రీమదాపస్తంబసూత్ర భరద్వాజగోత్ర కామెపల్లి పురమందిర నందనందన చరణారవిందవందనాభిలాషమనీషాప్రాభవ వేంకటార్యతనూభవ విద్యావిశేషసురాచార్య కాకునూర్యప్పకవివర్యవిరచితం బైనయాంధ్రశబ్దచింతామణి యనువ్యాకరణశాస్త్రంబునం దష్టాదశార్యావృత్తంబులు నష్టచత్వారింశత్సూత్రంబులుం గలసంధిపరిచ్ఛేద మను పంచమాశ్వాసము.

అప్పకవీయము సంపూర్ణము.

చెన్నపురి : వావిళ్ల ప్రెస్సున ముద్రితము.—1922.

శుద్ధపత్త్రము.

పుట.	పంక్తి.	సాధువు.	అసాధువు.
3	5	దిద్దను	డిద్దను
40	26	1 దెల్లమి...దెల్ల	1 దెల్లకు...మిదెల్ల
42	11	2 ఆది	ఆది
51	1	తులా	తలా
55	1	లంతస్థలు	లంతస్థులు
56	28	విశ్రుత	విశ్రుతి
66	22	టవర్గాక్షర	టవరాక్షర
72	16	శస్సాన్యత్	శస్న్యత్
86	5	డేఱు	డేటు
96	10	దెఱఁగు	దెలగుఁ
106	19	వృష్టాష్ట	వ ష్టాష్ఠ
112	2	ననివెూఁ	నవిరొూఁ
120	17	నైశ్య	నైశ్న
122	17	మంత్ర	మత్ర
146	11	ద్గాంగ	దాంగ
152	27	[a]స్మిన్నదర్భా	[1]స్మిన్నదర్భా
172	24	వాంఛితార్థ	వాంచితార్థ
179	7	విల్చు	నిచ్చు
180	5	దేహా...మునివిను	దేహా...మూనిను
190	29	గూర్ప	గూర్చి
191	27	4 విశీర్య	[4]విశీర్య
219	4	విచికిలిత	విచికలిత
220	11	◡◡◡మ◡గ.	◡◡◡◡మగ.
221	17	।◡।జ◡◡గగమూ.	।◡।◡◡గగమూ.
228	14	।।। వ।।। వ◡గ.	।।।వ।।◡గ.

పుట.	పంక్తి.	సాధువు.	అసాధువు.
225	7	౯-౧౨౭	౭-౧౨౭
226	21	౧౦-౨౧౯	౧౦-౨౮౧
243	17	౧౯-౧౭౬౦౮౦	౧౯-౩౫౩౧౮
,,	23	౧౯-౩౫౩౧౮	౧౯-౧౭౬౫౭౩
247	8	[1]చినవాఁడు	[3]చినవాఁడు
257	14	దారిం	దారిఁ
264	13	జలజాప్తు	కలజాప్తు
268	2	నెన్నిడివిభ	నెన్నివిభ
280	13	దేవ	దేస
304	13	సాగనేని	సాగకేని
305	1	తరువన	తరువనఁ
308	21	గవసినను	గనసినను
,,	30	తెల్లమిగాఁ	తెల్లనుగాఁ
316	6	రప్పలు	రప్ప
317	11	జలరాశి	జలరాశ
323	26	సంహారు	సంహోరు
326	1	జక్కు—	జగ్కు—

ఆంధ్ర గ్రంథములు.

	ప్రతి 1-కి రు.	అ.
ఆంధ్ర భారతవిమర్శనము, మల్లాది సూర్యనారాయణశాస్త్రిగారిది ...	0	8
శంతిలాపరిణయము. కృష్ణకవికృతము ...	0	12
తెనుఁగుసమస్యలు, చక్కనికూర్పు ...	0	2
భాస్కరరామాయణము, చక్కనికూర్పు, అత్యుత్తమప్రతి ...	4	0
కృష్ణరాయవిజయము, కుమార ధూర్జటి కృతము ...	0	8
లంకావిజయము (రావణదమ్మీయము), సటీక, నిర్వచనోత్తరరామాయణము, సాధారణప్రతి ...	0	12
ఉత్తరరామాయణము, కంకంటి పాపరాజప్రణీతము ...	2	4
రంగనాథరామాయణము, ద్విపద, చక్కని క్రొత్తకూర్పు ...	3	8
గోపీనాథరామాయణము, 2 సంపుటములు, శ్రీమద్రామాయణమునకు సరియైనపద్యము, కవనము మిక్కిలి సొంపు, పీఠిక అతివిపులము ...	5	8
మొల్లరామాయణము, చిన్నసైజున పెద్దఅక్షరములతో ముద్రించినారము	0	10
అచ్చతెనుగురామాయణము, శుద్ధప్రతి ...	1	4
ఆంధ్ర భాగవతము, పోతనామాత్యప్రణీతము, ఇదివఱకు ముద్రితమైన ప్రతులకన్న అన్నివిధముల బాగుగనున్నది	(అచ్చగుచున్నది)	
ప్రభావతీప్రద్యుమ్నము, క్రొత్తకూర్పు ...	0	10
మార్కండేయపురాణము, మారనకృతము ...	1	12
మనుచరిత్ర, సటీక, వావిళ్ల. రామస్వామిశాస్త్రిగారి వ్యాఖ్యానముతో చిన్నసైజున మేలుకాకితములమీఁద స్ఫుటమైన అక్షరములతో చక్కఁగ ముద్రించియున్నాము ...	2	8
వసుచరిత్రవిమర్శనము, శ్రీ చినసీతారామస్వామిశాస్త్రికృతము. అత్యద్భుతములగు క్రొత్తవిషయము లనేకము లిందుగలవు ...	1	0
వసుచరిత్ర, సవ్యాఖ్యానము, చక్కనికూర్పు ...	3	8
ఆముక్తమాల్యద, వావిళ్ల. రామస్వామిశాస్త్రిగారివ్యాఖ్యానముతో మేలుకాగితములమీఁద చక్కఁగ మరల ముద్రించియున్నారము...	3	8
హరిశ్చంద్రనలోపాఖ్యానము, సటీక, పీఠికవిపులము ...	2	8
కళాపూర్ణోదయము, దళసరికాకితములు ...	2	4
రాఘవపాండవీయము, సటీక, చక్కనికూర్పు ...	2	8

శృంగారనైషధము, శ్రీనాథకవి, క్రొత్తకూర్పు ...
కాశీఖండము, చక్కని క్రొత్తకూర్పు ...
కవికర్ణరసాయనము, మాంధాతచరిత్ర ...
హరవిలాసము ...
సారంగధరచరిత్రము, చేమకూర. వేంకటకవికృతము ...
నరసభూపాలీయము ...
విజయవిలాసము, చేమకూర వేంకటకవి ...
రంగారాయచరిత్ర, దిట్టకవి నారాయణకవిప్రణీతము ...
రామాభ్యుదయము, అయ్యలరాజు. రామభద్ర కవికృతము ...
నిరంకుశోపాఖ్యానము, రుద్రకవికృతము ...
నీలాసుందరీపరిణయము, కూచిమంచి తిమ్మకవికృతము ...
శివలీలావిలాసము, ,, ...
పారిజాతాపహరణము, సాధారణప్రతి ...
హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానము, శంకరకవిప్రణీతము ...
అనిరుద్ధచరిత్ర, కనుపర్తి. అబ్బయామాత్యప్రణీతము ...
విక్రమార్కచరిత్ర, జక్కనకవిప్రణీతము ...
తారాశశాంకవిజయము, చక్కనికూర్పు ...
బసవపురాణము, పిడుపర్తి. సోమనాథప్రణీతము ...
హంసవింశతి, నారాయణామాత్యప్రణీతము ...
వేంకటాచలమాహాత్మ్యము, తరిగొండ వెంకమ్మది, చక్కనికూర్పు ...
రాజయోగసారము, ద్విపద ...
చెన్నబసవపురాణము, పాపకవికృతము ...
పంచతంత్రము, నారాయణకవికృతము ...
సీతారామాంజనేయసంవాదము, సటీక. అనేక నూతనాంశములు చేర్చి చిన్నసైజున ప్రచురించినారము. టీక, వివరణము మిక్కిలివిపులము. ఈవఱకు ప్రకటితమైన ప్రతులకన్న బాగుగనున్నది ...
జైమినిభారతము, అశ్వమేధపర్వము, చక్కనికూర్పు ...
నృసింహపురాణము: ఎఱ్ఱాప్రెగడ, క్రొత్తకూర్పు ...
వైశ్యపురాణము ...
ఉత్తరహరివంశము, నాచన సోమనాథకృతము ...
రుక్మాంగదచరిత్ర, ఏకాదశీమాహాత్మ్యము ...

ఇవి మొదలగు సంస్కృతాంధ్రగ్రంథములు అనేకములు మాయొద్ద

వావిళ్ల. రామస్వామిశాస్త్రులు అండ్ సన్స్,
292, ఎస్ప్లనేడ్, చెన్న